

SABRANA DELA LAVA NIKOLAJEVIČA TOLSTOJA

KNJIGA ŠESTA

LAV NIKOLAJEVIĆ TOLSTOJ

RAT I MIR

TOM TREĆI

PROSVETA — RAD
BEOGRAD 1986

NASLOV
ORIGINALA:

L. n. tolstoi SOBRANIE SOČINENII

Izdatelstvo ŽHudožestvennal literaturad Moskva 1962

Uredmici:

MOMČILO MILANKOV, DUŠANKA PEROVIĆ, MARIJA STOJILJKOVIĆ,
NIKOLA TOMIČIĆ

PREVELI:

MILOVAN i STANKA GLIŠIĆ

MILAN BOKOVIĆ

DEO PRVI

I

Krajem 1811. godine počelo je u zapadnoj Evropi jače naoružavanje i prikupljanje vojske, a 1812. godine ta se vojska — milioni ljudi (računajući i one koji su prevozili i hranili vojsku) krenuo sa Zapada na Istok, prema granicama Rusije, na kojima se; isto tako od 1811. godine, prikupala ruska vojska. Dvanaestog juna vojska zapadne Evrope pređe granice Rusije i poče rat, to jest, odigra se događaj protivan ljudskom razumu i svoj ljudskoj prirodi. Milioni ljudi činili su jedni drugima tako nebrojeno mnogo zločina, prevara, izdajstava, kraljevina i ubistava, da ih za čitave vekove ne može skupiti kronika svih sudova na svetu, i u tom periodu vremena ljudi koji su to činili nisu to smatrali za prestup.

Šta je izazvalo taj neobični događaj? Kakvi su mu bili uzroci? Iсторијари са наивним по-узданjem govore да су узроци тога догађаја: uvreda nanesena hercegu Oldenburškom, nepoštovanje континенталног система, vlasto Aublze Napoleo-novo, tvrdoglavstvo Aleksandrovo, pogreške di-Paomata itd.

Aakle, trebalo je samo da su se Meternih, Rumjancev IAI Tal^eran lepo potrudili da između carevih primanja i rata napišu malo veštije akt, ili da je Napoleon pisao Aleksandru: „Mop-sieur mon frere, je consens a rendre ie duche au duc d'Oldenbourg“, — i rata ne bi bilo.

Razumljivo je što je stvar tako izgledala sавременицима. Razumljivo je što se Napoleonu činilo da su engleske intrige bile uzrok ratu (kao što je govorio na ostrvu sv. Jelene); razumljivo je što je članovima engleskog parlamenta izgledalo da je uzrok ratu bilo vlastoljubje Napoleona; što je princu Oldenburškom izgledalo da je uzrok ratu bilo nasilje izvršeno prema njemu; što se trgovcima činilo da je uzrok ratu bio kontinentalni sistem koji upropasćuje Evropu; što se starim vojnicima i generalima činilo da je glavni uzrok bio to što je neophodno bilo da se oni upotrebe u ratu; što je legitimistima u to vreme izgledalo da je neophodno povratiti opet les bons principes, a diplomatima ce u TO vreme činilo da se sve dogodilo zbog toga što nije dovoljno vešto sakriven od Napoleona savez Rusije sa Austrijom od 1809. godine i što je bio nevešteti napisan memorandum pod Ns 178. Razumljivo

je što je savremenicima izgledalo da su ovo bili uzroci i da je bilo još nebrojeno, beskrajno mnogo uzroka, čija množina zavisi od nebrojeno različnih tačaka posmatranja. Ali nama potomcima, koji posmatramo u punom obimu ogromnost odigranog doga&aja i istražujemo nje-gov prost i strašan smisao izgledaju ti uzroci nedovoljni. Nama je nerazumljivo kako su mogli milioni ljudi ubijati i mučiti jedni druge zato što je Napoleon bio vlastoljubiv, Aleksandar tvrdoglav, politika Engleske lukava a herceg Oldenburški uvre&en. Mi ne možemo da

* Gospodine brate, pristajem da ce vrati hercepptvo hercegu od Oldenburga.

razumemo kakvu vezu imaju te okolnosti sa samim faktom ubijanja i nasiAa; zašto je hiljadama ljudi s drugog kraja Evrope, zbog toga što je her-ceg **uvrećen**, ubijalo i upropaćavalo Aude no smolenskoj i moskovskoj guberniji i bilo **ubijano** od ovih.

Nama potomcima koji nismo istoričari, koji nismo zaneseni procesom istraživanja, na zato s nepomućenim zdravim razumom posmatramo taj dogabaj, izgleda da on ima nebrojeno mnogo uzroka. Što više ulazimo u istraživanje uzroka, time nam ce više njih otkriva, i svaki posebno uzet uzrok ili čitav niz uzroka izgledaju nam sami za sebe podjednako tačni, a podjednako pogrešni kad ce uzme njihova ništavnost prema zamatinosti dogačaja i podjednako pogrešni kad ce uzme da nisu mogli svojim uticajem (bez učešća svih ostalih uzroka što su ce stekli) izazvati doga-baj koji ce odigrao. A takav uzrok, kao što je otkaž Napoleonov da ukloni svoju vojsku preko Visle i da vrati hercegštvo Oldenburg, izgleda nam kao želja ili neželja ma kog francuskog kaplara da stupi no drugi put u vojsku: jer kad taj kaplar ne bi hteo ići u vojsku i kad ne bi hteo ni drugi, ni treći, ni hiljaditi kaplar ni vojnik, onda bi za toliko manje ljudi bilo u Na-poleonovoj vojsci, i ne bi moglo biti rata.

Da ce Napoleon nije našao uvre&en zahtevom da odstupi preko Visle i da nije zapovedio tru-pama da idu napred, ne bi bilo rata; ali da svi seržani nisu poželeti da ponovo stupe u vojsku, ni onda ne bi moglo biti rata. Isto tako ne bi moglo biti rata da nije bilo engleskih intriga, i da nije bilo hercega Oldenburškog, i da ce Aleksandar nije osetio uvrećen, i da nije bilo apsolutističke vlasti u Rusiji, i da nije bilo francuske revolucije, i za njom diktature i im-perije, i svega onog što je izazvalo francusku revoluciju, i tako dal.e. Bez ma koga od tih uzroka ne bi ništa moglo biti. Dakle, svi ti uzroci — milijarde uzroka — stekli su ce zato da stvore ono što je bilo. I dakle ništa nije bilo izuze-tan uzrok doga&aju, nego ce doga&aj morao dogo-diti samo zato što ce morao dogoditi. Morali su miAioni ljudi, odrekavši ce svojih ljudskih ose-ćanja i cBora razuma, ići sa Zapada na Istok i ubijati sebi slične ljude, isto onako kao što su

pre nekoliko vekova išle gomile ljudi sa Istoka na Zapad i ubijale sebi slične ljude.

Postupci Napoleonovi i Aleksandrovi, od čije je reči, kako ce činilo, zavisilo hsće li ce doga&aj odigrati ili ce neće odigrati — bili su onako isto malo svojevoljni kao i postupci sva-kog vojnika, koji je išao u rat zato što je izvukao kocku ili što su ga poterali. To nije moglo biti drukčije zbog toga što je, da bi volja Napoleonova i Aleksandrova (onih ljudi od kojih je, kao što je izgledalo, zavisio doga&aj) bila ispunjena, bilo neophodno da ce steknu nebrojene okolnosti, od kojih da nije bilo jedne, dogaćaj ce ne bi mogao odigrati. Bilo je neophodno da milioni ljudi u čijim je rukama bila istinska snaga, da oni vojnici koji su pucali, vukli provijant i topove, pristanu da ispune tu volju po-jedinih i slabih ljudi i da budu dovedeni do tog pristanka nebrojenom množinom složenih, razno-likih uzroka.

Fatalnost je neizbežna u istoriji zato što ce njome objašnjavaju nerazumne pojave (to jest, one kojima mi ne shvatamo razumnost). Sto ce mi više trudimo da razumno objasnimo te pojave u istoriji, time nam one postaju nerazumnije i ne-pojamnije.

Svaki čovek živi za sebe, koristi ce slobodom da postigne svoje lične ciljeve i oseća svim svojim bićem da može odmah da učini ili da ne učini takav i takav akt; ali čim ra on učini, odmah taj akt, izvršen u izvesnom momentu vre-mena, postaje nepovratan i biva svojina istorije, u kojoj on nema slobodnog, nego unapred odre&enog značaja.

Svaki čovek ima dve strane života: život lični, koji je utoliko slobodniji ukoliko su mu interesi apstraktniji, i život stihjski, život gomile, u kome čovek neizbežno vrši propisane mu zakone.

Covek živi svesno za sebe, a služi kao ne-svesno oruće za postizavanje istorijskih, opštih ljudskih cileva. Izvršen postupak ne može ce povratiti i njegovo dejstvo, kad ce stekne u iz-vesnom vremenu zajedno sa milionima dejstava drugih ljudi, dobija istorijski značaj. Što je više na društvenoj lestvici, što je više vezan s velikim ljudima, tim više ima vlasti nad dru-gim ljudima, tim je očevidnija odre&enost i ne-izbežnost svakog njegovog postupka.

;e — rob mstorm/e.

Istorija, TO jest, nesvestan, opšti, masovni život čovečanstva služi ce svakim trenutkom vladaočevog života kao orućem za svoje ciljeve.

Pri svem **TOM** što ce Napoleonu sad, 1812. ro-dine, činilo više nego ikad da do njega stoji verser ou non verser ! e sang de ses peuples* (kao što mu je Aleksandar pisao u poslednjem pismu), on nije bio nikad više nego

sad podložan onim neizbežnim zakonima koji su ga nagonili da (ra-deći, kao što je njemu izgledalo, no svojoj volji)

' **ProlivatM ili ne prolivati krv svojih naroda.**

radi za opštu stvar, za istoriju, ono što će mo-ralo odigrati.

Ljudi sa Zapada kretali su ce na Istok da ubijaju jedni druge. I, no zakonu sticaja uzroka, nakupilo ce samo sobom i steklo s tim dogabajem hiljadama sitnih uzroka tog pokreta i rata: npe-kori što ce ne održava kontinentalni sistem, na herceg Oldenburški, na kretanje vojske u Prusku, KO je je (kako ce učinilo Napoleonu) preduzeto samo zato da ce dobije oružani mir, na ljubav i navika francuskog imperatora na rat, koja ce podudarila s raspoloženjem njegovog naroda, na zanos od grandioznih priprema, na troškovi oko priprema, na potreba da ce dobiju takve koristi koje bi podmirile te troškove, na počasti u Drezdenu koje su mu zanele pamet, na diplomatski pregovori koji su, no mišljenju savremenika, vo-ćeni sa iskrenom žel^om da ce do&e do mira a koji su samo vre&ali samoljublje i jedne i druge strane, na milioni miliona drugih uzroka što su ce na-kupili pred doga&jaj koji ce morao odigrati i stekli ce s njim.

Kad jabuka sazri i padne — zašto padne? Da li zato što teži zemlji, da li zato što joj ce sri< osuši, da li zato što ce suši na suncu, što je teška, što je otresao vетар, ili zato što ce dečku koji стоји под njom prohtelo da je pojede?

Ni jedno od toga nije uzrok. To je sve samo sti-caj oih uslova pod kojima ce odigrava svaki ži-votni, organski, stihijički dogaćaj. I onaj bota-ničar što Habe da jabuka pada zato što joj trune tkivo i tome slično HMhe pravo onako isto kao i onaj dečko koji стоји под njom i koji će reći da je jabuka zato pala što je on zaželeo da je pojede i što ce molio bogu da padne. Isto tako imaće pravo i nepravo i onaj koji kaže da je Napoleon pošao u Moskvu zato što je to htio i da je propao zato što je Aleksandar htio da on propadne; kao što he imati pravo i nepravo onaj koji kaže da je potkopano i oboren brdo od milion pudova palo zato što je poslednji radnik udario pod njim poslednji put pijukom. Takozvani veliki l^udi su u istorijskim doga&jajima etikete što daju naziv doga&jaju, a taj naziv, kao i etikete, najmanje ima veze sa samim doga&jajem.

Svako njihovo dejstvo, što njima samim iz-gleda svojevoljno, u istorijskom smislu nije svojevoAno, nego je u vezi sa celim tokom isto-rije i odre&eno od pamтивeka.

II

29. maja pošao je Napoleon iz Drezde, gde je **boravio** tri nedelje, okružen dvorom eastavlje-nim od prinčeva,

hercega, kraljeva i čak jednog imperatora. Pred polazak Napoleon ce pskazao ljubazan prema prinčevima, kraljevima i impera-toru koji su TO zasluživali, pokarao je kraleve i prinčeve koji mu nisu radili no volji, **obdario** je svojim (to jest, otetim od drugih kraAeva) bi-serom i brilijantima caricu austrijsku i, za-grlivši nežno caricu Mariju Lujzu, kao što veli njegov istoričar, ostavio ju je ožalošćenu rastankom, koji ona — ta Marija Lujza, koja je smatrana za njegovu ženu, iako mu je u Parizu ostala druga žena — kako je izgledalo, nije mogla podneti. Iako su diplomati još čvrsto verovali da može biti mira i usrdno radili da TO postignu, iako je imperator Napoleon pisao pismo imperatoru Aleksandru i nazivao ga Monsieur mon frere i iskreno uveravao kako on ne želi rat i kako će ra uvek voleti i poštovati — on je ipak išao vojsci i na svakoj stanici izdavao **nove** naredbe, kojima je bio cilj da ubrzaju kretanje vojske od Zapada ka Istoku. On je putovao putničkim kolima sa šest konja, okružen paže-vima, a&utantima i pratinjom, poštanskim drumom preko Poznanja, Torna, Danciga i Kenigsberga. U svakom **TOM** gradu dočekivalo ra je hiljadama ljudi sa uzbudnjem i oduševljenjem.

Armija ce pomicala sa Zapada na Istok, a tamo su i njega nosila kola sa šest konja koji su ce na svakoj stanici menjali. Desetog juna stigao je vojsku i noćio u viljkovijskoj šumi, u stanu spremљenom za njega, na imanju jednog poljskog grofa.

Sutradan je Napoleon pretekao vojsku, došao fijakerom do NJemena, na, da bi razgledao mesto za prelaz, preobukao ce u poljsku uniformu i izišao na obalu.

Kad je Napoleon ugledao na onoj strani ko-zake (!es Cosagues) i beskrajne stepе (les step-pes), usred kojih je bila Moscou la ville sainte,* prestonica carevine nalik na skitsku državu, kuda je išao Aleksandar Makedonski — on je, iznenadno za svakog i protivno i strategijskim i diplomatskim obzirima, naredio da ce nastupa i sutradan je njegova vojska počela da prelazi NJemen.

Rano izjutra 12. juna izišao je on iz šatora, razapetog tog dana na strmoj levoj obali NJemena, i gledao na durbin kako iz viljkovijske šume izviru čitave reke njegove vojske i razlivaju ce preko tri mosta nameštena na NJemenu. Vojnici su znali da je tu imperator, tražili su ra očima i, kad su ugledali na brdu pred šatorom odvojenu od svite figuru u šinjelu i šešиру, oni su ba-cali uvis kape i vikali: »Vive l'empereur!« i jedni za drugima, ne iscrpljujući ce, izvirali su, neprestano izvirali iz ogromne šume koja ih je

* Sveti grad Moskva.

dotle krila, na ce razrećivali i preko tri mosta prelazili na onu stranu.

— On fera du cheniin cette fois-ci! Oh! quand il s'en mele lui-même ga chauffe ... Nom de Dieu! ... Le voila! ... Vive l'empereur! — Les uoINJ done les steppes

de l'Asie! Vilain paUs tout de memo. — A re-voir Beauche; je te reserve le plus beau palais de Moscou. — A revoir! Bonne chance! — L'as-tu vu, l'empereur? Vive l'empereur... preur! — Si on me fait gouverneur aux Indes, Gerard, je te fais ministre du Cachemire, c'est arrete. — Vive l'empereur! Vive! vive! vive! — Les gredins de Cosagues, comme ils silent. Vive l'empereur! Le voila! Le vois-tu? — Je l'ai vu deux fois comme je te vois. Le petit caporal... Je l'ai vu donner la croix l'un des vieux... Vive l'empereur! . . . — čuli su ce glasovi i starih i mladih ljudi, najrazličitijih ka-raktera i položaja u društvu. Svakom od tih Audi video ce na licu jedan opšti izraz radosti što počinje davno očekivani pohod i odušev-ljenje i odanost čoveku u sivom šinjelu koji stoji na brdu.

13. juna izvedoše Napoleonu malog, čisto-krvnog apančKor konja i on ra uzjaha i potera u galopu preko jednog od mostova nameštenih na Njemu, neprekidno zaglušavan oduševAenim

* Ovog puga čemo krenuti! O, kad ce on lično umeša, biće gusto... Tako mi boga... Eno ra!... Živeo impe-rator! — Dakle, to su azijske stepе! Baš gadna zemlja. — Do vi&enja, Boše; zadržaću za tebe najlepšu palatu u Moskvi. — Do vi&enja! Želim ti sreće! — Jesi video imperatora? Živeo imperator... tor! — Ako me postave za guvernera u Indiji, postaviju te, Zerare, za mini-cipa u Kašmiru; to je svršena stvar. — Živeo impe-rator! Živeo, živeo! — Kukavice kozačke, kako beže! — Živeo imperator! Eno ra! Vidiš li ra? — Video sam ra dvaput, kao što tebe gledam. Mali kaplar... Video sam ra kako daje krst jednom od starih... Živeo imperator!

uzvicima, koje je, očvidno, trpeo samo zato što ce nije mogAO zabraniti da tim uzvicima ljudi izražavaju svoju ljubav prema njemu; ali su mu ti uzvici, koji su ra svuda pratili, bili već teški i odvajali ra od ratničke brige koja ra je obuzela otkako ce pridružio vojsci. On npebe na onu stranu preko jednog od mostova koji su ce Auškali na čamcima, odmah okrete na levo i ode galopom u pravcu Kovna, a napred su jurili, opi-jeni od sreće, ushićeni, gardijski konjički strelcii krčili pred njim put kroz trupe. Kad do&e do široke reke Visle, on ce zaustavi pored poAskog ulanskog puka, koji beše na obali.

— Vivat! — vikali su tako&e oAuševl.eno Poljaci, kvarili front i gušili jedan drugoga da bi ra videli. Napoleon osmotri reku, sjaha s konja i sede na jednu gredu, koja ležaše na obali. Ha njegov nem znak dadoše mu durbin, OH ra nasloni na leba srećnom pažu koji mu pri-trča i poče da gleda na onu stranu. Zatim ce udubi u razgledanje karte, raširene izme&u greda. He dižuci glave, reče nešto i dva njegova a&u-tanta potrčaše prema poljskim ulanima.

— Šta je? Šta je rekao? — ču ce u redovima **POASKIH** ulana kad jedan aćutant dotrča do njih.

Bilo je nare&enr da ce naće plićak i da ce npebe na onu stranu. Poljski ulanski pukovnik, lep starac, zarumenevši ce i zamuckujući od U36UbeNea, upita abUTaHTa hoće li mu ce dopustiti da sa svojim ulanima prepliva reku ne tražeći plićak. Strahujući, očevidno, da ne bude odbijen, OH je, kao dečko kad moli da mu ce dopusti da uzjaše na konja, molio da mu dopuste da prepliva reku na oči imperatoru. AbUTaHT mu reče da im-perator, svakako, neće biti nezadovoljan tom su-višnom revnošću.

Čim TO abUTaHT reče, stari brkati **oficir**, sav srećan, usvetli očima, izmahnu sabljom uvis, viknu: **N&vivat!<** i komandova ulanima da idu za njim, na obode konja mamuzama i odjuri k reci. On Autito džarnu konja koji ce ustezaše pod njim i buénu u vodu, na zagazi u dubinu prema brzoj matici. Stotine ulana pojuriše za njim. Beše hladno i strašno na sredini i na brzoj matici. Ulani ce hvatahu jedan za drugog i padahu s konja. Neki konji potonuše, potonuše i A.udi, ostali su ce trudili da plivaju, neko na sedlu, neko držeći ce konjima za grivu. Trudili su ce da plivaju napred, na onu stranu, i, mada je na pola vrste bio prelaz, ponosili su ce što plivaju i tonu u toj reci pred pogledom čoveka koji sedi na gredi i čak ne gleda to što oni čine. Kad ce aćutant vratio i, izabравši zgodan trenutak, usudio ce da obrati imperatoru pažnju na odanost Poljaka prema njegovoj ličnosti, malí čovek u sivom šinjelu ustade, zovnu Bertjea, na poče da hoda s njim tamo-amo obalom, izdajući mu zapo-vesti i ponekad nezadovoljno pogledajući ulane koji ce dave i razbijaju mu pažnju.

NJemu ne beše nikakva novina to uverenje da njegovo prisustvo na svakom kraju sveta, od Af-rike do moskovskih stepa, podjednako zadivljuje i baca ljude u bezuman samozaborav. On naredi da mu ce izvede konj i odjaha svome stanu.

Iako su poslani čamci u pomoć, ipak ce poda-vilo u reci četrdeset ulana. Većina ce vratila natrag na ovu obalu. Pukovnik i nekoliko ljudi preplivaše reku i s mukom izićoše na onu obalu. Pa tek što izi&oše, u mokrim haljinama niz koje su lili mlazevi, užviknuše: &vivat! a gledajući oduševljeno na ono mesto gde je stajao Napoleon, ali gde ra već ne beše, i smatrahu ce srećni u **TOM** trenutku.

Kad bi uveče Napoleon izme&u dve naredbe — jedna je nare&ivala da ce što je mogućno brže dobave spremljene lažne ruske novčanice i da ce

legiju časti (Iégion d'honneur), kojoj je sam Napoleon bio glava.

Quos vult perdere — dementat/

III

Me&utim, beše već više od mesec dana kako ruski imperator boravi u Vilni, držeći smotre i manevre. Za rat koji su svi očekivali i zbog čije je pripreme i imperator došao iz Petrograda ne beše ništa spremljeno. Nije bilo opštег plana za operacije. Koji je plan izme&u svih onih što su predlagani trebalo primiti, u tome su ce ko-lebali još više pošto je imperator probavio mesec dana u vrhovnoj komandi. Svaka od tri armije imala je svoga glavnokomandujućeg, ali zajedničkog starešine nad svima armijama ne beše, a imperator nije hteo da primi na sebe tu dužnost.

Što ce imperator duže bavio u Vilni, tim su ce manje spremali za rat, jer behu sustali oče-kujući ra. Sve staranje onih ljudi koji behu oko gospodara bilo je, reklo bi ce, upravljeno samo na TO da prinude gospodara da, provodeći vreme veselo, zaboravi da je rat na pragu.

Posle mnogih balova i svečanosti kod polu-skih magnata, kod dvorana i kod samog gospodara, jednom od carevih poljskih general-a&utanata pade u junu mesecu na um da ce od strane njegovih

* Kora hoće da upropaste — oduzmu mu pamet.

general-ačutanata priredi ručak i bal caru. Tu su misao svi dočekali radosno. Gospodar izjavlja svoj pristanak. General-ačutanti skupiše novac upisom. Ličnost koja je mogla gospodaru biti najpriyatnija — pozvana je da bude domaćica tog bala. Grof Benigsen, spahijska iz vilnanske guber-nije, ponudi za tu svečanost svoju kuću izvan va-roši i 13.juna beše zakazan bal, ručak, vozanje na čamcima i vatromet u Zakretu, u kući grofa Benigsena izvan grada.

Onog istog dana kad je Napoleon izdao za-povest da ce npebe NJemen i kad je njegova pret-hodnica, potisnuvši kozake, prešla preko ruske granice, Aleksandar je provodio veče u Benigse-novom letnjikovcu — na balu koji su davali reHepaA-abUTaHTH.

Beše TO vesela, sjajna svečanost; znalci u tim stvarima govorahu da ce retko kad iskupilo na jednom mestu toliko lepotica. Među ostalim ru-skim damama koje behu došle za gospodarom iz Petrograda u Bilnu beše na tom balu grofica Bezuhova, koja je svojom teškom, takozvanom ruskom lepotom, bacala u zasenak prefinjene poljske dame. Ona je bila zapažena i gospodar ju je udostojio da igra s njom.

Ha TOM balu bio je i Boris Drubecki, en gar-gon,* kao što je govorio, jer beše ostavio ženu u Moskvi i, mada

nije bio reHepaA-abUTaHT, upi-sao je veliku sumu za taj bal. Boris beše sad bo-gat čovek, u počastima daleko doterao; nije više tražio protekcije, nego je stajao na ravnoj nozi s najvišima od svojih vršnjaka. U Vilni će sa-stao sa Eden, koju nije odavno Bnbaο, i nije je podsetio na prošlost, nego su ce, pošto je Eden uživada naklonost jedne vrdo va^kne ličnosti, a

' Beli udovac.

Boris ce skoro oženio, sastali kao stari, dobri prijatelji.

U dvanaest sati noću još su igrali. Elen, koja nije imala dostojnog kavaljera, ponudila je sama Borisu da igra s njom **mazurku**. Oni behu treći par. Pogledajući **hladnokrvno** u **divna, obnažena** ramena Elenina koja ce pomaljahu iz zagasite **haAine** od gaza protkane zlatom, Boris je pričao o stariim poznanicima i, uz to, neprimetno i za sebe i za ostale, nije ni za sekund prestao da motri na gospodara, koji ce nalazio u istoj dvo-rani. Gospodar nije igrao; on je stajao na vratima i zaustavljao čas jedne čas druge onim **Aubaznim** rečima što ih je samo on umeo da kaže.

Kad je počela mazurka, Boris vide kako gene-rala&utant Balašov, jedna od gospodaru najbližih ličnosti, pri&e k njemu i stade bez etikecije blizu gospodara koji je razgovarao s jednom **polu-skom** damom. Pošto je porazgovarao s damom, gospodar pogleda upitno i, očevidno, razumevši da je Balašov postupio tako samo zato što je bilo važnih razloga, lako klimnu glavom dami, na ce okrete Balašovu. Čim Balašov poče da go-vori, na licu gospodarevom opazi ce čubenje. On uze pod ruku Balašova i po&e s njim preko dvo-rane, krčeći nesvesno sebi sa obe strane tri hvata širok put kroz goste koji su ce sklanjali pred njim. Kad je gospodar posao s Balašovom, Boris opazi uznemirenost na licu Arakčejeva. Gledajući ispod oka u gospodara i šikćući na svoj crveni nos, Arakčejev ce izdvoji iz gomile, kao da oče-kuje da he ce gospodar obratiti njemu. (Boris razumede da Arakčejev zavidi Balašovu i da mu nije no voAI što neka očevidno krupna novost nije javljena gospodaru preko njega.)

Ali gospodar i Balašov, ne spazivši Arak-čejeva, izi&oše na glavna vrata u osvetljeni vrt.

Arakčejev je išao za njima dvadesetinu koraka, pridržavajući špadu i obzirući ce jetko oko sebe.

Boris je nastavio da igra figure maz^tže, a neprestano ra je mučila misao kakvu je novost doneo Balašov i na koji bi je način doznao pre drugih.

Kad do&e figura u kojoj je trebalo da bira damu, OH šapnu Eleni kako hoće da uzme grofiču Po-tocku, koja je, kako mu ce čini, izišla na balkon, na, klizeći nogama no parketu, istrča na glavna vrata što vode u vrt i zastade kad spazi da ce car penje s Balašovom na terasu. Gospodar i Balašov behu ce uputili vratima. Boris ce uzvrda, na, kao tobož ne uspevši da ce skloni, ponizno ce pribi uz dovratak i saže glavu.

Gospodar sa uzbu&enjem lično uvre&enog čo-veka izgovori ove reči:

— Ući u Rusiju bez objave rata! Ja ču ce smi-riti tek onda kad ni jednog oružanog neprijatelja ne bude na mojoj zemlji — reče on. Borisu ce učini da je gospodaru bilo no volji što je rekao te reči: bio je zadovoljan formom u kojoj je iskazao svoje misli, ali nije bio zadovoljan što ih je čuo Boris.

— Nek TO niko ne sazna! — dodade gospodar namrštivši ce. Boris razumede da ce to odnosi na njega, na ce lako pokloni, zažmurivši. Gospo-dar opet uče u dvoranu i ostade na balu još blizu pola sata.

Boris je prvi doznao da je francuska vojska prešla NJemen, na je imao prilike da pokaže nekim važnim ličnostima kako je njemu poznato mnogo štošta što ce krije od drugih i time ce više uzdigao u očima tih osoba.

Neočekivani glas da su Francuzi prešli NJe-men bio je naročito iznenadan posle mesec dana neispunjeno očekivanja, na još na balu! U prvom trenutku kad je dobio vest, gospodar je, pod uti-cajem ljutine i uvrede, našao onu izreku koja je posle postala čuvena i koja ce njemu samom svi-dela i izražavala potpuno njegova osećanja. Vrativši ce kući s bala, gospodar je u dva sata noću poslao no sekretara Šiškova i zapovedio mu da napiše naredbu vojsci i reskript feldmaršalu knezu Saltikovu i zahtevao da ce u reskriptu neizostavno napiše kako ce on neće smiriti dok ma i jedan naoružani Francuz bude na ruskoj zemlji.

Sutradan je napisao ovo pismo Napoleonu:)>Monsieur mon frere. J'ai appris hier que malgré la loUaute avec laquelle j'ai maintenu mes engage-ments envers Votre Majeste, ses troupes ont fran-chis les frontieres de la Russie, et je regois a l'in-sstant de Petersbourg une note par lagueHe le comte Lauriston, pour cause de cette agression, annonce que Votre Majeste s'est consideree comme en etat de guerre avec moi des !e moment ou ie prince Kou-rakine a fait la demande de ses passeports. Les mo-tifs sur lesque!s le duc de Bassano fondait son refus de les lui delivrer, n'auraient jamais pu me faire supposer que cette demarche servirait jamais de pretexte a l'agression. En effet, cet ambassadeur n'U a jamais etc autorise comme H l'a declare lui-même, et aussitot que j'en fus informe, je lui ai fait con-naitre, combien je le desapprovais en lui donnant l'ordre de rester a son poste. Si Votre Majeste n'est pas intentionnee de verser

le sang de nos peuples pour un malentendu de ce genre et qu'elle consente a retirer ses troupes du territoire russe, je regar-derai ce qui s'est passe comme non avenu, et un accommodement entre nous sera possible. Dans le cas contraire, Votre Majeste, je me verrai force de repousser une attaque que rien n'a provoquée de ma part. P depend encore de Votre Majesté d'éviter & l'humanité les calamités d'une nouvelle guerre. Je suis, etc.

(signé) Alexandre.^{*}

IV

13. juna, u dva sata noću, zvao je gospodar Ba-lašova i, pročitavši mu svoje pismo Napoleonu, naredno mu da to pismo odnese i predla lično francuskom imperatoru. Ispraćajući Balašova, gospodar mu je opet psonvio kako ce on neće smiriti dotle dok makar jedan naoružan neprijatelj bude na ruskoj zemlji i naredio mu da te reči ne-izostavno kaže Napoleonu. Gospodar nije napisao te reči u svom pismu, jer je sa svojom taktič-

* ŽGospodine brate moj! Juče sam doznao da su, pored sve lojalnosti s kojom sam ce držao obaveza prema Vašem Veličanstvu, Vaše trupe prešle granicu Rusije, a tek sam sad dobio iz Petrograda notu kojom mi grof Lorisont, povodom Tor upada, javlja kako Vaše Veličanstvo smatra da je u ratnom stanju sa mnom od onog tre-nutka, kad je knez Kurakin zatražio pasoš. Razlozi zbog kojih vojvoda od Basana nije htio da mu ra izda nikad ne bi mogli da me navedu na pretpostavku da bi taj po-stupak ikad poslužio kao izgovor za napad. Taj ambasa-dor nije, doista, nikad bio ovlašćen na to, kao što je i sam rekao, i, čim sam to doznao, odmah sam mu dao na znanje kako to ne odobravam tim što sam mu naredio da ostane na svom mestu. Ako Vaše Veličanstvo ne namerava da proliva krv naših naroda zbog jedne ovakve nesugla-sice i ako pristaje da ukloni svoju vojsku s ruske zemlje, ja će smatrati ovo što ce dogoditi kao da ce nije ni dogodilo i moći će biti sporazuma među nama. U protivnom slučaju, biće priućen, Vaše Veličanstvo, da odbije Jem napad koji nije ničim izazvan s moje strane. Još stoji Ao Vašeg Veličanstva da izbavite čovečanstvo od nevolje & novog rata.

^A^s s (potpisao) Aleksandar.

noću uvi&ao da je nezgodno napisati te reči u trenutku kad ce čini poslednji pokušaj za iz-mirenje; ali je naredio Balašovu da ih neizostavno kaže usmeno Napoleonu.

Balašov je krenuo s jednim trubačem i dva kozaka noću između 13. i 14. juna i stigao zorom u selo Rikonte kod francuskih predstraža sa ove strane NJemena. Francuski konjički stražari zaustavili su ga.

Francuski husarski podoficir, u mundiru višnjeve boje i čupavoj kapi, viknu na Balašova koji mu ce primicaše i naredi mu da stane. Ba-lašov ne stade odmah, nego nastavi put dalje korakom.

Podoficir ce namršti i promrmlja neku psovku, na nagna konja na Balašova, uhvati ce za sablju i grubo viknu na ruskog generala, pitajući ra je li gluv kad ne

čuje šta mu ce govoriti. Balašov reče ko je. Podoficir posla vojnika da javi oficiru.

He obraćajući pažnje na Balašova, podoficir poče da razgovara s drugovima o svom vojničkom poslu, a ruskog generala nije ni gledao.

Posle one blizine najvišoj vlasti i moći, posle razgovora koji je pre tri sata vodio s gospodarom i, uopšte, kao čoveku koji je u svojoj službi navikao na počasti, Balašovu beše neobično čudno da gleda tu, na ruskoj zemlji, tako prema njemu neprijateljsko i, što je glavno, ne-uljudno ponašanje grube sile.

Sunce ce tek beše počelo da pomalja iza oblaka; vazduh beše svež i vlažan. Drumom iz sela izgonili su stado. Po početku izbjijahu, kao mehurići na vodi, jedna za drugom, ševe sa svojim čavrjanjem.

Balašov ce obziraše oko sebe, čekajući da dođe iz sela oficir. Ruski trubač i kozaci i

francuski husari pogledahu ce čutke, s vremena na vreme.

Francuski husarski pukovnik, koji, kao što će videlo, tek beše ustao iz postelje, iziše iz sela na lepom, uhranjenom zelenku, u pratinji dva husara. Ha oficiru, na vojnicima i njihovim konjima ogledalo ce zadovoljstvo i raskoš.

Bilo je TO ono prvo vreme kampanje, kad ce vojska još nalazi u ispravnosti, gotovo jednakoj sa smotrom u mirno doba, samo s nijansom gizdave ratobornosti u odelu i s duševnom nijansom one veselosti i preduzimljivosti što svakad prati početak kampanje.

Francuski pukovnik je jedva uzdržavao zevanje, ali beše učitiv i videlo ce da shvata svu važnost Balašova. On ra provede pored svojih vojnika izvan lanca i reče mu da će njegova želja da bude preastavljen imperatoru biti, svakako, odmah ispunjena, jer, koliko on zna, imperatorov stan nije daleko.

Projahaše kroz selo Rikonte pored francuskih konjoveza, stražara i vojnika, koji su oda-vali počast svome pukovniku i radoznalo posmatrali rusku uniformu, na iziće na drugu stranu sela. Po rečima pukovnikovim, na dva kilometra bio je starešina divizije koji he pri-miti Balašova i odvesti ra kud treba.

Sunce Beh beše odskočilo i veselo ogrejalo jasno zelenilo.

Tek što su izjahali iza jedne krčme na brdo, kada im ce u susret ispod brda pojavi gomilica konjanika, pred kojom je jahao na vrancu čija ce oprema presijavaše na suncu čovek visokog rasta, U šeširu s perjem i s crnim, do ramena dugim uvojcima kose, u crvenom ogrtaču i s dugim nogama, ispruženim napred, kao što jašu Fran-

Cuzi. Taj čovek poće galopom u susret Balašovu, blešeć i lepršajući na jasnom junskom suncu **SBOjim** perjem, kamenjem i zlatnim širitima.

Balašov beše već na dve konjske dužine od konjanika koji mu je trčao u susret sa svečanim teatralnim licem, s grivnama, perjem, ogrlicama i u zlatu, kad francuski pukovnik, Ilner, s poštovanjem šapnu: *)>Le roi de Naples.'* I odista, **TO** beše Mirat, koga su sad zvali napuljskim kra-ljem. Iako je bilo sasvim nerazumljivo zašto je **OH** napuljskd kralj, njega su tako zvali i on je sal! bio uveren u to, na je zato izgledao svečannji i važniji nego ranije. On je toliko bio uveren da je odista napuljski kralj, da će, kad mu je uoči odlaska iz Napulja, za vreme njegove šetnje sa ženom **no** napul-skim ulicama, nekoliko Itali-jana uzviknulo: *))Viva il re!«** okrenuo ženi i s tužnnm osmehom rekao: *^Les ma!heureux. Us ne savent pas que je les quitte demain!«"*

Ali pri svem tom što je čvrsto verovao da je napuljski kralj i žalio što he njegovi podanici koje ostavlja tugovati za njim, on će u poslednje sreme, pošto mu je bilo narečeno da opet stupi u službu, a naročito pošto će vdeo s Napoleo-nom u Dancigu, kad mu je previški šurak rekao: *oJe vous ai fait roi pour regner a ma manière, mais pas a la votrea^* — veselo latio poznatog mu posla i, kao nahranjen ali neugojen konj kad oseti da je upregnut, zaigrao meVu rudama i nakitivši će što je **MorUhHO** šarenije i skuplje, veseo i zado-voljan, jurio, ni sam ne znajući kuda ni zašto, no drumovima Poljske.

*'NapuAski kral.. **

Živeo kral!'

'Jadnici, ne znaju da ih sutra ostavljam! ^ Ja sam vas načinio kraljem da vladate no mom na-činu, a ne no vašem.'

Kad ugleda ruskog generala, on kraljevski, sve-čano, usturi nazad glavu s uvojcima kose do ra-mena i pogleda upitno u francuskog pukovnika. Pukovnik ponizno reče njegovom veličanstvu zbog čega je došao Balašov, čije prezime nije mogao da izgovori.

— De Bal-macheve! — reče kralj (savla&ujući svojom odlučnošću tegobu na koju je naišao pu-kovnik) — *charme de faire votre connaissance, general** — dodade c kraljevski-milostivim gestom. Čim kralj poće da govori glasno i brzo, onog tre-nutka ostavi ra sve kraljevsko dostojanstvo i on, ne opažajući to ni sam, npebe na njemu svojstven ton dobroćudne familijarnosti. On nasloni svoju ruku na greben konju Balašovljevom.

*— Eh, bien, general, tout est ^ la guerre, h ce qu'il parait** — reče on, kao da sažaljeva što je nastalo stanje stvari o kome on ne može da sudi.

— Sire — odgovori Balašov — *lempereur mon maitre ne desire point la guerre, et comme Votre Majeste le voit^* — govorio je Balašov upotreblja-BajUhH u svim padežima *Votre Majeste*, ponav-ljajući s

neizbežnom afektacijom titulu, dok je govorio s AH4HomhU kojoj ta titula još beše novina.

Lice Miratovo sijalo ce od glupog zadovol[^]-stva dok je slušao Monsieur de Balachoff. Ali roUaute oblige:[^] on oseti neophodnost da porazgo-vara sa Aleksandrovim poslanikom o državnim stvarima, kao kralj i saveznički. On sjaha s konja, uze Balašova pod ruku, odmače ce nekoliko ko-

* De Bal-mašev! Veoma mi je milo, generale, da ce upoznam s vama.

[^]Dakle, generale, kako izgleda, rat
je. Gospodaru, imperator moj gospodar ne želi nikako
ž
rat, kao što vidite.

* Kraljevski poziv obavezuje.

raka od svite koja je ponizno čekala i poče da hoda s njim tamo-amo, trudeći ce da govori oz-biljno. On napomenu kako je imperator Napoleon uvre&en što je od njega zahtevano da ukloni voj-sku iz Pruske, osobito kad je za taj zahtev svak doznao i kad je time uvrećeno dostojanstvo Fran-cuske. Balašov reče da u tom zahtevu nema ničeg što bi vre&alo, jer... Mirat ra prekide:

— Dakle, vi smatrate da imperator Aleksan-dar nije započeo rat? — upita on iznenadno i osmehnu ce dobroćudno-glupo.

Balašov reče zašto on odista misli da je Napoleon započeo rat:

— Eh, mon cher général — prekide ra opet Mirat — je desire de tout mon coeur que les Empe-reurs s'arrangent entre eux, et que la guerre com-mencee malgré moi se termine le plus tot possible' — reče OH tonom kakvim govore sluge koje žele da ostanu dobri prijatelji, iako su im ce gospodari posva&ali. I poče da zapitkuje o velikom knezu i o njegovom zdravlju i da priča kako je veselo i zabavno provodio s njim vreme u NapuLju. Zatim ce Mirat, kao da ce seti svog kraljevskog dostojan-stva, odjedanput svečano ispravi, zauze onaku pozu u kakvoj je stajao na krunisanju, na, MaHiUhH desnom rukom, reče:

— Je ne vous retiens p!us, général; je souhaite le succès de votre mission[^] — na nepajUhH crvenim, vezenim ogrtačem i perjem i blešteći dragoceno-stima, ode ka sviti koja ra je ponizno čekala.

Balašov no&e dale, držeći, no Miratovim re-čima, da he biti brzo izveden pred Napoleona

' Eh, moj generale, ja bih od sveg srca želeo da ce carevi naravnaju mebu sobom i da ce što je mogućno ra-nije svrši ovaj rat, koji je počet preko moje volje.

' Neću da vas više zadržavam, generale; želim uspeha vašoj misiji.

Aično. Ali, umesto brzog sastanka s Napoleonom, i stražari pešačkog korpusa Davu zadržaše ra kod prvog sela kao i na predstraži i :LJulant korpuskog komandanta, koga dozvaše, odvede ra u selo maršalu Davu.

Davu je bio Arakčejev imperatora Napoleona — Arakčejev ne kukavica, aeh onako isto ispravan, žestok i koji nije umeo da izrazi svoju oda-nost drukčije nego žestinom.

Ti su ljudi potrebni u mehanizmu državnog organizma kao što su vuci potrebni u organizmu prirode, i njih uvek ima, uvek ce pojave i drže ce, na ma kako izgledalo da ce ne slaže njihovo prisustvo i blizina s poglavarem države. Jedino **TOM** potrebom može ce objasniti kako ce mogao žestok čovek, koji je lično čupao brkove grena-dirima i koji zbog slabih živaca nije mogao da podnosi opasnost, neobrazovani, neuglabeni Arak-čejev održati u takvoj snazi uz viteški-pleme-nitu i nežnu narav Aleksandrovu.

Balašov zateče maršala Davu u šupi jedne seljačke kuće kako sedi na burencetu i zanima ce pismenim poslom (pregledao je račune). Pored njega je stajao ačutant. Morao ce naći i bolji stan, ali je maršal Davu bio jedan od onih ljudi koji naročito sebe stavljaju u najmračnije životne uslove da bi imali pravo da budu mračni. Zbog **Tora** su uvek i užurbani i zauzeti poslom. »Kako **HU** sad da mislim o srećnoj strani čovečjeg života, kad, eto vidite, sedim na buren[^]{etu u prl.a-vsј šupi i radim« — govorio je izraz njegovog lica. Glavno zadovoljstvo i potreba tih ljudi je U tome da, kad naiđu na veselost u životu, bace loj veselosti u oči svoju mračnu, neprekidnu rad-

ljinost. To je zadovoljstvo pribavio sebi Davu kad uvedoše k njemu Balašova. On ce još više udubio u svoj posao kad u&e ruski general; pogledao je preko naočara Balašova, koji je pod utiskom divnog jutra i razgovora s Miratom bio vedra lica, i nije ustao, nije ce ni maknuo, nego ce još više namrštio i pakosno ce osmehnuo.

Kad opazi na licu **BalašovAevom** neprijatan utisak od tog dočeka, Davu diže gdavu i upita hladno šta želi.

Pretpostavljajući da je tako dočekan samo zato što Davu ne zna da je on general-a&utant cara Aleksandra i čak njegov predstavnik kod Na-poleona, Balašov odmah reče šta je i zašto je došao. Davu sasluša Balašova, na,

protivno njegovom očekivanju, postade još suroviji i grublji.

— A gde vam je paket? — reče on. — Donnez le moi, je l'enverrai a l'empereur!

Balašov reče kako je njemu narećeno da lično preda paket samom imperatoru.

— Zapovesti vašeg imperatora izvršuju ce u vašoj vojsci — reče Davu — a ovde morate raditi onako kako vam ce kaže.

I, kao da bi još više dao ruskom generalu da oseti kako zavisi od grube sile, Davu posla aću-tanta no dežurnog.

Balašov izvadi paket u kome beše pismo gospodarevo i metnu ra na sto (taj sto behu neka vrata na kojima su strčale odvaljene šarke, met-nuta preko dva burenceta). Davu uze paket i pro-čita natpis.

— Vi ste potpuno u pravu da mi odajete ili ne odajete poštovanje — reče Balašov. — Ali do-pustite da vam napomenem da ja imam čast nositi titulu general-ačutanta njegovog veličanstva ...

* **Dajte mi, ja ēu ra poslati imperatoru.**

Davu pogleda u njega ďuteći i, očevidno, bi mu prijatno što ce na licu Balašova pokaza izvesno uzbubenje i zbumjenost.

— Baia he ce odati što treba — reče on, na metnu koverat u džep i iziće iz šupe.

Pošto pro&e jedan minut, u&e a&utant mar-šalov gospodin de Kastre i odvede Balašova u spremAen za njega stan.

Balašov je tog dana ručao u šupi s maršalom na onoj daski na buradi.

Sutradan je Davu izjahao rano izjutra, pošto je pozvao k sebi Balašova i ozbiAno mu rekao da ra moli da ostane tu, da ide zajedno s prtAagom, ako bi dobili za to zapovest, i da ne razgovara ni s kim sem s gospodinom de Kastre.

Posle četiri dana samoće, dosade, svesti o potčinjenosti i ništašilu, što ce naročito ose-haAo posle one sredine Mohn u kojoj ce doskora nalazio, posle nekoliko marševa zajedno s prtlja-roM maršalovim i s francuskim trupama koje su zauzimale svu okolinu, Balašov je doveden u Vilnu, koju su sad zauzeli Francuzi, na onaj isti čeram kroz koji je pre četiri dana prošao.

Sutradan do&e Balašovu imperatorov komor-nik monsieur de Turenne i javi mu da imperator Napoleon želi udsstojiti ra audijencije.

Pre četiri dana kod te iste kuće pred koju Aovedoše Balašova stajali su stražari preobra-ženskog puka, a sad su stajala dva francuska gre-nadira u plavim mundirima otvorenim na gru-dima i u čupavim kapama, pratnja husara i ulana i sjajna svita aćutanata, paževa generala, koji su čekali kod ulaznih stepenica da izi&e Napo-leon,

stojeći oko njegovog **jaxaher** konja i njegovog mameluka Rustana. Napoleon je primio Balašova U Vilni u onoj istoj kući iz koje ga je otpremio Aleksandar.

Iako ce Balašov bio navikao na svečan dvor-ski izgled, opet su ra iznenadili raskoš i sjaj Napoleonovog dvora.

Grof Tiren uvede ra u veliku sobu za primanje, gde je čekalo mnogo generala, komornika i pol.-skih magnata, od kojih je Balašov mnoge vi&ao na dvoru ruskog imperatora. Dirok reće da će impe-rator Napoleon primiti ruskog generala pred svoju šetnju.

Posle nekoliko minuta čekanja izi&e dežurni komornik **u** veliku sobu za primanje, pokloni ce učtivo Balašovu i pozva ra da nobe za njim.

Balašov Ube **u** malu sobu za primanje, iz koje ce **ulaziAO** na jedna vrata u kabinet, u onaj isti kabinet iz koga ra je ruski car poslao. Balašov postoja minut dva očekujući. Iznutra ce začuše ubrzani koraci. Brzo ce otvoršpe oba krila, sve ce utiša i iz kabineta ce čuše drugi, čvrsti, oddučni koraci: to beše Napoleon. On tek beše dovršio svoju toaletu za jahanje. Ha njemu beše plav mundir, otvoren nad belim prsnikom, koji mu ce spuštao na okrugli trbuh, imao je bele pantalone od losove kože, pripnjene oko gojaznih butina njegovih kratkih nogu, i visoke čizme. NJegova kratka kosa tek što beše očešljana, ali mu ce jedan pramicak kose spustio naniže iznad sredine širokog čela. NJegov beli, puni vrat beše jako naseo preko crne jake od mundira; mirisao je na kolonjsku vodu. Ha njegovom mlado-likom, punom licu sa isturenom donjom vilicom beše izraz milostivog i veličanstvenog carskog pozdrava.

On **H3Hbe** brzo, treskajući ce na svakom koraku i zaturivši glavu malo nazad. Cela njegova odeb-ljala, kratka figura sa širokim, debelim rame-nima i s nehotice isturenim trbuhom i grudima,

imala je onaj reprezentativan, stamen izgled ljudi četrdesetih godina koji žive u nezi. Sem toga, vid^lo ce da je tog dana bio u najbolem raspolo-

On klimnu glavom odgovarajući na dubok i po-nizan poklon Balašovljev, na mu pri&ce bliže i odmah poče da govori kao čovek kome je svaki trenutak vremena skupocen i koji ce ne spušta dotle da sprema svoje govore, nego je uveren da će svakad reći što je dobro i što treba reći.

— Zdravo, generale! — reće on. — Dobio sam pismo imperatora Aleksandra, koje ste vi doneli, i veoma mi je milo što vas vidim. — On pogleda svojim krupnim očima u oči Balašovu, na odmah poče da gleda mimo njega.

Beše očevidno da ra nije nimalo zanimala ličnost Balašova. Videlo ce da za njega ima in-teresa samo ono što ce dogaća u njegovoj duši. Sve što je bilo izvan njega, nije imalo za njega vrednosti, jer je, kao što ce njemu činilo, sve na svetu zavisilo samo od njegove volje.

— Ja ne želim, niti sam želeo rat — reće OH — ali su me na njega prinudili. Ja sam i sad (on udari glasom na tu reč) gotov da primim svako objašnjenje koje mi možete dati. — On poče jasno i kratko da izlaže uzroke svog neza-dovoljstva prema ruskoj vladji.

Sudeći no umereno spokojnom i prijateljskom tonu, kojim je govorio francuski imperator, Ba-lašov je bio čvrsto uveren da on želi mir i da namerava stupiti u pregovore.

— Sire! L'empereur, mon maître³ — poče Bala-šov davno spremlijen govor, kad je Na^oleon do-vršio svoj roBop i pogledao upitno u ruskog iza-slanika; ali ra zbuni pogled u njega uprtih imperatorovih očiju. žVi ste zbunjeni — pribi-

'Gospodaru! Imperator, moj gospodar.

3 Ri i mnr IH

rite ce! — izgledalo je da mu veli Napoleon s jedva primetnim osmehom, razgledajući uniformu i špadu Balašovljevu. Balašov ce pribaři i poče da govori. Reće kako imperator Aleksandar ne smatra da je to što je Kurakin tražpo svoj pasoš dovoljan razAog za rat, kako je Kurakin tako po-stupio no svojoj volji i bez gospodarevog pri-stanka, kako imperator Aleksandar ne želi rat, i kako nema nikakvih veza sa Engleskom.

— Jo š nema — upade Napoleon, na, kao da ce poboja da ce ne preda svom osećanju, namršti ce i lako klimnu glavom, dajući tim Balašovu na znanje da može nastaviti.

Pošto je kazao sve tto mu je bilo narebено, Balašov reće kako imperator Aleksandar želi mir, ali nehe da pristupi pregovorima drukčije nego pod uslovom da... Tu Balašov zape: on ce seti onih reči koje imperator Aleksandar nije napisao u pismu, ali koje je naredio da ce ne-izostavno metnu u reskript Saltikovu i za koje je

naredio Balašovu da ih kaže Napoleonu. Ba-lašov ce seti onih reči: **žKad** nijedan naoružan neprijatelj ne bude na ruskoj **zemAi**, ali nekakvo složeno osećanje zadrža ra. On nije mogao kazati te reči, mada je to htio da učini. On zaprve i reče: ^Pod uslovom da francuska vojska odstupi preko NJemenaž.

Napoleon opazi da ce Balašov zbumio kad je izgovorio poslednje reči: lice mu zadrhta, list na levoj nozi poče ravnomerne da mu igra. He mi-čući ce s mesta, on poče da govori glasnije i brže nego malopre. Dok je Napoleon govorio, Balašov je, obarajući više puta oči, nehotice motrio kako mu igra dist na levoj nozi i kako je to igranje bivalo sve jace što je oc govorio glasnije.

— Ja želim mir ništa manje nego imperator Aleksandar — poče on. — Zar ja osamnaest me-seca ne činim sve da bih ra dobio? Ja osamnaest meseca čekam objašnjenje. Nego, da bi ce počeli pregovori, šta traže od mene? — reče on namrštivši ce i načini energičan, upitan gest svo-jom majušnom, belom i punom rukom.

— Da odstupi vojska preko NJemena, gospodaru — reče Balašov.

— Preko NJemena? — ponovi Napoleon. — Dakle, vi sad hoćete da odstupimo preko NJemena — samo preko NJemena? — ponovi on i pogleda pravo u Balašova.

Balašov ponizno klimnu glavom.

Mesto što su pre četiri meseca tražili da odstupi iz Pomeranije, sad su tražili da od-stupi samo preko NJemena. Napoleon ce brzo okrete i poče da hoda nosobi.

— Vi velite da od mene traže da odstupim preko NJemena kako bi počeli pregovori; ali od mene su isto tako tražili pre dva meseca da odstupim preko Odre i Visle i vi, pri svem tom, pristajete da vodite pregovore.

On pre&e čutke s jednog kraja sobe do drugog, na opet stade pred Balašovom. NJegovo lice kao da ce skamenilo u strogosti, a leva nogu mu je drhtala još brže nego malopre. Napoleon je znao za ro igranje levog lista. :)La vibration de mon mollet gauche est un grand signe chez moi! — go-vorio je docnije.

— Takvi predlozi, kao što su da ce očisti Odra i Visla, mogu ce činiti princu Badenskom, a ne meni — **roTOBO** viknu Napoleon, sasvim iznenadno i za sebe. — Da mi date i Petrograd i Moskvu, ja ne bih pristao na te uslove. Vi velite da sam ja počeo ovaj rat? A ko je pre došao vojsci? Imperator Aleksandar, a ne ja. I vi mi nudite npero-vore kad sam ja potrošio milione, kad ste vi U savezu sa Engleskom i kad je vaš položaj r&av

[^]Igranje a!og levog lista znači kod mene mnogo.

— vi mi nudite pregovore! A kakav je **ciA** vašeg saveza sa Engleskom? Šta vam je ona da^a? — ro-vorio je **OH** brzo, idući, očevidno, svojim govorom ne na **TO** da iskaže koristi od zaključenja mira niti da kaže svoje mišAenje može li ce mir zaključiti, nego samo na to da dokaže svoju pra-vičnost i svoju snagu, i da dokaže nepravičnost i pogreške Aleksandrove.

Početak njegovog govora bio je, očevidno, ude-šen s namerom da pokaže kako je on u povol'nom položaju i da kaže kako on, pri svem tom, pri-staje da počnu pregovori. Ali kad je već počeo da govori, i što je više govorio, tim je manje bio kadar da upravlja svojim govorom.

Sad je sva namera njegovog govora bila, oče-vidno, u tome da samo sebe uzvisi a da uvredi Aleksandra, to jest da učini upravo ono što je najmanje hteo da učini u početku ovog sastanka.

— Kažu da ste vi zaključili mir s Turcima? Balašov klimnu glavom u znak odobravanja.

— Mir je zaključen... — poče on. Ali Napo-leon mu ne dade da govori. Videlo ce da mu je bilo potrebno da govori samo on, na nastavi da govori sa onom leporekošću i razdraženošću kojoj su veoma skloni razmaženi **Audi**.

— Da, ja znam da ste zakl.učAI mir s Tur-cima, a niste dobili Moldaviju i Vlašku. A ja **bih** dao vašem gospodaru te provincije onako isto kao što sam mu dao Finsku. Da — nastavi Napoleon — ja sam obećao i dao bih imperatoru Aleksandru Moldaviju i Vlašku, a sad neće do-bitи te divne provincije. A mogao ih je pridru-žiti svojoj imperiji i raširio bi Rusiju u jedno carstvo od Botniškog zaliva do ušća Du-nava. Više ne bi mogla da učini ni Katarina Velika — govorio je Napoleon, padajući sve više u vatru, idući no sobi i ponavljajući Balašovu roTOBo one iste reči koje je govorio lično Aleksandru U 1ilzitu. — iout ceia li i aurait au a mon amitie. Ah! quel beau regne, quel beau regne! — ponovn **OH** nekoliko puta, na stade, izvadi iz džepa zlatnu burmuticu i žudno šmrknu iz nje bur.^U^. — Quel beau regne a ura it pu etre celui de l'empereur Alexandre.'

On ca sažaEvanjem pogleda u Balašova i tek što Balašov zausti da nešto napomene, on ra opet brzo prekide.

— Šta je **OH** to mogao želeti i tražiti što ne bi našao u mom **prijateAstvu?** — reče Napo-leon u nedoumici i sleže ramenima. — Da, on je našao da je **najbolje** ako ce okruži mojim ne-prijateljima, i to kim? — nastavi Napoleon. — Pozvao je k sebi Štajne, Armfelde, Benigsene, Vincengerode. Štajn, izdajnik prognan iz **svoje** otadžbine, Armfeld — razvratnik i intrigant, Vincengerode — begunac, podanik francuski, Benigsen malo veći ratnik od ostalih, ali ipak nesposoban, koji nije umeo ništa da uradi 1807. godine, trebalo bi da budi u imperatoru Alek-sandru užasne uspomene... Kad bi bili spo-sobni, recimo, mogli bi ce upotrebiti — nastavi Napoleon, jedva stižući rečima misli koje su mu neprestano iskrasavale i pokazivale mu njegovu

pravičnost i snagu (što je, no njegovom shvatanju, bilo jedno isto); — ali ni to nije: oni ne val[^]aju ni za rat, ni za mir! Barklaj je, kažu, pametniji od sviju n.ih; ali, sudeći no njegovim prvim pokre-tima, ja TO neću reći. I šta oni rade, šta rade svi ti dvorani? Pful predlaže, Armfeld ce pre-pire, Benigsen razmatra, a Barklaj, koji je pozvan da radi, ne zna na što će da ce odluči, i vreme

' Sve bi OH TO imao od mog prijateAstva. Ah, kakva lepa vladavina, kakva lepa vladavina!

** Kako je l[^]o[^]la bmtm lepa vladavina imperatora Aleksandra!*

prolazi. Jedini je barpainoH — ratnik čovek. On je glup, ali ima iskustva, dobro oko i odluč-nost ... I kakvu ulogu igra vaš mladi gospodar u toj nakaznoj gomili? Oni ra kompromituju i svaljuju na njega odgovornost za sve što ce doga&a. Un. souverain ne doit etre a Gagtee que quand il est general* — reče on, adresujući, očevidno, te reči kao izazivanje lično ročnodaru. Napoleon je znao kako je imperator Aleksandar želeo da vodi voj-sku. — Ima već nedelja dana kako je počela kam-panja, a vi niste umeli da zaštiti Vilnu. Presečeni ste nadvoje i isterani iz poljskih provincija. Vaša vojska ropće.

— Naprotiv, vaše veličanstvo — reče Bala-šov, koji je jedva stizao da zapamti što mu ce govoriti i s mukom pratio taj vatromet od reči — vojska živo želi ...

— Sve znam — prekide ra Napoleon — znam sve, i znam koliko imate bataAona tako tačno kao što znam svoje. Vi nemate dvesta hiljada vojske, a ja imam triput više: dajem vam časnu reč — reče Napoleon, zaboravljujući da ta njegova časna reč nije nikako imala vrednosti — dajem vam nia parole d'honneur que j'ai cinq cent trente mille hommes de ce cote de la Vistule.* Turci vam nehe noMohn; oni nisu nizašto i to su dokazali kad su ce pomirili s vama. Šve&ani — njima je su-ćeno da im vladaju sumanuti kraljevi. NJihov je kralj bio lud; oni su ra promenili i uzeli drugog — Bernadota koji je odmah pomerio pameću, jer samo sumanut Švećanin može da sklapa savez s Rusijom. — Napoleon ce pakosno osmehnu i opet podnese burmuticu pod nos.

' Vladalac treba da je u vojsci samo ako je vojsko-voba.

** Moju časnu reč da imam ca ove strane Visle pet sto-tina trideset hiA.aAa Audi.*

Balašov je htio i imao šta da odgovori na svaku frazu Napoleonovu; neprestano ce vrpoljio kao čovek koji želi nešto da kaže, ali ra je Na-poleon prekidal. Ha švedsko bezumlje htede Ba-lašov reći da je Švedska ostrvo kad je Rusija s njom; ali Napoleon srdito viknu, da bi zaglu-šio njegov glas. Napoleon beše u onom stanju razdraženosti u kome čoveku treba da govoriti, govoriti i govoriti, samo zato da bi samome sebi do-kazao svoju pravičnost.

Balašovu bi teško: kao poslanik bojao ce da ne ponizi csoje dostojanstvo i osećao je potrebu da protivreči; a kao čovek snebivao ce duševno pred zanosom bezrazložne Autine, u kome ce, očevidno, nalazio Napoleon. On je znao da sve reči koje sad govori Napoleon nemaju vrednosti i da će ih ce on sam stideti kad do&e k sebi. Balašov je stajao oborenih očiju, gledao kako ce miču debele noge Napo-leonove i starao ce da izbegava njegov psgled.

— A šta ce mene tiču ti vaši saveznici? — reče Napoleon. — I ja imam saveznika — to su Poljaci: ima ih osamdeset hiljada, biju ce kao lavovi. A biće ih i dvesta hiljada.

I, verovatno još više razlučen što je, re-kavši TO, rekao očevidnu neistinu i što Balašov стоји pred njim čuteći u onoj istoj pozи kao čovek koji ce pokorio svojoj sudbini, Napoleon ce brzo vrati nazad, unese ce upravo u oči Balašovu i, praveći energične i brze gestove svojim belim rukama, gotovo viknu:

— Znajte, ako vi pokrenete Prusku protiv mene, znajte da ču je zbrisati ca evropske karte

reče OH, a lice mu doće bledo i nagr&eno od L!utine, na energično lupi jednom malom rukom no drugoj. — Da, ja ču vas baciti preko Dvine, preko Dnjepra i opet ču dici prema vama onu ogradu, jer je Evropa učinila zločin i pokazala ce slepa kad je dopustila da ce ta ograda razruši.

Eto šta he biti s vama, eto šta ste dobili kad ste ce otu&ili od mene — reče on i pro&e neko-liko puta čutke preko sobe, treskajući svojim debelim ramenima. On ostavi burmuticu u džep od prsnika, na je opet izvadi, nekoliko puta podnese je pod nos, na stade prema Balašovu. Počuta malo, pogleda podrugljivo pravo u oči Balašovu i reče tiho: — Et cependant quel beau regne aurait pu avoir votre nmaitre!

Osećajući potrebu da odgovori, Balašov reče kako ce od strane Rusije ne zamišl-aju stvari u tako crnom obliku. Napoleon je čutao, gleda-jući u njega i dalje podrugljivo i, očevidno, ne slušajući ra. Balašov reče kako u Rusiji očekuju od rata samo dobro. Napoleon milostivo klimnu glavom, kao da htede reći: >3nam, to govori vaša dužnost, ali vi lično u to ne verujete, ja sam vas uverio«.

Pri svršetku Balašovl^evog govora Napoleon izvadi burmuticu, šmrknu iz nje, na, kao signal, luštu dvaput nogom u pod. Vrata ce otvorise; jedan komornik, sagibajući ce ponizno, dade im-peratoru šešir i rukavice, drugi mu dade mara-micu. Napoleon ce ne gledajući u njih obrati Ba-lašovu:

— Uverite od moje strane imperatora Alek-sandra — reče on kad uze šešir — da sam mu odan kao i npe; ja njega znam sasvim dobro i vrlo visoko cenim njegove velike osobine. Je ne vous retiens plus, general, vous recevez ma lettre l'empereur.' — I Napoleon po&e brzo na vrata. Iz sobe za primanje pojuri sve živo napred i niz stepenice.

' A mećutim kakvu je lepu vladavinu ^fozco ml^atm vaš gospodar!
 ' Ja vas ne zadržavam više, generale, dobićete moje škmo za cara.
 i ..^~ - "

VH4

Posle svega onog što mu je rekao Napoleon, posle oHor gnevног praskanja i posle poslednjih, hladno kazanih reči:)>je ne vous retiens plus, ge-neral, vous recevrez ma lettre«, Balašov je bio uve-ren da Napoleon ne samo što Hehe poželeti da ra vidi, nego će ce postarati da ne vidi njega — uvre&enog poslanika i, što je glavno, svedoka njegove nepristojne plahovitosti. Ali, na svoje čubjenje, Balašov dobi preko Diroka poziv da tog dana bude na ručku kod imperatora.

Ha ručku behu Besjer, Kolenkur i Bertje.

Napoleon dočeka Balašova veselo i ljubazno. He samo da ce na njemu nije opažalo snebivanje ili vajkanje zbog jutrošnje srdžbe, nego, naprotiv, OH ce trudio da ohrabri Balašova. Videlo ce da je Napoleon Beh odavno bio uveren da nije mo-gućno da OH pogreši i da je, no njegovom shvataju, sve što OH radi bilo dobro ne zato što ce to sla-galo s noJMOM onoga šta je dobro a šta réavo, nego zato što je to o radio.

Imperator beše vrlo veseo posle svoje šetnje na konju u Vilni, gde su ra gomile naroda odušev-Aeno dočekivale i pratile. Ha svakom prozoru u ulicama kuda je projahao bili su izvešani či-limovi, zastave, njegovi inicijali, a poljske dame mahale su mu maramama i pozdravljale ra.

Za ručkom je postavio Balašova pored sebe i ponašao ce s njim ne samo ljubazno, nego kao da i Balašova ubraja me&u svoje dvorane, meću one Aude koji simpatišu njegovim planovima i koji ce moraju radovati njegovim uspesima. U razgo-voru OH povede reč o Moskvi i poče da pita Bala-šova o ruskoj prestonici, ali ne kao što pita radoznali putnik za novo mesto koje namerava da poseti, nego kao s uverenjem da Balašovu, kao ^usu, mora laskati ta radoznaost.

— Koliko ima stanovnika u Moskvi, koliko kuća? Je li istina da Moscou zovu Moscou la sainte? Koliko je crkava u Moscou? — pitao je on.

I, na OAGovor da ima više od dve stotine crkava, reče:

— Ha što će toliko silestvo crkava?

— Rusi su vrlo pobožni — odgovori Ba-lašov.

— Uostalom, veliki broj manastira i crkava uvek je znak zaostalosti naroda — reče Napoleon i osvrte ce na Kolenkura da čuje njegovu ocenu Tor mišljenja.

Balašov ce ponizno usudi da ce ne složi s mitljenjem francuskog imperatora.

— Svaka zemlja ima svoje običaje — reče on.

— Ali nečeg sličnog nema nigde u Evropi — reče Napoleon.

— Molim nek mi oprosti vaše veličanstvo — odgovori Balašov: — sem Rusije, ima još i Španija, gde je tako&e mnogo crkava i manastira.

Ovaj Balašovljev odgovor, koji je aludirao na skorašnji poraz Francuza u Španiji, bio je, no pričanju Balašova, visoko ocenjen na dvoru imperatora Aleksandra, a sad za ručkom Napole-onovim beše vrlo slabo ocenjen i pro&e ne-opažen.

Po ravnodušnim i upitnim licima gospode maršala videlo ce kako oni nisu shvatili u čemu je tu dosetka na koju je ciljala intonacija Bala-šova. ^Ako je i bilo dosetke, mi je ili nismo ra-zumeli, IAI nimalo nije oštromna« — govorio je izraz na licima maršala. Taj odgovor bio je tako malo ocenjen da ra Napoleon sasvim nije ni zapazio, nego je naivno upitao Balašova preko kojih gradova ide odatle drum pravo na Moskvu. Balašov, koji je za sve vreme ručka bio na

'Sveta Moskva.'

oprezu, odgovori da comme tout chemin mene a RMne, tout chemin mčne žt Moscou/ da ima mnogo tggeva i da mebu tim raznim putevnma ima drum preko PoAtave, kojn je izabrao Karlo HP, reče Balašov i nehotično pocrvene od zado-voASTva što mu zgodno ispadne taj odgovor. Bala-šov i ne stiže da izusti dobro: ^Poltava«, a Beh Kolenkur poče govoriti o neugodnosti na putu iz Petrograda u Moskvu i o svojim petrogradskim uspomenama.

Posle ručka odoše da piju kafu u Napoleono-vom kabinetu, koji je npe četiri dana bio kabi-net imperatora Aleksandra. Napoleon sede meša-jući kafu u sevrskoj šolji i pokaza Balašovu stolicu pored sebe.

Ima kod čoveka izvesno duševno raspolo-ženje posle ručka koje ra jače od ikakvih pamet-nih razloga nagoni da bude sobom zadovoljan i da svakog smatra za prijatelja. Napoleon ce nalazio u TOM raspoloženju. NJemu ce činilo da je okru-žen ludima koji ra obožavaju. Bio je uveren da je i Balašov posle njegovog ručka njegov prijatel! i obožavalac. Napoleon mu ce obrati s ljubaznim i malo podrugAivim osmehom.

— Ovo je, kao što su mi kazali, ona ista soba u KO joj je stanovao imperator Aleksandar. Čudno-vato, zar ne, generale? — reče on, očevidno ne sumnjajući da je to pitanje moglo biti neprijatno Balašovu, jer je ono dokazivalo njegovo, Napole-onovo, npeHMUhcTBo nad Aleksandrom.

Balašov nije mogao ništa da odgovori na to i čuteći obori glavu.

Aa. u ovoj sobi savetovali su ce npe četiri Dana Vincengerode i Stajn — nastavi Napoleon

¹⁸svaki put vodi u Rim, tako i svaki nvr

ca onim istim podrugljivim, samouverenim osmehom. — A što ne mogu da shvatim to je to što je imperator Aleksandar okupio oko sebe sve moje lične neprijatelje. Ja to ne ... razumem. Zar on nije pomšAao da i ja mogu to uraditi? — upita OH Balašova i to ra sećanje, očevidno, gurnu opet

u onaj kolosek jutrošnjeg gneva koji beše još svež u njemu. — I neka zna da ču to učiniti — reče Napoleon ustajući i odgurnuvši rukom svoju šolju. — Isteraću iz Germanije sve njegove pobaKe, iz Virtemberga, iz Badena, iz Vajmara ... da, isteraću ih. Neka im spremi skloništa u Rusiji!

Balašov saže **glavu** i **na** njemu ce videlo da bi ce oprostio i da sluša samo zato što ne može da ne sluša ono što mu ce govori. Napoleon nije opazio taj izraz, on ce obraćao Balatovu ne kao poslaniku svog neprijatelja, nego kao čoveku koji mu je sad potpuno odan i koji ce mora radovati poniženju svog bivšeg gospodara.

— I zašto je imperator Aleksandar uzeo ko-mandu nad vojskom? — upita on. — Zašto to? Ratovanje je moj zanat, a njegov je posao da caruje, a ne da komanduje vojskom. Zašto je primio na sebe takvu odgovornost?

Napoleon opet uze burmuticu, npobe čuteći nekoliko puta no sobi, na odjedanput, iznenadno, npnbe Balašovu i s lakim osmehom, tako po[^] uzdano, brzo i prosto, kao da radi nešto što je ne samo važno nego i prijatno Balašovu, diže ruku k Aicu četrdesetogodišnjeg ruskog generala, uhvati ra za uvo i povuče malo, osmehnuvši ce samo usnama.

Avoir l'oreille tirće par l'Empereur* smatralo ce na francuskom dvoru kao najveća počast i milost.

* **Kad car povuče za uvo.**

— Eh bien, vous ne dites rien, admirateur et courtisan de l'Empereur Alexandre? — reče on, kao da je bilo smešno biti u njegovom prisustvu čiji courtisan i admirateur a ne njegov, Napole-onov. — Jesu li spremni konji za generala? — dodade on naklonivši ce lako glavom na poklon Balašovljev. — Dajte mu moje, daleko mu je putovati...

Pismo koje je poneo Balašov bilo je poslednje pismo Napoleonovo Aleksandru. Sve pojedinosti razgovora saopštene su ruskom imperatoru, i rat je počeo.

vm

Pošto ce sastao u Moskvi s Pjerom, knez Andreja je otputovalo u Petrograd poslom, kao što je kazao svojoj rodbini, a u istini zato da tamo na&e kneza Anatola Kuragina, jer je smatrao da je preko potrebno da ra na&e. Kuragin, o kome ce izvestio kad je stigao u Petrograd, ne beše više tamo. Pjer je dao na znanje svom šuraku da knez Andreja traga za njim. Anatol Kuragin dobio je odmah od ministra vojske opredeljenje i otputovalo u moldavsku armiju. U to vreme našao je knez Andreja u Petrogradu Kutuzova, svog npe-&ašnjeg generala koji je uvek bio raspoložen prema njemu i Kutuzov mu ponudi da ide s njim zajedno u moldavsku armiju, gde je stari general bio odre&en za

glavnokomandujućeg. Knez Andreja dobi mesto pri štabu u vrhovnoj komandi i otpu-tova u Tursku.

Knez Andreja smatrao je za nezgodno da piše Kuraginu i da ra izazove. On je smatrao da bi,

^{^^ *} Aakle, vi ništa ne velite, obožavaoče i dvoranine Cara Aleksandra?

ako ne da novog razloga za dv&boj, izazivanje od njegove strane kompromitovalo groficu Rostovu i zato je tražio da ce lično sastane s Kuraginom i u **TOM** sastanku nameravao je da naće nov uzrok za dvoboju. Ali ni u vojsci u Turskoj ne naće Ku-ragina, koji ce ubrzo posle dolaska kneza Andreje u vojsku u Turskoj beše vratio u Rusiju. U novoj zemlji i pod novim uslovima za život knezu Andreji beše lakše. Posle neverstva svoje venice, **KO** je ra je tim jače porazilo što je on brižljivije krio od svakog koliko je ono na njega uticalo, njemu behu teški oni uslovi za ži-vot u kojima je ranije bio srećan, i još teža mu beše sAoboda i nezavisnost, koja mu je ranije bila tako draga. On ne samo što nije premišljaо one prečašnje misli, koje su mu došle prvi put kad je gledao u nebo na austričkom polju, koje je voleo da razvija s Pjerom i koje su ispunjavale njegovu samoću u Bogučarovu, a posle u Švajcar-skoj i u Rimu, nego ce, čak, bojao da ce seti tih misli, koje su mu otvarale beskrajne i svetle horizonte. NJega su sad zanimali samo najbliži, praktični interesi, koji nisu bili u vezi s pre-Sašnjima i za koje ce on hvatao utoliko žudnije ukoliko su pre&ašnji interesi bili za njega ne-pristupačniji. Kao da ce beše onaj beskrajni da-leki nebeski svod koji je ranije stajao nad njim odjedanput pretvorio u nizak, odre&en svod koji ra pritiskuje i u kome je sve jasno, ali ništa nije večno ni tajanstveno.

Od svih zanimanja koja su mu ce nudila vojna služba beše mu najobičnija i najpoznatija. Vr-šeci dužnost dežurnog generala pri Kutuzovlje-vom štabu, **OH** ce neprestano i svojski zanimalo poslovima i zadivljavao Kutuzova svojom voljom i tačnošću u radu. Kad ne na&e Kuragina u Tur-skoj, knez Andreja nije smatrao za potrebno da trči za njim opet u Rusiju; ali je pri svem tom lnao da **OH**, pored sveg preziranja koje je ocehao prema Kuraginu, pored sveg dokazivanja samom sebi kako ne vredi ponizavati ce do sukoba s njim ne može, makar Koliko prošlo vremena, a da ra ne izazove kad ce nabe s njim, kao što ne može gladan čovek da ce ne baci na hranu. I ta svest da uvreda nije još osvećena, da ljutnja nije iskalena, nego leži na srcu, trovala je ono dze-veštačeno spokojstvo koje je knez Andreja udesio sebi u Turskoj u obliku brižljive i malo často-**Aubive** i sujetne radljivosti.

U 12. godini, kad je vest o ratu s Napoleonom došla do Bukurešta (gde je Kutuzov boravio dva meseca, provodeći i dan i noć kod svoje Vlahinje) knez Andreja zamoli Kutuzova da ra prevede u za-padnu vojsku. Kutuzov, kome Bolkonski beše već dodijao svojom vrednoćom, koja je bila kao pre-kor njegovom besposličenju, otpusti ra vrlo rado i dade mu poruke za Barklaja-de-Toli.

Pre nego što će otići u vojsku, koja ce u caju nalazila u driskom logoru, knez Andreja svrati u Gola Brda, koja mu behu sasvim usput, na tri vrste od smolenskog druma. U životu kneza An-dreje bilo je za poslednje tri godine tako mnogo promena, tako je mnogo razmišljao, osećao i gle-dao (obišao je i zapad i istok), da ra je pri ulasku u Gola Brda neobično i neočekivano iz-nenadio neprestano onaj isti, do najmanjih sit-nica — isti **TOK** života. Umao je u aleju i na kamene vratnice golobrdskog doma kao **u zama&i-Jan**, uspavan zamak. U tom domu beše onaj isti red, ona ista čistota, ista tišina, isti nameštaj, isti zidovi, isti miris i ona ista bojažljiva lica, samo malo postarela. Kneginjica Marija oīla je još ona ista **bojažAiva**, ružna devojka, što stari u strahu i večitim duševnim patnjama i provodi bez koristi i radosti najbolje godine ^kivota. Bourienne je bila ona ista koketna devojka koja ce veselo koristi svakim trenutkom u svom životu i koja ima puno najradosnijih svojih nada i zadovolna je sobom. Vaspitač Desal, koga je **OH** doveo iz Švajcarske, bio je obučen u redengot ruskog kroja i govorio ca slugama po-grešno ruski, ali je bio još onaj isti ograni-čeno pametan, obrazovan, pun vrlina i pedantan vaspitač. Stari ce knez promenio fizički samo toliko što mu ce ca strane usta poznavalo da nema jednog zuba; duševno je bio još isti onakav kao i ranije, samo zlovoljniji i nepoverljiviji prema stvarnosti onoga što ce dešava u svetu. Samo je Nikoluška porastao, promenio ce, postao rumen, dobio kovrdžastu crnu kosu i, kad ce smeje i raduje, **OH**, ne znajući to, podigne gornju usnu svojih lepih ustašca isto onako kao što ju je podizala pokojna mala kneginja. Jedini on nije slušao zakon neizmenjivosti u tom zama&ijanom, uspavanom zamku. Ali iako je spolja ostalo sve no starome, opet su ce unutrašnji odnosi svih tih **Audi** izmenili otkako ih knez Andreja nije video. Članovi porodice behu podeljeni u dva tabora, **TUba** i neprijateljska me&u sobom, koji su ce sad samo pred njim sastajali, menjajući samo zbog njega svoj običan način života. U jednom su taboru bili stari knez, Bourienne i arhitekt, a u drugom — kneginjica Marija, Desal, Nikoluška i sve da-dilje i dojil^e.

Dok ce **OH** bavio u Golim Brdima svi su uku-čani ručavali zajedno, ali je svima bilo neugodno i knez Andreja je osećao da je gost kome ce za lju-bav čini izuzetak i da ce zbog njegovog prisustva svi ustežu. Prvog dana za ručkom knez Andreja je, osećajući i nehotice to, bio **čutAiv**, na je i stari knez, opazivši to njegovo neprirodno raspolo-ženje, natmureno začutao i odmah posle ručka otišao u svoju sobu. Kad je knez

Andreja uveče otisao k njemu i, hoteći da ra raspoloži, počeo

MV pričati o kampanji mladog grofa Kamenskot, **sAri** knez iznenadno poče da razgovara s njim o kneginjici Mariji i da je osućuje što je prazno-verna, što ne voli m-He Bourienne, koja mu je, no njegovim rečima, jedina bila istinski odana.

Stari knez je govorio kako ce razboleo samo zbog kneginjice Marije; kako ra ona hotimično muči i razdražuje; kako svojim maženjem i glu-pim razgovorima kvari malog kneza Nikolaja. Stari knez je znao vrlo dobro da on kinji svoju kćer i da je njen život vrlo težak; ali je zpao **laKobe** da on ne može a da je ne kinji i da ona to zaslužuje. zašto mi knez Andreja, koji to vidi, ne kaže ništa o sestri?« — mislio je stari knez. ^Misli li on da sam ja zlikovac ili matora budala, da sam ce bez razloga otu&io od kćeri i približio sebi Francuskinju? On to ne razume i zato mu treba objasniti, treba da čuje« — mi-slio je stari knez. I on poče da objašnjava uzroke zbog kojih nije mogao da snosi nepojamnu narav kćerinu.

— Kad me pitate — reče knez Andreja, ne gle-dajući u oca (on je prvi put u životu osu&ivao oca) — ja nisam htio da govorim; ali kad me pi-tate, kazaću vam otvoreno o svemu tome svoje miš-l^enje. Ako ima nesporazuma i nesloge između vas i Mame, ja nikako ne mogu da krivim nju — jer znam kako vas ona voli i poštije. Ali kad me već pitate — nastavi knez Andreja razdražujući ce, jep je u poslednje vreme bio uvek gotov da ce raz-Draži — mogu vam jedno reći: ako ima nesporazuma, tome je uzrok ta ništavna ^ena, koja ne bi trebalo da bude ni družbenica sestrina.

Starac je isprva gledao ukočenim očima u sina i osmehom neprirodno otkrio novu prazninu gde je io zub, na koju ce knez Andreja nije mogao da navikne.

.....

[^] Rat i mir III

— Kakva družbenica, golube? A? Dotle si d(u-terao! A?

— Oče, ja nisam htio da vam budem sudija — reče knez Andreja žučnim i tvrdim tonom — ali ste me vi izazvali i ja sam kazao i svakad ĉu reći da kneginjica Marija nije kriva, nego ste krivi... kriva je ta Francuskinja ...

— A, doneo si presudu... presudio! — reče starac tih i, kako ce učini knezu Andreji, zbu-njeno, na zatim odjedanput skoči i viknu: — Hanove, napolje! Tornjaj ce odavde!...

Knez Andreja je htio odmah da otputuje, ali ra kneginjica Marija umoli da ostane još jedan dan. Tora dana knez Andreja nije ce video s ocem, koji nije izlazio

niti je koga puštao u svoju sobu sem m-lle Bourienne i Tihona, a nekoliko je puta pitao je li otputovao njegov sin. Sutradan pred polazak knez Andreja ode u odeljenje svog sina. Zdrav i na majku kudrav mališan sede mu na koleno. Knez Andreja poče da mu priča priču o Plavoj Bradi, ali, ne ispričavši do kraja, zamisli ce. On nije mislio o **TOM** lepom mališanu, svom sinu, koga je držao sad na kolenima, nego je mislio o sebi. On je ca užasom tražio i nije nalazio u duši svojoj ni kajanja zato što je naljutio oca, ni žalenja što (prvi put u svom veku u sva&i) odlazi od njega. A od svega beše mu najgore što je tražio i nije nalazio one ranije nežnosti prema sinu, koju ce nadao da probudi u srcu kad mališana pomiluje i kad ra posadi sebi na kolena.

— Pa, pričaj — reče mu sin.

He odgovorivši mu, knez Andreja ra skide s kolena i ode iz sobe.

Čim je knez Andreja ostavio svoje svakodnevne poslove, a naročito čim je stupio u ranije uslove života, u kojima je bio još onda dok je bio srećan, obuzela ra je čama s pre&ašnjom jačinom i on ie **hitao** da **pggo** npe pobegne od tih uspomena i da urro brže naće kakva bilo posla.

— Ti odista ideš, Andreja? — reče mu sestra.

— Hvala bogu što mogu da odem — reče knez Andreja — veoma mi je žao što ti ne možeš.

— Zašto **TO** govoriš? — reče kneginjica Ma-

— Zašto to govoriš sad, kad polaziš u taj strašni rat, a on je tako star! M-lie Bourienne reče mi da je pitao za tebe... — Čim je počela da go-vori o tome usne joj zadrhtaše i udariše joj suze. Knez Andreja ce **okrete** od **nje** i poče da hoda no sobi.

— O, bože moj! Bože moj! — reče on. — I kad pomislis̄ šta i ko — kakvo ništavilo može da bude uzrok ljudskoj nesreći! — dodade on tako jetko da kneginjica Marija pretrnu.

Ona je razumela da on, pominjući **Aude** koje nazva ništavilom, ne misli samo na m-He Bourienne, nego i na onog čoveka koji mu je ubio sreću.

— Andre, ja te samo jedno molim, preklinjem — reče ona dodirujući mu ruku i gledajući kroz suze u njega svojim sjajnim očima. — Ja te razumem. (Kneginjica Marija obori oči.) Nemoj misliti da nesreća dolazi od **Audi**. Ljudi su — oru&e NJegovo. — Ona pogleda malo iznad glave kneza Andreje pouzdanim, naviknutim pogledom kojim čovek gleda u poznato mesto gde visi portret. — Nesreću je poslao On, a ne **Audi**. Ljudi su NJegovo oruće, oni nisu krivi. Ako ti ce učini da ti je neko kriv, zaboravi to i oprosti. Mi nemamo prava da kažnjavamo. I ti ćeš videti kako je čovek srećan **kad** opršta.

— Aa sam žensko, Marija, ja bih to učinio. J^o je ženska vrlina. Ali muškarac ne treba niti može da zaboravlja i da opršta — reče on i.

mada do tog trenutka nije ni mislio na Kuragina, sva neiskaAena ljutnja uzavre odjedanput u njego-vom srcu. žAko me kneginjica Marija već nagovara da oprostim, TO znači da je trebalo odavno da kaznim« — pomisli on. I, ne odgovarajući više kneginjici Mariji, poče da misli o onom rados-nom, kivnom trenutku kad sretne Kuragina, koji ce sad nalazio (on je to znao) u vojsci.

Kneginjica Marija molila je brata da pričeka još jedan dan i reče mu kako ona zna koliko će otac biti nesrećan ako Andreja ode a ne pomiri ce s njim; ali knez Andreja odgovori da će on, no svoj prilici, opet uskoro doći iz vojske, da će nemirnovno pisati ocu, a sad što bi duže ostao, više bi ce razbuktala nesloga.

— Adieu, Andrć. Rappelez vous que les malheurs viennent de Dieu, et que les hommes ne sont jamais coupables* — behu poslednje reči koje je čuo od sestre kad ce oprاشtao s njom.

žTako TO mora biti!« — mislio je knez Andreja izlazeći iz aleje golobrdskog doma. žOna, kukavno nevino stvorenje, ostaje da je pojede izlapeli starac. Starac oseća da je kriv, ali ne može da ce promeni. Moj malšpan raste i raduje ce životu, u kome he biti isti onakav kao i svi, ili pre-varen iAi varalica. Ja odlazim u vojsku, a zašto, ni sam ne znam, i želim da naćem onog čoveka koga prezirem zato da mu dam priliku da me ubije i da mi ce naruga.ž I ranije su bili ovi isti uslovi u životu, ali su ranije svi bili vezani meću sobom, a sad ce sve rasulo. Same besmislene pojave, bez ikakve veze, rebale su ce jedna za dru-roM pred knezom Andrejom.

' Zbogom, Andreja. Sećaj ce da nesreće dolaze od Boga i da ljudi nikad nisu krivi.

Knez AnAreja je došao u vrhovnu komandu kra-ieM juna. Trupe prve armije, one pri kojoj je bio car behu smeštene u utvr&enom logoru na reci Amsi; trupe druge armije odstupale su, težeći 'la ce združe s prvom armijom, od koje su ih — kako ce pričalo — odsekle velike francuske snage. Svi su bili nezadovolni opštim tokom ratovanja u ruskoj vojsci; ali нико nije ni pomisljao da ruskim gubernijama preti najezda, niti je KO držao da ce rat može preneti dal^e od zapadnih poljskih gubernija.

Knez Andreja naće na obali Drise Barklaja--de-Toli, kod kojeg je bio odrećen. Pošto u oko-lini logora nije bilo nijednog velikog sela niti varošice, to ce sav ogroman broj generala i dvo-rana, što behu kod vojske, razmestio na deset vrsta unaokolo **no najboAim** seoskim kućama ca ove i ca one strane reke. Barklaj-de-Toli stanovao je na četiri vrste od cara. On primi Bolkonskog suvo i hladno i reče mu svojim nemačkim nagla-skom da he javiti za njega gospodaru da mu ce od-redi mesto, a dotle ra moli da ostane pri njego-vom štabu. Anatol Kuragin, za koga ce knez Andreja nadao da he ra naći u armiji, ne beše tu: **OH** je bio u Petrogradu i Bolkonskome bi pri-jatna ta vest. Kneza Andreju zanimaše važnost

centra ~~tor~~ ogromnog rata koji će vodi i beše mu milo što ~~he~~ ce za neko vreme oslobođiti razdraženja koje je izazivala u njemu pomisao na Kura-gina. Za prva četiri dana, dokle ra niko nije tražio, knez Andreja je obišao sav utvrđeni logor i, ~~no~~**MohU cBor** znanja i razgovora s ludima koji ce u tome razumeju, trudio ce da stvori sebi odreven pojam o njemu. Ali pitanje da li je taj logor koristan ili nekoristan, ostalo je za kneza Andreju nerešeno. On je iz svog vojničkog isku-

stva već stekao uverenje da u ratovanju ne vrede ništa ni najmudrije smisljeni planovi (kao što je **TO** video u austeričkom pohodu), da sve zavisi od toga kako će ce odgovoriti na iznenadne ope-racije neprijateljeve, koje ce nisu mogle predvi-deti, i da sve zavisi od toga kako i ko upravlja celim poslom. Da bi razjasnio sebi ovo poslednje pitanje, knez Andreja je, koristeći ce svojim po-ložajem i poznanstvima, gledao da sazna karakter vojne komande, ličnosti i partija koje u njoj učestvuju i stvorio je sebi ovakav pojam o stanju stvari.

Dok je gospodar bio još u Vilni, vojska je razdelena na troje: prva armija bila je pod ko-mandom Barklaja-de-Toli, druga pod komandom Bagrationa, treća pod komandom Tormasbva. Gospo-dar ce nalazio pri prvoj armiji, ali ne kao glavnokomandujući. U naredbama nije rečeno da će gospodar komandovati, nego je samo kazano da će gospodar biti pri armiji. Sem toga, kod gospo-dara lično nije bilo štaba glavnokomandujućeg, nego je bio štab imperatorskog glavnog stana. Pri njemu behu načelnik imperatorskog štaba, glavni kvartir-majstor knez Volkonski, generali, fligel-a&utanti, diplomatski činovnici i ve-liki broj stranaca, ali nije bilo armijskog štaba. Sem toga, nalazili su ce kod gospodara, bez dužnosti: bivši ministar vojske Arakčejev, grof Benigsen — no činu najstariji me&u gene-ralima, veliki knez carević Konstantin Pavlo-vič, grof Rumjancev — kancelar, Štajn — bivši pruski ministar, Armfeld — švedski general, Pful — glavni tvorac ratnog plana, Pauluči — general-a&utant i sardinska dobeglica Volcogen i mnogi drugi. Iako su te ličnosti bile pri armiji bez vojnih dužnosti, one su, ipak, no svom položaju imale uticaja i često komandant kor-pusa, na čak i glavnokomandujući nije znao no

KOM pravu pita ili savetuje ovo ili ono Benig-sen ili veliki knez, nli Arakčejev, ili knez Vol-konski, niti je znao da li ta i ta naredba u obliku saveta potiče od njega lično ili od gospo-dara i da li je treba ili ne treba izvršiti. Ali **TO** je bio spol.ašnji izgled, a stvarni značaj pri-sustva gospodareva i svih tih dvorskih ličnosti (jep u prisustvu gospodarevu svaki je postajao dvoranin) bio je svakom jasan. On je bio ovakav: gospodar nije uzimao na sebe naziv glavnokoman-dujućeg, ali je zapovedao svim armijama; ljudi koji su ra okružavali bili su njegovi

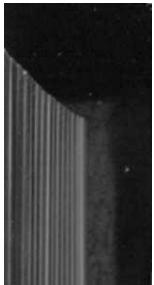
pomoćnici. Arakčejev je bio veran izvršilac i čuvar reda i lični telohranitelz gospodarev; Benigsen je bio spahija vilnanske gubernije, koji je tobož činio ies honneurs svoga kraja, a u samoj stvari bio je dobar general, koristan za savet a i zato da ra imaju uvek spremnog da zameni Barklaja. Veliki knez bio je tu zato što je to bila njegova volja. Bivši ministar Štajn bio je tu zato što je Morao koristiti savetom i zato što je imperator Aleksandar visoko cenio njegove lične osobine. Armfeld je kivno mrzeo Napoleona i bio general koji ce uzdao u sebe, što je uvek uticalo na Aleksandra. Pauluči je bio tu zato što je bio slobodan i odlučan u govoru. General-a&utanti bili su tu zato što su oni svuda gde je gospodar i, najposle, što je glavno — Pful je bio tu zato što je OH načinio plan za rat protiv Napoleona i što je, prinudivši Aleksandra da poveruje da taj plan odgovara cilju, rukovodio celim rato-vanjem. Uz Pfula je bio Volcogen, koji je misli Pfulove saopštavao u razumljivijem obliku nego sam Pful i koji beše grub, kabinetski teoreti-čar, toliko samopouzdan da je već sve prezirao.

Sem tih pobrojanih ličnosti, Rusa i stranaca knaročito stranaca koji su s drskošću svojstve-nom ludima kad rade u tućoj sredini iznosili **svaki** dan **nove** neočekivane **misli**), bilo je još **mnogo** sporednih ličnosti, koje su ce nalazile pri armiji zato što su tu bili njihovi prin-**cipali**.

Među svim mislima **i** glasovima u **tom** ogrom-nom, nemirnom, sjajnom i ponositom svetu, video je knez Andreja **ove**, oštire podele u pravcima i partijama.

Prva partija beše: Pful i njegove pristalice, ratni teoretičari, koji veruju da postoji ratna nauka i da ta nauka ima svoje nepromenljive za-kone, zakone obličkog kretanja, obilaženja itd. Pful i njegove pristalice tražili su da ce od-stupa u unutrašnjost zemlje no tačnim pravilima što ih je propisala tobožnja teorija rata i u sva-kom odstupanju od te teorije gledali su samo var-varstvo, neobrazovanost ili zlu nameru. Toj partiji pripadali su nemački prinčevi, Volco-gen, Vincengerode i ostali, većinom Nemci.

Aruga partija beše suprotna prvoj. Kao što **TO** uvek biva, pored jedne krajnosti bilo je predstavnika druge krajnosti. LJudi ove partije behu oni koji su još od Vilne tražili da ce ide napred u Poljsku i da budu oslobo&eni od svakog unapred skrojenog plana. Pored toga što su predstavnici ove partije bili predstavnici smelih operacija, oni u isti mah behu predstavnici narodnosti, zbog čega su bili još jednostraniji u prepirkama. To behu Rusi: Bagration, Jermolov koji beše počeo da ce ističe i ostali. U to vreme razglasila ce čuvena šala Jermolovljeva kako je, tobož, molio gospodara za jednu milost — **da** ra proizvede za Nemca. LJudi te partije, sećajući ce Suvorova, govorili su da ne treba **razmišAati**, niti bockati kartu iglama, nego ce treba tući, biti **neprijateAa**, ne puštati ra u Rusiju i ne dati vojsci da klone duhom.

Trećoj partiji, kojoj je gospodar najviše ve-povao pripadali su dvorski Audi koji su gledali la izravnaju ova pravca. LJudi ove partije, većinom civilni, u kojoj je bio i Arakčev, mi-slili su i govorili ono što roBope, obično, ludi koji nemaju svog uverenja, a hoće da pokažu kako ra imaju. Oni su govorili kako rat, naročito s takvim genijem kao što je Bonaparta (opet su ra zvali Bonapartom), traži najozbiljnije raz-mišljanje i duboko poznavanje nauke i kako je u TOM poslu Pful genijalan; ali kako ce, u isti mah, mora priznati i to da su teoretičari često jednostrani i zbog toga im ne treba potpuno verovati, nego treba saslušati i ono što govore protivnici Pfulovi i ono što govore ljudi praktični, iskusni u ratovanju, na iz svega toga uzeti sredinu. LJudi ove partije navaljivali su da ce zadrži logor na Drisi no planu Pfulovom, ali da ce izmeni kretanje ostalih armija. Iako ce tim načinom operisanja nije postizavao ni jedan ni drugi cilj, ipak ce ljudima te partije činilo da je tako bolje.

Cetvrti pravac beše onaj pravac čiji je naj-vidniji predstavnik bio veliki knez, naslednik carević, koji nije mogao da zaboravi svoje razo-čaranje kod Austerlica, gde beše izišao pred gardu u šlemu i koletu, kao na smotru, računa-jući da će junački smožditi Francuze, na zapao iznenadno u prvu liniju i jedva izmakao u onoj opštoj zabuni. LJudi te partije ima&ahu u svom mišljenju tu osobinu i manu što behu iskreni. Oni su ce bojadi Napoleona, videli su u njemu snagu, a u sebi slabost, i to su otvoreno izjavljivali. Oni su govorili: žOd svega ovog neće biti ništa do nesreće, sramote i pogibije! Eto, osta-viAi smo Vilnu, ostavili Vitepsk, ostavićemo i Arisu. Jedino što još možemo pametno da uči-nimo, TO je da zakAučimo mir i to što je mogućno

brže, dok nas nisu isterali iz Petrograda!« Ovo mišljenje, koje beše rasprostranjeno no višim sferama u vojsci, nalazilo je potpore i u Petro-gradu i u kancelaru Rumjancevu, koji je iz drutih državnih razloga bio tako&e za mir.

Peta partija behu pristalice Barklaja-de-Toli, ne toliko kao čoveka, koliko kao ministra vojske i glavnokomandujućeg. Oni su govorili: ^Ma ka-kav da je (tako su uvek počinjali), on je častan, vredan čovek i nema boljeg od njega. Dajte mu istinsku vlast, jep ce rat ne može uspešno vo-diti bez jedinstva komande, na će on pokazati šta je kadar da učini, kao što ce pokazao i u Finskoj. Što je naša vojska ure&ena i jaka i što je odstupila do Drise a nije pretrpela nikakvih po-razza, za to imamo da zahvalimo samo Barklaju. Ako sad zamene Barklaja Benigsenom, onda će sve pro-pasti; jep je Benigsen već pokazao svoju sposob-nost 1807.**godinež**, govorili su ljudi te partie.

Sesti, benigsenisti, govorili su, naprotiv, da, ipak, nema nikog ni vrednijeg ni veštijeg od Benigseна, i da ćeš, ma kako da okreneš, ipak doći na njega. »Neka ih sad, nek čine pogreške!« — **govorai** su ljudi te partie i dokazivali kako je sve naše uzmicanje do Drise najsramniji poraz i neprekidan niz pogrešaka. Žto više načine pogrešaka, tim je bolje, bar će brže razumeti da tako ne može ići. Tu je potreban ne nekakav Bar-klaj, nego čovek kao što je Benigsen, koji ce već pokazao 1807. godine, kome je čak Napoleon to priznao, takav čovek kome bi ce rado priznavala vlast, a takav je samo i jedini Benigsen.«

Sedma partija behu ličnosti kojih uvek ima pored vladalaca, naročito mladih, a kojih je bilo osobito mnogo pored imperatora Aleksandra, a to su generali i fligel-a&utanti koji su bili strasno odani gospodaru ne kao imperatoru, nego su ra obožavali kao čoveka iskreno i nesebično kao što ra je obožavao Rostov 1805. godine i na-lazili u njemu ne samo sve vrline, nego i sve oso-bine čovečanske. Iako su ce ti ljudi ushicavali što je gospodar toliko skroman da ce odrekao ko-mandovanja, ipak su osućivali tu suvišnu skrom-nost i želeti samo jedno i nastojali na tome da ce obožavani gospodar otrese preteranog nepo-verenja u sebe, na da otvoreno objavi da on staje na čelo vojske, da sastavi uza ce štab glavnokomandujućeg, na da savetujući ce gde je potrebno ca iskusnim teoretičarima i praktičarima, sam predvodi svoju vojsku, koju bi jedino to dovelo do većeg oduševljenja.

U osmoj, najvećoj grupi ljudi, koja je **no** svojoj ogromnoj količini stajala prema ostalima kao 99 prema 1, behu ljudi koji nisu želeti ni mira, ni rata, ni nastupanja, ni odbrambenog logora ni na Arisi niti ma gde, ni Barklaja, ni cara, ni Pfuda, ni Benigsen, nego su želeti samo jedino i najstvarnije: želeti su sebi najveće koristi i zadovoljstva. U onoj mutnoj vodi izukrštanih i isprepletanih intrig koje su kiptele pri glav-nom stanu carevom moglo ce u vrlo mnogim stva-rima uspeti i u onom u čemu ce u drugo vreme ni misliti nije moglo. Jedan ce danas slagao s Pfu-lom samo zato što nije želeo da izgubi svoj ugodan položaj, sutra ce slagao s njegovim protiv-nikom, a preksutra uveravao kako nema nikakvog mišAenja o izvesnom predmetu samo zato da bi iz-begao odgovornost i ugodio gospodaru. Drugi, koji

je htio da će koristi, obraćao je na sebe pažnju gospodarevu vičući na sav glas ono isto što je juče gospodar tek nagovestio, prepirao će i draq u savetu, lupajući će u **npea** i izazivajući Ha dvoboja onog koji će s njim ne slaže, pokazujući tmle kako je gotov da će žrtvuje za opštu korist. Ireci je između dva saveta, u odsustvu svojih neprijatelja, prosto izvlačio sebi platu za svoju vernu službu, jep je znao da mu sad nemaju kad odreći. Četvrti će iznenadno uvek pojavljivao pred oči gospodaru opterećen radom. Peti, da bi postigao svoju davnašnju želju da bude na ručku kod gospodara, dokazivao je vatreno kako je neko novo miša)ene istinito ili neistinito i navodio za TO više ili manje jake i tačne dokaze.

Svi Audi iz te partije lovili su rublje, or-dene i činove i u tom lovAenu išli su samo za vetrokazom carske milosti i, čim bi opazili da će vetrokaz okrenuo na drugu stranu, odmah je celo TO trutovsko stanovništvo u armiji počelo da duva na tu stranu, tako da je gospodaru bilo još teže vratiti ra na drugu stranu. Usred ne-odre&enosti položaja, a pored ozbiljne opasnosti koja je pretila i svemu davala naročito uznemi-ren karakter, usred tog vihora intriga, samo-ljubAa, sukoba, raznih pogleda i osećanja, a pored svih tih ličnosti raznih nacija, ova osma, najveća partija ljudi, zauzetih svojim ličnim interesima, unosila je u opštu stvar veliku zbrku i zabunu. Ma kakvo ce pitanje pokrenulo, odmah je poj tih trutova, koji još nije odzujao ni nad pre&ašnjom temom, preletao na novu temu i svojim zujanjem zaglušivao i sve više zamračivao iskrene gla-sove koji su ce o njoj prepirali.

Upravo u TO vreme kad je knez Andreja došao u armiju odabrala će od svih tih partija još jedna, deveta partija, koja beše počela da diže svoj glas. To beše partija ljudi starih, pametnih, iskusnih u državnim poslovima, koji su, ne de-leći nijedno od suprotnih mišljenja, umeli ap-straktno pogledati na sve što ce radi u štabu glavnog stana i promisliti o načinima kako će ce izići iz te neodre&enosti, neodlučnosti, zamr-šenosti i slabosti.

Ljudi ove partije mislili su i govorili **kakO** sve što je rčavo potiče uglavnom otuda što je gospodar s vojnim dvorom pri armiji; kako je vojsku preneseno ono neodreseno, konvenci-onalno i kolebljivo nepostojanstvo odnosa, koje ie dobro na Avoru, ali štetno u vojsci; kako gospodar treba da caruje, a ne da komanduje vojskomJ kako je jedini izlaz iz tog položaja da gospodar ode ca svojim dvorom iz armije; kako samo prisustvo gospodarevo paralizuje pedeset hilada vojnika upotrebljenih za osiguranje nje-gove lične bezbednosti; kako će najlošiji, ali nezavisan glavnokomandujući biti bolji i od naj-boAeg koji je vezan prisustvom i vlašću carevom.

Upravo u TO vreme kad je knez Andreja boravio bez posla na **Drisi**, Šiškov, državni sekretar, jedan OA najglavnijih predstavnika te partije, napisao je pismo gospodaru, koje su pristali da potpišu Balašov i Arakčejev. Koristeći ce do-puštenjem koje mu je dao gospodar da sudi o op-štem toku stvari, on je u tom

pismu ponizno i pod izgovorom da je preko potrebno da gospodar oduševi za rat narod u prestonici, predlagao gospodaru da ostavi vojsku.

Oduševlavanje i pozivanje naroda da brani otadžbinu — ono isto oduševljenje naroda (uko-liko je bilo izazvano ličnim dolaskom gospoda-revim u Moskvu), koje je bilo glavni uzrok da Rusija trijumfuje, beše ponu&eno gospodaru i on ra je primio kao izgovor da ostavi armiju.

X

To pismo nije još bilo predato gospodaru kad ^arklaj za ručkom reče Bolkonskom da je gospodar **Ai^Ho** volan videti kneza Andreju da ra pita ^urskoj i da knez Andreja treba da ce javi u stan ^enigsenovušestsatiuveče.

A toga dana beše u stanu gospodarevom prim-ljen izveštaj o novom kretanju Napoleonovom, koje je moglo biti opasno no armiju, izveštaj za koji ce posle videlo da nije istinit. I tog je jutra pukovnik Mišo obilazio s gospodarem utvr&enja na Arisi i dokazivao gospodaru da je taj utvrbeni logor, koji je Pful načinio i koji ce dotle smat-rao kao chef-d'oeuvre* taktike koji mora upropasti Napoleona — da je taj logor besmislica i propast za rusku vojsku.

Knez Andreja je došao u stan generala Benig-sena, koji ce smestio u maloj spahijskoj kući na samoj obali reke. Ni Benigsena ni gospodara ne beše tu; ali Černišov, fligel-a&utant carev, primi Bolkonskog i reče mu da je gospodar otisao s generalom Benigsenom i s markizom Paulučijem da no drugi put tog dana običe utvr&enja driskog logora, jep su počeli jako sumnjati da su pogodna.

Cernišov je sedeo kod prozora u prvoj sobi i čitao neki francuski roman. Ta je soba, no svoj prilici, ranije bila dvorana; u njoj su još sta-jale orgulje na koje behu natrpani nekakvi či-limovi, a u jednom uglu beše vojnički krevet Benigsenovog abutanta. Taj a&utant beše tu. Sedeo je na savijenoj **posteAi** i dremao, očevidno malaksao od kakve gozbe ili od posla. Iz dvorane su vodila dvoja vrata: jedna pravo u bivši salon, druga desno u kabinet. Iza prvih vrata čuli su ce glasovi nekih ljudi koji razgovarahu nemački i ponekad francuski. Tamo u bivšem salonu isku-pilo ce, no želji carevoj, ne ratno aehe (ročnodar je voleo neodrećenost) nego izvesni ljudi čije je mišljenje u ovim teškim prilikama želeo da čuje. To ne beše ratno veće, nego kao veće ljudi izabranih da razjasne lično gospodaru izvesna pitanja. Ha to poluveće behu pozvani: švedski **ge-**

* Remek-del.

neral Armfeld, general-a&utant Volcogen, Vin-cengerode koga je Napoleon nazivao francuskim beguncem, Mišo, Tol, čovek nimalo od vojne struke — grof Štajn i, najzad, sam Pful, koji je, kao što je čuo knez Andreja,

bio la chevile ouvri-ere' celog posla. Knez Andreja je imao prilike da ra dobro uoči, jep je Pful došao odmah posle njega i otišao u salon, pošto ce zaustavio za ča-sak da porazgovara ca Černišovom.

Pful, u svojoj ruskoj, generalskoj, r&avo sa-šivenoj uniformi, koja je stajala na njemu ne-skladno kao da je maskiran, učini ce knezu Andreji na prvi pogled kao poznat, iako ra nikad nije video. U njemu beše i Vajroter, i Mak, i Smit, i ~~Mhoro~~ drugih nemačkih generala teore-tičara, koje je knez Andreja video 1805. godine; ali je Pful bio tipičniji od njih sviju. Knez Andreja nije još nikad video takvog Nemca teore-tičara, koji je sjedinjavao u sebi sve što je bilo u onim Nemcima.

Pful beše oniska rasta, vrlo mršav, ali koščat, grubog, zdravog sastava, ca širokim krstima i koščatim plećima. Lice mu beše puno bora, oči duboko upale. Koca mu spreda pored slepih očiju beše, očevidno, pažljivo zagla&ena četkom, a pozadi su mu naivno strčali čuperci. Ušao je u sobu obzirući ce nespokojno i ljutito, kao da ce plasi svega što je u velikoj sobi u koju je ušao. Nespretnim pokretom i pridržavajući špadu okrete ce Černišovu i upita ra na nemač-kom gde je gospodar. Videlo ce da je hteo što je mogućno brže da pro&e kroz sobe, da svrši kla-njanje i pozdravljanje, na da sedne za posao, pred kartu, gde ce osećao na svom mestu. On je brzo klimao glavom na reči Černišovljeve i ironično ce smeškao slušajući njegovo kazivanje kako gos-

* Glavni pokretač.^....

podar pregleda utvrkenja koja je on sam, Pful, podigao no svojoj teoriji. On u basu i tvrdo npo-mrmlja nešto za sebe, kao što govore naduveni Nemci))Dummkopf^ ... ili *Zu Grunde die ganze GescMcHte... ili :)S*wird was gescheites d'raus werden<... .* Knez Andreja ne ču dobro i htede da npobe, ali ra Černišov upozna s Pfulom i napomenu da je knez Andreja došao iz Turske, gde je tako srećno svršen rat. Pful baci pogded ne to-liko na kneza Andreju koliko preko njega i reče smejući ce:

— Da muss ein schoner tactischer Krieg gewesen sein!

I, nasmejavši ce prezrivo, ode u sobu iz koje ce čuo razgovor.

Videlo ce da je Pful, koji je uvek bio gotov na ironično razdraženje, bio sad naročito uzbu-beH time što su ce usudili da bez njega pregledaju njegov **Aorop** i da sude o njemu. Sećajući ce svojih austeričkih uspomena, knez Andreja je samo no **TOM** kratkom sastanku s Pfudom sastavio sebi jasnu karakteristiku tog čoveka. Pful je bio je-dan od onih očajno, nepromenljivo, do mučeni-štva samouverenih ljudi, kakvi mogu biti samo Nemci, i upravo zbog toga što su samo Nemci samouvereni na osnovu apstraktne ideje — nauke, **TO** jest, prividnog poznavanja savršene istine. Francuz je samouveren zato što smatra da je, kako duhom tako i telom, neodoljivo primamljiv i za muškarce i za žene. Engdez je samouveren zato što je rpabaHHH najbolje

UpobeHe države na svetu i zato što, kao Engdez, zna uvek šta treba da radi i što zna da je sve što on, kao Engdez, učini nesumnjivo dobro. Italijan je samouveren zato

* Budala ... Cela stvar do vraga . To će tek biti mudro!
' To je tek bio lep taktički rat!

što ie bujan i što **zaboravAa** lako i sebe i ostale. Pvc je samouveren upravo zato što ništa ne zna niti hoće da zna, jep ne veruje da bi ce moglo ma šta u potpunosti znati. Nemac je samouveren gore od svih, jače od svih i odvratnije od svih, jep on misli da zna istinu — nauku koju je sam izmi-slio, ali koja je za njega absolutna istina. Takav je, očevidno, bio Pful. On je imao svoju nauku — teoriju obličkog kretanja koju je izveo iz istorije ratova Fridriha Velikog i sve što je nalazio u najnovijoj ratnoj istoriji izgledalo mu je kao besmislica, varvarstvo, nepravilan sukob, u kome je ca obe strane počinjeno toliko grešaka da ce ti ratovi nisu mogli nazvati ra-tovima: nisu ce mogli podvesti pod teoriju, na nisu mogli ni biti predmet nauke.

Pful je 1806. godine bio jedan od onih što su pravili ratni plan, koji ce završio Jenom i Auerštetom; ali u ishodu tog rata nije video ni najmanjeg dokaza da je njegova teorija pogrešna. Naprotiv, učinjena odstupanja od njegove teorije bila su, no njegovom shvatanju, jedini uzrok celog neuspeha i on je ca **UpobeHOM** mu radosnom ironi-jom govorio: **žIsć** sagte ja dass die ganze Geschichte zum TetJel gehen werde». Pful je bio jedan od onih teoretičara koji su toliko **zaAubljeni** u svoju teoriju da zaboravljuju cilj teorije — njenu primenu u praksi; on je iz lubavi prema teoriji mrzeo svaku praksu i nije hteo da čuje za nju. On ce čak radovao neuspehu, jep mu je neuspeli, koji je poticao otuda što ce u praksi odstupilo od teorije, samo dokazivao da je njegova teorija tačna.

On progovori nekoliko reči s knezom Andre-Jom i Černišovom o sadašnjem ratu ca izrazom čoveka koji zna unapred **da** he sve biti r&avo, na

* Pa kazao sam ja da će cela stvar otići do &avola.

! Rat i mir M

mu je **TO** čak i no volji. To su naročito rečito kazivali njegovi **nezačešA.an** čuperci na no-tiljku i brižljivo zagla&ena kosa na slepoočni-cama.

On ode u drugu sobu i odmah ce otud ču njegov krupan i gunčav glas.

Knez Andreja ne beše još ni ispratio očima Pfula, a u sobu brzo uće grof Benigsen, klimnu glavom Bolkonskom, na, ne zaustavljući ce, ode u kabinet izdajući neke naredbe svom ačutantu. Za njim je dolazio car i on je pohitao napred da pripremi nešto i da stigne da dočeka gospodara.

Cernišov i knez Andreja izi&oše na stepe-nice. Gospodar ce umorno skidao s konja. Markiz Pauluči govorio je nešto gospodaru. Gospodar beše nakrivio glavu na levu stranu i nezado-voljno slušao Paulučija, koji je govorio s naro-čitom vatrenošću. Gospodar po&e napred, želeći, kao što ce videlo, da učini kraj razgovoru, ali je zajapureni, uzbućeni Italijan, zaboravljajući pristojnost, išao za njim i govorio dalje:

— Quant a celui qui a conseille ce camp, le camp de Drissa — govorio je Pauluči dok ce gospodar, penjući ce uz stepenice i spazivši kneza Andreju, beše zagledao u nepoznatu mu ličnost. — Quant a celui. Sire — nastavi Pauluči očajnički, kao da nije kadar uzdržati ce — qui a conseille le camp de Drissa, je ne vois pas d'autre alternative que la maison jaune ou le gibet! — He saslušavši Ita-

* Što ce tiče onoga koji je savetovao da ce uspostavi ovaj logor, logor na Drisi... Što ce tiče onoga, gospodaru, koji je savetovao da ce uspostavi logor na Drisi, ja za njega ne znam drugog izbora sem ludnica ili vešala.

Aijana i čineći ce kao da i ne čuje njegove reči, gospodar poznade Bolkonskog i milostivo mu ce obrati:

— Veoma mi je mido što te vidim, idi onamo **gde** cv ce oni iskupili i pričekaj me. — Gospodar **Jde** u kabinet. Za njim po&oše knez Petar Mihai-Aovič Volkonski i baron Štajn, na ce za njima zatvoriše vrata. Koristeći ce dopuštenjem ca-revim, knez Andreja ode s Paulučijem, koga je poznavao još iz Turske, u sadon **gde** ce beše isku-piAO veće.

Knez Petar Mihailovič Vodkonski vršio je dužnost kao nekog načelnika carevog štaba. voA-konski iziće iz kabineta i doneše u salon karte, na ih raširi na stolu i postavi pitanja o kojima je žedeo čuti **mišAenje** iskulpljene gospode. Stvar je bida u tome što je te noći dobijen izveštaj (za koji ce posde video da je dažan) kako ce Francuzi kreću da obiću Aogor na Drisi.

Prvi poče da govori general Armfedd i izne-nadno, da bi ce izbegda teškoća na koju ce na-šlo, predlozi sasvim novu poziciju, koja ce ničim (sem njegovom željom da pokaže kako i on može imati svoje **mišAenje**) ne bi mogla objas-niti, poziciju ca strane od petrogradskog i mo-skovskog druma, na kojoj, no njegovom mišljenju, treba da ce zadrzi armija, na da čeka neprija-teAa. Videlo ce da je Armfeld odavno sastavio taj plan i da ra je sad izneo ne toliko da odgovori na postavljena pitanja, na koja taj plan nije ni odgovarao, koliko da ce koristi prilikom da ra objavi. To beše jedan me&u milionima predloga koji su ce isto tako razložno kao i ostali mogli činiti kad ce nema pojma o tome kakav će karak-ter **uzeti** rat. Neki su pobijali **njegovo**

mišAenje, neki su ra branili. Mladi pukovnik Tol najvatrenije je pobijao mišljenje švedskog generala i za vreme prepirke izvadio iz pobočnog džepa ispi-

sanu svešćicu i umolio za dopuštenje da je npo-čita. U opširno sastavljenom spisu Tol je pre-dlagao drugi ratni plan — sasvim protivan i Armfeldovom i Pfulovom planu. Paulući, odgo-varajući Tolu, predлагаše da ce ide napred i da ce napada, što je jedino, no njegovim rečima, moglo da nas izvede iz neizvesnosti i klopke (kako je OH zvao driski logor) u kojoj smo ce nalazili. Za vreme tih prepiraka Pful i njegov prevodilac Volcogen (njegov most za dvor) čutali su. Pful je samo prezriivo šikao na nos i okretao ce u stranu, pokazujući time kako ce on nikad neće poniziti toliko da govori protiv trabu-njanja koje sad sluša. Ali kad ra knez Volkonski, koji je rukovodio diskusijom, pozva da kaže svoje mišljenje, on samo reče:

— A što pitate mene? General Armfeld pre-dložio je divnu poziciju ca otvorenim le&ima. Ili napad von diesem italienischen Herm. Sehr schon.' Ili odstupanje. Auch gut.* Što pitate mene? — reče on. Pa vi sve znate bolje od mene. — Ali kad ce Volkonski namršti i reče da on u ime gospodarevo traži od njega mišAenje, onda Pful ustade i odjedanput ce raspali, na poče ro-voriti: — Sve su iskvarili, sve pobrkali, svi su hteli da znaju bolje od mene, a sad su došli k meni. Kako da ce popravi? Nema ce šta poprav-ljati. Treba tačno izvršiti no načelima koja sam ja izložio — govorio je on, kuckajući koščatim prstima no stolu. — U čemu je teškoča? Trice, Kinderspiel.' — On ce primače karti i poče brzo govoriti, tičući suvim npeTOM u kartu i doka-zujući kako nikakva slučajnost ne može da iz-mení celishodnost driskog logora, kako je sve

'Ovog italijanskog gospodina. Vrlo lepo. * I TO je dobro.'
Detinjarija.

ppeAVićeno i kako neprijatelj, ako doista htedne la zaobilazi, mora biti neminovno uništen. Paulući, koji nije znao nemački, poče mu po-stavlati pitanja na francuskom. Volcogen pri-u pomoć svom teče principalu, koji je r&avo

njegove

govorio francuski, i poče da prevodi reči, jedva stižući Pfula, koji je brzo dokazi-vao da je sve, sve, ne samo ono što ce dogodilo, nego i sve što ce tek može dogoditi, sve pred-vibeno u njegovom planu, a ako sad ima teškoča, da je sva krivica samo u tome što nije sve tačno izvršeno. On je, smešeći ce neprestano ironično, dokazivao i najzad prezriivo prekinuo dokazi-vanje, kao matematičar kad prestane da raznim načinima proverava jedanput dokazanu tačnost zadatka. Volcogen zameni Pfula i nastavi da izlaže njegove misli na francuskom jeziku, go-

voreći pokatkad Pfulu: s^Nicht wahr, Exellenz?«' A Pful je, kao kad ce čovek u boju raspali na bije i svoje, srdito vikao i na Volcogena:

— Nun ja, wass soli denn da noch expliziert wer-den?'

— Paulući i Mišo u dva glasa napadali su Volcogena na francuskom. Armfeld ce na nemač-kom obraćao Pfulu. Tol je na ruskom objašnjavao knezu Volkonskom. Knez Andreja je čuteći slušao i posmatrao.

Mehu svim tim ludima najviše je bio sa-učešća kod kneza Andreje ozloje&eni, odlučni i besmisleno-samouvereni Pful. Od svih ljudi što behu tu **OH** jedini, očevidno, nije želeo ništa za sebe, niti je prema ikome gajio neprijateljstvo, nego je samo želeo da ce izvrši njegov plan, sa-stavAen no teoriji koju je on izveo radeći godi-nama. On je bio smešan, bio je neprijatan zbog cBoje podrugAivosti, ali je, ujedno, ulivao ne-

' Zar ne, ekselencijo? Pa
da, šta tu treba j
jom objašnjavati?

hotično poštovanje svojom beskrajnom odanošću ideji. Sem toga, u svakom govoru svih što su go-vorili, izuzimajući Pfula, beše jedna opšta crta, **KO** je nije bilo na ratnom savetu 1805. godine — **TO** beše sad paničan iako prikriven strah od Napoleonovog genija, koji ce opažao u svakom odgovoru. Oni su držali da je Napoleon sve mo-gućno, očekivali su ra ca svake strane i njegovim strašnim imenom rušili pretpostavke jedan dru-gome. Samo je Pful, činilo ce, smatrao da je i Napoleon onakav isti varvarin kao i svi protiv-nici njegove teorije. Ali, sem osećanja poštovanja, Pful je bio u knezu Andreji i osećanje saža-ljenja. Po tonu kojim su mu ce dvorski ljudi obra-čali, no onome što ce Paulući usudio da kaže imperatoru, a, što je glavno, no izvesnom očajanju **KO** je ce opažalo u izrazima samog Pfula, videlo ce da su ostali znali a da je i on sam osećao da je njegov pad blizu. I pored sve svoje samouvere-nosti i nemačke, gun&ave ironičnosti, on je iz-gledao kukavan ca svojom zagla&enom kosom na slepim očima i s čupercima što su mu strčali na potiljku. Iako je to krio pod maskom razdra-ženja i prezira, on je očajavao što mu ce sad izmiče jedna prilika da oproba na ogromnom eksperimentu svoju teoriju i da svemu svetu do-kaže njenu tačnost.

Debatovanje je trajalo dugo i, što je duže tra-jalo, sve su vatrenije bile prepiske, u kojima je dolazilo do vike i do ličnog vrebanja, i sve je manje bilo moguéno da ce iz svega što je govorenio izvede kakav bilo opšti zaključak. Slušajući taj razgovor na različnim jezicima i sve te pretpostavke, planove, i pobijanja, i viku, knez Andreja samo ce čudio onom što su ti ljudi ro-vorili. One misli što su mu odavno i često do-lazile za vreme njegovog

bavljenja vojnickim po-slovima, da nema niti može biti kakve ratne

W

aVKC i da zato ne može biti nikakvog, takozva-” g ratnog genija, postale su mu sad potpuno oće-vidna istina. »Pa kakve može biti teorije i **HavKc** u poslu u kome uslovi i prilike nisu po-znate niti ce mogu odrediti i u kome snaga ratnih Aaktora još manje može biti odre&ena? Niko **HtHJe** mogao niti može znati u kakvom će položaju biti naša i neprijatel.ska armija za jedan dan, niti može znati kakva je jačina ovog ili onog odreda. Ponekad, kad nema napred kukavice koji **he** povikati: žOdsečeni smo!« i pobeći, nego je napred veseo i smeо čovek koji će viknuti: ^Ura!« jedan odred od pet hiljada vredi koliko trideset **hiAada**, kao ono pod Šengrabenom, a ponekad pedeset hiljada beže ispred osam, kao ono pod Austerlicom. I kakve može biti nauke u takvom poslu, u kome, kao i u svakom praktičnom poslu, ne može biti ništa odre&eno i u kome sve zavisi od nebrojenih uslova, kojima ce važnost odre&uje u jednom času, za koji niko ne zna kad će nastati? Armfeld kaže da je naša armija odsečena, a Pauluci kaže da smo doveli francusku armiju izme&u dve vatre, Mišo kaže da je nezgoda dri-skog logora u tome što je reka pozadi, a Pfui kaže da je u tome njegova snaga. Tol predlaže jedan **plan**, Armfeld predlaže drugi; i oba su **plana** dobra, i oba r&ava, ali koristi od svakog **predAoga** mogu ce videti jasno samo u tre-nutku kad ce odigra doga&aj. I zašto svi vele: ratnički genije? Zar je genije onaj čovek koji **ume** na vreme zapovediti da ce dovuče dvopek i da ovaj ide desno, onaj levo? LJude od vojne struke zovu genijima samo zato što su oni u blesku i u vu^sti, a mase podlaca laskaju vlasti, pripisu-Jući joj osobine genija koje ona nema. Naprotiv, **HajčoAH** generali koje sam poznavao — to su ljudi gl^i ili rasejani. Najbolji je Bagration — sam je Napoleon to priznao. Pa Bonaparta lično! Se-

ćam ce kako je na austeričkom polju izgledao sobom zadovoljan i ograničen. Dobrom vojskovo&i ne samo da nije potreban genije ni druge kakve naročite osobine, nego **je**, naprotiv, potrebno da **OH** nema najuzvišenijih, najlepših čovečjih oso-bina — ljubavi, poezije, nežnosti, filozofske, ispitivačke sumnje. On mora biti ograničen, čvrsto uveren da je ono što radi veoma važno (inače neće imati strpljenja), i tek tada će biti hrabar **BojcKOBoba**. Bože sačuvaj ako je on čovek, ako koga zavoli, požali, ako pomisli šta je pravo a šta nije. Razume ce da su za te ljude još od starina skrojili teoriju genija, zato što su — vlast. Zasluga u uspehu ratovanja ne pripada njima, nego onom čoveku koji u redovima poviće: propali smo ili vikne: ura! I samo ce u tim redovima može služiti **ca** uverenjem da si od koristi!«

Tako je mislio knez Andreja slušajući raz-govore i prenuo će tek kad ra je pozvao Pauluči i kad su će već svi razilazili.

Sutradan na smotri upitao je car kneza Andreju gde želi da služi i knez Andreja je zauvek sve izgubio u očima dvorskog sveta, jep nije umolio da ostane kraj gospodara lično, nego je molio da mu ce dopusti da služi u armiji.

XII

Rostov je pred početak rata dobio pismo od roditelja, u kome su ra, javljajući mu ukratko o bolesti Natašinoj i o prekidu s knezom Andrejom (taj su mu prekid objasnili Natašinim otkazom), opet molili da podnese ostavku, na da do&e kući. Dobivši TO pismo, Nikolaj nije ni pokušao da traži otpust ili da daje ostavku, nego je pisao poAItelma kako veoma žali što ce Nataša raz-bolela i što je raskinula ca svojim verenikom, i kako he on učiniti sve što je MorUhHO da is-puni njihovu želu. Sonji je pisao odvojeno.

»Obožavana prijateAIce duše moje«, pisao joj ie OH. »Ništa sem časti ne bi me moglo zadržati da ce ne vratim u selo. Ali, sad, pred početak rata, smatrao bih da sam nečastan ne samo pred svim svojim drugovima, nego i pred samim sobom, kad bih svoju sreću pretpostavio svojoj dužnosti i Aubavi prema otadžbini. Nego, ovo je — poslednji rastanak. Veruj mi da hU odmah posle rata, ako budem živ i ako me ti budeš još volela, ostaviti sve i doleteti k tebi, da te zauvek prigrlim na svoje vatrene grudi.«

I doista, samo je početak rata zadržao Ro-stova i sprečio ra da ne doće kao što je obehao i da ce ne oženi Sonjom. Jesen s lovom u Otrad-name i zima ca praznicima i s Aubavlju Sonjinom beše mu otkrila perspektivu mirne HAeMnhKe ra-dosti i spokojstva za koje ranije nije znao i koje ra je sad primamAivalo. »Valana žena, deca, na dobar čopor kerova, deset-dvanaest povoda hrtova, gazdinstBO, susedi, služba kad te izaberu!« — mislio je OH. Ali sad beše rat i trebalo je ostati u puku. I pošto je to trebalo, Nikolaj Rostov beše, no svojoj naravi, zadovoljan i onim živo-tom koji je provodio u puku i umeo je učiniti da mu taj život bude prijatan.

Kad je došao ca odsustva, radosno dočekan od drugova, Nikolaj je poslan no remont i doterao je iz Malorusije izvrsne konje, kojima ce i on sam radovao i za koje je dobio pohvalu od komande. Za vreme svog odsustva proizведен je za kapetana i, kad je puk stavAen u ratno stanje ca UBehaHHM sastavom, on je opet dobio svoj pre&ašnji eska-Dron.

Kampanja je počela, puk je krenuo u Poljsku, izdavana je dvostruka plata, stigli su novi ofi-ciri, novi Audi, novi konji i, što je glavno, zavladalo je ono

uzbubeno a veselo raspoloženje koje uvek prati početak rata; i Rostov, znajući da mu je položaj u puku dobar, beše ce predao sav uživanju i interesima ratne službe, iako je znao da će ih npe ili posle morati da ostavi.

Trupe su odstupale od Vilne iz raznih slože-nih, državnih, političkih i taktičkih razloga. Svaki korak odstupanja pratila je složena igra interesa, umnih zakaučaka i strasti u glavnom štabu. Za husare pavlogradskog puka beše celo TO odstupanje, u najlepše doba godine, s dovoanim sledovanjem, najprostiji i najveseliji posao. Samo su u vrhovnoj komandi mogli biti sumorni, uz nemiravati ce i praviti intrige, dok u masi vojske ljudi nisu pitali kuda i zašto idu. Ako su žalili što odstupaju, žalili su samo zato što su morali ostaviti stan na koji su navikli i lepuškastu panu. Ako je kome i dolazilo na um da stvari stoje rčavo, taj kome je to dolazilo na um trudio ce, kao što i dolikuje dobrom ratniku, da bude veseo i da ne misli o opštem toku poslova, nego da misli o svom najprečem poslu. Naj-pre su veselo boravili pored Vilne, praveći po-znanstva s poljskim spahijama i očekujući i izlazeći na smotre pred cara i druge više ko-mandante. Zatim do&e naredba da ce odstupa prema Svencijanima i da ce uništi provijant koji ce nije mogao poneti. Husari su ce sećali Svenci-jana samo zato što je to bio pijani logor, kako je cela vojska prozvala boravak kod Svencijana, i zato što je u Svencijanima bilo mnogo žalbi na vojsku zbog toga što su vojnici, koristeći ce naredbom da uzimaju provijant, uzimali uz pro-vijant i konje, i ekipaže, i čilimove od poljskih panova. Rostov ce sećao Svencijana zato što je **prvog dana kad je stupio u**
 „^{g^Anika i HH}je mogao izići

TO mestance smenio
naoednika i niJe mošo dm^ši nakraj s vojnicima: svi su u eskadronu bili pijani, jep su bez njegovog znanja odvukAi pet buradi starog piva. Od Sven-cijana su odstupali dalje i dalje do Drise, na su odstupali i od Drise i aeh ce primicali ruskoj granici.

Pavlograci su trinaestog Jula imali prvi put prilike da učestvuju u ozbilnjnom boju.

Dvanaestog jula noću, uoči bitke, bila je jaka oluja s kišom i gradom. Leto 1812. godine bilo je uopšte znamenito zbog olujina.

Dva pavlogradska eskadrona bivakovala su usred jedne njive, na kojoj su raž u punom klasu marva i konji ugazili do zemlje. Kiša je lila kao iz kabla, a Rostov je sedeo ca svojim štićenikom mladim oficirom **IAinom** u kolibici načinjenoj na brzu ruku. Jedan oficir iz njihovog puka s dugim brkovima što mu ce pružahu od obraza beše išao u štab, na ra uhvatila kiša i svrati Rostovu.

— Idem, grofe, iz štaba. Jeste li čuli za podvig Rajevskoga? — I oficir ispriča pojedi-nosti saltanovske bitke koje je čuo u štabu.

Rostov je, ugibajući vratom za koji mu je Kanada voda, pušio lulu i slušao nepažljivo, gle-dajući ponekad na mladog oficira Iljina, koji ce beše šćućurio uz njega.

Taj oficir, momčić od svojih šesnaest godina, koji je skoro došao u puk, bio je sad prema Nikolaju ono što je Nikolaj npe sedam godina bio prema Denisovu. IAin ce trudio da u svemu podražava Rostova i kao žensko ce zaljubio u njega.

Oficir s dvostrukim brkoaima, Zdržinski, pričao je naduveno o tome kako je saltanovski nasip bio ruski Termopili i kako je general Ra-Jevski izvršio na tom nasipu jedno delo dostoјno Drevnih vremena. Zdržinski je pričao kako je

Rajevski izveo na nasip svoja dva sina pred strahovitu vatu i s njima uporedo izvršio juriš. Rostov je slušao pričanje i ne samo da nije ništa govorio u potvrdu oduševljenja Zdržinskoga, nego je, naprotiv, izgledao kao čovek koji ce stidi onoga što mu ce priča, mada i ne misli da od-govara. Rostov je, posle Austerlica i rata 1807. godine, znao iz svog vlastitog iskustva da ce uvek laže kad ce priča o ratnim dogasajima, kao što je i OH lagao kad je pričao; na onda, on je imao toliko iskustva da je znao kako ništa u ratu ne biva nimalo onako kako mi zamišljamo i pričamo. I zato ce njemu nije svicalo pričanje Zdržinskoga, nije mu ce svia&ao sam Zdržinski, koji ce, ca svojim brkovima od obraza, no navici, nisko naginjao nad licem onoga kome priča i stešnjavao ra u tesnoj kolibi. Rostov je čuteći gledao u njega. ŽPrvo i prvo, na nasipu, na koji su jurišali, morala je, svakako, biti takva zbrka i tišma da, ako je Rajevski i izveo svoje sinove, nije to moglo uticati ni na koga više sem na desetak Audi koji su bili tu OKO njegaž — mislio je Rostov: žostali nisu mogli da vide kako je i s kim išao Rajevski no nasipu. Pa ni oni što su to videli nisu ce mogli jako oduševiti, jep šta je njima bilo stalo do nežnih, roditeljskih osećanja Rajevskog, kad ce tu ticalo ro&ene kože? Pa onda, da li će oteti ili ne oteti saltanovski nasip, nije od toga za-visila sudbina otadžbine, kao što nam to opisuju za Termopile. Aakle, zašto je trebalo prinositi takvu žrtvu? I, onda, zašto tu, u ratu, upilitati svoju decu? Ja ne samo što ne bih poveo svog brata Peću, nego bih gledao da čak i IAina, ovog meni tubeg, ali dobrog momčića, metnem gde god u zaklon — misAio je, daAe, Rostov, slušajući Zdržinskog. Ali OH ne reče šta misli: i u tome je imao već svoje iskustvo. Znao je da ta priča ide u priAog proslavljanju našeg oružja i da ce zato val.a praviti kao da ne sumnjaš u nju. Tako je i

činio.

— E ovo ce više ne može — reče Iljin, koJI opazi da ce Rostovu ne sviba razgovor Zdržinskoga — I čarape mokre, i košulja, i poda mnom prokvasilo. Idem da tražim skloništa. Čini mi ce, kišica popustila. — IAIN izi&e i Zdržinski ode.

Posle pet minuta dotrča Iljin u kolibu, šljapkajući no blatu.

— Upa! Rostove, hajdemo brže! Našao sam! Evo ovamo na dvesta koraka krčma, već ce naši tamo zavukli. Da ce bar osušimo, tamo je i Ma-rija Henrihovna.

Marija Henrichovna beše žena pukovskog dok-tora, mlada, lepuškasta Nemica, kojom ce doktor oženio u PoAskoj. Ili zbog toga što nije imao novaca, ili zato što u prvo vreme nije htio da ce odvaja od mlade žene, doktor je nju vodio sobom svuda uz husarski puk i njegova ljubomora beše postala običan predmet pošalica me&u husar-skim oficirima.

Rostov nabaci ogrtač, zovnu Lavrušku da ide za njim ca stvarima, na no&če ca Iljinom, negde klizajući ce no blatu, negde šljapkajući pravo no kiši koja već bivaše slabija i no pomrčini koju su ponekad presecale munje u daljini.

— Rostove, gde si?

— Evo me. Ala to beše munja! — govorili su oni me&u sobom.

XIII

U krčmi, pred **KOJOM** su stajala doktorova kola, ven beše pet oficira. Marija Henrichovna, puna plavokosa Nemica, u bluzici i spavaćoj kapici, Dela je u prednjem uglu na širokoj klupi. NJen muž, doktor, spavao je iza nje. Rostov i Iljin u&coše u sobu dočekani veselim usklicima i ki-kotom.

— O! kako ste vi veseli — reće Rostov, sme-jući ce.

— A što vi oklevate?

— Lepo! Gle kako curi s njih! Nemojte da nam salon pokvasite.

— Nemojte da isprljate haljinu Mariji Hen-rihovnoj!
— odgovarahu im razni glasovi.

Rostov i **IA.JN** pohitaše da na&u kutak gde bi mogli da promene mokra odela a da ne uvrede stid-**Aivost** Marije Henrichovne. Odoše iza pregrada da ce preobuku; ali u toj maloj odajici, ispunja-vajući je celu, sedela su tri oficira s jednom svećom na praznom sanduku i igrala karte, i ni-pošto ne htetoše da ustupe svoje mesto. Marija Henrichovna ustupi im za časak svoju sukњu, da će posluže njom mesto zavesu, na iza te zavesu Rostov i Iljin, uz pripomoć Aavrške koji beše doneo stvari, skidoše mokra odela i obukoše suva.

U razlupanoj peći naložiše vatru. Načoše dasku, utvrđiše je preko dva sedla, pokriše če-betom, načoše samovarčić, kovčežić s posućem i pola boce ruma i, pošto zamoliše Mariju Hen-rihovnu da im bude domaćica, svi ce sjatiše oko nje. Neko joj je davao čistu džepnu maramicu da obriše svoje lepe ručice, neko joj je podmetao pod nožice dolamu da joj nije vlažno, neko je ogrtaćem zastirao prozor da ne duva, neko je terao muve s lica njenog muža da ce ne probudi.

— Ostavite ra — govorila je Marija Henri-hovna osmehujući ce stidljivo i veselo — on i tako spava slatko posle neprospavane noći.

— He, ne, Marija Henrichovna — odgovarao joj je jedan oficir — doktora treba uslužiti. Možda he i on mene požaliti kad mi počne seći nogu ili ruku.

Imali su samo tri čaše; voda beše tako mutna - ce nije moglo poznati kad je čaj jak ili slab, i v samovaru beše vode samo za šest čaša, ali ie tim bilo slaće dobijati no redu i no starešin-stvu svoju čašu čaja iz punačkih ručica Marije Henrichovne, s kratkim, ne baš sasvim čistim noktima. Izgledalo je da su svи oficiri tog večera zaista zal.**ubAen**i u Mariju Henrichovnu. Čak i oni oficiri koji su iza pregrade igrali karte, brzo ostaviše igru i pričoše samovaru, pokora-vajući ce opštem raspoloženju za udvaranje Ma-riji Henrichovnoj. Videći oko sebe tako sjajnu i učitvu mlađež, Marija Henrichovna blistala je od sreće, iako ce trudila da to sakrije, iako ce videlo da strepi od svakog sanjivog pokreta svoga muža koji spavaše iza nje.

Kašičica je bila samo jedna, šećera beše **naj**-više, ali nisu stizali da ra promešaju i zato su odlučili da ona redom meša šećer svakome. Kad Rostov dobi svoju čašu i nali u nju ruma, on za-**moAi** Mariju Henrichovnu da promeša.

— Pa vi nemate šećera? — reče ona smešeći ce neprestano, kao da je sve što ona kaže i sve što drugi kažu bilo veoma smešno i imalo još drugi smisao.

— Ali ne treba meni šećera, ja bih samo hteo Da vi promešate svojom ručicom.

Marija Henrichovna pristade i poče da traži kašičicu, koju je neko već uzeo.

— Promesajte prstićem, Marija Henrichovna — reče Rostov — biće još sla&e.

Vrelo je! — odgovori Marija Henrichovna i pocrvene od zadovoljstva.

j^{ib"^-?"} vedricu s vodom, kanu u nju ruma, na **Riji** Henrichovnoj i umoli je da promeša

*" Ovo je moja šolja — reče on. — Samo umo-**ite prstić, sve hU popiti..... . . . , ..-^ ..,

Kad su popili sve iz samovara, Rostov uze karte i predloži da igraju kralja s Marijom Henrichovnom. Baciše kocku ko će biti partner Marije Henrichovne. Ha predlog Rostova bi odre-beno kao pravilo igre da onaj ko bude kralj ima pravo da poljubi ručicu Mariji Henrichovnoj, a onaj **KO** ostane pandur da ode i nastavi nov samo-var za doktora kad ce probudi.

— E, a ako Marija Henrichovna bude kralj? — upita **IA:In.**

— Ona je i onako kraljica! I njene su zapo-vesti — zakon.

Tek što poče igra, kad ce iza Marije Henrichovne podiže, odjedanput, čupava glava doktorova. On je već odavno bio budan i prisluškivao šta ce govori i, kako izgleda, nije našao ništa ve-selo, ni smešno niti zanimljivo u svemu tome što ce govorilo i radilo. Izgledao je brižan i neveseo. He pozdravi ce ca oficirima, počeša ce i umoli da mu dopuste da izi&e, jep

su mu za-gradili put. Čim je sn izišao, svi oficiri uda-riše u glasni kikot, a Marija Henrijovna po-crvene do suza i tako posta još primamljivija u očima svih oficira. Brativši ce iz dvorišta, doktor reče ženi (koja je već prestala da ce onako veselo osmehuje i gledala u njega očekujući ca strahom presudu) da je kiša prestala i da treba ići na prenoćište u kola, inače he sve razvući.

— Pa poslaću ja ordonansa ... poslaću dva! — reče Rostov. — Nemojte, doktore.

— Ja ču sam stražariti! — reče Iljin.

— He, gospodo, vi ste ce ispavali, a ja nisam dve noći spavao — reče doktor, na sede mračan pored žene i čekaše dok ce svrši igra.

Gledajući u mračno lice doktorovo, koji ce durio na svoju ženu, oficirima bi još smešnije i mnogi nisu mogli da ce uzdrže od smeha, kome cv brzo gledali da naču zgodne izgovore. Kad je Aoktor otisao i odveo svoju ženu i smestio ce s njom u kola, oficiri su polegali u krčmi i po-kolili ce mokrim šinjelima; ali zadugo nisu za-spali nego su čas razgovarali, sećajući ce straha doktorovog i veselosti doktorkine, čas su is-trčavali na vrata i javljali šta ce dešava u ko-Aima. Rostov ce nekoliko puta pokrivaо preko glave xoTehH da zaspri; ali bi ra opet nečija pri-medba rasanila, opet bi počeo razgovor i opet bi ce zaorio bezrazložan, veseo, detinjski kikot.

XIV

Beše već prošlo dva sata a još niko nije za-spao, kad ce pojavi narednik s naredbom da ce ide do varošice Ostrovnje.

Oficiri ce brzo počeše spremati, neprestano u razgovoru i smehu; opet nastaviše samovar s mutnom vodom. Ali Rostov ne dočeka čaj, nego ode eskadronu. Beh je svitalo; kišica je prestala, oblaci ce razilazili. Bilo je vlažno i hladno, osobito u neosušenim haAinama. Kad Rostov i Ilin izi&oche iz krčme, oni obojica, u onom jutarnjem sutoru, zaviriše u kožom postavljena doktorova kola, koja su ce caklila mokra od kiše i iz kojih su virile ispod zastora noge doktorove a na sredini ce videla na jastuku Hohna kapica doktorkina i čulo ce sanjivo disanje.

Zajsta, vrlo je mila! — reče Rostov Iljinu, koji je izišao s njim.

Aivna žena! — odgovori Iljin ca ozbil^HomhU šesnaestogodišnjaka.

Za pola sata Beh je stajao ure&en eskadron na drumu. Ču ce komanda: ^Jaši!« Vojnici ce pre-

šljapkajući konjskim kopitama no mokrom drumu, zveckajući sabljama i razgovara-jući tiho, krenuše velikim drumom, zasa&enim ca obe strane brezama, odmah za pešadijom i za baterijom, kbje su išle napred.

Vetar je brzo gonio iskidane plavo-ljubičaste oblake, koji su ce rumeneli na istoku. Bivalo je sve vidnije i vidnije. Jasno ce videla ona kovr-džasta trava koja uvek raste no seoskim drumovima, još mokra od jučerašnje kiše; vitke grančice breza, tako&e mokre, njihale su ce na vetr i puštale niz eebe sjajne kapljice. Sve su ce jasnije raspoznavala lica vojnika. Rostov je. jahao ca Il)Inom, koji nije izostajao, pored druma izme&u dva reda breza.

Rostov je u ratu dopuštao sebi slobodu da ne jaše na frontovskom konju, nego na kozačkom. I, kao znalač i lubitelj, on je nedavno nabavio sebi srčanog, donskog, krupnog i dobrog ri&ana na kome ra niko nije mogao preteći. Rostovu je bilo uživanje da jaše na tom konju. On je mislio o konju, o jutru, o doktorki, a nijedanput nije pomislio na opasnost koja ra čeka.

Ranije ce Rostov plašio idući u bitku; sad nije ocehao ni najmanje straha. On ce nije plašio ne zato što ce navikao na vatru (na opasnost ce ne može naviknuti), nego zato što je naučio da vlada svojom dušom pred opasnošću. Navikao ce da, idući u bitku, misli o svemu sem o onom što bi, izgledalo je, trebalo da bude od svega ostalog zanimljivije — sem o opasnosti koja ra čeka. Ma koliko ce u prvo vreme svoje službe trudio i ma koliko prebacivao sebi da je kukavica, on to nije **Morao** da postigne; sad je to, s vremenom, došlo samo no sebi. Jahao je sad uporedo ca Iljinom izme&u breza i katkad otkidao lišće s grana što cv mu padale pod ruku, ponekad dodirivao nogom konja u slabinu, ponekad davao ne osvrćući ce ispušenu lulu husaru iza sebe, tako spokojno i bezbržno, kao da ide u šetnju. NJemu beše žao da gleda usplahirenog Iljina, koji je govorio mnogo i uznemireno; on je iz iskustva znao ono mučno stanje u kome ce očekuje strah i smrt i u kome ce sad nalazio zastavnik, i znao je da mu ništa sem vremena neće pomoći.

Čim ce sunce pojavi na vedrini ispod oblaka, vetar ce utiša, kao da ne sme da kvari to lepo letnje jutro posle oluje; kapljice su još padale, ali već pravo — i sve ce smiri. Sunce iziće sasvim, pojavi ce na horizontu na iščežnu u uza-nom i dugom oblaku koji je stajao nad njim. Posle nekoAiko minuta sunce ce još sjajnije pomoli na gornjoj ivici oblaka, cepajući mu krajeve. Sve ce zasvetli i zablijsta. I, zajedno s tom svetlošću, kao da joj ce odazivaju, grunuše napred topovski pucnji.

Još Rostov ne beše stigao da promisli i od-redi koliko su daleko ti pucnji, kad od Vitepska dojuri acutant grofa Ostermana-Tolstoja s na-redbom da ce ide trkom drumom.

Eskadron preteće pešadiju i bateriju, koje ce takoće požuriše ^a idu brže, spusti ce niz brdo, npobe kroz

nekakvo pusto selo bez stanovnika, na ce opet none na brdo. Konje poče da popada pena, a ljudi ce zajapuriše.

ce!
ču ce napred komamda
— Stoj, ravnaj Divizijarova.
Levo krilo napred, korakom marš! — KO-
mandovali su napred.

I husari pro&oše no liniji trupa na levo krilo pozicije i stadoše iza naših ulana, koji su stajali u prvoj liniji. Desno je stajala naša pešadija u gustoj koloni — to beše rezerva; iznad nje na brdu videli su ce na sasvim čistom vazduhu, prema jutarnjem, kosom i jasnom suncu, na samom horizontu, naši topovi. Napred preko dubodoline videle su ce neprijateAske kolone i topovi. U dubodoAini ce čuo naš lanac koji već beše stupio u boj i živo ce čarkao s neprija-teljem.

Kao od zvukova najveselije muzike Rostovu bi veselo u duši od tih zvukova koje već odavno nije čuo. Tak-ta-ta-tak! — zaprašte čas odjedanput, čas brzo jedna za drugom no nekoliko pušaka. Pa ce tek sve učuti, na opet kao da zapucaju žabice no kojima neko gazi.

Husari ostadoše blizu sat na jednom mestu. Poče i kanonada. Grof Osterman ca svojom prat-njom projaha iza eskadrona, zastade, porazgovara s komandantom puka, na odjaha na brdo ka topo-vima.

Odmah no odlasku Ostermanovom ču ce kod udana komanda:

— U kolonu, za juriš stroj ce! — Pešadija ce pred njima razmače da propusti konjicu. Ulani krenuše vijoreći zastavicama na kopljima i trkom odoše niz brdo na francusku konjicu koja ce pojavi pod brdom levo.

Čim ulani siboše pod brdo, husarima bi na-re&zeno da ce pomaknu na brdo, u zaklon iza bate-rije. Kad su husari stali na ono mesto gde su bili ulani, proleteše iz lanca zrna, pišteći i zviž-deći iz daljine, i prebacujući.

Taj odavno neslušani zvuk još više je raz-veselio i uzbudio Rostova nego maloprebašnje puškaranje. On ce beše ispravio, na razgledaše bojno polje koje ce lepo videlo s brda i svom dušom učestvovaše u kretanju ulana. Ulani ce približiše i naleteše na francuske dragone, nešto ce tamo pomeša u dimu i, posle pet minuta, ulani pojuriše nazad, ali ne onamo gde su sta^li nego više uлево. Me&u narandžastim ulanima na rićim konjima i iza njih videla ce velika gomila plavih francuskih dragona na zelencima.

Rostov je bio jedan od prvih koji je svojim oštrim lovačkim okom smotrio te plave fran-cuske dragone kako gone naše ulane. Sve su ce bliže primicali u rastrojenim gomilama ulani i francuski dragoni koji ih gone. Već ce moglo videti kako ce ti ljudi što izgledahu

pod brdom mali sudaraju, dostižu jedan drugog i zamahuju rukama ili sabl.ama.

Rostov je posmatrao ono što će zbiva pred njim kao hajku. On je instinkтивно **ocehao** da će francuski dragoni **Hehe** održati ako će udari sad na njih **ca husarima**; ali ako **he** će udariti, treba **TO** ovog časa, ovog trenutka, inače **he** već biti dockan. On će osvrte oko sebe. Kapetan, koji je stajao pored njega, isto tako nije odvajao očiju od konjice dole.

— Andreja Sevastijanoviču — reče Rostov — na mićemo ih smožditi ...

— Bilo bi junački — reče kapetan — i do-ista...

Rostov **ra** ne sasluša dokraja, obode konja, istrča pred eskadron i još ne stiže da koman-Duje pokret, kad ceo eskadron, koji je **ocehao** isto što i **OH**, krenu za njim. Rostov ni sam nije znao kako je i zašto to učinio. On je to sve učinio onako kao što je činio u lovnu, ne **MHCAehn**, ne **pa4UhajUhH**. Video je kako su dragoni blizu, kako JUre, kako su rastrojeni; znao je da oni **nehe iz-držati**, znao je da je to samo jedan trenutak koji će neće vratiti ako **ra** propusti. Kuršumi su tako **uzbuAL**<ivo pištali i zviždali oko njega, konj je tako vatreno navaljivao napred, da Rostov nije mogao izdržati. On je čarnuo konja, komandovao i u istom trenutku, čuvši za sobom topot svog raz-vijenog eskadrona u punom kasu, poče da će spušta niz brdo ka dragonima. Tek su sišli pod brdo, a njihov kas nehotice preće u galop, koji je bivao sve brži i brži što su ce više primicali svo-jim ulanima i francuskim dragonima koji su jurili za njima. Dragoni behu blizu. Prednji po-češe da će okreću nazad kad ugledaše husare, a zadnji počeše da će zaustavljaju. Ca onim oseća-njem s kojim je jurio da preseće put vuku, Rostov je, pustivši u sav trk svog Donca, jurio da preseće put rastrojenim redovima francuskih dra-gona. Jedan će ulan zaustavi, jedan pešak čučnu k zem/oi da **ra** ne zgaze, jedan konj bez konjanika izmeša će s husarima. Gotovo svi francuski dra-goni pojuriše nazad. Rostov izabra sebi jednog od njih na zelenku, **na ce** pusti za njim. Uzgred nalete na neki žbun; dobar konj prenese **ra** preko njega i Nikolaj, tek što će namesti u sedлу, vide da **he** za nekoliko trenutaka **crnhH** neprijatel.a koga beše izabralo za svoju metu. Taj Francuz, **no** njegovoj uniformi svakako oficir, jurio je pog-nuvši će na svom zelenku, **UAapajUhH** **ra** sabljom. Za trenut konj Rostovljev udari grudima u sapi konja oficirova, umalo **ra** ne obori i u istom tre-nutku Rostov, ni sam ne **3HajUhH** zašto, izmahnu sabljom i udari Francuza.

U istom trenutku kad to učini, Rostov odjedan-put izgubi svu život. Oficir pade ne toliko od udarca **sabAom**, koja mu samo malo raseče ruku iznad lakta, koliko što **ra je** konj gurnuo i što će uplašio. Rostov zadrža konja i poče tražiti očima **cBor** neprijatela, da vidi koga je pobedio.

Aragonski francuski oficir skakutaše na jednoj nozi no **zemAI**, a druga mu ce beše zakačila za stremen. Žmirkajući poplašeno, kao da svakog časa očekuje nov

udarac, on ce namršti i ca iz-razom užasa pogleda odozdo gore u Rostova. NJe-roBO bledo i blatom uprskano, plavokoso, mlado lice, s rupicom na bradi i ca svetlim plavim očima, ne beše nikako za bojno pole, ne beše neprijateljsko lice, nego najobičnije sobno lice. Pre nego što je Rostov i odlučio šta he s njim da radi, oficir povika: žJe me rends!«* On je hteo a nije Morao da ispetA! a nogu iz stremena i gledao u Rostova, ne spuštajući unezverene plave oči. Pritrećaše husari te mu oslobodiše nogu i po-sadiše ra u sedlo. Husari su na sve strane imali posla ca dragonima: jedan je bio ranjen, ali, onako sav krvav no licu, nije hteo dati svog konja; drugi zagrljio husara na sedi na sapima njegovog konja; treći, koga pridržavaše husar, neo ce na njegovog konja. Napred je trčala i pucala francuska peša-dija. Husari brzo odjuriše natrag ca svojim za-robljenicima. Rostov je trčao natrag ca ostalima, a beše ra obuzelo neko neprijatno osećanje, koje mu je stezalo srce. Nešto nejasno, zamršeno, što nikako nije mogao sebi da objasni, otkri mu ce kad zarobi tog oficira i kad mu zadade onaj udarac.

Grof Osterman-Tolstoj dočeka husare kad ce vratiše, zovnu Rostova, zahvali mu i reče da će izvestiti cara o njegovom junačkom delu i moliti da mu da krst svetog Bor&a. Kad su Rostova po-zvali grofu Ostermanu, on je, setivši ce da je počeo juriš bez naredbe, bio potpuno uveren da ra starešina zove zato da ra kazni zbog samovol<-nog postupka. I zbog toga je trebalo da laskave

' Predajem ce!

reči Ostermanove i obećanje nagrade tim više obraduju Rostova; ali je njega neprestano tištalo u Auši ono neprijatno, nejasno osećanje. žAli što ovo mene muči?« . — upita ce on kad ode od generala. žIlin? He, on je čitav. Da ce nisam osramotio čime? He, ni to nije!« NJega je mučilo nešto drugo, kao kajanje. žDa, da, taj francuski oficir s jamicom. I ja ce dobro sećam kako mi ruka zastade kad je podigoh.«

Rostov spazi kako zarobeniike odvode, na no-trča za njima da vidi svog Francuza, s jamicom na bradi. On je u svom neobičnom mundiru sedeо na dobrom husarskom konju i nemirno ce osvrtao OKO sebe. NJegova rana na ruci i nije, gotovo, bila rana. On ce pretvorno osmehnu na Rostova i mahnu mu rukom, u znak pozdrava. Rostovu neprestano beše onako isto neugodno i stideo ce nečeg.

Ceo taj dan i sutradan, prijatelj:I i drugovi Rostovljevi zapažali su da on nije zlovoljan, nije srdit, ali je čutljiv, zamišljen i povučen. Preko volje je pio, gledao da ostane sam i jednak o nečem mislio.

Rostov je neprestano mislio o tom svom sjaj-nom podvigu koji mu je, na njegovo veliko ču&enje, doneo krst svetog Borba i čak mu stekao reputa-ciju hrabrog čoveka, a nikako nije mogao nešto da shvati. ^Dakle, oni ce više plaše nego naš vojnik!« — mislio je on. žDakle,

to je ono što ce zove junaštvo? I zar sam ja to učinio za otadž-binu? I šta je kriv on ca svojom jamicom i pla-vim očima? A kako ce uplašio! Mislio je da će ra ubiti. Pa zašto da ra ubijem? Meni je ruka za-drhtala. A daju mi krst svetog Bor&a! Ništa, ništa ne razumem!«

Ali dok je Nikolaj pretresao u sebi ta pitanja, ne mogući ipak dati sebi jasnog računa šta ra je tako smutiaAO, dotle ce kolo sreće u službi, kao što TO često biva, okrenulo u njegovu korist. Posle ostrovnjanske bitke njega su unapredili, dali mu bataljon husara i, kad je trebalo da ce upotrebi hrabar oficir, njemu su poveravali za-datke.

XVI

Kad je grofica dobila vest da je Nataša bolesna, ona je, onako još sasvim neoporaVAena i slaba, došla u Moskvu s Pećom i ca celom kućom i sva porodica Rostovih premestila ce od Marije Dmitrijevne u svoju kuću i sasvim ce nastanila u Moskvi.

Natašina bolest bila je tako ozbiljna da je, na sreću njenu i na sreću njene rodbine, pomisao na sve ono što je bilo uzrok njenoj bolesti, i njen postupak, i prekid s verenikom — sve to postalo uzgredno. Ona je bila toliko bolesna da ce onda kad nije ništa jela, ni spavala, kad je osetno opadala, kašljala i, kao što su doktori davali na znanje, bila u opasnosti, nije moglo pomiš-A.ati na TO koliko je ona bila kriva u svemu što ce dogodilo. Trebalo je misliti samo o tome da joj ce pomogne. Doktori su dolazili Nataši i po-jedinačno i na konzilijume, govorili mnogo fran-cuski, i nemački, i latinski, osu&ivali jedan drugog, prepisivali najrazličitije lekove od svih bolesti za koje su znali; ali ni jednom od njih nije padala na um prosta misao da njima ne može biti poznata bolest od koje je bolovala Nataša, kao što im ne može biti poznata ni-Jsdna bolest od koje pati živ čovek; jep svaki živi čovek ima svoje osobine i uvek ima osobitu i svoju novu, složenu, medicini nepoznatu bo-lest, ne bolest pluća, jetre, kože, srca, nerava *^TA., zapisanu u medicini, nego bolest koja ce sastoji iz jednog od nebrojenih sticaja patnji tih organa. Ova prosta misao nije mogla doći dokto-rima (kao što ne može враčari pasti na um misao da ne može uvračati) zato što je njihov posao u životu bio u tome da leče, jep su zato dobijali novaca i jep su na taj posao utrošili najbolje godine svog života. A uglavnom ta misao nije mogla doći doktorima zato što su videli da su nesumnjivo od koristi, i doista su bili od ko-risti svim ukućanima Rostovima. Bili su od ko-risti ne zato što su primoravali bolesnicu da guta većinom škodljive stvari (ta ce škodljivost malo osećala, jep su ce škodl<ive stvari davale u maloj količini), nego su bili od koristi, potrebni, neizbežni (razlog — zašto uvek ima i biće tobožnjih izlečitelja, враčara, homeopata i alopata) zato što su zadovoljavali duševnu potrebu bolesnice i onih ljudi što vole boles-nicu. Oni su zadovoljavali onu večitu

čovekovu potrebu nadanja u olakšanje, potrebu da s njim neko caoceha i da za njega radi, koju čovek oceha kad boluje. Oni su zadovoljivali onu večitu čo-vekovu potrebu — koja ce kod malog deteta opaža u najprimitivnijoj formi — da ce protrlja uda-reno mesto. Dete ce udari i odmah trči na ruke majci ili dadilji da mu poljube i protrljaju mesto koje ra boli i bude mu lakše kad mu bolesno mesto protrlju ili poA:ube. Dete ne veruje da oni koji su od njega jači i pametniji nemaju načina da pomognu njegovom bslu. I nada na olakšanje i izraz saosećanja dok mu mati trlza čvo-rugu — uteše ra. Doktori su Nataši bili od koristi time što su ljubili i trljali bobo, uveravajući je da će začas proći ako kočijaš ode u apoteku u Arbatskoj ulici i uzme za rublju i sedam grivana praškova i pilula u lepoj kuti-jici i ako ona bude uzimala te nraškove u pre-kuvanoj vodi, tačno na dva sata, ni manje ni više.

Šta bi radili Sonja, grof i grofica kad bi gledali a ništa ne počinjali, da nije bilo tih pilula na sate, toplog napitka, pilećeg kotle-tića i svih sitnica u načinu života koje je pro-pisao doktor, na je onima oko bolesnice bilo i zanimanje i uteha pridržavati ce tih propisa? Kako bi grof podneo bolest svoje ljubimice kad ne bi znao da ra je njen bolest stajala hiljadu ru-balja i da on neće požaliti još hiljada da joj pomogne; kad ne bi znao da on, ako ce ona ne opo-ravi, neće požaliti još hil^ada i da će je od-vesti u inostranstvo i tamo praviti konzili-jume; kad ne bi imao mogućnosti da priča detaljno kako Metivje i Feler nisu razumeli, a Friz je razumeo, a Mudrov još bolje odredio bolest? Šta bi radila grofica kad ce ne bi mogla ponekad zavaditi s bolesnom Natašom zbog toga što ce nije tačno pridržavala doktorovih naredaba?

— Tako nećeš nikad ozdraviti — govorila je ona zaboravljući u jedu svoju nevolju — ako ne budeš slušala doktora i ako ne uzimaš na vreme lek! Time ce nije šaliti, jep možeš dobiti pne-umoniju — govorila je grofica, i nalazila ve-liku utehu u izgovaranju te reči koja nije jedinoj njoj bila nerazumljiva. Šta bi radila Sonja kad je ne bi radovala misao da ce u prvo vreme nije tri noći svlačila kako bi samo bila spremna da tačno izvrši sve naredbe doktorove i da sad ne spava noćima kako ne bi propustila sate kad treba davati malo škodljive pilule iz pozlaćene kutijice? Štaviše i samoj Nataši, iako je govorila da nju ne mogu izlečiti nikakvi lekovi, bila je radost da gleda kako ce za nju tako mnogo žrtviju i kako treba da uzima lek u odre&ene sate. Njоj je bilo, čak, i to milo što je, zanema-RUJući ispunjavanje onog što je nare&eno, mogla

i

da pokaže kako ona ne veruje u lečenje i kako ne mari za svoj život.

Doktor je dolazio svaki dan, pipao puls, gle-dao jezik i, ne obraćajući pažnje na njen ubijen izgled, šalio ce s njom. Ali je zato grofica, kad OH izi&e u drugu sobu, brzo izlazila za njim i on je, praveći ozbiljnu minu i mašući zamišAeno glavom, govorio kako ce, iako je opasno, uzda u dejstvo ovog poslednjeg leka i kako treba čekati i videti; kako je bolest više duševna, ali...

Grofica, gledajući da sakrije taj postupak i od sebe i od doktora, tutnula bi mu u ruku zlat-nik i svaki put BpahaAa ce bolesnici umirena srca.

Znaci bolesti Natašine behu to što je malo jela, malo spavala, što je kašljala i nikad nije bila vesela. Doktori su govorili da ce bolesnica ne sme ostavlati. bez lekarske pomoći i zato su je držali u zagubljivom vazduhu u gradu. Ni u letu 1812. godine nisu Rostovi otišli u selo.

Pored sve velike količine progutanih pilula, kapljica i praškova iz stakladi i kutijica, od kojih je ma dame Schoss, Lzubiteljka tih stvar-čica, skupila veliku zbirku, i pored svega od-sustva seoskog života, na koji je navikla, mla-dost je osvojila: Natašin jad poče da ce pokriva slojem utisaka iz već prošlog života, on pre-stade da je tišti onako bolno u srcu, poče da postaje prošlost i Nataša ce stade fizički oporavlјati.

XVII

Nataša je bila spokojnija, ali ne i veselija. Ona ce nije samo klonila svih spoljašnjih uslova radosti: balova, šetnja, koncerata, pozorišta, nego ce nijedanput nije nasmejala a da joj ce kroz smeh ne opaze suze. Ona nije mogla da peva. Čim bi počela da ce smeje ili bi probala da sama sebi peva, gušile su je suze: suze kajanja, suze sećanja na ono nepovratno, čisto doba; suze gneva što je tako uzaludno upropastila svoj mladi život, koji bi joj mogao biti tako srećan. NJoј ce naročito činilo da bi smehom i pevanjem hu-lila na svoje jade. Ha koketovanje nije ni po-mišl.a.^a; nije morala čak ni da ce uzdržava. Govorila je i osećala da su joj u to vreme svi muškarci bili sasvim ono što i šaljivčina Na-stasiјa Ivanovna. Unutrašnji stražar zabranji-vao joj je stalno svaku radost. A i ne beše kod nje pre&ašnjih životnih interesa iz onog devo-jačkog, bezbrižnog i punog nade života. Ona ce najčešće i s najvećom čežnjom sećala jesenjih meseca, lova, čike i božićnih praznika provedenih s Nikolajem u Otradnom. Šta bi dala da ce vratn makar jedan dan iz onog vremena! Ali to beše već zauvek prošlo. NJu nije onda varala slutnja da ce nikad više neće vratiti ona slo-boda i spremnost za sve radosti. Ali trebalo je živeti.

NJoj beše milo da misli kako nije bolja, kao što je ranije mislila, nego gora i daleko gora od svakog, svakog na svetu. Ali ni to nije bilo dosta. Ona je TO znala i pitala ce: žPa šta dalje?« A dalje ničeg ne beše. He beše nikakve radosti u životu, a život je prolazio. Kao što ce vi-delو, Nataša ce samo trudila da ne bude nikom na teretu i da nikom ne smeta, a za nju samu nije joj ništa trebalo. Ona ce klonila svih

ukućana i samo s bratom Pećom beše joj lako. S njim je volela da provodi više nego s drugima; i smejava se ponekad, kad ostane s njim nasamo. Ona nije gotovo nikad izlazila iz kuće, a od onih što su k njima dolazili radovala se samo jednom čoveku

— Pjeru. Nije ce moglo nežnije, opreznije i u isti mah ozbil-nije ponašati nego što ce pona-šao s njom grof Bezuhov. Nataša je nehotično opažala tu nežnost u ponašanju i zato je veoma uživala kad je s njim u društvu. Ali ona mu nije bila čak ni zahvalna za njegovu nežnost. Ništa dobro od strane Pjerove nije joj izgledalo kao napor. Njoj ce činilo da je kod Pjera tako pri-rodno da bude dobar ca svakim, da nije bilo ni-kakve zasluge u njegovoj dobroti. Ponekad je Na-taša opažala da je Pjer pred njom zbumen i spleten, osobito kad je hteo da učini za nju nešto prijatno ili kad ce bojao da u razgovoru nešto ne navede Natašu na teške uspomene. Ona je to opažala, na je to pripisivala njegovoj dobroti i stidljivosti uopšte, koja je, no njenom shva-tanju, morala biti takva ista prema svakom kao i prema njoj. Posle onih neočekivanih reči da bi OH, kad bi bio slobodan, na kolenima tražio njenu ruku i A^ubav, izgovorenih u času onako ja-kog uzbu&enja za nju, Pjer nije nikad ništa go-vorio o svojim osećanjima prema Nataši; i za nju je bilo očevidno da su one reči što su je onda onako utešile izgovorene kao što ce govore sve besmislene reči, da ce uteši rasplakano dete. He zbog toga što je Pjer bio oženjen čovek, nego zbog toga što je Nataša osećala izmeću njega i sebe u najvećem stupnju onu snagu moralnih npe-grada — koju nije osećala prema Kuraginu — njoj nije nikad padalo na um da ce iz njenog poznanstva s Pjerom može razviti ne samo lubav s njene ili još manje s njegove strane, nego, štaviše, ni ona vrsta nežnog, iskrenog, poetskog prijateASTva izme&u muškarca i žene za koje je ona znala ne-koAiko primera.

Pri kraju Petrova posta do&e u Moskvu Agra-fena Ivanovna Belova, susetka Rostovih iz Ot-

padnog da će pokloni moskovskim ugodnicima. Ona ponudi Natašu da gove* i Nataša radosno prihvati tu misao. Pored sve lekarske zabrane da izlazi rano izjutra, Nataša je nastojala da gove, i TO ne da gove onako kako su obično goveli u kući Rostovih, TO jest da odstoji kod kuće tri sdužbe, nego da gove onako kako je govela Arpa-fena Ivanovna, to jest da čitavu nedelju dana ne propušta ni jednu večernju, ni službu, ni jut-renje.

Grofici ce svide ta usrdnost Natašina; ona ce u duši, posle neuspelog medicinskog lečenja, nadala da će joj molitva pomoći više nego de-kovi, na je, istina ca strahom i krijući od doktora, odobrila želju Natašinu i poverila je Belovoj. Agrafena Ivanovna dolazila je noću u tri sata da budi Natašu i većinom je nalazila **Be** budnu. Nataša ce bojala da ne prespava jut-renje. Nataša bi ce tada brzo umila i skromno obukla svoju najružniju **haAinu** i stari mantil, na je, stresajući ce od hladnoće, izlazila na nU-ste ulice, slabo osvetljene praskozorjem. Po sa-vetu Agrafene Ivanovne, Nataša nije govela u svojoj parohiji, nego u jednoj crkvi gde je, no rečima pobožne Belove, bio sveštenik koji je veoma strogo i uzvišeno živeo. U crkvi je bilo uvek malo sveta; Nataša i Belova stale bi na svoje obično mesto pred ikonom Majke božje, izra&enom u pozadini leve pevnice, i Natašu je obuzimalo novo osećanje smernosti pred nečim velikim, nedostižnim, kad je u taj neobičan Jutarnji čas, gledajući u crni lik Božje matere, osvetlen i svećama što gore pred njim i jutar-njom svetlošću što pada kroz prozor, slušala

* Goveti znači: i postiti i ići svaki dan u crkvu **nedsAu** dana pred pričešće.

kako ce služi jutrenje i trudila ce da prati one reči i da ih razume. Kad bi ih razumela, onda ce njeni lično osećanje ca svojim nijansama pri-druživalo njenoj molitvi; kad ih ne bi razumela, onda joj je bilo još slaće misliti da je oholost želeti da čovek razume sve, da čovek ne može sve razumeti, da treba samo verovati i osloniti se na boga, koji je u tim trenucima — ona je to osećala — upravljao njenom dušom. Ona ce krstila, klanjala ce i, kad nije razumela, onda je, grozeći ce svoje gnušobe, molila boga da joj oprosti sve, sve i da ce smiluje na nju. Molitve kojima ce ona najviše molila behu pokajničke molitve. Vraća-jući ce kući rano izjutra, kad su ce mogli sresti samo zidari koji idu na rad i pokućari koji čiste ulice i kad su no kućama još svi spavalii, Natašu je obuzimalo za nju novo osećanje da ce može popraviti od svojih poroka i da može živeti novim, čistim životom i biti srećna.

To je osećanje raslo iz dana u dan preko cele nedelje koju je provela tako. I sreća što će ce pričestiti ili uzeti pričest, kao što joj govo-raše Agrafena Ivanovna, igrajući ce radosno TOM reči, izgledala joj je tako velika da joj ce činilo da neće doživeti do te srećne nedelje.

Ali do&e taj srećni dan i, kad ce Nataša, u beloj, muslimskoj haAini, vratila u tu za nju znamenitu nedelju s pričešća, ona je prvi put posle mnogo meseca osetila da je spokojna i da joj nije težak život koji je čeka.

Doktor, koji je došao tog dana, pregleda Na-tašu i naredi da uzima jom one poslednje pra-škove što joj je npemicao npe dve nedelje.

— Svakako neka nastavi da uzima ujutru i uveče — reče on, očevidno i sam zadovoljan svo-jim uspehom. — Samo što tačnije, molim vas. Budite bez brige, grofice — dodade šalivo, hva-

tajući vešto u šaku zlatnik — ona će brzo opet propevati i pronestašiti ce. Mnogo, mnogo joj je pomogao poslednji lek. Mnogo je svežija.

Grofica pogleda u nokte i **pAucnu** ih,* vraća-jući ce vesela lica u salon.

XVIII

Početkom jula u Moskvi su ce prnosile sve uzbudljivije vesti o toku rata: govorilo ce o ca-revom proglašu narodu i o tome da će car lično doći iz vojske u Moskvu. I pošto do 11. jula ne dočoše ni manifest ni proglaš, to su ce l o ma-nifestu i o proglašu i o stanju Rusije prnosile preterane vesti. Govorilo ce kako gospodar od-lazi zato što je armija u opasnosti; govorilr ce kako ce Smolensk predao, kako Napoleon ima milion vojnika i kako samo čudo može spasti Rusiju.

Jedanaestog jula u subotu stigao je manifest, ali još ne beše štampan; Pjer, koji ce desio kod Rostovih, obeća im da će doći sutra, u ne-delu, na ručak i doneti manifest i carev pro-glas, koje će dobiti od grofa Rastopčina.

U tu nedelju otišli su Rostovi, no običaju, na službu u domaću crkvu Razumovskih. Bio je lonao, julski dan. Već u deset sati, kad su Ro-stovi izlazili iz kočija pred crkvom, u vrelom vazduhu, u vici raznosača, u letnjem šarenom odelu na svetini, u prašljivom lišću na drve-tima no bulevaru, u sviranju muzike, u belim pan-talonama jednog bataljona što pro&e na strazu, U tutnju kaldrme i u jasnom blesku vrelog sunca, opažao ce onaj letnji umor, zadovoljstvo i neza-

Vračanje od uroka.

dovoL)Stvo onim što biva, što ce naročito jako opaža u gradu, na vedrom, topлом danu. U crkvi Razumovskih beše sav moskovski otmeni svet, sve poznanici Rostovih (te godine, kao da su očekivale nešto, ostalo je u gradu mnogo bogatih po-rodica, koje su ce obično razilazile no selima). Idući pored majke za livrejisanim lakejem, koji je razmicao gomilu, Nataša ču kako neki mladić suviše glasnim šapatom progovori o njoj:

— To je Rostova, ona što ...

— Kako je oslabila, a ipak je lepa! — Ona ču, ili joj ce tako učini da pomenuše imena Kura-gina i Bolkonskog. Uostalom, njoj ce to uvek pri-činjavalo. Njoj ce uvek činilo da svaki, kad je pogleda, misli samo o onom što ce s njom dogo-diAO. S bolom i strepnjom u duši, kao i uvek kad je u gomili sveta, Nataša je, u svojoj ljubičastoj, svilenoj haljini s crnim čipkama, išla onako kao što umeju da idu žene — utoliko mirnije i veličanstvenije što je osećala više bola i stida u duši. Ona je znala da je lepa i nije ce u tome varala, ali je to sad nije radovalo kao ranije. Naprotiv, TO ju je u poslednje vreme najviše mu-čilo, osobito oBor vedrog, toplog letnjeg dana u gradu. »Opet nedelja, opet prošlo nedelju dana« — govorila je u sebi, sećajući ce kako je bila tu u onu nedelju — ži sve onaj isti život bez ži-vota, i sve one iste prilike u kojima npe beše tako lako živeti. Lepa sam, mlada sam i znam da sam sad dobra, ranije sam bila réava, ali sam sad dobra, znam» — mislila je — »na mi tako uzalud, ni za koga, prolaze najbolje, najbolje go-dine.« Ona je stala pored majke i klimnula glavom poznanicima koji su bili blizu. Nataša je no navici razgledala toalete dama, osudila tenue* jedne dame koja je stajala blizu i krstila ce

Držanje.

sitno i ne dotičući prsi, na opet ljutito pomisnila kako i nju osu&uju i kako i ona osućuje, na ce odjedanput, kad ču službu, užasnu od svoje gnušobe, užasnu ce što je opet izgubila raniju

čistotu.

Prijatan, čist starčić služio je službu **ca** onom krotkom svečanošću što tako uzvišeno, umirljivo utiče na duše onih koji **ce** mole. Car-ske dveri zatvorile **ce**, polako **ce** navuče zavesa, jedan tajanstven, tih glas izgovori nešto otuda. Natašu su gušile suze, nerazumljive i njoj samoj i uzbucivalo ju je i radosno i teško osećanje.

— Nauči me šta da radim, kako da živim, kako da **ce** popravim zauvek, zauvek! — mislila je ona.

Bakon iziće na amvon, izvuče, odvojivši da-leko palac, ispod stihara svoju dugu kosu, pre-krsti **ce**, na glasno i svečano poče da govori mo-litvene reči:

— Mirom Gospodu pomolimsn!

)>Svi, svi zajedno, bez razlike staleža, bez neprijateljstva, nego združeni bratskom ljubav-lju — moAićemo **ce** — mislila je Nataša.

— O svnšnem mire i o spasenii duš naših!)>3a svet anćela i duša svih bestelesnih bića koja borave nad nama! — molila **ce** Nataša.

Kad su molili za vojsku, ona **ce** seti brata i Denisova. Kad su **ce** molili za one što vodom brode i putem putuju, ona **ce** seti kneza Andreje i molila **ce** za njega i molila **ce** da **joj** bog opro-sti ono zlo koje mu je učinila. Kad su **ce** molili za one što nas vole, ona **ce** molila za svoje ukurane, za oca, majku, Sonju, shvatajući sad prvi put koliko im je skrivila i osećajući svu jačinu svoje ljubavi prema njima. Kad su **ce** molili za one koji nas mrze, ona je izmišljala sebi nepri-Jatelje i one koji nju mrze, da bi **ce** mogla moliti a n-ih. Ona je ubrajala u neprijatelje kreditore i sve one **koJI** su imali posla s njenim ocem i svaki put kad pomisli na neprijatelje i one koji je mrze sećala ce Anatola koji joj je toliko zla učinio i, mada on nije bio onaj što je mrzi, mo-lila **ce** radosno za njega, kao za neprijatelja. Ona je samo na molitvi osećala da je kadra sećati **ce** vedro i spokojno i kneza Andreje i Anatola, kao ljudi prema kojima su njena osećanja ništa kad ce uporede s njenim osećanjem straha i strahopostovanja prema bogu. Kad su **ce** molili za car-sku porodicu i za sinod, ona **ce** naročito duboko klanjala i krstila, govoreći u sebi da ona, iako **TO** ne razume, ne može da ce dvoumi i da pri svem **TOM** voli upravni sinod i moli **ce** za njega.

Kad **baKOH** svrši jektenije, on prekrsti preko grudi orar, na izgovori:

— Sami sebl i život naš Hristu Bogu pre-dadim.

— Sami sebe predajemo bogu! — ponovi u svojoj duši Nataša. — Bož& moj, predajem **ce** volji two-joj! — mislila je ona. »Ništa neću, niti želim; nauči me šta da radim, kako da upotrebim svoju volju! Ta uzmi me, uzmi me! — govorila je Na-taša s pobožnim nestrpljenjem u duši, ne krsteći **ce**, spustivši svoje tanke ruke niza **ce**, kao da čeka da je sad odmah uzme nevidljiva sila i da je izbavi od nje same, od njenog sažaljenja, želja, prekora, nada i poroka.

Grofica je za vreme službe nekoliko puta bacala poglede na pobožno, sjajnih očiju, lice svoje kćeri i molila **ce** bogu da joj on pomogne.

Iznenadno, usred službe i preko reda koji je Nataša dobro znala, iznese crkvenjak klupicu, onu istu na kojoj ce klečeći čitaju molitve o Trojicama i namesti je pred carske dveri. Izide sveštenik u svojoj lubičastoj somotskoj odeždi, popravi kosu i s naporom kleče. Svi uči-niše TO isto, gledajući ce u nedoumici. To beše molitva tek dobivena od sinoda, molitva za spas PvcHJe od neprijatel.ske najezde.

žGospodi' Bože sil, Bože spasenii našego« — poče sveštenik onim jasnim, nenaduvenim i krot-kim glasom, kojim čitaju samo duhovni slovenski čteci i koji tako neodoljivo utiče na rusko srce.

žGospodi Bože sil, Bože spasenin našego! Prizri nmne v miAostlh i šedrotah na smiren-nne lk)di Tvoi, i čelovekolmbno uslBpii, i po-šadi, i pomilui nas. Ce vrag smutani zemlm tvok) i hotni položiti vselennuk) Bcio pustuk), vossta na nm; lmdi bezzakonnii sobrašas, eže pogubiti dostolnie tvoe, razoriti čestnni Ieru-salim tvoi, vozlk)blennu:o tvok) Rossik): oskver-niti hramn tvoi, raskopati altari i porugatisl

' Gospode bože nad vojskama, bože spasenja našega!
Pogledaj danas milostivo i darežljivo na smerne lude tvoje i
čovekolubivo nas čuj, i poštedi, i smiluj ce na nas. Ovaj
neprijatelj što uzbuni zemlju tvoju i što hoće da opusti svu
vasionu, usta na nas; ovi ludi neverni iskupiše ce da upropaste
tekovinu tvoju, da razore časni tvoj Jerusalim, A.ulbjenu tvoju
Rusiju; da oskrnase hramove tvoje, da raskopaju oltare i da ce
narugaju sv-sinji našoj. Dokle, Gospode, dokle će ce grešnici uz-
dizati hvalom? Dokle će ce služiti vlašcu onaj što gazi zakon?

Gospode vladače! Saslušaj nas koji ti ce molimo: okrepi
snagom tvojom najpobožnijega, najsamodržavni-jera velikoga
gospodara našega imperatora Aleksandra Pavloviča; opomeni ce
njegove pravičnosti i smernosti, nagradi ra za dobrotu njegovu,
kojom čuva nas, tvoj omi-Aeni IzraiA. Blagoslov njegove savete,
početke i ra-dove; utvrdi carstvo njegovo svemogućom desnicom
tvojom, i podaj mu pobedu nad neprijateljem, kao Mojsiju nad
Amalikom, Gedeonu nad MaAijaMOM i Davidu nad Golijatom. Sačuvaj vojsku njegovu, metni luk od medi u ruke

ni^ koj ustadoše u ime tvoje, i opaši ih snagom za Doj. uzmi
oružje i štit, i ustani u pomoć našu, nek ce
o^ide i posrame koji nam misle zlo, nek budu pred ^^C^ verne
ti vojske, kao prah pred licem vetra, i neka o^J ^^*^ andeo
napada i progoni; neka padnu u mrcžu JU ne znaju i njihova
zaseda koju nam tajno posta-

svltne našei.. Dokole, Gospodi, dokole greš-nic
vashvalltsn? Dokole upotreblnti imai zakonoprestupnni
vlastB?

Blad^Jko Gospodi! Uslmši nas, mollšihs tebe: ukrepi
silok) blagočestivešego, sa-moderžavnešego
velikogo gosudarn našego im-peratora Aleksandra
Pavloviča; pomini pravdu ero i KpoTOCTb, vozdaždv
emu no blagosti ero, em že hranit nm, tvoi vozlmbennv
Izrailv. Bla-goslovi ero sovetn, načinanil i dela; utverdi
vsemogugek) tvoek) desnicek) carstvo ero, i po-daždv
emu pobedu na vragna, lko že Moisek) na Amalika,
Gedeonu na Madiama i Davidu na Go-liafa. Sohrani
vojinstvo ero, položi luk medin mnšcam vo imi tvoe

opolčivšihsn, i preponši ih silok) na branv. Priimi oružie i šit, i voz-

više neka ih opkoli; nek padnu pred nogama slugu two-jih i neka ih satiru vojnici naši. Gospode! Neće ma-laksati u tebe moć da spasavaš i mnozinu i malinu; ti si bog, te protiv tebe ništa ne može čovek.

Bože otaca naših! Opomeni ce tvojih dobrota i milosti što su od vaveka; ne oturi nas od lica tvoga niti ce gnušaj što smo nedostojni, nego iz velike tvoje milosti i iz množine dobrota tvojih, prezri naša beza-konja i grehove. Sazidaj u nama čisto srce, i duh istinit obnovi u duši našoj; okrepi nas sve verom u tebe, učvrsti nadom, oduševi istinskom uzajamnom ljubavlju, naoružaj sloganom za pravičnu odbranu imovine, koju si dao nama i ocevima našim, da ce ne uzvisi skiptar bez-božnički nad sudbinom osvećenih.

Gospode bože naš, u kojega verujemo i u kojega ce uzdamo, ne posrami nas zborg toga što čekamo milosti tvoje, i učini znamenje na dobro te da vide oni što mrze nas i pravoslavnu veru našu, i da ce posrami i da pro-padnu, i nek saznamu sve države da je tebi ime Gospod, i da smo mi Audi tvoji. Objavi nam, Gospode, sad milost tvoju i daj nam spasenje tvoje; oveseli srce slugu tvojih milošću tvojom; porazi neprijatelje naše, i smrvi ih brzo pod noge vernih slugu tvojih. Jep si ti odbrana, pomoći i pobeda onih koji ce uzdaju u tebe i tebi hvalu šaljemo ocu i sinu i svetomu duhu, i sad, i svakad, i u veke vekova. Amin.

stani v **noMomb** našu, da postmditsl i posramntsii mnsllšii nam zlan, da budut pred licem vernogo ti voinstva, nko prah pred licem vetra, i angel tvoi cHAbHbiH da budet oskorblili i pogonli ih; da pridet im ceib, mže ne svedatt, i ih lovitva, k)že sokrmša, da obnmet ih; da padut pred no-gami rabov tvoih i v popranie voem našim da budut. Gospodi! He iznemožet u tebe spasati vo mnogih i v malnh; tn esi Bog, da ne protivovo-zmožet protivu tebe čelovek.

Boše otec naših! Pomini šedrotm **tvol** i mi-losti, nže ot veka sutv; ne otverži nas ot lica **TBoero**, nže vozgnušaisn nedostoinstvom na-šim, no no velicei milosti tvoei i no množestvu šedrot tvoih, prezri bezzakonil i grehi naša. Serdce čisto soziždi v nas, i duh prav obnovi **vo** utrobe našei; vseh nas ukrepi verok) v **tn**, utverdi nadeždok), oduševi istinnok) drug k drugu **Ak)6oBb!o**, vooruži edinodušiem na praved-noe zaššcenie oderžanil, eže dal esi nam i otcem našim, da ne voznesetsl žezd nečestivnh na žrebii osvišennh.

Gospodi Bože naš, v nego že veruem i na nego že upovaem, ne posrami nas ot čalnin milosti tvoen, i sotvori znamenie vo bdago, iko da vidnt nenavidnšii nas i pravoslavnik) veru našu, i posramitsi i pogibnut; i da uvedlt vse stranm, ^ko imi tebe Gospody, i mn dmdie tvoi. Ivi nam, Gospodi, nnne **MHAOCTb** tvoik) i spasenie tvoe daždv nam; vozveseli serdce rabov tvoih o mi-Aosti tvoei; porazi vragi naši, i sokruši ih pod nogi vernih tvoih vskore. Tn bo esi zastupdenie, **noMomb** i pobeda upovamtih na tn, i tebe slavu voßmlaem Otcu i Smnu i Svitomu Duhu i nmne, i prisno, i vo veki vekov. Aminv.«

U onom stanju duševne otvorenosti u kome ce nalazila Nataša ova je moditva jako uticala na U. Ona je sdušala svaku reč o pobedi Mojsija

nad Amalikom, i Gedeona nad Madijamom, i Da-vida nad Golijatom, i o razoravanju žlerusalima twoegož i molila je boga s onom nežnošću i me-kotom **KOJOM** beše prepunjeno njeno srce; ali nije dobro razumela zašto moli boga u svojoj molitvi. Ona ce svom dušom molila kad su ce moliln da im bog da duh istinit, da im okrepi srce verom, na-dom i da ih oduševi ljubavlju. Ali ce nije mogla moliti da zgazi pod noge neprijatelje svoje, kad je na **nekoAiko** minuta npe toga **želeta** da ih ima više, na da ce moli za njih. A, opet, nije mogla posumnjati **ni u** pravičnost te **A^olitve** što ce čita klečeći. Ona je osećala **u** duši svojoj **no-božni** i trepetni užas od kazne koja je postigla ljudе za njihove grehove, a naročito od kazne za svoje grehove, na je molila boga da oprosti i svima njima i njoj i da dade i svima i njoj spokoj-stva i sreće **u životu**. I njoj ce činilo da bog čuje njenu molitvu.

XIX

Od onoga dana kad je Pjer, odlazeći od Rosto-vih i sećajući ce zahvalnog pogleda Natašinog, gledao u kometu na nebu i osetio kako ce za njega otkriva nešto novo — prestade da mu ce nameće pitanje o taštini I besmislici svega na ovom svetu, **KO** je ra je večito mučilo. To strašno pi-tanje: zašto? Zbog čega? koje mu ce ranije posta-vljalo usred svakog zanimanja, sad beše zamenjeno ne drugim pitanjem niti odgovorom na ranije pi-tanje, nego predstavom o njoj. Bilo da sluša ili da vodi ništavne razgovore, bilo da čita ili da saznaje o ljudskoj podlosti i besmislenosti, on ce nije užasavao kao ranije; nije ce pitao zbog čega ce ljudi pašte kad je sve tako kratko i ne-izvesno, nego ce sećao nje u onom obliku u kome ju ie video poslednji put i sve su njegove sumnje is-čezavale, ne zato što je ona odgovarala na pitanja koja su mu ce postavljala, nego zato što ra je njena slika prenosila trenutno u drugu, svetu oblast duševne radljivosti, u kojoj nije bilo ni pravog ni krivca, u oblast lepote i ljubavi, za koju je vredelo živeti. Ma kakva životna gnusoba da mu padne na um, on je govorio себи:

))Pa taj i taj je pokrao državu i cara, a država i car daju mu počasti; a ona mi ce juče osmehnula i molila me da do&em, i ja je volnm, i to neće niko nikad dozнати.«

Pjer je i dalje onako isto odlazio u društvo, onako isto mnogo pio i provodio prazan i raz-bludan život, zato što je, sem onih časova koje je provodio kod Rostovih, trebalo provesti i ostalo vreme i što su ra navnke i poznanstva koja je napravio u Moskvi neodoljivo vukli onom ži-votu u koji je zapao. Ali u poslednje vreme, kad počeše dolaziti ca ratišta sve gore i gore vesti i kad ce zdravlje Natašino poče da popravlja, te ona presta da budi u njemu ranije osećanje brižne žalosti, njega poče sve više i više da osvaja neko njemu nepojamno nespokojsvo. Ocehao je da **TO** stanje u kome ce nalazi ne može dugo trajati, da će nastati katastrofa koja mora

izmeniti sav način njegovog života, na je nestrpljivo tražio U svačem znake te bliske katastrofe. Jedan od braće masona beše pokazao Pjeru ovo proroštvo o Napoleonu, izvedeno iz Apokalipse Jovana Bo-goslova.

U Apokalipsi, u glavi trinaestoj, stihu osam-naestom, rečeno je: »Ovde je mudrost; ko ima um nek izračuna broj zvera: jep je broj čovekov: i opoj njegov šest stotina šezdeset šest«.

A u istoj glavi, u stihu petom:))I dana mu biše usta Koja govore oholo i hule boga; i dana mu bi last da čini što hoće četrdeset dva mesecaž.

Francuska slova, slično jevrejskom čitanju brojeva, no kome ce s devet prvih slova obeležava vaju jedinice, a ostalim slovima desetine, imaju ovakvu vrednost:

a b c d e f g h i k l m n o r
^ 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 20 30 40 50 60

q r s t u v w x U z
70 80 90 100 110 120 130 140 150 160

Kad ce prema ovoj azbuci napišu ciframa reči: L'empereur Napoleon/ izlazi da je zbir tih brojeva ravan broju 666 i da je, prema tome, Na-poleon ona zver za koju je proročeno u Apoka-lipsi. Sem toga, kad ce prema ovoj azbuci napišu ciframa reči: guarante deux,[^] to jest, rok koji je određen zveri da govori)>oholo i huli boga«, zbir tih brojeva, što predstavljaju quarante deux, ta-Kobe je ravan broju 666, iz čega izlazi da rok vlasti Napoleonovoj ističe 1812. godine, u kojoj ce francuskome imperatoru navršavalo 42 go-dine. Ovo proroštvo veoma je iznenadilo Pjera i OH je često zadavao sebi pitanje šta će upravo postaviti granicu vlasti zverovoju, to jest Napo-leonovoj, i na osnovu onog istog zamenjivanja slova ciframa i računom trudio ce da nađe odgovor na pitanje koje ra je zanimalo. Kao odgovor na TO pitanje Pjer je napisao: L'empereur Alexan-dre? La nation russe?[^] Sraćunao je slova, ali je zbir cifara izlazio mnogo veći ili manji od 666. Jedanput, zanimajući ce tim računanjem, napisala OH svoje ime: Comte Pierre Besouhoff/ zbir ci-

¹Imperator Napoleon. *
Cetredeset dva.

¹ Imperator Aleksandar. Ruski narod. ^ Grof Pjer Bezuhov.

LJara ne izibe. On, onda, promeni ortografiju, mesto s napisala z, Aodade)>de«, dodade član »le« i opet ne dobi željeni rezultat. Tada mu doće misao da ako je odgovor na postavljeno pitanje u njego-vom imenu, onda u odgovoru treba da ce neminovno kaže i njegova narodnost. On napisala: Le Russe Besuhof i, kad sabra cifre, dobi broj 671. Samo 5 beše više; 5 označava slovo že«, ono isto »e« što je bilo izbačeno u članu pred reči l'empereur. Kad je tako isto, makar da je nepravilno, izbacio)>e«, Pjer dobi traženi odgovor: l'Russe Besuhof beše ravno broju 666. NJega je ovo otkriće uzbudilo.

Kako i kojom je vezom bio on vezan ca onim velikim dogačajem prorečenim u Apoka-lipsi, **TO** nije znao; ali nije ni za trenutak po-sumnjao u tu vezu. NJegova ljubav prema Rostovoj, Antihrist, najezda Napoleonova, kometa, 666, l'empereur Napoleon i l'Russe Besuhof, sve to zajedno moralo je sazreti, prsnuti i izvesti ra iz onog zamaćijanog, ništavnog sveta moskovskih navika, u kojima ce ocehao kao zarobljen, i odvesti ra u veliko delo i u veliku cpehU.

Uoči one nedelje kada su čitali molitvu, *oceha* je Pjer Rostovima da će im doneti od grofa Ra-stopčina, s kojim ce dobro poznavao, i proglaš Rusiji i poslednje izveštaje iz vojske. Izjutra ode Pjer grofu Rastopčinu i zateče kod njega kurira koji tek beše stigao iz armije.

Kurir je bio jedan od igrača ca moskovskih balova, poznatPjeru.

Tako vam boga, možete li mi olakšati — reče kurir — imam punu torbu pisama rodite-A:ima.

MebU tim pismima beše i pismo Nikolaja i'**ocTOBa** ocu. Pjer uze to pismo. Sem toga, grof

* **Rus Bezuhov.**

Rastopčin dade Pjeru tek naštampan proglaš go-spodarev Moskvi, poslednje naredbe vojsci i svoju poslednju objavu. Kad je Pjer razgledao naredbu vojsci, našao je u jednoj od njih, među izvešta-jima o ranjenim, poginulim i odlikovanim, ime Nikolaja Rostova, koji beše nagraćen krstom svetog Borča četvrtog reda za hrabrost pokazanu u ostrovnjanskom boju i u toj istoj naredbi našao je da je knez Andreja Bolkonski postavl^en za ko-mandanta lovačkog puka. Iako Pjer nije želeo da spominje Rostovima Bolkonskog, ipak ce nije mogao uzdržati a da ih ne obraduje vešću da im je sin odlikovan, na je ostavio kod kuće carev proglaš, objave i druge naredbe, da ih on doneše kad im doće na ručak, a poslao je Rostovima šgam-panu naredbu i pismo.

Razgovor s grofom Rastopčinom, **tberoB** ton zabilutog i užurbanog čoveka, sastanak s kurirom koji bezbrižno pričaše kako **pbaBO** idu stvari u vojsci, vesti da su ce našli u Moskvi špijuni, da je uhvaćena neka hartija koja je krušla **no** Moskvi i u kojoj je govorenko kako Napoleon obe-ćava da će do jeseni biti u obema ruskim presto-nicama, razgovor o dolasku gospodarevom koji ce očekivao sutra — sve je to s novom snagom budilo u Pjeru ono uzbućenje i očekivanje koje **ra** nije ostavljalo otkako ce pojavila kometa, i naročito otkako je počeo rat.

Pjeru je već odavno dolazila misao da stupi u vojnu službu i **OH** bi **TO** učinio kad mu ne bi smetalo prvo to što pripada onom masonskom društvu za koje je bio vezan zakletvom i koje je propovedalo večiti mir i uništenje rata, a drugo **TO** što **ra** je, kad pogleda na veliki broj Moskov-ljana koji su navukli uniformu i kojim propove-daju patriotizam, bilo zbog nečeg stid da preduzme takav korak. A glavni uzrok zbog koga nije ispunio svoju nameru da stupi u vojnu službu beše v onoj

nejasnoj zamisli kako je on — 1 Russe Resuhof — onaj koji ima značenje zverovog 6poja 666 kako je npe vekova odrećeno da on učestvuje v Jelikom delu stavljanja granice zveri koja govori »ohohAO i huli boga« i kako zbog toga ne sme da počinje ništa i kako treba da čeka ono što ce mora dogoditi.

XX

Kod Rostovih je, kao i uvek nedeljom, ručavao poneko od bližih poznanika.

Pjer je došao ranije, da bi ih našao same.

Pjer beše za tu godinu tako odebljao, da bi bio nakaza kad ne bi bio onako visokog rasta i kru-pan i kad ne bi bio onako snažan da je, očevidno, lako nosio svoju debljinu.

On ce none uz stepenice brekćući i mrmljajući nešto za sebe. KočijašTa nije već ni pitao hoće Ai da čeka. Znao je kad je grof kod Rostovih da će ostati do dvanaest sati. Lakeji Rostovih radosno poleteše da mu skinu ogrtač i prihvate štap i šešir. Pjer je, no navici iz kluba, ostavljao i štap i šešir u predsoblu.

Prva ličnost koju Pjer vide kod Rostovih beše Nataša. Još npe nego što ju je video, on je, skidajući ogrtač u predsoblu, nju čuo. Pevala je solfe&a u dvorani. On je znao da ona nije pe-vala otkako ce razbolela i zato ra je njen glas začudio i obradovao. On lagano otvorio vrata i ugleda Natašu u njenoj ljubičastoj haljini, onoj U Kojoj je bila na službi, kako ce šeta no sobi i peva. Kad je otvorio vrata, ona mu je bila okre-uta leBima, ali kad ce brzo okrete i ugleda nje-ovo gojazno, začu&eno lice, ona pocrvene i brzo mu priće.

— Hoću da probam da opet pevam — reče ona.
— To je, ipak, neko zanimanje — Aodade kao prav-dajući ce.

— I TO divno.

— Kako mi je milo što ste došli! Danas sam vrlo srećna! — reče ona ca onom ranijom živah-nošću koju Pjer nije odavno video kod nje. — Znate li da je Nicolas dobio krst svetog Borća? Ja ce veoma ponosim njime.

— Pa razume ce, ja sam poslao naredbu. Ali neću da vam smetam — dodade on i htede da pro&e u salon.

Nataša ra zaustavi.

— Grofe! da li je ružno što pevam? — reče ona i pocrvene, ali ne obori oči, nego upitno pogleda u Pjera.

— Nije ... Zašto bi bilo ružno? Naprotiv ... Nego, zašto me to pitate?

— Ni sama ne znam — odgovori brzo Nataša
— ali ne bih htela ništa da učinim što ce vama ne bi svjedo. Ja vama sve verujem. Vi ne znate koliko za mene značite i kako ste mnogo za mene učinili! ... —

Ona je govorila brzo i nije opa-zila kako Pjer pocrvene na te reči. — Videla sam u toj naredbi da je on, Bolkonski (ona brzo šapatom izgovori tu reč), u Rusiji i da opet služi. Šta vi mislite — reče brzo, očevidno hitajući da izgovori, jep ce bojala da je snaga ne izda — da li će on meni ikad oprostiti? Da me ce neće sećati no zlu? Šta vi mislite? Šta mislite?

— Ja mislim... — reče Pjer — da on nema šta da opršta... Kad bih ja bio na njegovom mestu... — Uvezi ca uspomenama, Pjer ce mi-sAIma trenutno prenese u ono vreme kad je, tešeći je, rekao joj kako bi on, kad ne bi bio on, nego najbolji čovek na svetu i slobodan, na kolenima tražio njenu ruku i obuze ra ono isto osećanje žal^enja, nežnosti i ljubavi i one iste reči behu na usnama.

Ali mu ona ne dade vremena da

jgcT vi... vi — reče ona, izgovarajući ca oduševljenjem tu reč vi — vi ste drugo. Dobro-ćudnjeg, velikodušnijeg, boljeg čoveka od vas ia ne znam, niti ra može biti. Da vas nije bilo onda, na i sad, ja ne znam šta bi bilo ca mnom, jep !. — Suze joj ce odjedanput zavrteše u očima; ona ce okrete, diže note i zakloni oči, na zaneva i poče opet da hoda no dvorani.

U TOM trenutku istrča iz salona Peća.

Peća beše sad lep, rumen petnaestogodišnji dečak s debelim, crvenim usnama, nalik na Na-tašu. On ce spremao za univerzitet, ali je u no-slednje vreme tajno odlučio ca svojim drugom Obolenskim da ide u husare.

Peća je istražao pred svoga imenjaka da poraz-govara s njim o toj stvari.

On je molio Pjera da raspita hoće li ra pri-miti u husare.

Pjer je išao no sobi ne slušajući Peću.

Peća ra povuće za ruku, da bi obratio na sebe njegovu pažnju.

Pa šta je s mojom stvari, Petre Kirilo-viču, za ime boga! Jedina mi je nada u vas — reče Peća.

Šta bi mon cher, dobiste li manifest? — upita stari grof. — A grofičica bila na službi kod Razumovskih, slušala novu molitvu. Veli, vrlo je lepa.

Dobio sam — odgovori Pjer. — Sutra he i v
R - - Biće vanredan plemički skup uzimаче
ce, vele, u vojsku no deset na hiAadu . . . Joila, čestitam
vam.

— Da, da, hvala bogu! ... A šta će čuje iz armije?

— Naši opet odstupili. Kažu, već su pod Smolenskom — odgovoril Pjer.

— Bože moj, bože moj! — reče grof. — A gde je manifest?

— Proglas! Ah da!

Pjer poče da traži no džepovima hartije i ne moguće da ih nađe. Pipajući ce još no džepovima, OH poljubi u ruku groficu KO ja Ube i osvrtaše ce nemirno, očevidno

očekujući Natašu koja nije više pevala, ali nije ni dolazila u salon.

— Bogami, ne znam gde sam **ra** strpao!

— **Ta OH** većito sve gubi! — reče grofica. **Ube**

Nataša, koja izgledaše ganuta i uzbu&ena, i sede gledajući čutke u Pjera. Čim je ona ušla u sobu, razvedri **ce** lice Pjerovo, koje dотle beše natušteno, i on **je**, **tražeći** jednako hartije, ne-koliko puta bacao pogled na nju.

— Idem, zaboravio sam kod kuće, bogami. Ha svaki način...

— Ali odocnićete na ručak.

— Ih, i kočijaš otišao!

Ali Sonja, **KO** ja beše otišla da **potraži** u **preASobl.u**, **Habe** hartije u Pjerovom šeširu, gde ih beše **pažljivo** zavukao iza postave. Pjer htede da ih pročita.

— Neka, posle ručka — reče stari grof, koji **je**, videlo **ce**, predvi&ao veliko **zadovoAstvo** od tog čitanja.

Za ručkom, za kojim su pili šampanj u zdravlje novog **BopbeBor** viteza, pričao je Šinšin gradske novosti: kako **ce** razbolela stara gruzinska kne-ginja, kako **je** Metivje iščeznuo iz Moskve i kako su Rastopčinu doveli nekakvog Nemca i kazali mu da **je TO** »šampinjon«* (tako **je** pričao sam

* Francuska reč: znači pečurka.

gopof Rastopčin) i kako je grof Rastopčin zapo-vedio da ce »šampinjon« pusti, rekavši narodu da **TO** nije »šampinjon«, nego onako neka matora pečurka švapska.

— Hvataju, hvataju — reče grof. — Ja i gro-fici jednako govorim da malo manje govorи fran-cuski. Sad mu nije vreme.

— Ali jeste li čuli? — reče Šinšin. — Knez Galjicin uzeo Rusu učitelja da uči ruski. N com-mence a devenir dangereux de parler frangais dans les rues/

— Pa, grofe Petre Kiriloviču, čim stanu ku-piti narodnu vojsku i vi ćete morati na konja?

— reče stari grof, obraćajući ce Pjeru.

Pjer je za sve vreme tog ručka čutao i bio zamišljen. On pogleda u grofa, kao da ne razume šta mu kaže.

— Da, da, u rat — reče on — ne! Kakav sam ja vojnik!... A, uostalom, sve je tako neobično, tako neobično! Pa ni sam ne shvatam. Ja ne znam, ja sam tako daleko od vojničkog ukusa, ali u sa-dašnje vreme niko ne može za sebe da odgovara.

Posle ručka grof ce mirno namesti u naslo-njači i ozbil!NO zamoli Sonju, koju su hvalili zbog lepog čitanja, da pročita manifest.

»Prvoprestonom gradu našem Moskvi.

Neprijatel. je ušao s velikom vojskom u ruske krajeve. On ide da razorava milu našu otadžbinu«

— čitala je pažljivo Sonja svojim tankim glasi-pem. Grof, pokrivši rukom oči, slušao je i na nekim mestima duboko uzdisao.

Nataša je sedela ispravivši ce i pažljivo i pravo gledala čas u oca, čas u Pjera.

Pjer je ocehao na sebi njen pogled i trudio ce da ce ne osvrne. Grofica je s neodobravanjem

U^A^A^Očin,e bivati opasno da ce govori francuski no

S Fai i mir m

113

i srdito mahala glavom na svaki svečani izraz u manifestu. Ona je u svim tim rečima videla samo **TO** da još zadugo neće prestati one opasnosti koje prete njenom **sinu**. Šinšin beše skupio usta u podruglziv osmeh i očevidno ce spremio da ce podsmehne onom što prvo bude zgodno za pod-smeh: čitanju Sonjinom, onom što rekne grof, na čak i samom manifestu, ako ne bude boljeg izgo-vora.

Pošto je pročitala o opasnostima koje prete Rusiji, o nadama koje gospodar polaže u Moskvu, a naročito na odabranu plemstvo, Sonja s drhta-njem u glasu, koje je dolazilo prvenstveno otuda što su je pažljivo slušali, pročita poslednje reči: »Mi nećemo oklevati da stanemo lično usred **CBOjera** naroda u ovoj prestonici i no drugim mestima u državi našoj, te da ce dogovorimo i da rukovodimo svom našom narodnom vojskom, kako ovom **KO** ja danas prepričeju puteve neprija-telju, tako i onom koja će ce iznova urediti na poraz istome svuda gde ce pojavi. Neka ce pogibija, u koju namerava nas survati, obrne na njegovu glavu, te da oslobo&ena iz ropstva Evropa veliča ime Rusije!«

— To valja! — viknu grof, otkrivajući vlažne oči i nekoliko puta prekidajući ce šmrktanjem, kao da su mu podneli pod nos stakoce s jakom sircetnom kiselinom **na** nastavi: — Reci samo, gospodaru, na čemo sve dati i ništā nećemo za-žaliti.

Šinšin još ne beše stigao da kaže sprem-Aenu dosetku na patriotizam grofov, kad Nataša skoči **ca** svog mesta i pritrča ocu.

— Kako je divan ovaj tata! — reče ona, ljubeći ra, **na** opet pogleda u Pjera **ca** onom nesvesnom ko-keterijom, koja **joj** ce vratila zajedno s njenom veselošću.

— Gle ti patriotke! — reče Šinšin.

Nisam **ja** patriotka, nego samo... — odgovori Nataša uvrećeno. — Vama je sve smešno, ali ovo nije nimalo šala ...

— Kakva šala! — ponovi grof. — Nek samo reč rekne, svi **heMO** poći... Nismo mi nekakvi **Nemci**...

— A jeste li zapazili — reče **iljep** — kako je kazano: »da ce dogovorimo«?

— Pa već šta bude ...

U **TOM** trenutku Peća, na koga niko nije obra-čao pažnje, pri&e ocu i, sav zajapuren, ispreki-danim, čas krupnim čas tankim glasom reče:

— E sad, taticе, kažem vam odlučno — a vi i mamica kako hoćete — odlučno vam kažem da me pustite u vojsku, **jep ja** ne mogu ... na to vam je ...

Grofica **ca** užasom diže oči k nebū, pljesnu rukama i okreće se srdito mužu:

— Eto šta učini tvoja reč! — reče ona.

A grof ce u **TOM** trenutku beše povratio od uzbućenja.

— De, de — reče on. — I ti da budeš vojnik! Ostavi ce glupost! treba da učiš.

— To nije glupost, taticе. Feća Obolenski mla&i je od mene, na i on ide, a što je glavno, ja i onako ne mogu sad ništa da učim kad je ... — Peća zastade, pocrvene da **ra** već i znoj probi, **na** reče: — kad je otadžbina u opasnosti.

— Aosta, dosta, gluposti ...

— Pa vi, eto, sami rekoste da čemo sve dati.

— Peća! Učuti, kažem ti! — viknu grof, osvrćući ce na ženu, koja, sva prebledela, gle-daše ukočenim očima u mlaćeg sina.

A **ja** opet vama kažem. Eto, reći će i Petar Kirilovič...

Kažem ti — to je koješta! Još miriše na mleko, a hoće u vojsku! Buti, čuti, kad ti kažem!

i grof uze hartije, svakako da ih još jedanput pročita u kabinetu pred odmor, na nobe iz sobe, rekavši: — Petre Kiriloviču, hajde da popu-šimo koju ...

Pjer beše zbumjen i neodlučan. Neobično sjajne i žive oči Natašine, koje su neprestano i više nego **Aubazno** pogledale u njega, behu ra dovele u to stanje.

— Neću, ja ču, čini mi ce, ići kući ...

— Kako kući, na vi ste hteli da ostanete kod nas večeras... I onako ste počeli retko da do-lazite. A ova moja... — reče grof dobroćudno i pokaza na Natašu — samo je onda vesela kad cie vi tu...

— Zbilja, zaboravio sam ... Moram svakako ići kući ... Imam posla ... — reče Pjer brzo.

— Onda do vi&enza! — reče grof i ode iz sobe. ^ — Zašto idete? Što ste rastrojeni? Zašto? ... upita Nataša Pjera, gledajući mu izazivački u oči.

)>Zato što te volim!« — htede Pjer da kaže, ali ne reče to, nego pocrvene do suza i obori oči.

— Zato što je bolje da vam rebe dolazim... Zato ... prosto, imam posla ...

— Zašto? He, ne; kažite! — poče Nataša, na odjedanput učuta. Oni oboje gledahu jedno u drugo uplašeno i zbumjeno. On pokuša da ce nasmeši, ali ne mogade: u njegovom osmehu video ce bol i **OH** je čuteći poljubi u ruku, na ode.

Pjer je odlučio u sebi da ne ide više Rosto-vima.

Pošto su ra tako odlučno odbili, Peća je otišao u svoju sobu i tamo, sklonivši se od svih, gorko plakao. Kad je došao, čutljiv i natušten, ca isplakanim očima, da pije čaj, svi su ce pravili kao da ništa ne opažaju.

Sutradan je došao gospodar. Nekoliko slugu Rostovlevih izmoliše da idu da vide cara. Tor Lrpa Peća ce dugo oblačio, češljao i udešavao MtoBpaTHHK kao kod odraslih. On ce predrgleda-Aom mrštio, pravio gestove, slegao ramenima i, najzad ne kazavši nikom, natakao kačket, na izišao iz kuće na zadnja vrata, gledajući da ra ko ne opazi. Peća je rešio da ide pravo onamo gde je bio gospodar i da otvoreno razloži kome bilo komorniku (Peća je zamišljao da su oko gospodara uvek komornici) kako on, grof Rostov, pored sve svoje mladosti, želi da služi otadžbini, kako mladost ne može da bude smetnja odanosti i kako je OH roTOB... Dok ce oblačio Peća je spremio MHoro divnih reči koje he reći komorniku.

neha je računao da he njegova molba imati uspeha kod gospodara upravo zato što je dete (Ileha je čak i to pomišljao kako he ce svi začuditi njegovoj mladosti), a istovremeno je udešavanjem CBora okovratnika, frizurom i ozbilnjim laganim hodom hteo da pokaže kako je on mator čovek. Ali što je išao dalje, što ra je više zani-mao svet koji je neprestano dolazio i dolazio u KremL), tim je više zaboravljaо da ce drži ozbiljnosti i sporosti, svojstvenih odraslim ljudima. Primičući ce Kremlzu, on ce već poče brinuti da ra ona svetina ne ugnječi, na odlučno i ca izrazom punim pretnje isturi u stranu laktove. Ali pored sve njegove odlučnosti, ljudi, koji svakako nisu znali s kakvom patriotskom namerom on ide u KremA, Gtrikještise ra tako uz zid na Trojičkoj kapiji da ce morade pokoriti i stati, dok su na kapiju prolazili ekipaži TUTNehH ispod svodova. Oko nehe stajahu neka žena s lakejom, dva trgovca i jedan isluženi vojnik. Pošto je postojao neko vreme na kapiji, Ileha, ne dočekavši da sví eki-a^ probu, htede npe ostalih da krene dale i poče odlučno da gura laktovima; ali Jedna žena, KO ja je stajala prema njemu i na koju je prvo oko-mio svoje laktove, Autito viknu na njega:

— Šta ce guraš, gospodičiu, vidiš da svi stoje! Šta si navalio!

— Onda ćemo svi navaliti — reče jedan lakej, na ce i OH poče gurati laktovima i odgura Peću u smrdljiv ugao kapije.

Peća obrisa rukama znoj što ra beše oblio no licu i popravi okvašen od znoja okovratnik, koji beše onako lepo, kao kod odraslih, udesio kod KUhe.

Peća je ocehao da ne izgleda reprezentativno, na ce bojao da ra nehe pustiti pred ročnodara ako ce takav prijavi komornicima. A da popravi odelo na sebi i da tgre&e na drugo mesto, to nije biAO MorUhHO zbog OH guranja. Jedan između onih generala što su prolazili beše poznan^k Rosto-vih, neha ra htede zamoliti da mu pomogne, ali smatraše da ce to ne bi slagalo s njegovom

muš-košću. Kad svi ekipaži pročoše, svetina navali i iznese i nehU na trg, koji beše sav pokriven narodom. He samo na trgu, nego i no zidovima, no krovovima, svuda je bilo sveta. Čim ce Peća nabe na trgu, OH lepo ču zvona koja svojim zvonjenjem ispunjavahu sav Kremlj i radostan govor naroda.

Neko vreme beše na trgu lakše za kretanje, ali ce odjedanput poskidaše kape ca svih glava i sve pojuri nekud napred. nehU prignječiše tako da nije Morao da diše, na svi povikaše: žUra! ura! ura!« Ileha ce propinjao na prste, gurao ce, štipao, ali ništa nije mogao da vidi sem onog naroda OKO sebe.

Ha svim licima beše jedan opšti izraz ganu-tosti i oduševL)enja. Jedna trgovkinja, koja sta-jaše pored Hehe, ridala je i suze su joj lile iz očiju.

— Otac, an&eo, baćuška naš! — govorila je, brišući prstima suze.

— Upa! — vikali su na sve strane.

Otprilike jedan minut stajala je svetina na jednom mestu; zatim opet jurnu napred.

Peća, već van sebe, stiše zube i zverski raz-rogači oči, jurnu napred, gurajući ce laktovima i vičući:))Upa!« kao da je u tom trenutku gotov da ubije i sebe i sve, ali su ca obe strane pored njega jurila isto tako zverska lica i isto tako vikala: <>Upa!«

»Dakle, eto šta je gospodar!« — pomisli Peća. oNe, ne smem ja lično da mu saopštим svoju molbu, TO je odveć smelo!« Pri svem tom, on ce ipak očaj-no probijao napred i već je preko le&a onih što behu pred njim ugledao prazan prostor i prolaz zastrt crvenom čojom; ali ce u taj mah gomila zaA.ul.a nazad (policajci su spreda suzbijali one što su ce suviše približavali prolazu; gospodar je išao iz dvora u Uspensku sabornu crkvu) i Peća iznenadno dobi ca strane takav udarac u rebra i tako ra prignječiše da mu ce od-jedanput sve smrće pred očima i izgubi svest. Kad do&e k sebi, nekakva crkvena ličnost, s pramič-kom sede kose na potiljku, u izlizanoj plavoj rasi, verovatno pojac, držaše ra jednom rukom ispod pazuha, a drugom ra zaklanjaše od gomile koja je navAivala.

Gospodičića udaviste! — vikaše pojac. — Šta je to! Lakše ... udaviste ra, udaviste!

Gospodar probe u Uspensku crkvu. Gomila ce opet razmače i pojac izvede Peću, bledog i bez laha do car-topa. Nekoliko ljudi počeše da žale i^U i odjedanput ce sva gomila okrete k njemu i eR ce stadoše oko njega gušiti. Oni što su sta-Jali bliže činili su mu usluge, raskopčavali mu

kaputić, nameštali ra na top i grdili one što su ra zgnječili.

— Tako su ra mogli sasvim ugušiti. — Kako je to! — Izvršiti ubistvo! — Gle, srce moje, kako je bled kao krpa! — čuli su ce glasovi.

Peća ce brzo osvesti, vrati mu ce boja u licu, npobe mu bol, ali za tu kratku neprijatnost dobi mesto na topu, odakle ce nadao da će videti gospo-dara koji mora proći tuda na povratku. Peća sad već nije mislio na svoju molbu. Samo da mu je da vidi njega, i onda bi ce smatrao srećan!

Za vreme službe u Uspenskoj crkvi, gde ce ujedno držalo molepstvije zbog dolaska gospoda-reva i blagodarenje što je zaključen mpr s Tur-cima, gomila ce malo razredi; pojaviše ce ca svojom vikom prodavci kvasa, medenih kolača i kolača s makom, koje je Peća naročito voleo, i čuše ce obični razgovori. Jedna trgovkinja po-kazivaše svoj iscepán šal i pričaše kako je on skupo plaćen; druga govoraše kako su sad sve svilene materije poskupile. Pojac, spasilac Pećin, razgovarao je s jednim činovnikom o tome ko sve sad služi u crkvi s preosvećenim. Pojac je ne-koliko puta ponavljao reč saborno* koju Peća nije razumeo. Dva mlada meštanina šalila su ce ca sluškinjama koje su krkale orahe. Svi ti raz-govori, naročito šale ca sluškinjama koje su za Peću, u njegovim godinama, bile veoma primam-A)Ive, svi ti razgovori nisu Peću sad zanimali; OH je sedeo na svom uzvišenju — na topu, uzbuću-jući ce neprestano kad pomisli na gospodara i na svoju ljubav prema njemu. Sticaj bola i straha, kad su ra zgnječili, ca osećanjem oduševljenja, još je više pojačao u njemu svest o važnosti tog tre-nutka.

* Znači: zajednički.

Odjedanput ce čuše ca obale topovi (to su pu-,tli V znak mira s Turcima) i svetina naglo noivPH na obalu — da gleda kako pucaju. Peća tako&e htede da potrči tamo, ali pojac, koji beše vseo gospodičića pod svoju zaštitu, ne pusti ra. Još su pucali topovi kad iz Uspenske crkve is-trčaše oficiri, generali, komornici, potom već ne tako brzo iziće i drugi, opet ce poskidaše kape s glava i oni što behu otrčali da gledaju topove potrčaše natrag. Najzad, iziće na crk-vena vrata još četiri čoveka u mundirima i s lentama.

žUra! ura!« — zavika opet svetina.

— Koji je? Koji? — pitao je Peća oko sebe plaćnim glasom, ali mu niko ne odgovori; svi behu isuviše zaneseni i Peća izabra _ od one četvorice jednog, koga nije mogao jasno da raz-gleda zbog suza što mu od radosti udariše na oči, na upravi na njega sve svoje oduševljenje, mada TO ne beše gospodar, viknu »Vpa!« pomamnim glasom i odluči da sutra bude vojnik, na ma šta ra stalo.

Gomila potrča za gospodarem, otprati ra do dvora i poče da ce razilazi. Već je bilo dockan, a Peća ništa ne beše jeo i znoj je li o njega kru-pan kao graške; ali on nije hteo da ide kući, nego je zajedno ca smanjenom ali još dosta velikom gomilom sveta stajao pred dvorom za vreme ručka gospodarevog, gledao u prozore, očekivao još ne-što i zavideo podjednako i dostojanstvenicima što su prilazili onom odeljenju gde gospodar Ruča i dvorskim lakejima što su služili za Ručkom i videli ce kroz prozore.

Za ručkom gospodarevim Valujev reče, pogle-Davši kroz prozor:

Narod ce još jednakovo nada da će videti vaše veličanstvo.

Ručak ce već svrši, gospodar ustade i, jeduLi još biskvit, iziće na balkon. Narod, s Pećom u sredini, pojuri balkonu.

— An&ele, baćuška! Upa! Oče! ... — vikaše narod i s njim Peća,- na opet žene i neki osetljivi muškarci, me&u njima i Peća, zaplakaše od sreće. Oveće parče biskvita, koje držaše u ruci gospodar, odlomi ce, pade na ogradu balkona, a s balkona na zemlju. Jedan kočijaš u grudnjaku, koji stajaše najbliže, jurnu tom parčetu biskvita i zgrabi ra. Neki iz gomile jurnuše na ko-čijaša. Kad ročnodar to opazi, on naredi da mu ce doneše tanjur s biskvitima i poče da baca biskvite s balkona. Peća beše zakrvavio očima, opasnost da bude ugušen još ra je više uzbudjivala, i OH jurnu na biskvite. Nije znao zašto, ali je trebalo uzeti jedan biskvit iz careve ruke i tre-balje da ne popusti. On pojuri i obori jednu staricu koja je hvatala biskvit. Ali starica nije smatrala da je pobebena, iako je ležala na **zemAi** (starica hvataše biskvite, ali ne mogase da po-godi rukama). Peća odgurnu kolenom njenu ruku, zgrabi biskvit i, kao bojeći ce da ne zadocni, opet viknu: »ura!« ali već promuklim glasom.

Gospodar ode i posle toga većina naroda p^če da ce razilazi.

— Eto, rekoh ja da treba još pričekati, na tako i bi — govorilo ce na razne strane u narodu.

Ma **koAiko** da je Peća bio srećan, njemu je ipak bilo žao ići kući i znati da ce svršilo sve uživanje toga dana. Peća iz Kremlja ne ode kući, nego svom drugu Obolenskom, kome beše petnaest godina i koji je tako&e stupao u puk. Kad ce vra-tio kući, OH je odlučno i čvrsto objavio da će pobeci ako ra ne puste. I sutradan, mada ne beše još sasvim popustio, grof Ilja Andrejevič ode da ce raspita kako bi mogao namestiti Peću gde god gde ima manje opasnosti.

Treći dan posle toga, petnaestog jula izjutra, stajalo je pred Slobodskim dvorom bezbroj eki-

"^orane su bile pune. U prvoj behu plemići u mundirima, u drugoj trgovci s medaljama, s bra-dama i u plavim kaftanima. U dvoranu gde će iskupilo plemstvo beše žagor i kretanje. Oko jednog velikog stola, ispod slike gospodareve, se&aše na stolicama s visokim naslonima naj-krupnija vlastela; a većina plemića hodala je no dvoranu.

Svi plemići, oni isti koje je Pjer vi&ao svaki dan bilo u klubu, bilo kod njihovih kuća — svi behu u mundirima, neki iz vremena Katarini-nog, neki iz vremena Pavlovog, neki u novim Alek-sandrovim, neki u običnim plemićkim i taj oštari karakter uniforme davao je nešto ne-obično i fantastično tim starim i mladim, naj-različitijim i najpoznatijim ličnostima. Naročito su neobično izgledali starci, žmiravi, bezubi, čelavi, odebljali, utonuli u žuto salo, **I**ai zbrčkani, mršavi. Oni su većinom sedeli na svom mestu i čutali, a kad su hodali i razgova-rali, pridruživali su se nekom od mlačih. Ha svim tim licima, onako isto kao i na licima one gomile koju je video Peća na trgu, poražavala je crta suprotnosti: između opštег očekivanja nečeg svečanog, i između nečeg običnog, jučerašnjeg — partije bostona, kuvara Petruške, vesti o zdrav-l^U Zinaide Dmitrijevne itd.

^jsp, još od ranog jutra, utegnut u neugodnom **P**aemickom mundiru koji mu beše postao tesan, io je u dvoranama. On beše uzbućen: taj neobi-an skup ne samo plemstva, nego i trgovaca — skup staleža, etats generaux' — izazvao je u njemu čitav niz davno ostavljenih, ali duboko urezanih u duši, misli o Contrat social i o francuskoj revo-luciji. Zapamtio je iz proglaša reči da će ročno dar doći u prestonicu radi dogovora sa svojim narodom, i one su ra utvr&ivale u tim mislima. I, **bepUjhH** da će približuje nešto važno u TOM smislu, ono što odavno čeka, on je hodao, pažljivo posmatrao i slušao razgovor, ali nigde nije nalazio da će iskazuju one misli koje su njega zanimale.

Pročitaše gospodarev manifest, koji izazva ushićenje, a zatim ce svi razmileše, u razgovoru. Sem običnih interesa, Pjer je slušao razgovore o tome gde će stajati predstavnici plemstva kad u&e ročnodar, kad će ce dati bal ročnodaru, hoće li ce izvršiti podela na rezove ili na gubernije ... itd.; ali čim bi ce povela reč o ratu i o tome zašto ce plemstvo iskupilo, razgovori su postajali neodlučni i neodrećeni. Svi su više žeeli da slušaju nego da govore.

Jedan sredovečan čovek, stasit, lep, u mundiru noMopeKor oficira u ostavci, govorio je u jednoj dvorani, a oko njega ce okupili ljudi. Pjer priče grupi koja ce obrazovala oko govornika i poče da sluša. Grof Ilja Andrejevič, u svom vojvodskom kaftanu iz vremena Katarine, s ljubaznim osmehom hodaše no gomili, poznat ca svakim, priče tako&e toj grupi i poče da sluša ca svojim dobroćudnim osmehom, kao što uvek sluša, klimajući glavom u znak da će slaže s govornikom.

Marinac u ostavci govorio je vrlo slobodno (to ce videlo no izrazu lica onih sto ra slušaju i no tome što su ce ljudi koje je Pjer poznavao kao najpokornije i najmirnije uklanjali od njega s neodobravanjem ili su mu protivurečili). Pjer ce progura u sre-

* Opšta skupština. . . .

dinu grupe i uveri ce da je govornik zaista liberal, ali u sasvim drukčijem smislu nego sto je neip mislio. Marinac je govorio onim osobito zvučnim, otegnutim, plemičkim baritonom, s pri-iaTHHM tepanjem i skraćivanjem suglasnika, onako kao kad čovek vikne: žčoeče, lulu!** i tome slično. Govorio je kao čovek koji je navikao da ce raz-meće svojim glasom i da vlada njime.

— Pa šta je ako su Smol'ani ponudili na-rodnu odbranu gospoau? Zar su nama Smol'ani ugled? Ako blaorodno plemstvo moskovske guver-nije nabe za potrebno, ono može na drugi način pokazati svoju odanost gospoau imperatoru. Zar smo zaboravili skupljanje narodne odbjane sedme godine! Samo ce namnožilo pijanica i pAač-kaša...

Grof Ilja Andrejevič je odobravao glavom i smešio ce slatko.

— I zar je naša narodna odbjana bila od kakve koristi državi? Niotkakve! Samo su ra-zorili naša imanja. Još je bolje regрутovanje . . . na i tada vam ce vradi ni vojnik, ni mužik, samo ce širi razvrat. Plemići ne žale svoj život, poći ćemo svi od reda, uzećemo još i regrule, na nek nam samo poklikne rocnaj (on je tako izgo-vorio »gospodar«), svi ćemo poginuti za njega — dodade govornik, oduševljavajući ce.

Ilja Andrejevič je gutao pljuvačku od zadovolj-stva i gurkao Pjera, ali i Pjer dobi volju da govor. On ce pomače napred, osećajući ce odu-ševljen ni sam ne znajući čime i ni sam još ne znaJući šta će da kaže. Tek što otvori usta da i^BopH, kad jedan senator, sasvim bez zuba, pa-metnog i ljutitog izgleda, koji stajaše blizu go-vornika, prekide Pjera. Naviknut, očevidno, da

* Čoveče, lulu!

ce prepire i pretresa pitanja, on poče da govor polako, ali tako da ce čuje:

— Ja mislim, milostivi gospodine — reče senator šuškajući bezubim ustima — da nismo pozvani ovde zato da raspravljamo šta je u sa-dašnjem trenutku zgodnije za državu: da li regru-tovanje ili skupljanje narodne odbrane. Mi smo pozvani zato da odgovorimo na onaj proglas, ko-jim nas je udostojio gospodar imperator. A šta je zgodnije — da li regрутovanje ili skupljanje narodne odbrane, to ćemo ostaviti nek presudi viša vlast...

Pjer odjedanput na&e oduške svom odušev-ljeŠu. On planu na senatora što unosi tu pravil-nost i skučenost mišljenja u poslove koji staje pred plemstvom. Pjer izi&e napred i zaustavi ra. On nije znao šta će govoriti, ali poče živo, umećući ponekad francuske reči i govoreći knjiški na ruskom.

— Oprostite mi, vaša preuzvišenosti — poče **OH** (Pjer ce dobro poznavao s tim senatorom, ali je smatrao da ovde treba da govori s njim služ-beno) — iako ce ne slažem s gospodinom ... (Tu Pjer zape. On htede da kaže mon tres honorable preopinant¹) c gospodinom ... que je n'ai pas l'hon-neur de connaitre/ ja ipak mislim da je plemički stalež, pored izraza svoga saosećanja i oduševljenja, pozvan i zato da promisli o merama kojima bismo mogli pomoći otadžbini. Ja mislim — go-vorio je **OH** sve više ce oduševljavajući — da bi i gospodar bio nezadovoljan kad bi u nama našao samo gospodare nad mužicima koje mu dajemo i bac ... chaire a canon" koje pravimo od sebe, a ne bi našao u nama ca ... ca ... saveta.

* Mojim vrlo poštovanim predgovornikom. ^ Kora nemam čast poznavati. " Meso za topove.

Mnogi ce odvojiše od ove grupe, jep opaziše kako ce senator prezrivo smeška, a i to da Pjer govori slobodno; samo Ila Andrejevič beše za-dovoljan govorom Pjerovim, kao što je zadovoljan bio i marinčevim govorom i senatorovim, i uopšte Uve!¹ onim govorom koji poslednji čuje.

— Ja mislim — nastavi Pjer — da npe nego što budemo pretresali ova pitanja, treba da zapi-tamo gospodara, da najponiznije zamolimo njegovo veličanstvo da nam saopšti koliko imamo vojske, **u** kakvom ce stanju nalaze naše trupe i armija, na onda...

Ali Pjer još ne beše izgovorio sve, kad ra odjedanput napadoše s tri strane. Najjače ra na-pade njegov davnašnji poznanik, koji je uvek bio lepo raspoložen prema njemu, igrač bostona Ste-pan Stepanovič Adraksin. Stepan Stepanovič beše u mundiru i, da li zbog mundira ili zbog drugih uzroka, Pjeru ce učini da gleda pred so-bom sasvim drugog čoveka. Stepan Stepanovič, ca staračkom ljutinom koja mu ce odjedanput pojavi na licu, poče da viće na Pjera.

— Prvo, reći će vam da mi nemamo pravo da pitamo o tome gospodara, a drugo, i da ima rusko plemstvo takvo pravo, gospodar nam ne može od-gоворити. Trupe ce kreću prema kretanju nepri-jatsAa, trupe ce smanjuju i povećavaju...

Arugi čovek osrednjeg rasta, oko svojih četrde-set godina, koga je Pjer vi&ao ranije kod Cigana i poznavao ra kao nepoštenog igrača u kartama i kojI ce takoće beše izmenio u mundiru, primače ce Pjeru i prekide Adraksina.

Aa, nije sad vreme da ce razmišl-a — **reče Taj** plemič — nego treba raditi: Rusija je u ratu. oam neprijatel, ide da upropasti Rusiju, da

oskrnavi grobove naših otaca, da odvede žene, decu. Plemić ce lupi u npca. — Svi čemo Ustati, svi odreda čemo poći, svi za cara baćušku! — vikaše on, izbečivši zakrvavljene oči. Iz gomile ce ču nekoliko glasova odobravanja. — Mi smo Rusi i nećemo zažaliti svoju krv za odbranu vere, prestola i otadžbine. A tra-bunjanja treba da ostavimo ako smo sinovi svoje otadžbine. Mi čemo pokazati Evropi kako ustaje Rusija za Rusiju — vikao je plemić.

Pjer je htio da odgovori, ali nije mogao ni reći da kaže. Ocehao je da ce njegove reči, bez obzira na to kakva je misao u njima, slabije čuju nego reči raspaljenog plemića.

Ilja Andrejević je odobravao iza grupe; neki brzo okretoše le&a govorniku kad dovrši frazu i rekoše:

— Eto tako, tako! Tako je!

Pjer je htio reći kako on ne beži da žrtvuje ni novac, ni mužike, ni samog sebe, samo bi tre-balio znati stanje stvari da bi ce pomoglo, ali nije mogao da govori. Mnogi su vikali i govorili u isto vreme tako da Ilja Andrejević nije stizao da svakom odobri glavom, a grupa ce uvećavala, rasturala, na ce opet sastade i krenu žagoreći u veliku dvoranu, onom velikom stolu. Pjeru ne samo da nisu davali da govori, nego su ra grubo prekidali, odgurivali ra i uklanjali ce od njega kao od zajedničkog neprijatelja. To ce nije doga-čalo zato što nisu bili zadovoljni smislom nje-roBor govora — oni su ra i onako zaboravili posle velikog broja govora koji su došli za njim — nego zato što je, da bi ce oduševila gomila, tre-balio imati opipljiv predmet ljubavi i opipljiv predmet mržnje. Pjer je postao ovaj poslednji. Posle vatrene nog nACMHha govorilo je mnogo govor-nika i svi su govorili u tom istom tonu. Mnogi su govorili divno i originalno. Izdavač »Ruskog glasnika« Glinka, koga su poznali (»pisac, pi-sac!« čulo ce u gomili), rekao je kako pakao treba odbijati paklom, kako je on video dete koje ce smeje kad sevne munja i kad tresne grom, ali kako mi nećemo biti kao to dete.

— da, da, kad tresne grom! — ponavljadi su ca odobravanjem u zadnjim redovima.

Gomila ce primaće velikom stolu, za kojim je sedela vlastela, sedamdesetogodišnji starci, sedi, čelavi, u mundirima, s lentama, koje je Pjer go-tovo sve vi&ao no kućama ca domaćim lakrdijaši-ma ili no klubovima za bostonom. Gomila pri&e stolu, neprestano žagoreći. Govornici, prikle-šteni gomilom ostrag uz visoke naslone od sto-Aice, govorili su jedan no jedan, a ponekad i no dva zajedno. Oni što su stajali pozadi pazili su šta ne dovrši govornik koji govorii, na su ce žurili da kažu ono što je propušteno. Arugi su u toj vatri i guranju premetalii no svojoj glavi neće li naći kakvu misao i žurili ce da je sa-opšte. Poznati Pjeru starci-vlastela sedeli su i osvrtali ce čas na ovog čas na onog i kod većine njih videlo ce na licu samo to da im je veoma vrućina. Pjer je ipak osećao da je uzrujan i ona želja KO ja beše sve obuzela da pokažu kako oni ništa ne žale i koja ce ogledala više u

vici i u izrazima na licu nego u smislu govora, obuze i njega. On ce nije odrekao svojih misli, ali ce osećao kao da je nešto pogrešio i hteo je da ce opravda.

Ja sam samo rekao da bi nam lakše bilo žrtvovati kad znamo u čemu je potreba — reče **OH**, trudeći ce da nadviče ostale glasove.

Jedan čičica, najbliži, osvrte ce na njega, ali ra odmah privuće vika na drugom kraju stola.

Aa, Moskva će ce predati! Ona će biti iskupiteljica! — vikao je jedan.

On je neprijatelj čovečanstva! — vikao je Drugi.
— Aopustite mi da govorim ... Vi me da-vite, gospodo!...

9 Rat i mir
 in

Utom ce gomila razmače i brzim koracima u&e grof Rastopčin u generalskoj uniformi, s len-tom preko ramena, ca svojom isturenom donjom vi-licom i živim očima.

— Sad će gospodar imperator — reče Rastop-čin — tek što sam došao od njega. Ja mislim da u ovom položaju u kome ce nalazimo nemamo šta **MHoro** da premišljamo. Gospodar je izvoeo da sa-zove nas i trgovce. Otuda će poteći milioni (on pokaza na dvoranu gde su bili trgovci), a naše je da izvedemo narodnu odbranu i da ne štedimo sebe... To je najmanje što mi možemo učiniti!

Poče savetovanje mebu onom vlastelom koja je sedela za stolom. Citavo savetovanje pro&e više nego tiho. Čak je izgledalo tužno kad ce, posle sve malopre&ašnje vike, čuše, jedan no jedan, stZrački glasovi, koji su govorili, neki »sla-žem ce«, a neki, radi raznolikosti, »i ja sam tog mišljenja« itd.

Zapovediše sekretaru da napiše odluku mo-skovskog plemstva kako Moskovljani, kao i sta-novnici Smolenska, daju no deset ljudi od hiljade i potpunu vojnu spremu. Gospoda koja su zase-davala ustadoše, kao da ce svali s njih neki teret, zalupaše stolicama i počoše no dvorani da malo isprave noge, uzimajući ponekog pod ruku i razgo-varajući.

— Gospodar! Gospodar! — raznese ce odjedan-put no dvoranama i sva gomila pojuri na glavni ulaz.

Gospodar npobe u dvoranu širokim prolazom izme&u gustih redova plemića. Ha svim licima izražavala ce radoznalost puna poštovanja i strepnje. Pjer je stajao dosta daleko i nije mogao potpuno da čuje gospodareve reči. Po onom što je čuo razumeo je samo to da je gospodar govorio

opasnosti U kojoj ce nalazi država i o nadama **Koie OH** polaže na moskovsko plemstvo. Gospodaru odgovori drugi neki glas, koji mu saopšti **vnnabO** donesenu odluku plemstva. ^ \ Gospodo! — reče ročnodar a glas mu malo zadrhta. Gomila ce pokrenu i opet ce utiša, i Pjer

jasno ču tako prijatno-ludske i ganut glas gospodarev, koji reče: — Ja nikad nisam posum-nja u usrdnost ruskog plemstva. Ali je ono danas nadmašilo moja očekivanja. Hvala vam u ime otadžbine. Gospodo, da radimo — vreme je naj-skuplje...

Gospodar učuta, gomila će poče tiskati oko njega i ca svih strana čuše ce oduševljeni usklici.

— Da, najskuplje ... carski rečeno — govorio je pozadi kroz plač Il'a Andrejevič, koji ništa nije čuo, ali je sve razumeo na svoj način.

Iz dvorane gde su bili plemići ode gospodar u dvoranu gde su trgovci. Tamo probavi oko dese-tak minuta. Pjer zajedno sa ostalima vide kako gospodar izi&e iz dvorane gde su bili trgovci sa suzama u očima od ganutosti. Kao što su posle doznali, čim je gospodar počeо da govorn trgov-cima, njemu su briznule suze iz očiju i on je po-tresenim glasom dovršio svoj govor. Kad je Pjer ugledao gospodara, on je izlazio praćen dvojicom trgovaca. Jednog od njih, debelog zakupca, Pjer je poznavao, a drugi beše starešina esnafski, mršavog žutog lica sa šljastom bradom. Obo-Jica su plakali. Mršavom su ce videle suze, a de-oeli zakupac ridaо je kao malo dete i neprestano govorio:

** I život, i imanje uzmi, vaše veličanstvo!
J^P U TOM trenutku nije već ništa ocehaо
m žel^e da pokaže kako sve za njega nije ništa
ustG'^^ -^ sve da žrtvuje. NJegov govor ca
U tavnim pravcем izgledao mu je kao prekor; on

je tražio prilike da to zagradi. Kad ču kako grof Mamonov daje čitav puk, Bezuhoв odmah iz-javi grofu Rastopčinu da on daje hiljadu ljudi i trošak za njih.

Starac Rostov nije mogao bez suza da ispriča ženi šta je bilo i odmah je pristao na molbu Pećinu, na sam otisao da ra upiše u husare.

Sutradan je gospodar otisao. Svi okupljeni plemići poskidaše mundire, opet ce razi&oše no svojim kućama i no klubovima i, stenući, počeše da izdaju naredbe svojim upravnicima o prikup-ljanju ljudi i da ce dive onom što su učinili.

DEO DRUGI

Napoleon je zaratio s Rusijom zato što nije mogao da ne do&e u Drezdu, što nije mogao da ce ne opije počastima, što nije mogao da ne obuče pol^sku uniformu i da ce ne poda utisku junskog jutra KO je izaziva preduziml'ivost, što nije Morao da ce uzdrži da ne plane u gnevnu pred Kura-kinom i potom pred Balašovom.

Aleksandar je odbijao svako pregovaranje zato što ce ocehaeo lično uvre&en. Barklaj-de-Toli trudio ce da najbolje upravlja vojskom, kako bi ispunio svoju dužnost i zaslužio glas velikog vojskovo&e. Rostov je izvršio juriš na Fran-cuze zato što ce nije mogao uzdržati da ne jurne preko ravnog poAa. Isto su tako, zbog svojih lič-nih osobina, navika, prilika i namera, radili svi oni nebrojeni ljudi, učesnici rata. Oni su strahovali, hvalisali ce, radovali ce, negodovali, mozgali, misleći da znaju šta rade i misleći da TO rade zbog sebe, a svi su bili slepa oruća isto-Rije i radili su posao sebi nejasan, ali nama razumA^iv. Takva je nepromenljiva sudbina svih praktičnih radnika i oni su utoliko manje slo-oodni ukoliko stoje više u ljudskoj hijerarhiji.

Sad su radnici iz 1812. godine davno sišli ca voJih mesta, njihovi lični interesi iščeznuli su bez traga i pred nama su samo istorijski rezultati OHor vremena.

Ali ako dopustimo da su Lzudi iz Evrope, pod BobcTBOM Napoleonovim, morali zaći u dubinu Rusije i tamo propasti, onda će nam postati ra-zumljiva cela sama sebi protivrečna, besmislena i bezdušna akcija onih što su učestvovali u tom ratu.

Provienje je nagnalo sve te Aude da, težeći ostvarenju svojih ličnih ciljeva, pomognu da ce do&e do jednog ogromnog rezultata, o kome ni je-dan čovek (ni Napoleon, ni Aleksandar, a još manje ma ko od učesnika u ratu) nije ni najmanje sduio.

Nama je sad jasno što je 1812. godine bilo uzrok propasti francuske vojske. Niko neće po-ricati da je uzrok propasti Napoleonove vojske bilo s jedne strane to što je ušla u unutrašnjost Rusije u pozno doba godine bez spreme za zimski pohod, a s druge strane onaj karakter koji je do-bio rat posle paljenja ruskih gradova i mržnje probu&ene u ruskom narodu prema neprijatelju. Ali onda ne samo što нико nije predvideo (to sad izgleda očvidno) da samo na taj način može propasti vojska od osam stotina hiljada, iajbolja u svetu i predvo&ena najboAim vojskovo&om, u sudaru s Avaput slabijom, neiskusnom ruskom vojskom koju predvode nevešte vojskovo&e; ne samo što нико nije to pred video, nego su od strane Rusa svi napori bili neprestano upravljeni na to da ce omete ono što je jedino moglo spasti Rusiju, a od strane Francuza, pored sveg iskustva i takozvanog ratnog genija Napoleonovog, bili su svi napori upravljeni na TO da ce do kraja leta rastegnu do Moskve, to jest da učine upravo ono što ih je moralо upro-pastiti.

u istorijskim spisima o 1812. godini pisci fpancuzi veoma vole da govore o tome kako je Napoleon osećao

opasnost od razvučenosti svoje linije kako je tražio bitku, kako su mu njegovi maršali savetovali da ce zaustavi u Smolensku i tome slične navode koji dokazuju kako je već tada tobož shvaćena opasnost kampanje; a pisci Rusi još više vole da govore o tome kako je od početka kampanje postojao plan skitskog rato-vanja, primamljivanja Napoleona u dubinu Rusije i taj plan neko pripisuje Pfulu, neko nekakvom Francuzu, neko Tolu, neko samom imperatoru Aleksandru, pozivajući ce na memoare, na pro-jekte i pisma u kojima ce doista nalaze aluzije o takvom načinu operacija. Ali sve te aluzije da *“predvi&alo* ono što *“dogodilo* ističu sad i Francuzi i Rusi samo zato što ih *“je dogačaj* potvrdio. Da ce dogačaj nije odigrao, onda bi ce te aluzije zaboravile, kao što *“je* sad zaboravlzeno hiljadama i milionima suprotnih aluzija i pret-postavaka koje su *“on da iznosile* ali su ce po-kazale netačne i zato su zaboravljene. O ishodu svakog dogačaja koji ce dešava ima uvek toliko prepostavaka da *“uvek, na ma kako* *“dogačaj* svršio, *Habe* ljudi koji će reći: *“Kazao sam ja još onda da će to tako biti”*, a sasvim zaborav-Lzaju da su me&u nebrojenim prepostavkama prav-Ljene i sasvim suprotne.

Prepostavka da je Napoleon uvideo opasnost od rastezanja linije i, od strane Rusa, pretpostavka o uvlačenju neprijatelja u dubinu Rusije pripada, očevidno, ovoj vrsti i istoričari mogu samo s velikim natezanjima da pripisuju takva Računanja Napoleonu i takve planove ruskim voj-nim starešinama. Sva fakta govore sasvim pro-cRp"o takvim prepostavkama. He samo što ce za vreme rata nije od strane Rusa želelo da ce Rancuzi privuku u dubinu Rusije, nego *“je* sve činjeno da ce zaustave čim su usli u Rusiju, i ne samo što ce Napoleon *“nije* plašio razvlačenja svoje linije, nego ce radovao, kao triumfu, sva-kom svom koraku napred i vrlo leno, ne onako kao u ranijim svojim ratovima, tražio bitku.

U samom početku kampanje naše su armije odsečene i jedini cilj kome težimo je da ih sasta-vimo, mada za odstupanje i privlačenje nepri-jatelja u dubinu države nema koristi od toga što će ce armije sastaviti. Imperator ce nalazi uz armiju da je oduševljava za odbranu svake stope ruske zemAe, a ne za odstupanje. Pravi ce ogromni driski logor no planu Pfulovom i ne misli ce na dalje odstupanje. Gospodar prekoreva glavno-komandujuće za svaki korak uzmicanja. Imperator ne može čak ni da zamisli ne samo paljenje Moskve nego ni puštanje neprijatelja do Smolepska i, kad ce armije združuju, gospodar je nezadovoljan što je Smolensk otet i spaljen a nije pod njego-vim zidinama data glavna bitka.

Tako misli gospodar, a ruske vojne starešine i svi Rusi još više negoduju kad pomisle da naši uzmiču u dubinu zemlje.

Napoleon, pošto je odsekao armije, kreće ce u unutrašnjost države i propušta nekoliko pri-lika za bitku. On je u avgustu mesecu u Smolensku i misli samo o

tome kako bi išao dalje, iako je, kao što sad vidimo, to kretanje napred za njega očevidna propast.

Fakta jasno govore da niti je Napoleon predvićao opasnost od kretanja na Moskvu, niti su Aleksandar i ruske vojne starčine mislili tada o namamljivanju Napoleona, nego su mislili sa-svim suprotno. Privlačenje Napoleona u unutrašnjost zemlje nije ce izvršilo ni no čijem planu (jep нико nije ni verovao u tu mogućnost), nego je poteklo iz najsloženije igre, intriga, na-mera i želja onih ludi koji su učestvovali

na TV i koji nisu pogodili šta treba da bude, ^i šta je jedini spas Rusije. Sve biva izne-nadno. Armije su presećene u početku kampanje.

ce trudimo da ih združimo ca očevidnom na-merom da damo bitku i zaustavimo nastupanje ne-prijatelja, ali u toj težnji da ce združimo, a izbegavajući bitke s jačim neprijateljem i neho-tično uzmičući pod oštrim uglom, mi zavodimo francuze do Smolenska. Ali nije dosta reći da uzmičemo pod oštrim uglom, jep zato što ce Francuzi kreću između obe armije — taj ugao postaje još oštiji i mi uzmičemo dalje, posto je Barklaj-de-Toli, nepopularan Nemac, mrzak Bagrationu (koji bi morao doći pod njegovu ko-mandu), i Bagration, koji komanduje drugom armi-jom, gleda da ce što je mogućno duže ne pridruži Bardlaju, kako ne bi došao pod njegovu komandu. Bagration ce zadugo ne pridružuje (mada je to glavni ci< svih starešina), jep mu ce čini da he na TOM maršu dovesti svoju vojsku u opasnost i da je no njega najkorisnije ako odstupi više ulevo ili južnije, uzmirujući neprijatelja s boka i s leba i popunjajući svoju vojsku u Ukra-jini. A izgleda da je on to smislio zato što neće da ce potčini mrskom i no činu mlabem Nemcu Barklaju.

Imperator ce nalazi u armiji da je odušev-l^ava, ali njegovo prisustvo i neznanje na što ce treba odlučiti i ogroman broj savetnika i pla-nova uništavaju energiju operacija prve armije i ona odstupa.

Mislilo ce da ce zastane u driskom logoru; kom ^"U^* je ciljao na to da bude glavno-
ce ^nduJući, iznenadno utice svojom energijom ce r^*^" Apa i odbacuje sav plan Pfulov i sav ne poverava Barklaju. Ali posto Barklaj uliva poverenje, njegovu vlast ograničavaju.

Armije su rasparčane, nema Jedinstva komande, Barklaj je nepopularan; a iz te zbrke, raspar-čanosti i nepopularnosti glavnokomandujućeg Nemca potiče s jedne strane neodlučnost i izbe-gavanje bitke (od koje ce ne bi moglo uzdržati da su armije bile zajedno i da Barklaj nije bio sta-rešina), a s druge strane sve veće i veće neza-dovo&Stvo protiv Nemaca i bu&enje patriotskog duha.

Najzad, gospodar odlazi iz armije i kao je-dinstveni i najzgodniji izgovor za njegov odlazak uzima ce misao kako on treba da oduševi narod u prestonicama za

podsticanje narodnog rata. I taj odlazak gospodarev u Moskvu utrostručava snagu ruske vojske.

Gospodar odlazi iz armije da ne skučava je-dinstvo vlasti glavnokomandujućeg i nada će da će biti preuzete odlučnije mere; ali će položaj komande u armijama još više zapliće i slabi. Benigsen, veliki knez i čitav poj general-a&u-tanata ostaju kod armije da paze na postupke glavnokomandujućeg i podstiču ra da bude energičan, a Barklaj, ocehajUhH će još manje sloboden pod nadzorom svih tih gospodarevih očiju, postaje još oprezniji u odlučnim operacijama i izbegava bitku.

Barklaj je za opreznost. LtapeBnh aludira na izdajstvo i zahteva glavnu bitku. LJubomirski, Branjicki, Vlocki i ovima slični tako raspire svu tu viku da Barklaj, pod izgovorom da treba odneti gospodaru neka akta, šalje Poljake, gene-ral-acutante,- u Petrograd i ulazi u otvorenu borbu s Benigsenom i s velikim knezom.

Naposletku će u Smolensku združuju armije, mada TO Bagration nije nikako želeo.

Bagration dolazi u kočijama pred KUhU u Kojoj boravi Barklaj. Barklaj opasuje ešarpu, iz-lazi u susret i reportira starijem no činu Bagoationu. Bagration, u borbi velikodušnosti, potčinjava će Barklaju, iako je no činu stariji; adi kad ce potčinio, još će manje slaže s njim. Po naredbi gospodarevoj, Bagration mu lično šalje izveštaj. On piše Arakčevu: »Volja je moga gospodara, ali ja nikako ne mogu zajedno s ministrom (Barklajem). Tako vam boga, po-šaljite me kud bilo. makar da komandujem pukom, a ovde ne mogu ostati; i cela je vrhovna komanda napunjena Nemcima, tako da Rusu nije mogućno tu da živi, niti ima kakvog smisla. Ja sam mislio da zbiA.a služim gospodaru i otadžbini, a kad pogledam izlazi da služim Barklaju. Moram reći da neću.« Čitav poj Branjickih, Vincengeroda i njima ravnih još više mute veze glavnokomandu-jućih i dolazi ce do još manje jedinstva. Pri-prema ce napad na Francuze pred Smolenskom. Sale ce jedan general da pregleda pozicije. Taj general, koji mrzi Barklaja, odlazi svom prija-telju, korpusnom komandantu, provodi kod njega dan, na ce vraća Barklaju i osu&uje u svim tačkama bojno polje koje nije ni video.

Dok ce vode prepirke i prave intrige o tome gde he biti bojno polje, dok tražimo Francuze, pošto nismo pogodili gde ce nalaze, Francuzi nasrću na diviziju NJeverovskog i primiču ce do samih zidina Smolenska.

Mora ce primiti neočekivana bitka u Smo-lensku, da ce spasu svoje veze. I bitka ce bije. I Ht^ hil.adе i s jedne i s druge strane.

Napušta ce Smolensk uprkos volje gospodara i Celog naroda. Ali su Smolensk spalili sami st^oznici koje je prevario njihov gubernator i U^fopašćeni stanovnici daju primer ostalim bitk^m Moskvu, misleći samo o svom gu-NapJ Raspaljujući mržnju prema neprijatelju.

leon ide dalje, mi uzmīćemo i postiže ce u ravo ono što je moralo pobediti Napoleona.

Sutradan posle oddaska sinovl.evog, knez Ni-kolaj Andrejevič pozva k sebi kneginjicu Mariju.

— Pa, jesi li sad zadovoljna? — reče joj on. — Zavadila si me ca sinom! Zadovoljna si? Tebi je samo **TO** i trebalo! Zadovoljna si? ... Mene to boli, boli. Ja sam star i slab, a ti si to htela. Pa, raduj ce, raduj! ... — I, posle toga, kneginjica Marija nije preko cele nedelze videla svog oca. On je bio bolestan i nije izlazio iz kabinetra.

Ha svoje veliko ču&enje, opazila je kneginjica Marija da stari knez za to vreme svoga bolovanja ne pušta u svoju sobu ni m-He Bourienne. Samo ra je Tihon dvorio.

Posle nedelju dana knez iziće iz sobe i poče opet svoj raniji način života, zanimaše ce živo **OKO** gra&evina i voćnjaka, a beše prekinuo sve pre&ašnje veze s m-He Bourienne. NJegov izgled i hladan ton prema kneginjici Mariji kao da joj govorahu: »Eto vidiš, ti si izmisnila koješta o meni, nalagala si knezu Andreji o mojim vezama s **TOM** Francuskinjom i zavadila me s njim; a eto vidiš da mi nisi potrebna ni ti, ni Francu-skinja«.

Jedan deo dana provodila je kneginjica Marija kod Nikoluške, pratila njegove lekcije, sama ra poučavala ruskom jeziku i muzici i razgovarala s Desalom; drugi deo dana provodila je s knji-gama, ca starom dadiljom i s božjim ljudima, koji su joj ponekad dolazili na zadnja vrata.

O ratu je kneginjica Marija mislila onako kako žene misle o ratu. Bojala ce za brata koji je bio tamo i, ne shvatajući ljudsku bezdušnost koja nagoni ljude da ce ubijaju mebu sobom, uža-savala ce od nje; a nije razumevala smisao ovog rata, koji joj je izgledao onakav isti kao i svi raniji ratovi. Ona nije shvatala smisao ovog oata iako ce Desal, koji je stalno vodio s njom pazgovore i koji ce strasno interesovao tokom pata trudio da joj rastumači svoje mišljenje, iako su božji ludi koji joj dolažahu svaki na svoj način ca užasom kazivali šta ce čuje no narodu o najezdi antihristovoj, iako joj je Žili, sad kneginja Arubecka, koja je ponovo stupila s njom u prepisku, pisala iz Moskve patriotska pisma.

„Pišem vam na ruskom, dobra **Moja** npnja-teljice“ — pisala joj je Žili — „zato što mrzim sve Francuze, isto onako kao i njihov jezik, koji ne mogu da slušam kad ce govor... Mi smo u Moskvi svi ushićeni oduševljenjem prema našem obožavanom imperatoru.“

Mojjadni muž muči ce i gladuje no jevrej-skim krčmama; ali novosti koje sam dobjila još me više oduševljavaju.

Vi ste, svakako, čuli za junačko delo Rajev-skoga, koji je zagrljio svoja dva sina i rskao: »Poginuću s njima, ali nećemo uzmaći!« I doista, mi nismo uzmakli, iako je **neprijateA** bio dvaput jači od nas. Mi provodimo vreme kako možemo; a u ratu je kao u ratu. Kneginjica Alina i Sophie sede ca mnom no čitave dane i mi, nesrećne udovice živih muževa, češljamo šarpiju i vodimo divne razgovore; samo još vas nema, prijateljice **MOJ** a... itd.

Kneginjica Marija nije shvatala sav značaj **OBor** rata prvenstveno zato što stari knez nije

nikad govorio o njemu, nije ra priznavao i podsmevao ce za ručkom Desalu koji je govorio o ratu. OH knežev bio je tako miran i pouzdan da mu je nm^njica Marija verovala i bez razmišljanja. oal "^^^ meseca jula bio je stari knez neobično ie^ ^ ^*^*^ živahan. Beše počeo da podiže još Jedi^ ^^^ veliku zgradu za poslugu.

^o što je uznemiravalo kneginjicu Mariju beše TO što je malo spavao, što je promenio svoju naviku da spava u kabinetu i što je menjao svaki dan svoje prenocište. Ili bi naredio da mu se namesti njegov vojnički krevet u galeriji, ili bi ostao na divanu ili na Volterovoj naslonjači u salonu i dremao onako obučen, dok mu je čitao nešto dečak Petruša, a ne m-lle Bourienne; ili bi noćio u trpezariji.

Prvog avgusta beše došlo drugo pismo od kneza Andreje. U prvom pismu, koje je stiglo ubrzo posle njegovog odlaska, knez Andreja je pokorno molio oca da mu oprosti za ono što se usudio da mu kaže i molio ga da mu vradi svoju milost. Ha TO pismo odgovorio mu je stari knez ljubaznim pismom i posle tog pisma udaljio je od sebe Fran-cuskinju. Arugo pismo kneza Andreje, pisano is-pod Vitepska pošto su ra Francuzi zauzeli, bilo je kratak opis cele kampanje s planom, nacrtanim u pismu, i mišljenje o daljem toku rata. U tom pismu knez Andreja je razlagao ocu kako je nezgo-dan njegov položaj blizu ratišta, na samoj li-niji KOJOM se vojske kreću, na mu je savetovao da ide u Moskvu.

Tor dana za ručkom, kad Desal poče govoriti kako se čuje da su Francuzi već ušli u Vitepsk, stari knez seti se pisma kneza Andreje.

— Danas sam dobio pismo od kneza Andreje — reče on kneginjici Mariji; — zar nisi čitala?

— Nisam, mon pere — odgovori kneginjica uplašeno. Ona nije mogla pročitati pismo za koje nije ni čula da je došlo.

— Piše o TOM ratu — reče knez sa onim svojim uobičajenim, prezrvivim osmehom s kojim je uvek govorio o sadašnjem ratu.

— Mora biti da je vrlo zanimljivo — reče Desal. — Knez može da zna ...

— Ah, TO će biti vrlo zanimljivo! — reče m-lle Bourienne.

Idite, donesite mi — obrati se stari knez ni-He Bourienne. — Vi znate, na malom stolu pod pritiskačem.

M-lle Bourienne radosno skoči.

— A ne! — viknu on i namršti se. — Idi ti, Mihailo Ivanič!

Mihailo Ivanič ustade i ode u kabinet. Ali čim on iziće, stari knez, osvrćući se uznemireno, baci servijetu i ode sam.

— Ništa ne umeju, sve pobrkaju.

Dok je on išao no pismo, kneginjica Marija, Desal, m-lle Bourienne, na čak i Nikoluška, zgle-dali su se čuteći. Stari knez vrati se brzim ho-dom s Mihailom

Ivaničem i donese pismo s pla-nom, na oboje metnu pored sebe, ne dajući nikome da čita za ručkom.

Kad su prešli u salon, on dade pismo knegi-njici Mariji i, pošto raširi pred sobom plan nove graćevine i zagleda se u njega, naredi joj da čita glasno. Kad je kneginjica Marija pročitala pismo, ona upitno pogleda u oca. On je gledao u plan i beše se, očevidno, udubio u svoje misli.

? —

usudi se

o tome, kneže

— Šta mislite Desal da ra upita.

— Ja? ja? ... reče knez kao budeći se s neprijatnošću i ne skidajući očiju s plana gra-bevine.

Veoma je mogućno da će nam se pozornica rata tako približiti ...

Ha-ha-ha! Pozornica rata! — reče knez. — Ja sam govorio i opet velim da je pozornica rata Iruska i da neprijatelj neće nikad prodreti dalje od NJemena.

Desal pogleda začu{5eno u kneza koji govor o emenu sad kad je neprijatelj već kod Dnjepra;

rn*^"^^*^ Marija, koja beše zaboravila geo-

Rafski položaj NJemena, mišAaše da je istina ono što kaže njen otac. c, - ^ ^ ^ ž

— Kad ce otope snegovi podaviće se no rito-vima u Poljskoj. Samo oni to ne vide — reče knez, misleći, očevidno, o ratu iz 1807. godine, koji je, kao što ce njemu činilo, bio tako skoro!

— Trebalо je da Benigsen u&e ranije u Prusku, na bi stvar uzela drugi obrt ...

— Ali, kneže — reče bojažAivo Desal — u pismu ce govor o Vitepsku ...

— A, u pismu? Da ... — reče nezadovoljno knez.

— Da... da ... — lice mu odjedanput dobi mračan izraz. On počuta. — Da, piše da su Francuzi razbijeni, kod koje ono reke?

Desal obori oči.

— Knez ništa o tome ne piše — reče on tiho.

— Zar ne piše? Pa valjda nisam ja to izmi-slio.

Svi su dugo čutali.

— Da... da ... Hajde, Mihailo Ivaniču — reče odjedanput knez podignuvši glavu i pokazu-jući na plan graćevine — kaži kako ti hoćeš da ovo prepraviš ...

Mihailo Ivanič priće planu i knez, pošto je govorio malo s njim o planu za novu graćevinu, ode u svoju sobu, pogledavši srdito kneginjicu Mariju i Desala.

Kneginjica Marija videla je zbumen i začu&en pogled Desalov upravljen na njenog oca, opazila je njegovo čutanje i zaprepastila ce kad je videla da je njen otac zaboravio sinovlje pismo na stolu u salonu; ali ce ne samo bojala da govor i da pita Desala o uzroku njegove zabune i čutanja, nego ce bojala i da misli o tome.

Predveče do&e Mihailo Ivanič kneginjici Ma-riji, poslan od kneza no pismo kneza Andreje koje je bilo zaboravljen u salonu. Kneginjica Marija dade pismo.

Iako joj je bilo to neprijatno, ona ce ipak usudila **da** upita Mihaila Ivaniča šta radi njen otac.

— Jednako je u poslu — reče Mihailo Ivanič poniznim i podrugljivim osmehom, od koga kneginjica Marija poblede. — Veoma ce brine zbog g cove zgrade. Čitao je malo, a sad je (tu Mihailo Ivanič spusti glas) za pisaćim stolom, mora biti bavi ce zaveštanjem.

Jedno od omiljenih zanimanja staroga kneza beše u poslednje vreme bavljenje hartijama koje treba da ostanu posle njegove smrti i koje je on zvao zaveštanjem.

— A hoće li da pošalje Alpatiča u Smolensk?
— upita kneginjica Marija.
— Kako da ne, on već odavno čeka.

III

Kad ce Mihailo Ivanič vratio s pismom u kabinet, knez je s naočarima, sa abažurom nad očima i na svećama, sedeo kod otvorenog pisaćeg stola s hartijama u daleko odmaknutoj ruci i u malo svečanoj pozici čitao svoje hartije (»re-marke«, kao što ih je zvao), koje su ce morale posle njegove smrti predati gospodaru.

Kad je Mihailo Ivanič ušao, knezu ce behu zavrtele u očima suze od sećanja na ono vreme kad je pisao to što sad čita. On uze pismo iz ruku Mihaila Ivaniča, metnu ra u džep, ostavi hartije, na zovnu Alpatiča koji je već odavno čekao.

Ha listiću hartije imao je ispisano ono što je trebalo da ce uradi u Smolensku, na je, hoda-Jupi no sobi pored Alpatiča koji je čekao kod vrata, počeo da izdaje zapovesti:

Najpre, čuješ, poštanske hartije, osam tu-Ceta, no ovoj mustri; pozlaćene na ivicama... vo mustrice, na svaki način da bude takva; laka,

^o a mir ni

crvenog voska — kao što je zabeležio Mihailo Ivanič.

On probe preko sobe, na ce zagleda u belež-nicu.

— Potom da predas lično gubernatoru pismo o popisu.

Zatim je trebalo nabaviti reze za vrata nove graćevine, neizostavno onakvog oblika kakav je izmislio sam knez. Pa je onda trebalo naručiti kod koričara kutiju da ce u nju slože zaveštanja.

Izdavanje naredaba Alpatiču trajalo je više od dva sata. Knez ra nikako nije puštao. Beše ceo, zamislio ce i, pokrivši rukom oči, zadremao. Alpatič ce pomače.

— Pa, idi, idi; ako što zatreba, ja će te po-zvati.

Alpatić izi&e. Knez opet pri&e pisaćem stolu, zaviri u njega, opipa rukom svoje hartije, opet ra zaključa, na sede da piše pismo gubernatoru.

Bilo je već dockan kad je ustao, zapečatiti pismo. Spavalо mu ce, ali je znao da neće zaspati i da će mu najgore misli doći u postelji. On zovnu Tihona, na po&e s njim no sobama da mu kaže gde će prostrti postelju za tu noć. Hodao je razgleda-jući svaki ugao.

Svuda mu ce činilo da nije dobro, ali mu je najgori bio uobičajeni divan u kabinetu. Taj mu je divan bio strašan svakako zbog teških misli koje je premišljao ležeći na njemu. Nigde nije bilo dobro, ali ipak najbol*<i* beše ugao iza for-tepijana u malom salonu: tu nije još nikad cna-vao.

Tihon donese s jednim slugom postelju i poče da je namešta.

— Ne tako, ne tako! — povika knez i sam po-mače posteau za četvrt aršina dalje od ugla, na onda opet malo bliže.

,E najzad sam sve posvršavao, sad єu da ce odmorim^ — pomisli knez i ostavi Tihonu da ra svlači.

Mršteći ce Jetko ..od napora koje je morao gčiniti da bi skinuo kaftan i pantalone, knez ce svuče, spusti ce tromo na krevet i kao zamisli ee gu^dajući prezrivo u svoje žute, mršave noge. Nije ee zamislio, nego je oklevao, jer ra je čekao nov trud da podigne te noge i da ce pomakne na krevetu. ^Oh, kako je to teško! Oh, da ce hoće IPTO brže svršiti ovaj trud, na da me ce i vi otresete!ž — mislio je. On steže usne, na i no dvadesethiAaditi put učini taj napor i leže. Ali tek što leže, kad odjedanput poče sva postelja da ee lulja pod njim ravnometno napred i nazad, kao da teško diše i da ee gura. To ce njemu dešavalo gotovo svaku noć. On otvori oči koje beše sveo.

— Nemam mira, prokletnici! — promrmlja on gnevno na nekoga. — Da, da, bilo ie još nešto važno, nešto veoma važno sam ostavio da pro-mislim noću u postelji? Reze? Nije, za to sam kazao. Ne, nego nešto što je bilo u salonu. Kne-ginjica Marija trabunjala je nešto. Nešto je Desal, taj ludak, govorio. Nešto u džepu... ne sećam ee... Tiška! o čemu smo govorili za ruč-kom?

— O knezu Mihailu ...

— Nuti, єuti. — Knez udari rukom no stolu. . . ^?^^^ pismo od kneza Andreje. Kneginjica Marija je čitala. Desal je govorio nešto o Vi-tepsku. Sad hU pročitati.

On naredi da mu ee izvadi pismo iz džepa i da e primakne krevetu stoći s limunadom i sa svit-čit ^^^^ svećice, na natače naočare i poče lost^"" ^^^' noćnoj tišini, pored slabe svet-pism zelenog abažura, on je, čitajući ' prvi put za trenutak shvatio njegov smisao.

N^o

))Francuzi su u Vitepsku, za četiri dana marša mogu biti kod Smolenska; možda su Beh tamo.«

— Tiška! — Tihon skoči. — Ne, ne treba, ne treba!
— viknu knez.

On sakri pismo pod svećnjak i zatvori oči. I izi&e mu pred oči Dunav, vedro podne, trš-njaci, ruski logor i on, mlad general, bez ijedne bore na licu, vedar, veseo, rumen, ulazi pod ša-reni šator Potemkinov, i uznemiri ra luto ose-čanje zavisti prema ljubimcu, onako isto jako kao i onda. I on ce seti svih onih reči koje su iz-govorene tada na prvom vi&enju s Potemkinom. I izi&e mu pred oči puna, sa žutilom na gojaznom licu, omalena žena — matuška carica, njeni osmesi, njene reči kad ra je prvi put laskavo pri-mila, i seti ce kako je izgledala na katafalku, i seti ce onog sukoba sa Zubovom kod njenog mrt-vačkog sanduka oko toga ko ima pravo da je po-Aubi u ruku.

)>Ah, da mi je što pre, što pre da ce vratim onom vremenu i da ce ovo sadašnje svrši što brže, da me ostave na miru!«

IV

Gola Brda, imanje kneza Nikolaja Andrejeviča Bolkonskog, behu na šezdeset vrsta iza Smolen-ska, a na tri vrste od moskovskog druma.

Upravo ono veče kad je knez izdavao naredbe Alpatiću, Desal je zatražio da' ce vidi s kne-ginjicom Marijom i reče kako joj on, pošto knez nije sasvnm zdrav i ne preduzima nikakve mere za svoju sigurnost, a iz pisma kneza Andreje vidi ce da boravljenje u Golim Brdima nije sigurno, ponizno savetuje da ona sama napiše i pošal^e

Alpatiću pismo gubernatoru u Smolensk i za-^^AI ra da je izvesti kako stoje stvari i kolikoj *r opasnosti izlažu Gola Brda. Aesal je napisao ^neginjici Mariji pismo za gubernatora, a ona ra ^potpisala, i to je pismo dato Alpatiću s nared-bom da ra preda gubernatoru i, u slučaju opas-nosti da ce vратi što je mogućno brže.

Kad je dobio sve naredbe, Alpatić u pratnji ukućana, u belom šeširu od dabrove dlake (dar od kneza) i sa štapom kao što je knežev, izi&e da sedne u mala kožom postavljena kola, u koja behu upregnuta tri uhranjena mrkova.

Zvonce beše podvezano i praporci zatisnuti hartijicama. Knez nije dopuštao nikom u Golim Brdima da ce vozi sa zvoncem. A Alpatić je voleo zvonca i praporce kad putuje daleko. Alpa-tičevi mla&i, pisar sa spahiluka, knjigovo&a, ku-varica i njena pomoćnica, dve babe, jedno slušče, kočijaši i razna posluga ispraćali su ra.

Kći mu je nameštala iza le&a i pod njega ci-cane i perjem napunjene jastuke. NJegova svastika starica tutnu krišom u kola neki svežanj. Jedan od kočijaša pridrža ra pod ruku da ce popne.

— De, de, žensko spremanje! Žene, žene! — reče Alpatič brzo, isto onako kao što je govorio knez, i sede stenjući u kola. Kad je izdao poslednje naredbe pisaru za radove, u tome već ne podraža-vajući knezu, Alpatič skide s čelave glave šešir i prekrsti ce triput.

Ako bude što . . . vi ce vratite, Jakove Alpa-tiču; za ime boga, pomisli na nas! — viknu mu žena, koja je aludirala na glasove o ratu i o neprijatelju.

Žene, žene, žensko spremanje! — progo-vori Alpatič za sebe i krenu na put, razgledajući ^ko sebe njive, neke s već užutelom raži, neke !ustim još zelenim ovsom, neke još crne, tek

zaorane. Alpatič je putovao gledajući sa uživa-njem kako su ove godine rodila jara žita kao retko kad, posmatrao struke na ržanim njivama na kojima je noHei'Ae počinjala žetva i pravio svoje ekonomskе ocene koliko je posejano a koliko rodilo, i mislio da nije zaboravlena koja kne-ževa naredba.

Pošto je dvaput usput nahrario konje, stigao je Alpatič u grad pred veče 4. avgusta.

Usput je Alpatič nailazio na komoru i vojsku i prolazio pored njih. Primičući ce Smolensku, čuo je iz daljine pucanje, ali ra ono nije iznena-dilo. NJega je najviše iznenadilo kad je, pribli-žujući ce Smolensku, ugledao divnu njivu pod ov-som, koji su neki vojnici kosili, svakako da hrane konje, i ulogorili ce na njivi: taj prizor je porazio Alpatiča, ali ra je brzo zaboravio misleći o svom poslu.

Već je više od trideset godina kako su svi životni interesi Alpatičevi ograničeni samo na volju kneževu i on nije nikad izlazio iz tog kruga. Šta ce god nije ticalo ispunjavanja nare-daba kneževih, to ne samo da nije interesovalo Alpatiča, nego nije ni postojalo za njega.

Kad je Alpatič došao uveče 4. avgusta u Smo-lensk, on je odseo sa one strane Dnjepra, u Gačen-skom predgra&u, u gostonici kod nekadašnjeg pokućara Ferapontova kod koga je već trideset godina imao običaj da odseda. Ferapontov je pre dvanaest godina, uz veštu pripomoć Alpatičevu, kupio od kneza jedan raj i počeo da trguje i sad je imao kuću, gostonicu i brašnarsku radnju u gubernijskom gradu. Ferapontov beše debeo, crno-manjast, crven mužik od svojih četrdeset godina, debelih usana, s debelim nosom nalik na čvorugu i s takvim istim čvorugama iznad crnih, nabranih obrva, i debela trbuha.

Fesapontov, u prsniku i cicanoj košulji, sta--aše kod dućana sa ulice. Kad ugleda Alpatiča, on MV pri&e i reče:

-J Dobro došao, Jakove Alpatiču! Narod iz goada, a ti u grad.

^2 - A zašto odlaze iz grada? — upita Alpatič. — I ja velim — lud svet. Sve ce boje Fran-

Žensko trabunjanje, žensko trabunjanje! —

reče Alpatić.

— I ja tako sudim, Jakove Alpatiću. Velim, zapoveđeno je da ce narod ne pušta, znači sigurni smo. A i mužici ištu no tri rubla za kola — nemaju duše! — Jakov Alpatić sasluša ra ne-marno. On zatraži samovar i sena konjima, na ce napi čaja i leže da spava.

Svu noć je prolazila vojska ulicom pored gostonice. Sutradan Alpatić obuće kamzol, koji je oblačio samo kad je u gradu, na ode da posvršava poslove. Jutro beše sunčano i oko osam sati već je bila vrućina. Divan dan za sređivanje žita, kao što je mislio Alpatić. Izvan grada ce čulo od ranog jutra pucanje.

Posle osam sati pridruži se puškaraju i topovska paljba. Ha ulicama beše mnogo sveta koji ce nekud žurio i mnogo vojnika, ali su kao i uvek prolazili kočijaši, trgovci su stajali pred dućanima i no crkvama ce služila služba. Alpatić je išao no dućanima, no kancelarijama, na poštu i gubernatoru. Po kancelarijama, no du-panima, na pošti, svi su govorili o vojsci, o ne-prijatelju koji je već napao na grad; svi su ce pitali šta da rade i svi su gledali da umire Jedan drugog.

Pred gubernatorovom kućom **Habe** Alpatić vežu gomilu <veta, kozaka i putnički ekipaž rU-At^v^v^v^v^v^ vratima srete Alpatić dva gospo-plemića, od kojih je jednog poznavao. Taj poznati mu plemeć, bivši sreski načelnik, go-vorio je vatreno:

— Ama ovo nije šala! — reče on. — Lako je onom **KO** je sam. Jedna glava ako je i u nevolji — jedna je, ali ovamo je porodica s trinaest duša na celo imanje... Kad su dotali dotle da svi propadnemo, šta će nam onda i ta uprava?... O, obesio bih ja te razbojниke...

— Ostavi, dosta — reče mu onaj drugi.

— Sta mi je stalo, nek čuje! Nismo mi psi — reče bivši načelnik, na ce osvrte i ugleda Alpa-tiča. — A, Jakove Alpatiću, šta ćeš ti?

— Po naredbi njegove svetlosti došao sam go-spodinu gubernatoru — odgovori Alpatić, dižući ponosno glavu i stavljajući šaku na grudi, što je činio uvek kad pomene kneza. — Izvoleo mi je narediti da ce izvestim o stanju stvari — reče on.

— A ti, eto, znaj — viknu plemeć — da su dotali dotali da nema ni kola, ničeg nema! ... A, eno, čuješ li? — reče, pokazujući na onu stranu odakle ce čula pucnjava. — Doveli su dotle da svi propadnemo ... razbojnici! — reče opet i siće s praga.

Alpatić mahnu glavom i ode uz stepenice. U sobi za primanje behu trgovci, žene, činovnici, i svi su ce zgledali čuteći. Otvoriše ce vrata od kabinet-a, svi ustadoše sa svojih mesta i pri-makoše ce napred. Ha vrata istrača jedan činov-nik, progovori nešto s jednim trgovcem, zovnu jednog debelog činovnika s krstom o vratu da poe s njim, na ce opet izgubi unutra, očevidno, kloneći ce od svih pogleda i pitanja upravljenih na njega. Alpatić ce probi napred i, kad onaj činovnik opet iziće, on zadenu ruku za zakopčan sjurtuk, na ce obrati činovniku, dajući mu dva pisma.

— Gospodinu baronu Ašu od general-anšefa kneza Bolkonskog — izgovori on tako svećano i načajno da ce činovnik okrete njemu i uze njegova ^sma Posle nekoliko minuta gubernator primi Alpatiča i hitno mu reče:

— Javi knezu i kneginjici da meni ništa niJe bilo poznato: ja sam postupao no višim nared-bama ... evo

... On dade Alpatiću neki akt.

— A uostalom, pošto je knez slab, ja im sa-vetujem da idu u Moskvu. I ja ovog časa odlazim. Javi ...

Ali i-ubernator ne izgovori dokraja; na vrata upade jedan prašliv i oznojen oficir i poče da govori nešto francuski. Ha licu gubernatoro-vom ogledao ce užas.

— Idi! — reće on, klimnuvši glavom Alpa-tiću i poče nešto da pita oficira.

Kad Alpatić iziće iz kabinet-a gubernatorovog, na njega ce okomiše žudni, unezvereni, očajni pogledi. Slušajući sad i nehotice blisku i sve jaču pucnjavu, Alpatić pohita u gostionicu.

Akt koji je gubernator dao Alpatiću bio je ovaj:

»Uveravam vas da gradu Smolensku još ne preti ni najmanja opasnost i da nema izgleda da he mu ista pretiti. Ja s jedne, a knez Bagration s druge strane, maršujemo da ce združimo pred Smo-lenskom, što će ce izvršiti 22. ovog meseca, i obe Re armije početi da brane zajedničkom snagom svoje sugrađane u poverenoj vam guberniji, dokle njihovi naporci ne udalje od njih neprijatelje otadž-oine, ili dok u hrabrim njihovim redovima ne iz-gine sve do poslednjeg vojnika. Vi iz ovoga vidite Da imate potpuno pravo da umirite stanovnike

molenske, jer koga brane dve tako hrubre vojske, ^ može biti pouzdani u njihovu pobedu.« (Naredba arklaJa-de-Toli smolenskom gra&anskom gubernatoru, baronu Ašu, 1812. godine.)

^arod je uz nemireno vrveo no ulicama.

Svaki čas izlazila su na kućne kapije i išla ulicama kola natovarena domaćim pOsu&em, sto-licama i ormančićima. Pred kućom do Ferapon-tova stajala su kola i žene su jaukale oprاشta-jući ce i čavrile. Jedno domaće pseto lajalo je i vrtelo ce pred upregnutim konjima.

Alpatić uće u dvorište bržim hodom nego što je obično išao i ode pravo u šupu svojim konjima i kolima. Kočijaš je spavao; on ra razbudi, za-povedi mu da preže, na ode u trem. U gazdinoj sobi čuo ce detinji plać, iz sveg glasa žensko ridanje i gnevna, promukla vika Ferapontova. Kuvarica ce nakostreši u tremu kao poplašena kokoš čim uće Alpatić.

— Ubi na mrtvo, ubi gazdaricu!... Tako ju je bio, tako vukao! ...

— Zašto? — upita Alpatič.

— Molila ra da idu. Ženska posla! Ukloni ti, veli, mene, nemoj me upropastiti sa sitnom decom; sav je, veli, svet otišao, a šta čemo, veli, mi? A kad ti je on poče tući! Tako ju je bio, tako vukao!

Alpatič klimnu glavom na te reči kao da odo-brava, na ne htede ništa više da čuje, nego priče suprotnim gazdinim vratima od sobe, u kojoj behu ostale stvari što ih je pokupovao.

— Zlikovče, ubico! — viknu u tom trenutku mršava, bleda žena s malim detetom na rukama i sa smaknutom maramom s glave, koja izmače na vrata i pobeže niz stepenice u dvorište.

Ferapontov izi&e za njom, na kad ugleda Alpa-tiča, on popravi prsnik i kosu, zevnu i u&e u sobu za Alpatičem.

— Zar već hoćeš da ideš? — upita ra on. Alpatič ne odgovori na pitanje, niti ce osvrte na gazdu, nego, skupljajući stvari što ih je poku-povao, upita koliko treba da mu plati za preno-čiste.

— Izračunaćemo! A jesli bio kod gubernia-R^? — upita Ferapontov. — Šta je bilo tamo?

Alpatič mu odgovori da mu gubernator nije pekao ništa odlučno.

— Zar imamo razloga da ce selimo? — reče ferapontov. — Plaćaj do Dorogobuža **no** sedam pubala za kola. Ama velim ja da oni nemaju duše!

. Selivanov je udesio u četvrtak, prodao brašno vojsci **no** deset rubalja džak. Hoćete li da pijete čaj? — dodade on.

Dok su prezali konje, Alpatič i Ferapontov pili su čaj i razgovarali o ceni žita, o letini i o POVOL.NOM vremenu za žetvu.

— Aln je paljba počela ipak da malaksava — reče Ferapontov, pošto je popio tri šolje čaja i ustao — svakako naša nadjačala. Rečeno je da ce svet ne pušta. Dakle, sila je tu... A onomad kažu da ih je Matvej Ivanič Platov nagnao u reku Marinu i za jedan dan potopio nekih osamnaest hiljaAa.

Alpatič skupi stvari koje je pokupovao, pre-dade ih kočijašu koji u&e i obračuna ce s **gaz-dom**. Ha kapiji zatutnjaše točkovi, kopita i pra-porci na **koAima** koja su izlazila.

Beše već davno prevalilo podne; polovina ulice bila je u senci, a druga polovina jasno obasJana suncem. Alpatič pogleda na prozor i nagnu ce prema vratnma. Odjedanput ce začu ne-o&ično zviždanje iz daljine i udar, na odmah no-tom zagrme neprekidna grmljavina topovske paljbe, od **Koje ce zatresoše** prozori.

mi^ izi&e na ulicu; dva čoveka potrčaše niz ulicu ka mostu. Sa svih strana čulo ce zviž-naZfA ^^^RCi &uleta i prskanje granata koje su izvan ^~~~~~ ^~~~bi koja ce čula niti r- "^^" UDarcu nisu gotovo ni čuli,

beš[^] 1[^] skretali na sebe pažnju stanovnika. To
ombardovanje koje je u pet sati naredio
Napoleon da otpočne na grad iz 130 topova. Svet u prvi
mah nije razumeo ozbiljnost ovog bombar-dovanja.

Tresak granata i čuladi koja su padala budio je,
njajpre, samo radoznalost. Žena Ferapontova koja je dotle
neprestano cvilela u šupi, ućuta i izi&e na kapiju s
detetom na rukama, na gledaše čutke onaj narod i slušaše
tresak.

Ha kapiju izičoše kuvarica i dućandžija. Svi su ce s
veselom radoznalošću trudili da vide čulad KO ja su
letela iznad njihovih glava. Iza ugla iziće nekoliko ludi,
živo razgovarajući.

— To ti je snaga! — reče jedan — i krov i tavan, sve
razbilo u samo iverje.

— Pa i zemlju izriло kao svinja — reče drugi. —
Nema šale, baš rastrese čoveka! — reče on smejući ce.

— Hvala bogu, te ti odskoči, inače bi te smazalo.

Svet ce okrete tim ljudima. Oni zastadoše i ispričaše
kako je upravo pored njih udarilo čule u kuću. Utom su
drugi meci, neki s brzim potmu-lim fijukom — bulad, a
neki s prijatnim zviž-dukanjem — granate, neprestano
preletali preko glava svetine, ali nijedan metak nije
padao blizu, svi su prebacivali. Alpatić sede u kola.
Gazda stajaše na kapiji.

— Sta gledaš! — viknu on na kuvaricu, koja sa
zasukanim rukavima, u crvenoj sukњi, razma-hujući
golim laktovima, beše prišla uglu da čuje šta pričaju.

— Ene čuda! — uzvikivaše ona, ali kad ču glas
gazdin, vrati ce, nameštajući zasukanu suknu.

Opet nešto zazuja, ali ovog puta vrlo blizu,
kao ptica kad poleti odozgo naniže, sevnu plamen
nasred ulice, nešto puče i pokri ulicu
dimom.

— Nesrećnice, šta to radiš? — viknu gazda i pritrča
kuvarici.

V TOM trenutku s raznih strana tužno za-^avKame
ž\$ne, dete uplašeno zaplaka i svet, ble-^AGlica zgrnu ce
ćuteći oko kuvarice. Iz te go-

čulo ce najviše jaukanje i zapomaganje
kuvari^o. ^^^^g^g^ ^^j^, golubovi moji beli! Ne dajte
daumrem! Golubovi moji beli!...

Za pet minuta niko ne ostade na ulici. Kuva-ricu,
kojoj parče granate beše razmrskalo bedro, odneše u
kujnu. Alpatić, njegov kočijaš, Fera-pontova žena s
decom i pokućar sedeli su u pod-rumu i slušali. Ni za
trenutak ce nije prekidala topovska grmljavina, zviždanje
metaka i žalosno jaukanje kuvaričino, koje je
nadjačavalо sve. Gazdarica je čas uljuškivala i utišavala
dete, čas tužnim šapatom zapitkivala svakoga ko u&e u
podrum gde je njen domaćin koji je ostao na ulici. Ube u
podrum dućandžija i reče joj da je gazda otiašao s
narodom u crkvu, da ponesu odande smolensku
čudotvornu ikonu.

U sumrak poče kanonada da **ce** stišava. Alpa-tič izi&e iz podruma i zastade na vratima. Do maločas vedro večernje nebo beše sve zastrto di-mom. I kroz taj dim neobično **je** sijao mlad srp mesečev, koji beše visoko odskočio. Pošto umuće malopre&ašnja strašna topovska grmljavina, nad gradom zavlada tišina, prekidana samo kora-Cima koji su **ce** čuli **no** celom gradu, ječanjem, Dw^o^ U daljini i praskom požara. Jauci kuva-paiMHH sad **ce** behu utišali. S dve strane izbijala

U i razbijala **ce** crna klupka dima od požara.
V **Dat** prolazili i protrčavali vojnici,
ne V D*^A ^""^"^^" " U raznim pravcima, ali
vanjaka^**^A' mravi iz razvalena mra-
- Nekoliko njih utrčaše na oči Alpatičeve

u dvorište Ferapontova. Alpatič izi&e na ka-piju. Nekakav puk zakrčio ulicu, gura ce i hita idući nazad.

— Predaju grad; idite, idite! — reče mu oA^. cir kad ra spazi, na ce odmah okrete i razvika ce na vojнике: — **Aaću** ja vama bežanje no dvo-rištima!

Alpatič ce vrati u **KUhU**, zovnu kočijaša i na-redi mu da izlazi. Odmah za Alpatičem i za koci-jašem izićoše i svi ukućani Ferapontovi. Kad žene, koje su dотle čutale, ugledaše dim, na i plamen od požara što ce sad video u prvom sumraku, one odjedanput zajaukaše, gledajući kako gori. Ha drugim krajevima ulice ču ce takav isti jauk, kao da im odgovara. Alpatič je s kočijašem drhtavim rukama razmrsivao zamršene uzde i strange na konjima pod strehom.

Kad Alpatič iziće na kapiju, on ugleda kako u otvorenom dućanu Ferapontovom desetak voj-nika, razgovarajući glasno, pune svoje torbe i rance pšeničnim brašnom i semenom od sunco-kreta. Utom u&e u dućan i Ferapontov, vraćajući ce sa ulice. Kad vide vojнике, on htede da vikne nešto, na tek odjedanput stade, uhvati ce za kosu i zasmeja ce plačnim osmehom.

— Vucite sve, junaci! Nek ne dopadne &avo-**Aima**! — povika on na i sam poče uzimati džakove i izbacivati ih na ulicu.

Neki vojnici uplašiše ce i pobegoše, a neki nastaviše da pune svoje torbe. Kad Ferapontov ugleda Alpatiča, on ce okrenu njemu.

— Propade! Rusija! — viknu on. — Alpatiču! propade! Sam ču zapaliti. Propade... — Fera-pontov otrča u dvorište.

Svu ulicu behu zakrčili vojnici, koji su neprestano prolazili, tako da Alpatič nije mogao proći i morade da čeka. Žena Ferapontova s de* com sedela je tako&e na kolima i čekala da iziVe.

Beše već sasvim noć. Ha nebu su ce videle vezde i svetleo je mlad mesec, ponekad skriven **1imom**. Kola Alpatičeva i žene Ferapontova, **Koia** su išla polagano u gomili s vojnicima i ostalim ekipažima, moradoše ce zaustaviti na nizbrdici prema Dnjepru. Nedaleko od raskršća, kod koga ce zaustaviše kola, goreli su u jednoj sporednoj ulici kuća i dućani. Požar je već dogorevao. Plamen ce čas stišavao i gubio ce u crnom dimu, čas bi odjedanput buknuo i oba-sjao neobično jasno lica onih ludi što ce behu zgrnuli i što su stajali na raskršću. Ispred požara promicale su crne figure ludi i kroz onaj neumukli prasak plamena čuli su ce govor i vika. Alpatič, koji je sišao s kola videći da njegova kola neće skoro propustiti, skrenuo u spo-rednu ulicu da gleda požar. Vojnici su prole-tali neprestano tamo-amo pored požara i Alpa-tič vide kako dva vojnika i s njima nekakav čovek u čupavom šinjelu vuku iz vatre preko ulice u susedno dvorište zapaljena brvana; drugi su no-sili bremena sena.

Alpatić pri&e velikoj gomili ljudi što sta-jahu prema jednom visokom ambaru koji beše sav U plamenu. Svi su zidovi bili u plamenu, zadnji beše pao, daščani krov ce odvalio, grede su go-rele. Gomila je, očevidno, čekala trenutak kad

pasti krov. To je čekao i Alpatič.
Alpatič! — zovnu iznenadno starca ne-čiji poznat
glas.

Baćuška, vaša svetlosti! — odazva ce
kneza poznade glas svog mladog
iza^o^v^v^v^i^v^v^: U. o^P^v^v^U. na vrancu, stajao je ^ dmle i
gledao u Alpatića.

— Vaša ... vaša svetlosti — poče Alpatič n zarida.

— Vaša, vaša... zar smo već propali? Otac...
Otkud ti ovičo? — nezvani knez Andreja

— Otkud ti ovde? — ponovljuje knez Andreja.
U **TOM** trenutku buknu jako plamen i osvetli
Alpatiću bledo i iznurenog lice njegovog mladog
gospodina. Alpatić ispriča kako je bio poslan i kako je
jedva mogao otići.

— Sta je, vaša svetlosti, zar smo propali? — upita on opet.

Knez Andreja ne odgovori, nego izvadi belež-nicu, na podiže koleno i poče da piše pisaljkom na otkinutom listu. Pisao je sestri:

žSmoleńsk predaju, za nedelju dana neprijatelj će zauzeti Gola Brda. Idite odmah u Moskvu. Odgovori mi u Usvež odmah čim ce iselite, po-šalji naročitog čoveka«.

Kad napisala i predala pisamce Alpatiću, on mu usmeno reče kako će ispratiti kneza, kneginju i sina sa učitelzem i kako će mu i gde odmah javiti. Još knez Andreja ne beše dovršio te naredbe, kad načelnik štaba, praćen svitom, dojuri k njemu na konju.

— Vi ste pukovnik! — vikao je načelnik štaba s nemačkim akcentom, glasom poznatim knezu Andreji.

Fale kuce u vascem prisustvu, a vi stoje! Sta to

znači? Vi ćete odgovarati — povika Berg, koji sad beše pomoćnik načelnika štaba levog krila pešadijskih trupa prve armije (mesto veoma prijatno i vidno, kao što je govorio Berg).

Knez Andreja pogleda u njega i ne odgovori mu, nego ce okrete Alpatiču, na nastavi:

— Dakle, kaži da ću do desetog čekati odgovor, a ako desetog ne dobijem vest da su svi otišli, onda ću morati ja lično da ostavim sve i da odem u Gola Brda.

Ja kneže, samo zato govorim — reče Berg
poznade kneza Andreju — što moram da
im narebenja, jer uvek tačno izvršim . . . ^ Vi
molin vas, oprostite — pravdao ce zbog n(neće

^u ce neki gresak u vatri. Plamen ce za tenu-tak utiša; crna klupka dima pokuljaše ispod krova. I opet nešto strašno zapraska u vatri i sruši ce nešto ogromno.

— Rrrrr! — zaurla svetina, odgovarajući na srušeni tavan ambara, iz koga ce osećao miris !IGorelog žita. Plamen buknu i obasja živahno--radosna i iznurena dica onih Audi što stajahu OKO požara.

Čovek u čupavom šinjelu diže ruke uvis i viknu:

— Divno! Ala gori! Deco, divno! . . .
^

— To je glavom gazda — ču ce u gomili.

— Tako, tako — reče knez Andreja Alpatiču — isporuči sve; kao što sam ti kazao — na, ne odgovarajući ni reči Bergu koji je zanemeo pored njega, obode konja i ode u sporednu ulicu.

Trupe su još odstupale od Smolenska. Nepri-Jatel je išao u stopu za njima. Puk kojim je ko-mandovao knez Andreja prošao je 10. avgusta velikim drumom, pored prospelta što vodi U Gola Brda. Više od tri nedelje bila je žega i suša. Svaki dan gonili su ce nebom sitni oblaci, aklanjujući ponekad sunce; ali bi ce pred veče -im R^^"čistilo i sunce je zalazilo u žučkasto-^venu maglu.

Samo je jaka rosa noću rashla&i-a zemlju. Žito koje beše ostalo još u klasu orelo je i prosipalo ce. Ritovi presušili.

Marva je rikala gladna, jer nije nalazila hrane na livadama sprženim od sunca. Samo noću i no šumama, dok je još rosa, bilo je hladovine. Ali no drumu, no velikom drumu kojim su išle trupe nije bilo te hladovine ni noću, na čak ni kroz šumu. Rosa ce nije opažala na

peskovitoj prašini no drumu, debeloj više od četvrt aršina. Čim svane, počinjalo ce ići dalje. Komora i artillerija isle su nečujno, upadajući do glavčina, a pešadija do članaka u meku, zagušljivu, vrelu prašinu, koja ce nije ohladila preko noći! Jedan deo te peščane prašine mesile su noge i točkovi, a drugi deo ce dizao uvis i stajao nad vojskom kao oblak, i prašina je ulazila u oči, u kosu, u uši, u nozdrve i, što je najgore, u pluća ljudima i životinja koji su isli tim drumom. Što je sunce više odskakalo, sve ce više dizao oblak prašine, i kroz tu sitnu, vrelu prašinu moglo ce i golim okom gledati u sunce kad nije oblakom zaklonjeno. Sunce je izgledalo kao velika crvena lopta. Vatra nije bilo i ljudi su ce gušili u toj nepomičnoj atmosferi. Povezivali su nos i usta maramama, i tako su isli. Kad dođe do kakvog sela, svi navale na bunare. Tukli su ce OKO vode i pili je i zamucenu.

Knez Andreja komandovao je pukom i starao ce da mu puk bude u redu, da njegovim ljudima bude dobro i da dobija i izdaje potrebne naredbe. Požar i napuštanje Smolenska — to beše epoha za kneza Andreju. Novo osećanje mržnje protiv ne-prijatelja nagna ra da zaboravi svoj jad. Beše ce potpuno predao poslovima svog puka, brinuo ce o svojim Audima i oficirima i bio l-ubazan prema njima. U puku su ra zvali naš knez, po-nosili ce njime i voleli ra. Ali on beše dobar i blag samo s vojnicima iz svog puka, Timohinu i drugima, ljudima sasvim novim i u nepoznatoj sredini, Audima koji nisu znali niti razumeli

ovu prošlost; a čim bi ce sukobio s kim od njih prebašnjih poznanika iz štaba, odmah ce opet rogušio: postajao je pakostan, podsmevao ce i prezirao. Sve što je vezivalo njegovu uspomenu za prošlost njega je odbijalo i zato ce on samo trudio da prema tom prečašnjem svetu ne bude nepravičan i da vrši svoju dužnost.

Istina, knezu Andreji sve je izgledalo u tam-noj, mračnoj boji, naročito otkako su 6. avgusta ostavili Smolensk (koji ce, no njegovom mišlenju, mogao i morao braniti) i otkako je njegov bolesni otac morao da beži u Moskvu i da ostavi grabežu toliko omiljena Gola Brda, koja je on uredio i naselio; ali, pri svem tom, knez Andreja je, zahvaljujući puku, mislio o drugom predmetu, sasvim nezavisnom od opštih pitanja — o svom puku.

Kolona u kojoj beše njegov puk nai&e 10. avgusta pored Golih Brda. Pre dva dana knez Andreja je dobio vest da su njegov otac, sin i sestra otišli u Moskvu. Iako knez Andreja nije imao nikakva posla u Golim Brdima, on je, želeći, kao i obično, da nadraži svoj jad, odlučio da svrati u Gola Brda.

On zapovedi da mu ce osedla konj i iz marša odjaha u očevo selo, u kome ce rodio i proveo svoje detinjstvo. Kad nai&e pored ribnjaka, na kome je uvek desetinama žena lupalo pratlačama i ispiralo rublje razgovarajući, knez Andreja opazi da na ribnjaku nema nikog i da otkinut plavić, dopola ogrezao u vodi, pliva nakrenut red ribnjaka. Knez Andreja pritera konja do

R[^]are. Ha kamenoj kapiji, na ulazu, ne beše cv m;][^] ^ ~~~~~ ~~~~ otvorena. Staze u vrtu bile skom ^~R~~~~~ telad i konji špli su no engle-stakla~~~~~ Andreja pri&e staklenoj bašti: aeka porazbijana, a drveta u kačicama "orena, a neka ce osušila. On zovnu Tapaca, baštovana. Niko ce ne odazva. On oSube staklenu baštu i vide da je tesana taraba oko voćnjaka cca izlomljena i da su ŠA.ive kidane za-jedno s granama.

Stari mužik (knez Andreja vi&ao ra je u de. tinjstvu na kapiji) sedeо je na zelenoj klupici i pleo opanke od like. Bio je gluv i ne ču kad ce knez Andreja približi. Sedeо je na klupici na kojoj je voleo stari knez da sedi, a pored njega beše izvešana lika no grančicama olomljene i osušene magnolije.

Knez Andreja mu ce približi. Nekoliko lipa u starom vrtu beše posećeno, jedna pegava kobila sa ždrebetom išla je pored same kuće izme&u ruža. Ha kući su bili spušteni kaš*^*i. Jedan prozor pri dnu bio je otvoren. Sdušče, kad ugleda kneza Andreju, utrča u kuću.

Alpatić je ispratio porodicu i ostab sam u Golim Brdim; on je sedeо kod kuće i čitao ^Živote svih svetih[^]. Kad ču da je došao knez Andreja, on, onako s naočarima na nosu i, zakop-čavajući ce, izi&e iz kuće, brzo pribi knezu, na, ne govoreći ništa, poAubi knezu Andreji koleno i zaplaka ce.

Zatim okrete glavu, Aut na svoju slabost, i poče da priča kako stoje stvari. Sve što je imalo vrednosti i bilo skupo odvučeno je u Bo-gučarovo. I žito, do stotinu četvrti,* beše odvu-čeno. Seno i jaru letinu, koja je, kao što reče Alpatić, neobično rodila ove godine, uzela js vojska i pokosila onako zelenu. Mužici su upro-paščeni, neki su takobe otišli u Bogučarovo, a malo ih je ostalo.

Knez Andreja ra ne sasluša dokraj, nego upita:

* Jedna četvrt je imala dva hektolitra i nešto vtepe.

— ^(^d su otišli otac i sestra? — misleći kad cv otišli u Moskvu.

Alpatić odgovori da su otišli sedmog, mi-gleći da ra on pita za njihov odlazak u Boguča-noBO na opet poče nadugačko pričati o domaćim posAvima i pitati šta da radi.

— Zapovedate li da damo ovaj komandama na priznanice? Ostalo nam je još 600 četvrti — upita ra Alpatić.

žŠta da mu odgovorim?[^] — mislio je knez Andreja, gledajući u čelavu glavu starčevu koja ce sijala prema suncu i čitajući mu na licu kako i on sam razume da sad nije vreme tim pi-tanjima, ali pita samo onako, da zagluši i svoj jad.

— Da, podaj — reče on.

— Ako ste izvoledi opaziti nerед u vrtu — reče Alpatić — nije bilo mogućno otkloniti ra: tri su puka prošla i noćivala, naročito dra-goni. Ja sam zapisao ime i čin komandanta, da podnesem žalbu.

— A šta ćeš ti da radiš? Hoćeš li ostati tu ako neprijatelj zauzme? — upita ra knez Andreja.

Alpatić ce okrete licem knezu Andreji i po-gleda ra; na odjedanput diže svečano ruke rope i reče:

— On je moj zaštitnik, nek bude volja NJegova!

Gomila gologlavih mužika i slugu išla je
preko livade, približujući ce knezu Andreji. A
zbogom! — reče knez Andreja, nagnuvši
Hai^~***/^~**^ ~**^ ponesi što možeš i arođu
naredi nek odlazi na rjazanska imanja ili na imanja kod
Moskve.

pa^~"^ zagrli nogu i zarida. Knez Andreja **niP^u***^
oDmače, na obode konja i ode galopom

Kod kapije je sedeo onaj starac isto onako ravnodušno, kao muva na licu dragog mrtvaca i lupkao no kalupu opankom, dok dve devojčice sa ŠAIVAMA u krilu koje behu nakidale s drveta u staklenoj baštii istračaše otuda i naleteše na kneza Andreju. Kad ugleda mladog gospodina, sta-rija devojčica uhvati uplašeno za ruku svoju MAABU Arugaricu i sakriće s njom iza breze, a nemade kad da pokupi zelene ŠAIVE, koje joj će prospipahu.

Knez Andreja ce trže i brzo ce okrenu od njih, bojeći ce da ne opaze da ih je on video. Bilo mu je žao te lepe uplašene devojčice. Nije smeо d pogleda u nju, a istovremeno to je neodolivo že-leo. Obuze ra novo, radosno i umirljivo osećanje, jer, gledajući te devojčice, razumede da ima i drugih, njemu sasvim tučih, a toliko isto oprav-danih ljudskih interesa, kao što su i oni koji su njega zanimali. Te su devojčice, očevidno, strasno želete ciglo to — da odnesu i pojedu te zelene šljive a da ne budu uhvaćene, i knez Andreja željaše zajedno s njima uspeha njihovom poduhvatu. Nije ce mogao uzdržati da ih ne pogleda još jed-nom. Misleći da su već izvan opasnosti, one isko-čiše iz zaklona i, ciceći nešto tankim glasi-ćima i pridržavajući skute, otrčaše brzo i veselo svojim preplanulim, bosim nožicama, no travi preko livade.

Knez Andreja beše ce malo osvežio kad je izišao iz one prašine na velikom drumu kojim ce vojska kretala. Ali nedaleko iza Golih Brda izi&e opet na drum i stiže svoj puk na odmoru, kod nasipa pored jednog malog ribnjaka. Bilo je dva sata posle podne. Sunce, kao crvena lopta u onoj prašini, nesnosno je peklo i žeglo mu le&a kroz crni redengot. Nad vojskom, koja je stala i u kojoj beše uzavreо žagor, stajala je ne-pomično i neprestano ona ista prašina. Vетра

.g g^lo. Kad naibe na nasip, knez Andreju za-!!^HV mul. i hladovina iz ribnjaka. On dobi volju dG^oči u vodu — na ma kako ona bila prAava. Pogleda na ribnjak, sa doga su ce čuli vika i ki-kot Mali, mutan, sa okrekom, ribnjak beše, vi-delو ce, narastao za dve četvrti aršina i za-pl.uskivaše nasip, jer je bio pun ludskih, voj-ničkih, golih, belih tela, sa crvenim kao cigla rukama, licima i vratovima, koja ce brčkahu u njemu. Sve to golo, belo, ljudsko meso s kikotanjem i vriskom praćakalo ce u toj kaAavoj bari, kao karaši natrpani u vedricu. To praćakanje odje-kivalo je veselem i zato je upravo bilo tužno.

Jedan mlad, plav vojnik iz treće čete — knez Andreja ra je poznavao — podvezan ispod jednog lista, išao je nazad, krsteći ce, da ce dobro zatrči i bućne u vodu; drugi, crnomanjast, uvek čupav podoficir, stajao je do pojasa u vodi, sav **cpehaH** micao je svojim lepo razvijenim telom, radosno šmrkao i polivao ce no glavi crnim šakama. Ćudo ce kako jedan drugog pljeskaju, i ciče, i podvikuju.

Ha obali, na nasipu, u ribnjaku, svud beše belo, zdravo, muskulozno meso. Oficir Timohin, sa crvenim nosičem, otiraše ce ubrusom na na-sipu i zastide ce kad ugleda kneza, ali ipak reši da mu ce obrati:

Baš dobro, vaša svetlosti, kad biste i vi izvoleli!
— reče on.

PrAavo je — odgovori knez Andreja i na-mršti ce.

Sad ćemo vam očistiti. — I Timohin, onako neobučen, otrča da čisti. ' Hoće knez.

sčL ^ " ^ * " povikaše vojnici i

AOMU^tUn^ ^" ^ AOMU^tUn^ ^" ^ 6°" ^ ispluskati ce vo-

žMeso, telo, chair k canon!^ — mislio je gleda-jući svoje golo telo i stresao ce ne toliko od hladnoće koliko od njemu samom nepojamne od-vratnosti i **užasa** kad pogleda tu ogromnu koli-činu tela što ce brčkaju u kal^avom ribnjaku.

7. avgusta knez Bagration je u svom bivaku Mihailovci, na smolenskom drumu, pisao ovo:

žMilostivi gospodin grof Aleksej Andrejevič.

(Pisao je Arakčejevu, ali je znao da će nje-govo pismo pročitati gospodar i zbog toga je me-rio svaku svoju reč, ukoliko je bio za to spo-soban.)

žMislim da vam je ministar već podneo raport da je Smolensk ostavljen neprijatelju. To boli, **žalosno** je i sva je armija u očajanju što je naj-važnije mesto bez razloga ostavljeno. Ja sam ra lično molio od svoje strane, na najuverljiviji način, i nazad mu pisao; ali njega nije ništa sklonilo. Kunem vam ce svojom čašcu da je Napoleon bio u takvoj klopcu u kakvoj nije bio nikad i da je mogao izgubiti polovinu vojske a ne uzeti Smolensk. Naše su ce trupe tukle i tuku ce kako ce nikad nisu tukle. Ja sam ce **držao** s petnaest hiljada više od 35 sati i tukao sam ih; ali on nije htio da ostane ni 14 sati. To je sramno, to je mrlja na našoj armiji: a on lično, čini mi ce, ne bi trebalo ni da živi na svetu. Ako on javla da je gubitak veliki — to nije istina; može biti **OKO** četiri hiljade, všpe ne, a **ni** toliko nije; na da je i deset hiljada, šta je s tim? Rat je. Ali je **zato neprijateL**) izgubio silestvo.

Šta je smetalo da ce ostane još dva dana? Bar bi oni sami **otisli**; jer nisu imali vode da na-poje **Aude** i konje. On mi je dao reč da neće odstu-pati, na odjedanput posla dispoziciju da odlazi noću. Ha takav način ne **može** ce

vojevati i mi čemo brzo dovesti neprijatelja **u** Moskvu
...

Poonosi ce glas kako vi pomšpljate na mir. Aa ce pomirimo. Sačuvaj bože! Zar posle svih **sptava** i posle takvog suludog uzmicanja — **da** ce misimo- na vi ćete dići svu Rusiju protiv sebe i^aki **OA** nas stideće ce da nosi mundir. Kad je već tako pošlo — **vala** ce tući dok Rusija može i dok su **Audi** na nogama...

Treba da komanduje jedan, a ne dvojica. Vaš ie ministar, možda, dobar u ministarstvu; ali je ne samo loš, nego kukavan vojskovo&a, a njemu su predali sudbinu cele naše Otadžbine... Ja zbilja hoću da poludim od jeda; oprostite mi što pišem ovako drsko. Jasno je da onaj koji savetuje da ce **zakAuči** mir i da ministar komanduje armijom ne voli gospodara i želi da svi propadnemo. Dakle, ja vam pišem istinu: spremajte narodnu odbranu. Jep ministar na najveštiji način vodi za sobom gosta u prestonicu. Najveću sumnju za-daje celoj armiji gospodin fligel-a&utant Vol-cogen. Kažu da je veći od Napoleona, a kamoli **od** ovog našeg, i on sve savetuje ministru. Ja sam ne samo učtiv prema njemu, nego ce pokoravam kao kaplar, iako sam stariji od njega. To je teško; ali ja volim svog dobrotvora i gospodara, na ce pokoravam. Samo žalim gospodara što poverava takvima ovu divnu vojsku. Pomišlite **da smo na-moM** retiradom izgubili koje **od** umora koje **no** bolnicama više od petnaest **hiAada Audi**; a **da smo** nastupali, toga ne bi bilo. Kažite, **za** ime ooga, šta će naša Rusija — naša mati — reći što ce tako plašimo i što tako dobru i rev-nosnu Otadžbinu predajemo nitkovima i ulivamo **ti^**^o^**
***^OAanika** mržnju i sram? Čega **da ce** pla-i koga **da ce** bojimo? Ja nisam kriv što je i **iHT~~~~~** neodlučan, kukavica, glupan, oklevalo i **pr.^i ^~~~ R^~ve** osobine. Sva armija plače **^^psujegaštogr&emožebiti..**

Meću mnogobrojnim podelama koje ce mogu praviti u životnim pojavama sve ce one mogu po-deliti na jedne u kojima preteže sadržina i na druge u kojima preteže forma. U takve, suprotno seoskom, palanačkom, gubernijskom, na čak i **moskovskoA^** životu, može ce uvrstiti život nei-rogradski, naročito salonski. Taj život je ne-promenljiv.

Počevši od 1805. godine mi smo ce mirili i sva&adi s Bonapartom, pravili smo ustave i kvarili ih, a salon Ane Pavlovne i salon Elenin bili su isti onakvi kakvi su bili, prvi pre se-dam, a drugi pre pet godina. Kod Ane Pavlovne govorilo ce isto onako s nedoumicom o uspesima Bonapartinim i kako u njegovim uspesima tako i u tome što mu povlajuju evropski vladari vi-dela ce pakosna zavera kojoj je jedini **ciA** da stvori neprijatnost i nespokojstvo u onom dvor-skom krugu čija je predstavnica bila Ana Pav-Aovna. Kod Eden, koju je sam Rumjancev udosto-javao svojom posetom i smatrao je kao neobično umnu ženu, isto ce onako, kao 1808.

godine, go-vorilo sa oduševljenjem i 1812. godine o velikoj naciji i o velikom čoveku i sa žaljenjem ce gledalo na raskid s Francuskom, koji ce, no mišljenu onih ljudi što su ce iskupljali u salonu Ele-ninom, morao završiti mirom.

U poslednje vreme, posle gospodarevog dolaska iz vojske, nastalo je izvesno uzbudjenje u tim sup-rotnim krugovima i salonima i oni su pravili izvesne demonstracije jedan protiv drugog, ali je pravac njihov ostao onaj isti. U krug Ane Pavlovne primani su od Francuza samo okoreli legitimisti i tu ce izražavala patriotska misao da ne treba ići u francusko pozorište i da izdržavanje glumačke trupe staje toliko koliko

gtalo izdržavanje čitavog korpusa. Ratni do-
pratili su ce žudno i puštani su najno-

vojni glasovi za našu vojsku.

R^7M lancevljievom, francuskom krugu, pobiJani su

'^. J, r. gčtpovosti neprijateAa i rata i pretre-
raodJM ----- ^if-^.,, U Eleninom,

|jani su

glasovi o surovosti neprijateAa i rata i pretre-

sani su svi pokušaji Napoleonovi za mir. U tom cv krugu prekorevani oni koji su savetovali su-više rane naredbe da ce dvorani i ženski vas-pitni zavodi pod zaštitom carice majke spre-maju za odlazak u Kazan: Uopšte, celo ratovanje predstavljal ce u salonu Eleninom kao prazne demonstracije koje će ce vrlo brzo završiti mirom i vladalo je mišASnje BiAibinovo, koji ce sad u Petrogradu odomaćio kod Elen (svaki uman čovek morao je biti kod nje) da stvar ne rešava barut, nego oni koji su ra izmisli. U tom ce krugu ironično i veoma duhovito, ali veoma oprezno, ismevalo moskovsko oduševljenje, o kome je stigla vest u Petrograd zajedno s gospodarem. U krugu Ane Pavlovne, naprotiv, ushićavalo ce tim oduševljenjem i govorilo o njemu kao što go-vori Plutarh o oduševljenju iz drevnih vremena.

Knez Vasilije, koji je još jednako zauzimao ona ista važna mesta, beše beočug u vezi između ta dva kruga. On je odlazio a ma bonne amie* Ani Pavlovnoj i odlazio je dans le salon diplomatique de ma fille/ i, u tim neprestanim prelazima iz Jednog logora u drugi, često bi ce pomeo, na rovorio kod Elen ono što je trebalo govoriti kod Ane Pavlovne, i obrnuto.

R^7Rz posle odlaska gospodarevog, knez Vasi-lij je razgovarao je kod Ane Pavlovne o ratovanju, luto osuđivao Barklaja-de-Tolii nije mogao da Kni.^nJ^" trebal postaviti za glavno-
*^omanduJućeg. Jedan od gostiju, poznat pod ime-

^ Mojoj dobroj prijateljici.

Aiplomatski salon moje kćeri.

nom un homme de beaucoup de mrite, ispriča da je video Kutuzova, koji je sad izabran za stare šinu petrogradske narodne odbrane, kako zase-dava u sudskoj dvorani i prima ratnike, na ce usudi da oprezno iskaže

svoje mišljenje kako bi Kutuzov bio čovek koji bi zadovoljio sve zahteve.

Ana Pavlovna tužno ce osmehnu i reče kaks je Kutuzov činio samo neprijatnosti gospodaru.

— Ja sam na plemičkom skupu govorio i ro-vorio — prekide je knez Vasilije — ali me nisu poslutili. Rekao sam da gospodaru neće biti no *voAi* što njega biraju za starešinu narodne od-brane. Oni me ne poslušaše. Uvek nekakva ma-nija za frondiranjem* — nastavi on. — I pred kim? — I **TO** sve zbog toga što hoćemo da majmu-nišemo ludom moskovskom *oduševAenju* — reče knez Vasilije, koji ce za trenutak pomete i zabo-ravi da ce kod Elen treba podsmevati moskovskom oduševljenju, a kod Ane Pavlovne ushićavati ce njime; ali ce odmah popravi. — A dolikuje li grofu Kutuzovu, najstarijem generalu u Rusiji, da zasedava u sudnici, et en restera pour sa peine!" Zar ce može postaviti za glavnokomandujućeg čo-vek koji ne može da uzjaše konja, koji zaspi u savetu, čovek najgoreg vladanja! Lepo ce npeno-ručio u Bokureštu! Neću da govorim o njegovim osobinama kao vojskovoće, ali zar ce može u ovakovom času postaviti čovek ostareo i slep, pro-sto slep? Krasan će biti slep general! On ne vidi ništa. Da igra žmurke . . . ništa ne vidi!

Niko nije protivurečio tome.

To je 24. jula bilo sasvim tačno. Ali 29. jula dadoše Kutuzovu kneževsku titulu. Kneževska titula mogla je značiti i to da su hteli da ra ce

*Čovek mnogo zasluzan.

*Da ce viće protiv VAade.

' I trud će mu biti uzalud.

U i zato je mišljenje kneza Vasilija i dalje Žo tačno, mada ce **on** sad nije žurio da ra iskazuje. Ali 8. avgusta sazvaše odbor od gene-oal-feldmaršala Saltikova, Arakčejeva, Vjazmi-tinova, Lopuhina i Kočubeja da pretresu pitanja **pata**. Odbor je našao da neuspesi dolaze otuda što nema jedinstvene komande, na je, pri svem **TOM iHTO** su **Audi** koji behu u odboru znali da gospodar nije raspoložen prema Kutuzovu, posle kratkog večanja predložio da ce Kutuzov postavi za glavnokomandujućeg. I tog istog dana Kutuzov je postavljen za punovlasnog glavnokomandujućeg nad armijama i nad celom teritorijom koju voj-ska zauzima.

Knez Vasilije sastade ce 9. avgusta kod Ane **PavAovne** s l'homme de beaucoup de merite. L'hom-me de beaucoup de merite udvarao ce Ani Pavlov-noj, jep je želeo da postane upravnik jednog ženskog vaspitnog zavoda. Knez Vasilije Ube u sobu kao srećan pobednik, kao čovek koji je postigao ciA svojih žel.a.

— En bien, vous savez ! a grande nouveHe? Le pnnce Koutouzoff est marechal.* Sve su nesuglasice prestale. Tako sam veseo, tako mi je milo! — ro-vorio je knez Vasilije. — Enfin voilš un homme' — Aodade i pogleda značajno i ozbiljno sve koji su bili u salonu.

L'homme de beaucoup de merite, iako je želeo da dobije ono mesto, ne mogade ce uzdržati a da ne podseti kneza . Vasilija na njegovo ranije mišljenje. (To je bilo

neučtivo i pred knezom sasiliJem u salonu Ane Pavlovne i pred Anom **iiaBAOBHOM**, koja je takoće radosno primila tu cci, ali ce on nije mogao uzdržati.)

marš^^^ ^ veliku novost? Knez Kuguzov je
'Najzad, eto čoveka.

— Mais on dit qu'il est eveugle, mon prince? —
reče on, podsećajući kneza Vasilija na njegove reči.

— Allez done, il u voit assez* — reče knez Vasi-lje brzo svojim dubokim glasom, nakašAuju^i ce, onim glasom i sa onim nakašljivanjem kojim je raspravljaо svaku teškoću. — Allez, done, C u voit assez — ponovi on. — A najviše ce radujem

— nastavi — što mu je gospodar dao punu vlast nad svim armijama, nad celom teritorijom, vlast koju nije nikad imao nijedan glavnokomandujući. To je drugi samodržac! — završi on s pobedničkim osmehom.

— Daj bože! daj bože! — reče Ana Pavlovna.
L'homme de beaucoup de merite, još novajlja u dvorskem svetu, želeti da polaska Ani Pav-lovnoj i orpabUjUhH njeno prečašnje mišAenje od ovog su&enja, reče:

— Kažu da je gospodar nerado dao tu vlast Kutuzovu. On dit qu'il rougit comme une demoiselle š laguelle on lirait Gioconde, en lui disant: ^le sou-verain et la patrie vous decement cet honneur«.

— Peut-etre que le coeur n'était pas de la patrie'
— reče Ana Pavlovna.

— O, nije, nije! — zauze ce vatreno knez Vasi lije. On sad **Beh** nije mogao nikom da ustupi Ku tuzova. Po mišljenju kneza Vasilija, Kutuzov nije samo bio lično dobar, nego su ra i sví obožavali

— Ne, **TO** ne može biti, jep ra je gospodar i ra-nije umeo da ceni — reče on.

— Daj, bože, samo da knez Kutuzov uzme stvarnu vlast — reče Ana Pavlovna — i da ni-

* Ali kažu, kneže, da je on slep?

* Ta ostavite, vidi on dovoA)NO.

^ Kažu da je pocrveneo kao kakva devojka kojoj bn čitali Bokondu, kad mu je rekao: žvladalac i otadžbina daju vam ovu počast».

^ Možda nije srce učestvovalo.

p m gz dopusti da mu ce meša — da zavlači des batons dans les roues.'

Knez Vasilije odmah razumede ko je laj niko. On šapatom reče:

— Ja znam pouzdano da je Kutuzov stavio kao neizostavan uslov da carević naslednik ne bude pri armiji. Vous savez ce qu'il a dit a l'empereur?*

I knez Vasilije ponovi reči koje je Kutuzov tobož kazao gospodaru: ^Ja ra ne mogu kazniti ako uradi što rέavo, niti nagraditi ako uradi što dobro«. — O, knez Kutuzov je veoma pametan čovek, je le connais de longue date."

— Kažu, čak, i to — reče l'homme de beaucoup de merite, koji još nije imao takta za dvor-ski svet — da je presvetli stavio kao neizostavan uslov i TO da ni ročnodar ne dolazi u armiju.

Čim on TO reče, knez Vasilije i Ana Pavlovna u jednom istom trenutku okrenuše ce od njega i zgledaše ce tužno, na uzdahnuše što je tako naivan.

VII

Dok ce TO dešavalo u Petrogradu, Francuzi ve& behu prošli Smolensk i sve ce bliže i bliže primicahu Moskvi. Napoleonov istoričar Ijep, kao i ostali njegovi istoričari, trudeći ce Da opravda svoga junaka, kaže da je Napoleon bio svoje volje domamljen pod zidine Moskve. ^ ima pravo kao što imaju pravo i svi istori-ist^' ^ volji Jednog čoveka traže objašnjenja istp^~~~~~ dogaćajima; on ima pravo onako IO kao i ruski istoričari koji tvrde da je Na-

'Z!It^o?^ ^ točkove. (To jest: da mu smeta.) ' nJ^!^-" ^ R^ao caru? "oznaJemJanjegaodavno.

poleon domamljen do Moskve veštinom russih BojcKOBoba. Sem zakona retrospektivnosti (gle-danja u prošAOst) koji sve što ce desilo pred-stavlja kao pripremu za onaj fakat što ce odi-grao, ima ovde još i uzajamnosti koja brka cedu stvar. Dobar šrač, kad izgubi u šahu, iskreno je uveren da je izgubio zbog svoje pogreške, na na-lazi da je ta pogreška bila u početku igre, a zaboravlja da je u svakom njegovom potezu, dogod je igra trajala, bilo takvih istih pogrešaka i da nijedan njegov potez nije bio dobar. On obraća pažnju na pogrešku koju je zapazio samo zato što ce protivnik njome koristio. A koliko je tek složenija igra rata, koja ce obavAa pod izvesnim vremenskim uslovima gde jedna volja ne upravlja mrtvima mašinama, nego gde sve potiče iz nebro-jenog sukobljavanja različitih volja!

Posle Smolenska Napoleon je tražio bitku iza Dorogobuža kod Vjazme, potom kod Careva-Zajmišća; ali zbog nebrojenog sukobljavanja okolnosti Rusi nisu mogli da prime bitku do Borodina, na 112 vrsta od Moskve. Od Vjazme izdao je Napoleon naredbu da ce ide pravo na Moskvu.

Moscou, la capitale asiatique de ce grand empire, la ville sacree des peuples d'Alexandre, Moscou avec ses innombrables eglises en forme de pagodes chi-noises!* Ta Moscou nije davala mira uobrazili Napoleonovoj. Ha maršu iz Vjazme do Careva -Zajmišća jahao je Napoleon na svom englezira-nom kasaču kulašu, u pratnji garde, straže, pa-ževa i a&utanata. Načelnik štaba Bertje beše zaostao da ispita jednog Rusa kog je zarobila konjica. On, zajedno s tumačem Lelorme d'Ideville,

* Moskva, azijska prestonica ove velike carevine, sveti grad naroda Aleksandrovih, Moskva s njenim ne-brojenim crkvama u obliku kineskih pagoda!

stiže U galopu Napoleona i veselo zaustavi konja. ^,^gdp^ — upita ra Napoleon.

cosaque de Platow* kaže da ce Platovljev korpus zARužuje s velikom armijom i da je Ku-tuzov postavljen za glavnokomandujućeg. Tres intel-ligent et bavard!

Napoleon ce osmehnu, naredi da tom kozaku dadu konja i da ra dovedu k njemu. Hteo je da sam porazgovara s njim. Nekoliko ačutanata otrčaše i posle jednog sata pristupi Napoleonu Denisovljev sluga, Kora je on ustupio Rostovu, u bluzi posilnog, na francuskom konjičkom sedlu, s prepredenim i pijanim, veselim licem. Napoleon mu naredi da jaše uporedo s njim i poče da ra pita:

— Vi ste kozak?

— Kozak, vaše blagorodstvo.

))Le cosague ignorant la compagnie dans IaqueHe il se trouvait, car la simplicité de Napoleon n'avait rien qui put reveler & une imagination orientale la presence d'un souverain, s'entretint avec la plus extreme familiante des affaires de la guerre ac-tuelle«/ veli Tjer, pričajući ovu epizodu. I do-ista, Lavruška, koji ce uoči tog dana opio i osta-vio cBor gospodina bez ručka, bio je istučen i poslan u selo no piliće, na ce tamo zaneo oko PAačke i Francuzi su ra zarobili. Lavruška je oio jedan od onih grubih i bezobraznih lakeja **koJi** su ce svačeg u svetu nagledali, koji smatraju za dužnost da sve rade s podlošcu i lukavstvom,

* Šta je?

j Jedan Platovljev kozak. ^ RPAO bistar i brbljiv. jep jednpg*^ " znajući u kakvom ce društvu nalazi, bi istoč ^^^^" izgled Napoleonov nije imao ništa što jednoga v^l^*^*^ uobrazili moglo otkriti prisustvo Homhv f- ^Azoca, razgovarao s preferanom familijar-^U o prilikama sadašnjeg paia.

J2 a mir
ni

koji su gotovi da u svačem posluže svog gospodina i koji vešt pogode ružne gospodinove misli, a naročito taštinu i sitničarstvo.

Kad je dopao u društvo Napoleonovo, čiju je **Aičnost** vrlo dobro i lako poznao, Lavruška ce **nije nimalo** zbungio i samo je gledao da od sveg srca posuduži novoj gospodi.

On je vrlo dobro znao da je to glavom Napoleon i prisustvo Napoleonovo nije ra moglo zbuniti više od prisustva Rostova ili narednika s bati-nama, jep ni narednik ni Napoleon nisu mogli ništa da mu oduzmu.

On je trabunjaо sve ono što ce časka mebu posilnima. Mnogo štošta od toga beše istina. Ali **kad** ra

Napoleon upita šta misle Rusi, hoće li pobediti Bonapartu ili neće, Lavruška uškilji očima i zamisli ce.

On je video u tom pitanju fino dukavstvo, kao što uvek ljudi slični Lavruški vide lukavstvo u svačem, na ce namršti i počuta.

— Ta ono, ako skoro bude boja — reče on **zamisljeno** — onda će vaša vojska nadjačati. To je sasvim izvesno. A ako pro&e tri dana, onda he ce, posle **Tor roka**, bitka odga&ati.

Tumač Lelorme d'Ideville, smešeći ce, prevede **TO Napoleonu** ovako:))Si la bataille est donnee avant trois jours, les Frangais la gagneraient, mais que si elle serait donnee plus tard, Dieu sait ce qui en arriverait.* Napoleon ce ne osmehnu, mada je, očevidno, bio veoma dobre volje, i naredi da mu ce ponove te reči.

Aavruška to opazi, na, da bi ra razveselio, reče, praveći ce da ne zna ko je on:

— Znamo, vi imate Bonapartu, on je svakog na svetu tukao, ali što ce nas tiče, to je druga

' Ako bitka bude pre tri dana, Francuzi he je 4°* biti, ali ako bude docnije, bogzna šta će ce dogoditi

reče on, ni sam ne znajući kako ce i **n^KVA** pri kraju provuče u njegove reči hvalisavi patriotizam. Tumač prevede Napoleonu te reči bez svršetka i Bonaparta ce nasmeja.)>Le jeune rosaaue fit sourire son puissant interlocuteur^/ veli Cer Pošto je prošao nekoliko koraka čuteći, Napoleon ce okrete Bertjeu i reče da hoće da vidi kako će uticati sur cet enfant du Don^ kad mu kažu da je taj čovek s kojim razgovara taj enfant du Don glavom imperator, onaj imperator što je na piramidama zapisao besmrtno-pobed-ničko ime. I kazaše mu.

Lavruška (koji je razumeo kako to čine da ra iznenade i kako Napoleon misli da će ce on npe-strašiti), da bi učinio no volji novoj gospodi, odmah ce napravi da je iznena&en, preneražen, izbeći oči i načini onakvo lice kakvo je obično pravio kad ra povedu da tuku. peine l'interprete de Napoleon«, veli Tjer, savait-il parle, que ! e Co-saque, saisi d'une sorte d'ebahissement ne profera plus une parole et marcha les ueih constamment attaches sur ce conquerant, dont le nom avait pe-netre jusqu'a lui, a travers les steppes de l'Orient. Toute sa loquacite s etait subitement arretee, pour lajre place a un sentiment d'admiration naive et silencieuse. Napoleon, apres l'avoir recompense, lui ht donner la liberć, comme a un oiseau qu'on rend aux champs qui l'ont vu naître.«!

**j Mladi kozak nasmeja svog moćnog sagovornika.
^R '^ete Dona.**

nekom tumač Napoleonov to rekao, kozak, obuzet Reči i i^&&*^ zaprepašcenosti, nije izustio više ni čije ie !G^o gledajući neprestano u ovog osvajača, n-egova '^"^T^"-era preko istočnih stepa. Sva ""m i ^GgR^^ivost odmah presta, da ustupi mesto naiv-^Rio Han^*^*^ Divljenju. Napoleon, pošto ra je o& ^Rate'poA.i, ^ '^^ U slobodu, kao pticu koju "il.ima gde ce izlegla.

Napoleon ode dalje, maštajući o onoj Moscou koja je toliko zanimala njegovu uobrazilu, a l'oiseau qu'on

rendit aux champs qui l'ont vu naitre' odjuri na predstražu, **smišAajući** unapred ono čega nije bilo a što će on ispričati svojima. Ono što ce zbil.a s njim dogodilo nije hteo da priča upravo zbog toga što mu ce činilo da nije vredno pričanja. On odjaha do kozaka, raspita gde je puk koji je u odredu Platovl.evom i pred veče **Habe** svog gospodina Nikolaja Rostova koji je bi-vakovao u Jankovu i koji tek beše uzjahao konja da npobe s Iljinom no okolnim selima. On dade Lavruški drugog konja i povede ra sa sobom.

VIII

Kneginjica Marija nije bila u Moskvi i van opasnosti, kao što je mislio knez Andreja.

Posle povratka Alpatičevog iz Smolenska, stari knez kao da ce odjedanput razabra iza sna. On naredi da ce pokupe iz sela opolčenci' i da ce naoružaju, na napisa pismo glavnokomandujućem u kome mu **javAa** kako je naumio da ostane u Golim Brdima do kraja i da ce branii, a ostavlja njemu na uvi&avnost hoće li ili neće učiniti što za od-branu Golih Brda, u kojima he biti zarobljen ili ubijen jedan od najstarijih ruskih generala, na objavi ukućanima kako on ostaje u Golim Brdima.

Ali, pošto ostaje sam u Golim Brdima, knez naredi da ce kneginjica, Desal i mali knez po-šalju u Bogučarovo, a odande u Moskvu. Kneginjica Marija, uplašena grozničavom, besanom posle-nošću **CBora oca**, koja beše zamenila njegovu pre-

* A ptica koju vratiše poljima gde ce nzegla. : LJudi za narodnu odbranu.

h.,TH,v klonulost, nije ce mogla odlučiti da ra 1^ samog i prvi put u svom veku usudi ce da ra °^^sluša. Ona reče da neće ići i na nju ce svali !!^ašna oluja kneževog gneva. On je podseti na ^v čemu je bio nepravičan prema njoj. Gledajući *a ie okrivi, reče **joj** kako ra je ona namučila, kako ra je zavadila sa sinom, kako je na njega gadno posumnjala, kako je stavila sebi kao zadatak u životu da truje njegov život i istora je iz svog kabinetra rekavši **joj** da mu je svejedno ako i ne ode. On **joj** reče kako neće da čuje za nju ni da je živa, a unapred **joj** veli da ce ne usudi izlaziti mu na oči. To što on, pored sveg strahovanja kne-ginjice Marije, ne naredi da je silom odvedu nego **joj** samo zapreti da mu ne izlazi na oči, obradova kneginjicu Mariju. Ona je znala da je to dokaz kako je njemu u dubini duše milo što ona ostaje kod kuće i neće da ode.

Sutradan izjutra, posle Nikoluškinog odla-ska, stari knez obuče punu uniformu i spremi ce da ide glavnokomandujućem. Kola već behu izve-dena. Kneginjica Marija vide kako on, u uniformi i sa svima odlikovanjima, izi&e iz kuće i po&e u vrt da pregleda naoružane mužike i sluge. Knegi-njica Marija sedela je kod prozora i slušala njegov glas koji ce čuo iz vrta. Odjedanput iz aleje istrča nekoliko unezverenih ljudi.

Kneginjica Marija istrča na vrata, na na Cvetnu stazu i u aleju. Velika gomila opolčenaca i sdugu išla joj je u susret, a usred te gomile ne-koAiko ljudi vuklo je ispod ruku jednog starčića U uniformi i sa odlikovanjima. Kneginjica Ma-Koia ^""^R^^^ "U od treperenja one svetlosti AIK) ^ sitnim kružićima padala kroz senku mena ^ ^^^j^* nije mogla da raspozna kakva ce providel^k*^"^^ njegovom licu. Jedino što je n^ovog ^° '^ raniji strog i odlučan izraz lica zamenio izrazom straha i pokornosti. Kad ugleda kćer, on poče da kreće nemoć-nim usnama i zakrklja. Nije ce moglo razumeti šta hoće. Digoše ra na ruke, odneše ra u kabinet i spustiše na onaj divan koga ce onako platio u poslednje vreme.

Dovedoše doktora i on mu te noći pusti krv i reče da je kneza udarila kapAa u desnu stranu.

Da ce ostane u Golim Brdima bivalo je sve opasnije i sutradan posle kaplje odvezoše kneza u Bogučarovo. S njim ode i doktor.

Kad su stigli u Bogučarovo, Desal i mali knez već behu otišli u Moskvu.

Stari knez je ležao uzet tri nedel u Boguča-rovu u novoj kući koju je sagradio knez Andreja, jednako u onom istom stanju, niti mu je bilo rope niti bolje. Stari knez nije znao za sebe: ležao je kao unakažen deš. Neprestano je nešto mrm-Aao, micao obrvama i usnama i nije ce moglo znati da li razume ili ne šta ce zbiva oko njega. Je-dino što ce moglo pouzdano znati — beše to da je patio i da je ocehao potrebu da nešto kaže. Ali šta je TO bilo, to нико nije mogao da razume: da Ai je TO bio kakav kapris bolesnog i poluludog čoveka, da li ce odnosilo na opšti tok poslova, ili ce odnosilo na porodične prilike?

Doktor je govorio kako taj nemir koji ce vidi na njemu ne znači ništa i kako on ima fizičke uzroke; ali je kneginjica Marija mislila da on hoće nešto da joj kaže (i njeni mišAenje potvr&i-valo ce time što je on uvek bivao uznemireniji u njenom prisustvu). Očevидно, patio je i telesno i duševno.

Nade da he ce izlečiti nije bilo. Nisu ra mogli nositi. I šta bi bilo kad bi umro u putu. ŽZar ne bi bolje bilo da svrši, da sasvim svrši!^ — mislila je ponekad kneginjica Marija. Ona je i dan i Hoh, roTOBO ne trenuvši, pazila na njega i, strašno je reći, često je pazila na njega ne s

OM da HahH znake olakšanja, nego je pazila "AcRn cesto da naće znake približavanja kraja. ^Ma koliko da je bilo neobično kneginjici što . cada da TO oceRa, ona je to ipak oceRaAa. A još ie užasnije bilo kneginjici Mariji to što su ce, otkako ce razboleo njen otac (ako ne još i ranije, ako ne još onda kad je, HaAajURH ce nečem, ostala s njim), probudile sve, u njoj uspavane, zaboravljene lične žele i nade. Ono što joj godinama nije padalo na um — pomisao na slobodan život bez strahovanja od oca, na čak i pomisao o mogućnosti ljubavi i AOMahe cpeRe, neprestano joj ce vrzlo no pameti, kao kušanje bavolovo. Ma ko-liko da ih je odstranjivala od sebe, neprestano su joj dolazila na pamet pitanja kako Re ona sad, posle oBora, udesiti svoj način života. To je bilo

kušanje čavolovo, i to je kneginjica Marija znala. Ona je znala da je jedino oružje protiv njega molitva i pokušavala je da će moli bogu. Zauzimala je položaj za molitvu, gledala u ikone, govorila molitvene reči, ali nije mogla da će moli. OceRaAa je da ju je sad zahvatio drugi svet, svet zemaljske, naporne i slobodne radljivosti, sa-svim suprotan onom duhovnom svetu u kojem je ranije bila zatvorena i u kome je najbolja uteha bila — molitva. Ona nije mogla da će moli i nije mogda da plače, i obuze je zemaljska briga.

Bilo je opasno ostati u Bogučarovu. Sa svih strana govorilo će da će Francuzi primiču i u Jednom selu, na petnaest vrsta od Bogučarova, behu PA^ačkali jedan majur francuski maroderi.

Doktor je jednakog govorio da treba kneza noti dale; predstavnik plemstva poslao je či-ideT^^^neginjici Mariji HaroBapajURH je da V Bog ^o može brže; sreski načelnik, koji do&e Cuzi ^"^^R^^- navali tako&e i reče kako su Fran-nose A^ "^^TPAsceT vrsta, kako će no selima raz-TRancuske proklamacije i kako on, ako kneginjica ne ode sa ocem do petnaestog, ne odgovara nizašto.

Kneginjica petnaestog odluči da ide. Ceo dan zanimala će oko spremanja i izdavanja naredaba za koje su ce svi njoj obraćali. Noć između 14. 15. provela je, kao obično, nesvučena, u sobi do one u kojoj je ležao knez. Nekoliko puta slušala je, kad ce probudi, njegovo stenjanje, mrmljanje, škripanje kreveta i korake Tihona i doktora] koji su ra okretali na drugu stranu. Nekoliko puta osluškivala je kod vrata i činilo joj ce da sad mrmlja glasnije nego obično i da ce češće prevrće. Nije mogla da spava i nekoliko puta je prilazila vratima i osluškivala, želeći da u&e, a nije ce odvažila da to učini. Iako nije mogao da govoriti, ipak je kneginjica Marija videla i znala kako je njemu neprijatan svaki izraz strahovanja za njega. Ona je opazila kako će on nezadovoljan okreće od njenog pogleda^ koji ona po-nekad nehotice i nepomično u njega upre. Ona je znala da će njega razdražiti njen dolazak noću, u neuobičajeno vreme.

Ali nikad joj nije bilo tako žao i tako strašno da ra izgubi kao sad. Ona ce sećala celog CBor života s njim i u svakoj njegovoj reči, u j svakom njegovom postupku nalazila izraz njegove lubavi prema njoj. Po koji put bi ce, s tim uspo-menama, probila u njenu uobrazilju kušanja bavo-lova, probile bi će misli o tome šta Re biti posle njegove smrti i kako Re ce udesiti njen novi slobodni život. Ali je ona s gnušanjem od-gonila od sebe te misli. Pred zorou ce on utiša i ona zaspala.

Probudila ce dockan. Iskrenost koja obuzima čoveka kad će probudi pokaza joj jasno ono što JU je najviše zanimalo u očevoj bolesti. Ona ce probudila, oslušnula na vratima šta ce dešava

^ t., kal 4V njegovo ječanje, reče sa uzdahom UNUT^ ?' Tie 1ednako onako i< ^""^ka^&!Ub^e? Š^s^m °a htela? Hoću ^,moe' — viknu ona gnušajući će same sebe. Obukda će, umila,

pomolila **ce** bogu i izišla vrata Pred vratima behu
ekipaži bez konja iunjihsutovarilistvari.

JvTpo beše toplo p vlažno. Kneginjica Marija zastade na vratima grozeći **ce** i dale svoje du-ševne gnušobe i trudeći **ce** da dovede u red svoje misli pre nego što u&e u njegovu sobu. Doktor si&e niz stepenice i priče **joj**.

— Danas mu **je** bolje — reče on. — Tražio sam vas. Može **ce** ponešto razumeti od onog što go-vori, glava mu **je** malo vedrija. Hajdemo. Zove vas...

Kad kneginjica Marija to ču, srce **joj** zakuca tako jako da preblede i nasloni **ce** na vrata, da ne padne. Da ra vidi, da govori s njim, da padne na nju njegov pogled sad kad **je** sva njena duša pre-puna ovih strašnih, grešnih iskušenja — to beše i mučna radost i užas!

— Hajdemo — reče doktor.

Kneginjica Marija **Ube** k ocu i pri&e krevetu. On **je** ležao visoko na le&ima, njegove male, koščate ruke, pokrivenе plavim isprepletanim žilicama, bile su položene **no** jorganu, levo oko **biAo** je uprto pravo, a desno **je** gledalo razroko, obrve i usne bile su nepomične. Sav **je** bio tako mršav, majušan i jadan. Lice mu **je** izgledalo kao sas^eno ili iskopljeno, crte na njemu kao raz-Arobljene. Kneginjica Marija priče i **poAubi** ra U ruke. On stiše levom rukom njenu ruku tako Ap **R*^^^lo** da ju **je** već odavno očekivao. Pro-
KpSUS ^*^*^*^ " ^*^*^*^ srdito mu **ce no-**

norn!!t^ uplašeno gledala u njega, trudeći **ce** da ^ šta želi od nje. Kad ce pomakla i promenila položaj tako da joj je njegovo levo oko ugle-dalo lice, on ce umiri i za nekoliko sekunada nije odvajao očiju od nje.

Zatim mu ce usne i jezik počeše da kreću, ču ce glas i on poče da govori gledajući u nju **bojažAivo** i molbeno, očevidno bojeći ce da ra **ona** neće razumeti.

Kneginjica Marija napreže svu svoju pažnju i gledaše u njega. Onaj komični napor kojim je on **prevaAivo** jezikom prinudi je da obori oči i jedva ugušivaše plač što je stezao u grlu. On iz-govori nešto ponavljači nekoliko puta svoje reči. Kneginjica Marija nije mogla da ih razume; ali ce trudila da pogodi šta on kaže i ponavljalala upitno reči koje je on izgovarao.

— Haha — boji... boji... — ponovi on ne-koliko puta. Te ce reči nikako nisu mogle razu-meti. Doktor **mišAaše** da je pogodio, na ponavljajući njegove reči, upita: **k n e g i n j i c a c e b o j i ?** On mahnu glavom da nije to, na opet ponovi isto...

— A u ša, d u š a b o l i — r.astumači i reče kneginjica Marija. On mrmljanjem potvrđi, na joj uze ruku i poče je pritiskivati na razna mesta svojih grudi, kao da traži za nju pravo mesto.

— Sve misli! o tebi ... misli ... — izgovori on zatim mnogo bol<e i razgovetnije nego malopre, kad ce uveri da ra razumeju. Kneginjica Marija pritiše glavu uz njegovu ruku, da sakrije plaći suze.

On je poče gladiti rukom no kosi.

— Celu noć sam te zvao ... — izgovori on ...

— Da sam znala... — reče ona kroz plač. — —
Nisam smela da u&em.

On joj stiše ruku. 5 —
Zar nisi spavala?

— He, nisam spavala — reče kneginjica Ma-rija i mahnu odrečno glavom. Povodeći ce i ne-hotice za ocem, ona ce sad trudila da govori kao

govori on, većinom znacima, i kao jedva pre-val-UJuli jezikom.

Aušice... (ili: čedo MOje)... — knegi-^šta Marija nije mogla da razabere kako joj peče ali joj ce no njegovom pogledu učini da joj ^eće'nežnu, lepu reč, koju joj nikad nije rekao. -- Zašto nisi došla?

ja sam želeta, želeta da on umre!« —po-misli kneginjica Marija. On počuta.

— Hvala ti... kćeri, čedo moje... na svemu, na svemu... oprosti... hvala... oprosti... hvala! — I suze mu linuše iz očiju. — Zovite mi Andrušu — reče odjedanput i, kad to zatraži, nešto de-tinjski bojažAivo i nepoverljivo pojavi mu ce na licu. On je, izgleda, i sam znao da njegovo traženje nema smisla. Tako ce bar učini kneginjici Ma-riji.

— Dobila sam od njega pismo — odgovori kneginjica Marija.

On pogleda u nju začubeno i bojažAivo.

— A gde je on?

— U vojsci, mon pere, u Smolensku.

On dugo čušće, zatvorivši oči; zatim, kao u odgovor na svoje sumnje i u potvrdu da je sad sve razumeo i svega ce setio, klimnu potvrđno glavom i otvori oči.

r *l Aa — reče razgovetno i tiho. — Propala ^usiJa! Upropastiše je! — I opet zaplaka i suze mu linuše iz očiju.

Kneginjica Marija ne mogade više da ce uz-DRŽi, i plakate takoče, gledajući mu u lice.

PoU" sklopi oči. Njegovo jecanje presta.
mu^RU*^o m na oči: Tihon ra razumede i obrisa

aHS^U " otvorí oči i reče nešto što dugo i PacTi!^!
L^o^i^o Razumeti i što najzad razumede ^ ^Umači

samo Tihon. Kneginjica Marija tražila je smisao njegovih reči u onom njegovom raspoloženju u kome je govorio malopre. Pomi-šljala je da on to govori ili za Rusiju, ili za kneza Andreju, ili za nju, ili za unuka, ili o svojoj ^mrti. I zbog Tora nije mogla da pogodi njegove reči.

— Obuci svoju belu haljinu, vodim je — reče on.

Kad je kneginjica Marija razumela te reči, za-plaka još jače i doktor je uze pod ruku, izvede je iz sobe na terasu, moleći je da ce umiri i da ce spremi za odlazak.

Pošto je kneginjica Marija izišla od kneza, on je opet počeo govoriti o sinu, o ratu, o caru' stao je ljutito micati obrvama i dizati svoj pro-mukli glas i tako ra udari kapla no drugi i po-slednji put.

Kneginjica Marija beše zastala na terasi. Dan je bio uveliko, beše sunčano i toplo. Ona nije mogla ništa da shvati, ni o čemu da misli, niti išta da oseća sem svoje beskrajne lubavi prema ocu, ljubavi za koju, činilo joj

ce, nije znala do ovog trenutka. Ona istrča u vrt i plačući po-trča dole ribnjaku, kroz mlade lipove aleje, koje je zasadio knez Andreja.

— Da . . . ja . . . ja . . . ja sam želeda da umre! Da, želeta sam da ce što brže svrši . . . Htela sam da budem spokojna. . . A šta će biti sa mnom? Sta he mi spokojstvo kad njega ne bude! — mrm-l-ala je glasno kneginjica Marija, hodajući brzim koracima no vrtu i stežući rukama grudi, iz kojih ce grčevito otimalo jecanje. Kad je obišla unaokolo vrt i opet došla pred kuću, ona opazi da joj ide u susret m-Ile Bourienne (koja je ostala u Bogučarovu i nije htela odande da Kpehe) i neki nepoznati čovek. To beše sreski predstavnik plemstva, koji je lično došao kneginjici MarIJI da joj razloži kako je veoma potrebno da što pre

de Kneginjica Marija slušala **ra** je a nije ra ^^^mela; ona ra je uvela u kuću, ponudila **ra** da Apoučkuje i sela s njim. Potom ce izvini pred-st^iku plemstva, **na** pri&e vratima staroga kneza. Doktor iziće uznemiren pred nju i reče joj da ne može uči.

— Idite, kneginjice, idite, idite! Kneginjica Marija
ode opet u vrt i pod brdom
kod ribnjaka, onde gde je niko nije mogao da vidi, sede
na travu. Nije znala koliko ce tu bavila. Nečije žensko
trčanje stazom trže je. Ona ce podiže i vide kako ce njena
sobarica Dunjaša, koja je, očevidno, trčala **no** nju,
odjedanput za-ustavi, kao da ce uplaši od svoje
gospo&ice.

— Izvolite, kneginjice . . . knez . . . — reče Aunjaša
prigušenim gdasom.

— Odmah, idem, idem — odgovori brzo knegi-njica,
ne dajući Dunjaši vremena da dovrši do kraja što je
imala da **joj** kaže, **na** potrča kući, trudeći ce da ne gleda
Dunjašu.

— Kneginjice, vrši ce voA)a božja, morate biti
spremni na sve — reče predstavnik plemstva, koji je
srete na ulasku u kuću.

— Ostavite me; to nije istina! — viknu ona A.utito
na njega. Doktor je htede zaustaviti. Ona **ra** odgurnu i
pritrča vratim,a. ^Zbog čega me za-ustavljuju ovi ljudi
uplašena lica? Meni niko ne treba! I šta oni tu rade!«
Ona otvoru vrata i zaprepasti je jasna dnevna svetlost u
toj ma-Ai"^^^ J"o^Umračnoj sobi. U sobi behu žene i
da-mes^" skloniše od kreveta i načiniše **joj** isto^
npobe. Stari knez je ležao na krevetu 3avrT°"^*^*^" ^"^^^
strog izgled njegovog mirnog lica

u^t^i kneginjicu Mariju na sobnom pragu. za s^! o"
"^^^ umro, **TO** ne može biti!« — reče
BAabv^^h'^^*""*^**^ Marija, **npnbe** k njemu, i sa-Usae
Ha n.^^^ obuzeo, pritiše svoje njegov obraz.

Ali ce u istom trenutku
trže od njega. Sva nežnost koju je osećala u sebi prema
njemu odjedanput iščeznu i zameni ce ose-čanjem užasa
od onoga što beše pred njom. ^NJega nema, nema više!
Nema njega, a tu, na onom mestu gde je on bio, stoji
nešto **TUbe** i zlokobno, nekakva strašna tajna što užasava

и odbija!» I knegi-njica Marija pokri lice rukama, na klonu na ruke doktoru, koji je pridrža.

U prisustvu Tihona i doktora žene okupaše ono što je bio o n, povezaše maramom glavu da ce ne ukoče otvorena usta i drugom maramom sve-zaše razmagnute noge. Potom obukoše uniformu sa odlikovanjima i položiše na sto majušno sa-sušeno telo. Bog zna ko ce i kad postarao o tome, ali je sve ura&eno kao samo od sebe. Pred noć su **OKO** mrtvačkog sanduka gorele sveće, sanduk beše pokriven pokrovom, no podu beše posuta venja, pod mrtvu suvu glavu metnuta štampana molitva, a u uglu *cebauie* crkvenjak i čitaše psaltir.

Kao kad konji nagrnu, nagomilaju ce i frču nad mrtvim konjem, tako ce u salonu oko mrtvač-kog sanduka gomilao svet, i tu& i svoj — pred-stavnik plemstva, i kmet, i žene, i svi su ce zabezknuto, unezvereno krstili i klanjali, i lubili hladnu i ukočenu ruku starog kneza.

IX

Bogučarovo je uvek bilo, sve dok ce nije na njemu naselio knez Andreja, zabačeno imanje i bo-gučarovski mužici imali su sasvim drukčiJI karakter nego golobrdski. Oni su ce razlikovali od njih i govorom, i odelom, i naravima. Zvali su ce stepski. Stari knez hvalio ih je zbog n.i-hove izdržAivosti u radu kad su dolazili u Goda e^a la pomognu u sre&ivanju letine ili kopanju ribnj^a i jaraka, ali ih nije voleo zoog njihove "^^os^^dnji boravak kneza Andreje u Boguča-njegove nove ustanove — bolnice, škole i gmanjivanje obroka nije umekšalo njihove na-pavi nego, naprotiv, pojačalo u njima one crte karaktera koje je stari knez nazivao **divA.inom**. Me&V njima su ce uvek pronosidi nekakvi nejasni glasovi, ili kako će ih sve ubrojati u kozake, ili o novoj veri u koju će da ih obrate, ili o ne-kakvim carskim spiskovima, ili o zakletvi **po-AOženoj**. Pavlu Petroviču 1797. godine (o kojoj su govorili da je još onda data sloboda muži-cima, ali su je gospoda oduzela), ili o Petru Feodoroviču, koji će ce zacariti za sedam godina i pod kojim he sve biti slobodno i tako prosto da će sve biti dobro. Glasovi o ratu i Bonaparti i o njegovoj najezди pomešali su ce za njih s tako isto nejasnim mišljenjem o antihristu, o smaku sveta i o čistoj slobodi.

U okolini Bogučarova behu sve velika sela, državna i spahijska. U tom kraju živelo je vrlo malo spahija; bilo je vrlo malo i gospodske po-sluge i pismenih ljudi i u životu seljaka u tom kraju opažala ce jače nego u ostalih ona tajan-stvena struja narodnog, ruskog života, čiji uzroci i smisao bivaju neobjašnjivi savremeni-cima. Jedna od takvih pojava beše pre dvadeset godina pokret meću seljacima toga kraja da ce sèle na nekakve tople reke. Stotinama seljaka, ebu njima i bogučarovski,

počeše odjedanput rasprodavati svoju marvu i odlaziti s porodicom

UD na jugoistok. Kao ptice kad lete nekud nagli "'''^~^' ^~~*^" "^^AI sa ženama i decom bio jugoistok, gde niko od njih nije vali s ^~~"^^" čitavim karavanim, otkuplji- e poJedinačno, bežali i putovali i išli

onamo, na ^tople rekež. Mnogi su bili kažnjeni poslani u Sibir, mnogi su od hladnoće i gladi pomrli u putu, mnogi su ce vratili sami, i taj ce pokret stišao sam no sebi, kao što je i počeo bez očevidnog razloga. Ali podzemne struje nisu prestajale da teku u tom narodu i spremale su ce za neku novu silu, koja je imala da ce pojavi tako&e čudnovato, neočekivano i u isti mah prosto, pri-rodno i snažno. Čovek koji je bliže bio s naro-dom opažao je sad, u 1812. godini, da te podzemne struje rade jako i da su blizu da izbiju.

Došavši u Bogučarovo malo ranije pre smrti staroga kneza, Alpatić je opazio kako je meću narodom uzavrelo i kako, suprotno onom što ce dešavalо u ataru Golih Brda na šezdeset vrsta unaokolo, gde su svi seljaci odlazili (ostavlja-jući kozacima da ruše njihova sela), seL)aci u ataru stepskom, bogučarovskom, imaju, kako ce čuje, veza s Francuzima, dobijaju nekakve hartije što ce rasturaju me&u njima i ostaju tu gde su. On je preko vernih mu slugu doznao kako je mužik Karp, koji je tih dana išao.s državnim pre-vozom i koji je imao jakog uticaja na opštini, doneo glas da kozaci ruše sela iz kojih oddaze stanovnici, a Francuzi ih ne diraju. On je do-znao kako je drugi jedan mužik doneo juče iz sela Vislouhova, gde su Francuzi, čak akt od fran-cuskog generala, u kome ce stanovnicima objav-ljuje da im ce neće učiniti nikakva šteta i da he sve platiti što ce od njih uzme ako ostanu gde su. A za dokaz toga, mužik je doneo iz Vislouhova sto rubalja u novčanicama (nije znao da su bile lažne), što mu je dato unapred za seno.

Najzad, što je najglavnije, Alpatić je doznao da je upravo tog dana, kad je on naredio kmetu da iskupi kola da odvezu iz Bogučarova kneginj^ čin prtljag, bio u selu izjutra zbor, na kome J odlučeno da ce ne odvozi nego da ce čeka. A m -

n^7tim vreme nije čekalo. Predstavnik plemstva - na dan smrti kneževe, 15. avgusta, navaljivao

kneginjicu Mariju da ode tog istog dana, pošto beše nastala opasnost. On je rekao da posle šesnaestog ne odgovara nizašto. Ha dan smrti kneževe otiašao je pred veče, ali je obećao da će Aoči sutra na pogreb. Ali sutradan nije mogao doći, jep bete dobio vest da su Francuzi izne-nadno krenuli napred, na je jedva stigao da ukloni sa svoga imanja svoju porodicu i sve što ima vrednosti.

Oko trideset godina kmetovao je u Bogučarovu kmet Aron, koga je stari knez zvao Dronuška.

Dron beše jedan od onih i telesno i duševno jakih mužika, koji, čim za& u godine, zarastu u bradu, na žive tako ne menjajući ce do 60 i 70 godine, bez ijedne sede dlake ili ne izgubivši nijedan zub, i onako su isto pravi i snažni u šezdesetoj godini kao i u tridesetoj.

Dron je, ubrzo posle seobe na tople ^jeke, u koju je i on odlazio kao i ostali, bio **postavAen** za kmeta u Bogučarovu i otada je 23 godine bes-prekorno proveo na loj dužnosti. NJega su ce mužici bojali više nego gospodina. Gospoda, i stari i mladi knez, i upravnik, cenili su ra i od šale zvali ministrom. Za sve vreme svoje službe **Aron** nije nijednom bio ni pijan, ni bo-lestan; nikad, ni posle neprospavanih noći, ni posle ma kakvog rada, nije ce pokazivao ni naj-manje umoran i, mada nije bio pismen — nije ce nikad pomeo ni u jednom računu koliko je pri-mio novaca i koliko je imao pudova brašna u ogromnim vozovima koje je prodavao, niti je za-ravio i jedan snop žita u žetvi na ma kojoj Assm^ini u bogučarovskim njivama. tič **Došao** iz razorenih Golih Brda, Alpa-Ževe ^ prizvao **ovog** Drona na dan sahrane kne-i naredio mu **da** spremi 12 **konja** za ekipaže kneginjičine i 18 kola za **prtAag**, koji ce morao krenuti iz Bogučarova. Iako su mužici bili pod obrokom, opet, no Alpatičevom mitlenju, nije moglo izvršenje te naredbe naići na teškoće jep je **u** Bogučarovu bilo 230 **KUha** i mužici cv bili imućni. Ali kmet Dron, saslušavši zapovest, obori oči čuteći. Alpatič mu pobroja no imenu mužike koje je poznavao i naredi mu da od njih uzme kola.

Dron odgovori da su konji tih mužika na vo-zidbi. Alpatič pomenu druge mužike. Ni oni, no rečima **Aronovim**, nisu imali konja: jedni su otišli da voze za državu, drugi su slabi, tre-ćima su, opet, konji poskapali bez hrane. Po Dro-novom mišljenju, nisu ce mogli iskupiti konji ni za ekipaže, a kamoli za prtljag.

Alpatič pogleda **pažAivo** **u** Drona i namršti ce. Kao što je Dron bio mužički kmet za ugled, tako i Alpatič nije uzalud upravljao dvadeset godina kneževim imanjima i bio upravnik **za** utled. Bio je veoma vičan da čulom razume pot-rebe i instinkte onog naroda s kojim ima posla i zato je bio odličan upravnik. Kad je pogledao **u** Drona, on je odmah razumeo da odgovori Dro-novi nisu izraz njegovih misli, nego izraz onog opštег **raspoAoženja** bogučarowske opštine koje je već **i** kmeta zahvatilo. Ali je **u** isti mah znao da ce **Aron**, koji ce obogatio i koga opština mrzi, koleba izme&**u** dva tabora — gospodskog i seljač-kog. Alpatič je to kolebanje opazio **u** njegovom pogledu i zato je, namrštivši ce, prišao bdiže **Aronu**.

— Čuj, **Aronuška!** — reče mu. — Nemoj mi govoriti koješta. NJegova svetlost knez Andreja Nikolajević naredio mi je da sav narod ispra-tim, da ne ostane s neprijateljem, a za to ima i carska zapovest. A ko ostane, taj je prema carU izdajnik. Cuješ!

— Razumem — **odgovori Aron**, ne dižući oči.
Alpatič **ce ne** zadovolji tim odgovorom.

— Ej, **Arone, r&avo** će biti! — **reče on i mahnu**

glavoA^{^^^} vola! — reče Dron snuždeno.

— Arone, okani **ce!** — ponovi Alpatič, **na** izvuče ruku ispod pazuha i svečanim pokretom pokaza njome pbd ispod nogu **Aronovih.** — Nije da tebe vidim skroz, nego vidim i tri aršina pod tobom skroz — reče on, pokazujući pbd ispod nogu Dronovih.

Dron **ce** zbuni, pogleda brzo u Alpatiča, **na** opet obori oči.

— Ostavi **ce** ti gluposti, **na** kaži narodu neka **ce** sprema da ide iz svojih kuća u Moskvu i neka spreme kola rano ujutru za kneginjičin prtljag, **a** ti ne idi na zbor. Čuješ?

Dron odjedanput kleče.

— Jakove Alpatiču, razreši me! Uzmi od mene ključeve, razreši me, tako ti Hrista!

— Okani **ce!** — reče Alpatič strogo. — Vidim pod tobom tri aršina skroz — ponovi on, **jep je** znao da su mu veština u pčelarenju i to što je znao kad treba posejati ovac i što je dvadeset go-dina umeo da ugača starom knezu stekli glas ma&ioničara i da **ce** ma&ioničarima pripisuje sposobnost da vide na tri aršina ispod čoveka.

Aron ustade i htede nešto da kaže, ali **ra** Alpatič prekide.

-- Šta ste vi to naumili? A? ... Šta mislite vi? A?

^ — A šta da činim s narodom? — reče **Aron.** LacBHM
ce uskomešao. A **ja** im govorim ... — ^° ^^^^ i
velim — reče Alpatič. — Piju

je uzavrelo, Jakove Alpatiču; drugo
upita kratko.

— Sve
dovukli.
bure

— Dahle, slušaj. Ja idem do načelnika, a ti narodu objavi da ce tog okane i da dadu kola.

— Razumem — odgovori Dron.

Jakov Alpatič nije više **navaAivao.** On je dugo upravlao narodom i znao je da je najboli način da ce ljudi nagnaju na poslušnost taj da im čovek ne pokaže kako on sumnja da oni mogu i ne poslušati. Kad je iščupao od Drona ono poslušno :)razumem<!!, Alpatič ce time zadovoljio mada ne samo nije sumnjao nego je bio gotovo uve^ ren da ce kola neće nabaviti bez pomoći vojne komande.

I doista, do mraka kola ne behu iskupljena. U selu kod mehane bio je opet zbor i na zboru je odlučeno da ce konji oteraju u šumu i da ce ne daju kola. He kazujući ništa o tom kneginjici, Alpatič zapovedi da ce stovari njegov prtljag sa onih konja koji su došli iz Golih Brda i da ce ti konji spreme za kneginjičine kočije, a on ode u komandu.

Posle očeve sahrane, kneginjica Marija ce zatvorila u svoju sobu i nije nikog puštal a k sebi. Vratima pri&e sluškinja i reče kako je Alpatič došao i traži naredbu za odlazak. (To je bilo pre razgovora Alpatičevog s Dronom.) Kneginjica Marija diže ce s divana na kome je ležala i kroz zatvorena vrata reče da ona neće nikud i nikad ići i da modi da je ostave na miru.

Prozori sobe u kojoj je ležala kneginjica Marija bili su okrenuti zapadu. Ona je ležala na divanu okrenuta licem zidu i, prebiraju&i prstima dugmeta na kožnom jastuku, videla je samo taj jastuk i njene nejasne misli behu upr^Lene na jedno: mislila je o tome kako ce ne vraća

- vMpe i o onoj svojoj duševnoj gnusobi za Apsal nije znala, a koja ce pokazala za vreme **Zmnja** njenog oca. Ona je htela, ali nije smela S ce moli bogu, nije smela da mu ce obraća f onom duševnom stanju u kome ce nalazila. Augo L dežala u tom podožaju.

[^] CvHue pre&e s druge strane kuće i svoJIM ko-gim večernjim zracima obasja kroz otvorene pro-čose sobu i jedan deo jastuka od safijana u koji ie gledala kneginjica Marija. Njen tok misli odjedanput zastade. Ona ce nesvesno diže, po-pravi kosu, ustade i pri&e prozoru, udišući nehotice hladovinu vedrog, ali vetrovitog večera.

aDa, sad ti je ugodno da uživaš gledajući veče! Njega već nema i niko ti neće smetati!« — reče ona sebi, na ce spusti na stolicu i nasloni glavu na prozor.

Neko je iz vrta zovnu nežno i tiho i poljubi je u glavu. Ona pogleda. To beše m-He Bourienne, u crnoj haAini s belim florovima. Ona je tiho prišla kneginjici Mariji, poljubila je sa uzda-hom i odmah zaplakala. Kneginjica Marija je pogleda. Seti ce svih ranijih sukoba s njom i svoje surevnjivosti prema njoj; seti ce i toga kako ce on u poslednje vreme izmenio prema m-He Bourienne i kako nije mogao da je vidi i kako ju je, dakle, ona nepravedno prekorevala u svojoj duši. ^Pa zar ja, ja koja sam žedela da on umre, da osu-VuJem nekoga!« — pomisli ona u sebi.

Kneginjici Mariji izi&e živo pred oči stanje n^iie Bourienne, koja je u poslednje vreme bila UDal^ena iz njenog društva; ali je uz to zavisila bl^^ " ^ivelu u tu&oj kući. I bi joj je žao. Ona M-Pe Upitno pogleda u nju i pruži joj ruku. gin.m o~~~~~e odmah zaplaka, poče da l>ubi kne-kneg!""^ RUKU i da govori o žalosti koja je injicu postigla i kako i ona deli tu žalost.

Govorila je kako joj je jedina uteha u žalosti to što joj kneginjica dopušta da je deli s njom. Go-vorila joj kako sve ranije nesuglasice treba da ce unište pred velikom žalošću, kako ona oceha da je prava pred svima i kako on otuda vidi njenu ljubav i zahvalnost. Kneginjica je slušala nije razumevala njene reči, ali bi ponekad bacila pogled na nju i slušala zvuk njenog glasa.

— Vaš je položaj, mila kneginjice, dvostruko užasan — reče m-Ile Bourienne, počutavši. — Ja znam da vi niste mogli niti možete misliti o sebi; ali mene obavezuje moja l^ubav prema vamg da o vama

mislim... Je li bio Alpatić kod vas? Je li govorio s vama o odlasku? — upita ona.

Kneginjica Marija ne odgovori. Ona nije shva-tala kuda i ko treba da ode. »Zar ce moglo sad što počinjati, misliti o čemu? Zar nije sad sve-jedno?« Ona ne odgovori.

— Znate li vi, chere Marie — reče m-lle Bourienne — da smo mi u opasnosti, da su nas opko-Aili Francuzi; sad je opasno ići. Ako po&emo, roTOBo je izvesno da ćemo biti zarobljene i bog-zna...

Kneginjica Marija je gledala u svoju družbe-nicu i nije razumevala šta joj govori.

— Ah, kad bi KO znao kako je meni sad sve-jedno! — reče ona. — Razume ce da ja nipošto ne bih želela da odem od njega... Alpatić mi je govorio nešto o odlasku... Govorite s njim, ja ništa, ništa ne mogu niti hoću...

— Ja sam govorila s njim. On ce nada da ćemo sutra moći da otputujemo; nego, ja mislim da bi sad bolje bilo da ostanemo ovde — reče m-lle Bourienne. — Jep, vi ćete i sami priznati, chere Marie, da bi bilo užasno pasti usput šaka voj-nicima ili pobunjenim muzicima. — M-Pe Bourienne izvadi iz torbice objavu (koja ne beše na običnoj ruskoj hartiji) francuskog generala

. . Aa stanovnici ne ostavljaju svoje kuće i da će im francuske vlasti dati potrebnu zaštitu, ie dade kneginjici.

-- Ja mislim da je boAe da ce obratite tome ^neoalu — reče m-lle Bourienne — a ja sam uve-^a da Re vam ce ukazati dužno poštovanje.

Kneginjica Marija pročita akt i lice joj zadrhta od suva plača.

-- Preko Kora ste dobili ovo? — upita ona.

— Svakako su doznali da sam Francuskinja, no imenu — reče m-lle Bourienne i pocrvene.

Kneginjica Marija s tom hartijom u ruci ustade od prozora i sva bleda izi&e iz sobe i ode u bivši kabinet kneza Andreje.

— Dunjaša, pozovite mi Alpatića, Dronušku, Kora bilo! — reče ona soberici. — I kažite Amaliji Karlovnoj da ne ulazi k meni — dodade kad će glas m-lle Bourienne. — Da ce ide što brže! Da ce ide što npe! — govorila je knegi-njica Marija, grozeći ce od pomisli da može ostati pod vlašću Francuza.

žZar da knez Andreja čuje da je pod francu-skom vlašću! Zar da čuje kako je ona, kći kneza Nikolaja Andrejevića Bolkonskog, molila ročno-dina generala Ramu da je zaštiti i koristila ce njegovim dobročinstvom!ž Ta misao ju je užasa-vada, od nje ce zgražala, crvenela i osećala takvu mržnju i ponos kakav dosad još nije ose-tila. Sve što je bilo mučno i, naročito, uvred-ljivo u njenom položaju iziće joj živo pred oči. nOni, Francuzi, nastaniće ce u toj kući; ^podin general Ramu zauzeće kabnnet kneza ^Apeje; zabave radi preturaće i čitati njegova p^ma i hartije. M-Pe Bourienne

lui fera les hon-^rs de Bogučarovo.* Meni će dati kakvu sobicu

gučarovu*^"^^ Burijen primiće ra s počastima u Boiz milosti; vojnici će raskopati sveži grob očev da skinu s njega krstove i zvezde; oni he mi pričati o pobedama nad Rusima i pretvorno he iskazivati caU4emhe u mojoj žalostiž ... mi-slila je kneginjica Marija ali ne svojim mi-slima, nego ce ocehaAa dužna da misli za sebe mislima CBora oca i brata. Njoj lično bilo je svejedno, ma gde ostala i ma šta ce s njom desilo-ali je istovremeno osećala da je predstavnica svog pokojnog oca i kneza Andreje. Ona je i neho-tice misAila njihovim mislima i ocehaAa njihovim ocehanHma. Ono isto što bi oni sad rekli, što bi^ učinili — ona je osećala da je potrebno da ce učini. Ona je otišla u kabinet kneza An-dreje i, TpUAehH ce da je nadahnu njegove misli, mislila o svom položaju.

Životni zahtevi, za koje je ona računala da su uništeni cMphU očevom, iskrnsnuše iznenadno pred kneginjicom Marijom s novom, dosad ne-poznatom snagom i obuzeše je.

Ona je uzrujana, crvena, hodala no sobi, tra-žehi da joj Aohe čas Alpatić, čas Mihailo Iva-nič, čas Tihon, čas Aron. Dunjaša, dadilja i sve sluškinje nisu mogle ništa pehn koliko ima istine u onom što je kazala m-He Bourienne. Alpatić nije bio kod KUhe: otišao je u komandu. Kad je prizvan Mihailo Ivanič, arhitekta, koji je došao dremljiv kneginjici Mariji, on joj nije Morao ništa reći. On je, sa onim istim osmehom odobravanja, s kojim ce beše navikao da petnaest godina, ne Ka3UjUhH svoje mišljenje, odgovara na pitanja staroga kneza, odgovarao na pitanja kne-ginjice Marije tako da ce iz njegovih odgovora nije moglo izvesti ništa odrećeno. Prizvan stari sobar Tihon, sa opalim i otomboljenim li-cem, na kome ce video pečat neizlečive žalosti, odgovarao je na sva pitanja kneginjice Marije:

.Razur~~A~~AJ ijdya ce uzdržavao da ne zaplače,
*"[^]f *'Umao u sobu kmet Dron, duboko
ce noicvoHHo kneginjici i stao uz dovratak^

Kneginjica Marija preće preko sobe, na ce zaustavi prema njemu.

Dronuška — reče mu kneginjica Mapnja, Koia ie gledala u njemu istinskog prijatelja, onog istog Aronušku koji joj je svake godine kad ide na vašar u Vjazmu donosio i smešeći ce davao osobite medene kolače. — Dronuška, sad posle naše nesreće... — poče ona, na ućuta, jep ne bi kadra da govori dal^e.

— Svi smo u božjoj ruci — reče on i uzdahnu. Oboje poćutaše.

— Dronuška, Alpatić je nekud otišao, ne-mam kome da ce obratim. Je li istina što mi kažu da ja ne mogu otići? .u !

— A zašto da ne možeš otići, vaša svet-losti, možeš otići — reče Dron.

— Kazali su mi da je opasno od neprijatelja. Golube, ja ništa ne mogu, ništa ne razumem, ni-koga nemam. Ja hoću neminovno da idem noćas ili sutra rano ujutru.

Dron je čutao. On pogleda ispod oka knegi-njicu Mariju i reče:

Nema konja, ja sam to kazao i Jakovu Al-patiču.

A zašto nema? — upita kneginjica.

Sve zbog kazne božje — reče Dron. —

Kakvih je konja bilo, na ih uzeše za vojsku, na kakvi su tek polipsali: sad je takva godina. Da da i mi ne pomremo od gladi, a kamoli da hramimo konje! I ovako narod no tri dana ne jede.

šta nema, sasvim nas upropastiše.

^neginjica Marija pažljivo je slušala što

JOJ on govori. . . .

— Mužici upropaćeni? Nemaju žita? — upita ona.

— Umiru od gladi — reče Dron — a kamoli konji. . .

— Pa zašto nisi kazao, Dronuška? Zar ce ne možeš pomoći? Ja ču učiniti sve što mogu — Kneginjici Mariji beše neobično da pomisli da sad, u takvom času, kad joj je takva žalost ispunila dušu, ima ljudi bogatih i siromašnih i da bogati mogu da ne pomognu siromašnima. Ona je nešto nejasno znala i čula da ima gospod-skoga žita i da ra daju mužicima. A znala je i to da ni brat, ni otac njen ne bi odrekli pomoći mužicima u nevolji; samo ce bojala da ne po-greši nešto u rečima što ce tiće tog razdavanja žita mužicima, koje je htela da naredi. Ona ce obradovala što joj ce dade razlog za takvo sta-ranje, zbog kojega je ne beše stid da zaboravi svoju žalost. Poče potanko da raspituje Dro-nušku o mužičkim nevoljama i o tome šta ima gospodskoga u Bogučarovu.

— Pa mi, valjda, imamo gospodskoga, bratov-leg žita? — upita ona.

— Gospodsko je žito celo, nedirnuto — reče Aron ponosno — naš knez nije nare&ivao da ce prodaje.

— Podaj ra mužicima, podaj sve što im treba; ja te u ime bratovlje ovlašćujem — reče kneginjica Marija.

Dron ništa ne odgovori i duboko uzdahnu.

— Razdaj im to žito, ako ra bude dosta za njih. Sve razdaj. Ja ti to zapovedam u ime bra-tovlje, i kaži im: što je naše to je i njihovo. Mi nećemo ništa zažaliti za njih. Tako im kaži.

Dron je netremice gledao u kneginjicu dok je govorila.

— Razreši ti mene, matuška, tako ti boga, ppvedi nek ce prime od mene ključevi — reče — Služio sam dvadeset tri godine, nisam zla učinio, razreši me, tako ti boga!

E^eginjica Marija niJS razumela šta on tpaži od nje i zašto moli da ra razreši službe. gma mu odgovori kako nije nikad posumnjala u njegovu odanost i kako je gotova da sve učini za njega i za mužike.

Jedan sat posle toga do&e Dunjaša kneginjici i javi kako je došao Dron i kako su ce, no zapo-vesti kneginjičinoj, svi mužici iskupili kod ambara i želete da govore s gospo&om.

— Ali ja ih nisam zvala — reče kneginjica Marija — samo sam rekla Dronuški da im razda žita.

— Tako vam boga, kneginjice matuška, nare-dite da ih oteraju i ne idite k njima. Sve je to sama prevara — reče joj Dunjaša. — A kad do&e Jakov Alpatič, otići čemo . . . ali vi nemojte ići k njima. . .

— A kakva prevara? — upita kneginjica za-čuveno.

Pa TO ja znam, samo poslušajte mene, tako vam boga. Eto, upitajte i dadilju. Kažu da ne pri-staju da odlaze no vašoj naredbi.

Ti nešto buncas. Pa ja nikad nisam nare-vivala da odlaze . . . — reče kneginjica Marija. oovi Dronušku.

Aobe Dron i potvrđi reči Dunjaštine da su mužici došli no naredbi kneginjičinoj.

ja ih nisam nikako zvala — reče kne-
ti "svakako, nisi kazao kako sam
R kla. Ja sam samo kazala da im daš žita.

< Dron, ne odgovorivši, uzdahnu.

— Ako zapovedate, oni će otići — reče on

— He, **ne**, idem ja.k njima — reče kneginjica Marija.

I pored sveg odvraćanja Dunjašinog i **dadilji-Hor**, kneginjica Marija iziće na stepenište. Dro-nuška, **Aunjaša**, dadilja i Mihailo Ivanič išli su za njom.

!^Oni, verovatno, misle da im ja dajem žito zato da ostanu kod svojih kuća i da će ja otići, a njih ostaviti na milost i nemilost Francu' zimaž — mislila je kneginjica Marija. »Obećaču im hranu na imanju kod Moskve, stanove; ja sam uverena da bi im Aiidre još više učinio na mom mestuž — mislila je idući no sumraku bliže gomili **KO** ja je stajala na poljani kod ambara.

Gomila ce zbi i uskomeša i brzo ce poski-daše kape. Kneginjica Marija, oborivši oči i sapličući ce nogama **u** haljini, pri&e im blizu. Toliko raznolikih starih i mladih očiju beše uprto **u** nju i toliko beše raznih lica da kneginjica Marija nije videla nijedno lice i osećala je potrebu da govori odjedanput sa svima, a nije znala kako. Ali opet to što je znala da je pred-stavnica svoga oca i brata, dade joj snage i ona smelo poče svoj govor.

— Meni je veoma milo što ste došli — poče kneginjica Marija, ne dižući oči i osećajući kako joj srce kuca jako i brzo. — Meni je Dro-nuška kazao da vas je rat upropastio. To je naša zajednička nevolja i ja **ne** **lu** ništa požaliti, samo da vam pomognem. Ja **hU** otići, jep je ovde opasno . . . i neprijatelj je blizu . . . jep . . . Ja vam dajem sve, prijatelji moji, i molim vas da uzmete sve, sve žito naše, da ne oskudevate. A ako su vam rekli da vam ja dajem žito da ostanete ovde, to nije istina. Ja vas, naprotiv, molim da po&ete sa svom svojom imovinom **na** naše imanje kod Moskve,

. ia i tamo primam na sebe i dajem vam reč da
oskudevati. Daće vam ce i kuće i žita. K:^ginjica
zastade. U gomili su ce čuli samo

uzdasi^{^^} ovo ne činim od svoje strane — nastavi kneginjica — ja vam ovo činim u ime pokojnog mja koji vam je bio dobar gospodar, i u ime brata, i u ime njegovog sina.

Ona opet zastade. Niko ne prekide njeno čutanje.

— Naša je nevolja zaJednička, na čemo sve deliti no pola. Sve što je moje, to je i vaše — reče ona i pogleda lica koja stajahu pred njom.

Sve su oči gledale u nju s jednakim izrazom, čije značenje ona nije mogla da razume. Da li to beše radoznalost, odanost, zahvalnost ili boja-zan i nepoverenje, tek izraz na svakom licu bio je isti.

— Mnogo smo zadovoljni vašim dobrotama, ali nam ne priliči da uzimamo gospodsko žito

— ču ce neki glas pozadi.

— A zašto? — upita kneginjica.

Niko ne odgovori i kneginjica Marija, pogle-davši no gomili, opazi kako ce sad sve oči s ko-jima ce sretne odmah obaraju.

— Ali zašto nećete? — upita ona opet. . * Niko ne odgovori.

Kneginjici Mariji bi teško od tog čutanja; ona ce trudila da uhvati nečiji pogled.

Zašto ne gorovite? — okrete ce ona jednom ^arcu koji je stajao pred njom nalakćen na jj[^] Kaži ako misliš da treba još nešto. **ppg** ^^^^ Učiniti — dodade ona kad uhvati njegov ogled. Ali on, kao da ra to raz[^]uti, obori sa-svimglavuiprogovori:

— m ^ ^ pristajemo, nama ne treba žito.

— He ostavimo? Nećemo. Nećemo.
pristajemo. Tebe žalimo, ali ne pristajemo. — Idi ti sama ... — začu ce u gomili s raz-nih strana. I opet ce na svima licima te gomile ukaza jedan isti izraz, ali **no** svemu to sad ne beše izraz radoznalosti i zahvalnosti, nego iz-raz ogorčene odlučnosti.

— Pa vi niste dobro razumeli — reče knegi-njica Marija i tužno ce osmehnu. — Zašto ne-ćete da idete? Ja vam dajem reč da ču vam dati stan, da ču vas hraniti. A ovde će vas neprijatel upropastiti ...

Ali njen glas zagluši gomila vikom ...

— He pristajemo, neka upropaste! Nećemo **iBoje** žito, ne pristajemo!

Kneginjica ce trudila da opet uhvati nečiji pogled iz gomile, ali nijedan pogled ne beše upravljen na nju; očevidno su krili oči od nje. Njoj bi neobično i neugodno.

— Gle kako je vešta, hajde s njom da **joj** ro-buješ! Rasturi kuću, na idu u ropstvo. Šta veli? Daću, veli, žito!
— čuli su ce glasovi u gomili.

Kneginjica Marija obori glavu, izi&e iz kruga i ode u kuću. Još jednom zapovedi Aronu da sutra budu spremni konji za odlazak, na ode u svoju sobu i tu ostade sama sa svojim mislima.

HP

Kneginjica Marija dugo je sedela te noći kraj otvorenog prozora u svojoj sobi i slušala mužičke razgovore koji su dolazili iz sela, ali nije mislila o njima. Osećala je da ih ne bi mogla razumeti, na ma koliko da misli o njima. Mislila je neprestano jedno — o svojoj žalosti, KO ja sad, posle prekida izazvanog brigom o sadašnjosti, već beše postala za nju prošlost. Ona ce sad već mogla sećati, mogla je plakati i mogla

Aiti bogu. Sa sunčanim zalaskom beše ce i ^^p^išao. Noć je bila tiha i sveža. Oko dva-sati glasovi učutaše, zapeva petao, iza

poče da ce pomal^ pun mesec, diže ce hladna, Sa magla s rosom i zavlada tišina i nad selom i nad kućom.

^eginjici su :**Izlazile** pred oči Jedna za dru-gom slike iz bliske prošlosti — bolesti i no-slednjih časova njenog oca. I ona ce s tužnom oadošcu zaustavlja sad na tim slikama, a samo ie sa užasom odgonila od sebe poslednju sliku, sliku njegove smrti, koju — ona je to osećala — ne bi bila kadra ni da zamisli u tom tihom i tajanstvenom noćnom času. I te su joj slike iz-lazile pred oči tako jasno i s takvim pojedino-stima da su joj ce činile čas kao stvarnost, čas kao prošAOSt, čas kao budućnost.

Čas je živo zamisljala onaj trenutak kad **ra** je udarila kaplja i kad su **ra** iz vrta u Golim Brdima vukli ispod ruku, a on mrmlao nešto uzetim jezikom, micao sedim obrvama i gdedao u nju uz nemireno i bojažljivo.

!)On mi je i tada htio reći ono što mi je rekao na dan svoje smrti« — mislila je. žOn je uvek imao na umu ono što mi je rekao.« I kneginjica Marija seti ce sa svima pojedinostima one noći u Golim Brdima uoči dana u koji će **ra** udariti kaplja, kad je ona, sluteći nesreću, ostala s njim protiv njegove BOAt. Ona nije spavala te noći i sišla je na prstima dole, približila ce vratima sobe s cvećem u kojoj je te noći spavao n.en otac i slušala šta govori. On je izmučeno, Umorno razgovarao nešto s Tihonom. Govorio je del ° ° Krimu, o topAim noćima, o carici. Vi-HHi^ " dobio volju da razgovara. ^Pa zašto dem mene? Zašto nije dopustio da ja bu-sa/ mesto Tihona?« — mislila je i onda i ^ kneginjica Marija. ^-On sad Beh neće všpe

nikad reći nikom ono što mu je bilo u duti Beh ce nikad više nehe vratiti njemu i meni lai čas kad bi on govorio sve što je želeo da kaže a ja, a ne Tihon, slušala bih ra i razumela. Za' što onda nisam ušla u sobu?« — mislila je žMožebiti, on bi mi još tada rekao ono što mi je kazao na dan smrti. On je i onda u razgovoru s Tihonom dvaput pitao za mene. Hteo je da me vidi, a ja sam stajala onde, pred vratima. Ocehao ce tužno, mučno mu je bilo da razgovara s Tiho-nom, koji ra nije razumevao. Sećao ce

kako je no-čeo da govori s njim o Lizi kao da je živa — beše zaboravio da je umrla, a Tihon mu napomenu kako nje već nema, a on mu viknu: ^Budalo!« Bilo mu je teško. Slušala sam pred vratima kako je, ječeći, legao na krevet i glasno uzviknuo:)>Bože moj!« Zašto nisam onda ušla? Šta bi mi uči-nio? Šta bих izgubila? A možebiti on bi ce tada utešio, rekao bi mi onu reč.ž I kneginjica Marija glasno izgovori onu nežnu reč koju joj je on kazao na dan smrti. dDu-ši-ce!« — ponovi ona tu reč i zaplaka i obliše je suze koje olak-šavaju duši. Ona je sad videla pred sobom nje-govo Aice. Ali ne ono lice koje je znala još otkako za sebe pamti i koje je uvek gledala izda-leka, nego ono plašivo i slabo lice koje je, kad ce sagla njegovim ustima da čuje šta joj govori, razgledala prvi put izbliza sa svim njegovim borama i pojedinostima. žDu-ši-ce!« — ponovi ona. & žŠta li je pomislio kad je rekao tu reč? Šta li sad misli?« — upita ce odjedanput i kao odgo-vor na TO — ugleda njega pred sobom sa onim iz-razom koji je imao u mrtvačkom sanduku na licu povezanom belom maramom. I onaj užas koji ju je obuzeo onda kad ra je dodirnula i uverila ce da ono ne samo što nije bio on, nego da ono beše nešto tajanstveno i odvratno, obuze je i sad.

misli o nečem drugom, htede da ce moli a ne mogade ni jedno. Ona je svojim krupnim, ptvooenim očima gledala u mesečinu i senke, gmki čas očekivala da će ugledati njegovo mrtvo i osećala kako je ona tišina nad kućom i u kući okiva.

— Aunjaša! — prošaputa ona. — Dunjaša! — viknu divljim glasom, na ce otrže iz tišine i pobeže u devojačku sobu na susret dadili i sluškinjama koje potrčaše k njoj.

XIII

Rostov i Iljin, npaheHH Lavruškom koji ce tek beše vratio iz ropstva i jedan ordonans hu-sar, behu pošli 17. avgusta sa svoga bivaka Jan-kova, na petnaest vrsta od Bogučarova, da pro-jašu malo — da ogledaju novog konja koga beše Ilin kupio i da razgledaju ima li no selima sena.

Za poslednja tri dana Bogučarovo ce nalazilo izme&u dve neprijateljske vojske, tako da je U njega mogda lako svratiti i ruska zaštitnica i francuska prethodnica i zato je Rostov, kao ^ižAiv eskadronski komandir, hteo da ce npe ^^rancuza koristi provijantom koji je ostao U Bogučarovu.

Rostov i Iljin behu veoma veseli. Putem u Bo-Učarovo, 1^ kneževo imanje s majurom, gde su ce ^li da će naći veliku poslugu i lepih devo-n sm^~~~~*~ zapitkivali Lavrušku o Napoleonu vali 1^!^.~~~~~*~ pričanju, čas su ce utrkivali probajući konja Iljinova.
U Koie slutio da je to selo
je bio r imanje onog istog Bolkonskog koji
verenik njegove sestre.

amar š

Rostov i Iljin pustiše poslednji put konje da ce utrkuju uz uzbrdicu pred Bogučarovom i Po. stov preteče Iljina, na prvi utrča u ulicu seda Bogučarova.

— Ti me preteče — reče mu zajapureni Iljin.

— Da, uvek te preteknem, i na livadi te pre[^] tek nem i ovde — odgovori Rostov, gladeći rukom svog zapenušenog donca.

— A ja bih vas pretekao na ovom francuskom, vaša svetlosti — reče pozadi Lavruška, koji je svoju tegleću kljusinu zvao francuskom — samo nisam hteo da vas postidim.

Oni ce hodom pribdižiše ambaru kod koga je stajala velika gomila mužika.

Neki mužici skidoše kape, a neki pod ka-pama gledahu u pridošlice. Dva stara, dugačka mužika, s Aicima punim bora i s retkim bra-dama, izi&oše iz mehane, na smešeći ce, IjuAa-jući ce i pevajući nekakvu neskladnu pesmu, pri&oše oficirima.

— Junaci! — reče Rostov smejući ce. — Aa li ima sena?

— Gle, kako su jednaki! ... — reče Iljin.

— ^Bess ... e ... ee ... ela je mo ... oja ko ... li3 ... bi ... i ... ic ... pevao je jedan mužik cal srećnim osmehom.

Jedan ce mužik izdvoji iz gomile i npnbe Ro-j stovu.

— Ko ste vi? — upita on.

— Francuzi — odgovori Iljin smejući ce. D Evo ovo je glavom Napoleon — dodade i pokaza na[^] Lavrušku.

— Aakle, Rusi ste? — upita opet mužik.

— A ima Ai tu MHoru vaše vojske? — drugi, omalen mužik, prilazeći im.

Nego,;

— Mnogo, mnogo — odgovori Rostov. — što ste ce vi tu iskupili? — dodade on. nije kakva svetkovina?

^^ekUPILI ce starci seoskim poslom — od-govori mužik i ode od njega.

u^om ce pomlopše **putem** od gospodske kuće dve žsene i jedan čovek **u** belom šeširu, idući ka oficirim ^ pU^^^^q^q^.^Qj haljini moja je, nek mi je niko ne otima! — reče IAin kad opazi **Dunjašu Koia** je doista trčala k **njemu**.

— Naša je! — reče Lavruška Il.inu i namignu.

— Koje dobro, lepojko moja? — upita je IAin smešeći ce.

— Kneginjica mi je naredila da pitam iz koga ste puka i kako ce zovete.

— Ovo je grof Rostov, komandir eskadrona, a ja sam vaš pokorni sluga.

— žKo ... li ... i ... bi ... ca! ... zapeva pi-jani mužik, smešeći ce veselo i gledajući u IAina koji je razgovarao sa sluškinjom.

Odmah za DunjaŠom pristupi Rostovu Alpatič, još izdaleka skinuvši šešir.

— Usu&ujem ce uz nemiriti vaše blagorodstvo — reče on s poštovanjem, ali sa izvesnim nema-rom prema mladosti toga oficira i zadenuvši ruku za kaput. — Moja gospodarica, kći preminu-log 15. oBor meseca general-anšefa kneza Niko-laja Andrejeviča Bolkonskog, nalazi ce u nepri-lici zbog prostote tih osoba — on pokaza na mužike — na vas moli da izvolite ... Ako je no ^l.i da ce odmaknemo malo, jep nije zgodno pred... na Alpatič, osmehnuvši ce tužno i pokaza ~~far~~ ^Užika koji obletahu pozadi oko njega, kaoJbadi oko konja.

Gle i^" " ' ^" patiču ... A! Jakove Alpatiču! ... li. te! Oprosti za ime Hrista! Gle! Je n-ega govorahu mužici, smešeći ce veselo na

^ostov pogleda na pijane mužike i osmehnu ce.

— Možda ovo zabavAa vašu svetlost? — upita Jakov Alpatič ozbiljno, pokazujući dru. gom, nezadenutom rukom na starce.

\$ — He, u tom je malo zabave — reče Rostov i odmače ce. — Sta je? — upita on.

— Usućujem ce dostaviti vašoj svetlosti da ovdašnji grubi narod neće da pusti gospodaricu sa imanja i preti da he ispregnuti konje, i tako njena svetlost ne može da ode, a još jutros je sve potovareno.

— He može biti! — užviknu Rostov.

— Čast mi je dostaviti vam suštu istinu — ponovi Alpatič.

Rostov sjaha s konja i dade ra seizu, na nobe sa Alpatičem u kuću, zapitkujući ra o pojedinostima dogabaja. I odista, ono što je kneginjica juče nu-dila mužicima žito, na njeno objašnjavanje s Aronom i sa zborom, tako je pokvarilo stvar da je Dron sasvim predao ključeve, pridružio ce mužicima i nije više dolazio kad ra Alpatič zovne, i da su mužici izjutra, kad je kneginjica zapove-dila da ce preže za polazak, izišli u velikoj gomili do ambara i poslali poruku kako oni nehe pustiti kneginjicu iz sela, kako ima naredba da ce нико не seli, i kako će oni ispregnuti konje. Alpatič je izlazio pred njih da ih obavesti, a oni su mu odgovorili (najviše je govorio Karp, a Dron ce nije pomaljao iz gomile) kako ne mogu pu-stiti kneginjicu i kako ima za to naredba, a ako kneginjica ostane, oni će nju kao i dosad slušati n u svemu joj ce pokoravati.

Onda, kad su Rostov i Iljin projurili na ko-:::ima putem, kneginjica Marija bila je, iako su je A/i:atič, dadilja i sluškinje odvraćali, naredila da ce preže i htela je da ide; ali kad kočijaši ugledate konjanike u trku, oni pomisliše da su Francuzi i razbegoše ce, a kući :kenskinje u udari u plać.

— Baćuška! Oče ro&eni! Bog te je poslao! — 4VAH su ce sad ganuti glasovi dok je Rostov pro-||^ziokrozpreASobAe.

Kneginjica Marija sedela je u dvorani, izgub-A^na i klonula, kad uvedoše k njoj Rostova. Ona ^je razabirala ko je

on, ni što je došao, ni šta će s njom biti. Kad je ugledala njegovo nvcKO lice i kad je no njegovom ulasku i no prvim rečima koje je izustio videla da je čovek iz njenog staleža, ona ra pogleda svojim dubokim i zračnim pogledom i poče da govori is-prekidanim i uzdrhtalim od uzrujanosti glasom. Rostovu ce začas učini nešto romantično u ovom sastanku. ŽDevojka bez odbrane, ubijena žalošću, sama, ostavlena na milost i nemilost grubih, no-bunjenih mužika! I neka čudna sudbina nanese mene ovamo! — mislio je Rostov, slušajući je i gledajući u nju. ŽPa kakva blagost, kakva pleme-nitost u njenim crtama i izrazu! — mislio je slušajući njeno zbumjeno pričanje.

Kad ona poče da priča o tome kako ce sve do-godilo odmah sutradan posle pogreba očevog, glas joj zadrhta. Ona okreće glavu i zatim, kao da ce poboja da Rostov ne pomici da ona hoće svojim rečima da ra dirne, pogleda u njega upitno i upla-Šeno. Rostovu behu oči pune suza. Kneginjica Ma-rija opazi to i zahvalno pogleda u Rostova onim svojim zračnim pogledom poređ koga ce moralо zaboraviti njeno ružno lice.

He umem vam iskazati, kneginjice, kako sam srećan što sam slučajno svratio ovamo i što će modi da vam ukai^{em} svoju uslugu — reče Rostov i čap^{^^^} * " ^zvolite vi ići, a ja vam jamčim svojom ^jjjpu Aa ce nijedan čovek neće usuditi da vam da v ^**^U neprijatnost, ako mi samo dopustite klonm[^] čratim — dodade on, na ce ponizno po-i poć![^] klanjaju damama od carske krvi,

vratima.

Rostov je svojim tonom punim poštovanja kao hteo da pokaže kako on, iako bi smatrao za sreću da ce upozna s njom, neće da ce koristi njenom ne-BOAjOM i da ce zbližava s njom.

Kneginjica Marija je razumela i ocenila taj ton.

— Ja sam vam veoma, veoma zahvalna — reče mu ona na francuskom — ali ce nadam da je to sve bila samo pometnja i da za to nije niko kriv. — Kneginjica odjedanput zaplaka. — Oprostite mi — reče ona.

Rostov ce namišti, još jedanput ce duboko pokloni, na izi&e iz sobe.

XIV

— Šta je, je li lepa? Ova, brate, moja rumenka divna, na joj ime Dunjaša... — Ali kad Iljin pogleda u oči Rostovu, on učuta. Vide da njegov heroj komandir misli sad o nečem sasvim drugom.

Rostov Autito pogleda na Iljina, ne odgovori mu ništa i uputi ce brzim koracima u selo.

— Pokazaću ja njima, daću ja njima, razbojni-cima! — govorio je za sebe.

Alpatić opruži korake, samo da ne bi trčao trkom, i jedva stiže Rostova.

— Šta ste izvoleli rešiti? — upita on kad ra stiže.

Rostov zastade, na stiše pesnice i odjedanput preteći pobe na Alpatiča.

— Rešiti? Šta rešiti? Matora starkelo -* viknu on na njega. — Šta si ti radio? A? Mužici ce bune, a ti ne umeš da izićeš s njima nakraj-Ti si sam izdajnik! Znam ja vas, kožu ču svima odrati... — I odjedanput, kao da ce poboja da uzalud ne potroši svoju nagomilanu l-utn-U'

tavi Alpatiča i brzo po&e napred. Alpatič ^{o~ueII} U sebi osećanje uvrečenosti, na opruži kooake, dostiže Rostova i nastavi da mu iznosi eBoie mišl.enje. Govorio mu je kako su ce mužici uzjogunili, kako sad ne bi bilo pametno boriti ce s njima bez vojne komande i kako bi bilo bolje poslati najpre no komandu.

. Daču ja njima vojnu komandu ... Pokazaću ja njima borbu... — dodavao je Nikolaj bez smi-sla dok ra je gušila nepomišlена, životinjska ljutnja i potreba da tu l.utnju iskali. On ce, ne misleći šta će da radi, nesvesno, brzim i odluč-nim hodom primicao gomili. I što ce on bliže njoj primicao, tim je Alpatič više ocehao da nje-gov nepomišljen postupak može imati dobrih rezultata. To su isto osečali i mužici u gomili, gledajući njegov brz i čvrst hod i njegovo odlučno i namršteno lice.

Pošto su husari ušli u selo i Rostov otišao kneginjici, u gomili nastadoše zbrka i razdor. Neki su mužici počeli da govore kako su ti što su došli Rusi, na će ce naći uvrečeni što oni ne puštaju kneginjicu. Dron je bno tog istog miš-ljenja; ali čim on to reče, Kapn i ostali mužici napadoše bivšeg kmeta.

Koliko si godina opština jeo? — viknu na njega Kapn. — Tebi je svejedno. Ti ćeš iskopati pupče i odneti, a šta ti je stalo hoće li ce naše kupe raskopati, ili neće.

— Rečeno je da bude reda, da ne ide нико из Upe i da ce ni koliko zrnce baruta ništa ne iznese-- eto to je rečeno! — viknu drugi.

g^{6-7^~'} došao red na tvoga sina, a ti si, štedeo svog mazu — poče odjedanput da dr" J^{o~o}Ri neki mali čičica, napadajući na slit[^] s^{~*^} Mora Vanjku. Ej, valja pomi-

Da Nemo i mreti!

^{^f}

-'eci, jest, da čemo i mreti!

— Ja ce ne odričem opštpne — reče Dron.

— Jest, jest, ne odriče ce, ugojio je trbuhi!. ^ Dva dugačka mužika govorila su opet svoje[^] Čim ce Rostov, praćen Iljinom, Lavruškom i Al[^] patičem, približi gomili, Kapn, zadenuvši prste za nojac i smeškajući ce izi&e napred. Dron ce naprotiv, povuče u zadnje redove, i gomila ce zgrnu gušće.

— Ej! Ko vam je tu kmet? — viknu Rostov, priazeći brzim korakom gomili.

— Kmet? A što he vam? ... — upita Kapn. Ali još on i ne izgovori dobro, a slete mu kapa

s glave i glava ce nakrivi u stranu od jakog udarca.

— Kane dole, izdajnici! — viknu Rostov snažnim glasom. — Gde je kmet? — vikao je on besno.

— Kmeta, kmeta zove ... Drone Zahariču, vas zove — čuše ce gdešto žurni i pokorni glasovi i počeše da ce skidaju kape.

— Mi ce ne smemo buniti, mi držimo red — progovori Kapn i njih nekoliko pozadi progovo-riše odjedanput i istovremeno.

— Kao što su starci odlučili, mnogo vas je starešina.

— Još govorite? ... Buna! ... Razbojnici! Iz-dajnici! — zavika bez smisla Rostov promjenjenim od Ljutnje glasom i zgrabi za vrat Karpa. — Veži ra, veži! — viknu on, iako ra nije imao ko vezati, sem Lavruške i Alpatiča.

Lavruška pritrča Karpu i ščepa ra ostrag za

— Zapovedate li da zovnem naše ispod orda. — viknu on.

Alpatič ce okrete mužicima i pozva dvojicu no imenu da vežu Kapna. Mužici ce pokorno odvojiše iz gomile i počeše da ce raspasuju-

— Gde je kmet? — vikao je Rostov.

Ipon natmuren i bled, izi&e iz gomile. i: Ti si kmet? Veži ra, Lavruška! — viknu r gtov kao da ni ta zapozest ne može naići na g^etnju I doista, druga dva mužika počeše da g^UjU Drona, koji skide sa sebe nojac i dade im ra. kao da im pomaže.

' — A vi svi čujte me — reče Rostov mužicima. — Ovog časa marš kući i da nisam čuo ni da pis-nete!

Pa mi nismo nikakva zla učinili. Samo smo onako, iz gluposti. Učinili smo koješta... Ama, kazao sam ja da to nije red! — ču ce kako prekorevaju jedan drugog.

— Eto, govorio sam ja vama — reče Alpatič, koji stupi opet u svoja prava — nije lepo, deco!

— Glupost naša, Jakove Alpatiču — odgovo-riše mu neki i gomila odmah poče da ce razilazi i rastura no selu.

Oba vezana mužika povedoše u spahijski dvo-rac. Za njima ičahu ona dva pijana mužika.

— Eh, sad ču da te vidim! — reče jedan od njih Karpu.

— Zar ce sme tako govoriti s gospodom? — Šta si mislio?

— Ludak, zaista ludak! — potvrdi drugi. Posle dva sata kola su bila u dvorištu bogu-čarovske kuće. Mužici su živo iznosili i tova-rili na kola gospodske stvari, a Dron, koji no žel.i kneginjice Marije beše pušten iz jedne sandučine gde ra behu zatvorili, stajao je u dvo-rištu i nare&ivao mužicima.

He meći je tako ružno — govoraše jedan D mužika, visok čovek, okrugla, nasmejana lica, uzimajući iz ruku sobaričinih kutiju. — I za nju acTnv^"ti"o^*^" J^ baciš tako ili pod uže, i kakp' volim ja tako. Treba sve pošteno sena „^R^" ovako, pod asuru, na odozgo malo "^. na Re biti dobro.

— Gle knjigA, knjiga — reće drugi mužik, kot je iznosio ormane s knjigama iz biblioteke kneza Andreje.
— He diraj! Ala je teško, deco, kakve cv **TO** knjige!

— Nego kako, pisali, a nisu besposličili! — reće onaj visoki mužik okrugla lica i značajno pokazujući na leksikone namignu,
odozgo.

Rostov, koji nije želeo da nameće kneginjici svoje poznanstvo, nije pošao s njom, nego ostao u selu i čekao da ona nobe. Sačekao je da ekipaži kneginjice Marije krenu od kuće, na uzjaha konja i pratio kneginjicu dvanaest vrsta od Bogučarova do puta koji beše posela naša vojska. U Jankovu] u mehani, oprostio ce s njom s poštovanjem i prvi put usudio ce da joj poljubi ruku.

— Kako možete tako govoriti — reče on kne-ginjici Mariji na njeno zahvaljivanje što ju je cnacao (tako je ona nazvala njegov postupak) i po-crvene — svaki policajac učinio bi to isto. Kad bismo samo ratovali s mužicima, ne bismo tako daleko pustili neprijatelja — reče joj on, stideći ce nečeg i gledajući da promeni razgovor. — Ja sam samo srećan što sam imao priliku da ce upo-znam s vama. Zbogom, kneginjice, želim vam sreće i utehe i želim da ce sretnem s vama u srećnijim prilikama. Ako nećete da crvenim, nemojte mi, molim vas, zahvaljivati.

Ali ako kneginjica nije zahvaljivala rečima, zahvaljivala mu je izrazom svog dica koje je si-jalo zahvalnošću i nežnošću. Ona mu nije mogla verovati da nema zašto da mu zahvali. Naprotiv, njoj je bilo izvesno da bi ona, da nije njega bilo, svakako morala poginuti ili od buntovnika ili od Francuza; da ce on, da bi nju cnacao, izlagao najočevidnijim i najstrašnijim opasnostima; a još joj je izvesnije bilo da je on čovek uzvišene i plemenite duše, koji je umeo razumeti njeno

i žalost. NJegove dobre, poštene oči sa ^^^^a koje ce behu u njima zavrtele kad je za-^la i govorila mu o svom gubitku, nisu joj izlazile iz pametи.

Kad ce kneginjica Mapnja oprostila s njim i ostala sama, ona odjedanput oseti suze u očima i tada, ali već ne prvi put, postavi neobično pi-tanje da li **ra** voli.

Dalje usput ka Moskvi, pri svem tom što polo-žaj kneginjičin nije bio veseo, Dunjaša, koja je putovala s njom u kočijama, opazila je više puta kako kneginjica izviruje na prozor kočija i nečem ce radosno i tužno osmehuje.

žPa šta je s tim kad bih ra i zavolela?« — mislila je kneginjica Marija.

Ma koliko da je beše stid da sebi prizna da je prva zavolela čoveka koji nju, možda, neće nikad zavoleti, ona ce tešila mišlu da to neće niko nikad dozнати i da ona neće biti kriva ako bude, ne kazujući to nikom, volela dok je živa onoga **Kora** je volela prvi i poslednji put.

Ponekad ce sećala njegovih pogleda, njegove bolećivosti, njegovih reči i činilo joj ce da nije nemogućno da bude srećna. I tada bi Dunjaša opažila kako ona smešeći ce gleda kroz prozor na **koAima**.

otkud da do&e u Bogučarovo upravo u onaj čas!
^< — mislila je kneginjica Marija. otkud njegova sestra da otkaže knezu Andreji!^ I u svemu tome videla je kneginjica Marija volu Provi-

r-**If**^"^^ koji je kneginjica Marija učinila
bio **1?**^ ^R^° prijatan. Kad bi ce setio ... na
nj

Atm^ a kad bi ce njegovi drugovi, koji su
š ?^ ^ "-^m dogodilo u Bogučarovu, na-
od na^"**^" o" otisao no seno, na upecao jednu
L^utip r^*'^"UDavača u Rusiji, on ce ljutio. ^-e
upravo zato što mu je više puta i preko
njegove volje padala na um misao da ce oženi pri-
jatnom, krotkom kneginjicom Marijom sa ogromnim
imanjem. Za sebe lično Nikolaj nije mogao poželetiženu
bolju od kneginjice Marije: kad bi ce njome oženio bila
bi grofica, njegova mati srećna i popravilo bi ce stanje
njegovog oca; načak — Nikolaj je to ocehao — bila bi i
kneginjica Marija srećna.

A Sonja? A data reč? Zbog toga ce Rostov i a.utio
kad su ra zadirkivali zbog kneginjice Bol-konske.

XV

^ Kad je primio komandu nad **armijamZ)** Kutuzov ce
setio kneza Andreje i poslao mu naredbu da do&e u
vrhovnu komandu.

Knez Andreja je stigao u Carevo-Zajmišće upravo
OHor dana i upravo u ono doba dana kad je Kutuzov
vršio prvu smotru trupa. Knez Andreja zaustavi ce u
selu kod sveštenikove kuće, pred **KOJOM** je stajao
ekipaž glavnokomandujućeg, i sede na klupu kod kapije
da čeka presvetloga, kako su sad svi zvali Kutuzova. U
polju iza sela čulo ce čas sviranje vojne muzike, čas
urnebes ogromnog broja glasova koji viču žuralž novom
glavno-komandujućem. Tu pred kapijom, na deset
koraka od kneza Andreje, stajali su, koristeći ce odsu-
stvom Kutuzovljevim i divnim vremenom, dva po-silna,
kurir i jedan **poslužiteA**. Neki crno-manjast, zarastao u
brkove i bakenbarde, omaden husarski potpukovnik
dojaha do kapije, pogleda u kneza Andreju i upita je li
tu stan presvetloga i hoće li skoro doći.

Knez Andreja odgovori da on ne pripada pggabu
presvetloga i da je i sam tek stigao. Husarski
potpukovnik obrati ce gizdavom posilnom i po-
^"ni glavnokomandujućeg reče mu sa onim nars^ u^M
prezirom s kojim posilni glavnih koman-
1^ata{^zgovarajusaoficirima:

Šta? Presvetli? Svakako he sad **Aohn**.

A šta **he** vam?

Husarski potpukovnik ce osmehnu na ton po-silnoga,
sjaha s konja, dade ra seizu, na priće Bolkonskom i lako

mu ce pokloni. Bolkonski ce pomače na klupi. Husarski potpukovnik sede pored njega.

— I vi čekate glavnokomanduJućeg? — progo-vori husarski potpukovnik. — Kažu, svakom je pristupačan, hvala bogu! A onako zlo s kobasicā-rima! Nije Jermolov uzalud molio da ra proiz-vedu za Nemca. E, da sad i Rusi mogu progovoriti. A ovako vr^ag he ih znati šta su radili..Jednako uzmicali — jednako uzmicali. Jeste li i vi bili u pohodu? — upita on.

— Imao sam tu cpehU — odgovori knez Andreja — ne samo da budem u odstupanju, nego da u tom odstupanju izgubim sve što mi je bilo drago, a da ne pominjem imanja i KUhe gde sam ce rodio... da izgubim oca, koji je umro od tuge. Ja sam iz smo-lenske gubernije.

— Ā? ... Vi ste knez Bolkonski? Veoma mi je milo da ce upoznam s vama: potpukovnik Aenisov, više ! mznat pod imenom Vaska — reće Aenisov, PUKUjUhH ce s knezom Andrejom i zagledavši ce U njega s naročitom dobpoUhnom pažnjom. — Da,

*hvTrA^ ^^^ * R^*** caU4emheM, na pošto po-uga,
nastavi: — Eto, imamo skitski rát. To je sve
boan^ ce svojim rebrima
KAHAMv' ^^^ Andreja Bolkonski? — On
mi ie ^g. ^^^'^ — ^R'^" ce radujem, kneže, vrlo s
tuž: ^^P^ " " " " upoznao s vama — dodade
užnim osmehom i opet mu stiše ruku.
"Ričanja n ^^^ Aenisova iz Natašinog*

o njenom prvom vereniku. Ta i šlatka i bolna uspomena prenese ra sad u ona mučna os&. čanja o kojima u poslednje vreme već odavno nije mislio, ali koja su, ipak, bila u njegovoj dupš On je u poslednje vreme imao toliko drugih i tako ozbiljnih utisaka, kao što je napuštanje Smoden-ska, njegov odlazak u Gola Brda, skorašnja vest o smrti očevoj — toliko je podneo jada da mu te uspomene Beh odavno nisu padale na um, a i kad su padale, nisu ni blizu uticale na njega onako jako kao ranije. Taj niz uspomena koje izazva ime Bolkonskog, beše i Denisovu daleka, poetska npom-lost, kad je on, posle večere i pevanja Natašinog ni sam ne znajući kako, izjavio ljubav jednoj petnaestogodišnjoj devojčici. On ce osmehnu na uspomene iz onoga vremena i na svoju ljubav prema Nataši, na odmah pre&e na ono što ra je sad živo i iskAučivo zanimalo. To beše ratni plan koji je smislio služeći za vreme odstupanja na predstražama. Taj plan je podnosio Barklaju--de-Toli i sad je nameravao da ra podnese Kutu-zovu. Plan ce osnivao na tome da je francuska operaciona linija suviše razvučena i da, mesto toga što bi ce operisalo s fronta, preprečujući put Francuzima, treba operisati na njihove veze. On poče da tumači svoj plan knezu Andreji.

— Oni ne mogu da održe celu tu liniju. To je nemogućno, jamčim da će ih probiti; dajte mi pet stotina ljudi, na ču ih preseći, to je sigurno! Ima samo jedan sistem — partizanski načip rato-vanja.

Denisov je ustao i, praveći gestove, objašnja-vao svoj plan Bolkonskom. Usred njegovog objaš-njavanja

čuše ce na onom mestu где ce održavala smotra vojnički užvici, neskladniji i rasprostranjeniji, izmešani s muzikom i pesmama. U selu ce ču topot i klicanje.

— Evo ga'ide — viknu kozak koji je stajao na kapiji — ide!

Kplkonski i Denisov primakoše ce kapiji, eA kojoA! je stajala gomilica vojnika (počasna "? paža) i ugledaše Kutuzova koji ce primicao vI^uoM na omalenom mrkom konjiću. Za njim je jahala ogromna svita generala. Barklaj je jahao gotovo napored; gomila oficira trčala je za njima i OKO njih i vikala:)>Upa!«

A Vutanti utrčaše pred njim u dvorište. Kutu-zov, mamuzajući nestropljivo konja, koji je ravno-merno kaskao pod svojim teretom i klimajući ne-prestano glavom, prinosio je ruku belom kačketu konjičke garde (sa crvenim obodom i bez štita), koji beše na njemu. Kad dojaha do počasne straže odabranih grenadira, većinom odlikovanih, koji mu odadoše počast, on je otprilike jedan minut gledao u njih ēuteći i pažljivo, starešinskim, nepomičnim pogledom, na ce okrete gomili gene-rala i oficira što stajahu oko njega. NJegovo lice dobij odjedanput fini izraz; on sleže ramenima kao u nedoumici.

— I sa ovakvim junacima neprestano odstu-pati i odstupati! ... — reče. — Do vićenja, gene-rale! — dodade i potera konja na kapiju pored kneza Andreje i Denisova.

— Upa! ura! ura! — vikali su za njim.

Otkako ra knez Andreja nije vićao, Kutuzov beše još više odebljao, podaduo i zarastao u salo. Ali ono njemu poznato belo oko, i rana, i OHaj izraz umora na licu i na figuri njegovoj oehu isti. Imao je oficirski sjurtuk (kandžija na tankom kajitu visila mu je o ramenu) i tromo ce klatiosedeći na svom kočopernom konjiću. 4viHn - - - FJU - - - FJU ... — zazvižda on jedva Dainr J U Avorište. Ha licu mu ce videla posde n^T^"**^*^ namrštivši ce od nakornh^" izvadi levu nogu iz stremena, napora ^ namrštivši ce od ' mukom je podiže na sedlo, osloni ce

kolenom, zastenja i spusti ce na ruke kozacima a ačutantima koji ra pridržaše.

Popravi na sebi haljine, pogleda oko sebe ški-ljavim očima, baci pogled na kneza Andreju i oče-vidno ra ne poznade, na nobe na stepenice svojim hodom kao da ponire.

— Fju... fju... fju ... — zazvižda i onei ce osvrte na kneza Andreju. Utisak lika kneza An-dreje tek ce posle nekoliko sekunada (kao što to često biva kod staraca) vez sa sećanjem na njegovu ^

AIČNOST.

— A, zdravo kneže, zdravo, golube, hajdemo — progovori on umorno, osvrćući ce, i tromo Ube 1 na stepenice koje zaškripaše pod njegovom te-^ žinom.

Raskopča ce i sede na klupicu koja beše na^ vratima.

— Pa šta ti radi otac?

— Juče sam dobio vest da je umro — re kratko knez Andreja.

Kutuzov zaprepašćeno pogleda u kneza Andreju, ^ na skide kačket i prekrsti ce:

— Bog da ra prosti! Nek bude volja božja nad svima nama!

On uzdahnu duboko, iz punih grudi, i poćuta.

— Beoma sam **ra** voleo i poštovao, i od sveg srca te sažaljevam.

On zagrli kneza Andreju, pritište **ra** na svoje gojazne grudi i dugo ra ne pusti. Kad **ra** pusti, knez Andreja opazi kako Kutuzovu drhte razvučene usne, a u očima mu behu suze. On uzdahnu i uhvati ce obema rukama za klupicu, da ustane.

— Hajdemo, hajdemo k meni, da porazgovaramo — reče on; ali u tom trenutku Denisov, koji beše isto onako slabo bojažljiv pred starešinama kao i pred neprijateA.em, pope ce smelo, zveckajup mamuzama, uz stepenice, iako su **ra abUTaHTn** n vratima zadržali

h руке упрте о клупу, гледао је незадовоAnо "^^^A^нисова. Денисов се представи, па рече како

вeомa вaжну за доири
l^utitim šapatom. Kutuzo ,

^vUiU^^j^ уморно

U '^''^ saopšti njegovoj svetlosti Jednu stvar ^^a važnu za dobro otadžbine. Kutuzov

gleda u Denisova, zlovoljnim gestom diže ruke **i^sklopI** ih na trbuhu, na ponovi: ^^Za dobro otadž-bine? A šta je to? Govori.« Denisov pocrvene kao devojka (veoma neobično beše videti da je no- ' crvenelo to brkato, staro i pijano lice) i poče smelo da izlaže svoj plan za presecanje neprija-teljeve operacione linije izme&u Smolenska i Vjazme. Denisov je živeo u tim krajevima i po-znavao je dobro teren. NJegov plan izgledao je ne-sumnjivo dobar, naročito sudeći no onom jakom uverenju s kojim je govorio. Kutuzov je gledao pred **ce** i pokašto **ce** osvrtao na dvorište su-sedne kuće, kao da otuda očekuje nešto nepri-jatno. I zaista, dok je Denisov govorio, pomoli ce iz one kuće na koju je on pogledao general s port-feljem **pod** pazuhom.

— Šta je? — progovori Kutuzov usred Deni-sovljevog razlaganja. — Zar ste već gotovi?

— Gotov sam, vaša svetlost — odgovori gene-ral. Kutuzov mahnu glavom, kao da htede reći: žKako će sve to postići jedan čovek!« — i nastavi da sluša Denisova.

— Dajem časnu, poštenu reč ruskog oficira
reče Denisov — da hU preseći veze Napoleo-nove.

Šta tebi pada Kirilo Andrejevič Denisov, **BpxoBim** intendant? — prekide ra Kutuzov. Roćeni stric, vaša svetlosti.

Bili smo prijatelji — reče veselo Kutu-
HrraR ^^^**RO'** **Dobro**, golubiću, ostani ovde kod
vom A' ^smo razgovarati. — On klimnu gla-
haoti'^^"^^oo^' okrete i pruži ruku da uzme ^ "J^

Koje mu beše doneo Konovnjicin.

*** Ako

je no volji vašoj svetlosti da izvoli

mir ni doći u sobu — reče dežurni general **nezadovoA.no** — treba razgledati planove i potpisati neka akta. — Ha vrata iziće a&utant i javi da je u stanu sve gotovo. Ali, kao što ce videlo, Kutuzov je hteo da u&e u sobu sam. On ce namršti ...

— He, prijatelju, nego naredi da ce donese ovamo stočić, ja ču ovde razgledati — reče on. — Ti nemoj ići — dodade, okrenuvši ce knezu Andreji.

Knez Andreja ostade na stepenicama i slutaše dežurnog generala.

Za vreme tog raporta knez Andreja je čuo žen-sko šaputanje i šustanje ženske svilene **haLjne** iza ulaznih vrata. Pogledao je nekoliko puta tamo i spazio unutra neku punu, rumenu i lepu ženu, u ružičastoj haljini i s ljubičastom svi-lenom maramom na glavi, koja je držala poslužavnik u rukama i, očevidno, čekala da u&e glavnokomandujući. Kutuzovljev a&utant šapatom reče knezu Andreji da je to domaćica, popadija, koja hoće da podnese njegovoј svetlosti hleb i so. Njen muž dočekao je presvetlog s krstom u crkvi, a ona će kod kuće ... — ŽVrlo je lepa! — dodade a&utant i osmehnu ce. Kutuzov ce okrete na te reči. Kutuzov je slušao raport dežurnog gene-rala (u kome ce poglavito kritikovala pozicija kod Carevog Zajmišća) onako isto kao što je slušao Denisova, onako isto kao što je npe sedam godina slušao debatovanja austričkog ratnog saveta. Videlo ce da sluša samo zato što ima uši, **KO** je su, pri svem tom što je jedno od njih bilo zaptiveno pamukom, morale slušati; ali je bilo očevidno da ra ništa od onoga što mu je govorio dežurni general ne samo nije moglo za-čuditi niti zainteresovati, nego da je on unapred znao sve što he mu reći, na je to sve slušao samo zato niTO treba saslušati, kao **tto** treba saslu-šati molepstvije kad ce služi. Sve što je govo-

Lenisov bilo je i razložno i pametno. Ovo Pj^.l'e govorio dežurni general beše još raz-**!A^cH;**;ie i pametnije, ali ce videlo da je Kutuzov pomirao i znanje i pamet i da je znao nešto drugo što mora rešiti stvar — nešto drugo, nezavisno od pameti i znanja. Knez Andreja je pažljivo pra-tio izraz na licu glavnokomandujućeg i jedini izraz koji je opazio na njemu beše izraz dosade, radoznalosti šta znači ono žensko šaputanje pred vratima i **žeAe** da ostane učtiv. Videlo ce jasno da Kutuzov prezire um i znanje, na čak i patriotsko osećanje koje je iskazao Denisov, ali ne prezire ni umom, ni osećanjem,

ni znanjem (jep ce nije ni trudio da sve to pokaže), nego prezire nečim drugim. On je to prezirao svojom starošću, svojim životnim iskustvom. Jedina naredba koju Kutuzov izdade od svoje strane na taj report ti-cala ce pljačkanja ruskih trupa. Pošto dežurni general svrši report, on podnese presvetlom na potpis akt o tome da ce, no molbi spahija, naplati od armijskih starešina pokošen zeleni ovas.

Kutuzov zacokta usnama i zatrese glavom kad TO sasluša.

U peć ... u vatru! I kažem ti, golube, jed-za svagda — reče on — sve te stvari u vatru. Neka kose žita i rope drva, nek im je nazdravlje. Ja TO niti zapovedam niti dopuštam, ali ne mogu ni da naplaćujem. Bez toga ne biva. Kad ce drva seku, mora odskakati iverje. — On pogleda još ^edanput akt. — o, nemačka tačnosti! — reče, vrtevi glavom.

XVI

jući n^^ roTOBo — reče Kutuzov, potpisu-
JUći naK^^^"*" ^*?" ce teško diže i, ispravlja-
^^gleda!^ ^^UHog vrata, pobe veselijeg
ledapremavratima.

Popadija, kojoj pojuri krv u obraze, dokopa poslužavnik koji, pri svem tom što ce tako dugo spremala, ipak ne stiže da podnese na vreme I, poklonivši ce duboko, podnese ra Kutuzovu.

Kutuzov zaškilji očima; osmehnu ce, uhvati je rukom za podvoljak i reče:

— Ala je lepa! Hvala, golubice!

On izvadi iz džepa na čakširama nekoliko zlatnika i metnu joj na poslužavnik.

— Pa kako je, kako živiš? — reče Kutuzov, idući u sobu odvojenu za njega. Popadija, smešeći ce jamicama na rumenim obrazima, poće za njim u sobu. A&utant izi&e na stepenice i zovnu kneza Andreju na doručak; posle pola sata pozvaše onei kneza Andreju Kutuzovu. Kutuzov je ležao na naslonjači u onom istom raskopčanom sjurtuku. Aržao je u ruci francusku knjigu i kad doće knez Andreja, on je obeleži nožem, na sklopi. To behu Les chevaliers du Cugne,' roman od madame de Genlis, kako knez Andreja vide na koricama.

— Pa sedi, sedi ovde, da porazgovaramo — reče Kutuzov. — Ti si u žalosti, u velikoj žalosti. Ali imaj na umu, sinko, da sam ti ja otac, drugi otac...

Knez Andreja ispriča Kutuzovu sve što je znao o smrti svog oca i ispriča mu šta je video u Golim Brdima kad je prolazio pored njih.

— Do čega ... do čega dovedoše! — progovori odjedanput Kutuzov uzbu&eno, jep beše, očevidno, iz pričanja kneza Andreje jasno zamislio u kakvom ce stanju nalazi Rusija. — Ali samo vremena, samo malo vremena! — dodade ljutito, na, svakako, ne želeći da nastavi taj razgovor koji ra uzbu^^pe-reče: — Ja sam te pozvao da te zadržim kod sebe.

— ZahvaAujem vašoj svetlosti — odgovori knez Andreja — nego bojim ce da nisam više za

* Vite[^]ovi Labudova ordena.

g^{^^}g __ reče on sa osmehom koji Kutuzov

oo^o*^orv30B pogleda upitno u njega.

A što je glavno — Aodade knez Andreja — ja **gam** navikao na svoj puk, zavoleo sam oficire, a i mјnici su, čini mi ce, mene zavoleli. Bilo bi mi žao da ostavim puk. Ako ce odričem časti da budem kod vas, to je, verujte ...

Ha podbulom licu Kutuzovljevom ogledaše ce pametan, dobroćudan i u isti mah fino podrugljiv izraz. On prekide Bolkonskog:

— Žalim, a ti bi mi bio potreban; nego, imaš pravo. Nama ovde nisu potrebni ludi. Sa-vetodavaca ima uvek mnogo, ali ljudi nema. He bi nam bila ovakva vojska kad bi svi savetodavci služili onamo u pukovima kao ti. Ja te ce sećam od Austerlica. Sećam te ce, sećam, sećam te ce sa zastavom u ruci — reče Kutuzov, a radosna rumen udari u obraze knezu Andreji pri tom pominjanju. Kutuzov ra povuće za ruku k sebi i podnese mu obraz da ra **poAubi**, i ^:nez Andreja opet opazi suze u očima starčevim. Iako je knez Andreja znao da je Kutuzov slab na suzi i da ra navlaš mazi i žali što je rad da pokaže saučešće u njegovom gubitku, njemu je ipak bilo i prijatno i laskavo **TO** sećanje na Austerlic.

— Idi, u ime boga, svojim putem. Ja znam da je tvs[^] put — put časti. — On počuta. — Žao mi te je **bilo** još u Bukureštu; ali sam te morao po-slati. — i Kutuzov okrete razgovor i poče da **govori** o turskom ratu i o zaključenom miru. — **zbs**^{^!} ^{^"}^{^"} prekorevali — reče on — i Tout[^][^][^][^]"R[^]" - a sve je **dokllo** kad treba. ie f;L[^] celui qui sait attendre.' A i tamo st[^][^]^o savetodavaca mnogo, kao i ovde ... — na-

on, vraćajući ce opet na savetodavce, koji

Sve stigne na vreme onom ko ume da čeka.

su ra, kao što ce videlo, zanimali. — Oh, saveto-davci, savetodavci! — reče on. — Da. smo svakoga poslušali, mi ne bismo tamo u Turskoj ni mio zaključili, ni rat svršili. Uvek hajde pohitaj na kad pogledaš — zbog hitnje ce oteže. Da Ka-menski nije umro, propao bi. On je sa no trideset hiljada jurišao na tvrćave. Nije teško oteti tvrćavu, teško je dobiti rat. A za to ne treba jurišati ni napadati, nego treba imati strp-ljenja i vremena. Kamenski je poslao na Ruščuk vojnike, a ja sam slao samo njih (strpljenje i vreme), na sam oteo više tvr&ava nego Kamenski i nagnao sam Turke da jedu konjsko meso. — On mahnu glavom. — I Francuzi he ra jesti. Ja ti dajem reč — reče Kutuzov sa oduševljenjem i udrajući ce no prsima — da će oni kod mene jesti konjsko meso. — I opet mu u očima zablistaše suze.

— Pa ipak će ce morati primiti bitka? — reče knez Andreja.

— Moraće ce, ako to svi zatraže, šta ćeš da radit ... Ali, veruj mi, sinko, nema ništa jače od ona dva ratnika: od strpljenja i vremena; oni sve urade, ali savetodavci n'entendent pas de cette oreille, voil[^] le mal.* Jedni hoće, drugi neće. Pa šta onda da ce radi? —

upita on, očevidno čekajući odgovor. — Jest, šta ćeš ti narediti da ce radi? — ponovi opet i oči mu zablistaše du-bokim, pametnim izrazom. — Ja ču ti reći šta da ce radi — progovori on, pošto knez Andreja još ne odgovori. — Ja ču ti kazati šta da ce radi i šta ja radim. Dans le doute, mon cher... — on počuta — abstiens toi* — izreče razvlačeći. — A sad zbogom, sinko! Imaj na umu da svim srcem delim s tobom tvoj gubitak i da ja tebi nisam ni

' To neće da čuju, i to je zlo.

' Kad sumnjaš, dragi moj, ti ce uzdržavaj.

-tli ni knez, ni glavnokomandujući, nego "P^^Q
što ustreba, ti pravo k meni. Zbogom,
o^__^, on ra opet zagrli i poljubi. Knez An-
A^la još ne beše izišao na vrata, a Kutuzov venoKmeHO
uzdahnu i uze opet u ruke nedočitani poman gospo&e
Žanlis Les chevaliers du Cugne.

Kako ce i zbog čega to dogodilo, knez Andreja ne bi umeo nikako da rastumači; ali ce on, posle tog sastanka s Kutuzovom, vratio u svoj puk umi-oen s obzirom na opšti tok stvari i s obzirom na oHora kome je sve bilo povereno. Što je više uvi&ao kako nema ničeg ličnoga kod toga starca, kome su, rekao bi, ostale samo navike na strasti, a mesto uma (koji grupiše doga&jaje i pravi otuda zaključke) samo sposobnost da mirno posmatra TOK dogačaja, tim je više bio uveren da će sve biti onako kako treba. Ž Kod njega Hehe biti ništa svoje. On Hehe ništa smisliti, ništa neće po-četiž — mislio je knez Andreja — »ali će sve sa-slušati, sve zapamtiti, sve staviti na mesto, Hehe smetati ničem korisnom, niti dopustiti išta štetno. On zna da ima nešto jače i značajnije od njegove volje, a to je — neizbežni tok dogačaja i ume da ih vidi, ume da shvati njihovu važnost, na prema toj važnosti ume da ce odrekne učešća u tim doga&ajima, da ce odrekne svoje lične volje, UnpaB7beHe na drugo što. A što je glavno« — mi-^io je knez Andreja — žverujem mu zato što je Rus, \tda čita roman gospo&e Žanlis i mada ro-vori francuske poslovice, zato što mu je za-ARhtao glas kad je rekao:) >Do čega su doveli!« i TO je zajecao kad je govorio kako he ih naterati cv RA^MM ^^onjsko meso.« Ha ovakvom osećanju, koje CHtm ^*^ manje nejasno ocehaAH svii, beše i za-tilo^" ^ °Ča sloga i opšte odobravanje koje je pra-K!gg^,"^R^o^"^*^ Avorskem mišljenju protivan, izbor " Utuzovazaglavnokomandujućeg.

Posle gospodarevog odlaska iz Moskve, moskov-ski život tekao je opet svojim prečašnjim obič-nim redom, i TOK toga života beše tako običan da je teško bilo setiti ce prošlih dana patriot-skog oduševljenja i zanosa i da je teško bilo verovati da je Rusija odista u opasnosti i da cv članovi engleskog kluba u isti mah i sinovi otadžbine koji su gotovi da podnesu za nju svaku žrtvu. Jedino što je podsećalo na prošlo opšte oduševljeno patriotsko raspoloženje za vreme bo! ravka carevrg u Moskvi beše traženje prilog^ u ljudima i u novcu, koji su, čim su dati,

dobili zakonsku, službenu formu i izgledali kao neizbežni.

Što ce neprijatelj više približavao Moskvi, Moskovljani ne samo da nisu ozbiljnije gledali na svoje stanje, nego su, naprotiv, postali još lako-umniji, kao što to uvek biva s ljudima koji vide da im ce približuje velika opasnost. Kad ce opasnost približuje, u duši čovekovoj govore uvek dva glasa podjednako jako: jedan veoma raz-umno govori da čovek treba da promisli kakva je opasnost i kojim će ce načinom izbaviti od nje; drugi još razumnije govori da je suviše teško i mučno misliti o opasnosti kad nije u čoveko-voj vlasti da sve predvidi i da ce spase od opštег toka stvari i zato je bol^e ne obzirati ce na ono što je teško dogod to ne nastupi, na misliti o onom što je priyatno. Kad je čovek sam, on ce, većinom, povodi za prvim glasom, a kad je u dru* štvu, naprotiv — za ovim drugim. Tako je bilo i sad sa moskovskim stanovnicima. Odavno ce u Moskvi nisu tako veselili kao te godine.

Rastopčinove plakate s naslikanom u vrhu rakidžinicom, rakidžijom i moskovskim meštaM!-nom Karpuškom Ćigirinom, koji je bio meVU icima, na, popivši nekoliko čaša 4VO kao da Bonaparta hoće da ide ^***Moskvu, razljutio ce, ispovao gadnim "ima sve Francuze, izišao iz rakidži-g i počeo da govori iskupljenom pod gpbom narodu, čitale su ce i pretresale isto onako kao i posles^nji burime Basilija Ljvoviča Puškina.

U klubu, u sobi na uglu, iskupljali su ce da čitaju te objave i nekima ce svi&alo kako ce Kar-puška podsmeva Francuzima i veli da he ce oni od kupusa naduti, od kaše nUhH, od šči* ce zagušiti, da su svi kepeci i da he ih no trojicu jedna žena vilama bacati. Neki nisu odobravali taj ton i govorili su kako je TO prostački i glupo. Pričali su kako je Rastopčin proterao iz Moskve Francuze i čak sve strance, kako su meću njima špijuni i agenti Na-poleonovi; ali su to pričali poglavito zato da bi TOM prilikom kazali oštromerne reči koje je izgovorio Rastopčin kad ih je proterivao. Strance su otpremali na čamcu u Nižnji i Rastopčin im je rekao:))Rentrez en vous-meme, entrez dans la barque et n'en faites pas une barque de Charon.«^ Pričali su kako su Beh iselili iz Moskve sva nadleštva i tu su dodavali Šinšinovu pošalicu kako Moskva samo za to treba da bude zahvalna Na-poleonu. Pričali su kako he Mamonova stati osam stotina hiljada njegov puk, kako je Bezuuhov još iše potrošio na svoje ratnike, ali što je najlepše od njega — i On he ce o6UhH u uniformu i plać"^-^"U čred svojim pukom, a nehe ništa na-^ati za mesta od onih koji ra budu gledali.

* UbmelaM^^^ kupusom ili drugim zeljem.
U čamac i ^ ^ ^ ^ mislite na sebe), ubite
ce nikad ne vKtite) °^ " " " " ^ ^ ^ ^ Haronov (to jest: da

— Vi nikom ne oprštate — rekla je Žili Arubecka, skupljući i sabijajući gomilicu is-češljane šarpije svojim tankim prstima, pokri-venim prstenjem.

Žili ce spremala da sutradan ode iz Moskve na je prire&ivala oproštajni prijem.

— Bezuhov est ridicule/ ali je vrlo dobar, vrdo mio. Kakvo je uživanje biti tako caustigue?'

— Platite kaznu! — reče jedan mladić u opolčenskoj uniformi, koga je Žili zvala žtop che-valier^{''} i koji je s njom zajedno polazio u Nižnji.

U društvu Žili, kao i no mnogim društvima u Moskvi, beše odlučeno da će govoriti samo ruski, na su oni koji pogreše i kažu koju francusku reč, plaćali kaznu u korist odbora za priloge.

— A drugu kaznu za galicizam — reče jedan ruski pisac koji beše u salonu. — !)Uživanje biti^{''} nije ruski.

— Vi nikom ne oprštate — nastavi Žili odgovarajući opolčencu i ne obraćajući pažnje na zamerku piščevu. — Za caustique sam kriva i pla-tiću, i gotova sam još da platim za zadovoljstvo da vam kažem istinu. Za galicizme ne odgovaram

— obrati ce ona piscu: — ja nemam ni novaca, ni vremena da uzmem učitelja kao knez Galicin da učim ruski. — A, evo i njega — reče Žili. — Ouand on ... He, ne — obrati ce ona opolčencu — nećete me uhvati^{^i}... čim počnu da govore o suncu — ugledaju mu zrake — reče domaćica Pjeru, smešeći ce lubazno. — Upravo sad smo go-vorili o vama — dodade ona sa onom slobodom u laganju koja je uro&ena ženama iz velikog sveta.

— Govorili smo kako he vaš puk biti sigurno bolji od Mamonovljevog.

*Bezuhov je smešan.

*Zajedljiv.

' Moj vitez.

— Ah ne govorite mi o mome puku! — odgovori Pjer ljubeći domaćici ruku i sedajući pored nje. **J** Tako mi je dodijao.

— g^{^^} ^lete, svakako, sami komandovati njime?

— reče Žili i pogleda lukavo i podrugljivo u opolčenca.

Opolčenac već ne beše tako caustique pred niepoM i na licu mu ce videlo kao da ne razume šta znači osmeh Žili. Pored sve svoje rasejanosti i dobroćudnosti, ličnost Pjerova prekidala je odmah svaki pokušaj za podsmeh u njegovom prisustvu.

— Neću — odgovori Tljep smejući ce i pogle-dajući svoju krupnu, debelu telesinu. — Mogu me Francuzi veoma lako pogoditi, a bojim ce da ce ne mogu ni na konja popeti.

Me&u ličnostima koje su uzimane kao predmet razgovora, društvo Žili preće na Rostove.

— Kažu da stoje vrlo rćavo — reče Žili. — Pa i grof je tako lud. Razumovski su hteli da kupe njegovu kuću i

imanje u okolini Moskve, na ce **TO** jednako oteže. Zacenio je mnogo.

— He, izgleda da će ce ovih dana izvršiti prodaja — reče neko. — Mada je sad ludo kupovati nešto u Moskvi.

— Zašto? — reče Žili. — Zar vi mislite da **Moskvi** preti opasnost?

A zašto vi odlazite?

Ja? Čudno pitanje. Ja odlazim zato ... na zato mio svi odlaze, a sem toga nisam ni Jovanka **OA Arka**, niti sam Amazonka.

Ono, jest, jest. Dajte mi još jednu krpicu. **CBCAvr**
◦ '^^ UDesi stvari, može isplati

J_Ud ** nastavi opolčenac o Rostovu.
I zaš^ ^ starčić, ali vrlo pauvre sire.'

ce bavi tu tako dugo? Odavno su hteli da

' Réav domaćin. . it

odu u selo. Nathalie je, čini mi ce, sad zdrava? — upita Žili Pjera smešeći ce lukavo.

— Cekaju mlaćeg sina — reče Pjer. — On je stupio u kozake Obolenskog i otiašao u Bedu Crkvu. Tamo ce formira puk. A sad su ra preveln u moj puk i čekaju ra svaki dan. Grof je hteo odavno da ide, ali grofica nije nikako pristala da ode iz Moskve dok joj ne dobe sin.

— Ja sam ih videla npe tri dana kod Arharo-vih. Nathalie ce opet prolepšala i postala **vesela**. Pevala je jednu romansu. Kako to sve lako npobe kod ponekih ljudi!

— Šta npobe? — upita Pjer nezadovoljan. Žili ce osmehnu.

— Vi znate, grofe, da ce takvi vitezovi kao što ste vi nalaze samo u romanima de madame Souza.

— Kakav vitez? Zašto? — upita Pjer i no-crvene.

— Ostavite, dragi grofe, c'est la fable de tout Moscou. Je vous admire, ma parole d'honneur.'

— Platite kaznu! kaznu! — reče opolčenac.

— Pa dobro. He može čovek da govori, **do-sadno je!**

— Qu'est-ce qui est la fable de tout Moscou?* — upita Pjer ljutito i ustade.

— Ostavite, grofe. Vi znate!

— Ništa ne znam — reče Pjer.

— Ja znam da ste vi prijatelj Nathalie, **na** zato ... Hero, ja sam uvek bila **Beha prijateA.ica** s Verom. Cette chere Vera!*

— Non, madame' — nastavi Pjer **zlovoANIM** tonom.

— Ja nisam ni najmanje uzimao na sebe ulogu

'To priča sva Moskva. Ja vam ce čudim, časti mi. i ' A šta **to** priča sva Moskva? ' Ta mila Vera! * He, gospočo!

RostovA^ve i ima već blizu mesec dana kako nisa^ bio koA njih. Ali ja ne razumem zajedlji-

востј — ^ s'excuse — s'accuse* — reče Žili sme-!eći ce i mašući šarpijom, na, da bi njena reč bila poslednja, odmah promeni razgovor. — Šta sam danas doznala:

jadna Marija Bolkonska došla {uče V Moskvu. Jeste /d
čuli da je izgubila oca?

— He može biti! A gde je ona? Veoma bih že-leo da
je vidim — reče Pjer.

— Juče sam provela veče s njom. Danas ili su-
tra odlazi s bratićem na imanje u okolini Mo-skve.

— Pa šta radi, kako je? — upita Pjer.

— Onako, tužna. Hero, znate li ko ju je cnacao? To
je čitav roman. Nicolas Rostov. Bili su je opkolili, hteli
su da je ubiju, ranili su joj sluge. On je jurnuo i izbavio
je...

— Opet roman — reče opolčenac. — Zaista, ova
opšta bežanija napravljena je da ce sve ma-tore neveste
poudaju. Catiche jedna, kneginjica BoAkonska druga.

— Znate, ja zbilja mislim da je ona un petit peu
amoureuse du jeune homme."

— Kaznu! kaznu! kaznu!
Pakakosetokažeruski? i^.. ^

xvni

vratio KUhH, dadoše mu dve objave ^-
astopčinove koje su donesene tog dana. ie **gpgTT**
govorilo kako nije istinit glas da -rof Rastopčin zabranio
izlazak iz Moskve i

' Ko
"P^^Aa — taj ce optužuje Malo
zaA.uljena u tog mladića.

kako je, naprotiv, grofu Rastopčinu milo mio odlaze iz
Moskve gospo&e i trgovacke žene. ŽManje straha,
manje novosti» — govorio je on u objavi

— »ali ja životom jamčim da zlikovac neće uli u
Moskvu.« Ove reči prvi put jasno pokazaše Pjeru da će
Francuzi ući u Moskvu. U drugoj ce objavi govorilo
kako je naša vrhovna komanda u Vjazmi, kako je grof
Vitgenštajn pobedio Fran-cuze, ali pošto mnogi
stanovnici žele da ce na-oružaju, za njih je spremljeno u
arsenalu oružje: sablje, pištol-i, puške, koje stanovnici
mogu do-bitи jevtino. Ton ovih objava već ne beše onako
šaljiv, kao u ranijim Čigirinovim razgovorima. Pjer ce
zamisAI nad tim objavama. Beše očeviđno da ce primiče
onaj strahoviti olujni oblak koji je on prizivao svom
snagom svoje duše i koji je u isti mah budio u njemu i
nehotičan užas.

»Da li da stupim u vojnu službu i da odem u vojsku,
ili da čekam do kraja?« — stavljao je Pjer sebi no stoti
put ovo pitanje. On uze svežanj ka-rata koje su mu
stajale na stolu i poče da reča na-sijans.

— Ako ce otvoriti ovaj pasijans — reče sam sebi,
P0Š10 promeša karte držeći ih u ruci i gledajući rope —
ako ce otvoriti, onda znači... šta znači? — On još ne
stije da reši))šta znači«, kad ce pred vratima kabineta
ču gdas starije kneginjice, koja upita može li da uče.

— Tada he značiti da moram nhn u vojsku —' dovrši Pjer sam sebi. — U&ite, u&ite! — dodade, sdgovarajući kneginjici.

(Samo najstarija kneginjica, ona s dugim stru-kom i okamenjenim licem živela je još u kući Pjerovoj; dve mla&e behu ce udale.)

— Oprostite, mon cousin, što sam k vama do-šla — reče ona prekorno-uznemirenim glasom. ^{j*}

— Treba ce **Beħ** jednom na nešto rešiti. Šta he

da bude? Svi su otišli iz Moskve, a narod ce b^{^^}i. Zar **ReMO** mi ostati?

^{^^'} Naprotiv, sve izgleda srećno, ma **cousme** —

pAgovori Pjer koji je uvek zbumjeno igrao svoju **vAorv** dobrotvora prema kneginjici, sa onom na-viknutom šaljivošću koju je usvojio kad govori

s n^{^d^} srećno ... lepa cpeha! Danas mi je Var-vara Ivanovna ispričala kako ce naša vojska od-**Aično** drži. Zaista joj može služiti na čast. Pa i narod ce sasvim uzbunio, neće da sluša; i moja sduškinja počeda je da ce grubo ponaša. Još malo, na **he** nas početi i da tuku. Ulicom ce ne sme **Hhn**. A što je glavno, danas-sutra evo Francuza, na što da čekamo? Ja vas samo jedno molim, **mon cousin**

— reče kneginjica — naredite da me odvezu u Pe-trograd; kakva sam da sam, adi ja ne mogu da ži-vim pod Bonapartinom **BAamhU**.

— Ostavite, ma **cousine**, otkud vi crpete svoja obaveštenja? Naprotiv ...

— Ja ce **HeħU** pokoriti vašem Napoleonu. Drugi nek rade kako im drago... Ako vi **neheie** da mi **TO** učinite ...

— Pa **U4HHHhU**, sad **hU** narediti.

Kao što ce videdo, kneginjici beše krivo što nema na koga da ce razljuti. Ona sede na stolicu, šapćući nešto.

^{j-} Adi vama to netačno javljaju — reče Pjer.

U gradu je sve mirno i nema nikakve opasnosti. svo sad sam pročitao ... — Pjer pokaza kneginjici

Jave. Grof piše kako životom jamči da ne-prijatelj neće **UhH** u Moskvu.

— tp '^ ^^^ ^^^" grof! — osu pakosno kneginjica **nappi[^]** licemer, zdikovac, koji je sam podstakao objava[^]-b buni. Zar nije pisao u tim ludačkim ^{полицију (и како је то гајпо)! Ко, вели, то учини,} ^{тome и част и хвала. И ето докле је дотерао таквим}

postupcima. Varvara Ivanovna pričala mi je kako je svetina umalo nije ubila zato što je počela da govori francuski...

— Pa tako je to ... Vi sve jako primate k srcu — reče Pjer i poče da re&a pasijans.

Iako ce pasijans otvorio, Pjer ne ode u vojsku, nego ostade u opusteloj Moskvi, neprestano u onoj istoj uznemirenosti, neodlučnosti i strahu, a uz **TO** radujući ce nečemu užasnom.

Sutradan predveče otputovala je kneginjica a Pjeru doće njegov glavni upravnik sa izveštajem da ne može pribaviti novac koji je tražio za opremu svog puka, ako

ne proda jedno imanje. Glavni upravnik je uopšte objašnjavao Pjeru kako će ra svi ti troškovi oko puka upropastiti. Slušajući šta mu govori upravnik, Pjer je jedva uzdržavao osmeh.

— Pa, prodajte — reče mu on. — Šta da ra-dim, ne mogu sad odreći!

Sto su rope stajale stvarn, a naročito njegove stvarn, tim je Pjeru bilo prijatnije, tim je bilo očevidnije da će približuje katastrofa koju je čekao. U gradu već ne beše gotovo nikog od Pjero-vih poznanika. Žili beše otisla, kneginjica Marija otisla. Od bližih poznanika ostali su samo Rostovi; ali Pjer nije k njima odlazio.

Aa bi ce razgalio, Pjer je toga dana otisao u selo Voroncovo da gleda veliki vazdušni balon koji je pravio Aepih da upropasti neprijatel^a i probni balon koji je trebalo pustiti sutra. Taj balon još nije bio gotov; ali je, kao što Pjer doznade, pravljen no carevoj želji. Car je pisao grofu Rastopčinu o tom balonu ovo:

^{^Aussitot que Leppich sera pret, composez lui pp equipage pour sa naceie d'hommes surs et intein-gents et depechez un courrier au genéra! Koutousot pour i'en prevenir. Je i'ai instruit de la chose.}

Recommandez, je vous prie, žt Leppich d'etre bien tt^tif sur i'endroit oii il descendra la premičre f^is pour ne pas se tromper et ne pas tomber dans !ps mains de l'ennemi. N est indispensable qu'il com-Hne ses mouvements avec le general-en-chef.<^*

Bpahajvhn ce iz Voroncova **KUhH** i **npoAaaehn** preko kalavog rpra, Pjer ugleda jednu gomilu kod Ldbnog mesta, na ce zaustavi i cnbe s kola. To su izvrsivali kaznu nad francuskim kuvarom koji beše okrivljen zbog špijunaže. Tek ce batinanje svršilo i tek je dželat drešio od macaka jednog debelog čoveka s **pnbnM** zaliscima, u plavim ča-rapama i u zedenom prsniku, koji je žalosno je-čao. I drugi krivac, mršav i bled, ciajao je tu. **CUAehH** no izgledu, obojica su bili Francuzi. S plašl^ivim i mučeničkim izgledom, sličnim onom što ra **HMabame** onaj mršavi Francuz, Pjer ce progura kroz gomilu.

— Šta je TO? Ko je to? Zbog čega? — pitao je on.

Ali pažnja one gomile — činovnika, rpabana, trgovaca, mužika i žena u kožusima i bundama — beše tako žudno **UcpeAcpebeHa** na ono što ce dogačalo na Aobnom mestu, da mu niko ne odgo-vori. Onaj debeli čovek diže ce, namrsti ce i maće plećima, na, želevi, očevidno, da ce pokaže č^st, poče oblačiti prsnik ne gledajući oko sebe; ali mu usne odjedanput zadrhtaše i on za-plaka, **A!UTehH** ce na sebe, kao što plaču odrasli sangvinični ljudi. Gomila poče glasno da razgo-

^{^icu Lepih bude gotov, sastavite mu za njegovu la-jelnpg j^^^ ludi pouzdanih i pametnih i pošaAite mus/tp?^*^ generalu Kuguzovu da mu to javi. Ja sam}

^{Moli^J"^^^ upugstvo. mesto gleć J^^^ ^P^popUčite Aepihu da dobro pazi na ono "adne V n,!*^^ ^^^ spustiti, da ce ne prevari i da ne kretanje VA^^ "eprijatel,u. Preko je potrebno da svoje udesi s kretanjem glavnokomandujućeg.}

vara, kao što ce Pjeru učini, zato da uguvš
sebi osećanje žalosti.

^

— Kuvar nekog kneza ...

— Šta je, musije? Vidi ce da je Francuzu ki-ceo ruski sos... utrnuli od njega zubi — reče namršten sudski pisar koji je stajao pored Pjera kad Francuz zaplaka. Pisar ce obazre oko sebe čekajući, očevidno, da vidi kako je primljena nj&! gova pošalica. Neki ce zasmejaše, a neki unez-vereno gledahu dale u dželata, koji je svlačio onog drugog.

Pjer zašmrkta, namršti ce, na ce brzo okrete i nobe nazad kolima, neprestano nešto mrmlajući za sebe dok je išao i dok ce neo na kola. Usput ce nekoliko puta trzao i uzvikivao tako glasno da ra je kočijaš zapitkivao:

— Sta zapovedate?

— A kuda ti **TO** teraš? — viknu Pjer na ko-čijaša kad izi&e na Lubjanku.

— Zapovedili ste da vozim glavnokomanduju-ćem — odgovori kočijaš.

— Glupače! marvo! — viknu Pjer, što ce retko s njim dešavalо, grdeći svog kočijaša. — Zapove-dio sam da teraš kući; i goni što brže, zve-kane! ... Još danas treba otići — dodade Pjer za sebe.

Kad je Pjer video onog kažnjenog Francuza i onu gomilu **OKO** Lobnog mesta, on je tako odlučno rešio da ne može dalje ostati u Moskvi i da još danas ode u vojsku, da mu ce činilo da je **ili to** kazao kočijašu, ili da kočijaš sam treba **to da** zna.

Kad je došao kući, Pjer naredi svom kočijašu Jevstafjeviču, koji je sve znao, sve umeo **i koga je** poznavala sva Moskva, da ce spremi jep će **on te** noći ići u Možajsk u vojsku i **da ce tamo poŠL<U** njegovi jahaći konji. To sve nije ce **A^oglo** uraditi

g lana i zato je Pjer, na molbu Jevstafjeviča, n odložiti svoj odlazak za sutradan, kako bi[^]konjske smene mogle da odu na svoja mesta

^^^24 avgusta beše ce razvedrilo posle ružnog .pemena i tog dana posle ručka krenu Pjer iz Moskve. Menjajući noću konje u Perhuškovu, Pjer **4v** da je tog večera bila velika bitka. Pričali su aw kako ce tu, u Perhuškovu, zemla tresla od puc-njave Ha Pjerovo pitanje ko je pobedio, niko mu nije mogao odgovoriti. (To je bio boj 24. avgusta na Ševardinu.) U svanuće Pjer stiže do Možajska.

Po svima kućama u Možajsku nastanila ce voj-ska, a u mehani u kojoj Pjera dočekaše njegov seiz i kočijaš ne beše u sobama mesta: sve je bilo puno oficira.

U Možajsku i izvan Možajska svuda su stajale i maršovale trupe. Ha sve strane videli su ce kozaci, pešaci, konjanici, komora, sanduci, topovi. Pjer ce požuri da brže tera napred i, što

ce više udaljavao od Moskve i što je dublje zalažio u TO more vojske, tim ra je više osvajao nemir i neko novo radosno osećanje koje ra još nikad nije obuzimalo. To beše osećanje slično onom što ra je obuzelo i u Slobodskom dvoru kad je AOLAZIO car, osećanje da je preko potreбно preduzeti nešto i žrtvovati nešto. NJega sad obuze prijatno osećanje saznanja da je sve ono što čini A!udsku sreću, ugodnosti u životu, bogatstvo, na čak i život — sitnica koju je prijatno odbaciti pr[^]ma nečem ... A prema čemu, to Pjer nije mogao seb [^]J[^]sni, a nije ce ni trudio da objasni ob[^]N[^] dr[^]u [^]jg zanimalo ono za-
BaK.[?] [^]Rtyuje, nego mu je samo žrtvo-aie bilo novo, radosno osećanje.

16*

24. avgusta bila je bitka na ševardinskom ne. dutu, 25. nije izbačen nijedan metak ni s jedne na s druge strane, 26. bila je borodinska bitka.

Zašto su i kako bile date i primljene bitke na Ševardinu i na Borodinu? Zašto je data boro-dinska bitka? Ona nije imala ni za Francuze ni za Ruse ni najmanjeg smisla. Najbliži rezultat bio je i morao je biti — za Ruse to da smo ce približiAi gubitku Moskve (čega smo ce bojali više nego ičeg na svetu), a za Francuze to da su ce približili gubitku cele vojske (čega su ce oni TaKobe bojali više nego ičeg na svetu). I laj je rezultat bio tada potpuno očevidan, a MebUTHM Napoleon je dao, a Kutuzov primio tu bitku.

Kad bi ce BojkOBobe upravljale pametnim razlozima, onda koliko je god moralno biti jasno Na-poleonu da on, kad Ube daleko oko dve hilade vrsta i da bitku s verovatnom slučajnošću da će izgubiti četvrtinu vojske, ide u sigurnu pogibiju, toliko je isto moralno izgledati jasno Kutu-zovu da on, kad primi bitku i tako isto rizikuje da izgubi četvrtinu vojske, sigurno gubi Moskvu. To je Kutuzovu bilo matematički jasno, kao što je jasno da ēu ja, ako u igranju šaški imam manje jednu šašku i ako menjam, sigurno izgubiti i da zato ne treba da menjam.

Kad protivnik ima 16 šaški, a ja 14, onda sam ja samo za jednu osminu slabiji od njega; ali kad ja promenim 13 šaški, on će biti triput jači od mene.

Do borodinske bitke naše su snage stajale prema francuskim približno kao pet prema šest, a posle bitke kao jedan prema dva, to jest, npe bitke stajalo je 100 hiAada prema 120, a posle bitke 50 prema 100. Pa ipak je mudri i iskusni Kutuzov primio bitku. A Napoleon, genijalni voj-

n&a kao što ra nazivaju, dao je bitku, da iz-^*^i četvrtinu vojske i da još više razvuče svoju ""IrHHiv Ako kažu da je on nameravao, kad zauzme Moskdu Da završi rat, kao kad je zauzeo Beč, pro-toga ima mnogo dokaza. Sami istoričari Ha-poleonovi pričaju kako ce on još kod Smolenska hteo da zaustavi, kako je uvićao opasnost od svog razvučenog položaja i kako je znao da

ce zauzi-manjem Moskve neće završiti rat, jep je kod Smo-lenska video u kakvom mu stanju ostavljaju ruske gradove i nije dobio nijednog odgovora na svoje mnoge izjave da hoće da povede pregovore.

Dajući i primajući borodinsku bitku, Kutu-zov i Napoleon postupili su preko svoje volje i besmisleno. A istoričari su već posle pod svr-šena fakta podveli vešto složene dokaze o pred-vi&janju i genijalnosti vojskovo&a, koji su izme&u svih slepih oruba svetskih doga&a bili najviše ropski i sasvim slepi faktori.

Stari su nam ostavili primere herojskih poema, u kojima heroji čine svu važnost istorije, a mi još nikako ne možemo da ce naviknemo na **TO** da istorija takve vrste nema smisla za naše A.udsko doba.

Ha drugo pitanje: kako je data borodinska i ona pred njom ševardinska bitka — postoji isto tako veoma namešteno i svakom poznato, sasvim **OBMto^** ""isivanje. Svi istoričari opisuju to

Ruska vojska, u svom odstupanju od ^molenska, tražila je, tobož, sebi naj-**OOLI** položaj za glavnu bitku, itakov je položaj **Habek**, tobož, kod Borodina.

su, tobož, prvo utvrdili tu po-
Aen ""
Druma (iz Moskve za Smo-
g^gj^~^~^ gotovo pod pravim uglom prema ig^
Borodina do Utice, na onom **stom mestu
gde ce bila bitka.

Ispred te pozicije bio je, tobož, is-tureni položaj na ševardinskoj gla^ vici da motri na neprijatelja. Napoleon je, tobož, napao 24. avgusta istureni no-ložaj i osvojio ra; a 26. napao je svuru. sku vojsku, koja je bila na poziciji u borodinskom polju.

Tako ce govoriti u istorijama, a to sve nije ni-malo tačno, o čemu ce može uveriti svaki ko za-želi da u&e u suštinu stvari.

Rusi nisu tražili bole pozicije, nego su, na-protiv, u svom odstupanju prošli mnogo pozicija koje čU bile ^oAse od borodinske. Oni ce nisu mogli zaustaviti ni na jednoj od tih pozicija: zbog toga što Kutuzov nije htio da primi poziciju koju on nije izabrao, i zbog toga što ce još nije dosta jako pokazala potreba narodne bitke, i zbog toga što još nije stigao Miloradović s narodnom odbranom, i još zbog drugih uzroka, kojima ni broja nema. Fakat je taj — da su pre-čašnje pozicije bile jače i da borodinska pozicija (ona na kojoj je primljena bitka) ne samo nije jaka, nego nije ni **no** čemu nimalo jača od ma **Kor** drugog mesta u ruskoj carevini koje bi čovek nasumce ubo čiodom na karti.

Rusi ne samo što nisu utvrćivali poziciju u borodinskom polju, levo pod pravim uglom od druma (to jest, ono mesto na kome ce vodila bitka), nego do 25. avgusta 1812. godine nisu nikad ni pomišl<ali da može na tome mestu biti bitka. Tome je dokaz, prvo, to što samo nije bilo 25. na **TOM** mestu utvrćenja, nego što ni ona koja su započeta 25. nisu ni 26. bila dovršena; drugo —* položaj ševardinskog reduta, jep ševardinski

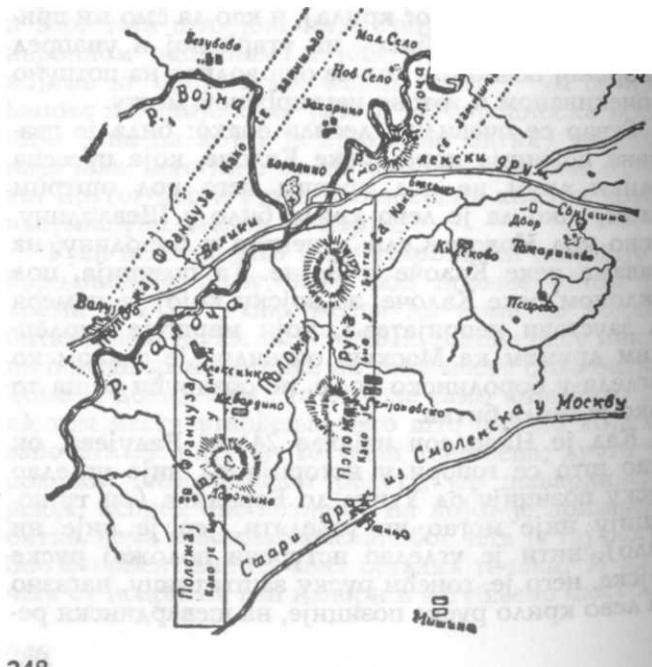
redut, ispred one pozicije na kojoj je priml-ena bitka, nema nikakva smisla. Zbog čega je taj redut bio utvr^en jače od svih ostalih tačaka? I zbog čega su iscrpeni svi napori i izgubljeno šest hi-

Audi, braneći ra **24.** avgusta do mrkle noći. ce motri na **neprijateAa** bila je dovoljna ko-s^ka izvidnica. Treće, kao dokaz da pozicija na **Mioi** ce vodila bitka **nije bila predvibena i da** š^ardinski redut nije bio isturena tačka te pozicije, služi to što su Barklaj-de-ToAi i Ba-gration do **25.** avgusta bili ube&eni da je ševar-Ainski redut levo krilo pozicije, i što čak Kutuzov u svom izveštaju, pisanom posle bitke, naziva ševardinski redut levim krilom pozicije. Tek mnogo docnije, kad su ce natenane pi-sali izveštaji o borodinskom boju, izmišljeno je (svakako da ce opravdaju greške glavnokomandu-jućeg koji treba da bude nepogrešan) ono netačno i čudnrbato dokazivanje kao da je šbvardinski redut bio isturen položaj (dok je to bila samo utvr&ena tačka levog krila), i kao da smo mi primili borodinsku bitku na utvr&enoj i unapred izabranoj poziciji, dok ce ona vodila na potpuno neočekivanom i gotovo neutvr&enom mestu.

Stvar ce očevidno, desila ovako: bila je iza-brana pozicija pored reke Kaloče, koja preseca veliki drum ne pod pravim nego pod oštrim ugAom, tako da je levo krilo bilo u Sevardinu, desno kod Novoga Sela[, a centar u Borodinu, na stavama reke Kaloče i Bojne. Ta pozicija, pod zaklonom reke Kaloče, za vojsku kojoj je namera da zaustavi neprijatelja, koji maršuje smolen-skim drumom ka Moskvi, očevidna je svakom ko pogdeda u borodinsko poAe, ne obzirući ce na to kako je/LJkla bitka.

(ka^^ je Napoleon izjavio **24. do** Valujeva, on ao Š10 ce govori u istorijama) nije ugledao ziš^ ^oziciju od Utice do Borodina (on tu poz 6aAoV Morao ni ugledati, jep je nije ni Boic!^ ""^ ugledao istureni položaj ruske Ha len' ^*^ *^*^ eci rusku zaštitnicu, nagazio o krilo ruske pozicije, na ševardinski re-

dut, i neočekivano za Ruse preveo vojsku preko Kaloče. A Rusi, ne mogavši da ce upuste u rAasHv bitku, odstupili su svojim levim krilom s pozicije koju su nameravali da zauzmu, na su zauzeli novu poziciju, koja nije bila predvi&ena, niti utvr&ena. Prelazeći na levu stranu Kaloče, levo od druma, Napoleon je čitavu potonju bitku no. maknuo s desna na levo (uzevši s ruske strane) i preneo je u polje između Utice, Semjonovskog i Borodina (u TO polje u kom za poziciju nema ničeg zgodnjeg nego što ima u ma kom drugom pol.u Rusije), i u TOM je pol.u bila bitka 26. avgusta. Plan bitke, kako ce mislilo da će biti i kako je bila, u grubom obliku izgleda ovako:

248

Aa nije Napoleon izjahaо uveč 24. avgusta na Tf^ču i da nije naredio da ce odmah uveč na Anе redut, negr da je počeo napad sutradan hrrpy- onda ne bi niko posumnjaо da je ševardin-ki redut bio levo krilo naše pozicije; i bitka bi ce vodila onako kako smo je mi očekivali. U tak-vom slučaju mi bismo verovatno, još upornije boanili ševardinski redut, naše levo krilo; na-pali bismo Napoleona u centru ili s desna, i 24. bi ce vodila glavna bitka na onoj poziciji koja je bila utvr&ena i predvićena. Ali pošto je na-pad na naše levo krilo izveden uveč odm&h posle odustupanja naše zaštitnice, to jest odmah posle boja kod Gridnjeve, i pošta rусki komandanti nisu hteli ili nisu stigli da Tada, uveč 24. počnu glavnu bitku, to je prvi i glavni čin boro-dinske bitke bio izgubljen još 24. avgusta i, oče-vidno, doveo do gubitka i onog boja koji je dat 26.

Posle gubitka ševardinskog reduta, ujutru 25. avgusta, ostali smo bez pozicije na levom krilu i bili smo prinu&eni da odmaknemo nazad naše levo krilo i da ra ubrzano utvr&ujemo gde bilo.

Nije bilo dosta to što su ruske trupe stajale 26. avgusta samo pod zaštitom slabih, nedovršenih utvr&enja, nego ce nezgoda tog položaja uvelala još i time što ruski komandanti nisu priznali potpuno svršen fakt (gubitak pozicije Ha levom krilu i prenos celog potonjeg bojnog poAa s desna na levo), nego su ostali na svojoj razvučenoj poziciji od Novoga Sela do Utice, te U 3t)or Tora morali za vreme bitke pomicati svoju ojsku s desna na levo. Ha taj način Rusi su za Boir^{~~~~~} bitke imali prema celoj francuskoj sla[^] U[^]P.[^]s[^]enoj na naše levo krilo, dvaput Uihim[^] vojsku. (Operacije

Ponjatovskog prema bil^g,"' Uvarova na desnom francuskom krilu ^^esuoperacijeodvojeneodtVkbJgke.)

I tako borodinska bitka nije nikako protekla kao što je opisuju (gleđajući da sakriju pogre-ške naših komandanata, na zbog toga umanjuju^i slavu ruske vojske i ruskog naroda). Borodinska bitka nije vo&ena na izabranoj i utvrćenoj poziciji s nešto malo slabijom snagom na strani Rusa, nego su Rusi, zbog toga što su izgubili ševardinski redut, primili borodinsku bitku na otvorenom, gotovo neutvr&enom terenu s dva-put slabijom snagom prema Francuzima, to jest u takvim uslovima u kakvim ce ne samo nije moglo zamisliti da ce može tući deset sati i učiniti da bitka ostane nerešena, nego ce nije moglo ni misliti da će ce za tri sata sačuvati vojska od potpunog poraza i bekstva.

XX

Pjer je 25. avgusta krenuo iz Možajska. Ha velikoj strmenitoj i krivoj nizbrdici što vodi iz grada, pored crkve na brdu desno, u kojoj ce služila služba i zvonila zvona, Pjer si&e iz ekipaža i poče peške. Za njim ce spuštao niz brdo nekakav konjički puk s pevačima napred. Ha susret mu je išao niz seljačkih kola s ranjenicima iz jučerašnjeg boja. Vozari mužici pre-trčavahu s jedne na drugu stranu, vičući na konje i šibajući ih kamđijama. Kola, u kojima je le-žalo ili sedelo no tri i no četiri ranjena vojnika, odsakala su od nabacanog no strmoj uz-brdici kamenja u obliku kaldrme. Ranjenici, zavijeni krpama, bledi, sa stegnutim usnama i nabranim obrvama, držali su ce za kanate, truN' kali ce i gurali u kolima. Svi su gotovo s nom detinjskom radoznalošću gledali u šešir i zeleni frak Pjerov.

nieooB kočijaš **Autito** je vikao na kola s ra^-ntšma da

beo

teraju jednom stranom. K^njički s pesmom, silazeći s brda, naiBe na Pjerova pla i zakrči put. Pjer ce zaustavi i pribi ce uz **oai** puta prosečenog u brdu. Žbog strmenitog brda **He** sunce moglo dopreti do puta i tu beše ladno, vlažno; nad Pjerovom glavom beše vedro vgustovsko jutro, a zvona su veselo zvonila. edna kola s ranjenicima zaustaviše ce ukraj uta, upravo do Pjera. Vozar, u opancima, zadihan, ritrača svojim kolima, podmetnu kamen pod adnje, neokovane točkove i poče da popravlja am ta svom konjiću.

JGedan ranjeni stari vojnik sa zavijenom rukom, :oji je išao za kolima, prihvati ce za njih zdra-toM rukom, na pogleda u Pjera.

— Sta je, zemljache, **xohe** li nas ovde smestiti? ^li ćemo vAi do Moskve? — reče on.

Pjer ce tako zamislio da ne ču ovo pitanje. On je gledao čas u konjički puk koji ce sad sreo s grenom ranjenika, čas u ona kola kod kojih je cia-jao i u kojima su dva ranjenika sedela a jedan \ežao, i činilo mu ce da je tu, u njima, odgovor

na ono pitanje što ra je zanimalo. Od onih vojnika koji su sedeli u kolima jedan beše, no svoj prilici, ranjen u obraz. Sva mu je glava bila zavijena krpama, a jedan obraz naduo mu ce kao detinja gdava. Usta i nos iskrivili ce. Taj vojnik ^gledao u crkvu i krstio ce. Drugi, mlad momregrut, plavokos i beo, kao da nema nimalo krvi u svom nežnom licu, gledao je u Pjera sa ukočenim dobroćudnim osmehom. Treći je ležao **Bajj**^** ce videlo lice. Konjanici ne-*či^prolazili su pored samih kola.

^Ah, izgubila ce ... čupava glava^ ...
cy vp. J. "U" boraveći... pevali
U vojničku poskočicu.

A kao da im sekundiraju, ali veselo na dpU^., način, brujala su na visu crkvena zvona. I topdi zraci sunčevi obasjavali su, opet na drugi način veselo, vrh suprotne strane. Ali pod stranom, kod kola s ranjenicima, pored zadihanog konjića' kod koga je stajao Pjer, beše vlažno, mračno i cv-morno.

Vojnik s naduvenim obrazom gledao je ljutito u pevače konjanike.

— Ux, kicoši! — reče on prekorno.

— Danas nisam vi&ao samo vojнике, nego i mužike! I mužike gone — reče Pjeru s gorkim osme-hom vojnik koji je stajao iza kola. — Sad ne razlikuju ... Hoće da navali sav narod, jednom reči — sve im je Moskva. Xohe da učine jednom kraj.

Iako su reči ovog vojnika bile nejasne, Pjer je razumeo sve što je on htio reći i klimnu gla-vom u znak odobravanja.

Drum ce raščisti i Pjer sibe pod brdo, na nobe dalje.

Pjer je išao osvrćući ce na obe strane druma, tražio poznate ljude, a nalazio svuda samo ne-poznate, vojničke ličnosti raznih rodova vojske, koje su podjednako 3a4UbeHo gledale u njegov beli šešir i zeleni frak.

Pošto je prošao četiri vrste, on srete prvog poznanika i radosno mu ce obrati. Taj poznanik beše jedan od glavnih doktora u vojsci. Išao je u susret Pjeru u brički sedeći s jednim mladim doktorom i, kad poznade Pjera, zaustavi svog kozaka, koji je terao kola mesto kočijaša.

— Grofe! Vaša svetlosti, otkud vi ovde? —* upita doktor.

— Pa eto, htio sam da vidim ...

— Da, da, imaćete šta da vidite ...

nieo siće c kola, zaustavi ce i porazgovara s doktorm, objašnjavajući mu kako je naumio da ^D(^or^posavetova Bezuholovu da ce obrati direktno^gdre^^^^ vi za vreme bitke bili bogzna gde U neizvesnosti — reče on i zgleda ce sa svo-**im** mladim drugom — a presvetli vas, svakako, zna i primiće vas milostivo. Tako vi, baćuška, učinite — reče doktor.

Doktor je izgledao umoran i kao da žuri.

— Dakle, vi tako mislite... Ja vas htetoh još upitati gde je upravo položaj? — reče Pjer.

— Položaj? — odgovori doktor. — To već ne spada u moju struku. Otidite do Tatarinova, onamo nešto mnogo kopaju. Popnite ce na onu glavicu: odande ce vidi — reče doktor.

— Zar ce vidi odande? ... Kad biste vi ... Ali ra doktor prekide i nobe brički.

— Ja bih vas odveo, ali, bogami, već mi je dovde (doktor pokaza na grlo), trčim korpusnom komandantu. Znate li kako stojimo? ... Sutra je, grofe, bitka; na sto hiljada vojnika treba u naj-manju ruku računati dvadeset **hiAda** ranjenika; a mi nemamo ni nosila, ni postelja, ni bolničara, ni lekara za šest hiljada. Ima deset hiljada se-**Aačkih** kola, ali treba i ostalo; nego, sad šta je, tu je...

J^^^^^ iznenadi neobična misao da je od onih hiljada ljudi živih, zdravih, mlađih i starih, koji tBMAA^A "A^m gledali u njegov šešir, bido nj **Uon** ^iltJ ""*^U^*^biti upravo oni **iJti** koje MHcl!^"o **J** ^G*^*^"UČ" poginuti, na zašto "OM Be3t^Ič-^*^*^c^ smrti?« I nekom taj-ezom misli **H3Hbe** mu odjedanput živo pred

oči silazak s možajskog brda, selačka kola s na njenicima, crkvena zvona, kosi sunčani zracni pesma onih konjanika.

ŽKonjanici idu u bitku i sretaju ranjenike a ni za trenutak ne pomišljaju šta ih čeka, nego prolaze i namiguju na ranjenike. A od njih **cbHiV** namenjeno je dvadeset hiljada da izgine, i oni gle-daju začućeno u moj šešir! Čudnovato!« — mi-slio je lijep, idući dalje ka Tatarinovu.

Kod spahijske kuće, na levoj strani druma^! stajali su ekipaži, furgoni, gomile posilnih i stražari. Tu je stanovao presveti. Ali kad je Pjer dotoao njega ne beše i ne beše gotovo nikog od štabnih. Svi su bili na molepstvu. Pjer nobe napred ka Gorkama.

Kad ce pope na brdo i Ube u malu seosku ulicu, Pjer tu vide prvi put mužike-opolčence s krsto-vima na kapama i u belim košuljama, koji su, razgovarajući glasno i kikočući ce, veseli i zno-javi, radili nešto desno od druma, na jednoj **orpoMHoj** glavici, obrasloj u travu.

Jedni od njih kopali su brdo ašovima, drugi su vukli preko dasaka zemlju u kolicima, treći su stajali ne radeći ništa.

Dva oficira stajala su na glavici i izdavala napebenja. Kad je Pjer ugledao mužike, koji su ce, očevidno, zabavljali svojim novim vojničkim sta-njem, opet mu padoše na um ranjeni vojnici u Možajsku i bi mu jasno šta je hteo da kaže vojnik koji je govorio kako hoće da naval i sav na-ro d. Izgled tih bradatih mužika što rade na bojnom **poAu**, s njihovim neobičnim nezgrapnim čizmama, s njihovim znojavim vratovima i s ras-kopčanim u ponekog krivim jakama na košul^i, ispod koje su ce videle prepdanule kl.učne kosti, uticao je na Pjera jače nego sve što je **bo^ad** video i čuo o svečanosti i ozbilnosti sadašn-trenutka.

niep iziće iz ekipaža, na pored zaposlenih g. polčenaca iziće na onu glavicu s koje **ce**, kao što **MV** je rekao doktor, videlo bojno polje.

Bilo je jedanaest sati **npe** podne. Sunce je sta-iaAO malo ulevo i pozadi Pjera i kroz čist, redak vazduh jasno obasjavao ogromnu panoramu što beše pukla pred njim kao amfiteatar na terenu koji **ce** **neo** naviše.

U vrhu i levo vijugao **ce** veliki smolenski drum, koji seče taj amfiteatar i ide preko jednog sela s belom crkvom, na 500 koraka ispred gla-vice i niže od nje (to beše Borodino). Arum je prelazio pod selom preko mosta, na **ce**, spušta-jući **ce** i penjući **ce**, vijugao sve više i više do sela Valujeva, koje **ce** videlo, otrlike, na šest vrsta (u njemu je sad bio Napoleon). Iza Valujeva drum **ce** gubio u šumi koja **ce** žutela na hori-zontu. U toj šumi, brezovoj i jelovojoj, desno od **puta**, blistao **ce** prema suncu u daljini krst i zvo-nara koločkog manastira. Po svoj toj plavoj da-l'ini, desno i levo od šume i druma, videle su **ce** na raznim mestima vatre kako **ce** puše i neodre-&ene mase naše i **neprijateA.ske** vojske. Desno, prema toku reke Kaloče i Moskve, **teren** **beše** klisurast i brdovit. Između klisura videla su **ce** U daljinu sela Bezubovo i Zaharino. Levo je teren bio ravniji, tu behu njive sa žitom i videlo **ce** kako **ce** puši jedno spaljeno selo — Semjonovsko.

Sve što je Pjer video desno i levo beše tako ne-**DreBeno** da ni leva ni desna strana nije potpuno **AUov^ala** onom kako **je on** zamišlao. Nigde ne

ce on nadao da vidi, **Beh**
selu' vojske, šume, dimovi od vatara,
traži **potoci i**, ma **koliko** da je Pjer

o. HHje mogao **da** naće **položaj** na **tom** živom
terenu i, šta više, nije mogao **da** razlikuje naše trupe od neprijateljskih.

!: Treba upitati nekog ko **zna** — pomisli on na ce obrati jednom oficiru koji je **radoznaAo** posmatrao njegovu nevojničku, ogromnu figuru.

— Dopustite **da** vas upitam — obrati ce Pjer **TOM** oficiru — kakvo je ono selo napred?

— Burdino, ili kako? — reče oficir, obraća-jući ce pitanjem svom drugu.

— Borodino — odgovori ovaj, popravljujući ra.
Oficir, očevidno zadovoljan što mu ce dade prilika da malo porazgovara, priče bliže Pjeru.

— Jesu li onde naši? — upita Pjer.
— Da, a onamo su dalje Francuzi — reče ofi-cir. — Ero ih, eno, vide ce.

— Gde? gde? — upita Pjer.
— Vide ce golim okom. Eno. — Oficir pokaza rukom na dimove levo preko reke i na njegovom licu pojavi ce onaj strog i ozbiljan izraz koji je Pjer vibao na mnogim ljudima na koje je nailazio.

— Ah, ono su Francuzi! A onamo?... — Pjer pokaza rukom levo na jednu glavicu, kod koje ce videla vojska.

— Ono su naši.

— A, naši! A onamo? — Pjer pokaza daleko, na drugu glavicu s velikim drvetom pored sela koje ce videlo u klancu i u kome su ce tako&e pušile vatre i nešto ce crnelo.

— To je opet **on** — reče oficir. (To beše še-vardinski redut.) — Juče je bilo naše, a sad je njegovo.

— Pa kako stoji naš položaj?

— Položaj? — reče oficir i osmehnu ce **za-dovoljno**.

— Ja vam **to** mogu kazati jasno, jep sam ja gradio gotovo sva naša utvr&enja. Eno, vidite, naš je centar u Borodinu, eno onde. (On selo s belom crkvom, koje ce videlo napred.) Ond je prelaz preko Kaloče. Eno onde, vidite, gde U

10Š otkosi sena, eno onde je most. To je ^ ^?t^HTap. A naše desno krilo, eno gde je (on odmah desno, daleko u klancu), onde je !^^^Gmoskva i onde smo načinili tri vrlo Jaka ^^Avra Levo krilo... (tu oficir zastade). **Vi-dite TO** vam je teško objasniti... Juče je naše levo krilo bilo eno onamo, u Ševardinu, eno, pogledajte, gde je onaj hrast; ali smo sad povukli nazad levo krilo, sad je onde — vidite selo i — ono je Semjonovsko, i eno gde je. (On no-kaza glavicu Rajevskog.) Hero, mučno će biti tu bitka. Što je o n premestio vojsku ovamo, to je samo varka; on će izvesno zaobići desno od reke Moskve. Ali ma gde bila bitka, sutra mnogih neće biti na broju! — reče oficir.

Jedan stari podoficir beše prišao oficiru dok je on **TO** govorio i čekaše da njegov starešina završi govor; ali na tom mestu, očevidno neza-dovoljan rečima oficirovim, prekide ra i reče oštro:

— Treba ići **no** grudobrane.

Oficir **ce** kao zbuni; on razumede da **ce** može misliti koliko ih sutra neće biti na broju, ali da ne treba o tome govoriti.

— Pa dobro, pošalji opet treću četu — reče brzo oficir. — **A KO** ste vi, da niste doktor?

— Nisam, ja sam onako došao — odgovori Ujep. I Pjer **nobe** niz brdo opet pored opolče-naca.

Ux, prokleti! — reče oficir koj je išao a njim na zapuši nos i protrča pored onih što rade.
ova1^^!^no — Eno je.., sad će n vojni " ** odjedanput uzvici, i oficir Is k opolčenci potrčaše napred drumom.
IspoL^o - Borodina primicala ce litija.
jeHa^ic<^*^U,*miAa je prašljivim drumom postro- ešadija sa skinutim kapama i puškama

17

okrenutim naniže. **Iza** pešadije čulo ce crkven pojanje.

Vojnici i opolčenci trčali su gologlavi nn stižući Pjera, nasusret litiji.

— Nose matušku! Zaštitnicu!... Iversku!

— Smolensku matušku — popravi drugi.

Opolčenci, i oni što su bili u selu i oni što su kopali redut, pobacaše ašove, na no-trčaše u susret litiji. Za bataljonom koji ce kretao **prašAivim** drumom išli su sveštenici u odeždama, jedan starčić u

kamilavci sa past-vom i pojcima. Vojnici i oficiri nosili su za njima veliku ikonu, sa crnim likom u okviru. To beše ikona koja je iznesena iz Smolenska i otada nošena za vojskom. Za ikonom, oko nje, pred njom, sa svih strana isle su, trčale i slanjale ce do zemlje gomile gologlavih vojnika.

Kad iziće na brdo, ikona ce zaustavi; oni ludi koji su držali ikonu na ubrusima promeniše ce, pojci zapališe iznova kadionice, na poče modep-stvije. Vreli sunčani zraci behu upekli odozgo u teme; slab, hladan povetarac igrao ce kosom na golin glavama i onim lentama kojim ikona beše ukrašena; pojanje ce tih razlegalo pod otvore-čim nebom. Ogromna gomila gologlavih oficira, vojnika i opolčenaca okružavala je ikonu. Iza sveštenika i pojaca na raskrčenom mestu stajali su ljudi sa činovima. Jedan ćelav general s krstom sv. Borča o vratu stajao je upravo za le-ćima svešteniku i, ne krsteći ce (ocevidno Nemac), strpljivo čekao da ce svrši molepstvije, KO je je on smatrao da treba saslušati, svakako da bi ce raspalio patriotizam ruskoga naroda. Arug" general stajao je u ratničkoj pozici i brzo ce krstio, obzirujući ce OKO sebe. Pjer, koji je stajao u go-mili mužika, vide u onoj gomilici ljudi sa čino-vima nekoliko pozpanika; ali nije gledao u nji^^ svu njegovu pažnju privukao je ozbiAan izraz na

t, Ma one gomile vojnika i opolčenaca, koji su '^^^nako žudno gledali u ikonu. Čim umorni ^ - i (koji pevahu već na dvadesetom molepst-^o^v) počnu leno i no navici da pevaju: ^Spasi ot oabn tvon, Bogorodice,«* a sveštenik i &akon poihvate: ^Lko vsi no Boze k Tebe pribegaem, lko mrušimo stene i predstatelsstvu,«* — na svakom AŠU blesnu opet onaj izraz saznanja koliko je svečan trenutak pggo nastaje, izraz koji je Pjer video pod brdom u Možajsku i ovde-onde na mno-gim i mnogim licima koja je sretao tog jutra; i češće su ce obarale glave, stresala ce kosa, i čuli ce uzdasi i udaranje krstova na grudima.

Gomila koja stajaše oko ikone odjedanput ce razmače i pritesni Pjera. Neko, no svoj prilici vrlo važna ličnost, sudeći no onoj žurbi s ko-jom ce pred njim razmakoše, prilazio je ikoni.

To beše Kutuzov, koji je obilazio položaj. Vraćajući ce Tatarinovu, on je došao na molep-stvije. Pjer je odmah poznao Kutuzova no njegovoј figuri koja ce razlikovala od svakoga.

U Augom sjurtuku na ogromnom debelom telu, s pogurenim le&ima, s goAom sedom glavom i sa iskapanim, belim okom na punom licu, Kutuzov uVe u gomilu onim hodom što izgleda kao da ponire i da ce ljula, na stade iza sveštenika. Pre-^sti ce uobičajenim gestom, domaši rukom do zemlje i, uzdahnuvši duboko, obori svoju sedu IaJp' ^Utuzovom su došli Benigsen i svita. na seb^^ glavnokomandujući, koji privuče BoiHH^? čažnju svih viših činova, opolčenci i Jžci nastaviše molityu ne gledajući u njega. ikoni ifl^ završi. Kutuzov ngnbe ' eško ce spusti na kolena klanjajući ce do

. ' J^{^^^}a t^{^f} ' ^' ^U[^] ^o je, Botrodice. stena a zast[^]Jo[^]
pritičemo kao nerazruši'

zemlje, i dugo ce mučio i nije mogao da ustane o težine i slabosti. Njegova seda glava tresla od napora. Najzad ustade i, napućivši detinjck^{^^}-naivno usne, poljubi ikonu i opet ce pokloni, do! dirnuvši rukom do zemlje. Generalitet je sledo-vao njegovom primeru; potom oficiri, a za njima nobome vojnici i opolčenci, uzbubeni, gušeći ce, gazeći jedan drugoga, dahćući i gurajući ce.

^

XXII

Povodeći ce od onog guranja koje ra je zahvatilo Pjer ce osvrtao oko sebe.

— Grofe, Petre Kiriliču! Otkud vi ovde? — reče nečiji glas.

Pjer ce osvrte.

Boris Arubecki, brišući rukom kolena koja beše uprlo (verovatno je i on celivao ikonu), išao je smešeći ce k njemu. Boris beše obučen elegantno, s nijansom ratobornosti. Ha njemu beše dug sjurtuk i korbač preko ramena, onako isto kao kod Kutuzova.

Kutuzov MebUTHM Aobe do sela i sede u hladu najbliže kuće na klupu koju trkom doneše jedan kozak, a drugi je brzo pokri cilimčetom. Ogromna, sjajna svita okru[']i glavnokomandujućeg.

Ikona krenu dalje, praćena gomilom. Pjer beše zastao na tridesetak koraka od Kutuzova i razgovaraše s Borisom.

Pjer mu objasni kako je naumio da učestvuje u bici i kako hoće da razgleda položaj.

— Ovako vi učinite — reče mu Boris. Je vous ferai les honneurs du camp.* Najbolje ćete videti odande gde bude grof Benigsen. Ja sam kod

['] Ja hU am biti domaćin u logoru.

Taviću mu. A ako hoćete da obi&ete položaj, "^^^^hajdete s nama; mi odmah idemo na levo ^AO A posle čemo ce vratiti i molimo vas da *^^ite noćiti kod mene, na čemo udesiti i i^AHV partiju. Vi ce, svakako, poznajete s Dimi-^tšjem Sergejevičem? On stanuje eno onde — i pokaza treću kuću u Gorkama.

— Ali ja bih hteo j^a vidim desno krilo; kažu da jb! vrlo jako — reče Pjer. — Hteo bih da pro-jašem od reke Moskve, na celim položajem.

— Dobro, TO možete posle, ali je glavno — levo krilo ...

— Da, da. A možete li mi pokazati gde je puk kneza Bolkonskog? — upita Pjer.

— Andreje Nikolajeviča? Proći čemo onuda, ja ču vas otpratiti do njega.

— A kako stoji levo krilo? — upita Pjer.

— Pravo da vam kažem, entre nous,* bogzna u kakvom je stanju naše levo krilo — reče Boris poverljivo i tišim glasom. — Grof Benigsen nije nikako tako mislio. On je hteo da utvrди eno onu glavicu, nikako ne ovako ... ali (tu Boris sleže ramenima) presvetli nije hteo, valjda ra obrla-tili. Znate... — I Boris ne dovrši, jep u tom trenutku pristupi Pjeru Kajsarov, a&utant Kutu-zovljev. — A! Pajsije Sergiču — reče Boris Kaj-sarovu slobodno ce smešći. — A ja ce, eto, tru-dim da objasnim grofu položaj. Za divno čudo, kako je mogao presvetli tako tačno da pogodi šta nameravaju Francuzi! Velite za levo krilo? — upita Kajsarov. . Jsst. Sad je naše levo krilo veoma, veoma Jako.

izA^ooo ^^Utuzov gonio iz štaba svakog ko je v4whi^*f s^ ^gRis, posle promena koje je u^-nio Kutuzov, umeo da zadrži u vrhovnoj ko-

* Me&u aama rečeno.

mandi. Boris ce namestio **kod** grofa Benigse načelnika štaba. Grof Benigsen, kao i svi ljudi kod kojih ce na-lazio Boris, smatrao je mladog kneza Arubeckog kao nezamenljivog čoveka.

U vojnoj komandi bile su dve **oštro** obeležene partie: partija Kutuzova i partija Benigse načelnika štaba. Boris je bio uz ovu drugu par! tiju i niko nije umeo kao on, odajući ropsko poštovanje Kutuzovu, davati na znanje da je starac slab i da čitavim posAom rukovodi Benigsen. Sad beše nastupio odsudni čas bitke, koji je morao ili uništiti Kutuzova i predati vlast Benig-senu, ili, ako bi Kutuzov čak i dobio bitku, dati na znanje da je sve učinio Benigsen. Svakako posle sutrašnjeg dana moraće ce razdati velike nagrade i istaći napred novi ljudi. I zbog toga je Boris **celog** tog dana bio razdraženo uznemiren.

Posle Kajsarova pristupiše Pjeru i drugi njegovi poznanici, i on nije mogao da ne odgovara na pitanja o Moskvi, kojima ra obasipahu, niti da ne sasluša sve ono što su mu govorili. Ha svima licima videla ce život i uznemirenost. Ali ce Pjeru učini da je uzrok tom uzbućenju koje ce ogledalo na nekim od tih ličnosti više u pita-njima ličnog uspeha, na mu nije izlazio iz glave onaj drugi izraz uzbućenja, koji je video na dru-

gim ličnostima i koji nije govorio o pitanjima ličnim, nego o opštim, o pitanjima života i smrti.

Kutuzov spazi Pjera i grupu koja ce iskupila **OKO** njega.

— Pozovite ra k meni — reče Kutuzov. Abu-tant isporuči želju presvetlog i Pjer ce uputi klupici. Ali **npe** njega pristupi Kutuzovu jedan **npoct** opolčenac. To beše Dolohov.

— Otkud taj **tu?** — upita Pjer.

— Ama **TO** je takva životilja da ce svud pro* vuče! — odgovoriše Pjeru. — Ražalovan je. Sad

toeba da ce pokaže. Podnosio je nekakve pro-j ^L^i išao noću u neprijatel-ski danac ... hra-

skide šešir i ponizno ce pokloni pred

— Ja sam rešio da me ne bude, ako me vi, kad raportiram vašoj svetlosti, oterate ili kažete da vam je poznato to što vam raportiram ... — govorio je Dolohov.

— Tako, tako.

— A ako imam pravo, onda ču biti od koristi otadžbini, za koju sam gotov da poginem.

— Tako... tako...

— I, ako vašoj svetlosti zatreba čovek koji **ne** bi žalio svoju kožu, izvolite ce setiti **mene...** Možebiti da ču valjati vašoj svetlosti.

— Tako ... tako ... — ponovi Kutuzov, gdeda-jući u Pjera nasmejanim i škiljavim okom.

Utom ce Boris, sa svojom pridvornom vešti-nom, istače uporedo s Pjerom bliže starešini, na sasvim prirodno i ne suviše glasno, kao da nastavlja započeti razgovor, reče Pjeru:

— Opolčenci su baš obukli čiste, bele ko-šuAe, da ce spreme da ginu. Kakvo junjaštvo, grofe!

Boris reče to Pjeru očevidno zato da bi ra čuo presvetln. On je znao da he Kutuzov obratiti 1^nu na te reči, i doista presvetli ce okrete

Borisa^^ veliš ti za opolčence? — upita on

Apj** Spremaju ce, vaša svetlosti, za sutrašnji ^^^inu, obukli su bele košulje.

reče k-----Neobičan narod, nema mu ravna —

Nap^. zažmuri i klimnu glacom. —

A **Ml**r^f'''^ ^*^* ponovi i uzdahnu. —

— Aa rr^f^*^ omirišete barut? — reče Pjeru. -^**.
priJatan miris. Imam čast biti obožava-

lac vaše supruge, je li zdrava? Stoji vam na usluzi moj stan. — I, kao što to često biva sa starim **AuAima**, Kutuzov ce poče rasejano osvr-tati, kao da je zaboravio sve što je trebalo da kaže ili da učini.

I, setivši ce, svakako, šta traži, on mahnu rukom da mu priće Andreja Sergejevič-Kajsarov
brat njegovog ačutanta.

— Kako, kako, kako ono behu stihovi Mari-novi, kako, kako behu stihovi? Oni što ih je za Herakova

čnapisao: žBićeš u korpusu učitelj .. ž De, kaži, kaži, zaokupi Kutuzov, spremajući ce očevidno, da ce smeje.

Kajsarov pročita. Kutuzov je, smešeći ce, kli-mao glavom no taktu stihova.

Kad ce Pjer odmakao **od** Kutuzova, Dolohov mu **pri&e i** uze ra za ruku.

— Veoma mi je milo što sam vas našao ovde, grofe, — reče mu s naročitom odlučnošću i sve-čanošću, glasno i ne libeći ce što tu beše još ljudi. — Uoči dana u koji je bogzna kome od nas sućeno da ostane živ, meni je milo što mi ce dala prilika da vam kažem kako žalim što su ce desile one nesuglasice meću nama i kako bih želeo da nemate ništa protiv mene. Molim vas da mi oprostite.

Pjer je smešeći ce gledao u Dolohova, ne zna-jući šta da mu kaže. Dolohov, sa suzama u očima, zagrlji i poljubi Pjera.

Boris reče nešto svome generalu i grof Be-nigsen ce okrete Pjeru i ponudi ra da ide s njim zajedno duž linije.

— Vas će **TO** zanimati — reče **on**.

— Da, jako će me zanimati — reče Pjer. Posle pola sata Kutuzov ode u Tatarinovo, **a]**
Benigsen sa svitom, **u** kojoj beše i Pjer, po&e du^j **Ainije.**

hhš

Benigsen si&e od Gorkih velikim drumom ka MocTV koji je Pjeru pokazivao oficir sa one gla-mše kao centar položaja i kod koga su na obali ležali otkosi mirisne trave. Preko mosta **npe-bome** u selo Borodino, odande skrenuše levo i pored **orpoMHor** broja vojnika i topova izjahaše do visoke glavice, na kojoj su opolčenci kopali zeml.u. To beše redut koji još nije imao naziva, a koji je posle prozvan redut Rajevskog ili bate-rija na glavici.

Pjer nije obratio naročitu pažnju na taj redut. On nije znao da će to mesto ostati u njego-voj uspomeni više od svih mesta u borodinskom polju. Potom odoše preko jedne jaruge do sela Semjonovskog, u kome su vojnici razvlačili po-slednja brvna od kuća i staja. Zatim okrenuše nizbrdo, **na** uzbrdo, na projahaše napred preko zgažene i kao gradom smla&ene raži, busenovi-tim putem koji je artiljerija tek prokrčila preko oranja, do šanaca koji su tek tada kopani.

Benigsen **ce** zaustavi kod šanaca i poče da gleda napred na ševardinski redut (koji je jom juče bio naš), na kome ce videlo nekoliko konja-nika. Oficiri su govorili da je onde Napoleon ili Mira. I svi su radoznalo gledali u onu gomi-licu konjanika. Pjer je **laKobe** gledao onamo, tru-dedi **ce** da pogodi ko je od onih ljudi što ce jedva vide Napoleon. Najzad, konjanici **cnbome** s gla-vice i nestade ih.

poi^^""*^^^" okrete jednom generalu koji mu nan^ " stade da objašnjava celokupan položaj nappm ^R^^^
^^jcp je slušao Benigsenove reči i ČaTKAAA-:AAA ^^oo^U umnu snagu da shvati suštinu Aa za ^**^ °čekuje, ali je sa ogorčenjem ocehao On **HHi** ^ ""^^ Aovoljne njegove umne sposobnosti. je ništa razumeo. Benigsen presta da go-

vori, na, kad opazi Pjera kako ra sluša, on ra odjedanput upita:

— Vas, mislim, ovo ne zanima?

— O, naprotiv, veoma me zanima — reče Pjer ali ne reče pravu istinu.

Sa šanaca počoše još više ulevo drumom koji ce vijugao kroz čestu, ne visoku, brezovu šumu. U sredini te šume ispadne pred njih zec s belim nogama, na, uplašen od topota mnogih konja tako ce zbuni da je zadugo trčao pred njima dru' **MOM**, izazivajući opštu pažnju i smeh, i tek kad je nekoliko njih podviknulo na njega, jurnuo je u stranu i izgubio ce u česti. Pošto su jahali kroz šumu dve vrste, izjahali su na proplanak na kome behu trupe korpusa Tučkova, koji je imao da zaštititi levo krilo.

Tu, na krajnjem levom krilu, Benigsen je govorio mnogo i vatreno i, kako je Pjeru izgledalo, izdao va^knu naredbu u vojnom pogledu. Ispred položaja Tučkovićevih trupa beše jedan vis. Taj vis nije bio posednut vojskom. Benigsen je glasno kritikovao tu pogrešku i govorio kako je bez-umno ostaviti neposednut vis koji dominira oko-linom a postaviti vojsku ispod njega. Neki su generali bili istog mišljenja. Jedan je naročito s ratničkom vatrom govorio kako su ih postavili tu da izginu. Benigsen sa svoje strane naredi da ce trupe premeste na vis.

Taj raspored na levom krilu još više pri-nudi Pjera da posumnja u svoju sposobnost da shvati ratovanje. Slušajući Benigseva i generale kako ocUbuJU položaj trupa pod brdom, Pjer ih je potpuno razumeo i delio njihovo mišljenje; ali upravo zbog **Tora** nije mogao da razume kako je onaj što ih je postavio tu pod brdom mogao uči-niti takvu očevidnu i grubu grešku.

Pjer nije znao da te trupe nisu tu bile po-stavljene da zaštite položaj, kao što je mislio

170

igsen nego su postavljene na skriveno mesto no **zaseda** to jest, da ne budu opažene i da iz-**Ienadno** udare **na** neprijatelja kad ce primakne. Benigsen **to** nije znao, na je no svom naho&enju npe-mestio vojsku napred, a to nije rekao glavnoko-mandujuIem.

XXIV

Tor vedrog večera, 25. avgusta, ležao je knez Andreja, naslonjen na ruku, u razvalenoj šupi sela Knjaskova, na kraju položaja svog puka. Kroz otvor razvaljenog zida gledao je niz trideseto-godišnjih breza s potkresanim donjim granama, koje su ce pružale pored ograde, njivu s rasture-nim no njoj snopovima ovsa i šumarak no kome su ce videli dimovi od vataru — vojničke kujne.

Ma koliko da ce knezu Andreji činio njegov život skučen, nikom potreban i težak, on ce onako isto, kao i

npe sedam godina kod Auster-Aica, uoči bitke, osećao
uzbu&en i razdražen.

Naredbe za sutrašnju bitku beše dobio i izdao. Nije imao više šta da radi. Ali misli sa svim obične, jasne i zbog toga strašne misli nisu ra ostavljale na miru. Znao je da sutrašnja bitka mora biti najstrašnija od svih bitaka u kojima je učestvovao i mogućnost smrti prvi put u životu iziće mu pred oči živo, gotovo opipljivo, prosto i strašno, bez ikakve veze sa svakidašnjicom, bez pomisli kako he ona uticati na s^tale, nego samo u odnosu na njega lično, na nje-Aušu. I sve što ra je ranije mučilo i zani-
llnč o~~~~~Vt ce obasja s visine onoga što mu senk ^^^^ hladnom, bledom CBeTAonihU, bez živo' "erspektive, bez jasnih linija. Sav mu je glelap ^^ao čarobna lampa u koju je dugo kroz staklo i prema veštačkom osvetljenju.

Sad je, OA Jedanput, bez stakla, prema jasnoj dnevnoj svetlosti, ugledao te rčavo naslikane slike. Žda da, evo onih lažnih slika koje su me uzbubivale i ushićavale i mučile — reče on u sebi, npe-mećući u svojoj uobraziliji glavne slike svoje čarobne lampe života i gledajući sad u prema ovoj hladnoj, bledoj, dnevnoj svetlosti — prema jasnoj misli o smrti. »Evo tih grubo na-slikanih figura koje su izgledale nešto divno i tajanstveno. Slava, javno blagostanje, ljubav prema ženi, na i sama otadžbina — kako su mi ve-like izgledale te slike, kako mi ce činilo da su pune dubokog smisla! A to je sve tako obično, bledo i grubo prema hladnoj, beloj svetlosti ovog jutra, koje ce, osećam, meni paha.« NJegovu su pažnju zaustavljale tri glavne nesreće u njegovom životu. NJegova ljubav prema ženi, smrt njegovog oca i francuska najezda, koja je zahvatila polovinu Rusije. »LJubav! ... Ona devojčica što mi ce učinila prepuna tajanstvenih snaga! Kako sam je vodeo! pravio poetične planove o ljubavi, o sreći s njom ... O, dragi dečko! — progovori on glasno i jetko. — oKako! Verovao sam u nekakvu idealnu ljubav koja je imala da mi sačuva njenu vernost za čitavu godinu moga odsustva! Trebalo je da uvene zbog rastanka sa mnom, kao onaj nežni golub u basni ... A TO je sve daleko prostije ... Sve je to užasno prosto, odvratno!«

ŽI otac je zidao u Golim Brdima i mislio da je ono njegovo mesto, njegova zemlja, njegov vazduh, njegovi muzici; ali doće Napoleon, na, ne zna-jući ni da on postoji, odgurnu ra kao iver s puta, i raskopaše ce njegova Gola Brda i sav njegov život. A kneginjica Marija kaže da je to iskušen-e poslano odozgo. A zašto će to iskušenje kad njega već nema, niti će ra biti? Nikad ra više neće biti! Nema ra. Pa kome je potrebno to iskušenje. Otadžbina, propast Moskve! A sutra će mene

ubiTI i TO još ne Francuz, nego svoj, kao što

-^e opali jedan voJNIK pušku pored moga uveta, loći će Francuzi, uzeće me za noge i za glavu, na baciti u jamu, da im ne smrdim pod nosom, i stvorice ce novi uslovi

života, koji će biti tako isto obični drugima, a ja neću znati za njih, i neće me biti.«

On pogleda na niz breza **Koje** su sa svojom nepomičnom žutinom, zelenilom i belom korom ble-štale prema suncu. ^Da umrem, da me ubiju sufa, da me ne bude... da sve ovo bude, a mene da ne bude.« On živo zamisli u pameti kako ra nema u ovom životu. I te breze s njihovim bleštanjem i senkom, i oni sitni oblaci, i onaj dim od va-tara, sve to unaokolo preobrazi mu ce i izgledaše mu kao nešto strašno i puno pretnje. Jeza ra podiće uz leća. Brzo ustade, iziće iz šupe i poče da hoda.

Iza šupe čuše ce glasovi. — Ko je tamo? — viknu knez Andreja. Kapetan Timohin sa crvenim nosem, bivši četni komandir Dolohovljev, a sad, kako nema oficira, komandant bataljona, Ube bojažljivo u šupu. Za njim učoše ačutant i blagajnik puka.

Knez Andreja brzo ustade, sasluša što mu oficiri službeno raportiraše, izdade im još neke naredbe i spremase ce da ih otpusti, kad ce iza šupe ču poznat, malo tepav glas.

Oue diable!* — viknu neki čovek koji ce UDari o nešto.

Knez Andreja izviri iz šupe i ugleda Pjera Ji je išao k njemu i koji ce beše spotaknuo
"^^^ "^^^^^j^ ~~~~~u
cBom Uopšte neprijatno da vidi ljudę iz sveta, a narocito Pjera, koji ra je podsećao

' Aa te baBo nosi!

na sve one teške časove što ih je preživeo kal je poslednji put dolazio u Moskvu.

— A, gle sad! — reče on. — Šta te nanese ovamo? Nisam ce nadao.

Dok je **TO** govorio u njegovim očima i u izrazu celog lica ogledalo ce nešto više od hladnoće — ogledalo ce neprijateljstvo, koje Pjer odmah opazi. On je prilazio šupi u najveselijem raspo-loženju, ali, kad ugleda izraz na licu kneza An-dreje, oseti ce zbuđen i u nezgodi.

— Došao sam ... onako ... znate ... došao zanima me — reče Pjer, koji je već toliko puta ponovio toga dana tu reč žzanima me. — Hteo sam da vidim bitku.

— Da, da, ali šta govore o ratu braća masoni? Kako da ce on spreci? — reče knez Andreja pod-rugljivo. — A šta radi Moskva? Kako su moji? Jesu li već jednom došli u Moskvu? — upita ozbiljno.

— Došli su. Žili Drubecka kazala mi je. Išao sam k njima, ali ih nisam zatekao. Otišli su na imanje u okolini Moskve.

Oficiri hteloše da ce oproste, ali ih knez Andreja ponudi da posede malo i popiju čaj, kao da nije želeo da ostane nasamo sa svojim prija-teljem. Doneše klupice i čaj. Oficiri su začu-ćeno gledali debelu, ogromnu figuru Pjerovu i slušali njegovo pričanje o Moskvi i o rasporedu naših trupa koje je obišao. Knez Andreja je ču- i tao i izgledao tako zlovoljan da ce Pjer više obraćao dobroćudnom komandantu bataljona Ti-j mohinu nego Bolkonskom.

— dakle, ti si razumeo sav raspored trupa?
- prekide r'a knez Andreja.

— L da TO jest, kako? — reče Pjer. — Kao ne-vojnik ne mogu reći da sam potpuno razumeo ras-pored, ali sam, ipak, razumeo uopšte.

-- Eh bien, vous etes plus avance que qui cela soit' — reče knez Andreja.

— A! — reče Pjer u nedoumici, gledajući preko naočara u kneza Andreju. — A kako vi mi-slite o postavljenju Kutuzova? — upita on.

— Ja sam ce veoma obradovao tom postavljenju, i TO je sve što znam — reče knez Andreja.

— A recite mi kako vi mislite o Barklaju-de--Toli? U Moskvi su govorili za njega bog te pita šta. Kako vi sudite o njemu?

— Pitaj, eto njih — reče knez Andreja i po-kaza rukom na oficire.

Pjer pogleda u Timohina s blagim, upitnim osmehom, s kojim su mu ce nehotice svi obraBali.

— Svanulo nam je, vaša svetlosti, kad je pre-svetli postavAen — reče Timohin, osvrćući ce bojažljivo i neprestano na svog komandanta puka.

— A zašto TO? — upita Pjer.

— Pa, eto, bar što ce tiće drva i hrane za konje, kazaću vam. Vidite, mi smo odstupali od Svencijana, a nismo smeli dirnuti ni suvatku, ni sena, niti išta. Pa mi odlazimo, a njemu ostaje, zar nije tako, vaša svetlosti? — obrati ce on svome knezu. — A ti da ne smeš! Za takve stvari izveli su u našem puku dva oficira pred UD. Hero, otkako je presvetli uzeo komandu, tada je, što ce toga tiće, nastala sloboda. Pro-gledali smo ...

** Pa zašto je onaj zabranjivao?

* Pa vi ste dal-e oterali nego ma ko. ,j, .

Timohin ce zbumjeno osvrtaše, ne znajući kako će i Šta da odgovori na takvo pitanje. Pjer ce obrati knezu Andreji istim pitanjem.

— Pa da ce ne upropošćuje onaj kraj koji smo ostavljali neprijatelju — odgovori knez Andreja pakosno i podrugljivo. — To je vrlo opravданo-ne sme ce dopustiti da ce pl-ačka okolina i da ce vojska navikava na maroderstvo. Hero, on je i u Smolensku tako isto pravilno proračunao da nas Francuzi mogu obići i da oni imaju veće snage. Ali on nije mogao da razume — viknu knez An-dreja iznenadno tankim glasom koji mu ce kao ote — ali on nije mogao da razume da smo ce prvi put onde tukli za rusku zemlju, da je u vojscu bio takav duh kakav ja nikad nisam video, da smo dva dana uzastopno odbijali Francuze i da je taj uspeh udesetostručio našu snagu. On je naredio da ce odstupa i svi su napori i gubici otisli uzalud. On nije mislio o izdaji, on ce trudio da uradi sve što je mogućno bolje, on je o svemu pro-mislio; ali zbog toga i ne val.a. On ne valja sad upravo zato što o svemu promišlja vrlo raz-ložno i akuratno, kao što dolikuje svakom Nemcu. Kako da ti to objasnim ... Eto, tvoj otac ima lakeja Nemca i on je vrlo dobar lakej i za-dovol^ice sve njegove potrebe bolje nego ti, na neka ra neka služi; ali ako ti je otac smrtno bolestan, ti ćeš oterati lakeja, na ćeš svojim nenaviknutim, neveštim rukama negovati oca, i bolje ćeš ra umiriti nego vešt ali tu& čovek. Tako su učinili i s Barkdajem. Dok je Rusija bila zdrava, njoj je mogao da služi i tućin i bio je vrlo dobar ministar, ali čim je ona u opasnosti, potreban joj je svoj čovek. A kod vas u klubu izmisliše kako je on izdajnik! Time što su ra oklevetali kao izdajnika učiniće samo to što će ra posle, kad ih bude stid od svoje lažne optužbe, načiniti od izdajnika odjedanput he-

ieM ili genijem, što će biti još nepravičnije. **Pn** ie pošten i vrlo akuratan Nemac ...

J_ cpak, kažu da je vešt vojskovo&a — reče

^^^^ Ja ne znam šta to znači vešt vojskovo&a — reče knez Andreja **podrugAivo**.

— Pa, vešt vojskovo&a — reče Pjer — to je onaj koji predvidi sve slučajnosti... koji po-godi šta misli protivnik.

— Pa **TO** je nemoguće — reče knez Andreja tako kao da je to već davno rešena stvar.

Pjer ra začu&eno pogleda.

— Ipak — reče on — vele da je rat sličan igranju šaha.

— Da — reče knez Andreja — samo s tom malom razlikom što u šahu možeš kod svakog poteza misliti koliko ti drago, što si tamo izvan vre-menskih **usAova** i još s tom razlikom što je u šahu konj uvek jači od piona, a dva piona uvek jača od jednog, a u ratu je ponekad jedan batal^on jači od divizije, a ponekad slabiji od čete. Re-latativna snaga trupa ne može nikom biti poznata. Veruj ti meni — reče on — kad bi išta zavisilo od štabnih naredaba, ja bih tamo i izdavao na-redbe, ali mesto toga imam čast da služim ovde, U puku, evo sa ovom gospodom, i mislim da će zaista od nas zavisiti sutrašnji dan, a ne od njih... Ucnex nije nikad zavisio niti će zavisiti ni od položaja, ni od naoružanja, na čak ni od **broja**; a već najmanje od položaja.

Hero od čega?

Od onog osećanja što je u meni, u njemu — n pokaza na Timohina — u svakom vojniku. **Knez Andreja** pogleda u

Timohina, koji je une-^ **eren** i u nedoumici gledao u svog komandanta. uprotno svojoj maloprečašnjoj cutljivosti, knez ^Peja je sad izgledao uzbućen.

Očevidno, **HHje**

'' mir IH

ce mogao uzdržati da ne iskaže misli koje su mu neočekivano dolazile.

— Bitku dobija onaj ko je čvrsto odlučio da je dobije. Zašto smo mi izgubili bitku pod Au-sterlicem? Naši su gubici bili gotovo jednaki s francuskim, ali smo sebi vrlo rano rekli da smo izgubili bitku, na smo je i izgubili. A to smo rekli zato što ce tamo nismo imali zašto tući: hteli smo da što npe odemo s bojnog pola. »Izgubili smo — onda da ce beži!« i pobegli smo. Da **TO** do mraka nismo rekli, bogzna šta bi bilo. Sutra **TO** nećemo reći. Ti veliš: naš položaj, levo krilo slabo, desno krilo razvučeno — na-stavi on; — sve je to besmislica, ništa od toga nema. Hero, šta nas čeka sutra? Sto miliona naj-raznovrsnijih slučajnosti, koje će ce rešavati trenutno time što su pobegli ili će pobeći oni ili naši, što će ubiti ovog, ubiti onog; a ovo što ce sad radi — sve je igračka. Stvar je u tome što oni s kojima si jahao duž položaja ne samo neće pripomoći opštem toku poslova, nego će mu smetati. Njih zanimaju samo njihovi sićušni in-teresi.

— U ovakovom trenutku? — reče prekorno Pjer.

— U ovakovom trenutku — ponovi knez Andreja. — Za njih je to samo trenutak u kome mogu da naškodite svom neprijatelju i dobiju još koje odlikovanje ili lenu. Za mene sutrašnji dan evo šta je: sto hiljada ruske i sto hiljada francuske vojske sastalo ce da ce biju i fakat je da he ce tih dvesta hiljada tući, a ko ce bude ljuće tukao i manje sebe štedeo, taj će pobediti. I, ako hoćeš, reći ču ti da ćemo sutra mi dobiti bitku, na ma šta bilo i ma šta oni rope brkali. Ma šta bilo, mi ćemo sutra dobiti bitku!

— To je istina, vaša svetlosti, sušta istina — progovori Timohin — što da ce čovek sad tptedi' Vojnici u mom bataljonu, verujte mi, nisu hteli da piju rakiju: nije mu sad vreme, kažu. Svi začutaše. d . ^

Oficiri ustadoše. Knez Andreja izibe s njima iz šupe, dajući poslednje naredbe a&utantu. Kad oficiri odoše, Pjer priče knezu Andreji i ta-man htede da počne razgovor, kad ce putem pored šupe začu topot krvnjskih kopita, i knez Andreja pogleda na tu stranu i vide Volcogena i Klauze-vica koje je pratio jedan kozak. Oni projahaše blizu, u razgovoru, i Pjer i Andreja čuše i nehotice ove fraze:

— Der Krieg muss im Raum vcrlegt werden. Der Ansicht kann ich nicht genug Preis geben* — reće jedan od ope dvojice.

— O, ja — reće drugi glas — der Zweck ist nur den Feind zu schwachen, so kann man gewiss nicht den Verlust der Privat-Personen in Achtung neh-men.^

— 0, ja" — potvrdi prvi glas.

— Da, im Raum verlegen^ — ponovi jetko knez Andreja, mH4UhH na nos, kad oni pročoše. — Ali su meni im Raum^ ostali otac, i sin, i sestra u Golin Brdima. NJemu je to svejedno. Eto ti ono što ti rekoh — ta gospoda Nemci nehe sutra do-bitii bitku, nego samo naškoditi, koliko god mogu, jep su u njihovom nemačkom mozgu samo raz-mišljanja koja ne vrede ni lule duvana, a u srcu nemaju ono mro je jedino potrebno za sutra, ono što je u Timohinu. Oni su celu Evropu dali

Mory operacije mora biti prostraniye. Ja ne
U DDvoAno da pohvalim takvo mišljenje. Aa ce l^m " " samoto da ce ne:trijatelj oslabi, tako Aičnosti^^^^ ne može obzirati na gubitak privatnih

: 0, %.

^ uti prostraniye. U
prostoru.

njemu, na su došli da nas uče, krasni učiteli!

— opet pisnu njegov glas.

— Dakle, vi mislite da će sutrašnja bitka biti dobivena? — reće Pjer.

— Da, da — odgovori knez Andreja rasejano

— Jedino što bih ja učinio, kad bih imao vlast

— poče on opet — ne bih nikog zarobljavao. Šta su zarobljenici? To je nekakvo viteštvu. Fran-cuzi su razorili moju kuću i idu da razore Mo-skvu, uvredili su me i vre&aju me svakog sekunda. Oni su moji

neprijatelj, oni su svi zločinci no mome shvatanju. A tako isto misli i Timohin i sva vojska. Njih treba kazniti. Kad su oni moji neprijatelji, onda ne mogu da mi budu prijatelji, na ma šta razgovarali tamo u Tilzitu.

— Da, da — reče Pjer i pogleda u kneza An-dreju, a oči mu zablistaše — ja ce potpuno slažem s vama!

Ono pitanje koje je od možajskog brda i ceo taj dan uznemiravalo Pjera sad mu ce učini sa-svim jasno i potpuno rešeno. On sad razumede sav smisao i svu važnost ovog rata i sutrašnje bitke. Sve što je video tog dana, svi ozbiljni i strogi izrazi onih ljudi koje je letimično spazio, sve ce **TO** obasja za njega novom svetlošću. On shvati onu skrivenu (latente), kao što ce kaže u fizici, topotu patriotizma koja je bila u svim onim ljudima što ih je video i objasnila mu zašto ce svi ti ljudi tako spokojno i kao lakomisleno spremaju da poginu.

— He treba nikog zarobljavati — nastavi knez Andreja. — Jedino bi to izmenilo čitav rat i učinilo bi ramje divljačnim. A ovako smo ce igrali rata — to je ono što je gadno, pravimo ce velikodušni i tome slično. Ta velikodušnost i osetljivost, to je u stilu velikodušnosti i osetljivosti kakve gospoćice kojoj ce smući kad

kako ce **koA.e** tele; ona je tako dobra da ne ^e da gleda krv, ali sa apetitom jede to t^le **u** Govore nam o ratnom pravu, o viteštvu, o parlamentarstvu, kako treba štedeti nesreće itd Sve je to besmislica. Video sam ja 1805. go-Aine viteštvu i parlamentarstvo; oni su varali nas mi smo varali njih. Pljačkaju tuće kuće, pro-turaju lažne novčanice i, što je najgore, ubijaju moju decu, **Mora** oca, a pričaju o ratnim zakonima i o velikodušnosti prema neprijateljima. He treba nikog zarobljavati, nego ubijati i ginuti! Ko je došao dotle kao ja, istim patnjama...

Knez Andreja, koji je mislio da mu je svejedno hoće li ili neće uzeti Moskvu, onako kao što su uzeli Smolensk, odjedanput zastade u svom govoru od iznenadnog grča u grlu. On pre&e nekoliko puta tamo-amo čuteći, ali su mu oči grozničavo sevale i usna mu zadrhta kad opet nastavi da govori:

— Kad ne bi bilo nekakve velikodušnosti **u** ratu, mi bismo išli tek onda kad vredi ići **u** sigurnu smrt, kao ovo sad. Onda ne bi bilo rata zbog **Tora** što je Pavle Ivanović uvredio Mihaila Ivaniča. Ali kad je već rat kao ovo sad, treba ratovati. I onda intenzivnost trupa ne b!i bila ovakva kao sad. Onda ti Vestfalci i Hesenci, koje vodi Napoleon, ne bi pošli za njim u Rusiju, niti bismo mi išli u Austriju i u Prusku da ce bi-Jemo ni sami ne znajući zašto. Rat nije lubaz-Hoci, nego najgadniji posao u životu, na to treba razumeti, i ne igrati ce rata. Treba strogo i oz-oiljno uzimati tu strašnu neizbežnost. Sve ce svodi na to: da ce laž odbaci, na kad je rat nek **3af^^^^** ^ igracka. A ovako je rat — omiljena ^va besposlenih i lakounih ludi. Vojnički

tr^^" najvi&eniji. A šta je rat, šta je novot. - uspeha u ratovanju, kakav je živojničkog sveta? Ratu je ciA — ubistvo; ratu su opUba — špijunaža, izdajstvo i podsticac^ na izdajstvo, upropošćivanje stanovnika, kanje ili kraća njihove imovine da bi vojska l bila sledovanje; prevara i laž koje ce zovu nim lukavstvima; način života vojničkog sveta — odsustvo slobode, to jest, disciplina, bespo-sličenje, neznanje, surovost, razvrat, pijanstvo I pri svem TOM, taj — viši stalež poštuju svi Švi vladari, sem kineskog, nose vojničku uni! formu i daju veću nagradu onom ko je više sveta poubijao. Sastanu ce, kao tto će ce sutra sastati da ubijaju jedan drugog, potuku, obogalje deseti! nama hiljada ljudi, na posle toga prave blago-darenja što su pobili mnogo ljudi (čiji broj jom uvećavaju) i objavljiju pobedu, jep misle da je tim veća zasluga što su više Audi pobili. Kako ih bog odozgo sluša i gleda! — viknu knez An-dreja tankim, piskavim glasom. — Oh, dragi moj, meni je u poslednje vreme dojadio život. Vidim da sam počeo i suviše mnogo da shvatam. A ne prija čoveku kad okusi od drveta poznanja dobra i zla ... Ali valjda neće dugo trajati! — dodade on, na odjedanput reče: — Hero, ti spavaš, a i meni je vreme, idи u Gorke ... — O, ne spavam! — odgovori Pjer, gledajući unezvereno i bolećivo u kneza Andreju.

— Idi, idi; treba ce ispavati pred bitku — ponovi knez Andreja. On brzo priće Pjeru, zagrli gat! poljubi. — Zbogom, hajde — viknu on. — Da Ai ćemo ce videti, ili ne ... — i on ce brzo okreće i Ube u šupu.

Beše ce već smrklo i Pjer nije mogao da ras-pozna onaj izraz koji ce video na licu kneza An-dreje, da li je bio ljutit ili nežan.

Pjer je postojao neko vreme ēuteći i premiš-ljajući da li da ide za njim, ili da ide kući. ^Ne, njemu TO ne treba!« — odluči Pjer u sebi — ja

la nam je ovo poslednji sastanak.« On duboko ^zd^nu i ode natrag u Gorke.

Kad ce knez Andreja vratio u šupu, leže na ^^^dim, ali ne mogade da zaspí.

On sklopi oči. Počeše mu ce rečati slike u pameti. Kod jedne ce zaustavi dugo i radosno. Seti ce živo jednog prijema u Petrogradu. Kako mu je Nataša, živahna i uzbućena, pričala kako je lane U letu išla da traži pečurke, na zalutala u velikoj šumi. Ona mu je bez veze opisivala i gustu šumu, i šta je osećala, i svoj razgovor sa pčelarem Kora je srela, na je svaki čas prekidala svoje pričanje i govorila: žNe, ne mogu, ne pričam kako je bilo; ne, vi me ne razumete«, iako ju je knez Andreja umirivao i govorio joj kako on razume, a doista je razumeo sve što mu je htela reći. Nataša je bila nezadovoljna svojim rečima — videla je da ne izražava ono strasno, poetsko osećanje, KO je je opazila tog dana i koje je htela da izrazi. žTako je bio sjajan taj starac, i tako je

bilo mračno u šumi ... i tako je dobroćudno ... ne, ne umem da vam ispričam» — govorila je ona, zajapurena i uzrujana. Knez Andreja će sad osmehnu onako isto radosno kao što će osmehnuo onda kad joj je gledao u oči. **ž**Ja sam je razumeo« — pomisli on. »I ne samo da sam je razumeo, nego sam upravo tu duševnu snagu, tu iskrenost, tu duševnu otvorenost, upravo tu njenu dušu, koju je telo čisto sputavalо, tu njenu dušu i voleo v njoJ... tako jako, tako srećno voleo...«. I odjedan-
ce seti čime će završila njegova ljubav.
^Njemu nije ništa od toga trebalo. On nije ništa od toga video niti razumeo. On je gledao U NJOJ lepuškastu i svežu devojčicu, koju nije d
ni time da veže s njom svoju sudbinu.

K " A °" još živ i veseo.« nnu^"^^ Andreja skoči kao da ra neko opeče, na počeopetdahodaispredšupe.

f- . XXVI

Dvorski prefekt francuskog imperatora **m-r de Beausset** i pukovnik **Fabvier** došli su 25. avgg-sta, uoči borodinske bitke, prvi iz Pariza a drugi iz Madrida, imperatoru Napoleonu na njegov bivak kod Valujeva.

M-r de Beausset presvukao će u dvorsku uni-formu, naredio da će pred njim nosi pošiljka koju je doneo imperatoru, **na u&e** u prvo **odeA.enje** šatora Napoleonovog, gde je, razgovarajući s Napoleonovim aćutantima koji **ra** opkoliše, počeo da otvara neki sanduk.

Fabvier nije utao u šator, nego će zaustavi kod ulaza u razgovoru s poznatim generalima.

Imperator Napoleon ne beše još izišao iz svog odeljenja za spavanje i dovršavaše svoju toaletu. Šmrkćući i stenući, okretao je čas de-bela **Aeba**, čas gojazne čupave grudi pod četku ko-jom **ra je** sobar trljao. Arugi sobar, pridržava-jući prstom staklence, prskao je kolonjskom vo-dom istrljano imperatorovo telo sa izrazom koji je govorio kako on jedini zna koliko i gde treba poprskati kolonjskom vodom. Kratka kosa Napoleona beše mokra i zamršena na čelu. Ali će na njegovom licu, iako podadulom i žutom, video izraz fizičkog zadovoljstva.

— **Allez ferme, aliez toujours .. .*** — govorio je, ugibajući će i **cteNéUhH**, onom sobaru koji **ra je** trljao.

AbUTaHT koji beše ušao u odeljenje za spavanje da javi imperatoru koliko je zarobленo u jučeraš-njoj bici, pošto je kazao šta je trebalo, stade kod vrata, čekajući dopuštenje da može ići. Na-poleon, mršteći će, pogleda ispod oka u **abUTaHTa**.

* Jače, još...

— Point de prisonniers — ponovi reči aćutan— Hs se font demolir. Tant pis pour i'armee ^{i^gge} reče. AHez toujours, aHez fenue — reče !^gapv saginjući ce i podmećući svoja gojazna pam&na. — C'est bien! Faites entrer m-r de Behusset, ainsi que Fabvier* — reče abUTaHTU i klimnu mu glavom.

— Oui, sire — i abUTaHT iščeze na šatorska vrata. ^ ^ ^

Dva sobara brzo obukoše njegovo veličanstvo, i on, u gardijskoj plavoj uniformi, ^{н3нбe} pouzda-nim, brzim hodom u odelenje za primanje.

Bose ce u tom trenutku žurio da namesti na dvema stolicama, upravo onde gde će naići impe-rator, dar koji je doneo od carice. Ali ce impera-tor bete tako neočekivano brzo obukao i izišao da de Boce nije stigao da potpuno spremi to iz-nenabene.

Napoleon odmah opazi šta rade i seti ce da još nisu gotovi. On ih ne htede lišiti tog zado-voljstva da ra iznenade. Učini ce kao da ne vidi gospodina Bosea, na pozva k sebi Favjea. Namrš-tivši ce oštros i čuteći, Napoleon je slušao šta mu Favje govori o hrabrosti i odanosti nje-govih trupa koje su ce tukle kod Salamanke na drugom kraju Evrope i koje su imale samo jednu misao da budu dostojarne svog imperatora, i samo Jedan strah — da mu neće ugodi. Rezultat bitke bio je žalostan. Dok je Favje to pričao, Hano-leon je pravio ironične primedbe, kao da nije ni zamišljao da je bitka mogla teći drukčije kad on HHje tam.

Tim' d^!^ zarobAenika. Oni nas nagone da ih zatremo.

'^P_xⁱazumem, gospodina de Bosea i Favjea.

— Ja **TO** moram da popravim u Moskvi — pg^g Napoleon. — A tantot! — Aodade, na pozva Bosea koji već beše pripremio iznenaćenje, namestivti nešto na stolicama i pokrivši pokrivačem.

De Bose ce pokloni duboko na onaj dvorski francuski način kojim su umele da ce klanjaju samo stare sluge Burbona, na pristupi i dade pismo.

Napoleon ce veselo obrati k njemu i povuče ra za uvo.

— Pohitali ste, veoma mi je milo. A šta go-vori Pariz? — reče on i odjedanput promeni svoj malopre&ašnji oštar izraz u vrlo ljubazan.

— Sire, tout Pariš regrette votre absence* odgovori de Bose no dužnosti. — Ali, iako je Napoleon znao da je Bose dužan da kaže to ili tako nešto, iako je u svojim jasnim trenucima znao da to nije istina, ipak mu

je bilo milo da **TO** čuje od de Bosea. On ra opet udostoji dodirom za uvo.

— Je suis faché de vous avoir fait faire tant de chemin' — reçue on.

— Sire! Je ne m'attendais pas & moins qu's vous trouver aux portes de Moscou* — reçea Bose.

Napodeon ce osmehnu i osvrte ce desno, podig-nuši rasejano glavu. Ačutant priče brzim hodom sa zlatnom burmuticom i podnese je. Napoleon je uze.

— Da, dobro ce desilo za vas — reće prino-seči otvorenu burmuticu nosu — vi volite da putujete, za tri dana videćete Moskvu. Vi ce, sva-

* Do CKopor viVenja!

'Gospodaru, ceo Pariz žali što niste tamo. ' Žao mi je što ste toliko putovali.

* Gospodaru! Ja sam ce nadao da ču vas naći oar ""^
kapijama Moskve.

3 №2

niste nadali da čete videti azijsku presto-**HHUv!**

Putovaćete prijatno.

Hnce ce pokloni sa zahvalnošću na tolikoJ ažnji prema njegovoj sklonosti za putovanjem (za ^oju ondosađnije znao).

šta je to? — upita Napoleon kad opazi kako svi dvorani gledaju u nešto pokriveno po-krivačem.

Kao vešt dvoranin, Bose napravi polukružno dva koraka nazad ne pokazujući leća i u istom trenutku skide pokrivač, na reče:

— Dar vašem veličanstvu od carice.

To beše portret jednog dečka, sina Napoleo-novog i kćeri austrijskog cara, koga je naslikao živim bojama Žerar i koga su odnekud svi zvali kraljem Rima.

Veoma lep, kudrav dečko, s pogledom sličnim pogledu Hristovom na Sikstinskoj Madoni, beše naslikan kako ce igra bilbokea. Lopta je pred-stavljal zemlju, a palica u drugoj ruci — pred-stavljal je skiptar.

Iako nije bilo sasvim jasno šta je upravo taj slikar htio da izradi kad je naslikao takozvanog kralja Rima kako probada palicom zemaljsku loptu, ipak ce ta alegorija, očevidno, učini Na-poleonu jasna i veoma mu ce svide, isto onako kao i svima onima što su videli sliku u Parizu.

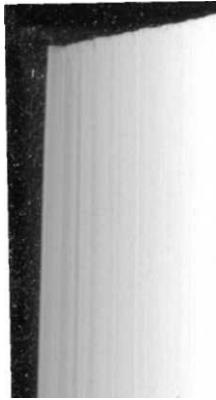
Roi de Rome! — reče on pokazujući gracioz-
M!m pokretom ruke na portret. — Admirable! —
i sa onom sposobnošću koju imaju Italijani da
no cBojoj volji menjaju izraz dica, Napoleon priče
ortretu i napravi ce zamišljeno nežan. On je ose-
LH-f^ rekne i učini — istorija

učš[^] J[^] izgledalo da je najbolje što može sad
Koie r" — sa svojom veličinom, usled

J ce njegov sin igra bilbokea zemalskom loptom,

* Rimski kralj! Divno!

1

suprotno toj veličini pokaže najobičniju rodm. tel.sku nežnost. Njegove ce oči zamagliše, on ce primače, pogleda na stolicu (stolica dopade **pod** njega) i sede na nju pred portretom. Jedan negov pokret rukom i svi na prstima izi&oše, ostav-ljajući velikog čoveka samom sebi i svome ose-ćanju.

Pošto je posedeo neko vreme i dodirnuo, ni sam ne znajući zašto, rapavu površinu portr^ta on ustade i opet pozva Bosea i dežurnog. Narbdi da ce iznese portret pred šator, kako ne bi uskratio staroj gardi koja je stajala oko njegovog šatora sreću da vidi rimskog kralja, sina i na-slednika svog obožavanog gospodara.

Kao što ce i nadao, dok je on doručkovao s rospodinom Boseom, koji je udostojen te počasti, pred šatorom su ce orili oduševl.eni usklici oficira i vojnika stare garde što ce behu zgr-nuli **OKO** portreta.

— Vive l'empet^eur! Vive le roi de Rome! Vive l'empereur! — čuli su ce oduševljeni glasovi.

Posle doručka Napoleon, pred Boseom, izdik-tira svoju naredbu vojsci.

— Courte et energique!* — reče kad sam pro-čita proklamaciju, napisanu odjednom, bez po-pravaka.

U naredbi je stajalo:

ŽVojnici! Evo bitke koju ste toliko žedeli. Od vas zavisi pobeda. Ona nam je neophodna; ona he nam pribaviti sve što nam je potrebno, udobne stanove i brz povratak u otadžbinu. Borite ce onako kao što ste ce borili kod Austerdica, Fridlanda, Vitepska i Smolenska. Neka ce naJ-poznije potomstvo € ponosom ceha vašeg junaštva

* Živeo imperator! Živeo rimski kralj! Živeo im-perator!
' Kratka i energična!

ra dana Neka ce za svakog od vas priča: on je x v
velikoj bici pod Moskvom!»

De la Moskowa' — ponovi Napoleon, na pozva
gospodina Bosea, koji je tako voleo da pu-tvie da prošeta
s njim, i izi&e iz šatora pred kouim su čekali osedlani
konji.

Votre majeste a trop de bonte' — reče Boce kad ra
imperator pozia da ide s njim: jep mu ce spavaloo, a nije
ni umeo i plašio ce da jaše.

Ali Napoleon mahnu glavom putniku da nobe i Bose
je morao ići. Kad Napoleon h3nbe iz ša-tora, gardisti pred
portretom njegovog sina sta-doše još jače da kliču.
Napoleon ce namršti.

— Ukaonite ra — reče on, pokazujući na sliku
graciozno veličanstvenim gestom. — Za njega je još
rano da gleda bojno polje.

Bose zatvori oči, saže glavu i duboko uz-dahnu,
pokazajući tim pokretom kako on ume da ceni i razume
reči imператорove.

XXVII

Ceo taj dan, 25. avgusta, Napoleon je, kao što kažu
njegovi istoričari, proveo la konju, raz-gledajući teren,
ocenjujući planove koje su mu predlagali njegovi
maršali i dajući lično na-reBenja svojim generalima.

Prvobitna linija u rasporedu ruskih trupa,
auž reke Kaloče, beše preolmljena i jedan deo
nas^***-*^ ^ ^o -'^ RUSko krilo, bi pomaknut
24 a^' -"^ ševardinski redut bio otet
saiiri^~~~^ -* linije nije bio UTBpbeH, niti
HH^~l^r ^"!^"! " ^~mo njim beše otvore-

J i ravniJe mesto. Svakom vojniku i nevojniku
j Pod Moskvom! "aše veličanstvo je
suviše dobro.

biAO je očevidno da su Francuzi morali napasti upravo taj deo linije. Izgledalo je da o tome nije trebalo **MHoro** razmišljati, da nije trebalo da će imperator i njegovi maršali toliko brinu i trude, i da nimalo nije trebalo one naročite više sposobnosti, koja ce naziva genijalnošću i koju tako vole da pripisuju Napodeonu; ali cv i istoričari koji su posle opisivali taj događaj, i oni ljudi koji su onda bili oko Napoleona, na i on sam, mislili drukčije.

Napoleon je jahao **poL)em**, dubokomisleno raz-gledao teren, sam za sebe je povda&ivao ili ne-poverljivo 'vrteo glavom, ali nije saopštavao generalima oko sebe tok svojih dubokih misli koji je upravljao njegovim odlukama, nego im je kazivao samo zaključke u obliku narečenja. Kad je saslutao predlog Davusa, nazvanog hercog od Ekmila, da bi trebalo obići rusko levo krilo, rekao je da to ne treba činiti, a nije objasnio zašto **TO** ne treba činiti. Ha predlog generala Kompana (koji je imao da napadne šančeve), da provede svoju diviziju preko šume, Napodeon je rekao da pristaje, iako ce takozvani hercog od Elhingena, to jest Hej, usudio da napomene kako je maršovanje preko šume opasno i kako može da rastroji diviziju.

Kad je Napodeon pregledao teren prema ševar-dinskom redutu, on ce malo zamislio čuteći, na pokazao rukom na mesta na kojima je trebalo za sutra namestiti dve baterije da tuku ruska utvr-ćenja, i ona mesta gde je, uporedo s njima, trebalo namestiti poljsku artiljeriju.

Pošto je izdao ta i ostala narečenja, on ce vratio na svoj bivak i **no** njegovom diktatu na-ppsana je dispozicija za bitku.

Ta dispozicija, o kojoj govore francuski istoričari sa **oduševAenjem**, a ostali istoričari s dubokim poštovanjem, bila je ovakva:

Lve nove baterije, nameštene noću, na rav-nici koju je poseo princ od Ekmila, otvorice u svanuće vatru na dve suprotne neprijateljske ba-terije.

U isti mah zapovednik artiljerije prvog korpusa general Perneti, s trideset topova iz divizije Kompanove i sa svima haubicama iz divizije Aeseove i Frijanovz, krenuće napred, otvoriti vatru i zasuti granatama neprijatešku bateriju, koju će tući:

24 topa gardijske artiljerije, 30 topova iz divizije Kompanove i 8 topova iz divizije Frijanove i Deseove.

svega: 62 topa.

Komandant artiljerije trećeg korpusa, general Fuše, namestioće sve haubice iz trećeg i osmog korpusa, svega 16, s bokova baterije koja je određena da tuče levo utvrđenje, na he protiv njega biti ukupno 40 topova.

General Sorbje mora biti spremjan da na prvu zapovest izibe sa svim haubicama gardijske artiljerije protiv jednog ili protiv drugog utvrćenja.

Dok traje kanonada, knez Ponjatovski uputiće ce na selo preko šume i obići neprijateljsku poziciju.

General Kompan krenuće preko šume, da otme prvoutvrtje.

naL*''^o način stupi u bitku, izdaće ce

F[^]beAa prema neprijateljskim operacijama.

f^{^^} Desnom krilu. Strelci iz divizije BaTĐv "

Divizije vice-kral, eve otvorice jaku i⁸V kad vide da desno krilo počinje da napada.

Vice-kraA zauzeće selo' i preći preko caoia tri mosta, maršujući preko istog visa s divi-zijom Moranovom i divizijom Žerarovom, koje će ce, pod njegovom komandom, uputiti redutu ^ uči u **Ainiju** sa ostalim trupama armije.

¹ Sve će ce ovo izvršiti u redu i no rasporedu (le tout se fera avec ordre et méthode), čuvajući no mogućnosti trupe u rezervi.

¹ U imperatorskom stanu, bdizu Možajska, b.septembar 1812. godine.^a

Ova dispozicija, napisana veoma nejasno i zamršeno, ako sme čovek bez strahopoštovanja prema genijalnosti Napoleonovoj da govori tako o nje-govim naredbama, imala je u sebi četiri tačke — četiri naredbe. Nijedna od tih naredaba nije mogla biti niti je bila izvršena.

U dispoziciji je rečeno, prvo, da baterije nameštene na mestu koje je Napoleoniza-brao s topovima Pernetovim i Fuševim koje je trebalo istaći uporedo s njima, svega 102 topa, otvore borbu i zaspri me-cima ruske šančeve i redut. To ce nije moglo učiniti, jep sa onih mesta što ih je od-redio Napoleon meci nisu dobacivali do ruskih utvr&enja, i ta 102 topa pucala su naprazno dotle dok ih nije najbliži starešina pomakao napred, protivno naredbi Napoleonovoj.

Druga je naredba bila da Ponjatovski pođe na selo kroz šumu i obide levo rusko krilo. To će nije moglo učiniti niti je učinjeno zato što je Ponjatovski, idući preko šume na selo, naišao tamo na Tučkova, koji mu je g^epre-čio put, na nije mogao da očnbe, niti je obišao rusku poziciju.

Treća naredba: General Kompan krenula preko šume, da osvoji prvo utvrđenje. ~~Bi~~

* Borodino.

„[^]ija Kompanova nije osvojila prvo utvrđenje, ^{^^}ro je bila odbijena, jep, kad je izišla iz šume, m^la ce postrojavati pod kartečima, što Napoleon nije znao.

Četvrti: Vice-kralj osvojiće selo (Boro-Aino) i preći preko svoja tri mosta, mar-niviviT'H istim visom s divizijom Morano-vom i divizijom Frijanovom (za koju nije kazano kuda će i kad krenuti) koje će ce, pod njegovom komandom, uputiti redutu i ući u Ainiju sa ostalim trupama.

Ukoliko ce može razumeti, ako ne iz ovog ne razgovetnog perioda a ono iz onih pokušaja što ih je činio vice-kralj) da bi izvršio data mu na-rečenja, on je morao krenuti preko Borodina s leve strane na redu, a divizija Moranova i divi-zija Frijanova morale su krenuti u isti mah s fronta.

Ništa od toga kao ni od ostalih tačaka dispozicije, nije bilo, niti je moglo biti izvršeno. Kad je vice-kralj prošao Borodino, on je odbijen na Kaloci i nije mogao da prodre dalje; a divi-zije Moranova i Frijanova nisu otele redu, nego su odbijene, na je redu pri kraju bitke zauzela konjica (svakako, slučaj za Napoleona nepredviđen i nečuven). I tako nijedna naredba iz dispozicije nije bila, niti je mogla biti izvršena. Ali je u dispoziciji rečeno da će ce, pošto ce na taj način stupi u bitku, izdati zapovesti prema operacijama neprijateljevim, na bi, prema tome, moglo izgledati da će Napoleon za vreme bitke izdavati sve potrebne naredbe; ali to nije bilo, niti je moglo biti, jep ce Napoleon za sve vreme itke nalazio tako daleko od nje, da mu tok bitke [^]kao mio ce to posle i videlo) nije mogao biti znat, i da nijedna njegova naredba u vreme bitke nije mogla biti izvršena.

Mnogi istoričari govore kako Francuzi Hacy dobili borodinsku bitku zbog toga što je Napoleon imao kijavicu, i kako bi, da nije imao kija-vicu, njegove naredbe npe i za vreme bitke bile još genijalnije, i Rusija bi propala, et la face du monde eut ete changee/ Za istoričare koji pri-znaju da je Rusija stvorena no volji jednog čoveka — Petra Velikog, i da je Francuska od republike postala carevina i francuska vojska pošda na

Rusiju no voAi jednog čoveka — Napoleona, takav sud, da je Rusija ostala snažna zato što je Hano-leon 26. avgusta imao jaku kijavicu, mora biti na svaki način dosledan.

Da je od volje Napoleonove zavisilo hoće li ce dati ili ne dati borodinska bitka i da je od nje-gove volje zavisilo hoće li ce učiniti ovaj ili onaj raspored, onda bi, očevidno; kijavica, koja je uticala na manifestovanje njegove voAe, mogla biti uzrok spasenju Rusije i, prema tome, onaj sobar koji je zaboravio da da Napoleonu 24. avgusta čizme koje ne propuštaju vlagu bio bi spa-silac Rusije. Kad ce tako misli, onda je takav zaključak nesumnjiv; nesumnjiv isto tako kao i onaj zaključak koji je, podsmevajući ce (ni sam ne znajući čemu) izveo Volter kad je rekao da ce vartolomejska noc dogodila zbog pokvarenog že-luca Karla IX. Ali za ljude koji ne priznaju da je Rusija stvorena no volji jednog čoveka — Pe-tra I, niti da je francuska carevina postala i rat s Rusijom počeo no volji jednog čoveka Napoleona, takav sud ne samo što izgleda pogrešan i nerazuman, nego izgleda i protivan celom bici Audskom. Ha pitanje šta je uzrok istorij-skim događajima, ističe ce drugi odgovor, koji ce

* Izgled sveta bio bi izmenjen.

gtoII V tome da je tok svetskih dogaćaja unapred ^ pe&en s neba, da zavisi od sticaja svih volja pnih ludi što suđelju u tim doga&ajima i da je uticaj Napoleonov na te doga&aje samo spoAšnji i Aaktivian.

Ma koliko da ce čini na prvi pogled čudno-vata pretpostavka da ce vartolomejska Hoh, za Kojv je izdao zapovest Karlo IX, nije dogodila no njo-ovoj voAI, nego da ce njemu samo činilo da je on zapovedio da ce to učini, i ma koliko da iz-gleda čudnovata pretpostavka da ce borodinska klanica na kojoj je palo osamdeset hiljada ljudi nije dogodila no volji Napoleonovoj (iako je on izdavao naredbe kako će ce bitka početi i vo-diti), nego da ce njemu samo činilo da je on to zapovedio — ipak čovečansko dostojanstvo, koje mi kaže da svaki od nas, ako nije veći, ono ni-kako nije manji čovek od velikog Napoleona, na-laže da dopustim ovakvo rešenje pitanja, a isto-rijska ispitivanja obilato potvrćuju ovu pretpostavku.

U borodinskoj bici Napoleon nije ni na koga pucao, niti je ikoga ubio. Sve su to činili voj-nici. Dakle, on nije ubijao ljude.

Vojnici francuske armije išli su da ubijaju ruske vojнике u borodinskoj bici ne no zapovesti Napoleonovoj, nego no svojoj vlastitoj žeAI. Sva armija — Francuzi, Italijani, Nemci, Pol^aci gladni, odrpani i iznureni od pohoda, kad su ugledali rusku armiju, koja im je zagradila Moskvu, osetili su da Ie vin est tire et qu'il faut le snge. Da im je Napoleon sad zabranio da ce tuku ^usima, oni bi ra ubili na bi išli da ce tuku ^usima, jep im je to bilo neophodno. ie 3 ^ slušali naredbu Napoleonovu, koja im a njihovo sakaćenje i smrt napominjala, kao

Aa je vino otvoreno i da ra treba piti.

utehu, kako će potomstvo pričati da su i oai bili u boju poA Moskvom, oni su klicali i^Vive l'empereur!« isto onako kao što su klicali a Vive l'empereur!« kad su videli sliku onog dečka mio prooada **zemaAsku** loptu palicom od bilbokea isto onako kao što bi klicali :>Vive l'empereur!« na svaku besmislicu koju bi im rekli. NJima nije ostalo ništa drugo da čine nego da viču &Vive l'empereur!« i da idu da ce biju, te da naću hrane i pobedničkog odmora u Moskvi. Aakle, oni nisu no zapovesti Napoleonovo ubijali sebi slične ljude.

Ni Napoleon nije rukovodio tokom bitke, jep od njegove dispozicije nije nptta izvršeno i, dok je bitka trajala, on nije znao šta ce dogačalo pred njim. Dakle, ni to na kakav su način ti ludi ubijali nije ce doga&alo no **voL)I** Napoleonovo, nego je teklo nezavisno od njega, no volji stogina hiljada onih ljudi što su bidi u zajedničkom okršaju. Napoleonu ce samo činilo da sav okršaj biva no njegovoj volji. I zbog toga piganje da **Ai** je Napoleon imao ili nije imao kijavici nema za istoriju većeg int^resa nego piganje o kijavici poslednjeg komordžije u vojsci.

Kijavica Napoleonova tim npe nije vredela 26. avgusta što su sasvim netačni navodi pisaca kao da je tobož kijavica Napoleonova bida uzrok što njegova dispozicija nije sastavljena onako dobro kao ranije i što njegove naredbe za vreme bitke nisu bile onako d.obre kao ranije.

Dispozicija koja je ovde napisana nije bila nimalo ropa, nego čak bolja od svih ranijih di-spozicija no kojima su dobijane bitke. Tobožnje naredbe za vreme bitke nisu tako&e bile rope od ranijih, nego iste onakve **kao** i uvek. Ali dispo-zicija i te naredbe izgledaju da su rope od ra-nijih samo zato što je borodinska bitka bila prva bitka koju Napoleon nije dobio. Sve naj-

^tpe i najmudrije dispozicije i naredbe izgle-"^{iv} veoma r&ave i svaki učeni ratnik pravi ce ^ažan i kritikuje ih kad no njima nije bitka **Aobivena**, a najgore dispozicije i naredbe izgle-^{Aaiv} vrlo dobre, i ozbiljni ljudi u čitavim knji-gama dokazuju dobre strane rćavih dispozicija kad je no njima bitka dobivena.

Dispozicija koju je sastavio Vajroter u au-sterličkoj bici bila je obrazac savršenstva u sastavima te vrste. ali su je pri svem tom osu-dili, **osudiAI** su je zbog njenog savršenstva, zbog i suviše velike podrobnosti.

Napoleon je u borodinskoj bici vršio svoj posao kao predstavnik vlasti onako isto dobro i još bolje nego u ostalim bitkama. On nije učinio ništa što bi bilo štetno za tok bitke; pri-stajao je **na pametnija mišAenja**; nije pravio za-bunu, nije protivrečio sam sebi, nije ce uplapšo niti pobegao s bojnog pola, nego je sa svojim ve-Aikim taktom i ratnim iskustvom, spokojno i do-stojno igrao svoju ulogu prividnog komandovanja.

XXIX

Kad ce Napoleon vratio posle drugog brižl.i-vog obilaženja linije, on je rekao:

— Šah je namešten, sutra he početi igra.

Pošto je naredio da mu ce donese punš i no-zvao Bosea, počeo je s njim da razgovara o Parizu, u nekim izmenama koje je nameravao da izvrši u °^son de limperatrice/ iznenaBujući prefekta no^~^~^ ~"~~~ sitnica u dvorskim od-

'UcaričinomosobAu.

On ce interesovao za sitnice, podsmevao ce Boseu kako voli da putuje i bezbrižno čeretao onako kao što čuven operator, koji je pouzdan i zna svoj posao, čereta dok zasukuje rukave i pri-pasuje keceAu, a bolesnika privezuju za postelu. žSav je posao u mojim rukama i u mojoj glavi jasan i odrečen. Kad ustreba pristupiti delu, ja ču ra svršiti onako kako ne može nikо drugi, a sad mogu da ce šalim i, što ce više šalim i što sam spokojniji, tim više treba da ste i vi uvereni i spokojni i da ce divite mome geniju.ž

Pošto je popio i drugu čašu punša, Napoleon ode da ce odmori pred ozbiAnim poslom, koji ra je, kao što mu ce činilo, čekao sutra.

NJega je toliko zanimao posao koji ra čeka da nije Morao spavati, na je, iako ra beše jače stegla kijavica od večernje vlage, izšao u tri sata noću u veliko odeljenje šatora, jako ce išmrku-jući. Zapitao je da nisu Rusi otišli. Odgovorili su mu da su neprijatel^ske vatre jednako na onim istim mestima. On klimnu glavom kao da odo-brava.

U šator ube dežurni a&utant.

— Eh bien, Rapp, croUez-vous, que nous ferons de bonnes affaires aujourd'hui? — obrati mu ce Napoleon.

— Sans aucun doute. Sire' — odgovori Rap.

Napoleon ra pogleda.

— Vous rappelez-vous. Sire, ce que vous m'avez fait Thonneur de dire a Smolensk — reče Rap — Ie vin est tiré, il faut le boire.'

Napoleon ce namršti i sedeo je dugo čuteći i naslonivši glavu na ruku.

‘Pa, Rape, mislite li da će nam danas dobro ispasti posao?’

‘Nema nikakve sumnje, gospodaru. ’ Sećate li ce, gospodaru, kako ste mi izvoleli reći u Smolensku: vino je otvoreno, treba ra pitи.’

Cette pauvre armče — reče odjedanput — !!e a bien diminuēe depuis Smolensk. La fortune est une franche courtisane, Rapp; je le disait tou-iours et je commence ^ l'eprouver. Mais la garde, Rapp !a garde est intacte?' — dodade on upitno.

— Oui, Sire' — odgovori Rap.

Napoleon uze pastilu, metnu je u usta i po-gleda časovnik. Nije mu ce spavalо, do jutra beše ioní dugo; a nije već mogao da daje nikakve na-redbe, kako bi prekratio vreme, jep su sve bile izdate i sad su ce izvršavale.

— A-t-on distribue les biscuits et le riz aux rčigments de la garde?" — upita strogo Napoleon.

— Oui, Sire.'

— Mais le riz?"

Rap odgovori kako je saopštio zapovest rocnodarevu o pirlinču, ali Napoleon nezadovoljno zavrte glavom, kao da ne veruje da je njegova za-povest izvršena. Ube sluga s punšom. Napoleon mu naredi da dà i drugu čašu Rapu, i éuteći je srkao iz svoje.

— He osećam ni ukus, ni miris — reče on mirišući čašu. — Ova mi je kijavica dodijala. Govore o medicini. Kakva medicina, kad ne mogu da izleče kijavicu? Korvizar mi je dao ove pa-stile, ali ništa ne pomažu. Šta oni mogu da leče? Lečiti ce ne može. Notre corps est une machine a vivre. Il est organise pour cela, c'est sa

Gmg.!-J^" vojska! Ona ce jako smanjila usput od Sm(^nska.
Cpeha je, Rape, kurva; ja sam to uvek gomrio.

A^n^a?^~*~ "~~~ ^ ~*~?~ ^ ~*~" R^~ ""J^

j Aa, gospodaru. Rina^J? ^ Razdali gardijskim pukovima
dvopek i pi-

j Aa, gospodaru. Ali pirinač?
^ * nature; laissez-U la
vie ^ son aise, qu'el'e s'U
dēfende elle mème: elle
fera plus que si vous la
paralUsiez en
l'encombrant de remedes.
Notre corps est comme
une montre parfaite qui
doit aller un certain
temps-ITiorloger n'a pas
la facult^ de l'ouvrir, il ne
peut la manier qu's tatons
et les ueih bandes. Notre
corps est une machine ^
vivre, voila tout.'

I, kao da je ušao u kolosek definicija koje je voleo, Napoleon odjedanput iznenadno načini novu definiciju.

— Znate li vi, Pane, šta je to ratna veština? — upita on. — Veština biti u izvesnom času jači od neprijataAa. Voilš tout.'

Rap ništa ne odgovori.

— Demain nous allons avoir affaire h Koutouzoff! — reče Napoleon. — Videćemo. Sećate li ce, on je u Braunau komandovao vojskom i nijedan-put za tri nedeAe nije ceo na konja da pregleda utvrBenja. BnAeheno!

On pogleda u časovnik. Bilo je tek četiri sata. Nije mu ce spavalо, punš je popio, i opet nije imalo šta da ce radi. On ustade, npobe tamo-amo, obuče Tonao kaput i šešir, na H3Hbe iz šatora. Hoh je bila mračna i vlažna; gotovo ce ocehaAO kako ce spušta odozgo vlaga. U blizini u fran-cuskoj gardi gorele su nejasno vatre, a u

daljini svetlele su ce kroz dim vatre duž ruske linije.
Svud beše tišina i jasno ce čulo šuškanje i

' Naše telo je mašina za življenje. Ono je za to udešeno, to mu je priroda; ostavite u njemu život na miru, neka ce sam brani: on će učiniti više nego kad ra vi parališete zasipajući ra lekovima. Naše je telo kao savršen časovnik koji mora da radi izvesno vreme; ča-sovničar nije vešt da ra otvori i može njime da rukuJe samo pipajući i zavezanih očiju. Naše je telo mašina za življenje, na kraj.

* To je sve.

' Sutra čemo imati posla s Kutuzovom.

topot francuskih trupa koje ce već behu počele kretati da zauzmu položaj.

Napoleon prošeta ispred šatora, pogleda va-oslušnu topot na, kad nai&e pored jednog visokog gardiste u čupavoj šubari koji je stajao na straži kod njegovog šatora i koji ce ispravi kao crni stub kad nai&e imperator, zaustavi ce pred njim.

— Koliko godina služiš? — upita ra on sl onom ubičajenom afektacijom grube i laskave ra-tobornosti, s KOJOM je uvek razgovarao s vojni-

CIMA.

^ ..

Vojnik mu odgovori.

— Ah! un des vieux! Jeste li dobili pirinač u puku?

— Dobili smo, vaše veličanstvo. Napoleon klimnu glavom i ode od njega.

U pet i no sati Napoleon je jahao prema selu Ševardinu.

Beše počelo da CBnhe, nebo ce raščistilo, samo ce jedan oblak video na istoku. Ostavljene vatre dogorevale su prema slaboj jutarnjoj sve-TLOSII.

Desno grmnju jak, usamljen topovski pucanj, raz-leže ce i umuće u opštoj tišini. Proće ne-koliko minuta. Grmnju drugi, Tpehn pucanj, za-A^ula ce vazduh; četvrti, peti grunuše blizu i svečano negde s desna.

Jom nisu pregrmeli prvi pucnji, kad grunuše ? DRUGI, i još i još, cUctižUhi i prekidajući Jedan drugi.

Napoleon dojava sa svitom do ševardinskog reduta, na siće s konja. Igra ce zametnu.

A! Jedan od
 starih!

Vrativši ce od kneza Andreje u Gorke, Pjer je naredio seizu da spremi konje i da ra probudi rano ujutru, na je odmah zaspao iza pregrade u kutu koji mu je Boris ustupio.

Kad ce Pjer sutradan sasvim probudio, u sobi već ne beše nikoga. Ha malim prozorima tresla su ce stakla. Seiz je stajao i drmusao ra.

— Vaša svetlosti, vaša svetlosti, vaša sve-tlosti ...
— vikao je uporno seiz i drmusao Pjera za rame ne gledajući ra i, očevidno, izgubivši nadu da će ra razbudit.

— Šta je? Je li počelo? Je li vreme? — ubrza Pjer kad ce probudi.

— Izvolite čuti paljbu — reče seiz, islu-ženi vojnik — već su sva gospoda otišla, čak je i presvetli davno projahao.

Pjer ce brzo obuče i istrča na vrata. Napolju beše vedro, sveže, rosno i veselo. Sunce ce tek pomolilo iza oblaka koji ra beše zaklonio, na upola prelomljenim od oblaka zracima ogrejalo krovove u suprotnoj ulici, vlažnu od rose pra-šinu no putu, zidove kuća, ogradu i Pjerove konje što su stajali kod kućice. Grmljavina topova jače ce čula napoAu. Ulicom prokasa jedan a&utant s kozakom.

— Vreme je, grofe, vreme! — viknu mu aButant.

Pjer naredi da ce povede za njim konj, na nobe ulicom ka onoj glavici s koje je juče gledao bojno polje. Ha toj gdavici beše gomila oficira, čulo ce kako štabni razgovaraju na francuskom i videla ce seda glava Kutuzovl^eva, njegov beli kačket sa crvenim obodom i sed potiljak utonuo u ramena. Kutuzov je gledao kroz durbin napred na veliki drum.

Pjer ce none no urezanim stepenicama na gla-vicu, pogleda napred i zapanji ce od ushićenja

. **Aepotom** prizora. To beše ona ista panorama j^^ju je sa uživanjem gledao juče s te glavice; ali sad sav taj teren behu prekrilile trupe i dimovi od pucanja, a kosi zraci jasnog sunca, koje ce po-dizaše pozadi više ulevo od Pjera, bacali su na njega svetlost pomešanu u čistom jutarnjem vaz-duhu sa zlatnom i ružičastom nijansom i tamne, duge senke. Sume u dalini, koje su završavale panoramu, videle su ce sa svojim vrhovima kao krivudava crta na horizontu i izgledale kao iz-rezane od nekakvog dragocenog žuto-zelenog ka-mena, a izmeću njih iza Valujeva probijao ce vediki smolenski drum, sav zakrčen trupama. Bliže su ce blistale zlatne njive i šumarci. Svuda, i napred, i desno, i levo videla ce vojska. Sve je **TO** bilo živo, veličanstveno i neočekivano, ali što je najviše iznenadilo Pjera — to beše izgled samog bojnog polja, Borodina i dubodolina pored reke Kaloče sa obe njene strane.

Nad Kaločom, u Borodinu i sa obe njegove strane, osobito levo, onde gde Vojna, izmeću mo-čvarnih obala svojih, utiče u Kaloču, beše pri-tisla ona magla koja iščezava, razbijala ce i pro-zri ce kad iziće jasno sunce, na čarobno oboji i ocrta sve što ce kroz nju vidi. Toj ce magli pridružio dim od pucanja, i u toj magli i u tom dimu odsjajivala je jutarnja svetlost, čas od vode, čas od rose, čas od vojničkih bajoneta koji su ce gomilali no obalama i u Borodinu. Kroz tu maglu videla ce bela crkva, ponegde krovovi seljačkih kupa u Borodinu,

negde guste gomile vojnika, tal ^ ^"eni sanduci i topovi. I sve ce to kre-j^o ili je izgledao da ce kreće, jep su ce i Kakg^ ^" otegli no svem tom prostranstvu. maglom ^" nizinama oko Borodina, pokrivenim Ulevo A ^ izvan magle, rope više, a naročito nizina ^ linije, no šumama, no njivama u nama, povrh brežuljaka, izbijala su nepre-

stano sama sobom, iz ničega topovska klupka dima, čas no jedno, čas no više njih, čas retka čas česta, na su ce nadimala, razvijala, motala mešala i videla no celom tom prostranstvu.

Ti topovski dimovi i, čudno je reći, njihova pucnjava behu glavna lepota na toj pozornici.

Puf! — i odjedanput bi ce video okrugao, gust dim, koji bi zatreperio u ljubičasto-sivoj i mlečnobeloj boji, na bum! — grmnuo bi posde jedne sekunde pucanj toga dima. Puf! puf! izbijala bi dva dima, gurajući ce i slijavajući ce; i bum! bum! potvr&ivali bi pucnji ono što je OKO videlo.

Pjer ce osvrnuo na prvi dim koji je ostavio kao okruglu čvrstu loptu i već mesto njega behu lopte dima koji ce rasplinjavao u stranu, i puf... (s prekidom) puf! puf! izbiše još tri, još če-tiri, i na svaki grunuše sa istim razmacima bum.. bum — bum — bum — lepi, snažni, si-gurni pucnji. Čas je izgledalo da ti dimovi jure, čas opet da stoje a pored njih da jure šume, njive i sjajni bajoneti. S leve strane no njivama i žbu-novima neprestano su izbijali ti veliki dimovi sa svojim svečanim odjecima, a još bliže no nizinama i šumama izbijali su sitni, koji ne stižu da ce zaokrugle — dimovi puščani, i da-vali su, isto tako, svoje majušne odjeke. Tak-ta--ta-tak! praštade su puške, istina često, ali ne-pravilno ijadno prema topovskom pucanju.

Pjer dobi volju da bude onde gde su ti dimovi, ti sjajni bajoneti, to kretanje, to pucanje. On po-gleda na Kutuzova i na njegovu svitu, da uporedi svoj utisak sa ostalima. Svi su gledali napred u bojno pole isto onako kao i on, i učini mu ce — sa istim takvim osećanjem. Ha svakom licu svetlela ce sad ona skrivena toplota (chaieur latente) osećanja, koje je Pjer opazio juče i koje

. ^otpUHO razumeo posle svoga razgovora s knezol! AnArejom.

If- Hajde idi, golube, u ime boga — reče Ku-tuzov jednom generalu pored sebe, ne odvajajući očiju od bojnog poAa.

General sasluša zapovest, na prope pored Pjera naniže s glavice.

Da prećem preko reke! — odgovori general hlađno i ozbiljno kad ra jedan od štabnih ofi-cira upita kuda će.

„ ja RU, i ja čuž — pomisli Pjer, na nobe onamo za generalom.

General sede na konja koga mu privede jedan kozak. Pjer npnbe svom seizu koji je držao konje. Upita koji je konj malo mirniji, na ce none na njega, uhvati ce za grivu, priteže potpetice sa-vijenih nogu uz trbuš konju, na, osećajući da mu spadaju naočari i da ne može da odvoji ruke od grive i od uzde, odjuri za generalom, dok ra štabni oficiri gledahu s glavice smejući ce.

XXXI

General za kojim je jurio Pjer spusti ce pod brdo, na odmah okrete ulevo, a Pjer, pošto ra izgubi iz vida, ulete u redove pešaka koji su maršovali pred njim. Pokušavao je da istera konja H3MebU njih sad napred, sad levo, sad desno; ali ēP'^^ °ehu vojnici, koji su izgledali podjednakoz^rinuti, zauzeti nekakvim nevidljivim, ali očevidno važnim poslom. Svi su podjednako zlovol^veka ^*^^^" pogledom gledali u tog debelog čo-rar.J ^ oelom šeširu koji ih, ne zna ce zašto, gazi svojim konjem. * .. J

Arugi vojnik gurnu mu konja kundakom i Pjer držeći ce za obluče i jedva zadržavajući konja koji stuknu, izjaha ispred vojnika tamo gde beše više prostora.

Napred beše most, a kod mosta su stajali drugi vojnici i pucali. Pjer pritera konja do njih. Ni sam ne znajući, došao je do mosta na Kaloci, koji beše između Gorkih i Borodina i na koji su na-padali Francuzi u prvoj akciji bitke (pošto su zauzeli Borodino). Pjer je video da je pred njim most i da sa obe strane mosta i na onoj Invadi meću otkosima koje je juče spazio, vojnici u dimu nešto rade; ali, iako nije prestajala pucnjava na tome mestu, nije nikako pomisljao da je upravo iU bojno polje. On nije čuo fijuk kuršuma što su zviždali sa svih strana, niti čulad što su pre-letela iznad njega, nije video neprijatelja koji je bio sa one strane reke i zadugo nije video mrtve i ranjene, iako su mnogi padali blizu njega. Sme-šeći ce neprestano, on ce osvrtao oko sebe.

— Što taj jaše ispred linije? — opet viknu neko na njega.

— Skreni levo, okreni desno! — vikali su mu. Pjer uze desno i iznenadno ce sastade s p&-znatim mu ačutantom generala Rajeckog. Taj abU-tant ljutito pogleda u Pjera, spremajući ce, sva-kako, da i on kvne na njega, ali, kad ra poznade, klimnu mu glavom.

— Otkud vi tu? — reće on, na odjaha dale. Kad Pjer vnde da mu tu nije mesto i da nema posla, a bojeći ce opet da ne smeta kome, on po-trča za a&utantom.

— A šta je ovo ovde? Mogu li s vama? -* upita on.

— Sad ču, sad — odgovori mu ačutant, na otrča jednom debelom pukovniku koji je stajao na livadi, javi mu nešto, na ce onda okrete PjerU-

— Zašto ste, grofe, vi ovamo došli? — upita **ra** smešeći **ce**. — Zanima vas?

— Da, da — odgovori Hjep.

Ali **ce** a&utant okrete i **nobe** dalje.

— Ovde **je** opet i bože pomozi — reče **abUTaHT**

— nego **je** na levom krilu, kod Bagrationa užasan okršaj.

— Zar? — upita **ffjep**. — A gde je to?

— Pa eto, hajdete sa mnogim na onu glavicu, od nas **ce** vidi. Kod nas rope pored baterije još je **podnošAivo** — reče **abUTaHT**. — Sta **je**, hoćete

AI?

— Da, idem s vama — reče Pjer gledajući oko sebe i tražeći svog seiza.

Sad tek Pjer prvi put ugleda ranjenike, koji su **ce vukAI** pešice i koje su nosili na nosilima. Ha onoj istoj livadici s mirisnim otkosima sena, preko koje **je** juče prošao, ležao **je** ne-pomično, preko otkosa, jedan vojnik, nezgodno sa-vijene glave, bez kape.

— A zašto **obora** nisu uklonili? — poče Pjer, ali učuta kad vide ozbiljno lice **abUTaHTa** koji pogleda na tu stranu.

Pjer ne **Habe** svog seiza i zajedno sa aButantom **nobe** udolinom prema glavici Rajevskog. Pjerov konj zaostajao **je** iza aButantovog i jednakog **ra** treskao.

Vidi **ce**, grofe, da niste navikli da jašete? upita **abUTaHT**.

Pa, ne mari to, nego konj mi nešto jako **nocKa:qrje** — pg^g Pjer u nedoumici.

Ee! ... **na** ranjen **je** — reče **abUTaHT** — u rednju desnu nogu, iznad kolena. Svakako kur-šum. Čestitam, grofe — dodade on — **le bapteme**

* Vatreno krštenje.

Pošto su prošli kroz dim pored šestog kop-pusa, iza artiljerije koja je, pomaknuta napred pucala i svojim pucanjem zaglušivala, došli cv do jedne šumice. U šumici beše hladovina mirno i mirisalo je na jesen. Pjer i a&utant si! bome s konja, na ce peške popeše na brdo.

— Je li ovde general? — **ušta abUTaHT**, pri-mičući ce glavici.

— Sad je bio, na ode onamo — odgovoriše mu i pokazaše nadesno.

AbUTaHT ce osvrte na Pjera, kao ne znajući šta he sad s njim.

— He brinite ce — reče mu Pjer. — Ja ču izići na glavicu, mogu li?

— Da, idite, odande ce sve vidi i nije tako opasno, a ja ču svratiti no vas.

Pjer ode ka bateriji, a **abUTaHT** krenu dalje. Više ce nisu videli i Pjer je mnogo docnije sa-znao da je tog dana tom **abUTaHTU** otkinuta ruka.

Glavica na koju ce Pjer none beše ono zname-nito mesto (posle poznato kod Rusa pod imenom baterija na glavici ili baterija Rajevskog, a kod Francuza pod imenom **la grande redoute**, **la fataie redoute**, **la redoute**

du centre*), oko koga je palo desetinama hil^ada ljudi i koje su Francuzi sma-trali kao najvažniju tačku položaja.

Taj redut beše sama ta glavica, na kojoj behu s tri strane iskopani rovovi. Ha tom mestu, op-kopanom rovovima, bido je deset topova, pomole-nih kroz proreze na opkopima, i pucalo.

Uporedo s glavicom stajali su sa obe strane topovi, koji su TaKobe neprestano pucali. Malo dalje iza topova stajade su pešadijske trupe. Pe-njući ce na tu glavicu, Pjer nije nikako mislio da je TO mesto, opkopano malim rovovima, na kome

' **Veliki redut, kobni redut, redut na centru.**

. stajalo i pucalo nekoliko topova, bilo naj-^ažnije mesto u bici.

Pjeru je, naprotiv, izgledalo da je to mesto **fvnpaBO** zato što ce on nalazio na njemu) bilo **iz^HO** od najbeznačajnijih mesta bitke.

Kad ce Pjer popeo na glavicu, on sede na kraj onog jarka koji je okružavao bateriju i, smešći ce nesvesno-radosno, gledao šta ce radi oko njega. Ponekad je Pjer ustajao i šetao no bateriji sa onim istim osmehom, pazeci da ne smeta vojni-cima koji su punili i nameštali topove i ne-prestano protrčavali pored njega s torbicama i mećima. Topovi sa ove baterije pucali su nepre-stano jedan za drugim, zaglušujući svojom puc-njavom i zastirući svu okolinu barutnim dimom.

Suprotno onom strahu koji ce ocehao meću pešacima u zaštiti, ovde u bateriji, gde je mali broj **Audi**, zauzetih poslom, bio ograničen, odvo-jen rovom od ostalih, osećala ce podjednaka i svakom zajednička, čisto porodična život.

Pojava nevojničke figure Pjerove u belom še-širu iznenadila je u prvi mah neprijatno te lude. Vojnici, prolazeći pored njega, prečali su ce začućeno i čak bojažljivo na njegovu figuru. Stariji artiljerijski oficir, visoki nogonja, rohav čovek, napravi ce kao da hoće da vidi kako dejstvuje krajnji top, na priče Pjeru i radoznalo pogleda u njega.

Jedan mlad, okruglih obraza oficirčić, još pravo dete, očevidno tek izišao iz škole, uprav-l^aJuNi veoma brižljivo s dva poverena mu topa, okreće ce oštro Pjeru i reče:

Gospodine, sklonite ce, molim vas, s puta ovde ce ne sme ići.

Aai h ""^".^" s negodovanjem vrteli glavama, gle-čo^" U

Pjera. Ali kad su ce svi uverili da taj Réav!^ ^ belom šeširu ne samo ne čini ništa sedi mirno na opkopu, idi ce, s bojažljivim osmehom i sklanjajući ce učtivo vojnicnma

s puta, šeta **no** bateriji mirno kao da šeta **no** kak-vom bulevaru, onda je ono osećanje neprijatne ne-doumice prema njemu počelo malo pomalo da **npe-lazi** u ljubazan i šaljiv odnos, nalik na ono kako vojnici postupaju

prema svojim životinjama: psima, petlovima, jarcima i uopšte životinjama koje žive u vojnim komandama. Ti su vojnici od-mah u srcima primili Pjera u svoju porodicu, prisvojili **ra** i dali mu nadimak, prozvali **ra:nnaš gospodin** i tome su ce slatko smejali mebu sobom.

Jedno čule izbaciti zemlju na dva koraka od Pjera. Čisteći s odela zemlju kojom ra posu bule, on ce obazre oko sebe, smešeći ce.

— I gle kako ce vi baš ne plašite, **rocno-dine!** — reče Pjeru neki plećat vojnik crvena lica, kezeći svoje bele jake zube.

— A zar ce ti plasiš? — upita ra Pjer.

— Kako ne! — odgovori vojnik. — Ono neće da pomiluje. Hero tresne, **na** ce prospu creva. Mora čovek da ce plasi — reče on, smejući ce.

Nekoliko vojnika vesela i ljubazna izgleda stadoše pored Pjera. Oni ce čisto nisu nadali da on govori kao svi drugi, i to ih otkriće obra-dova.

— Mi smo vojnici. Ali gle gospodina, baš je čudo. Gle, takav gospodin!

— Ha mesta! — viknu onaj mdadi oficir na vojнике iskupljene oko Pjera. Kao što ce videlo, taj mladi oficir vršio je prvi ili drugi put svoju dužnost i zbog **Tora** ce s naročitom tačnošću i formalnošću ponašao i prema vojnicima i prema starešini.

Gromovita topovska i puščana paljba bivada je sve jača **no** čitavom polju, a naročito levo, onde gde su bili Bagrationovi šančevi; ali ce zbog barutnog dima nije moglo gotovo ništa da vidi **ra** onog mesta gde je stajao Pjer. Uz **to** je svu Pje-**noBV** pažnju privlačila ona kao porodična (od-**Boi^ia** od sviju ostalih), grupica **Audi** koji su **biali** na bateriji. Ono njegovo prvo nesvesno-ra-dosno uzbu&enje, kad je ugledao bojno polje i čuo pucnjavu, zamenilo ce sad drugim osećanjem, na-počito pošto je video onog vojnika što leži sam na **Aivadi**. Sedeći sad na opkopu, Pjer je po-smatrao ljude oko sebe.

Oko deset sati već dvadeset **Audi** beše odne-seno iz baterije; dva topa bila su razbijena, i sve su češće poga&ala **u** bateriju čulad i doletali iz daline kuršumi, zujeći i zviždeći. Ali lkudi koji su bili u bateriji kao da nisu to ni opa-žali; na sve strane čuo ce veseo razgovor i šale.

— Ej ti, tikvo! — viknu jedan vojnik granati koja je letela s fijukom i primicala ce — ne ovamo!

— U pešake! — dodao je drugi smejući ce, spa-zivši da je granata preletela i udarila u redove zaštite.

— Šta, poznao si je? — smejavao ce drugi voj-nik mužiku koji je čučnuo kad je &ule preletelo.

Nekoliko vojnika beše ce iskupilo **kod op-kopa** i gledahu šta ce radi napred.

Gde, i lanac uklonili, otišli su nazad — govorahu pokazujući preko opkopa.

— Gledajte svoj posao! — viknu na njih stari podoficir. — Ako su otišli nazad, znači nazad je borba. — I podoficir ščepa za rame jednog vojnika i udari rą kolenom. Ču ce kikot.

Ha peti top, nameštaj! — povikaše s jedne strane.

g -^e složno, odjednom, kao laBari! — ču ce esela vika onih što pomeriše top. ^^^^^ Jao, našem gospodinu umalo ne smaknu še-nasmeja ce na Pjera onaj crveni šaljiv-

20*

čina, kezeći zube. — Ux, gade! — dodade, grdeći čule koje udari u točak i jednog vojnika u nogu

— De vi, lisice! — smejavao ce drugi vojn!ž na pogurene opolčence koji su **dolaziAi** u bate-riju **no** ranjenike.

— Valjda vam nije no ukusu kaša? Ux, vrane jedne, kako ce ukočili! — vikali su na opolčence koji ce zbuniše kad ugledaše vojnika sa otkinu-tom nogom. — Ene de, momče! — zadirkivahu mu-žike. — Baš nikako **to** ne vole.

Pjer opazi kako ce posle svakog čuleta koje udari, posle svakog gubitka, sve više i više raspaljuje opšta živost.

Kao iz crnog oblaka koji ce sve više primiče, izbijale su sve češće i sve svetdije na licu sviju tih ljudi munje potajnog, rasplamtelog ognja (kao otpor onom što ce dešava).

Pjer nije gledao napred na bojno polje, niti **ra je** interesovalo da zna šta ce tamo čini: on ce beše sav dao u posmatranje tog ognja što ce sve više i više razbuktavao i što ce isto tako raz-gorevao (on je to **ocehao**) i u njegovoj duši.

U deset sati odstupiše pešaci koji su bili ispred baterije **no** šumarcima i pored rečice Kamenke. Sa baterije ce videlo kako oni pro-trčavaju nazad pored nje, **Hocehn** ranjenike na puškama. Nekakav general sa svitom iziBe na glavicu, progovori nešto s pukovnikom, pogdeda lutito u Pjera, na opet siće dole i naredi pešadiji u zaštiti, koja je stajala iza baterije, da legne, kako bi manje bila izložena mećima. Od-mah zatim ču ce u redovima pešadije, desno od baterije, doboš i komanda, a s baterije ce videlo kako redovi pešadije po&oše napred.

Pjer je gledao preko opkopa. Jedno dice naro-čito mu pade u oči. To beše mdad oficir, koji je, bled u licu, išao pozadi noseći oboren špadu i uznemireno ce osvrtao.

ce

ReAOVI pešaka izgubiše ce u dimu, ču **ihov** otegnut uzvik i učestalo puškaranje. Posle !!^oliko minuta gomile ranjenika i nosila do-épše odande. Ha bateriju poče još češće da pada ^a/lad Nekoliko l,udi ležalo je neodneseno. Oko topova kretali su ce vojnicu življe i brže. Niko već nije obraćao pažnju na Pjera. Jedanput-dva-**nvT** viknuše lutito na njega zato što im je bio na putu. Stariji oficir, namršten, išao je krup-nim, brzim koracima od topa do topa. Onaj mladi oficirčić beše ce još više zarumeneo i još je brižljivije komandovao vojnicima. Vojnici-su dodavali Vulad, vraćali ce, punili topove i ra-dili svoj posao sa usiljenom gizdavošću. U hodu su poskakivali kao na oprugama.

Nadneo ce crni oblak, a na svakom licu plam-tela je ona vatra koju je Pjer pratio kako ce ras-paljuje. On je

stajao pored starijeg oficira. Mladi oficirčić pritrča starijem salutira-jući.

— Čast mi je javiti, gospodine pukovniče, da ima još samo osam čuladi. Zapovedate li da na-stavimo vatru?

— upita on.

— Karteč! — ne odgovarajući viknu stariji oficir, koji je gledao preko opkopa.

Odjedanput nešto ce desi: oficirčić jauknu i skovitla ce na zemlju, kao ptica pogoćena u letu. Pred očima Pjerovim sve postade neobično, ne-jasno i mračno.

Bulad su zviždala jedno za drugim i udarala U grudobran, u vojnike, u topove. Pjer, koji malo-^{^^}Rr nije čuo taj fijuk, sad je čuo jedino njega. **ooka** baterije, s desne strane, trčali su vojnici ičući))ura!ž ali ne napred nego nazad, kao što ce učini Pjeru.

kolī^{~~~~} UDari upravo u kraj nasipa, pred Jim je stajao Pjer, zasu zemljom, a pred očima govim promače crna dopta i u istom trenutku tresnu nešto. Opolčenci koji behu ušli u bate-riju pobegoše nazad.

— Sve **kartečom!** — vikao je oficir. Podoficir pritrča starijem oficiru i upla- šeno (kao što sluga za ručkom javlja domaćinu da nema više traženog vina) šapnu da nema vite metaka.

— Razbojnici, šta čine! — podviknu oficir i okrete ce Pjeru. Stariji oficir beše sav crven i znojav u licu, namrštene oči mu sevahu. — Trči rezervi, **doteraj** sanduke! — viknu on svome vojniku mereći **Autitim** pogledom Pjera.

— Idem ja — reče Pjer.

Oficir mu ne odgovori, nego ode krupnim ko racima na drugu stranu.

— He pucajte! ... Čekajte! — viknu on. Vojnik kome beše zapove&eno da ode no muni- ciju sudari ce s Pjerom.

— O, gospodine, nije tebi mesto ovde! — reče i otrča **dole**.

Pjer potrča za vojnikom i obiće ono mesto gde je ležao mladi oficirčić.

Jedno, drugo, treće čule prelete preko njega i udari ispred njega, sa strane, pozadi. Pjer strča **naniže**. ^Kud ču?[«] — pomisli on odjedanput, kad već bi blizu zelenih sanduka. Zastade kolebajući ce da li da ide napred, ili da ce vратi. Odjedanput nekakav strašan udarac baci **ra** nazad, na zemlju. V **istom** trenutku obasja **ra** blesak velikog pla-mena i u istom trenutku grunu i zazvoni u ušima zaglušna **grmAavina**, tresak i fijuk.

Kad Pjer do&e k sebi, ležao je zavaljen, opi-rući ce rukama o zemlu; onog sanduka kod koga je stajao ne beše; samo su stajale rasturene zelene, **opaljene** daske i krpe no **oprAenoj** travi i jedan konj, vukući parčad rude, protrča pored njega, a drugi je, isto tako kao i Pjer, ležao na **seMA** i njištao prodirno i otegnuto.

hhhn

niep ne znajući za sebe od straha, skoči i po-**beže** natrag ka bateriji, kao u jedino utočište **oA** svih strahota koje su ra okružavale.

Aok je Pjer ulazio u opkop, on opazi da ce u bateriji ne puca, nego nekakvi ljudi rade nešto tamo. Pjer nije mogao da razabere kakvi su to ljudi. Video je starog pukovnika kako, okrenut njemu leđima, leži na nasipu i kao nešto raz-gleda dole, video je jednog vojnika koji je, otima-jući ce od Audi što ra drže za ruku, vikao: **žbraćo!**« i video je još nešto neobično.

On još nije mogao da ce sabere da je pukovnik poginuo, da je onaj vojnik što više **braćo!** za-robAenik, da je na njegove oči proboden drugi vojnik bajonetom u leđa. Tek je utrčao u opkop, kad jedan suvonjav, žut, znojava lica čovek u plavoj uniformi, sa špadom u ruci, natrča na njega, vičući nešto. Pjer, branđi ce instinktivno od sudara, jep su ne videći natrčali jedan na drugog, pruži ruke i zgrabi tog čoveka (to je bio francuski oficir) jednom rukom za rame, a drugom za gušu. Oficir ispusti špadu i ščepa Pjera za vrat.

Obojica su nekoliko sekunada gledali uplašeno jedan u drutoga i obojica nisu bili načisto šta rade ni šta treba da rade. **Da li sam ja za-robljen, ili sam njega zarobio?** — mislio je svaki od njih. Ali je francuski oficir, oče-vidno, više naginjao misli da je on zarobljen, jep mu je sve jače i jače stezala gušu snažna Pjerova RUka, koju pokretaše nehotičan strah. Francuz austi **nešto** kaže, kad mu odjedanput pro-**ižda** Bude iznad same glave, nisko i strašno, jepU ce učini da odnese gdavu francuskom oficiru: tako je on brzo saže.

I Pjer saže glavu i spusti ruke. Francuz misleći više ko je koga zarobio, pobeže natoa ka bateriji, a Pjer niz brdo, spotičući ce preko mrtvih i ranjenih, koji ra, činilo mu ce, **XBaTaiv za Hore**. Ali još ne beše sišao dole, kad ce noel njim ukazaše guste gomile ruskih vojnika koš su, padajući, spotičući ce i vičući, veselo i burno trčali na bateriju. (To je bio onaj jurit koji je Jermolov pripisivao sebi, govoreći kako je samo njegova hrabrost i sreća mogla da učini **TO** junačko delo, onaj juriš u kome je on tobož bacao na glavicu krstove sv. Borća koji su mu bili u džepu.)

Francuzi, koji behu zauzeli bateriju, pobe-goše. Naše trupe vičući **žura!** oteraše Fran-cuze tako daleko od baterije da ih je teško bilo zaustaviti.

S baterije odvedoše zarobljenike i meću njima jednog ranjenog francuskog generala, koga behu okružili oficiri. Gomile ranjenika, poznatih i nepoznatih Pjeru, Rusa i Francuzu, nagrčenih u licu od bolova, išle su, puzile i noštene su na nosilima sa baterije. Pjer ce **none** na glavicu, gde je proveo više od jednog sata, i ne nađe nikog od one porodične grupice koja **ra** je primila kod sebe. Tu beše **MHoro** mrtvih koje nije poznavao. Ali je neke poznao. Onaj mladi oficirčić ležao je još jednakoj onako zgrčen nakraj nasipa, u lokvi krvi. Onaj vojnik crvena lica još ce koprcao, ali njega nisu sklonili.

Pjer potrča naniže.

»He, sad **he** oni ovo ostaviti, sad će ce užas-nuti od onoga što su počinili!« — mislio je Pjer idući bez ikakva

cilja za gomilama nosila koja su ce kretala s bojnog pol.a.

Ali sunce, koje je zaklanjalo dim, bilo je još visoko, i napred, a osobito na levoj strani kod reMioHOBCKor, vrvelo je netto u dimu, i pucnjava, pal^ba i kanonada ne samo što nije bivala sla-bija nego ce pojačavala do krajnosti, kao kad čovek zapne da više što igda može.

HHHP1

Glavna borba u borodinskoj bici bila je na prostoru od hiljadu hvati između Borodina i Bagrationovih šančeva. (Izvan tog prostora de-monstrirali su Rusi s jedne strane oko podne konjicom Uvarovljevom, a s druge strane sudario ce iza Utice Ponjatovski s Tučkovom; ali su to bile dve odvojene i slabe borbe prema onome što ce dešavalo u sredini bojnog polja.) U polju iz-MebU Borodina i šančeva, kod šume, na otvorenoj i sa obe strane vidnoj širini, zametnula ce glavna borba na najprostiji način i bez ikakva lukavstva.

Bitka je počela sa obe strane kanonadom iz nekoliko stotina topova.

Potom, kad je dim pokrio sve polje, u tom dimu krenule su (od francuske strane) s desna dve di-vizije, Deseova i Kompanova, na šančeve, a s leva pukovi vice-kraljevi na Borodino.

Šančevi su bili za jednu vrstu udalzeni od š^ardinskog reduta, na kome je stajao Napoleon, a Borodino više od dve vrste u pravoj liniji, i zato Napoden nije mogao da vidi ono što ce tamo dešavalo, tim manje što je dim, pomešan s maglom, zaklonio sav prostor. Vojnici divizije Deseove, koji su ce uputili na šančeve, videli su ce samo Aotle dok nisu sišli u jarugu koja ih je odyajala A šančeva. A čim su sišli u jarugu, topovski i UŠčani dim na šančevima postao je tako gust da

pokrio svu uzbrdicu na onoj strani jaruge.

Kroz dim je promicalo onamo nešto crno, no eBoi prilici ljudi, a ponekad su blistali bajonetni A da li su ce kretali ili stajali i da li su to bili Francuzi ili Rusi, to ce nije moglo da vidi sa ševardinskog reduta.

Sunce je izišlo sjajno i udaralo kosim zra-cima pravo u lice Napoleonu, koji je ispod šake gledao u šančeve. Ispred šančeva prostirao ce dim i čas je izgledalo da ce dim kreće, čas je iz-gledalo da ce kreću trupe. Ponekad ce kroz puc-njavu čulo kako viču ljudi, ali ce nije mordo znati šta oni tamo rade.

Napoleon je stajao na glavici, gledao na dur. bin i kroz mali krug durbina vid^o dim i lude, nekad svoje, nekad Ruse; ali gde je to bilo što je video, on nije znao kad je opet gledao golim okom.

On je sišao s glavice i počeo da hoda tamo--amo ispred nje.

Ponekad ce zaustavljao, osluškivao pucnjavu i gledao u bojno pole.

He samo sa onog mesta dole, gde je on stajao i ne samo s glavice na kojoj su sad stajali neki njegovi generali, nego ni sa samih šančeva, na kojima su ce sad nalazili zajedno i naizmenično čas ruski, čas francuski, mrtvi, ranjeni i živi, poplašeni ili izbezumljeni vojnici, nije ce moglo znati šta ce radi na tom mestu. Ha tom bi ce mestu, usred neprekidne puščane i topovske pucnjave, pojavili čas sami Rusi, čas sami Fran-cuzi, čas pešaci, čas konjanici; pojavlivali ce, padali, pucali, sudarali ce, ne znajući šta da rade s drugim, vikali i bežali nazad.

S bojnog pola neprestano su dotrčavali Napo-leonu njegovi poslani ačutanti i ordonansi nje-govih maršala sa izveštajima o toku boja; ali su svi ti izveštaji bili lažni: i zato što u vatri bitke nije mogućno kazati šta biva u izvesnom trenutku, i zato što mnogi a&utanti nisu

ni dolazili do pravog mesta bitke, nego su rapor-tirali ono što su slušali od drugih; i još zato što su ce prilike menjale dok je ačutant prošao **one** dve-tri vrste koje su ra odvajale od Napo-leona, na je izveštaj koji je nosio postao netačan. Tako je od vice-kralja dojurio aButant sa izve-štajem da je Borodino zauzeto i da je most na Kaloči u francuskim rukama. Ačutant je pitao Napoleona hoće li zapovediti da trupe prelaze. Napoleon je naredio da ce postroje na onoj strani i da čekaju. Ali ne tek u trenutku kad je Napo-**Aeon** izdavao tu zapovest, nego već onda kad je ačutant pošao od Borodina Rusi su bili oteli i spalili most, upravo u onom okršaju u kome je bio i Pjer na samom početku bitke.

Sa šančeva je dojurio bled, prestravljen a&u-tant i javio Napoleonu da je juriš odbijen i da je Kompan ranjen a Davu poginuo, a mećutim drugi deo trupa je zauzeo šančeve kad su ačutantu ka-zali da su Francuzi odbijeni i Davu je bio živ i samo malo kontuzovan. UpravA.ajući ce prema takvim neminovno lažnim raportima, Napoleon je izdavao svoje naredbe koje su ili već bile iz-vršene npe nego što ih je on izdao, ili ce nisu mogle izvršiti, na ce nisu ni izvršavale.

Maršali i generali, koji su bili bliže boj-nome polju, ali koji, kao ni Napoleon, nisu uče-stvovali u samoj bici nego samo ponekad ulazili Žđ puščanu vatru, nare&ivali su ne pitajući Napoleona i izdavali zapovesti kuda će ce i odakle pucati, i kuda će pojuriti konjanici a kuda potrcati pešaci. Ali i njihove naredbe, kao i naredbe Napoleonove, izvršavale su ce u naj-manjoj meri i retko. Većinom je ispadalo su-Rotno onom tto su oni narečivali. Vojnici natp*^^ ^""^" nare&eno da idu napred, bežali su

par kad zapadnu pod karteč; vojnici kojima je bilo **HapebcHO** da stoje u mestu, odjedanput, kad bi spazili da ce prema njima neočekivano pojave Rusi, bežali su nekad nazad a nekad bi jurnudi napred, a konjica je

istrčavala bez naresenja da goni Ruse u bekstvu. Tako su dva konjička puka pojurila preko semjonovske jaruge i, tek što su izišla na brdo, okrenula ce i u sav mah pojurila natrag. Isto su ce tako kretali i pešaci, trčeći ponekad onamo kuda im nije bilo narećeno. Sve naredbe kuda i kako da ce pomaknu topovi, kad da ce pošalju pešaci da pucaju, kada konjanici — da gaze ruske pešake, sve te naredbe izdavale su same najbliže starešine pojedinih odeljenja koje su bile u stroju, ne pitajući čak ni Neja, ni Davu-a, ni Mirata, a kamoli Napoleona. Oni ce nisu bojali da će ih staviti pod sud što nisu izvršili narećenje ili što su **no** svojoj volji izdavali naredbe, **jep** ce u bici radi o nečem što je čoveku najdraže — o sopstvenom životu, i čo-veku ce nekad čini da će ce spasti ako pobegne nazad, nekad ako potrči napred, **na** su i ti ljudi, koji su ce nalazili u najvećoj bojnoj vatri, po-stupali prema trenutnom raspoloženju. U su-štini svi ti pokreti napred i nazad nisu olak-šavali niti su menjali položaj trupa. Sva nji-hova uzajamna natrčavanja i naletanja nisu im **roTOBO** nanosila štete, nego su im nanosili štetu smrt i sakacanje, &ulaA i kuršumi što su leteli svuda **no** onom prostoru **no** kome su **ce** motali ti ljudi. A čim bi ti ljudi izišli iz onog prostora **no** kome su letela čulad i kuršumi, odmah su ih starešine, koje su stajale pozadi, formirale, podvrgavale disciplini i, pod uticajem te disci-pline, uvodile opet u oblast vatre, u kojoj su opet ^pod uticajem straha od smrti) gubili disci-plinu i motali **ce** prema slučajnom raspoloženju gomile.

Napoleonovi generali Davu, Hej i Mira, koji cv bili blizu te vatrene oblasti i ponekad čak ulazili u nju, uvodili su nekoliko puta u tu oblast vatre urećene i ogromne mase vojske. Ali suprotno onom što ce nepromenljivo dešavalo u svim ranijim bitkama, mesto očekivanog izve-štaja o bekstvu neprijateljevom, uresene mase vojske vraćale su ce otuda kao rastrojene, po-plašene gomile. Oni su ih ponovo urebivali, ali je bivado sve manje ludi. Oko podne Mira posla svog a&utanta Napoleonu da traži pojačanje.

Napoleon je sedeо pod glavicом i pio punš ^{^^}ad mu dojuri Miratov a&utant i poče ra uvera-vati da će Rusi biti razbijeni ako njegovo veli-čanstvo da još jednu diviziju.

— Pojačanje? — reče Napoleon oštro i začu-Beno, kao da ne razume njegove reči i pogleda u lepuškastog momčića a&utanta s dugom, crnom, ukovrčenom **KOĆOM** (onako kao što je nosio kosu Mira).

— ŽPojačanje!« — pomisli Napoleon. »Kakvo pojačanje traže sži kad im je u rukama polovina armije koja ce okomila na jedno slabo, neutvr-**bsšo** rusko krilo!« — Dites au roi de Napis — reče strogo

Napoleon — qu'il n'est pas midi et que je ne vois pas encore clair sur mon echiquier... AHez..

Lepucc[^]asti momčić, ačutant c dugom kosom, ne odvajajući ruku od šešira, uzdahnu duboko, na odJuri opet onamo gde su ubijali ljude.

Napoleon ustade, pozva Kolet[^]ura i Bertjea i ^oč[^]govara s njima o stvarima koje ce nisu

ne napuA,skom kralju da nije lodne i da još "idim jacHo nā svom šahu... Cdite...

Usred razgovora, koji beše počeo da zancma Napoleona, ugleda Bertje jednog generala sa svi-tom kako juri na oznojenom konju ka glavici. To beše Belijar. On si&e s konja, brzim koracima pri&e imperatoru, na poče smelo i jakim glasom da dokazuje kako je pojačanje neophodno. Kleo ce čašću da he Rusi propasti ako Napoleon da još jednu diviziju.

Napoleon sleže ramenima i, ne odgovorivši ništa, nastavi da hoda.

Belijar poče glasno i živo da razgovara s generalima iz svite, koji ra okružiše.

— Vi ste, Belijare, vrdo prgavi — reče Napo-leon i priće opet generalu. — Čovek ce u vatri lako prevari. Otidite i vidite, na mi onda do-ćite.

Još ce Belijar ne beše ni izgubio iz vida, a s druge strane dopade nov a&utant, poslan s bojnog polja.

— Eh bien, qu'est-ce qu'il u a?* — reče Hano-leon tonom čoveka koga je razdražilo neprestano uznemiravanje.

— Sire, le prince.. .* — poče abUTaHT.

— Traži pojačanje? — reče Napoleon gnevno.

AbUTaHT klimnu gdavom u znak odobravanja, na poče da podnosi izveštaj; ali ce Napoleon okreće od njega, načini dva koraka, na zastade, vrati ce i pozva Bertjea.

— Treba dati rezervu — reče i polako od-mahnu rukama. — Šta vi mislite, koga da poša-l[^]em tamo? — upita Bertjea, — to oison que j'ai fait aigle* — kao što ra je posle zvao.

' No, šta je?

* Gospodaru, princ...

' Gušće, KO je sam načinio orlom.

— Gospodaru, da ce pošal[^]e divizija K[\]apa-pedova — reče Bertje, koji je znao napamet sve divizije, pukove i bata[^]ne.

Napoleon odobravajuNi klimnu glavom.

A[^]utant odjuri diviziji Klaparedovoju. I posle nekoliko minuta mlada garda, koja je stajala iza glavice, krenu sa svog mesta. Napoleon je čuteći gledao na tu stranu.

— He — reče on odjedanput Bertjeu — ne mogu da pošaljem Klapareda. Pošaljite diviziju Fri-janovu.

Mada nije bilo nikakvog preimućstva u tome što he ce mesto Klaparedove poslati Frijanova divizija, nego je, štaviše, bilo očevidno ne-zgodno i dangubno

zaustavljati sad Klapareda na sdati Frijana, ipak je Napoleonova zapovest tačno izvršena. Napoleon nije video kako on prema svojoj vojsci igra ulogu doktora koji smeta svojim lekovima — ulogu koju je on vrlo dobro razumevao i osućivao.

Divizija Frijanova izgubi ce u dimu bojnog polja isto onako kao i ostale. Sa raznih strana doletali su ačutanti i, kao no dogovoru, svi su govorili jedno isto. Svi su tražili pojačanja, svi su govorili kako ce Rusi drže la svojim me-stima i sipaju un feu d'enfer/ od koje ce francuska vojska topi.

Napodeon je sedeо zamišlen na stolici za rasklapanje.

Gospodin de Bose, koji je od ujutru trpeо glad i koji je voleo da putuje, pristupi imperatoru Usudi ce da ponizno pozove njegovo veličanstvo na doručak.

^. Nadam ce da sad **Beh** mogu čestitati pobedu vatem veličanstvu — reće on.

*Paklenuvatru.

Napoleon čuteći mahnu odrečno glavom. Go-spodin de Bose pomisli da ce to odricanje odnosi na pobedu, a ne na doručak, na ce usudi da kao u šali ponizno napomene kako nema na svetu uzroka koji bi mogli smetati da ce ne doručkuje kad ce može doručkovati.

— Alez vous...* reće odjedanput Napoleon mračno i okrete ce od njega.

Ha licu gospodina de Bosea zasija blažen osmeh sažaljenja, kajanja i oduševljenja i on lakin korakom ode ostalim generalima.

Napoleona je obuzelo mučno osećanje slično onome što obuzme kockara koji je uvek bio **cpehaH** u igri, koji je bezumno bacao svoj novac i uvek dobijao, na odjedanput upravo onda kad je izmerio sve slučajnosti igre, opazio da, što je bolje promišljena njegova igra, tim sigurnije gubi.

Vojska je bila ista, generali isti, iste pri-preme, ista dispozicija, ista proclamation courte et energique,* on je sam bio isti, znao je to, znao je da je sad daleko veštiji i iskusniji nego što je ranije bio, na je i neprijatel. bio onaj isti kao pod Austerlicem i Fridlandom; ali je strašni zamah ruke padao čarobno-nemoćno.

Svi oni raniji načini koji su ce nekad no-uzdano krunisavali uspehom: i koncentrisanje artiljerije na jednu tačku, i napad rezerve radi probijanja linije, i juriš konjice des hommes de fer,' svi su ti načini bili **Beh** upotrebljeni i ne samo da ce nije pobedilo, nego su sa svih strana stizali jedni isti izveštaji o ubijenim i ranjenim generalima, o neophodnosti pojačanja, o ne-

' Idite.

* Proklamacija kratka i energična. '
Gvozdeni ljudi.

mogućnosti da ce suzbiju Rusi i o rastrojstvu
^o^1^je su, posle dve-tri naredbe, dve-tri fraze,
Aotrčavali maršali i a&utanti vesela lica, če-stitali i prijavljivali kao trofeje — korpuze zarobljenika, des faisceaux de drapeaux et d'aigles ennemis,* i topove, i komoru i Mira bi samo za-molio da mu ce dopusti da pusti konjicu da zauzme komoru. Tako je bilo kod Lodija, Marenga, Arkole, Jene, Austerlica, Vagrama i tako dalje i tako daAe. A sad ce nešto neobično doga&alo s njego-vim trupama.

Iako je dobio izveštaj da su šančevi zauzeti, Napoleon je video da to nije ono, nikako nije ono što je bivalo u ranijim njegovim bitkama. Video je da TO što on oseća, osećaju i svi ljudi oko njega, oprobani u bojevima. Svi su izgledali za-brinuti, svi su krili oči jedan od drugog. Jedini Bose nije shvatao značaj onoga što ce dogaća. A Napoleon je iz svog dugog ratnog iskustva dobro znao šta to znači kad napadači za punih osam sati, posle svih napora, ne dobiju bitku. On je znao da je to izgubljena bitka i da je — na onoj napregnutoj tački kolebanja na kojoj je bila bitka — najmanja slučajnost mogla da upropasti i njega i njegovu vojsku.

Aok je u pameti preturao svu ovu neobičnu rusku kampanju, u kojoj nije dobivena nijedna bitka, u kojoj za dva meseca nije oteto ni zastava, ni topova, niti su zarobljeni korpusi vojnika, Aok je gledao kako oni ljudi oko njega kriju orižna lica, dok je slušao raporte kako ce Rusi neg^estano drže — njega je obuzimalo strašno oseNanje, slično onome što obuzme čoveka kad sanja, i dolazile su mu na um sve nesrećne slučaj-

* Gomile zastava i stegova neprijatel,skih.

R^amirt

nosti koje bi ra mogle upropastiti. Rusi **Morv la** napadaju njegovo levo krilo, mogu da probiju njegov centar, njega može da ubije kakvo zalutalo éule. Sve je to bilo **MorUht^o**. U svojim ranijim bitkama mislio je samo o sdučajnostima uspeha a sad mu je izlazio pred oči neizmeran broj nesreć-nih slučajnosti, i on ih je sve očekivao. Da, to je bilo kao u snu, kad čovek sanja kako **ra** napada zločinac, i on zamahne da udari svog zločinca onom strašnom silinom koja **ra**, on to zna, mora uništiti, na oseti kako njegova ruka, nemoćna i laka, pada kao krpica, i užas od neodoljive po-gibije obuzima nemoćnog čoveka.

Izveštaj da Rusi napadaju levo krilo fran-cuske vojske izazvao je u Napoleonu taj užas. On je čuteći sedeo pod glavicom na stolici za ras-klapanje, oborivši glavu i nalaktivši ce na ko-lena. Bertje mu priBe i ponudi ra da projavi duž linije, da ce uveri kako stoji bitka.

— Šta? Šta vi govorite? — reče Napoleon.
— A, da, naredite neka mi ce dovede konj.

On pojaha konja i ode prema Semjonovskom. U barutnom dimu koji ce lagano razbijao na svem **TOM** prostranstvu no kome je jahao Napoleon

— ležali su u lokvama krvi konji i ljudi, poje-dinačno i u gomilama. Ni Napoleon ni iko od njegovih generala nikad nije video takve strahote, toliku množinu mrtvih na tako malom prostoru. Grmljavina topova, koja ce deset sati nije pre-kidala i već izmučila uši, davalna je naročit značaj **TOM** prizoru (kao muzika kod živih slika). Napoleon izjaha na vis u selu Semjonovskom i kroz dim ugleda redove ljudi u uniformama boja na koje ce nisu navikle njegove oči. To su bili Rusi.

Rusi su u gustim redovima stajali iza Semjonovskog i glavice, i njihovi su topovi neprestano gruvali i dimili duž njihove linije. Bitke veV

HHie bilo. Nastavilo ce samo ubnjanje, koje nije moglo ni do čega dovesti ni Ruse ni Francuze. Napoleon zaustavi konja i opet pade u onu zamiš-^A,enost iz koje ra Bertje beše probudio. On nije **Morao** da zaustavi taj boj koji ce bio pred njim i oko njega i za koji ce Jdisilo da on njime rukovodi i da od njega zavisi, i prvi put učnni mu ce, zbog neuspeha, da je taj boj nepotreban i užasan.

Jedan od generala što pričoše Napoleonu usudi ce da mu predloži da pusti u bitku staru gardu. Hej i Bertje, koji su stajali pored Napo-leona, zgledaše ce i prezrivo ce osmehnuše na besmislen predlog toga generala.

Napoleon obori glavu i dugo čutaše.

— A huit cent lieux de France je ne ferai pas démolir ma garde!* — reče, na okrete konja i ode natrag ka Ševardinu.

XXXV

Kutuzov je sedeo, pognuvši svoju sedu glavu i spustivši ce svom težinom svoga tela, na klu-pici pokrivenoj čilimom, na onom istom mestu gde ra je to jutro video Pjer. On nije izdavao ni-kakve naredbe, nego je samo pristajao ili ne pri-ciajao na ono što su mu predlagali.

'>Aa, da, učinite tako« — odgovarao je na raz-ličite predloge. .>Aa, da, sići, golube, i vidi« — i-BopHo je čas ovom, čas onom od svojih najbli-ili: »Neka, ne treba,

bolje da
pričeka
mox.
kal^
slušao
šta mu
javljaju,
izdavao
zapoves
ti ono ?
^o

tražili potčinjeni; ali kad je slušao što mu javljaju, njega,
rekao bi čovek, nije
milja^{^^^aA^/^/ ^e} moja garda uništi na osam stotina
Aaleko od Francuske!

(!)

zanimao smisao onih reči što mu govore, **mc^**, je zanimalo nešto drugo: izraz na licu, ton u **gh^!** voru onih što mu javljaju. Iz svoga Augogodišnjeg ratnog iskustva je znao i svojom staračkom pa-meću shvatao da ne može jedan čovek upravljati stotinama hiljada **Audi** koji ce bore na smrt, e znao je da sudbinu bitke ne odlučuju naredbe glavnokomandujućeg, ni mesto na kome stoje trupe, ni količina topova i izginulih ljudi, nego ona nedostizna snaga što ce zove duh u vojsci, na je motrio na tu snagu i njome upravljao koliko je to bilo u njegovoj vlasti.

Uopšte ce na licu Kutuzovljevom videla pri-brana, spokojna pažnja i napregnutost, koja samo što nije savladala umor slabog i starog tela.

U jedanaest sati izjutra doneše mu izveštaj da su šančevi koje su Francuzi bili zauzeli opet oteti, ali da je knez Bagration ranjen. Kutuzov jauknu i mahnu glavom.

— Idi knezu Petru Ivanoviču i potanko sa-znaj šta je i kako je — reče jednom od a&utanata, na ce odmah zatim okrete princu od Birtemberga, koji je stajao iza njega. — Je li no **voA.i** vašem visočanstvu da primite komandu nad drugom ar-mijom?

Odmah posle prinčevog odlaska, tako brzo da on još nije mogao stići ni do Semjonovskog, doBe ačutant prinčev i javi presvetdom da princ traži joni vojske.

Kutuzov ce namršti i posla zapovest Dohtu-rovu da primi komandu nad drugom armijom, a princa, bez koga, kao što reče, ne može da bude u ovim važnim trenucima, zamoli da ce vrati k njemu.

Kad doneše glas da je Mira **zarobAen** i kad štabni oficiri počeše čestitati Kutuzovu, on ce osmehnu i reče:

— Pričekajte, gospodo. Bitka je dobivena i nije nikakvo čudo što je Mira zarobljen. Ali je bol.e ne radovati ce odmah. — Ipak posla a&u-tanta da probe no trupama sa tim izveštajem.

Kad je s levog krila dojurio Ščerbinjin i **iaBHO** da su Francuzi zauzeli šančeve i Semjo-novsko, Kutuzov je no pucnjavi s bojnog polja i no licu Ščerbinjinovom poznao da glasovi nisu do-bri, na je ustao, kao da opruži malo noge, uzeo Ščerbinjina pod ruku i odveo ra na stranu.

— Sići dole, golube — rekao je Jermolovu — na vidi može li ce što učiniti.

Kutuzov je bio na Gorkama, u centru ruskog položaja. Napoleonov napad na naše levo krilo nekoliko puta je odbijen. Ha centru ce Francuzi nisu pomakli da.e od Borodina. Ha levom krilu konjica Uvarovljeva nagnala je Francuze da beže.

U tri sata prestali su Francuzi da napadaju. Ha licima svih onih koji su dolazili s bojnog pol.a, na i na onima koji su stajali oko njega, čitao je Kutuzov izraz najvećeg napora. Kutuzov je bio preko očekivanja zadovo^an uspehom toga dana, ali su fizičke snage napuštale starca. Nekoliko puta obarao je nisko glavu, koja bi mu klonula, i dremao. Doneše mu da ruča.

Fligel-a&utant Volcogen, onaj isti što je u prolazu pored kneza Andreje rekao kako treba rat im Raum verlegen, a koga je Bagration onako mrzeo, npnbe Kutuzovu za ručkom. Volcogen beše doneo od Barklaja raport o toku borbe na levom krilu. Mudri Barklaj-de-Toli, kad je video kako gomile ranjenika beže i kako je armija s le&a rastrojena, i kad je izmerio sve okolnosti borbe, zakl^učio je da je bitka izgubljena, na je s tim izveštajem poslao glavnokomandujućem svog lju-

Kutuzov je s naporom žvakao pečenu kokošku i pogleda u Volcogena škiljavim, veselim očima.

Volcogen priče Kutuzovu koračajući nemarno, sa upola prezrivim osmehom na usnama, i maši ce lako rukom do štita na kapi.

Volcogen ce ponašao prema presvetlom s ne-kom afektiranom nemarnošću, kojom je hteo da pokaže kako on, kao visoko obrazovan oficir, ostavlja Rusima da od tog starog, ništavnog čo-veka prave sebi idola, a on zna s kim ima posla.)>Der alte Herr (kao što su Nemci zvali meću sobom Kutuzova) macht sich ganz bequem' — po-misli Volcogen, na, pogledavši strogo u tanjire pred Kutuzovom, poče da podnosi izveštaj žsta-rom gospodinu['] o stanju na levom krilu onako kako je naredio Barklaj i kako je i on sam video i shvatio.

— Sve su tačke naše pozicije u neprijatelje-vim rukama i nemaju ce čim preoteti, jep nemamo vojske; ona beži i nije mogućno zaustaviti je — izveštavao je on.

Kutuzov presta da žvaće i pogleda u Volcogena začućeno, kao da ne razume šta mu govori. Volco-gen opazi uzrujanost des alten Herrn,['] na ce osmehnu i reče:

— Ja nisam smatrao da imam pravo sakriti od vaše svetlosti ono što sam video. Vojska je u potpunom rastrojstvu ...

— Vi ste videli? Vi ste videli? ... — povika Kutuzov namrštivši ce, na brzo ustade i nobe Volcogenu. — Kako ... kako smete! — podviknu zagrcnuto i preteći mu rukama koje su ce tresle. — Kako smete vi, milostivi gospodine, da to go-vorite m e n i ? Vi ne znate ništa. Kažite od moje

['] Stari gospoAin ce sasvim razuzurio. *
Starog gospodina.

stoane generalu Barklaju da su njegove vesti ne-tačne i da je pravi tok bitke bolje poznat meni, glavnokomandujućem, nego njemu.

Volcogen htede nešto da kaže, ali ra Kutuzov prekide.

— Neprijatelj je na levom krilu odbijen, a na desnom razbijen. Kad niste, gospodine, dobro vi-delji, onda nemojte govoriti ono što ne znate. Izvolite ići generalu Barklaju i javite mu da sam tvrdo naumio da napadnem sutra neprijatela — reče oštro Kutuzov.

Svi su čutali i samo ce čulo teško disanje zadihanog starog vojskovoće.

— Svud ču odbijeni, i za to zahvaljujem bogu i našoj hrabroj vojsci. NeprijateA je poběć i sutra čemo ra prognati iz svete zemlje ruske — reče Kutuzov, krsteći ce i odjedanput ce zaguši od suza.

Volcogen sleže ramenima, napući usne i od-stupi u stranu, čuteći i čudeći ce uber diese Ein-genommenJieit des alten Herm/

— A, evo mog heroja! — reče Kutuzov jednom punom, lepuškastom, crnomanjastom generalu, koji ce u TOM trenutku neo na glavicu. To beše Rajev-ski, koji je ceo dan proveo na glavnoj tački u

boroDINSKOM POL:u.

Rajevski izvesti kako ce trupe čvrsto drže na svojim mestima i kako Francuzi ne smeju više da napadaju.

Kutuzov ra sasluša, na reče na francuskom:

— Vous ne pensez donc pas comme les autres que nous sonunes obliges de nous retirer?

— Au contraire, votre altesse, dans les affaires mdécises c'est toujours le plus opiniatre qui reste

j Toj tvrAoglavosti starog gospodina. Dakle, vi ne mislite kao nekn da ce moramo povući.

victorieux — odgovori Rajevski — et mon opiniion... *

— Kajsarove! — zovnu Kutuzov svog ačutanta. — Sedi, piši naredbu za sutrašnji dan. A ti — reče drugom ačutantu — po&i no liniji i objavi da čemo sutra napasti.

Dok je trajao razgovor s Rajevskim i dok je diktirana naredba, Volcogen ce vratи od Barklaja i javi kako bi general Barklaj-de-Toli želeo da ima napismeno tu naredbu koju je izdao glavno-komandujući.

Kutuzov, ne gledajući u Volcogena, zapovedi da ce napiše ta naredba, koju je, s puno razloga, raniji glavnokomandujući želeo da ima, kako bi ce sačuvao od lične odgovornosti.

I nekom neodre&enom, tajanstvenom vezom, koja je održavala u svoj armiji jedno isto raspoloženje što ce zove duh u vojsci i što je glavni živac rata, reći Kutuzovljeve i njegova naredba da ce sutra bije bitka raznele su ce u jedan isti mah na sve strane no vojsci.

U poslednjem lancu te veze nisu ce ni blizu kazivale one reči, ni ona naredba. U onom pričanju koje su

vojnici kazivali jedan drugome no raznim krajevima armije ne beše čak ništa ni nalik na ono što je rekao Kutuzov; ali ce smisao njegovih reči razneo svuda, jep ono što je rekao Kutuzov nije poteklo iz lukavog računa, nego iz osećanja koje je ležalo u duši glavnokomandujućeg isto onako kao i u duši svakoga Rusa.

I kad su iznureni i pokolebani ludi saznali da će moći sutra napasti neprijatelja, kad su iz viših vojnih sfera čuli da će potvrditi ono čemu su hteli da veruju, oni su se utešili i ohrabrili.

' Hai po THB, vaša Svetlosti, u nerešenim prilikama uvek je pobediAac onaj ko je uporniji, i ja mislim... .

nvK kneza Andreje bio je u rezervi koja je do **Ava** sata stajala iza Semjonovskog besposlena, pod jakom artiljerijskom vatrom. Taj puk, koji beše izgubio više od dvesta ludi, pomaknut je u dva sata napred na ugaženu njivu sa ovsom, na onaj razmak između Semjonovskog i baterije na gla-vici, na kojoj je toga dana izginulo na hiljade **A,uAI** i na koju je u dva sata upravljenja jaka koncentrisana vatra iz nekoliko stotina neprcja-teASKih topova.

He mičući će s tog mesta i ne izbacivši ni jednog metka, puk je tu izgubio još jednu trećinu svojih ludi. Spreda, a osobito s desne strane, u gustom dimu gruvali su topovi, i iz tajanstvene oblasti dima koji je pokrivao sav teren napred izletala su neprestano čulad zviždeći brzim zviždanjem i granate sa sporim fijukom. Po-nekad, kao da daju odmor, **npobe no** četvrta sata i za TO vreme sva **bUAaA** i granate prebacuju, a **no**-nekad za minut padne u puku **no** nekoliko **Ljudi** i neprestano su odvlačili mrtve i odnosili ra-njene.

Sa svakim novim udarom ostajalo je sve manje verovatnoće za život onima koji još ne behu **no**-ginuli. Puk je stajao u bataljonskim kolonama u razmaku od trista koraka, ali pri svem tom svi **A**udi u puku bili su pod uticajem jednog istog raspoloženja. Svi su bili podjednako čutiivi i sumorni. Retko će čuo **MebU** njima razgovor, **na** bi i taj razgovor umuknuo svaki put čim će čuje udar i vika: »nosila!« Po zapovesti starešina vojnici su većinom sedeli na zemlji. Neko bi ski-nuo kapu, **na** brižljivo popuštao i opet pritezaop pritegu; neko je suvom ilovačom, pošto je spraši va dlanu, čistio bajonet; neko je razmicao kaiš

i stezao na njemu brnjicu; neko je brižljivo na-meštao i drukčije savijao obojke i preobuvao **ce**. Neki su pravili kućice od korova ili pleli ple-tenice od ovsene slame. Svi su izgledali sasvim zaneti u taj rad. Kad su ce ranjavali ili ginuli **Audi**, kad su ce otegla povorkom nosila, kad su ce naši vraćali natrag, kad su ce vićale kroz dim velike mase neprijateAa — niko nije obraćao na TO nikakve pažnje. A kad je prolazila na-pred artil-erija, konjica i videli ce pokreti naše pešadije, onda ce sa svih

strana čulo odo-bravanje. Ali su najveću pažnju privlačili na sebe sasvim uzgredni dogačaji, koji nisu imali nikakve veze s bitkom. Pažnja tih duševno na-mučenih ljudi kao da će odmarala na tim običnim dogačajima iz života. Jeddža baterija topova **npobe** ispred fronta puka. U jednoj kari beše konj zakoračio strangu. ^Ej, zakoračio konj!... Ispravi! Pašće ... Ih, ne vid^! ...« — vikali su no svem puku podjednako iz redova. Drugi put opštu pažnju je privuklo na sebe malo, mrko pse-tance sa zakovrćenim repom, koje bogzna otkud ispadne i potreća uznemirenim sitnim trkom is-pred redova, a kad u blizini tresnu **bUaе**, ono odjedanput skiknu, podavi **pen** i kidnu u stranu. Po svem puku nastade smeh i cika. Ali su zabave takve vrste trajale nekoliko minuta, a ti su ljudi stajali već više od osam sati, gladni i besposleni, pod neprekidnim smrtnim užasom i njihova bleda i natmurenja lica bivala su sve **6Aeba** i natmurenja.

Knez Andreja je, onako, isto natmuren i bled kao i svi ljudi njegovog puka, išao tamo-amo no livadi pored ovsene njive od jedne **Mebe** do druge, zaturivši ruke natrag i oborivši glavu. Nije imao šta da radi ni da **HapebUje**. Sve će radilo samo sobom. Mrtve su odvlačili izvan fronta.

oanjene su odnosili, redovi su ce smicali. Kad vojnici otrče kuda, oni ce odmah brzo vrate. Knez Andreja je najpre smatrao da mu je dužnost la sokoli vojнике i daje im primer, na ce šetao izme&u njihovih redova; ali ce posle uverio da ih nema čemu ni čime da uči. Sva njegova duševna snaga beše isto onako kao i kod svakog vojnika nehotično upravljena na to da ce samo uzdrži da ne vidi strahotu položaja u kom su bili. On je išao no livadi povlačeći noge, razmršujući travu i zagledajući prašinu koja mu je popala no čizmama; čas je išao krupnim koracima, trudeći ce da pogodi trag koji su ostavili kosači na li-vadi, čas je brojao korake i računao koliko puta mora da **npobe** od meće do meće da napravi vrstu, čas je kidao peLEN koji je izrastao na meBi, na bi ra rastirao meću dlanoviMa i mirisao onaj zagušljivo gorak, jak miris. Od svih onih juče-rašnjih misli ne beše mu ništa ostalo. Nije mi-slio ni o čemu. Osluškivao je umornim sluhom neprestano jedne iste zvuke, razlikujući fijuk čuleta u letu od pucanja, posmatrao kako su ce zagledali ljudi u prvom bataljonu i čekao. »Eto je ... ova će opet nama!« — pomišljao je kad čuje kako ce primiče zviždanje nečega iz one oblasti dima. **žJedna**, druga! Opet! Pogodi ...« On zastade i pogleda na redove. žNije, prebacilo. A evo ovo pogodi.« I opet bi nastavio da ide, trudeći ce da hvata veliki korak, kako bi u šesnaest koraka došao do meće.

OiKT zviždanje i udar! Ha pet koraka od njega izri čule suvu zemlju i nestade ra. I nehotice ra proBe jeza. On opet pogleda vojниke. Svakako je g^^J^opKAo; vsAika gomida zgrte ce kod drugog

Gospodine ačutante — viknu on — naredite im da ce ne kupe u gomilu.

Ačutant izvrti zapovest, na priće knezu An-Areji. S druge strane pri&e mu na konju komandant bataljona.

— Čuvaj ce! — viknu uplašeno neki vojnik i, kao ptica kad zvizne u brzom letu i padne na zemlju, tako tupnu bez velikog treska granata na dva koraka od kneza Andreje, pored konja bataljon-CKor komandanta. Prvo konj, ne pitajući je li lepo ili ružno pokazati ce plašljiv, frknu, **npone** ce, umalo ne zbaci majora, na odjuri u stranu. Strah **npe&e** od konja na ljude.

— Aezi! — viknu ačutant koji beše legao na zemlju.

Knez Andreja je stajao neodlučno. Granata ce vrtela kao čigra izmebu njega i abutanta koji je ležao na kraju njive i livade, pored bokora pe-lena.

»Aa nije ovo smrt?ž — pomisli knez Andreja, gledajući sasvim novim, zavidljivim pogledom travu, pelen i onaj pramičak dima što ce izvija iz te zaošijane crne lopte. »Ja ne mogu, ja neću da umrem, ja volim život, volim ovu travu, zemlju, vazduh . . .« On TO pomisli a isti mah seti ce da ra gledaju vojnici.

— Sramota, gospodine oficiru! — reče on a&utantu — kakav . . . — On ne izgovori dokraja. U jedan isti mah grunu pucanj i zazujaše parčad kao od razbijena prozora, zasmrde zagušljivo ba-rut, a knez Andreja ce zanese u stranu, diže uvis ruku i pade ničice.

Nekoliko oficira mu pritrča. Iz desne strane trbuha beše ce otegla **no** travi velika lokva krvi.

Dozvani opolčenci s nosilima stadoše iza ofpcira. Knez Andreja je ležao ničice, spu-stivši lice na travu, i disao, hropeci teško.

— Ta što stojite, prilazite!

Mgžici pribosili i uzeše **ra** za ramena i za pgG ali on žalosno jeknu i mužici ce **zagAe-^A^e**, **na** **ra** opet spustiše.

Arži, meći, ne mari! — viknu **nečiJI** glas. Uzeše **ra** **no** drugi put za ramena i metnuše na nosila^ bože moj, bože moj! Šta je to? . . . Trbuhi! To mu je **Kpaj!** Oh, bože moj! — čuli su ce uzvici mebu oficirima.

— Za dlaku mi prozuJa pored uveta — reče a&utant.

Mužici digoše nosila na ramena, **na** poboše brzo putanjom koju behu ugazili do previjališta.

— Ukorak idite!... Ux! . . . što ti je mužik! — viknu oficir, zaustavljući mužike koji su neravno koračali i drmali nosila.

— Pazi, Fjodore, ukorak idi — reče prednji mužik.

— Evo ovako — reče radosno zadnji kad **no-godi** ukorak.

— Vaša svetlosti, kako je, kneže? — upita uzdrhtalim glasom Timohin, koji pritrča i za-viri u nosila.

Knez Andreja otvorí oči i pogleda **ra** iz no-sila, u **KO** ja mu ce beše nisko zavalila glava, **na** opet sklopi kapke.

Opolčenci doneše kneza Andreju do šume gde su stajala kola i gde je bilo previjalište. To behu tri razapeta šatora, s raskriljenim kri-**Aima**, nakraj brezika. U breziku su stajala kola i konji. Konji s naturenim zobnicama jeli su

zob, a vrapci su doletali k njima i kupili prosuta Č^na. Gavranovi behu osetili krv, na su nestrp-l^ivo graktali i poletali **no** brezama. Oko ša-ora, na prostoru većem od dve desetine, ležali U. sedeli i stajali krvavi ljudi u različitim delima. Oko ranjenika stajale su gomile vojnika Iničara, koji su gledali neveselo i **pažAivo**, a **KO** je su uzalud terali odatle oficnri što odr-žavahu red. He sl^ajući oficire, bolničari su stajali naslonivši ce na nosila i gledali ne-pomično u ono što ce radilo pred njima, kao da su hteli da shvate težak smisao tog prizora. Iz šatora ce čuo čas glasan, ljutit jauk, čas tužno ječanje. Ponekad su istrčavali iz šatora lekar-ski pomoćnici no vodu i pokazivali na one koje je trebalo uneti unutra. Ranjenici koji su čekali kod šatora dok do&e na njih red stenjali su, je-čali, plakali, vikali, psovali, tražili rakije. Neki su buncali. Kneza Andreju, kao pukovskog komandanta, doneše, idući između neprevijenih ranjenika, bliže do jednog šatora i tu stadoše, da pričekaju naredbu. Knez Andreja otvorio oči i zadugo nije mogao da razume šta ce radi oko njega. Seti ce one livade, pelena, njive, one crne lopte što ce okreće i svog strasnog nastupa lju-bavi prema životu. Ha dva koraka od njega stajao je visok, lep, crnomanjast podoficir sa zavijenom glavom, oslonjen na jednu granu, govorio glasno i obraćao na sebe opštu pažnju. Bio je ranjen u glavu i u nogu kuršumima. Oko njega ce iskupila gomila ranjenika i boj^ničara i radoznalo ra slu-šala šta govori.

— Kad smo ra odande pognali, sve je pobacao, čak smo i kralja uhvatili — vikao je vojnik se-vajući crnim, raspaljenim očima i osvrćući ce **OKO** sebe. — Da je u taj mah samo priskočila re-zerva, ne bi, moj brajko, ostalo od njega ni traga, jep pravo da ti kažem ...

I knez Andreja je, kao i svi oni oko pripove-dača, gledao u njega sjajnim pogledom i ocehao neku utehu. »A zar sad nije svejedno?« — pomisli on.))I šta će biti tamo i šta je to bilo ovde? Zašto je meni bilo toliko žao da ce rastanem sa životom? Bilo je nešto u ovom životu što ja nisam razumeo i ne razumem.Ž

Jedan **OA** doktora, u krvavoj kecelji i s krva-vim malim rukama, držeći u jednoj ruci cigaru izmebu malog prsta i palca (da je ne umrl^a), izi&e iz šatora. Doktor diže glavu i poče da gleda tamo-amo, ali preko ranjenika. Očevidno je hteo da ce malo. odmori. Pošto je neko vreme okretao glavu desno i levo, on uzdahnu i obori oči.

— Dobro, sad ćemo — odgovori pomoćniku kad mu ovaj pokaza rukom na kneza Andreju i naredi da ra unesu pod šator.

Mebu ranjenicima koji su čekali ču ce gun-&anje.

— Vidi ce da će i na onom svetu samo gospoda moći da žive — reče jedan.

Kneza Andreju uneše i metnuše na cio koji tek beše ostao prazan i s koga je pomoćnik nešto spirao. Knez Andreja nije mogao do sitnica da razbere šta ima pod šatorom. Pažnju su mu od-vlačili žalosno ječanje s raznih strana i ljut bol u bedrima, trbuhi i lećima. Sve što je video **OKO** sebe učini mu ce kao da je samo golo, krvavo ljudsko telo, koje beše, izgledalo je, napunilo sav onaj nizak šator, onako kao što je to isto telo npe nekoliko nedelja, onog toplog avgustov-skog dana, napunilo mutan ribnjak na smolenskom drumu. Da, TO beše ono isto telo, ono isto chair a canon,* od čijeg ce izgleda još onda užasnuo, kao da mu je proricao ovo što sad gleda.

Pod šatorom behu tri stola. Dva su bila za-Uzeta, na treći položiše kneza Andreju. Osta-više ra za neko vreme samog i on nehotice vide šta ce radi na ona druga dva stola. Ha bližem tolu sedeo je Tatarin, no svoj prilici kozak,

* Topovska hrana.

sudeći no mundiru bačenom pored njega. Četiri vojnika držala su ra. Jedan doktor s naočarima sekao je nešto na njegovim crnim, muskuloznim le&ima.

— Ux, uh, uh! ... — kao da zagroktka Tatarin, na odjedanput izdiže svoje crno lice s kukastim nosem i krupnim jabučicama, iskezi bele zube, poče da ce otima, trza i jauče otegnuto, prodorno zvonkim jaukom. Ha drugom stolu, oko koga ce nagomilalo mnogo ljudi, ležao je na lebima kru-pan, pun čovek sa zavaljenom glavom nazad. (Njegova kosa, njena boja i oblik glave učiniše ce začudo poznati knezu Andreji.) Nekoliko pomoćnika behu nalegli na prsi tome čoveku i držahu ra. Jedna bela, krupna, puna noga neprestano ce tr-zala brzo i često i grozničavo drhtala. Taj čovek je grčevito ridao i zagrcavao ce. Dva doktora — jedan od njih bio je bled i drhtao — čuteći su nešto radili oko druge, crvene noge toga čoveka. Doktor s naočarima, pošto je svršio s Tatari-nom, koga ogrnuše šinjelom, pri&e knezu Andreji, brišući ruke. Pogleda ra u oči, na ce brzo okrete.

— Svlačite ra! Sto stojite? — viknu on lju-tito na svoje pomoćnike.

Kad mu pomoćnik zasukanim rukama poče hitro da raskopčava dugmad i da skida s njega haline, knez Andreja ce seti svojeg najranijeg detinjstva. Doktor ce saže nisko nad ranom, opipa je i du-boko uzdahnu. Zatim dade znak nekome. Od **stra-hovitog** bola u trbuhi knez Andreja izgubi svest. Kad ce razabrao, izlomljene kosti bile su mu povabene iz bedara, parčad mesa odrezana i rana zavijena. Prskali su ra vodom no licu. Čim knez Andreja otvori oči, doktor ce naže nad n.im, čuteći ra poljubi u usta, na brzo ode.

Posle **pretrpAene** muke, kneza Andreju obuze blaženstvo koje odavno nije osetio. Svi naj-lepsi i

najsrećniji trenuci njegovog života, napočito najranije detinjstvo, kad su **ra** svlačili i metali u krevetac, kad **ra** je dadilja uspavljivala i pevušila mu i kad ce, zavukavši glavu u ja-stuke, osećao srećan samo što zna da je živ — izi&zoše mu pred oči, i to ne kao prošlost, nego kao sadašnjost.

Oko **OHOR** ranjenika koji ce knezu Andreji uči-nio poznat no obliku glave, behu ce užurbadi dok-tori; dizahu **ra** i umirivahu.

— Pokažite mi ... Ooooo! o! ooooo! — čulo ce njegovo ječanje, isprekidano plačem, bojažl^ivo i pomireno s mukama.

Slušajući **TO** ječanje, knez Andreja htede da zaplače. Da li zato što umire bez slave, ili zato što mu je žao da ce rastane sa životom, da li zbog onih detinjskih uspomena što ce više neće vratiti, **iAi** zato što ce muči, što ce muče i ostali i što tako žalosno jeći pred njim taj čovek — tek njemu dobe da zaplače onim detinj-skim, dobrim, gotovo radosnim suzama.

Ranjeniku pokazaše odsečenu nogu, onako u či-zmi, sa usirenom krvlju.

— O! Ooooo! — zarida on kao žena. Doktor, koji stajaše pred ranjenikom i beše mu zaklonio lice, odmače ce od njega.

»Bože moj! Šta je to? Šta će on ovde?« — reče u sebi knez Andreja.

U **Hecpeh^ioM**, rasplakanom, malaksalom čoveku, kome tek što behu odsekli nogu, knez Andreja poznade Anatola Kuragina. Anatola su držali na Rukama i davali mu vode u čaši, koju on nije mogao da uhvati oteklim, drhtavim usnama. Anatol

Jako jecao. **žDa**, to je on; da, taj je čovek nečim olisko i mučno vezan sa mnom — pomisli knez bi^^^^^' jasno shvatao ono što je

lo pred njim.)>U čemu je veza tog čovjeka s mojim detinjstvom, s mojim životom?« — upita ce on.

Rat i mir 1C

a ne znade da odgovori. I odjedanput pred oči knezu Andreji iziće nova, neočekivana uspomena iz sveta detinjstva, čistote i zaljubljenosti. Seti ce Nataše onakve kakvu je video prvi put na balu 1810. godine, tanka vrata i ruku, unezverenog, srećnog i na ushićenje gotovog lica, i u njegovoj ce duši probudi **Aubav** i nežnost prema njoj **življe** i jače nego ikad. On ce sad seti veze iz-meću njega i tog čovjeka, koji sad mutno gleda u njega kroz suze što su mu napunile podadule oči. Knez Andreja ce seti svega, i njegovo srećno srce ispunne ce ushićenom žalošću i ljubavlju prema tome čovjeku.

Knez Andreja nije mogao više da ce uzdržava i zaplaka nežnim, toplim suzama nad ljudima, nad sobom i nad njihovim i svojim zabludama.

»Sažaljenje, ljubav prema braći, prema onima koji nas vole, ljubav prema onima koji nas mrze, ljubav prema neprijateljima, da, ona ljubav koju je propovedao bog na zemlji, kojoj me je učila kne-ginjica Marija, a koju ja nisam razumeo — eto zašto mi je bilo žao života,

eto to je ono što bi mi još ostalo, kad bih ostao živ. Ali sad je **Beh** dockan. Ja to znam!«

XXXVIII

Strašan izgled bojnog polja, pokrivenog le-ševima i ranjenicima, zajedno s glavoboljom i s glasovima da je poginulo i ranjeno -dvadeset po-znatih generala i sa saznanjem da je ona njegova nekad snažna ruka sad **HCMohHa**, beše učinio ne-očekivan utisak na Napoleona, koji je obično voleo da razgleda mrtve i ranjene i da time kuša svoju duševnu snagu (kao što je mislio). Užasan izgled bojnog **poAa** pobedio je **tog** dana onu du-ševnu snagu u kojoj je on gledao svoju zaslugu i veličinu. On je brzo otišao s bojnog polja i vra-tio ce na ševardinsku glavicu. Žut, podbuo, te-žak, mutnih očiju, crvenog nosa i promukao, se-deo je na stolici za rasklapanje, bez volje slušao paljbu i gledao preda ce. On je s grozničavom zeb-njom čekao svršetak tog boja, u kome je i sebe računao kao saučesnika, ali koji nije mogao da zaustavi. Lično **Audsko** osećanje nadvladalo je za trenutak onu veštačku himeru života kojoj je on tako dugo služio. Zamišlao je sad na sebi one muke i onu smrt što ih je video na bojnom polju. Bol u glavi i prsima napominjaše mu da ce može i on mučiti i umreti. On u tom trenutku nije želeo za sebe ni Moskvu, ni pobedu, ni slavu (kakva mu još slava treba!). Jedino što je sad **želeo** — odmora, spokojstva i slobode. Ali kad je bio na semjonovskom visu, komandant artilje-rije predložio mu je da namesti na taj vis ne-koliko baterija, na da otvori jaču vatru na ruske trupe **KO** je ce behu nagomilale pred Knjaskovom. Napoleon je pristao na to i naredio da mu ce pošalje izveštaj kakav će efekat napraviti te ^aterije.

A&utant dobe da kaže kako je no imperatoro-voj zapovesti napereno na Ruse dvesta topova, ali Rusi i dalje stoje gde su.

— Hama vatra obara im -čitave redove, a oni **CToje**
— reče a&utant.
— **Ils** en veuient encore! — reče Napoleon
promuklo.

— Sire?* — upita asutant, koji ra ne ču dobro.

Hoće još!
Gospodaru
?

— Hs en veuient encore — prokrešta promuklo Napoleon i namršti ce — donnez leurs-en!*

I bez njegove zapovesti činilo ce ono što on nije htio, a on je izdao naredbu samo zato što je mislio da očekuju od njega naredbe. I on onei npebe u svoj nekadašnji vepiački svet himera nekakve veličine, na onei (kao onaj konj nio ide no pokretnom točku kojim ce dolap okreće i mi-sli da radi nešto za sebe) poče pokorno da igra onu opaku, žalosnu i tešku, nečovečnu ulogu, koja mu je bila predodre&ena.

I nije samo za taj sat i dan bio pomračen um i savest toga čoveka, koji je mučnije od svih očia-lih učesnika u tom boju nosio na sebi sav teret onoga što ce odigrava; ali on nije nikad, do kraja svog života, mogao da shvaš ni dobro, ni lepotu, ni istinu, ni značaj svojih postupaka koji su bili i suviše suprotni i dobru i istini, i su-više udaljeni od svega što je l'udsko, da bi on **Morao** da shvati njihov značaj. On ce nije mogao odreći svojih postupaka, koje je hvalila polovina sveta, i zato ce morao odreći istine i dobra i svega što je L'udsko.

Nije on samo tog dana, kad je obilazio bojno polje, pretrpano mrtvima i osakaćenim **Audima** (kao što je mislio, no njegovoj volji), gledajući te Aude, računao koliko Rusa pada na jednog Fran-cuza, na, varajući sam sebe, nalazio razloga da ce raduje što je na jednog Francuza padalo nei Rusa. Nije on sam tog dana pisao u Pariz kako le champ de bataille a čtć superbe,' jep je na njemu bilo pe-deset **hiAada** leševa. On je i na ostrvu svete Je-lene, u tijoj samoći, gde je govorio kako je na-umio da svoju dokolicu posveti opisivanju ve-likih dela koja je izvršio, pisao:

' Hoće još, na dajte im!

* Kako je bojno polje bilo divno.

<^La guerre' de Russie a du etre la plus populaire des temps modernes: c'etait celle du bon sens et des vrais interets, celle du repos et de la securite de tous- elle etait purement pacifique et conservatrice.

C'etait pour la grande cause, la fin des hasards et le commencement de la securite. Un nouvel horizon, de nouveaux travaux allaiient se derouler, tout plein du bien-être et de la prosperite de tous. Le sUsteme europeen se trouvait fonde; il n'était plus question que de l'organiser.

Satisfait sur ces grands points et tranquille par-tout, j'aurais en aussi mon congres et ma sainte-alliance. Ce sont des idees qu'on m'a volees. Dans cette reunion de grands souverains, nous eussions traitez de nos interets en famille et compte de cleric a maitre avec les peuples.

L'Europe n'eut bientot fait de la sorte veritable-ment qu'un meme peuple, et chacun, en voUageant partout, se fut trouve toujours dans la patrie com-mune. J'eus demande toutes les rivieres navigables pour tous la communauta des mers, et que les grandes armees permanentes fussent reduites desormais a la seule garde des souverains.

' Treballo bi da je ruski rat bio najpočularniji u novija vremena: jep je to bio rat zdravog razuma i pra-vih interesa, rat za mir i sigurnost svakoga; lo je bio rat čisto miroljubiv i konzervativan.

To je bilo za veliku stvar, za svršetak slučajnosti i početak sigurnosti. Novi horizont, novi radovi otvaram sve puni blagostanja i uspeha za sve. Evropski ^istem bio je osnovan, samo ce postavA.alo pitanje njegove organizaccJs.

i j^S'ao^o^en u tim velikim tačkama i miran svuda, migli" KOHzpec i svoju sbetu olm/amsu. To su čekj^ukrali. Mi bismo u tom zboru i obpai-^pretresali naše interese prijatel-ski

Enp k ^ narodima samo dobitak i trošak, jedanma^^ Aoista na taj način brzo postala samo Uvek v I^xt " ^ ^ ^ ^ " ^ oji putuje kud bilo nalazio bi ce U zaJedničkoJ otadžbini. Ja bih zahtevao da svako

De retour en France, au sein de la patrie, grande forte, magnifique, tranquille, glorieuse, j'eusse rgos^ lame ses limites immuables; toute guerre, future purement defensive; tout agrandissement nou-veau antinational. J'eusse associe mon fils a l'empire; ma dictature eut fini, et son regne con-stitutionnel eut commence ...

Pariš eut ete la capitale du monde, et les Fran-gais l'envie des nations! ...

Mes loisirs ensuite et mes vieux jours eussent ete consacrés, en compagnie de l'imperatrice et durant l'apprentissage roUal de mon fils, ^ visiter lentement et en vrai couple campagnard, avec nos propres chevaux, tous les recoins de l'empire, recevant les plaintes, redressant les torts, semant de toutes parts et partout les monuments et les bienfaits.«

On, kome je npoBHbeNee namenilo žalosnu, rop-sku ulogu da bude dželat narodima, uveravao je samog sebe da je cilj njegovih postupaka blago-stanje naroda i da je on mogao rukovoditi sud-binom miliona ludi i putem svoje vlasti činiti dobra dela!

može da plovi no svima rekama, da mbra budu zajednička i da ce velike stajaće vojske svedu tada samo na vlada-lačke garde.

Cim bih ce vratio u Francusku, u krilo otadžbine, velike, snažne, veličanstvene, mirne, slavne, proglasio bih da su njene granice neizmenAive; da je svaki buduIi rat ^e^anznan; da su nova teritorijalna uvećavanja amtmna:{monalna. Ja bih svom sinu predao carstvo; mojoJ bi bmktaturm bio kraj, a počela bi njegova ustavna vlada-vina... .

Pariz bi bio prestonica sveta, a Francuzima bi zavideli narodi

Posle bih svoju dokolicu i svoje stare dane posve tio zajednički sa carcom i dok traje vladalačko vaspitanje moga sina, na to da, polagano kao pravi sel.ački car-na svojim konjima, obilazimo sve kutove carevine, da pr ' mamo žalbe, ispravljamo nepravde, da sejemo na s strane i svuda zadužbine i dobra dela.

),Des 400.000 hommes qui passerent la Vistule« — pisao je on dalje o ruskom ratu — »la moitie etait Autrichiens, Prussiens, Saxons, Poionais, Va-varois, Wurtembergeois, Mecklenbourgeois, Espagnois/Itahens, NapoHtains. L'armee imperiale, pr^nrement dite, etait pour un tiers composee de Hollandais, Belges, habitants des bords du Rhin, Pie-montais, Suisses, Genevois, Toscans, Romains, habitants de la 32-e division miliitaire, Breme, Hambourg, etc; elle comptait a peine 140.000 hommes parlant frahcais.

L'expedition de Russie couta moins de 50.000 hommes a la France actuelle; l'armee russe dans la retraite de Wilna a Moscou, dans les differentes ba-tailles, a perdu quatre fois plus que l'armee fran-gaise; l'incendie de

Moscou a coute la vie a 100.000 Russes, morts de froid et de misere dans les bois; enfin, dans sa marche de Moscou a l'Oder, l'armee russe fut aussi atteinte par l'intemperie de la saison; elle ne comptait a son arrivee ^ Wilna que 50.000 hommes, et ^ KaHsch moins de 18.000.«*

On je uvrteo u glavu da je no njegovoj volji bio rat s Rusijom i njegovu dušu nije poražavao

' Od 400.000 Audi koji su prešli Vislu polovina su biAi Austrijanci, Prusi, Saksonci, Poljaci, Bavareci, Virtemberžani, Meklenburžani, Španjolci, Italijani, Napuli(i. U imperatorskoj vojsci bila je upravo trećina lolanvana, Belgijanaca, Porajnaca, Pijemontovaca, Švaj-Caraca, ZenevA.anu, Toskanaca, RimAana, stanovnika 32-ge voJne Aivizije, Bremenaca, Hamburžana itd.; jedva ako je onlo u njoj 140.000 ljudi koji su govorili francuski.
*^'^spedicija u Rusiji stajala je savremenu Francu-
*w manje od 50.000 ljudi; ruska vojska u odstupanju od iline do Moskve izgubila je, u raznim bitkama, četiri
^M!Bo?"*?nnnni? FR^nCUSka vojska; požar Moskve stao je
noće i Rusa, koji su pomrli no šumama od hlad-
Odm nr. ^UAice; najzad, u svom maršu od Moskve do Aoba
r^a^P^Aala je ruska vojska od réavog vremena u ono A.ul "^^?^
'^^A je stigla u Vilnu imala je samo 50.000 UAL a u Kališu manje
od 18.000.

MI

užas OHora što ce dogodilo. On je smelo prnmao na sebe svu odgovornost za ono što ce dogodilo i njegov pomračeni um nalazio je opravdanja u tome što je u onim stotinama hiljada izginulih ljudi bilo manje Francuza nego Hesenaca n Bavaraца.

XXXIX

Nekoliko desetina hiljada mrtvih ljudi le-žalo je u Iznu raznim položajima i u raznim unifor-mama no njivama i reni, livadama koje su pripadale gospodi Davidovima i gladni i državnim seljacima, no onim njivama i livadama na umorni kojima su stotinama godina u jedno doba zbirali letinu i ljudi i s napasali stoku seljaci iz sela Borodina, Gorkih, Ševar- jedne i dina i Semjonovskog. Ha previjalištima, na de-setak s druge mesta, behu trava i zemlja natopljene krvlju. Gomile strane ranjenih i neranjenih ljudi iz raznih trupa gmizale su s počeli jedne strane nazad ka Možaj-sku, a s druge strane nazad su ka Valujevu. Aruge gomile, iznurene i gladne, pod podjedn voćtvom stare-šina, išle su napred. Treće su stajale u ako da mestu i još pucale.

Nad celim poljem, ranije onako veselo-lepim, no dvoume kome su svetlucali bajoneti i beleli ce di-movi prema treba li jutarnjem suncu, bila je sad magla od vlage i dima i da još zaudaralo je neobičnom kiselinom šalitre i krvi. tamane Navukoše ce sitni oblaci i poče da prska kišica na jedni mrtve, na ranjene, na upla-šene, na iznurene i pokolebane ljude. Kao da im veli: »Dosta, dosta, ljudi. Prestanite ... Dobite k sebi. Šta to činite?«

druge i na svima licima ce opažalo kolebanje, i u svakoj
ce duš

1

ppA Jednako isticalo pitanje: »Zašto, za koga da ^bijam, ili
da budem ubijen? Ubijajte koga ho-ćete činite što
hoćete, ali ja neću više!« Ta misao je podjednako
sazrela predveče svakome u Auši Svi ti ljudi mogli su ce
svaki čas užas-nuti od onoga što rade, baciti sve i
pobeći kud

^^^i iako su već pri kraju bitke l^udi osečali svu
strahotu svog postupka, iako bi žeeli da prestanu, opet
je nekakva nerazumljiva, tajan-stvena snaga i dale
upravljala njima i oznojeni, umrljani barutom i krvlju
artilzerci, od kojih je ostalo tek jedna trećina, iako su ce
spoticali i bili zadihani od umora, donosili su municiju,
punili topove, nameštali ih, palili; i bulad su onako isto
brzo i ljuto letela sa obe strane i raz-mrskavala ljudsko
telo, i dalje ce vršilo ono strašno delo koje ce ne vrši no
l^udskej volji, nego no volji Onoga koji upravlja
ljudima i sveto-vima.

Onaj koji bi pogledao kako je pozadina ruske vojske
rastrojena rekao bi da Francuzi treba da učine još jedan
mali napor, na će ruske vojske nestati; a onaj koji bi
pogledao francusku no-zadinu, rekao bi da Rusi treba
da učine još jedan mali napor, na su Francuzi propali.
Ali ni Fran-cuzi ni Rusi nisu činili taj napor, i plamen
borbe dogorevao je lagano.

Rusi nisu činili taj napor, jep nisu oni na-pali
Francuze. U početku bitke oni su stajali samo na drumu
koji vodi u Moskvu i preprečavali ra, a i na svršetku

bitke stajali su onako isto kao što su stajali u početku. Pa čak i kad bi usima bila namera da suzbiju Francuze, oni su mogli da učine taj poslednji napor, jep su ief ^^^^^^ trupe bile rasparčane, nije bilo ni-J Dnog dela vojske da nije stradao u bici, i Rusi,

koji su ostali na svojim mestima, izgubili su polovinu vojske.

Francuzi, koji su ce sečali svih prečašnjih pobeda kroz petnaest godina, koji su bili uvereni da je Napoleon nepobediv, koji su znali da su osvojili jedan deo bojnog polja, da su izgubili samo četvrtinu ljudi i da još imaju nedirnutu gardu od dvadeset hiljada, mogli su lako da učine taj napor. Trebalо je da Francuzi, koji su napali rusku vojsku s namerom da je oteraju s položaja, učine taj napor, jep dok su god Rusi, onako kao i npe bitke, zatvarali put ka Moskvi, Francuzi nisu postigli svoj cilj, i sav njihov trud i gubici otišli su uzalud. Ali Francuzi nisu učinili taj napor. Neki istoričari kažu da je trebalo da Napoleon da svoju nedirnutu staru gardu, na bi bitka bila dobivena. Govoriti o tome šta bi bilo da je Napoleon dao svoju gardu, to je isto kao govoriti šta bi bilo kad bi od proleća po-stala jesen. To nije moglo da bude. Napoleon nije dao svoju gardu ne zato što nije htio, nego zato što ce TO nije smelo da učini. Svi generali, oficiri i vojnici u francuskoj vojsci znali su da ce to ne sme učiniti, jep to nije dopuštao klonuli duh u vojsci.

Nije samo Napoleona obuzimalo ono osećanje, slično snu, da strašni zamah ruke pada nemoćno, nego je sve generale, sve vojnike francuske vojske, i koji su ce borili i koji ce nisu borili, posle svog iskustva iz ranijih bitaka (gde je ne-prijatelj bežao posle deset puta manjeg truda) obuzeo podjednako užas pred tim neprijateljskim koji, pošto je izgubio polovinu vojske, stoji onako isto strašno i na svršetku kao i u po-četku bitke. Moralna snaga francuske vojske, koja je napadala, beše istrošena. Rusi nisu održali pod Borodinom onu pobedu koja ce od-re&uje prema otetoj parčadi materije na motkama

ce zovu zastave i onim prostorom na kime su stajale i stoje trupe, nego moralnu pobedu, onu što uverava protivnika da je njegov neprijatelj moralno jači a da je on nemoćan. Francuska na-jezda osećala je propast kao razjaren zver koji je u svom trku dobio smrtnu ranu; ali ce nije mogla da zaustavi, kao što nije mogla dvaput slabija ruska vojska da ce ne ukloni. Posle datog udara francuska vojska ce mogla još dovući do Moskve; ali je tamo, bez novih napora od strane ruske vojske, morala da propadne, jep joj je lopila krv iz smrte rane, zadate na Borodinu. Neposredna posledica borodinske bitke bila je bezrazložno bekstvo Napoleonovo iz Moskve, povratak starim smolenskim drumom, propast najezde od 500 hiljada i propast Napoleonove Francuske, na koju je prvi put pod Borodinom stavljena ruka duhom jačeg protivnika.

DEO TRENI

Čovečji um ne može da shvati absolutnu neprekidnost kretanja. Zakoni kakvog bilo kretanja čoveku postaju razumljivi tek onda kad proučava proizvoljno uzete jedinice tog kretanja. Ali u isti mah iz tog proizvoljnog deA)enja neprekidnog kretanja na prekidne jedinice potiče veliki deo ljudskih zabluda.

Poznat je takozvani sofizam iz starog doba koji ce sastoji u tome da Ahil neće nikad stići kornjaču kad ide pred njim, iako Ahil ide deset puta brže od kornjače; jep dok Ahil pre&e pro-stor koji ra odvaja od kornjače, kornjača će iz-maći pred njim za jednu desetinu tog prostora; dok Ahil pre&e tu desetinu, kornjača će izmaći za jedan stoti deo itd. do u beskonačnost. Starima je izgledalo da ce ovaj zadatak ne može rešiti. Besmislica rešenja (da Ahil neće nikad stići kornjaču) potekla je samo otuda što su proiz-volzno uzete prekidne jedinice kretanja, dok je i^Ahilovo i kornjačino kretanje trajalo nepre-

Kad užimamo sve sitnije i sitnije jedinice kretanja, mi ce samo približujemo rešenju pi-tanja, ali ra nikad ne možemo rešiti. Samo kad amislimo beskrajno malu količinu i njenu progresiju naviše do Jedne desetine, na kad uzmemo zbir te geometrijske progresije, mi ćemo rešiti pitanje. Nova grana matematike, koja je postigla da radi s beskrajno malim količinama, daje sad i u drugim složenijim pitanjima kretanja odgo-vore na pitanja koja izgledaju nerazrešiva.

Ta nova, **starima nepoznata**, grana matematike, kad proučava pitanja o kretanju, zamišljajući beskrajno male količine, to jest, takve kod kojih ce **uspostavAa** glavni uslov kretanja (apsolutna neprekidnost), tim samim popravlja onu nem-novnu grešku koju ljudski um mora da učini kad mesto neprekidnog kretanja proučava odvojene jedinice **kretanja**.

U istraživanju zakona istorijskog kretanja biva potpuno tako isto.

Kretanje čovečanstva, koje počinje iz nebrojene količine ljudskih vola, vrši ce neprekidno.

Istoriji je cilj da na&e zakone tog kretanja. Ali da bi ce našli zakoni neprekidnog kretanja zbira svih ljudskih volja, čovečji um uzima pro-izvoljne, prekidne jedinice.

Prvi je posao isto-rije da proizvoljan niz neprekidnih doga&aja proučava odvojeno od ostalih, dok nema niti može biti početka kakvom dogabaju, nego uvek jedan dogaćaj ističe neprekinuto iz drugog. Drugi je posao istorije da proučava dela jednog čoveka, vladaoca, vojskovoće, kao zbir ljudskih volja, dok ce zbir ljudskih vola nikad ne izražava u aktivnosti jedne istorijske ličnosti.

Istorijska nauka u svom kretanju neprestano uzima sve manje i manje jedinice za proučavanje i tim putem teži da ce približi istini. Ali ma koliko da su sitne jedinice koje istorija uzima, mi osećamo da je uzimanje jedne jedinice, odvojeno od druge, uzimanje početka neke pojave i uzimanje da ce vole svi Audi izražavaju u delima jedne istorijske ličnosti, samo no sebi lažno.

Svaki zaključak istorije raspada ce u prah bez ikakva napora od strane kritike i ne ostavlja ništa posle sebe samo zato što kritika bira za predmet posmatranja veću ili manju prekidnu jedinicu, na što ona uvek ima prava, pošto je uzeta istorijska jedinica uvek proizvoljna.

Samo kad uzmemo beskrajno malu jedinicu za proučavanje — diferencijal istorije, to jest, jednorodne težnje ljudske i kad ce izveštimo — da integriramo (da uzimamo zbirove tih beskrajno malih), možemo ce nadati da ćemo naći istorijske zakone.

Prvih petnaest godina XIX veka u Evropi predstavljaju neobično kretanje miliona ljudi. Ljudi ostavljaju svoje obične poslove, navaljuju s jedne strane Europe na drugu, pljačkaju, ubijaju ce mečusobno, likuju i očajavaju, i sav tok života menja ce za nekoliko godina i pokazuje naporno kretanje, koje isprva biva sve jače, na posle sve slabije. Kakav je uzrok tome kretanju, ili no kakvim ce zakonima ono dogaćalo? — pita ludski um.

Istoričari, kad odgovaraju na to pitanje, iz-lažu nam dela i reči nekoliko desetina ljudi u jednoj zgradji grada Pariza i kažu da su ta dela i te reči revolucija; potom daju opširnu bio-grafiju Napoleonovu i nekih ličnosti koje su mu simpatisale i koje su ra mrzele, pričaju o uticaju jednih od tih ličnosti na one druge, na kažu: eto otkuda je potekao taj pokret i eto njegovih zakona.

Ali ljudski um ne samo što neće da veruje u to umačenje, nego otvoreno kaže da taj način tumačenja istinit, jep ce pri tom tumačenju naj-aoHja pojava uzima kao uzrok najjače. Zbir ljudskih volja stvorio je i revoluciju i Napoleona i samo zbir tih volja trpeo ih je i uništio.

))Ali kad god ce osvajalo, uvek je bilo osvajača; a dad god su ce pravili prevrati u državi, uvek je bilo velikih A.udi«, veli istorija. Aoista, svaki put kad su ce javljali osvajači bilo je i ratova, odgovara ljudski razum, ali to ne dokazuje da su osvajači bili uzroci ratovima i

da ce za-koni rata mogu naći u ličnoj aktivnosti jednog čoveka. Kad god pogledam u svoj časovnik i viđim da je skazaljka došla na 10, ja čujem da u obliž-njoj crkvi počinje da zvoni na službu; ali zato što skazaljka uvek dolazi na 10 sati kad počinje da zvoni na službu, ja nemam pravo da iz toga izvodim da je položaj skazaljke uzrok pokretanju zvona.

Uvek kad vidim kretanje voza, ja čujem zviž-danje, vidim otvaranje ventila i kretanje točkova; ali nemam pravo da izvodim otuda da je zviždanje i pokret točkova uzrok kretanju voza.

Seljaci kažu da u pozno proleće duva hladan vetar zato što ce hrastov pupoljak razvija, i doista svakog proleća duva hladan vetar kad ce hrastov **pupoAak** razvija. Ali iako mi nije poznat uzrok zašto duva hladan vetar kad lista hrast, ja ce ne mogu da složim sa sel.acima da je uzrok hladnometu razvijanje hrastovih pupoljaka, samo zato što je jačina vetra izvan pupoljkova uticaja. Ja tu vidim samo sticaj uslova koji bivaju u svakoj pojavi u životu i vidim da ja, ma koliko i ma kako potanko posmatrao **skazaAku** na časovniku, ventil i točkove voza i hrastov popu-ljak, neću dozнатi uzrok ni zvonjenju, ni kretanju voza, ni proletnjem vetrui. Zbog toga moram sasvim da promenim svoju tačku posmatranja i da izvučem zakone kretanja nape, zvona i vetrui. Tako isto mora da učini i istorija. I već su u tom učinjeni pokušaji.

Aa bismo izučili zakone istorije, mi moramo gasvimi promeniti predmet posmatranja ostaviti **na** miru vladaoce, ministre i vojskovo&e, na iz-^čavati jednorodne, beskrajno male elemente **koJI vnoaBTbaiv** masama. Niko ne može reći koliko je **1ato** čoveku da tim putem do&e do razumevanja istorijskih zaksna; ali je očevidno da ce ciglo tim putem mogu uhvatiti istorijski zakoni i da čovečiji um nije na tom putu još uložio nijedan milioniti deo onog truda koji su istoričari uložili na opisivanje dela raznih vladalaca, vojskovoća i ministara i na izlaganje svoga miš-lenja o tim delima.

II

Vojska od dvanaest evropskih jezika prodrla je u Rusiju. Ruska vojska i stanovništvo odstu-paju, kloneći ce sukoba, do Smolenska i od Smo-lenska do Borodina. Francuska vojska sve većom brzinom juri ka Moskvi, cilju svoga kretanja. Što ce više primiče cilju, njena ce brzina uve-ćava, onako kao što ce uvećava brzina tela koje pada što ce više primiče zemlji. Pozadi su hi-ljade vrsta gladne, neprijateL)Ske zemlje; napred desetine vrsta što razdvajaju od cilja. To oseća svaki vojnik Napoleonove armije i najezda ce primiče sama sobom, samo snagom svoje brzine.

Što više uzmiće ruska vojska, u njoj ce sve više i više raspiruje mržnja protiv neprija-telja: odstupajući nazad, ona ce koncentriše i raste. Pod Borodinom biva sudar. Ali ce ni jedna ni druga vojska ne raspada, nego ruska vojska odmah posle sukoba odstupa onako isto neminovno kao što ce neminovno otkotrla lopta kad ce su-dari s drugom loptom koja je velikom brzinom aletela na nju; a tako isto i zahuktana lopta na-

^{^ Rat i mir P1}

jezde (iako je u sudaru izgubila svu svoju snagu) otkotrlja ce neminovno još donekle.

Rusi odstupaju 120 vrsta iza Moskve, Fran-cuzi dolaze do Moskve i tu ce zaustavljaju. Za čitavih pet nedelja posle toga nema nijedne bitke. Francuzi ce ne miču. Kao što smrtno ranjena zver, kojoj lopi krv, liže svoje rane, tako i oni stoje u Moskvi pet nedelja a ništa ne počinju, na odjedanput, bez ikakvog novog uzroka, beže na-trag: jure na kaluški drum i (posle pobeđe, jep je pod Malo-Jaroslavcem opet ostalo na njima bojno polje), ne upuštajući ce ni u jednu ozbiljnu bitku, beže još brže nazad u Smolensk, iza Smo-lenska, iza Vilne, iza Berezine, i još dalje.

Uveče 26. avgusta i Kutuzov i sva ruska vojska bili su uvereni da je borodinska bitka dobivena. Kutuzov je tako i pisao caru. Kutuzov je naredio da ce vojska sprema za nov boj da dotuče neprija-telja, ne zato što je htio koga da obmane, nego zato što je znao da je neprijatelj pobećen, kao što je TO znao svaki učesnik bitke.

Ali TO isto veče i sutradan počeše da dolaze jedan za drugim izveštaji o nečuvenim gubicima, o gubitku polovine vojske, i nova bitka pokazala ce kao fizički nemoguća.

Nije ce mogla dati bitka kad još ne behu prikupljeni podaci, ni ranjenici pokupleni, ni municija popunjena, ni izbrojani mrtvi, ni odre-ćene nove starešine na mesta izginulih, niti ce ljudi najeli, niti ispavali. A uz to odmah posle bitke, sutradan, francuska vojska (onom ubrza-nom snagom kretanja kao uvećanog sad u obrnutoj srazmeri prema kvadratima rastojanja) već ce sama no sebi primicala ruskoj vojsci. Kutuzov je htio da napada sutradan, i sva je vojska to htela. Ali da ce napadne nije dovoljno to samo hteti; trebalo je da ima mogućnosti da ce to učini, a te mogućnosti nije bilo. Moralo ce odstupiti za ~~и-Ан~~ dan marša, zatim ce isto tako moralo od-~~и~~TvnHTH za drugi pa za treći dan marša, i najzad 1 septembra, kad ce vojska približila Moskvi — sila okolnosti zahtevala je da ta vojska ide iza Mosme, iako ce u redovima vojničkim beše podigao duh. I trupe su odstupile još za jedan, poslednji dan marša i predale Moskvu neprija-telu.

Onim ludima koji su navikli da misle da vojskovo&e prave planove ratova i bitaka onako kao sto svaki od nas, sedeći za kartom u svom kabinetu, kombinuje kako bi postupao u toj i toj bici, nameću ce pitanja zašto Kutuzov nije pri odstupanju postupio tako i tako, zašto nije za-uzeo pbložaj npe Fila,* zašto nije odstupio odmah na kaluški drum kad je ostavio Moskvu, itd. Ljudi navikli da tako misle zaboravljaju ili ne znaju one neizbežne uslove u kojima uvek radi svaki glavnokomandujući. Rad jednog vojskovobe ni najmanje nije nalik na onaj rad koji mi za-mišljamo kad sedimo slobodno u kabinetu, na pretresamo kakvu kampanju na karti s poznatom količinom vojske, i s jedne i s druge strane, i na poznatom terenu, i počinjemo svoje kombinacije od kakvog poznatog momenta. Glavnokomandujući nikad ne biva u onakvim uslovima na početku kakvog dogačaja u kakvim mi razmatramo dogačaj. Glavnokomandujući ce uvek nalazi u sredini no-kretne povorke doga&a ja i tako da nikad, ni u Jednom trenutku nije kadar da promisli o celom značaju onog dogačaja koji ce odigrava. Dogačaj ce neosetno, trenut no trenut, urezuje u svoj značaj, a u svakom momentu tog postupnog, neprekidnog Urezivanja dogačaja glavnokomandujući ce nalazi U centru najsloženije igre intriga, briga, za-isnosti, vlasti, projekta, saveta, pretnji, npe-

Fili — selo U moskovskoj oblasti.

vara, neprestano je prinu&en da odgovara na ne-brojona pitanja koja mu ce stavljam a koja su često protivurečna jedno drugome.

Učeni Audi od vojne struke kažu nam veoma ozbiAno kako je trebalo da Kutuzov jom mnogo npe Fila krene vojsku na kaluški drum i kako je neko čak iznosio takav projekt. Ali pred glavnokomandujućeg, osobito u teškom času, ne iznosi ce samo jedan projekt, nego uvek no desetinu odje-danput. I svi ti projekti, koji su osnovani na strategiji i taktici, ne slazu ce MebU sobom. Izgledalo bi da je nocao glavnokomandujućeg samo TO da izabere jedan od tih projekata. Ali on ni to ne može da učini. Aorabaj i vreme ne čekaju. Recimo, predlažu mu 28. avgusta da npebe na ka-luški drum, ali u tom času dojuri abUTaHT od Miloradovića i pita hoće li sad odmah da za-metne boj s Francuzima ili da odstupi. On mora odmah, tog časa da izda zapovest. A zapovest da ce odstupa pometa nas te ne možemo da skrenemo na kaluški drum. I odmah posle aButanta pita in-tendant kuda će da vuče provijant, a načelnik bolnica — kuda će da vozi ranjenike; a kurir iz Petrograda donosi od cara pismo u kome ce ne priznaje da ce može ostaviti Moskvu; a suparnik glavnokomandujućeg, onaj što rije protiv njega (takvih ima uvek, i to ne jedan nego no nekoliko njih), predlaže nov projekt, dijametalno supro-

tan onom planu no kome bi ce iztpdo na kaluški drum; a i samom glavnokomandujućem treba sna i okr^epljenja; a neki poštovani general, koga su obišli pri HarpabHBa№U, dolazi da ce žali; a stanovnici mole da budu zaštićeni; oficir koji je poslan da pregleda teren dolazi i raportuje sasvim protivno onom što je kazao oficir po-slani npe njega; a uhoda, zarobljenik i general koji je išao u izvidnicu opisuju svaki različno po-

^{^ai} neprijatel,ske vojske. LJudi koji obično ne "^^^Mciv ili zaborave te neizbežne uslove u radu ^f^Kor glavnokomandujućeg iznose nam, na primer, pAOžaj vojske u Filima, na prepostavljaJu da je ! ^^avnokomandujući mogao 1.septembra sasvim komotno da reši pitanje o ostavljanju ili odorani Moskve dok toga pitanja nije moglo biti, jep je nvcKa vojska stajala na pet vrsta od Moskve. Pa kad je rešeno uo pitanje? I na Arisi, i pod Smo-^enskom, i najosetnije 24. avgusta na Ševardinu, i 26. avgusta kod Borodina, i svaki dan, i svaki sat i minut dok ce uzmicalo od Borodina do Fila.

III

Ruske trupe su, odstupivši od Borodina, sta-jale kod Fila. Kad je Jermolov, koga je Kutuzov poslao da razgleda položaj, rekao glavnokoman-dujućem da ce na toj poziciji pod Moskvom ne mogu tući i da treba odstupiti, Kutuzov je po-gledao u njega ēuteći.

— Pruži ruku — rekao mu je on, na ju je obrnuo, opipao mu puls i rekao: — Ti si bole-stan, dragi moj. Pomišli šta govorиш!

Kutuzov još nije mogao da razume da je mo-guēno odstupiti iza Moskve bez borbe.

Kutuzov je na Poklonom Brdu, na šest vrsta od dorogomilovske trošarine, izšao iz ekipaže i ceo na klupu kraj puta. Oko njega ce okupila ogromna gomila generala. NJima ce pridružio i grof Rastopčin, koji beše došao iz Moskve. Sve TO cjajHo društvo, razbivši ce u nekoliko grupa, razgovaralo je meću sobom o poziciji, da li je zgodna ili nezgodna, o položaju vojske, o planima koji su predlagani, o stanju Moskve, jednom reći o ratnim pitanjima. Svi su osećali da je to bio ratni savet, mada oni nisu toga radi sazvani i mada TO nije tako ni nazvano. Svi su razgovorili voćeni u granicama opštih pitanja. Ako je ko i javio ili doznao lične novosti, o tome bi ce pro-govorilo šapatom, na su odmah prelazili opet na opšta pitanja: meću svima tim ljudima nije ce mogla opaziti ni šala, ni smeh, čak ni osmeh. Svi su gledali, očevidno s naporom, da će drže na visini svog položaja. I sve grupe, dok su razgo-varale mebu sobom,

gledale su da budu blizu glavnokomandujućeg (a njegova je klupa bila cen-tar u tim grupama) i govorile su tako glasno da ih je on mogao čuti. Glavnokomandujući je slušao i no koji put tražio da mu ce ponovi što nije dobro čuo od onog što ce govorilo oko njega, ali ce nije upuštao u razgovor, niti je kazivao ikakvo mišljenje. Većinom je, pošto sasluša raz-govor neke grupe, okretao glavu i izgledao razoča-ran — kao da nisu nikako ni govorili o onom što je on želeo znati. Jedni su govorili o izabranoj poziciji i kritikovali ne toliko samu poziciju, koliko umne sposobnosti onih koji su je izabrali; drugi su dokazivali kako je greška učinjena još ranije, kako je trebalo primiti bitku još prek-juče; treći su govorili o bici kod Salamanke, o kojoj je pričao Francuz Krosar, u španskoj uniformi, koji tek beše došao. (Taj je Francuz zajedno s jednim od nemačkih prinčeva koji su služili u ruskoj vojsci izlagao opsadu Sara-gose, nalazeći da ce tako isto može braniti i Moskva.) U četvrtoj grupi govorio je grof Rastopčin kako je on s moskovskom družinom* gotov da pogine pod zidovima prestonice^ ali kako

* **Opolčenje (narodna odbrana) 1812. godine delilo ce na družine; u svakoj družini bilo je no hil^adu ludi.**

ipak mora da žali što je bio u onoj neizvesnosti V Kojoj su ra ostavili i kako bi drukčije bilo la ie on TO znao ranije... Peti su pokazi-vali svoje duboko strategijsko znanje i govorili o pravcu kojim moraju vojske udariti. Šesti su govorili potpunu besmislicu. Kutuzov je izgledao sve brižnji i neveseliji. Iz svih tih raz-govora Kutuzov je video samo to da nije bilo nikakve fizičke mogućnosti, upunoms-mi-slu tih reči, da ce brani Moskva, to jest, toliko nije bilo mogućnosti da bi ce dogodila zbrka ako bi kakav lud glavnokomandujući izdao zapo-vest da ce pruži bitka.-a bitke svakako ne bi bnlo; ne bi je bilo zato što su sve više stare-šine ne samo smatrala da je ta pozicija nemo-gućna, nego su u svojim razgovorima pretresale samo ono što će ce dogoditi pošto ce izvesno ostavi ta pozicija. Pa kako su mogle starešine da vode svoje trupe na bojno polje koje su smatrala kao nemogućno? Niže starešine, na čak i vojnici (koji tako&e razmišljaju) smatrali su tako isto da je pozicija nemogućna i zato nisu mogli jći da ce bore kad su bili uvereni da će propasti. Što je Benigsen navaljivao da ce ta pozicija brani i što su drugi još pomisljali na nju, to pitanje već nije imalo smisla samo no sebi, nego je imalo smisla kao izgovor za prepirku i in-trige. To je Kutuzov razumeo.

Benigsen, pošto je izabrao poziciju, naval.i-vao je da ce brani Moskva, ističući vatreno svoj ruski patriotizam (o kojem Kutuzov nije mogao slušati a da ce ne namršti). Kutuzov je video jacHo kao dan nameru Benigsenovu: da, u slučaju ako odbrana ne bude imala

uspeha, svali krivicu na Kutuzova, koji je doveo vojsku do Vrapčjih RDa bez borbe, a ako ima uspeha, da taj uspeh pri-piše sebi; a ako Kutuzov ne pristane na odbranu

Moskve, da ce on opere od krivice **tto** je Moskva **ostavL**ena. Ali to pitanje intrige nije sad zani-malo staroga čoveka. NJega je zanimalo jedno strašno pitanje. A na to pitanje nije ni od koga čuo odgovora. Sad je za njega bilo samo to pitanje: **žZar** sam ja pustio Napoleona do Moskve, i kad sam ja **TO** učinio? Kad ce to odlučilo? Da li juče kad sam poslao Platovu zapovest da odstupi, ili preksinoć kad sam zadremao i zapovedio Benig-senu da nare&uje. Ili još ranije? ... Ali kad ce, kad odlučilo to strašno delo? Moskva mora biti ostavljena. Vojska mora da odstupi, i treba izdati tu zapovest.« Izdati tu strašnu zapovest njemu ce činilo da je isto što i odreći ce komandovanja vojskom. Nije samo to što je on voleo vlast i na-vikao ce na nju (njega je ljutilo poštovanje što ce odavalo knezu Prozorovskom, kod koga je on bio u Turskoj), nego je bio uveren da je njemu sudeno da spase Rusiju i da je samo zato izabran za glavnokomandujućeg, protiv volje careve a no **voAI** naroda. On je bio uveren da ce samo on može u tim teškim uslovima držati na čelu vojske, da je on jedini na svetu bio kadar bez straha znati da mu je protivnik nepobedivi Na-poleon; i on ce užasavao kad pomisli na onu za-povest koju je morao izdati. Ali trebalo je odlučiti nešto, trebalo je prekratiti te razgovore **OKO** njega, koji su počeli dobivati i suviše slo-bodan karakter.

On pozva k sebi starije generale.

— Ma tete, fut-elle bonne ou mauvaise, n'a qu'^
s'aider d'elle meme* — rekao im je, ustajući c klupe, i
otishaо u File, gde su stajali njegovi eki-paži.

* **Bila moja glava dobra ili rčava, ona je jedinv oslonac.**

U prostranoj, najboAOJ sobi mužika Andreje Savostjanova iskupio ce u dva sata savet. Mužici, žene i deca velike mužičke porodice behu ce sabili u zadnju sobu preko trema. Samo je ostala na peći unuka Andrejina, Malaša, šestogodišnja devojčica, kojoj je presveti dao parče šećera kad je pio čaj pomilovavši je. Malaša je stid-ljivo i radosno gledala s peći lica, uniforme i ordene generala koji su ulazili jedan za drugim u sobu i nameštali ce no širokim klupama ispod ikona u počasnom uglu. Samo je dedica, kao što je Malaša u sebi zvala Kutuzova, sedeо od-vojeno od njih, u mračnom uglu iza peći. On je sedeо spustivši ce duboko u naslonjaču za raskla-panje i neprestano stenjao i nameštao jaku na sjurtuku, koja ra je, iako beše raskopčana, kao stezala oko vrata. Oni koji su ulazili jedan za drugim prilazili su feldmaršalu; on ce s ne-

kima rukovao, nekima je klimnuo glavom. A&utant Kajsarov htede da svuće zavesu na prozoru prema Kutuzovu, ali Kutuzov ljutito mahnu na njega ru-kom i Kajsarov razumede da presvetli neće da mu vide lice.

Oko sel.ačkog stola od jelovine, na kome su bile karte, planovi, pisaljke, hartije, iskupilo ce tako mnogo sveta da posilni doneše još jednu klupu i namestiše je kod stola. Ha tu klupu sedoše: Jermolov, Kajsarov i Tol. Pod samim ikonama u gornjem čelu sedeo je Barklaj-de-Toli, sa ordenom sv. Borća o vratu, bleda lica, bolesna izgleda i sa svojim visokim čelom koje ce sjednjavalо s golom glavom. Već beše drugi dan kako 1^ muči groznica i upravo ra je u taj mah tresla i Aomila. Do njega je sedeo Uvarov i tiho (kao tr-r-,,^*^" govorili) govorio nešto Barklaju, gestikulitući živo. Mali, okrugli Dohturov beše uzvio obrve i sklopio ruke na trbuhu, na je pažljivo slušao. S druge strane sedeo je grof Osterman-Tolstoj, naslonivši na ruku svoju ve-liku glavu smelih crta i sjajnih očiju i izgle-daše kao zanet u misli. Rajevski je nestrpljivo pogledao čas u Kutuzova, čas na vrata, i no navici kovrdžio i terao napred svoju crnu kosu na slepo-očnicama. Energično i lepo lice Konovnjicinovo sijalo ce od nežnog i lukavog osmeha. On uhvati pogled Malašin i poče joj davati očima zname, na KO je ce devojčica morala osmehivati.

Svi su čekali Benigsen, koji je dovršavao svoj ukusan ručak pod izgovorom da ponovo raz-gleda položaj. NJega su čekali od četiri do šest sati i za sve to vreme nisu pristupali većanju, nego su tiho vodili sporedne razgovore.

Tek kad je u sobu ušao Benigsen, Kutuzov ce pomače iz svoga ugla i primače stolu, ali tako da mu lice ne bude osvetljeno svećama koje doneše na sto.

Benigsen otvori savet pitanjem: »Da li ćemo napustiti bez borbe svetu i drevnu prestonicu Rusije, ili ćemo je braniti?« Nastalo je dugo i opšte čutanje. Sva ce lica namrštiše, a u ti-tini ce čulo lutito stenjanje i nakašljivanje Kutuzovl.evo. Sve su oči gledale u njega. I Ma-laša je gledala u dedicu. Ona je bila najbliže do njega i videla kako mu ce lice nabralo: kao da ce spremi da plače. Ali to nije dugo trajalo.

— Svetu, drevnu prestonicu Rusije! — progovori on odjedanput, ponavljajući l-utito reči Benigsenove i time pokazujući lažan ton tih reči. — Dopustite, vaša svetlosti, da vam kažem da to pitanje nema smisla za Rusa. (On ce svojim teškim telom naže napred.) Takvo ce pi-tanje ne sme stavljati, niti takvo pitanje ima smisla. Pitanje zbog koga sam molio ovu gospodu da ce sastanu, to je pitanje vojničko. Pitanje je

pvo- »Spas Rusije je u vojsci. Da li je korisnije pizikovatn da izgubimo i vojsku i Moskvu, ako primimo bitku, ili dati Moskvu bez bitke?« Eto, na kakvo pitanje želim da čujem vaše mišljenje. GOn ce opet zavali nazad u naslonjaču.)

Otpoče debata.-Benigsen još nije smatrao da je izgubio igru. Odobravajući mišljenje Barklaja i ostalih da nije mogućno primiti odbrambenu bitku pod Filima, on je, nadahnuvši ce ruskim patriotizmom i ljubavlju prema Moskvi, predlagao da ce noću premesti vojska s desnog krila na levo, na da sutradan udari na desno krilo francusko. Mišljenja ce podeliše, govorilo ce i za i protiv toga predloga. Jermolov, Dohturov i Ra-jevski slagali su ce s mišljenjem Benigsenovim. Da li su bili rukovo&eni osećanjem da ce treba žrtvovati npe napuštanja prestonice ili drugim ličnim kombinacijama, tek ti generali kao da nisu shvatili da sadašnji svet ne može da npo-meni neminovni tok stvari i da je Moskva već napuštena. Ostali generali shvatili su to, na su, ostavlajući na stranu pitanje o Moskvi, govorili o pravcu kojim je vojska morala udariti u svom odstupanju. Malaša, koja je veoma pažljivo gle-dala šta ce radi pred njom, drukčije je shvatila smisao toga saveta. Njoj je izgledalo da ce tu vodi samo lična borba između ždedice« i »dugonje«, kako je ona zvala Benigsen. Ona je videla kako ce oni lute kad govore jedan s drugim i u svojoj duši držala je stranu dedici. U sredini raz-govora spazila je brz, lukav pogled koji dedica oaci na Benigsen, i odmah zatim, na svoju radost, opazi kako dedica reće nešto dugonji i učutka ra: senigsen odjedanput locrvene i ljutito poče da hoda no sobi. Reči koje su tako dirnule Benigsenu hu mirno i tiho kazano Kutuzovljevo miš-sen^{^^}. Aa li je koristan ili štetan Benig-

ov predlog da ce vojska premesti noću s desnog na levo krilo i da napadne na desno krilo francusko.

— Ja, gospodo, ne mogu da odobrim plan grofov — reče Kutuzov. — Premeštanje trupa u blizini neprijatelja uvek je opasno i ratna istorija po-tvr&uje TO mišljenje. Tako na primer ... (Kutuzov ce kao zamisliti, tražeći primer i svetlim, na-ivnim pogledom gledajući u Benigsen.) Pa eto, na primer, bitka kod Fridlanda, koje ce grof, mislim, dobro ceha, nije bila ... potpuno srećna samo zato što su ce naše trupe prestrojavale na suviše bliskom razmaku od neprijatelja.

Nastade trenutno čutanje, koje ce svima uči-nilo vrlo dugo.

Opet otpoče debata, ali su često nastajali prekidi i osećalo ce da ce više nema šta da govoriti.

Za vreme jednog takvog prekida Kutuzov duboko uzdahnu, kao da ce spremi da govoriti. Svi pogle-daše u njega.

— Eh bien, messieurs! Je vois que c'est moi qui paUerai les pots cassés' — reče on. Pa ce polako diže i npnbe stolu. — Gospodo, čuo sam vaša mišl!enja. Neki ce Hehe slagati sa mnom. Ali ja (tu on zastade), BAamhU koju mi je poverio moj gospodar i otadžbina, HapebUjeM da ce odstupa.

Odmah zatim generali počeše da će razilaze sa onom svečanom i nemom onpe3HomhU s kojom će razilaze ljudi posle pogreba.

Neki generali dostaviše ovo ili ono glavno-KOMaHAUjUheM, ali tiho i u sasvim drukčijem dijapazonu nego kad su govorili u savetu.

Malaša, koju su već odavno čekali da večera, CHbe polako natraške s nehn, xBaTajUhH ce bosim nožicama za uglove, promače zbuljeno H3MebU ge-nerala i štuće u dvorište.

'Dakle, gospoAo! Vidim da će ja platiti štetu.

a6w

Pošto je otpustio generale, Kutuzov je dugo geleo nalakćen na sto i jednako mislio o onom etošnom pitanju: Žada ce to, kada ce odlučilo Aa^ie Moskva napuštena? Kada je učinjeno ono što je rešilo to pitanje, i ko je kriv za to?«

— Tome ce, tome ce nisam nadao — reče on aButantu Šnajderu, koji u&e k njemu već dockan ^^Q^U — Tome ce nisam nadao! To nisam ni misao!

— Treba da ce odmorite, vaša svetlosti — reče Šnajder.

— Aja! Žderaće oni konjsko meso kao Turci! — viknu Kutuzov i udari debelom pesnicom no stolu, ne odgovorivši a&utantu. — Žderaće i oni, samo dok ...

Suprotno Kutuzovu, a u isti mah i u doga&aju jom važnijem od odstupanja vojske bez borbe, u napuštanju Moskve i njenom spaljivanju, radio je sasvim drukčije Rastopčin, koji nam ce prikazuje kao rukovodilac toga doga&aaja.

Taj dogačaj — napuštanje Moskve i njeno spa-Aivanje — bio je isto tako neizbežan kao i od-stupanje vojske iza Moskve bez borbe, posle boro-dinske bitke.

Svaki Ruš, ne no svom umnom nahoćenju, nego no onom osećanju koje leži u nama i koje je le-žalo u našim očevima, mogao bi proreći ono što će dogodilo. Počinjući od Smolenska doga&alo ce no svima fadovima i selima ruskim, bez učešća grofa gastopćina i njegovih objava, ono isto što ce do-odilo i u Moskvi. Narod je bezbrižno čekao n^**^s^ bunio, nije ce

uznemiravao, **Kora** nije kidal na komade, nego spokojno čekao svoju sudbinu, osećajući u sebi snage da he u najtežem trenutku pogoditi ono što je trebalo učiniti. I čim ce neprijatel! približavao, bo-gatiji elementi stanovništva odlazili su, ostavljajući svoje imanje; siromašniji su ostajali, na palili i uništavali ono što je ostalo.

Svest da će to tako biti i da će uvek tako biti, ležala je i leži u duši svakog Rusa. I ta svest, a još više od te svesti, slutnja da će Moskva biti uzeta, ležala je 12. godine u ruskom, moskovskom društvu. Oni koji su počeli još u julu i u po-četku avgusta da odlaze iz Moskve, pokazali su da su ce tome nadali. Oni koji su odlazili s onim što su mogli poneti, ostavlajući kuće i polo vinu imanja, radili su tako usled onog skrivenog (latent) patriotizma, koji ce ne izražava fra-zama, niti ubijanjem dece da ce spase otadžbnna, i tome sličnim neprirodnim poslovima, nego koji ce izražava neosetno, prosto, organski, i koji zato daje uvek najjače rezultate.

žSramota je bežati od opasnosti; samo plaš-Aivice beže iz Moskve», govorili su im. Rastop-čin im je u svojim objavama kazivao da je stidno odlaziti iz Moskve. NJih je bilo sramota što ih nazivaju kukavicama, sramota ih je bilo da idu, na su ipak odlazili, znajući da tako treba. Zašto su odlazili? He može ce misliti da ih je Rastop-čin zaplašio strahotama koje Napoleon čini no oslojenim zemljama. Odlazili su, i prvo su otišli ljudi bogati, obrazovani, koji su znali vrlo dobro da su Beč i Berlin ostali čitavi i da su, dok ih je držao Napoleon, tamošnji sta-novnici veselo provodili vreme s privlačnim Francuzima, koje su tada toliko voleli Rusi muškarci, a osobito dame.

Oni su odlazili zato što za Ruse nije moglo biti pitanja: da li će biti dobro ili r&avo pod francuskom upravom u Moskvi. Pod francuskom

[^]poavom nije ce smelo biti: jep je to bilo nešto **Hairope** Oni su odlazili i npe borodinske bitke, ali ion brže posle borodinske bitke, ne obzi-**Dvhn** ce na poziv za odbranu, niti na izjave glav-nog moskovskog zapovednika kako namerava da no-nese Iversku Rogorodicu, na da nobe u borbu, ni na vazdušne balone koji treba da unište Francuze, niti na sve one besmislice o kojima je pisao Rastopčin u svojim objavama. Oni su znali da je vojska dužna da ce boriti, a ako ona ne može, onda ce ne može s gospoćicama i lakejima ići na Tri Brda i ratovati s Napoleonom, nego treba odlaziti, na ma koliko da je šteta ostavljati svoje imanje da propadne. Oni su odlazili a nisu pomisljali na veličanstveni značaj te ogromne, bogate prestonice koju su stanovnici ostavili i predali vatri (veliki napušteni grad od drveta morao je neizostavno da izgori); oni su odlazili svaki za sebe, a u isti mah samo zbog toga što su oni otišli dogodio ce onaj veličanstveni do-rabaj koji će zauvek biti najlepša slava ruskog naroda. Ona rocnoba koja je još u junu mesecu,

sa svojim Arapima i lakrdijašima, krenula iz Mo-skve u saratovsko selo s nejasnom svešću da ona nije robinja Bonaparti, a sa strahom da je no naredbi Rastopčinovoj ne zadrže, vršila je pro-sto i isginski veliko delo koje je spaslo Rusiju. A grof Rastopčin, koji je čas grdio one što su odlazili, čas iseljavao kancelarije, čas izdavao pijanoj rulji oružje koje ničem ne valja, čas no-kretao ikone, čas zabranjavao Avgustinu da od-mošti i ikone, čas uzimao sva privatna kola U Moskvi, čas na 136 kola odvozio vazdušni ba-lon koji je pravio Aepih, čas napominjao kako će on spaliti Moskvu, čas pričao kako je spalio svoju kuću i napisao Francuzima proklamaciju **OJ OM** ih svečano prekoreva što su razorili nje-ovo dečje utočište; čas primao slavu da je on spalio Moskvu, čas ce odričao od nje; čas nare-ćivao narodu da hvata svakog špijuna i njemu do-vodi, čas prekorevao zbog toga narod; čas progonio iz Moskve sve Francuze, čas ostavljao u gradu gospo&u Ober-Selme, koja je bila centar svega francuskog stanovništva u Moskvi, a zapo-vedio da ce bez ikakve naročite krivice uhvati i progna stari, čestiti upravnik pošte Ključa-rev; čas skupljao narod na Tri Brda da ce boriti s Francuzima, a čas, da bi skinuo s vrata taj narod, davao mu da ubije čoveka a on ce sam izvlačio; čas govorio kako on neće preživeti moskovsku nesreću a čas pisao no albumima francuske sti-hove o svom sudelovanju u tom poslu/ — taj čovek nije shvatao značaj događaja koji ce odigravao, nego je samo htio da uradi nešto sam, da zadivi ne-koga, da izvrši nešto patriotsko i herojsko i kao kakav deran ludirao ce s velikim i neizbežnim dogabnjem nanuštanja i spal!ivanja Moskve i tru-dio ce da svojom majušnom rukom čas pojača a čas zadrži **TOK** ogromne narodne bujice, koja je i njega nosila sa sobom.

VI

Elen ce nalazila u mučnom položaju pošto ce vratila zajedno s dvorom iz Vilne u Petrograd.

U Petrogradu je Elen uživala naročitu za-štitu velikaša koji je zauzimao jedno od naj-viših mesta u državi. A u Vilni ce sprijateL)Ila s nekim mladim stranim princem. Kad ce vratila u Petrograd, i princ i velikaš behu u Petro-

¹ Je suis né Tartare. Je voulus être Romain. Les François m'appaient barbare. Les Russes — Georges Dandm (Rodom sam Tatarin. Htedoh biti RimA.anin. Francuzi me zvahu varvarinom. Rusi — Žoržom Dandenom.)

^{maAV} i obojica polagahu svoja prava, na ce **za Zt[^]** pojavi u njenoj karijeri nov zadatak: da očuva sa obojicom svoje bliske veze a da ne uvredi nijednoga.

Ono što bi ce drugoJ ženi učinilo teško, na čak i nemogućno, nije ni za trenutak prinudilo gooficu Bezuhovu, koja nije uzalud stekla repu-taciju najumnije žene, da ce premišlja. Kad bi počela da krije svoje postupke, da ce izvlači lu-kavstvom iz nezgodnog položaja, ona bi samim tim pokvarila svoj nocao, jep bi priznala da je kriva; nego je Elen, naprotiv, odjednom, kao odi-sta veliki črvek koji može sve što hoće, zauzela položaj kao da je prava, u što je ona iskreno ve-rovala, a da su svi ostali krtivi.

Prvi put kada ce mlati, strani princ usudio da je prekori, ona je ponosno uzdigla svoju lepu glavu, okrenula ce upola k njemu i rekla mu oz-biljno:

— **Uo1NJ l'ego! Csme et la cruauté des honunes!** Je ne m'attendais pas ^ autre chose. La fenune se sacrifie pour vous, elle souffre, et voilà sa recompense. Quel droit avez-vous, Monseigneur, de me demander compte de mes amities, de mes affections? C'est un homme qui a cte plus qu'un pere pour moi.'

Princ htede nešto da kaže. Elen ra prekide. Eh bien, oui — reče ona — peut-être qu'il a pour moi d'autres sentiments que seih d'un pere, mais ce n'est pas une raison pour que je lui ferme ma porte. Je ne suis pas un homme pour etre ingrate. ^achez, Monseigneur, pour tout ce qui a rapport mes sentiments intimes, je ne rends compte qu'/'

Et sebičnosti

čemu nisam1,1U""*** svireposti muške! Drugom ce na eto "nf^{^^}" "^^^^^" ce žrtvuje za vas, strada.
tražite ca "S[^]" - ^o tražite "te vi, monsenjeru, da
nostima? Tg[^]" mo Jim priJateAstvima, o mojim naklo-- je
čovek koji mi je bio više nego otac.

24 Rat a mir
 in

Dieu et & ma conscience* — završi ona, dotičući ce rukom svojih visoko izdignutih lepih grudi i pogleda u nebo.

— Mais écoutez moi, au nom de Dieu.*

— Epousez moi, et je serai votre esclave.'

— Mais c'est impossible.'

— Vous ne daignez pas descendre jusqu'& moi,
vous... — reče ona i zaplaka.

Princ poče da je teši; a Elen je kroz suze govorila (kao da ce zaboravila), kako njoj ništa ne može smetati da ce uda, kao ima primera (tada je još malo bilo primera, ali ona pomenu Hano-leona i druge visoke osobe), kako

ona nije nikad bila žena svoga muža, kako je prinesena na žrtvu.

— Ali zakoni, religija ... — reče princ, već popuštajući.

— Zakot!, religija... A zašto su oni izmiš-L!eni, kad ne bi mogli to da učine? — reče Elen.

Princ ce začudio kako njemu ne pade na um tako jednostavna misao, na ce obratio za savet svetoj braći Isusova Reda s kojima je bio u tes-nim vezama.

Nekoliko dana posle toga, na jednoj od čarob-nih zabava, koju je davala Elen u svom letnjikovcu na Kamenom ostrvu, bi joj predstavljen stari, bele kao sneg kose i crnih sjajnih očiju zanosni mon-sieur de Jobert, un jesuite a robe courte," koji je u

' Pa lepo, možda on ima prema meni drukčijih ocehaAa od očinskih, ali to nije razlog da mu ja zatvorim svoja vrata. Ja nisam muško da budem nezahvalna. ŽnaJte, monsenjeru, da ja za sve što ce tiče mojih intimnih osećanja dajem računa samo Bogu i svojoj savesti.

* Ali saslušajte me, za ime božje.

' Uzmite me za ženu, na ču vam biti robinja.

* Ali TO je nemogućno.

" He udostojavate me toliko da me uzmete, v i... ' Gospodin Zober, jezuita u kratkoj mantiji.

I

^nšti prema svetlosti iluminacije i uz muziku, Avro razgovarao sa Elen o ljubavi prema bogu, prema Hristu, prema srcu Božje matere i o ute-hama koje daje na ovom i na onom svetu jedina ppava katolička vera. Elen je bila ganuta i ne-koliko puta zavrtele su ce i njoj i m-r Jobert suze i zadrhtao im glas. Abe kavaljer da pozove Elen u tlu i TO pokvari njen razgovor s njenim direc-teur de conscience; ali je m-r de Jobert došao sam sutradan uveče Eleni i otada je počeo često da biva kod nje.

Jednoga dana odveo je groficu u katoličku crkvu, gde je klekla na kolena pred oltarom, pred koji je dovedena. Stari, zanosni Francuz položi joj ruke na glavu i ona, kao što je posle sama pričala, oseti nešto kao dah svežeg vetra koji joj cnbe u dušu. Objasnili su joj da je to bila la gr^ce.'

Potom su joj dbveli opata h robe longue/ na je ispovedio i oprostio joj grehove. Sutradan su joj doneli kutijicu u kojoj je bilo pričešBe i osta-vili joj u kući na upotrebu. Posle nekoliko dana Elen, na svoje zadovoljstvo, doznade da je sad stu-pila u pravu, katoličku crkvu, i da će tih dana sam papa čuti za nju i poslati joj nekakvo pismeno.

Sve što ce za to vreme radilo oko nje i s njom, sva ona pažnja koju su obraćali na nju toliko mudri ljudi i KO ja ce iskazivala u tako priyat-nim, finim oblicima, i ona golubija čistota u kojoj ce sad nalazila (ona je za sve to

vreme no-sila bele haljine s bedim trakama), sve joj je to činilo zadovoljstvo; ali pored toga zadovoAstva nije ona ni za trenutak upuštala svoj cilj. I, kao

'upraviteljem savesti.
plagodet.' U dugoj
mantiji.

što uvek biva da glup čovek doskoči u lukavstvu pametnijima, ona je razumela da je svim tim rečima i staranju prvenstveno cilj da je obrate u katoličanstvo i da uzmu od nje novac u korist jezuitskih ustanova (što su joj Beh nagovestili), na je navaljivala da, npe nego što da novac, iz! vrše nad njom one različne operacije koje bi je osloboidle od muža. Po njenom shvatanju, smisao svake religije bio je samo u tome da ce pri zado-voljavanju ljudskih želja očuva izvesna pristojnost. I ona je toga radi u jednom svom razgovoru s duhovnikom živo zahtevala da joj odgovori u koliko meri nju veže brak.

Sedeli su u salonu kod prozora. Bio je sumrak. Kroz prozor je mirisalo nBehe. Elen je bila u beloj haljini, koja ce providela na grudima i na ramenima. Opat, dobro uhranjen, pune, glatko izbrijane brade, s prijatnim, snažnim ustima i belim rukama spuštenim skromno na kolena, sedeо je blizu Elen i finim osmehom na usnama posmatrao je ponekad pogledom mirno UexHheHHM od njene lepote i izlagao svoje mišljenje o pitanju koje ih je zanimalo. Elen ce uznemireno osmehi-vala, gledala u njegovu uvijenu kosu, glatko obri-jane, crnpuraste, pune obaze, i svaki čas očekivala nov obrт razgovora. Ali opat, iako ce oče-vidno naslaćivao njenom lepotom, beše zanesen veštinom svog posla.

Upravitelj savesti ovako je rasu&ivao: — Vi ste ce, ne 3HajUhH važnost onoga što ste preduzimali, zavetovali na bračnu vernost čoveku koji je, CTUnajUhH u brak a ne verujući u religioznu važnost braka, izvršio od svoje strane bogohuljenje. Taj brak nije imao dvojaku važnost, koju je morao imati. Ali je pri svem tom vaše zavetovanje vas vezivalo. Vi ste od njega odstupili. Šta ste time učinili? Peche veniel ili

4rhe mortel?* Pechć veniel, jep ste bez rćave na-^eoe tako postupili. Kad biste sad, s namerom da imate dece, stupili u nov brak, onda bi ce vaš greh mogao oprostiti. Ali to ce pitanje opet deli na dvoje: Prvo...

— Ali ja mislim — reće odJedanput Elen, Koioi već beše dosadno, i čarobno ce osmehnu — la mene, pošto stupim u pravu religiju, ne može vezati ono što mi je nametnula lažna religija.

Directeur de conscience iznenadi ce kad ce pred njim tako prosto postavi Kolumbovo jaje. On beše ushićen neočekivano brzim uspehom svoje uče-nice, ali ce ne moguše odreći svoje umne, trudom sazidane, zgrade argumenata.

— Entendons nous, comtesse' — reče on i poče da pobija mišljenje svoje duhovne kćeri.

VII

Elen je shvatala da je stvar vrlo prosta i laka s crkvenog gledišta, ali da njeni učitelji čine teškoće samo zato što će boje, jep ne znaju kako će svetovna vlast gledati tu stvar.

I zbog toga Elen reši da tu stvar treba pri-premiti u društvu. Ona je izazvala **Aubomoru** starca velikaša, na mu je rekla ono isto što i **prvom** udvaraču, to jest, postavila je pitanje tako **Aa** je jedini način bio da velikaš dobije prava na n.u da ce oženi njome. Stari velikaš bio je u prvi mah onako **isto** iznenaben tom njenom ponudom da ce uda kod živoga muža kao i onaj mladi princ; ali Elenino tvrdo uverenje da je to tako prosto i prirodno kao i kad ce devojka udaje, uticalo je

n.ega. Da su ce na Elen opazili ma i najmanji

**и j|Reh ko; i ce opras̄ta, ili greh smrtni. ce
razumemo, grofice.**

znaci kolebanja, stida ili prikrivenosti, njeni bi stvar nesumnjivo bila izgubl>ena; ali ne samo što ne beše tih znakova prikrivenosti i stida nego je ona, naprotiv, jednostavno i dobroćudno naivno pričala svojim bliskim priateljima (a **TO** je bio sav Petrograd), kako su **je** zaprosili i princ i velikaš i kako ona voli obojicu i boji ce da ne uvredi i jednog i drugog.

Po Petrogradu ce začas razneo glas, ali ne o tome da Elen hoće da ce razvede sa svojim mužem (jep kad bi ce razneo taj glas, mnogi bi ce pobunili protiv takve nezakonite namere) nego nepo-sredno o tome kako ce nesrećna, interesantna Elen nalazi u nedoumici za kog **he** ce od dvojice udati. **Beh** ce nije pitalo koliko je to mogućno, nego ce samo pitalo koja je partija povoljnija i kako **he** dvor gledati na to. Bilo je, doista, ne-koliko tvrdoglavih ljudi koji ce nisu umeli uz-dići na visinu pitanja i koji su u toj namjeri gledali ismevanje tajne braka; ali je takvih bilo malo, i oni su čutali, a **BehHHU** je zanimalo pi-tanje o **epehn** koja je postigla Elen i koji je izbor bolji. O tome je li lepo pli ružno udavati ce kod živog muža nisu govorili jep je to pitanje bilo očevidno već rešeno za ljude pametnije »od nas« (kao što su govorili), a sumnjati u pravilno rešenje toga pitanja značilo bi rizikovati da čovek pokaže svoju glupost i neveštinstvu da ce ponaša u svetu.

Jedina Marija Dmitrijevna Ahrosimova, koja je dolazila tog leta u Petrograd da ce vidi s jed-nim od svojih sinova, usudila ce da otvoreno kaže svoje mišljenje protivno društvenom miš-ljenju. Marija Dmitrijevna našla ce sa Elen na balu, na ju je zaustavila

usred dvorane, i u opštem čutanju, rekla **joj** svojim grubim glasom:

— Kod vas ovde počelo ce udavati kod živog muža. Ti možda misliš da si nešto novo pronašla? Pretekli su te, čerko. To je već odavno ppona&eno. U svima ... rade tako. — I rekavši to Marija Dmitrijevna sa svojim uobnčajenim, strašnim **recTOM**, zasukujući široke rukave i pm-ledajući oštro npobe preko dvorane.

Iako su ce bojali Marije Dmitrijevne, nju su v Petrogradu smatrali kao lakrdijaša, na su tako od onih reči koje je rekla upamtili samo onu grubu reč i šapéuci ponavlali je **MebU** sobom, misleći da je u toj reči sva dosetka.

Knez Vasilije, koji je u poslednje vreme naro-čito često zaboravljao ono što je govorio i koji je no sto puta ponavlao jedno isto, govorio je svaki put kad vidi svoju kćer:

— Helene, j'ai un mot a vous dire — rekao bi joj on, odvodeći je u stranu i trzajuBi joj ruku naniže. — J'ai eu vent de certains projets relatifs ^... Vous savez. Eh bien, ma chere enfant, vous savez que mon coeur de pere se rejouit de vous savoir... Vous avez tant souffert... Mais, chere enfant... ne consultez que votre coeur. C'est tout ce que je vous dis.' — I, **KpHJUhH** svoje, uvek isto uzbu&enje, prislonio bi svo^ obraz uz obraz kće-rin, na bi otisao.

Biljibin, koji ne beše izgubio reputaciju naj-mudrijeg čoveka i koji je bio nesebičan prijatel Elen, jedan od onih prijatelja što ih svakad imaju divne žene, prijatelje muškarce koji ni-kad ne mogu da npebU u ulogu **zaA!** ubl<enih, taj Bi-l^ibin jedanput en petit comite — reče svojoj pri-Jateljici Elen kako on gleda na celu tu stvar.

Ecoutez, Bilibine — (Elen je takve prijatelje kao što je bio Biljibin uvek zvala prezimenom)

' ^*^^''' imam da ti kažem nešto. Načuo sam za neke namere što ce tiče... Ti znaš. Pa lepo, drago čedo, ti Ti ? '^^'^^ rodnteAsko srce raduje kad čuje da ti ...

MHoro napatila ... Ali, drago dete ... samo čini kako ti srce kaže. To je sve što ti velim.

r\$če mu ona i svojom belom rukom punom prstena dotače ce rukava njegovog fraka. — Dites moi comme vous diriez une soeur, que dois-je faire? Lequel des deux?*

Biljibin nabra kožu iznad obrva i sa osmehom na usnama zamisli ce.

— Vous ne me prenez pas en prepad, vous savez — reče on. — Comme veri table ami j'ai pensč et re-pense a votre affaire. VoUez vous. Si vous čpousez Ie prince — (to je bio onaj mladi čovek), on savi **npcT** — vous perdez pour toujours la chance d'epou-ser l'autre, et puis vous mčcontentez la Song. (Comme vous savez, i! u a une espece de parente.) Mais si vous epousez Ie vieux comte, vous faites Ie bonheur de ses demiers jours, et puis

comme veuve du grand ... le prince ne fait plus de mesalliance en vous épousant* — i Bil^ibin opusti kožu.

— Voilh un véritable ami! — reče Elen i sva ce razvedri, na ce opet dotače rukom rukava BiA.i-binovog.
— Mais c'est que j'aime l'un et l'autre, je ne voudrais pas leur faire de chagrin. Je donnerais ma vie pour leur bonheur ^ tous deux" — reče ona.

Biljibin sleže ramenima, pokazujući time kako čak ni on ne može da pomogne u takvoj ne-volji.

*Čujte, Biljibine. Kažite mi kao što biste kazali sestri, šta da radim? Kora ču od njih dvojice?

*Vi znate da me nećete iznenaditi. Ja sam kao istin-ski prijatelj mislio i mislio o vašoj stvari. Vidite. Ako ce udate za princa, vi ćete zauvek izgubiti izgled da ce udate za onog drugog, i uz to ćete ce zameriti Dvoru. (Kao što znate, tu ima malo srodstva.) A ako ce udate za ctapor J-rofa, vi ćete usrećiti njegove poslednje dane, a uz to kao velikaška udovica... princu neće biti ne-priličan brak kad vas uzme.

' Vi ste pravi prijatelj! Ali ja volim i jednog i drugog, na ne bih htela da uvredim nijednog. Ja bih dala svoj život da budu obojica srećni.

„Une maitresse-femnnte! Voil^ ce qui s'appelle ooser carrement la question. Elle voudrait épouser tous les trois ^ la fois! — pomisli Biljibin.

— A kako he vaš muž gledati na tu stvar? — upita on, ne 6ojehH ce da he takvim naivnim pita-njem izgubiti svoju utvr&enu reputaciju. — Xohe li on pristati?

— Ah! 11 m'aime tant! — reče Elen, kojoj ce odnekud činilo da je i Pjer voli. — 11 fera tout pour moi.' Bil^ibin nabrala kožu, da time pokaže kako spremila mot.

— Meme le divorce?" — reče on.
Elen ce nasmeja.

Među onima što su sebi dopuštali da posum-njaju u zakonitost braka koji ce namerava zaklju-čiti bila je i Elenina mati, kneginja Kuragina. Ona je uvek zavidela svojoj Khepn, a sad, kad je predmet zavisti bio najbliži sru kneginjinom, nije ce mogla pomiriti s tom mišljom. Ona je pi-tala jednog ruskog sveštenika kad može doći do razvoda i udaje pored živog muža i svetenik joj je kazao da to ne može biti i na njenu radost pokazao joj jevančelski tekst u kome ce otvoreno odbacuje MorUhHOCT udaje pored živog muža.

Naoružana tim argumentima, koji su joj iz-gledali neoborivi, kneginja je otišla svojoj Khepn rano izjutra, kako bi je zatekla samu.

Kad je saslušala prigovore svoje majke, Elen ce krotko i podrugavo osmehnu.

Pa rečeno je jasno: ko ce oženi
ženom razvedenom

— reče stara kneginja.

Ah, maman, ne dites pas de betises. Vous ne

Onn

žena! To ti ce zove staviti otvoreno pitanje.

* O ^ ^P^ojiCU odjedanput.
toliko voli! Sve će mi učiniti.
Čak i razvesti će?

comprenez rien. Dans ma position j'ai des devoirs' — poče Elen, okrećući razgovor s ruskog na fran-cuski jezik, jep joj je na ruskom jeziku uvek iz-gledala njena stvar nekako nejasna.

— Ali, kćeri...

— Ah, maman, comment est-ce que vous ne comprenez pas que ie Saint Pere, qui a le droit de donner des dispenses ...'

Utom dama-družbenica, koja je živila kod Elen, Uhe i javi da je njegovo visočanstvo u dvo-rani i da želi da je vidi.

— Non, dites lui que je ne veux pas le voir, que je suis furieuse contre lui, parce qu'il m'a manqué parole.'

— Comtesse, a tout peche misericorde' — reče UAa3ehH u sobu mlad, plavokos čovek, duga lica i nosa.

Stara kneginja s poštovanjem ustade i pokloni ce. Mladi čovek koji uće ne obrati na nju pažnje. Kneginja klimnu glavom Khepn i izgubi ce na vrata.

»He, ne; ona ima pravo« — mislila je stara kneginja, čija ce sva načela razbiše kad ce pojavi njegovo visočanstvo. »Ona ima pravo; ali kako mi TO u našoj nepovratnoj mladosti nismo znale? A TO je tako bilo prosto« — mislila je stara kneginja, sedajući u kočije.

Početkom avgusta Elenina stvar sasvim ce raz-jasni i ona napisa pismo svom mužu (koji ju je veoma voleo, kao što je ona mislila) i izvesti

' Ah, mama, ne gorovite gluposti. Vi ne razumete ništa. Ja u svom položaju imam obaveza.

^ Ah, mama, kako ne razumete da sveti otac, koji ima pravo da daje oproštenje... .

^ He, kažite mu da neću da ra vidim, da sam besna na njega, jep nije održao reč.

* Grofice, svaki ce greh prašta.

da ie naumila da ce uda za N. N., i javi mu kako ie prešla u jedinu pravu veru, na ra moli da is-nvHH sve formalnosti koje su potrebne za razvod i koje će mu kazati donosilac toga pisma.

»Sur ce je prie Dieu, mon ami, de vous avoir sous Sa sainte et puissante garde. Votre amie Helčne.«*

To je pismo doneto u kuću Pjerovu onda kad je on bio u borodinskom polju.

VIII

Pošto je no drugi put, već pri svršetku boro-dinske bitke, strčao s baterije Rajevskog, Pjer ce s gomilama vojnika uputio niz jarugu prema Knja-skovu, došao do

previjališta, na, kad je video krv i čuo jauk i ječanje, on je brzo otišao dalje, pomešan s gomilom vojnika.

Jedino što je sad Pjer želeo iz dubine duše beše da što brže pobegne od onih strašnih uti-saka u kojima je proveo taj dan, da ce vрати svom običnom načinu života i da mirno zaspí u sobi na svojoj postelji. On je ocehao da he tek u obič-nim uslovima života biti kadar da razume samoga sebe i sve ono što je video i podneo. Ali tih običnih uslova života nije bilo nigde.

Istina, čulad i kuršumi nisu zviždali no drumu kojim je on išao, ali je na sve strane bilo ono isto što je bilo i onamo na bojnom polju. Jzila su ona ista patnička, iznurenja i kašto za-čudo ravnodušna lica, ona ista krv, oni isti vojnički šinjeli, ona ista pucnjava, istina uda-Aena, ali još jednak užasna; sem toga, bila je omorina i prašina.

CRPT-^{na} sad molim boga, prijatel^u, da vas uzme pod svoju ^etu i moćnu zaštitu. Vaša prijateA.ica Elen.

Kad je Pjer prešao tri vrste velikim m.ožaj. skim drumom, ceo je ukraj puta.

Sumrak ce beše spustio na zemlju i topovska grmljavina ce utišala. Pjer je legao, naslonivši ce na ruku, i dugo ležao tako, gledajući u senke koje promiču pored njega u pomrčini. Neprestano mu ce činilo da k njemu leti čule sa strašnim fijukom, na ce jednak trzao i podizao. Nije znao koliko je tu proveo. U ponoći tri vojnika do-vukoše suvadi, namestiše ce pored njega i počeše da lože vatru.

Vojnici, pošto pogledate popreko u Pjera, naložiše vatru, nastaviše kotlić, nadrobiše u njega dvopeka i metnuše masti. Prijatan miris ukusnog i masnog jela pomeša ce s mirisom dima. Pjer ce pridiže i uzdahnu. Vojnici (bilo ih je trojica) jeli su ne osvrćući ce na Pjera i raz-govarali meću sobom.

— A **KO** si ti? — okrete ce odjedanput Pjeru jedan od vojnika, kojp je, očevidno, uz to pitanje pomislio ono što je mislio i Pjer, a to je: »ako hoćeš da jedeš, daćemo ti, samo kaži jesli pošten čovek?«

— Ja? ja? ... — reče Pjer, videći da je po-trebno da umanji što je mogućno više svoj društveni položaj, da bi bio bliži vojnicima i da bi ra oni razumeli. — Ja sam, eto, oficir iz na-rodne odbrane, samo mi družina nije tu; došao sam da ce borim i izgubio sam svoje.

— E, gle sad! — reče jedan od vojnika. Drugn vojnik mahnu glavom.

— Ako hoćeš, evo jedi popare! — reče prvi vojnik i pruži Pjeru drvenu kašiku, pošto je oliza.

Pjer sede bliže vatri n poče da jede poparu, ono jelo **KO** je je bilo u kotliću i koje mu ce uči-nilo najužusnije od svih jela što ih je ikad jeo.

. . . jg on, nagnut nad kotlićem, gladno zahvatao **nvHV** kašiku i žvakao jednu za drugom, a lice

mu ce videlo nrema vatri, vojnici su gledali u njega ďuteći.

— A kud si naumio? Kaži nam! — upita opet jedan od njih.

— Ja u Možajsk.

— Ti si, **vaAda**, gospodin?

— Aa. ^

— A kako **ce** zoveš?

— Petar Kirilovič.

— Pa hajde s nama, Petre Kiriloviču, mi ćemo te odvesti.

I no gustoj pomrčini poboše vojnici zajedno s Pjerom u Možajsk.

Već su pevali petli kad su stigli do Možajska i počeli da **ce** penju uz strmo gradsko brdo. Pjer je išao zajedno s vojnicima, a beše sasvim za-boravio da **je** njegova gostonica dole pod brdom i da ju je već prošao. On **ce** toga ne bi ni setio (tako je bio zbumen), da **ce** nije s njim sreo na polovini brda njegov **seiz**, koji je išao da **ra** traži **no** gradu, **na ce** vraćao natrag u svoju **ro**-stionicu. Seiz poznade Pjera **no** šeširu koji **ce** belasao u pomrčini.

Vaša svetlosti — progovori **seiz** — a mi već počeli da očajavamo. Zar vi peške? Kuda ćete, molim vas!

Ah, da — reče Pjer. ^

Vojnici zastadoše.

— Šta, ti **Habe** svoje? — upita jedan od njih. Pa zbogom! Petre Kiriloviču, tako **ce** kanda **zoveš**?... Zbogom, Petre Kiriloviču! — Rekoše ostali. ^ * R^*^ I^Jep, na **nobe** sa svojim **seizomkagostionici**.

»Treba da im dam što!« — pomisli Pjer i prihvati ce za džep. — »He, ne treba!« — šapnu mu neki glas.

Po gostoničkim sobama nije bilo mesta, sve behu zauzete. Pjer iziće u dvorište i leže u svoja kola, pokrivši ce preko glave.

IX

Tek što je spustio glavu na jastuk, Pjer odmah oseti da **ra** hvata san; ali odjedanput, tako jasno kao da je na javi, čuše ce pucnji bum, bum bum, ču ce jauk, vika, padanje Buladi, zamirisa **krv** i **ba-i** rut i obuze ra užas i smrtni strah. On uplašeno otvori oči i podiže glavu ispod šinjela. U dvo-rištu beše sve mirno. Samo je na kapiju naišao nekakav posilni, razgovarači s pokućarom i šljapkajući no blatu. Nad glavom Pjerovom, u pomrčini pod strehom od klisa, uznemiriše ce ; golubovi, uplašeni od njegovog pokreta kad ce , diže. Po svem dvorištu

osećao ce onaj miran, za Pjera u tom trenutku radostan, jak miris hansi, miris sena, Subreta i katrana. Između dve crne nastrešnice videlo ce čisto zvezdano nebo.

»Hvala bogu što nema onog više!« ... — po-misli Pjer pokrivajući ce opet preko glave. ^ »O, kako je užasan strah i kako sam mu ce sramno predao! A oni ... oni su sve dokraj bili **posto**-jani, spokojni...« — pomisli on. Oni — to u sećanju Pjerovom behu vojnici koji su bili na bateriji, i oni koji su ra nahraniili, i oni **koJI** su ce molili kod ikone. Oni — ti čudni, njemu dosad nepoznati ljudi, jasno su ce i jako razliko-vali u njegovim mislima od svih ostalih **Audi**-

»Treba da budem vojnik, prosto vojnik!« mislio je Pjer, dok ra san hvataše. »Treba da vbeM V taj opšti život svim bićem, da ce prož-mem onim što njih čini takvima. Ali kako da skinem sa sebe sve ovo što je suvišno, čavolsko, sav teret ovog spoljašnjeg čoveka? Nekad sam **Morao** TO da budem. Morao sam da pobegnem od oca, kao što sam hteo. I posle dvoboja s Dolohovom **Morao** sam biti oteran u vojниke». I pred očima Pjerovim stvori ce onaj ručak u klubu, na kome je izazvao Dolohova, i njegov dobrotvor u Toršku. I gle, stvori mu ce pred očima svećana, trpezna loža. Loža ce nalazi u engleskom klubu. I neko poznat, blizak, mio, sedi na kraju stola. Da, to je on! To je dobrotvor ... žAli on je umro?« — pomisli Pjer. »Da, umro; nego nisam znao da je živ. A kako mi je žao što je umro, i kako mi je milo što je opet živ!« S jedne strane stola sede Anatol, Dolohov, Njesvicki, Denisov i ostali takvi (kategorija tih **Audi** beše odrećena u snu u duši Pjerovoj onako isto jasno kao i katego-rija onih ljudi koje je on zvao oni), i ti ljudi, Anatol i Dolohov, jako viču i pevaju; ali ce kroz njihovu viku čuje glas dobrotvora, koji nepre-stano govori, i zvuk njegovih reči beše onako isto značajan i neprekidan kao tutnjava na boj-nom polju, ali nekako prijatan i utešan. Pjer nije razumeo ono što govori dobrotvor, ali je znao (i kategorija misli beše mu vrlo jasna u snu), da dobrotvor govori o dobru i o tome kako čovek može biti ono što su bili oni. I oni, sa svojim prostim, dobrim, postojanim licima, behu sa svih strana kao okružili dobrotvora. Ali iako su oni bili dobri, oni nisu gledali u Pjera, nisu ra poznavali. Pjer htede da obrati na sebe njihovu pažnju i da kaže nešto. On ce pridiže, li u istom trenutku oseti da mu je hladno no nogama i da su mu noge gole.
Oaigt pokri rukom svoje noge, s kojih ^ta oeše spao šinjel. Nameštajući šinjel.

Pjer za trenutak otvorí oči i vide one iste na-strešnice, dnreke, dvorište, ali to sve beše sad plavičasto, svetlo i pokriveno iskricama rose ili mraza.

»Sviće« — pomislil Pjer. „Nego, to je drugo. Treba da saslušam dokraja i da shvatim reči dobrotvora«. On ce opet pokri šinjelom, ali već ne beše ni trpezne lože, ni dobrotvora. Behu samo misli, koje ce mogu jasno iskazati rečima, misli koje je neko govorio, ili ih je Pjer sam premišljao.

Kad ce Pjer, posle, setio tih misli, on je, iako su one bile izazvane utiscima toga dana, bio ubećen da mu ih je neko drugi govorio. Kao što mu ce činilo, on ne bi nikad bio kadar da na javi tako misli i da tako iskazuje svoje misli.

„Rat je najteže potčinjavanje čovekove slobode zakonima božjim« — govorio je glas. „Prostota je pokoravanje Bogu; od NJega ne možeš pobeći. A oni su prosti. Oni ne govore, nego rade. Govor je srebro, a čutanje — zlato. Čovek ne može ničim da vlada dok ce boji smrti. A ko ce nje ne boji, tome pripada sve. Kad ne bi bilo patnje, čovek ne bi znao svoje granice, ne bi poznavao samog sebe. Najteže je (nastavi Pjer u snu da misli ili sluša) da čovek ume ujediniti u svojoj duši značaj svega. Zar sve ujediniti?« — reče u sebi Pjer. »He, nije ujediniti. He mogu ce ujediniti misli, nego treba te sve misli sprezzati, eto šta je potrebno! Da, treba sprezzati, treba sprezzati!« — ponavlja je Pjer sa ushićenjem u duši, osećajući da ce upravo tim i samo tim rečima izražava ono što on hoće da izrazi i da ce rešava celo pitanje koje ra muči.

— Da, treba sprezzati, vreme je da ce spreže.

— Treba prezati, vreme je da ce preže, vata svetlosti! Vaša svetlosti — ponovi nekakav glas — treba prezati, vreme je da ce preže...

Bio je **TO** glas seiza, koji je budio Pjera. Sunce brše udarilo Pjeru pravo u lice. On pogleda no poplavom mehanskog dvorišta; nasred dvorišta pojili su vojnici kod kladanca mršave konje, a na kapiju su izlazila neka kola. Pjer s gnušanjem okrete glavu, zažmuri, na brzo leže opet na se-dište u kolima. »He, ja neću, neću to da gledam, ni da znam; hoću da znam ono što mi ce otkrivalo dok sam sanjao. Još jedan sekund, na bih sve pa-zumeo! Pa šta treba da radim? Da sprežem, ali kako će spregnuti sve?« I Pjer sa užasom oseti da je razrušen sav značaj onoga što je video i mislio u snu.

Seiz, kočijaš i pokućar ispričaše Pjeru kako je dolazio oficir i doneo izveštaj da su ce Francuzi primakli Možajsku i da naši odlaze.

Pjer ustade, naredi da ce upregnuti konji i da kola poču za njim, a on nobe peške kroz grad.

Vojska je izlazila i ostavljala oko deset hiljada ranjenika. Ti su ce ranjenici videli no dvořištima i no prozorima, i gomilali su ce no ulicama. Ha ulicama čula ce oko seljačkih kola, **KO** ja su morala da voze ranjenike, vika, psovka i udarci. Pjer dade svoja kola, kad ra stigoše,

jednom poznaniku, ranjenom generalu, i s njim zajedno krenu u Moskvu. Usput je Pjer doznao za smrt svoga šuraka i za smrt kneza Andreje.

f

Pjer ce vratio u Moskvu 30. avgusta. Gotovo kod trošarine srete ra abUTaHT grofa Rastopčina.

— g* vas svuda tražimo — reče abUTaHT.
 1rofu je potrebno da vas svakako vidi. On vas
V Rat i mir
P1

moli da sad odmah do&ete k njemu zbog neke vrlo važne stvari.

Pjer ne svrati kući, nego uze kola i odveze ce glavnom zapovedniku.

Grof Rastopčin tek bete dotađao tog jutra u grad sa CBora letnjikovca Sokoljnika. Čekaonca i soba za primanje u kući grofovog behu pune či-novnika, koji su došli no pozivu, ili da prime naredbe. Vasilječikov i Platov već su ce videli s grofom i objasnili mu da ce Moskva ne može braniti i da će biti predata. Iako su ce ti gla-sovi krili od stanovnika, činovnici, starešine raznih uprava, znali su da će Moskva biti u ru-kama neprijateljskim, kao god što je to znao i grof Rastopčin; i, da bi skinuli sa sebe odgovor-nost, svi su oni došli glavnom moskovskom za-povedniku da ra pitaju šta da rade s poverenim nadleštvincima.

Kad je Pjer ulazio u sobu za primanje, nzlazio je od grofa kurir koji je došao iz vojske.

Kurir očajno mahnu rukom na pitanja kojima ce obratiše njemu, i npobe preko dvorane.

Čekajući u sobi za primanje, Pjer je umornim pogledom posmatrao razne, stare i mlade, vojne i civilne, krupne i sitne činovnike koji behu u sobi. Svi su izgledali nezadovoljni i uznemi-reni. Pjer nprve jednoj gomili činovnika u kojoj jedan beše njegov poznanik. Oni ce pozdraviše s Pjerom, na nastaviše svoj razgovor.

— Da je poslati na opet vratiti, ne bi bilo zlo; ali u ovakovom stanju ne može čovek nizašto da odgovara — reći će jedan od njih.

— Ali eto, on piše — reče drugi pokazujući štampanu hartiju koju je držao u ruci.

— To je druga stvar. To je potrebno naroda radi — reče prvi.

— Šta je **TO**? — upita Pjer.

“^

— Pa evo, nova objava.

Pjer uze objavu i poče da čita:

»Presvetli knez, da bi ce što npe združio s trupama koje idu k njemu, npomao je Možajsk i zaustavio ce na jakom mesTu, gde neprijatelj ne može iznenadno na njega udariti. NJemu je no-slato odavde 48 topova s municijom i presvetl[^] veli da će braniti Moskvu do poslednje kapi krvi i da je **roTOB** boriti ce makar i no ulicama. Vi, braćo, ne gledajte na to što su nadleštva preki-nula svoje poslove: potrebno je stvari držati u rukama, a mi ćemo na svoj način suditi zločincu! Kad doće do čega, meni će biti potrebno momaka i gradskih i seoskih. Ja ću kroz dva dana klikom pokliknuta, a sad nije ćotrebno i ja ćutim. Dobra je sekira, nije rčavo ni lovačko kopl[^]e, a najbol[^]e su vile troroge: Francuz nije teži od ržanog snopa. Sutra, posle ručka, poneću Iversku u Eka-tarininu bolnicu, k ranjenicima. Tamo ćemo sve-titi vodicu: npe će ozdraviti; a ja sam sad zdrav, bolelo me je oko, a sad vidim na oba.«

— A meni su govorili ljudi od vojne struke — reče Pjer — da ce u gradu nikako ne mogu vo-diti borbe i da je položaj ...

— Pa da, **TO** i mi kažemo — reče prvi či-novnik.

^ A šta znači ovo: »bolelo me je oko, a sad vidim na oba?« — upita Pjer.

Grofu je bio iskočio čmičak — ^ reče aću-tant smešeći ce — na ce veoma uz nemirio kad sam mu rekao kako je dolazio svet Da pita šta mu je... A šta je s vama, grofe? — Uniid[^]a od jedan put a[^]utant i okrete ce Pjeru sa osmehom. — Mi smo ^Uli da imate porodične neprilike, kao da gro-Fica, vaša supruga...

— Ja nisam ništa čuo — reče Pjer ravno-dušno. — A šta ste vi čuli?

— Pa, znate, često **ce** izmišlja. Ja kažem da sam čuo.

— A šta ste čuli?

— Pa kažu — reče **ačutant** opet sa onim istim osmehom — da **ce** grofica, vaša žena, sprema da ide u **inostranstBO**. Svakako, izmišljotina ...

— Možebiti — reče Pjer, gledajući rasejano **OKO** sebe. — A ko **je** ono? — upita on i pokaza na omalenog starca u čistoj, plavoj čujci, s dugom i kao sneg belom bradom, istim takvim obrvama i rumenim licem.

— To? To **je** jedan trgovac, to jest, gostioni-čar Vereščagin. Vi ste, možebiti, čuli za onu istoriju s proklamacijom.

— A, dakle to **je** Vereščagin! — reče Pjer, **na ce** zagleda u postojano i spokojno lice starog trgovca, tražeći na njemu izdajnički izraz.

— To nije onaj. Ovo je otac onoga što je na-pisao proklamaciju — reče ačutant. — Onaj mdadi leži u buvari, i kanda će zlo proći.

Jedan starčić sa ordenom i neki činovnik Ne-mac s krstom o vratu, pri&oše ovima što razgova-rahu.

— Vidite — pričaše a&utant — to vam je za-mršena istorija. Pojavi ce onda, npe dva meseca, ta proklamacija. Doneše je grofu. On naredi da ce traga. I Gavrilo Ivanič poče tragati; ta je proklamacija bila ravno u šezdeset-trojim ru-kama. **Aobe** jednomo: — Od koga ste je dobili? — Od **Tora** i toga. On ode onome: — Od koga ste vi? — itd. **Aobe** do Vereščagina ... neuki trgovčić, znate, kao trgovčić — reče a&utant smešeći ce. — Nitaju njega: — Od koga si ti dobio? — A mi već znamo od **Kora** je on dobio. Nije mogao ni od koga dobiti, nego od upravnika pošte. Ali je već sva-

^.ako bio me&u njima dogovor. — Nisam — veli — ni oA koga, sam sam je napisao. — Pretili, molili, " on ostade na onome: — Sam sam je napisao. — **Tako** su i javili grofu. Grof naredi da ra prizovu.

— Od koga si dobio proklamaciju? — Sam sam je napisao. — Vi znate grofa! — reče a&utant s po-nositim i veselim osmehom. — Planu strahovito, a kako ne bi, pomislite: takav bezobrazluk, laž i uporstvo! ...

— A! Grofu je trebalo da on kaže kako je do-bio od Ključareva, razumem! — reče Pjer.

— Nikako mu nije trebalo — reče a&utant uplašeno. — Ključarev je i bez toga imao grehova, zato je i prognan. Hero, reč je o tome da je grof bio veoma uzrujan. — Kako si ti mogao napisati?

— veli mu grof. Uze sa stola »Hamburške no-vine«. — Evo je. Ti je nisi napisao, nego preveo i TO preveo rčavo, jep ti, glupače, i ne znaš fran-cuski. — Ha šta mislite da je rekao? — Nisam ja — veli — čitao nikakve novine, ja sam na-pisao. — E, kad je tako, onda si ti izdajica, i ja će te dati pod sud, i tebe će obesiti. Kazuj, od koga si je dobio? — Ja nikakve novine nisam video, nego sam napisao. — I na tom ostade. Grof je pozivao i oca: on opet ostade pri onom što je rekao. I dadoše ra pod sud, i osudiše ra, čini mi ce, na robiju. Sad je otac došao da moli za n.ega. Ta, ludo derište! Znate, trgovački sinčić, kicoš, fiNfirić, slušao negde predavanja, na misli da mu ni čavo ništa ne može. A da vidite vi kakav je to deran! Otac mu drži gostonicu tu kod Kamenog mosta, na ima, znate, u gostonici ?J,^*^*^U ikonu Boga Svedržitelja, naslikan mu u J A N O J ruci skiptar, a u drugoj država, na ti on

U ikonu odneo kući na nekoliko dana, i šta je **URadio!** Našao nekakvog gada slikara...

[^] Usred te nove priče pozvaše Pjera glavnom zapovedniku.

Pjer Ube u kabinet grofa Rastopčina. Upravo kad je Pjer ušao Rastopčin je bio namršten i trljao ce rukom no čelu i preko očiju. Neki oma-len čovek govorio mu je nešto, na čim Ube Pjer, on ućuta i iziće.

— A, zdravo, veliki ratniče! — reče Rastop-čin, čim izi&e taj čovek. — Čuli smo za vaša prouesses/ Ali nije reč o tome. Mon cher, entre nous,* vi ste mason? — reče grof Rastopčin strogo, kao da je TO bilo nešto rčavo, ali što je on ipak naumio da oprosti.

Pjer je čutao.

— Mon cher, je suis bien informe,¹ ali ja znam da ima masona i masona, i nadam ce da vi ne pri-padate onima koji, pod izgovorom da spasavaju rod l^udski, hoće da upropaste Rusiju.

— Da, ja sam mason — odgovori Pjer.

— Dakle, vidite, dragi moj. Vama je, mislim, poznato da su gospoda Speranski i Magnjicki otpremljeni kuda treba, tako je učinjeno i s rocno-dinom Ključarevom, tako i sa ostalima koji su ce, pod izgovorom da zidaju hram Solomonov, trudidi da sruše hram svoje otadžbine. Vi ćete razumet& da je za to bilo razloga i da ne bih mogao npo-gnati ovdašnjeg upravnika pošte da nije bio šte-tan čovek. Sad sam doznao kako ste mu vi poslali svoj ekipaž da iziće iz grada i kako ste, čak, primili od njega na čuvanje neke hartije. Ja vas volim i ne želim vam zla, na kako ste dvaput

¹ Junačka dela.

[^] Me&u nama rečeno, dragi moj! " Ja sam dobro izvešten, dragi moj.

mlabi OA mene, ja vam savetujem, kao otac, da pre-["] cete svaku vezu s ljudima te vrste i da ce uklo-nite odavde što je moguNno brže.

— Pa u čemu je, grofe, krivica Ključareva?

— upita Pjer.

— To ja znam, a vi nemate prava da me pitate

— podviknu Rastopčin.

— Ako ra okrivauju da je rasturao prokla-macije Napoleonove, to nije dokazano — reče Pjer ne gledajući u Rastopčina — a Veresča-gina...

— Nous u voila!" — uzviknu Rastopčin jače

nego malopre, odjedanput ce namrštvši i pre-kinuvši Pjera. — Vereščagin je **11zdajnik**, koji će dobiti zaslужenu kaznu — reče Rastopčin sa onom vatrom pakosti s kojom govore l^udi kad ce sete uvrede. — Ali ja nisam vas dozvao zato da ocenjujete moja dela, nego zato da vam dam savet ili zapovest, ako to hoćete. Molim vas da preki-nete veze s takvom gospodom kao što je Ključarev i da odete odavde. A ja ču isterati svakome jogun-stvo iz glave, na ma ko to bio. — I verovatno se-tivši ce da viće na Bezunova koji još **nizašto** nije bio kriv, uze Pjera prijatel!ski za ruku i dodade: — Nous sommes ^ la veille d'un desastre publique, et je n'ai pas le temps de dire des gentil-lesse a tous seih qui ont affaire a moi.' Poneki put ne znam gde mi je gdava! ... Eh bien, mon cher, qu'est-ce que vous faites, vous, personnellement?'

— Mais rien* — odgovori Pjer, rAeAajUhH ne-prestano preda ce i ne **MemajUhH** zamišljen izraz lica.

' Tu smo!
g<m/ jayne nesreće, na nemam kad da govo-
rim^ Aubazno sa svakim s kim imam posla.

Ia, dragi moj, šta vi radite, vi lično?
Pa ništa.

Grof ce namršti.

— Un conseil d'ami, mon cher. Decampez et au plutot, c'est tout ce que je vous dis. A bon entendeur salut! Zbogom, dragi moj! Ah, da — vnknu mu s vrata — je li istina da je grofica pala u kandže des saints pereš de la societe Jesus?*

Pjer ništa ne odgovori i iziBe od Rastopčina namršten i ljut, kakvog ra još nikad nisu videli.

Kad je došao kući **Beh** ce smrkavalio. To veče dolazilo mu je osam raznih ljudi. Sekretar od-bora, pukovnik njegovog bataljona, njegov uprav-nik, glavni sluga i razni molioci. Svi su imali poslove s Pjerom koje je on morao da raspravi. Pjer nije ništa razumevao, nisu ra zanimali ti poslovi, i na sva pitanja odgovarao je tako da samo skine s vrata te lude. Naposletku, kad je ostao sam, raspečatio je i pročitao pismo že-nino.

))Oni — vojnici na bateriji, knez Andreja poginuo ... starac ... Prostota je pokoravanje bogu. Treba patiti ... smisao svega ... treba spre-zati ... žena ce udaje ... Treba zaboraviti i ra-zumeti ... « I on npnbe posteli, na, onako obučen, izvali ce na nju i odmah zaspa.

Kad ce ujutru probudio, Aobe glavni sluga i javi da je došao od grofa Rastopčina naročito poslan policijski činovnik da pita — je li otisao ili xohe li **OTnhn** grof Bezuhoov.

Desetinu raznih ljudi koji su imali posla s Pjerom čekali su ra u salonu. Pjer ce brzo obuče, na, mesto da ide onima koji su ra čekali, ode na zadnja vrata, a odande **H3Hbe** na kapiju.

* Ja vam, dragi moj, savetujem prijateA.ski. Uklanjajte ce i
TO što npe, to je sve što vam želim. Blago onom ko ume da čuje!
* Svetih otaca Isusova reda.

Otada na sve do svršetka moskovskih raza-zn,a niko od ukućana Bezuholih, pored sveg tra-^n,a, nije više video Pjera, niti znao gde ce on nalazi.

XII

Rostovi su do 1. septembra, to jest, do uoči ulaska neprijateljevog u Moskvu, ostali u gradu.

Pošto je Peća stupio u kozački puk Obolen-skog i otišao u Belu Crkvu, gde ce formirao taj puk, groficu je spopao strah. Prvi put tog leta doće joj na pamet sa strašnom jasnoćom misao kako su joj oba sina u ratu, kako su oba otišla ispod njene zaštite, kako svaki od njih, a možda i oba zajedno mogu danas ili sutra poginuti, onako kao što su poginula tri sina jedne njene poznanice. Ona je pokušavala da traži sebi Ni-kolaja, htela da ide Peći, da ra postave negde u Petrogradu, ali ce ni jedno ni drugo nije moglo. Peća ce nije mogao vratiti drukčije nego zajedno s pukom, ili ako bi ce preveo u drugi koji aktivni puk. Nikolaj ce nalazio negde u armiji i posle svog poslednjeg pisma, u kome je potanko opisao svoj susret s kneginjom Marijom, nije ce više javljaо. Grofica no čitave noći nije spa-vala, a kad i zaspí, sanjala je da su joj sinovi poginuli. Posle mnogog savetovanja i dogovaranja, grof je najzad našao načina da umiri groficu. Preveo je Peću iz puka Obolenskog u puk Bezuholova, koji ce formirao pod Moskvom. Iako je Peća ostao u vojnoj službi, opet je grofica u tom njegovom prevoćenju imala utehu da vidi bar jednog sina kod kuće, pod svojim okriljem, i nadala ce **Da** Re svog PeBu namestiti tako da ra više ne pušta od sebe i da ra uvek namešta na takva

323

mesta gde ne bi mogao nikako doći u bitku. Dok je sam Nikolaj bio u opasnosti, grofici ce či-nilo (i ona ce čak kajala za to) da voli starijeg sina više od sve ostale dece; ali kad je mlaki sin, onaj spadalo, onaj Peća što ce slabo učio što je sve razbijao no kući i svakom dosadio onaj Peća sa zatubastim nosem, sa svojim veselnm crnim očima, svežim rumenilom i maljama što su mu tek izbile no obrazima, zapao onamo, meću one matore, strašne, bezdušne muškarce što ce tamo zbog nečeg biju i

nalaze u tom nešto ve-selo — tadja ce majci učinilo da ona njega voli vnuće, daleko više od sve svoje dece. Sto ce vtič primicalo ono vreme kad je trebalo da ce vrati u Moskvu očekivani Peća, grofica je bila sve nespokojnija. Ona je već mislila da neće nikad dočekati tu sreću. He samo prisustvo Sonjino, nego i prisustvo ljubimice Nataše, na čak i muža, dražilo je groficu. »Šta mi je stalo do njih, meni niko ne treba sem Peće!« — mislila je ona.

Poslednjih dana meseca avgusta dobili su Ro-stovi drugo pismo od Nikolaja. Pisao je iz voro-nješke gubernije, kuda je bio poslan da nabavi konje. To pismo nije umirilo groficu. Kad je do-znala da joj je jedan sin izvan opasnosti, ona ce još više počela da brine za Peću.

Pri svem **TOM** što su već oko 20. avgusta gotovo svi poznanici Rostovih poodlazili iz Moskve, pri svem **TOM** što su svi govorili grofici da ode što je mogućno brže, ona nije htela ni da čuje za od-lazak, dok ce ne vrati njeno blago.-obožavani Peća. 28. avgusta došao je Peća. Bolećivo strasia nežnost, s **KOJOM** ra je mati dočekala nije ce svi-dela officiru od šesnaest godina. Iako je mati krila od njega svoju nameru da ra sad ne pušta ispod svog okrilja, Peća je razumeo šta je ona na-

umila. ^i^ke ne razneži, da ne postane žena (tako je **Sislio** sam u sebi), ponašao ce hladno prema njoj, ičbegavao je i, dok ce bavio u Moskvi, družio ce samo s Natašom, prema kojoj je uvek bio naro-čito gotovo zaljubl>eno, bratski nežan.

Zbog obične bezbrižnosti grofove, nije 28. av-rvca još ništa bilo gotovo za odlazak i kola mja su očekivana iz rjazanskih i moskovskih sela da ponesu iz kuće sve stvari, došla su tek ZO.avgusta.

Od 28. do 31. avgusta bila je sva Moskva u žurbi i pokretu. Svaki dan uvozili su na doro-gomilovski čeram i razmeštali **no** Moskvi hilja-dama ranjenika iz borodinske bitke, i hiljadama kola sa stanovnicima i stvarima izlazilo je na druge čermove. I pored Rastopčinovih objava, ili nezavisno od njih ili zbog njih, prinosile su ce no gradu najneobičnije novosti, sasvim suprotne jedna drugoj. Neko je govorio kako nije dopušteno nikom da odlazi; neko je, naprotiv, pričao kako su poneli sve ikone iz crkava i kako svakog silom gone; neko je kazivao kako je bila još jedna bitka posle borodinske, u kojoj su Fran-cuzi razbijeni; neko je, naprotiv, govorio kako je sva ruska vojska uništena; neko je govorio kako he moskovska narodna odbrana, sa svešten-stvom napred, **oiHhn** na Tri Brda; neko je krišom pričao kako Avgustinu nije dopušteno da ode, kako su pohvatani neki izdajnici, kako ce **seLaci** bune i pljačkaju one što odlaze, i tako dalje i tako dalje. Ali lo su samo govorili, a u stvari i oni **niTo** su odlazili i oni što su ostajali (iako Još nije bio savet u Filima na kome je

rešeno Da će napusti Moskva) ocehaAH su, iako nisu to kazivali, da he ce Moskva neminovno predati i da ce treba što je MorUhHO brže uklanjati i cnaca-

vati svoju imovinu. Osećalo ce da ce sve odjedan-put mora raskinuti i promeniti, ali ce do 1. sep-tembra nije još ništa izmenilo. Kao što ce krivac koga vode na gubilište i koji zna da sad mora poginuti još osvrće oko sebe i popravlja šubaru koju je ružno metnuo na glavu, tako je isto i Moskva nehotično živila i dalje svojim običnim načinom života, iako je znala da je blizu čas propasti, kada he ce pokidati svi oni uslovni odnosi u životu kojima su ljudi navikli da ce pokoravaju.

Za ta tri dana pred zauzimanjem Moskve sva porodica Rostovih nalazila ce neirestano u raz-ličnim AOMahHM brigama. Domaćin, grof Il.a Andrejevič, išao je neprestano no gradu i kupio glasove koji su ce pronosili na sve strape, a kod KUhe je davao opšte, površne i žurne naredbe da ce spremaju za odlazak.

Grofica je nadgledala kako ce nameštaju stvari, ništa joj nije bilo no volji i neprestano je išla za FfehoM koji je od nje bežao i bila su-revnjiva na Natašu s kojom je on provodio sve vreme. Jedino Sonja upravljala je praktičnom stranom posla: spremanjem stvari. Ali je Sonja bila veoma setna i hUTAJHBA za sve to poslednje vreme. Pismo Nicolas, u kome je pisao i o knegi-njici Mariji, izazvalo je u njenom prisustvu ra-dosno grofičino mišljenje kako ona u tom sa-stanku kneginjice Marije s Nikoias vidi božji Promisao.

— Ja ce nikako nisam radovala onda kad je Bolkonski bio veren s Natašom — rekla je rpo-fica — nego sam sve želeta, a i slutim da he ce Nikoljenka oženiti kneginjicom. Kako bi to bido dobro!

Sonja je ocehaAa da je to istina i da ce stanje Rostovih može popraviti jedino ako ce Nikolaj pženi bogatom partijom, i da je kneginjica dobra paotija. Ali je njoj to bilo vrlo teško. I pored svega eBor jada, ili možda upravo zbog svog jada, ona je uzela na sebe sve mučne brige oko name-štanja i slaganja stvari, i no čitav dan bila u poslu. Grof i grofica obraćali su ce njoj kad im je trebalo da štograd zapovede. Peća i Nataša, na-protiv, ne samo što nisu pomagali roditeljima, nego su mahom' svakome u kući dosa&ivali i sme-tali. I gotovo no ceo dan čula ce no kupi njihova trka, vika i bezrazložan kikot. Oni ce nisu sme-jali ni bili veseli nikako zato što je bilo raz-loga njihovom smehu; nego im je onako bilo srce radosno i veselo, na im je zato sve što ce dogodi bilo povod njihovom veselju i smehu. Peća je bio veseo zato što ce,

pošto je otišao od kuće kao dečko, vratio (kao što su mu svi govorili) kao veliki momak; bio je veseo zbog toga što je kod kuće, zbog toga što je iz Bele Crkve, gde nije bilo pade da će brzo biti u borbi, došao u Mo-skvu, gde će ce za koji dan boriti; a što je glavno, bio je veseo zbog toga što je bila vesela Nataša, a on ce uvek povodio za njenim raspoloženjem. A Nataša je bila vesela zbog toga što je i su-više dugo bila tužna, i što je sad nije ništa podsećalo na uzrok njene tuge, i što je bila zdrava. Bila je vesela još i zbog toga što je tu neko **KO** ce njome ushićada (a da ushićava druge to je bilo ono mazivo što beše potrebno da ce njena mašina sasvim slobodno kreće), i Peća ce njome ushipavao. A što je glavno, bili su veseli zato što je ratište već pod Moskvom, što **he** ce boriti kod ulaska u grad, što razdaju oružje, što svi oeže, odlaze nekud, jednom reči što ce dogaća ^ što neobično, čemu ce uvek raduje čovek, oso-oito kad je mlad.

U kući Rostovih izgledalo je u subotu 31. av-gusta sve okrenuto tumbe. Sva su vrata bila otvo-rena, sav nameštaj iznesen i ispremetan, ogledala i slike skinuti. Po sobama su stajali sanduci, povlačilo ce seno, hartija za zavijanje i uzice! Mužici i sluge koji su iznosili stvari išli su teškim koracima no parketu. U dvoridžsgu ce sa-bila mužička kola, neka već natovarena do vrha i uvezana, a neka još prazna.

Vreva i hod grdne posluge i mužika koji su došli s kolima odjekivali su i no dvorištu i no kući. Grof je **Beh** ujutru nekud izišao. Gro-fica, koju je zbolela glava od trke i vike, le-žala je u novom malom salonu, povezavši glavu sircetnom oblogom. Ileha nije bio kod kuće (otišao je nekom svom drugu, s kojim ce spremao da npebe iz opolčenaca u aktivnu vojsku). Sonja je bila u dvoranu i pazila kako ce slaže stakleno i porculansko posuće. Nataša je sedela u svojoj ispražnjenoj sobi na podu **MebU** razbacanim halji-nama, trakama i ešarpama i, gledajući nepomično u pod, držala u rukama staru balsku haljinu, onu istu (**Beh nemodernu**) haljinu u kojoj je prvi put bila na balu u Petrogradu.

Natašu je bilo stid da ništa ne radi u kući dok su svp bili tako zauzeti, na je nekoliko puta još od jutra pokušavala da ce prihvati posla; ali je srce nije vuklo tom poslu; a ona nije mogla niti je umela da radi ako to ne radi od srca, svom svojom snagom. Ona je posJojala malo kod Sonje kad ce slagalo porculansko nocUbe, htela je da pomogne, ali je odmah ostavila sve i otišla u svoju sobu da slaže svoje stvari. Hajnpe ju je veselilo to što je razdavala svoje haljine i lente sobericama, a posle, kad ce ipak moralо slagati ono što je ostalo, učinilo joj ce to dosadno.

_Dunjaša, ti ćeš složiti, golubice? Je li?

I ^ k a d joj je Dunjaša rado obećala da he sve uraditi, Nataša je sela na pod, uzela u ruke staru balsku haljinu i

zamislila ce, ali nikako ne o onome što bi trebalo da je sad zanima. Iz te za-mišAenosti Natašu trže govor sluškinja u obližnjoj devojačkoj sobi i lupa njihovih brzih koraka iz njihove sobe ka zadnjim stepenicama. Nataša ustade i pogleda na prozor. Ha ulici ce beše zaustavila ogromna povorka kola s ranjeni-cima.

Sluškinje, lakeji, ključarica, dadilja, kuvari, kočijaši, forajteri i kuvarice stajali su na ka-piji i gledali ranjenike.

Nataša nabaci belu džepnu maramicu preko kose, na, pridržavajući je za krajeve obema ru-kama, izi&e na ulicu.

Prećašnja ključarica, baba Mavra Kuzminji-šna, odvoji ce od gomile što je stajala na kapiji, na npnhe jednim seljačkim kolima na kojima behu arnjevi i poče da razgovara s jednim mlađim, bledim oficijom koji je ležao u tim kolima. Nataša ce primače na nekoliko koraka i zastade bojažljivo, npidpžavajUhi jednako svoju maramu i CAUmajUhH šta govori ključarica.

— Šta, zar vi nemate nikoga u Moskvi? — reče Mavra Kuzminjišna. — Bolje bi vam bilo gde god u stanu ... Možete kod nas. Gospoda odlaze.

He znam xohē li dopustiti — reče oficir slabim glasom. — Eno starešine... upitajte ra
i on pokaza na jednog debelog majora koji ce vraćao natrag ulicom pored kola.

Nataša unezvereno pogleda u ranjenog ofi-Cira, na odmah nobe u susret majoru. ^ J" Mogu li ce ranjenici smestiti kod nas u kupi? — upita ona.

Major cMemehn ce prinese ruku kapi.

^ — Kora biste hteli, gospo&ice? —reče on, na zaškilji očiAta i nasmeši se.

Nataša spokojno ponovi svoje pitanje i, pri svem TOM što je još jednako držala za krajeve svoju maramu, bila je i u licu i u svemu svom po-našanju tako ozbiljna da major prestade da se osmehuje, nego se najpre zamisli, kao da se pita da li TO može biti, na joj odgovori:

— O, da, zašto ne, mogu.

Nataša se lako pokloni, na se brzo vrati Mavri Kuzminjišnoj, koja je stajala kod ranjenog oficira i sa tužnom bolećivošću razgovarala s njim.

— Može, kazao je da može! — šapnu Nataša. Oficir u kolima sa arnjevima okreće u dvorište Rostovih i desetina kola s ranjenicima poče, na poziv gradskih stanovnika, da skreće u dvorišta i da prilazi kućama u Povarskoj ulici. Nataši se, očeviđno, svideše te neobične veze s novim ljudima. Ona se, zajedno s Mavrom Kuzmi-njišnom, postara da svrati u svoje dvorište što je mogućno više ranjenika.

— Ali treba, ipak, javiti tatici — reče Mavra Kuzminjišna.

— Ne mari, ne mari, zar nije svejedno! Za jedan dan premestićemo se u salon. Mogu im se dati sve naše prostorije.

— Bog s vama, gospo&ice! Makar ih smestili i u kućicu u dvorištu, u poslužiteljsku sobu, kod dadilje, opet val^a zapitati.

— Pa dobro, zapitaću ja.

Nataša otrča u kuću i uđe na prstima kroz odškrinuta vrata malog salona, iz koga se osećalo na sirće i Hofmanove kapljice.

— Spavate li, mama?

— Ah, kakvo spavanje! — reče grofica budeći se, tek noiuTO je svela oči.

— Mama slatka — reče Nataša, na kleče pred
.,=iT^oM i prisloni svoj obraz uz njen obraz. **-Kogrešila**
sam, oprostite, neću nikad više, jn 1.M vas probudila.
Poslala me Mavra Kuzminji-!^7na dovezli su ovamo
ranjenike, oficire ... Vi ^' dopustiti? Inače nemaju kuda;
ja znam da ćeće dopustiti... — govorila je brzo, bez pre-
daha^ ^akvi oficiri? Kora su dovezli? Ništa ne
razumem! — reče grofica.

Nataša se nasmeja, grofica se takoBe slabo osmehnu.

— Ja sam znala da ćete dopustiti ... dakle, da im kažem. — I Nataša poljubi majku, na ustade i poče vratima. U dvorani srete oca koji se vraćao kući s rčavim vestima.

— Čekasmo i dočekasmo! — reče grof zlo-**voljno**.

— I klub zatvoren, i policija odlazi.

— Tata, je li da ne mari što sam pozvala ranjenike u

— Razume se da ne mari — odgovori grof rasejano.

— Nije sad reč o tome i molim te da se sad ne zanimaš besmislicama, nego da pomažeš da se slažu stvari, **na** da se ide, da se <:utra ide... — I grof izdade glavnom sluzi i ostalima istu takvu naredbu.

Kad se Peća vratio kući, on je za ručkom pričao svoje novosti. Kazivao je kako sad narod uzima oružje u Kremlju, kako je, pri svem tom što je u objavi Rastopčinovoj rečeno >da će za **Ava** dana klikom pokliknuti«, već izdata naredba **on, ^~*^~*^~*^~*^U^A^R^ ~^*^*ROA ide na Tri Brda s BUIJ^ Jam, i kakve tamo biti velika bitka**

RUZJem, i kako će tamo biti velika bitka.
Becefn zbunjeno i uplašeno pogledala u
vopio ' q^~^~^UP^n ^"ice svog sina dok je on to ro-
n^v] samo jednom rečicom umoli

U Da ne ide u tu bitku (**a** znala je da se on raduje što će biti bitka), on će reći nešto o muškarcima, o časti, o otadžbini — nešto tako ludo, muško, tvrdoglavlo, na što se ne može od-govoriti, i stvar će se pokvariti, na, nadajući se da će udesiti tako da ode npe toga i da povede

sa sobom Peću kao branioca i zaštitnika, nije ništa rekla Peći, nego je posle ručka pozvala grofa i plačući molila ga da je što npe ukloni, ako je mogućno još te noći. Sa ženskim, nehotič-nim lukavstvom izlubavi, ona, koja se dosad po-kazivala sasvim neutrašiva, govorila je kako he umreti od straha ako ne odu te noći. Ona se, bez pretvaranja, bojala sad svačega.

XIV

Madame Schoss, koja je bila kod svoje kćeri, još više je uplašila groficu pričajući šta je videla u Mjasnjickoj ulici u nekoj rakidžinici. Vraćajući se tom ulicom kući, nije mogla da proće od pijane gomile, koja je besnela kod raki-džinice. Uzela je kola i obišla sporednom uli-com do kuće; a kočijaš joj je pričao kako je narod razbijao burad u rakidžinici i kako je to nare-čeno.

Posle ručka svu ukućani Rostovih latiše se svojski i žurno da tovare stvari i da se spremaju za odlazak. Stari grof, koji se odjednom prihvatio posla, jednako je posle ručka išao iz dvo-rišta u kuću i iz kuće u dvorište, vičući bez razloga na sluge koje su se žurile i žureći ih još više. Peća je nare&ivao u dvorištu. Sonja nije znala šta da radi kad grof narećuje čas ovako čas onako i sasvim se zbumila. LJudi su trčali no sobama i no dvorpštu, vikali, sva&ali se i lu-

I Nataša se, sa uro&enom joj strasnošću, tkoće od jedanput latila posla. Isprrva su nepo-eolivo gledali na njeno mešanje u posao oko ^aganja stvari. Jednako su mislili da hoće da se c^li i nisu hteli da je slušaju; ali je ona **vnophO** i živo tražila da joj se pokoravaju, ljugila se i umalo nije plakala što je ne slušaju, i najzad je uspela da joj poveruju. Prvi njen rad, koji ju je stao velikog napora i dao joj vlast, bilo je slaganje čilimova. Grof je imao u kući skupocene gobelins' i persijske tepihe. Kad se Nataša latila posla, u dvorani su bila dva otvorena sanduka: jedan napunjen gotovo do vrha porculanskim posućem, a drugi čilimovima. Porculanskog posuća beše još mnogo natrpano no stolovima, a još su jednako donosili iz ostave. Trebalо je slagati u nov, treći sanduk, i sluge počoše da ga donešu.

— Stani, Sonja, složićemo mi to i ovako — reče Nataša.

— He može se, gospoćice, već smo probali — reče bifetnik.

— Ali čekaj, molim te! — I Nataša poče brzo da vadi iz sanduka činije i tanjire uvijene u hartiju.

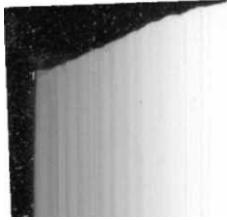
— Činije treba ovde me&u čilimove — reče ona.

— A i čilimova će biti, boj se, za tri sanduka — reče bifetnik.

— Ama čekaj, molim te. — I Nataša poče brzo i
vešto da odvaja. — Ovo ne treba — reče za ki-Jevske
tanjire; — ovo treba, ovo ćemo u cilimove
govorila je za saksonske činije.

— ostavi se, Nataša; dosta, složićemo mi
govorila joj je Sonja s prekorom.

* **Gobleni.**

— Eh, gospoćice! — reče joj glavni sluga. Ali Nataša ne htede da popusti, povadi sve stvari i poče opet brzo da ih slaže, govoreći da rćave kućevne čilimove i suvišno posu&e ne treba nikako ni nositi. Kad je sve pova&eno, po-čeli su ponovo da slažu. I doista, pošto su nz-bacili gotovo sve što je jevtino, ono što nije vredelo ponetn, složili su sve ono što vredi u dva sanduka. Samo se nije **Aiorao** zaklopiti sanduk sa čilimovima. Moglo se i odvaditi malo stvari, ali je Nataša htela da održi svoje. Slagal je iznova nameštala, nabijala, nagonila bifetnika i Peću, **Kora** je uvukla u posao oko slaganja, da pritisnu kapak, i ona je iz sve snage zapiljala.

— Aln ostavi se, Nataša — govorila **joj je** Sonja. — Vidim da imaš pravo, izvadi gornjn.

— Neću — vikala je Nataša, pridržavajući jednom rukom kosu koja **joj** beše pala no znojavom licu, a drugom pritiskujući čilimove. — Pa pri-tisni, Pećka, pritisni! Pritisni, Vasiliču! — — vikala je. Nilimovi se sabiše i kapak se zatvori. Nataša ciknu od radosti, pljeskajući rukama, i suze **joj** briznuše iz očiju. Ali to je trajalo samo za sekund. Ona se odmah latila dru-gog posla, i već su **joj** svi potpuno verovali, i grof se nije ljutio kad su mu govorili da je Na-talija Ilinjišna promenila njegovu naredbu, i poslužitelji su dolazili Nataši da je pitaju hoće li ili neće uvezivati kola, i jesu li do-voljno natovarena. Posao je išao brže, zahvaljujući Natašinim naredbama: nepotrebne stvari su ostavljeni, a na skupocenije slagali što zbije-nije.

Ali ma koliko da se žurila sva posluga, opet se nije moglo sve složiti do neko doba noći. Gro-fica beše zaspala, a grof je odložio polazak za sutra, na otisao da spava.

Sonja i Nataša spavale su obučene u malom
салону. Те превозили су још Jednog ranjenika
ноћи кроз Povarsku ulicu i Mavra Kuzminjišna,
која ie стajала на капији, svrati ra Rostovima. Po
mišlenju Mavre Kuzminjišne, тaj je ranjenik bio vrlo
znamenit чovek. Vozili su ra u kolima na коjima behu
sasvim спуштene zavesе i dignut krov. Pored коčijaša
седео je jedan starac, ozbi-dan sober. Pozadi u jednim
kolima vozili su se doktor i dva vojnika.
— Izvolite k nama, izvolite. Gospoda odlaze, sva je
кућa prazna — reče starica starome sluzi.
— Pa dobro — odgovori sober i uzdahnu — i onako
teško da ћemo ra dovesti! Imamo i mi svoju kuću u
Moskvi, ali je daleko i nema nikoga u njoj.
— Molim, izvolite k nama, kod наše gospode ima
svega mnogo, izvolite — reče Mavra Kuzmi-njišna. —
Kako mu je, je li jako zlo? — dodade ona.
Sobar odmahnu rukom.
— He nadamo se da ћemo ra živog dovesti! Treba da
upitamo doktora.
I sober siće sa sedišta, na prn&e onim ko-lima
pozadi.
— Dobro — reče doktor.
Sobar pri&e opet kolima, zaviri u njih, mahnu
главом, na naredi коčijašu да okrene u dvorište
i zaustavi se pored Mavre Kuzminjišne.
— Gospode Isuse Hriste! — reče ona. Mavra
Kuzminjišna predloži da se ranjenik
unesе u kuću.
— Gospoda neće nšpta kazati... — reče ona. Ali su
se morali kloniti penjanja uz stepenice
i zato uneše ranjenika u jedno odelenje i name-stiše ra u
bivšoj sobi m-me Schoss.

Iaj ranjenik beše knez Andreja Bolkonski.

405

Doće poslednji dan za Moskvu. Beše vedro, veselo,
jesenje vreme. Bila je nedelja. U svim crkvama zvonili
su ^a službu, kao n u obn̄čne neAelje. Izgledalo je da
nije još niko mogao shva-titi šta čeka Moskvu.

Samo dve skazaljke javnoga stanja pokaznvale su u
kakvom je položaju bila Moskva: rul<a, to jest
sirotinjski stalež i cene. Fabrpčki rad-nici, poslužitelji i
mužici iznšli su **Tora** dana rano ujutru na Tri Brda u
ogromnoj gomili, u koju su se pomešali činovnici,
seminaristi i plemići. Pošto su stajali тамо неко vreme a
nisu dočekali Rastopčina, i pošto su se uvernli da će se
Moskva predati, ta se gomila rasula no Moskvi, no
rakidžinicama i no gostionicama. Cene toga dana
pokazivale su takoće stanje stvari. Cene oružju, zlatu,
kolima i konjima sve su više ska-kale, а cene
novčanicama i gradskim stvarima sve su više padale,
tako da je oko podne bnlo slu-čajeva da su skupocenu
robu, kao čoju, odvozili коčijaši na napola, а за
seljačkog konja plaćaln no 500 rubalja; а nameštaj,
ogledala, stvari od bronze davali su badava.

U otmenom i starom domu Rostovih veoma se slabo
opažalo da se raspada prečašnji način života. Što se tiče

mlačih, tu su se noć izgubile od grdne posluge samo tri sluge; ali ništa nje bilo ukradeno, i što se tiče vrednosti stvari videlo se da je samo onih trideset kola što su tu došla iz sela ogromno bogatstvo, kome su mnogi zavidili i za koje su davali Rostovima grdan novac. Sem toga što su za ta kola davali grdan novac, dolaznli su uveče i pano ujutru 1. septembra u dvorište Rostovih posilni i sluge koje su slali ranjeni oficiri, i dovlačili su se jedva i sami ranjenici koji behu smešteni kod Rosto-

ih i no obližnjim kućama, na molili sluge Ro-stovih da se postaraju da im dadu kola da odu iz Moskve. Glavni sluga, kome su se obraćali takvim molbama, mada mu je bilo žao ranjenika, odbijao je odsečno i govorio kako on to ne sme ni da javi grofu. Ma koliko da su bili za žaljenje ranjenici što ostaju, opet beše očevidno, ako daš jedna kola, da nemaš razloga da ne daš i druga, i sva — na da ne daš i svoje ekipaže. Trideset kola nije moglo da cnace sve ranjenike, a u opštoj nevolji mora čovek da misli i o sebi i o svojoj porodici. Tako je mislio glavni sluga za svoga gospodina.

Kad se grof Ilja Andrejevič probudio ujutru 1. septembra, on je, u svom ljubičastom, svilenom halatu, lagano izišao iz spavaće sobe, da ne pro-budi groficu koja je tek pred zoru zaspala, na izišao na stepenice. Kola, uvezana, stajala su u dvorištu. Pred vratima su bili ekipaži. Glavni sluga je stajao kod ulaza i razgovarao s jednim starcem posilnim i jednim mladim, bledim oficirom sa uvijenom rukom. Kad glavni sluga ugleda grofa, on dade oficiru i posilnom značajan i ozbiljan znak da se uklone.

— Dakle, je li sve gotovo, Vasiliju? — upita grof, trljajući se no ēeli i pogleda dobroćudno u oficira i posilnog i klimnu im glavom. (Grof je voleo nove ličnosti.)

— Može se odmah prezati, vaša svetlosti.

— E, vrlo dobro, sad će se i grofica pro-buditi, na čemo krenuti u ime boga! ... A šta radite vi, gospodo? — upita on oficira. — Jeste li kod mene u kući?

Oficir se primače bliže. Po njegovom bledom licu **iH6H** odjedanput živa rumen.

Grofe, budite tako dobri, dopustite mi ... aJto vam boga... da se gde god smestim na vašim kolima. Ovde nemam ništa uz sebe ... Glavno je Aa nekako sednem na kola.

Još oficir i ne izgovori, a posilni se obrati grofu **TOM** istom molbom za svog gospodnna.

— Ah! da, da, da — ubrza grof. — Veoma, veoma mi je milo, Vasiliju, ti naredi neka se isprazne tamo jedna ili dvoja kola, na neka ... što već što ustreba ... — dodade grof, narećujući nešT nekim neodrećenim izrazima. Ali u istom tre-nutku tople izjave zahvalnosti oficirove no-tvrdiše ono što je on narećivao. Grof se osvrte **OKO** sebe: u dvornštu, na kappji, na prozoru jed-Hora krila kuće videli su se ranjenici i njihovi posilni. Svi su gledali u grofa i primicali se stepenicama.

— Izvolite, vaša svetlosti, doći u galeriju: da naredite šta čemo sa slikama — reče glavni sluga. I grof, zajedno s njim, Ube u kuću, ponavlja-jući svoju

zapovest da se ne odbijaju ranjenici koji bi zamoliln da idu. — Ta može se štograd stovariti — dodade on tiho i tajanstveno, kao da se poboja da ra ko ne čuje.

U devet sati probudi se grofica, i Matrena Timofejevna, njena bivša soberica, koja je sad prema grofici vršila dužnost šefa žandarma, doće da javi svojoj bivšoj gospoći kako je Marija Karlovna jako uvrećena, i kako gospočinje letnje haljine ne smeju ostati ovde. Ha pitanje grofičino zašto je madame Schoss uvrećena, kaže da su njen sanduk skinuli s kola i da sva kola dreše, skidaju stvari na uzimaju ranjenike, jer je grof iz svoje prostodušnosti naredio da ih poveze sa sobom. Grofica naredi da joj se zovne muž.

— Šta je **TO**, prijatelju, ja čujem da opet ski-daju stvari?

— Znaš, ma chčre, baš sam ti hteo kazati ... ma chere grofičice... dolazio mi je oficir, moli da damo nekoliko kola za ranjenike. Pa ovo

ce sve može opet steći; ali kako je njima da anu, ostanu pomisli sama! ... Doista, u našem dvo-pištu ima oficira, mi smo ih pozvali ... Znaš, kao velim, ma chere, eto ma chere ... neka njih od-vezu ... zašto bismo ce žurili? — Grof reče to bojažljivo, kao što je uvek govorio kad ce ticalo novca. A grofica beše seh navikla na taj ton, koji je uvek prethodio kakvom poslu što je ždecu upropaćivao<;, kao što je: zidanje kakve gale-rije, zimske baštne, osnivanje domaćeg pozorišta ili muzike, na je navikla i smatrala za svoju dužnost da ce uvek protivi onom što ce izraža-valo tim bojažAivim tonom.

Ona načini poslušno-pAačA.ivu minu, na reče mužu:

— Čuj, grofe, ti si dotle doterao da nam za kuću ništa ne dadu, a sad hoćeš da upropastiš i svu ovu našu — dečju imovinu. Pa sam kažeš **da** u kući ima vrednosti na sto hiljada rubala. Ja, prijatelju, ne pristajem, niti će pristati. A ti kako xoheni! Za ranjenike ce stara vlada. Oni **TO** znaju. Pogledaj; eno preko puta Aopuhini su još prekjuče odvukli sve do poslednje stvarčice. Eto kako rade ljudi. Samo smo mi budale. Ako ne žališ mene, a ti bar pomisli na decu.

Grof zamaha rukama i izi&e iz sobe, ne re-kavši ništa.

— Tata! o čemu to govorite? — upita ra Na-taša, koja je odmah za njim ušla u sobu materinu.

Ni o čemu! Šta te ce tiče! — odgovori grof L)utito.

Ali ja sam čula — reče Nataša. — A zapggo mamica nehe?

— A šta te ce tiče? — viknu grof. Nataša ode prozoru i zamisli ce.

Tatice, došao nam je Berg — reče ona, gledajući na prozor.

z;
^

Berg, zet Rostovih, bio je već pukovnik, sa ordenom Vladimira i Ane o vratu, i jednako za-uzimao ono isto mirno i zgodno mesto kao pomoć-nik načelnika štaba u prvom odeljenju drugog korpusa.

On je došao 1.septembra iz armije u Moskvu.

U Moskvi nije imao nikakvog posla; ali je opazio kako svi iz vojske mole da idu u Moskvu i kako tamо nešto rade. Pa je i on smatrao za potrebno da izmoli da do&e zbog domaćih i poro-dičnih poslova.

Berg ce dovezao pred kuću svog tasta na svojim lepim malim kolima, u koja behu upregnuta dva uhranjena alata, onakva ista kao što su bili konji jednog kneza. On pažljivo razgleda kola no dvorištu, na, ulazeći u kuću, izvadi čistu džepnu maramicu i zaveza na njoj čvor.

Iz pred sobl:a Berg utrča ravnim, nestrpljivim koracima u salon i zagrli grofa, poljubi Natašu i Sonju u ruku, na odmah upita za zdravlje mami-čino.

— Kakvo sad zdravlje? — reče grof. — Hajde kazuj šta radi vojska? Da li odstupaju, idi he biti još KO ja bitka?

— Sam premilostivi bog, tatice, može odlu-čiti sudbinu naše otadžbine — reče Berg. — Voj-ska plamti junačkim duhom, i sad su ce vojsko-voće, tako reći, iskupile na većanje. Šta će biti, TO ce ne zna. Ali ja vam ukratko kažem, tatice, da nema reči kojima bi ce mogao dostoјno opisati onakov herojski duh, onako doista drevno juna-štvo ruskih trupa, koje su one — to jest, vojska — popravi ce on — pokazale ili istakle u toj bici od 26. avgusta... Kažem vam, tatice (on ce tu udari u grudi, onako isto kao što ce udario onaj general koji je pred njim to pričao, istina malo dockan, jer je trebale da ce udari u grudi kod reči: »ruske trupe«), kažem vam otvoreno da mi starešine, ne samo što nismo morali goniti vojнике, ili ta{so što, nego smo jedva mogli zadržavati te, te... da, te junačke i drevne podvige -- reče on brzo. — Barklaj-de-Toli izlagao je svoj život, sve pred vojskom, kažem vam. A naš je korpus bio postavljen na jednom okomku. Možete misliti! — I tu Berg ispriča sve što je za-pamtio iz raznih priča koje je slušao za to vreme. Nataša, ne odvajajući od Berga pogled koji ra je zbunjivao, gledala je u njega kao da traži na njegovom licu rešenje nekakvog pitanja.

— Jednom reći, takvo viteštvu kakvo su po-kazali ruski ratnici ne može ce ni zamisliti, niti dovoljno nahvaliti! — reče Berg i osvrte ce na Natašu, na ce osmehnu na njen uporan pogled, kao da je želeo da je odobrovoljni. — »Nije Rusija u Moskvi, ona je u srcima njenih sinova![^]: Je li, tatice? — reče Berg.

Utom iziće iz malog salona grofica, koja je izgledala umorna i zlovoljna. Berg brzo skoči, poljubi grofici ruku, upita je za zdravlje, na, iskazujući svoje saučešće mahanjem glave, stade pored nje.

— Da, mamice, pravo da vam kažem, nastalo je za svakog Rusa teško i žalosno vreme. Ali zašto da ce toliko uznemirujete? Imaćete još kad da odete...

— Ja ne razumem šta ti ljudi rade — reče grofica mužu: — sad su mi kazali da nije još ništa gotovo. Ali treba da neko naredi. Eto, mo-raš žaliti što nema Mićenjke. Ovome nehe ni-kad biti kraja!

Grof htede nešto da kaže, ali ce, očevidno, uzdrža. On ustade sa svoje stolice i po&e vra-tima.

U **TOM** trenutku Berg izvadi maramu da ce, to-bož, ušmrkne, na, gledajući u onaj čvor, zamisli ce i zaklima glavom neveselo i značajno.

— Tatice, imam na vas jednu veliku molbu — reče on.

— Hm? . . . — učini grof i stade.

— Malopre prolazim pored Jusupove kuće — reče Berg smejući ce. — Istrča njegov upravitel., koga poznajem, i upita me: hoćete li da kupite nešto? Ja, znate, svratih iz radoznalosti, kad tamo jedan ormarčić i sto za toaletu. Vi znate kako je Vera to želeta i kako smo ce prepirali **OKO** toga. (Berg je i nehotice prešao na veseo raz-roBop o svom blagostanju kad je počeo da govori o ormarčiću i stolu za toaletu.) I da znate kakve su to divne stvari! Izvlači ce i ima engle-sku tajnu fioku, znate! A Veročka je odavno to želeta. Dakle, hoću da je iznenadim. Video sam kod vas tako mnogo tih mužika. no dyorištu. Dajte mi, molim vas, jednoga, ja će mu lepo pla-titi i...

Grof ce namršti i poče ce iskašljavati.

— Tražite od grofice, ja time ne raspola-žem.

— Ako ima kakve smetnje, onda, molim vas, ne treba — reče Berg. — Ja bih samo želeo zbog Veruške.

— Ux, idnte svi do čavola, do čavola, do ba-vola i do čavola! — povika stari grof. — Već ne znam gde mi je glava! — I on iziće iz sobe.

Grofica zaplaka.

— Da, da, mamice, vrlo tetka vremena! — reče Berg.

Nataša iziće zajedno s ocem, na, kao da nešto premišlja, nobe najpre za njim, a zatim otrča dole.

Pred kućom je stajao Peća i gledao kako ce použaju l^udi koji odlaze iz Moskve. U dvorištu cv još stajala onako natovarena kola. Dvoja od behu stovarena i na jedna ce peo oficir koga

posilni pridržavao.

— Znaš li zašto? — upita Peća Natašu. (Nataša razumede da to Peća kaže za onu sv^U očevu s majkom.) Ona ne odgovori.

— Zato što je tatica hteo da da sva kola da voze ranjenike — reče Peća. — Kazao mi je Va-silič. Po **MOM** mišljenju . . .

— A no **MOM** mišL)enju — povika odjedanput Nataša, okrenuvši ce **Autito** Peći — no mom je mišljenju

TO tako gadno, tako odvratno, tako... ne umem već da kažem! Zar smo mi neki Nemci? ...

— U grlu je zaguši grčevit plač, i ona, bojeći ce da joj ne oslabi ili da joj uzalud ne npo&e njena lutnja, vrati ce i odjuri uz stepenice.

Berg je sedeо pored grofice i s rodbinskim poštovanjem tešio je. Grof je s lulom u rukama išao no sobi kad kao oluja upade u sobu Nataša, unakaženog lica od ljutine, i brzo pritrča majci.

— To je gadno! To je odvratno! — povika ona.

— He može biti da cie to vi naredili.

Berg i grofica gledahu u nju u nedoumici i zabezknuto. Grof zastade kod prozora, oslušku-jući.

Mamice, to ne može ^ti, pogledajte šta ce radi u dvorištu! — povika Nataša. — Oni ostaju! ...

— Šta je tebi? Ko oni? Šta ti hoćeš?

— ^'^^^enici, eto ko! To ne sme biti, mamice; to je nečovečno ... He, ne, mamice, golubice, to ne ^a, oprostite molim vas, golubice ... Mamice, ca*L"^^ ^RSAi ono što ćemo odneti, pogledajte

šta je u dvorištu ... Mamice ... To ne može

Grof je stajao kod prozora i slušao tta go-vori Nataša ne okrećući ce. Odjedanput zašika na nos i približi lice prozoru.

Grofica pogleda u kćer, vide kako ce ona stidi zbog majke, vide kako je uzrujana, razumede zašto ce muž sad -ne osvrće na nju, na ce zbumjeno obazre **OKO** sebe.

— Ah, na radite kako hoćete! Zar ja smetam kome? — reče ona, još ce ne predajući odjedanput.

— Mamice, golubice, oprostite mi.

Ali grofica odgurnu kćer i priće grofu.

— Mon **cher**, naredi kako treba... Ja to ne **n** znam — reče ona i obori oči kao krivac.

— Jaja ... jaja uče kokoš... — progovori grof ; kroz radosne suze i zagrli ženu, koja jedva dočeka da sakrije na njegove grudi svoje postibeno **Aice**.

— Tatice, mamice! Mogu li da naredim? Mogu? — upita Nataša. — Mi ćemo opet poneti sve što nam je najpotrebniye... — reče Nataša.

Grof **joj** klimnu glavom odobravajući i Na-; taša istim brzim trkom kao kad je trčala igra-jući ce gorjelke, otrča preko dvorane u pred-soblje, na niz stepenice u dvorište.

Posluga ce iskupila oko Nataše i nije mogla verovati neobičnoj naredbi koju im je ona izda-vala dokle god nije sam grof u ime sboje žene potvrdio naredbu da ce sva kola dadu za ranje-nike, a sanduci da ce odnesu u ostave. Kad mla&i razumeše naredbu, oni ce radosno i svojski la-tiše **HOBor** posla. To sad ne samo što ce nije učinilo neobično posluzi, nego **joj ce**, naprotiv, činilo da **TO** nije ni moglo biti drukčije; isto onako kao što ce četvrt sata **npe** toga ne samo nije nikom učinilo neobično što ostavljaju pa* njenike a nose stvari, nego im je izgledalo da nije moglo ni biti drukčije.

Svi ukućani, kao da hoće da ce oduže što ce malopre nisu zauzeli za to, latiše ce živo novog posla oko nameštanja ranjenika. Ranjenici izmileše iz svojih soba i okružiše kola, a na njihovim bledim licima ogledala ce radost. I no obližnjim kućama raznese ce glas da ima kola, i ranjenici iz drugih kuća počeše da dolaze u dvorište Rostovih. Mnogi ranjenici molili su da ce ne skidaju stvari, nego samo da nameste njih odozgo. Ali već jednom započeto stovarivanje stvari nije ce moglo zaustaviti. Bilo je svejedno ostaviti sve, ili polovinu. Po dvorištu su sta-jali nesklonjeni sanduci s posu&em, s bronzanim stvarima, sdikama, ogledalima, koje su onako na-žljivo slagali prošle noći, i neprestano su tražili i nalazili mogućnost da stovare ovo i ono, i dadu još i još kola.

— Još ce mogu četvorica uzeti — reče uprav-nik — ja dajem svoja kola, inače kud bismo s njima?

— Pa dajte kola i za moju garderobu — reče grofica.

— Dunjaša će sesti sa mnom u kočije.

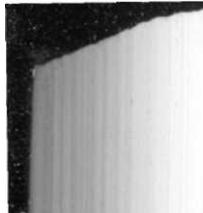
Dodaše još i kola za garderobu i poslaše ih no ranjenike iz dve kuće. Svi ukućani i posluga behu u veseloj žurbi. Nataša je bila tako ushi-ćeno vesela i živahna kako ce odavno nije ose-ćala.

A gde čemo ra privezati? — govorili su Audi nameštajući sanduk u uzan zakošak na ko-čijama. Treba ostaviti bar jedna kola.

A šta je u njemu? — upita Nataša.

Grofove knjige.

— Ostavite rā skloniće Vasilič. To nije po-trebno.
r. ^ ^ički beše puno; dovijali su ce gde će da sedne Petar
Ilič.

— Nek sedne gore kod kočijaša. Peća, ti heia rope kod kočijaša! — višnu Natašu.

I Sonja je neprestano poslovala; ali cilj nje-nog poslovanja bio je suprotan cilju Natašinom. Sonja je spremala stvari koje su morale ostati zapisivala ih no želi grofičinoj i gledala da ponese sobom što je mogućno više.

xvn

Oko dva sata stajala su pred kućom četiri upregnuta i natovarena ekipaža Rostovih. Kola s ranjenicima izlazila su jedna za drugim iz dvorišta.

Kola na kojima su vozili kneza Andreju, kad naićeš pored stepenica, padoše u oči Sonji, koja je zajedno sa sobericom nameštala sedište za groficu u njenim ogromnim visokim kočijama koje su stajale pred vratima.

— A čija su **TO** kola? — upita Sonja i izviri kroz prozor na kočijama.

— A zar niste znali. gospo&ice? — odgovori soberica. — Knez, ranjen; nočio je kod nas, i on s nama odlazi.

— A koji? Kako ce zove?

— Naš bivši zaručnik. Knez Bolkonski! — odgovori soberica i uzdahnu. — Kažu, na samrti je.

Sonja iskoči iz kočija i otrča grofici. Gro-fica, već obučena putnički, sa šalom i šeširom, umorna, išla je po salonu, očekujući ukućane da posede pri zatvorenim vratima i da ce pomole bogu pred polazak. Nataša nije bila u sobi.

— Maman — reče Sonja — ovde je knez Andreja — smrtno ranjen. Ide s nama.

Grofica uplašeno otvori oči, na dohvati Sonju za ruku i obazre ce.

— A Nataša? — reče ona.

U prvom trenutku ta vest je imala i za Sonju i za groficu samo jedno značenje. One su pozna-vale svoju Natašu i strah šta će biti s njom kad **TO** čuje zaglušio je u njima svako saosećanje prema tome čoveku, koga su obe volele.

— Nataša. još ne zna; ali on ide s nama — reče Sonja.

— Ti kažeš da je na samrti? Sonja potvrđi glavom. Grofica zagrli Sonju i zaplaka.

ŽPutevi su Gospodnji nedostizni!^ — pomisli ona, opažajući da ce u svemu što ce sad dogača počela da javlja svemogućna ruka božja, koja ce ranije skrivala od ljudskog pogleda.

— E, mama, sve je gotovo. A o čemu to gorovite? — upita vesela lica Nataša, koja utrča u sobu.

— Ni o čemu — reče grofica. — Kad je gotovo, onda hajdemo.

I grofica ce naže nad svoju torbicu, da sa-krije zabunu. Sonja zagrli Natašu i poljubi je. Nataša pogleda upitno u nju.

— Šta ti je? Šta ce dogodilo?

— Ništa . . . nije ništa . . .

Valjda nešto vrlo r&avo no mene? Šta je? pitala je osetl.iva Nataša.

Sonja uzdahnu i ništa joj ne odgovori. U sa-lon učoše grof, Peća, madame Schoss, Mayra Ku-zminjišna i Vasilič, zatvorile vrata, svi se-doše i, ne gledajući jedno u drugo, posedoše ne-**koljiko** sekunada ēuteći.

Grof prvi ustade, uzdahnu duboko i prekrsti pred ikonom. Svi učiniše to isto. Zatim grof **cvl^** Mavru Kuzminjišnu i Vasiliča, koji U ostajali u Moskvi i, dok su ra oni hvatali za

^ i mir 1P

ruk u ljubili u rame, on ih je lagano tapkao ru. **KOM** no plećima i gororio im nešto nejasno, A.U.-bazno i umirljivo. Grofica je otisla u sobu sa ikonama i Sonja ju je našla tamo gde kleći pred ikonama koje su ostale još na zidu. (Najdrago-cenije no porodičnom predanju ikone poneli su sobom.)

Ha vratima i u dvorištu oprاشtali su ce sa onima što ostaju ljudi s kinžalima i sabljama, kojima ih je Peća naoružao, s pantalonama za-vučenim u čizme i dobro utegnuti kaišima i no-jasevima.

Kao što **TO** uvek biva kad ce odlazi, mnogo štošta bilo je zaboravлено i nije natovareno kao što treba, i dva poslužitelja stajala su dugo sa obe strane kod otvorenih vratnaca i papučica na kočijama, spremni da pomognu grofici da ce smesti, dok su sluškinje dotrčale s jastucima i svežnjevima iz kuće do kočija, do kola, do bričke, i natrag.

— Večito sve zaborave! — gorovila je gro-fica. — Pa zar ne znaš da ne mogu ovako da sedim!

I Aunjaša steže zube, na, ne odgovarajući ni-šta i posti&ena, jurnu u kočije da popravi se-dište.

— Ah, ovaj narod! — govorio je grof, vrteći glavom.

Stari kočijaš Jefim, jedini s kojim ce grofica odvažila da ide, sedeo je visoko na svom sedištu i nije ce čak ni obzirao na ono što ce radi iza njega. On je iz tridesetogodišnjeg is-kustva znao da mu neće skoro reći: žHajde u ime boga!ž na i kad kažu, još će ra dvaput zaustav-Aati i slati no zaboravljene stvari, a posle toga zaustaviće ra još jedanput, i grofica će sama iz-viriti na prozor i zakleti ra bogom da tera pažd^ivije na nizbrdicama. On je to znao i zato je strpljivije od svojih konja (a naročito od levaka, ri&ana Sokola, koji je kopao nogom i žvakao Bem) čekao šta će biti. Jedva jednom svi pose-daše; papučice sklopiše i uvukoše u kočije, vratanca ce zalupiše, poslaše no neku kutiju, grofica izviri i reče da treba poći. Tada Jefim lagano skide kapu sa glave i poče da ce krsti. Forajter i sve sluge učiniše lo isto.

— Hajd, u ime boga! — reče Jefim kad natače ^du — polazi! — Forajter krenu. Dešnjak zateže amove, secnuše ce visoke opruge i zanjiha ce koš. Lakej u hodu skoči na sedište kod kočijaša. Trucnuše ce kočije pri izlasku iz dvorišta na neravnu kaldrmu, isTo tako trucnuše ce i ostali ekipaži i povorka kola krenu naviše ulicom. U kočijama, kolima i brički svi su ce prekrstili prema crkvi. Sluge koje su ostajale u Moskvi išle su sa obe strane pored ekipaža i pratile ih.

Nataša je retko kad osećala toliku radost kao što je osećala sad sedeći u kočijama pored grofice i gledajući kako lagano promiču pored nje zidovi ostavl:ene, uznemirene Moskve. Ona je izvirivala ponekad na prozor i gledala nazad i napred na dugu povorku kola s ranjenicima koja su išla pred njima. Gotovo ispred svih videla je podignut koš na kolima kneza Andreje. Ona nije znala KO je u njima, a svaki put, bacajući pogled na povorku, tražila je očima ta koda. Znala je Da su ona bila ispred svih.

U Kudrinu, iz Nikitske, od Presne, od Podno-vinskog sastade ce nekoliko takvih povorki kao ^to je bila povorka Rostovih, a niz Sadovu išli U u dva reda ekipaži i kola.

Kad su obilazili Suharevu kulu, Nataša, koja Radoznao i brzo razgledala onaj svet što ce vozio i išao, odjedanput radosno i začućeno uz-viknu:

— Bože! Mama, Sonja, pogledajte, to je on!

— Ko? Ko?

— Gledajte, bogami Bezuhov! — reče Nataša izvirujući na prozor i gledajući u visokog de-belog čoveka u kočijaškom kaftanu, očevidno, no hodu i no držanju, prerušenog gospodina, koji s nekim žutim či^icom bez brade u čupavom ši-njelu npi^e pod svod Suhareve kule. — Tako mi boga, Bezuhov u kaftanu, s nekakvim matorim slu-roM. Jest, bogami — govorila je Nataša. — Gle-dajte, gledajte!

— Ta nije, **TO** nije on. Zar je mogućno, takve gluposti!

— Mama — povika Nataša — dajem glavu da mi ce odseče ako nije on. Ja vas uveravam. Stani, stani! — viknu ona kočijaš.

Ali ce kočijaš ne mogade zaustaviti zato što iz Meštanske ulice iziće još kola i ekipaža, **na** povikaše na Rostove da idu, da ne zadržavaju druge.

I doista, mada već beše dalje nego malopre, svi Rostovi ugledaše Pjera, ili čoveka neobično nalik na Pjera, u kočijaškom kaftanu, kako ide ulicom pognute glave i ozbiljna izgleda, pored jed-**Hor** malog starčića bez brade, koji je izgledao kao lakej. Taj čičica opazi kako viri iz kočija na njega jedno lice, na s poštovanjem dodirnu lakat Pjeru i nešto mu reče, pokazujući na kočije. Pjer dugo nije mogao da razume šta govori: toliko ce, kako je izgledalo, zaneo u svoje misli. Najzad, kad ra je razumeo, pogleda kuda mu starčić pokaza, **na** kad poznade Natašu, on istog trenutka, predajući ce prvom utisku, **no&e** brzo kočijama. Ali kad pro&e desetak koraka, on ce, svakako, seti nečeg, na zastade.

Nataša, koja je pomolila glavu iz kočija, smešila ce na njega Aubazno i malo podsmešljivo.

— Ta hodite, Petre Kiriliču! Poznali smo vas! To je čudnovato! — vikala je ona, pružajući mu ruku — Kako ste ce to prerušili! Zašto ste **TO** učinili?

Pjer uze pruženu ruku i u hodu (jer su kočije išle dale) pol^ubi je nevešto.

— Šta je **TO** s vama, grofe? — upita grofica začu&eno i bolećivo.

— Šta? Šta? Zašto? Nemojte me pitati — reče Pjer, na ce osvrte na Natašu, čiji ra je vedar i veseo pogled (on je to osećao, iako nije gledao u nju) ogrevao svojom draži.

— Šta čete vi, zar ostajete u Moskvi? Pjer poćuta malo.

— U Moskvi? — reče on upitno. — Da, u Mo-skvi. Zbogom!

— Oh, kako bih volela da sam muško, odmah bih ostala s vama! Oh, kako je to lepo! — reče Nataša. — Mama, ako dopuštate, ja ču ostati.

Pjer rasejano pogleda u Natašu i htede nešto da kaže, ali ra grofica prekide:

— Čuli smo da ste bili u borbi?

— Da, bio sam — odgovori Pjer. — Sutra će biti opet borba... — poče on, ali ra Nataša prekide.

Ali šta je vama, grofe? Tako ste ce pro-menili...

— Ah, ne pitajte me, ne pitajte, ni ja sam ne znam. Sutra... Ali ne, ne! Zbogom, zbogom! — reče

— Strašno vreme!

I odvoji ce od kočija, na ode na trotoar. TA^{ft}
-"ⁱ"^{UGO} izvirivala kroz prozor, J^{Dada} u njega
lubazno i smešila ce radosno i malo podsmešAivo.

4m

Otkako je iščezao iz svoje kuće, Pjer je već drugi dan stanovao u praznom stanu pokojnog Baz-dejeva. A evo kako ce to dogodilo.

Kad ce probudio sutradan posle povratka u Moskvu i vi&enja s grofom Rastopčinom, Pjer zadugo nije mogao da razabere gde je i šta hoće od njega. Kad su mu, pored imena ostalih ličnosti što su ra čekale u sobi za primanje, javili da ra čeka još nekakav Francuz koji je doneo pismo od grofice Jelene Vasiljevne, njega je odjedanput obu-zela ona zbumjenost i nepouzdanost kojoj ce on obično podavao. Njemu ce odjedanput učinilo da je sad sve svršeno, da ce sve pobrkalo, sve sru-šilo, da nema ni pravog ni krivog, da više ni-šta neće biti, i da nema nikavog izlaza iz tog položaja. On je, osmehujući ce neprirodno i mrmljajući nešto, čas sedao na divan kao bes-pomoćan čovek, čas ustajao, prilazio vratima i virio kroz rupicu u sobu za primanje, na bi mah-nuo rukama, vratio ce nazad i uzeo knjigu. Glavni sluga je došao no drugi put da javi Pjeru kako onaj Francuz što je doneo pismo od grofice veoma želi da ce vidi s njim bar na trenutak i kako su dolazili od udovice J. A. Bazdejeva i molili da on primi knjige, jer je gospo&a Baz-dejeva otišla u selo.

— Ah, da, odmah ču, pričekaj . . . Ali nemoj, ne-moj; idi, kaži da hU sad doći — rekao je Pjer glavnom služi.

Ali čim je sluga izišao, Pjer uze šešir, koji mu je stajao na stolu i izi&e iz kabineta na zadnja vrata. U hodniku nije bilo nikog. Pjer je prošao hodnikom do stepenica, na je, mršteći ce i trlja-jući ce no čelu obema rukama, sišao do prvog od-morišta na stepenicama. Vratar je stajao na glav-nim vratima. Sa odmorišta na koje ce Pjer spustio vodile su druge stepenice na zadnji izlaz. Pjer je pošao no njima i izišao u dvorište. Nije ra niko video. Ali na ulici, čim je izišao na kapiju, kočijaši koji su stajali sa ekipažima i pokućar ugledali su gospodina i skinuli pred njim kape. Kad je Pjer video da su u njega uprli poglede, on je učinio kao noj koji sakrije glavu u džbun da ra ne vide; oborio je glavu, ubrzao korake i pošao ulicom.

Od svih poslova koji su to jutro čekali Pjera, činilo mu ce da je najpreče da pretrese knjige i hartije Josifa Aleksejevića.

On uze prvog kočijaša na koga je naišao i naredi mu da tera na Patrijaršijske ribnjake, gde je bila kuća udovice Bazdejeva.

Osvrćući ce neprestano na povorke kola koja su sa svih strana izlazila iz Moskve i namešta-jući ce, onako debeo, da ne spadne sa starih kola koja su jako tutnjala, Pjer je, razgovarajući s ko-čijatem, osećao neku radost sličnu onoj koju oseća čačić kada pobegne iz škole.

Kočijaš mu je pričao kako toga dana primaju u Kremlju oružje i kako će sutra isterati sav narod iza Trobrdskog čerma, i kako će tamo biti velika bitka.

Kad je Pjer stigao na Patrijaršijske ribnjake, on naće kuću Bázdejeva, u koju odavno nije dola-zio. Prišao je vratancima. Ha njegovo kucanje iz-išao je Gerasim, onaj isti žuti, čosavi starčić. **Kora** je Pjer npe pet godina video u Toršku sa Josifom Aleksejevićem.

— Je li kod kuće? — upita Pjer.

Zbog sadašnjih prilika, vaša svetlosti, tišla je Sofija Aanilovna s decom u selo Tor-škovsko.

*- Ja ču ipak ući, treba da razgledam knjige -rekaotuje Pjer.

— Izvolite, molim vas, brat pokojnog gospo-dina — Bog da ra prosti! — Makar Aleksejevič ostao je kod kuće, ali je, kao što izvolite znati, bolestan — reče stari sluga.

Makar Aleksejevič bio je, kao što je Pjer znao, polulud brat Josifa Aleksejeviča i strašno ce opijao.

— Da, da, znam. Hajdemo, hajdemo... — reče Pjer i Ube u kuću.

U predsoblju je stajao visok, čelav starac u halatu, crvenog nosa i u kaljačama na bosim no-gama; kad je ugledao Pjera, on promrmlja nešto **Autito** i ode u hodnik.

— Bio je veoma pametan, a sad je, kao što izvolite videti, oslabio — reče Gerasim. — Je li no volji u kabinet? — Pjer klimnu glavom. — Kako je kabinet zapečaćen, tako je i ostao. Sofija Danilovna zapovedila je da damo knjige ako do&ce neko od vas.

Pjer u&e u onaj isti mračni kabinet u koji je za života svog dobrotvora ulazio sa onakvim uz-bućenjem. Sad je taj kabinet, prašljiv i nedirnut otkako je umro Josif Aleksejevič, bio još mrač-niji.

Gerasim je otvorio jedno krilo prozora i iz-išao iz sobe na prstima. Pjer je razgledao sav kabinet, prišao ormaru u kome su bili rukopisi i izvadio jednu od nekad najvažnijih svetinja masonske. To su bili originali škotskih sta-tuta s primedbama i tumačenjem njegovog dobrotvora. Pjer je ceo za prašnjavi pisaći sto i metnuo preda ce rukopise, otvarao ih, sklapao i najzad ih odgurnuo od sebe, na naslonio glavu na ruku i zamislio ce.

Gerasim je nekodiko puta oprezno zavirivao u kabinet i video kako Pjer sedi sve u onom istom položaju. Prošlo je više od dva sata. Gerasim ce **vcvAHO Aa** šušne pred vratima, kako bi obratio na sebe pažnju Pjerovu. Pjer **ra** nije čuo.

— Zapovedate li da otpustimo kočijaša?

— Ah, da — rekao je Pjer prenuvši ce i brzo ustajući. — Slušaj — dodao je, **na** uzeo Gerasima za dugme na kaputu i sjajnim, vlažnim, unezvere-nim očima pogledao odozgo u čičicu. — Slušaj, ti znaš da će sutra biti bitka ...

— Kažu — odgovorio je Gerasim.

— Molim te, nemoj nikom reći ko sam **ja**. I uradi što ti kažem ...

— Razumem — reče Gerasim. — Zapovedate li da ručate?

— He; nego mi treba nešto drugo. Treba mi **ssAačko** odelo i jedan pištolj — reče Pjer i iznenadno pocrvene.

— Razumem — reče Gerasim, pošto malo pro-misli.

Sav ostatak toga dana proveo je Pjer sam u kabinetu svog dobrotvora, hodajući uznemireno iz jednog ugla u drugi, i kao što je Gerasim čuo, razgovarajući nešto sa samim sobom; a noćio je na **postsAi** koja mu je tu nameštena.

Gerasim je, kao sluga koji je u svom veku video mnogo neobičnih stvari, primio preseljavanje Pje-rovo bez čućenja i izgledalo je da je bio zadovo-**Aan** što je imao koga da uslužuje. On je odmah to veće nabavio Pjeru kaftan i šubar, ne pitajući ce ni sam šta će mu to i obećao da mu sutra do-bavi i traženi pištolj. Makar Aleksejevič, vu-kući svoje kal.ače, prilazio je tog večera dvaput vratima, tu ce zaustavljao i gledao u Pjera s nekim umiljavanjem. Ali čim bi ce Pjer osvrnuo k njemu, on ce stidljivo i **Autito** uvijao u svoj halat, **na** brzo odlazio. **Gepa** ^^^ ~~~~' ^ ^ očijaškom kaftanu, koji mu je rasim nabavio i ispario, išao s njim da kupi ^^^**šggooA** kod Suhareve kude, sreо je Rostove.

HohU 1.septembra izdata je Kutuzovljeva zapo-vest da ruska vojska odstupa preko Moskve na rjazanski drum.

Prve trupe krenule su noću. Trupe, dok su išle noću, nisu ce žurile i maršovale su po-lagano i ozbiljno; ali kad su ce u svanuće pribli-žile Dorogomilovskom mostu, ugledale su pred sobom na drugoj strani beskrajne mase vojske, koje su ce tiskale, hitale preko mosta, na onoj stranni mase **KO** je su odmicale i zakrčile ulice i sokaciće, a za sobom mase koje su navaljivale napred. I u vojsci zavlada bezrazložna žurba i uzbuna. Sve pojuri napred ka mostu, na most, na brodove i u čamce. Kutuzov je naredio da ra prevezu za-obilaznim ulicama na onu stranu Moskve.

Oko 10 sati izjutra 2. septembra ostale su u Dorogomilovskom predgrađu samo trupe iz za-štitnice. Armija je već bila na onoj strani reke Moskve i izvan Moskve.

Y isto vreme, u 10 sati izjutra 2. septembra, stajao je Napoleon meću svojim trupama na Po-klonskom Brdu i gledao prizor koji ce pred njim pruža. Počevši od 26. avgusta na do 2. septembra, od borodinske bitke na do ulaska neprijateljevog u Moskvu, preko cele te uzbucene, te nezaboravne nedele, bilo je ono neobično jesenje vreme, kome ce uvek l^udi dive, ono vreme kad nisko sunce greje jače nego u proleće, kad sve blista u retkom, čistom vazduhu takо da oči zasenjuje, kad ce grudi snaže i oporavlaju, udišući jesenji mirisav vaz-duh, kad noći čak bivaju tople i kad u tim tam-nim, toplim noćima padaju s neba zlatne zvezde, plašeći i veseli neprestano čoveka.

Y 10 sati izjutra 2. septembra bilo je takvo vreme. Jutarnji blesak bio je čaroban. Gledana s Poklonskog Brda, Moskva ce beše prostrla široko sa svojom rekom, svojim vrtovima i cr-kvama i, činilo ce, živila svojim

običnim ži-votom, trepereći kao zvezde svojim kubetima pod sunčanim zracima.

Kad je Napoleon ugledao taj neobičan grad s nevićenim oblicima neobične arhitekture, on je osetio onu malo zavidljivu i nemirnu radozna-lost što je osete ljudi kad vide oblike tućeg života koji ne haje za njih. Očevidno, taj grad je živeo **CBOAi** snagom svoga života. Po onim zna-cima koji ce ne mogu definisati a no kojima ce na daljini pouzdano raspoznaće živo telo od mrt-voga, Napoleon je s Poklonskog Brda video tre-perenje života u gradu i čisto osećao kako to veliko i lepo telo diše.

Svaki Rus, kad pogleda Moskvu, oseća da je ona mati; svaki tučinac, kad je pogleda i ne zna njen materinski značaj, mora da oseti ženski karak-ter toga grada i Napoleon ra je osetio.

— Cette vilie asiatique aux innombrables egiises, Moscou ia sainte. La voila done enfin, cette fameuse viHe! 11 etait temps* — rekao je Napoleon, na sjahao c konja i naredio da ce raširi pred njim plan te Moscou i zovnuo tumača Lelorme d'IdeviHe. — »Une ville occupee par l'ennemi ressemble a une fille qui a perdu son honneur«^ — mislio je on (kao što je **to** i rekao Tučkovu u Smolensku). I on je s tog gledišta gledao kako leži pred njim istočna lepotica, koju dotle nikad nije video. I njemu samom bilo je čudno što ce najzad ispu-nila njegova davnašnja želja, koja mu je izgledala neostvarljiva. Prema jasnoj, jutarnjoj svetlosti

F-BCT
azijatski grad s nebrojenim crkvama,
Beh vreme^^^ čuvenog grada! I bilo je
Devojku^^ *^ji neprijatsA zauzme lići na obeščaćenu
gledao je čas grad, čas plan, na **npoBep^tBao** pojedi-nosti
grada a to što je znao pouzdano da **ra** je osvojio i
uzbućivalo ra je i plašilo.

zar je moglo biti drukčije?« — pomislio je. ŽEto, ta prestonica leži pod mojim nogama i čeka svoju sudbinu. Gde li je sad Aleksandar i šta on misli? Neobičan, lep, veličastven grad! I ovaj trenutak je neobičan i veličanstven! Kako li im sad izgledam!ž — pomisli on na svoje voj-nike. ^Eto nagrade svim tim slabovernicima — pomisli osvrćući ce na svoje bliske saradnike i na trupe koje su ce primicale i postrojavade. ŽJedna moja reč, jedan pokret moje ruke, **na** je pro-pala ta drevna prestonica des Czars. Mais **ma clémence est toujours prompte & descendre sur les vaincus.**' Treba da budem velikodušan i istinski veliki . . . Ali ne, nije istina da sam **ja** u Moskvu, sinu mu odjedanput u glavi. ^Ipak, eto je gde leži pred mojim nogama, blistajući i trepereći zlat-nim kubetima i krstovima pod sunčanim zracima. Nego, **ja** ēu je poštetedi. Ha drevnim spomeni-cima varvarstva i despotizma ispisaću uzvišene reči pravičnosti i **MHAOcpba** ... Aleksandra ēe upravo TO najviše zaboleti, znam **ja** njega.« (Na-poleonu ce činilo da je glavni uzrok onom što ce doga&a u njegovoj ličnoj borbi sa Aleksandrom.)

visina Kremlja — da, to je Kremlj, da — daću im pravične zakone, pokazaću im šta je istinska civilizacija,

nagnaću pokolenja tih bojara da s ljubavlju pominju ime svog osvajača. Kazaću depu-taciji kako nisam želeo niti želim rat; kako sam ratovao samo s lažnom politikom njihovog dvora; kako volim i poštujem Aleksandra i kako će u Moskvi primiti uslove mira dostoje mene i mojih naroda. Ja ce neću koristiti ratnom sre-hoM da ponizim vladaoca koga poštujem. i^Bo-

* Ali ce moja milost uvek brzo izliva na pobećene.

iapH₄ — reći će im — ^ja ne želim rat, nego želim mir i blagostanje svih mojih podanikaž. Uostalom, ja znam da će me njihovo prisustvo odu-ševiti, na će im govoriti kao što i uvek go-vorim: jasno, svečano i dostojanstveno. Ali zar je istina da sam ja u Moskvi? Da, eno je!*

Qu'on m'amene les bovards!* — obrati ce on svojoj sviti. Jedan general sa sjajnom svitom otrča odmah no bojare.

ProšAO je dva sata. Napoleon je doručkovaao i opet stajao na onom istom mestu na Poklonskom Brdu, očekujući deputaciju. Besedu bojarima već je jasno sastavio u svojoj pameti. Ta je beseda bila puna drstjanstva i veličine **kako** je Napo-leon shvatio.

Onaj ton velikodušnosti, s kojim je Napoleon nameravaao da postupa u Moskvi, beše ra zaneo. On je u mašti odre&ivao dane za reunion dans le ra-lais des Czars/ gde su ce morali sastajati ruski velikaši s velikašima francuskog imperatora. Postavljaao je u mislima takvog gubernatora koji bi **umeo** da zadobije stanovništvo. Kad je doznaao da u Moskvi ima mnogo dobrotvornih zavoda, on je u mašti odlučio da sve te zavode obaspe svojim milostima. Mislio je da u Moskvi treba biti carski milostiv, kao što je u Africi trebalo sedeti sa burnusom u džamiji. I, da bi sasvim ganuo srca Rusima, on je, kao i svaki Francuz **koJi ne može** da zamisli ništa osećajno dok ma chere, ma tendre, ma pa uvre mčre,' odlučio kako he zapovediti da ce na tim svim zavodima napiše krupnim slovima: Etabhs-segment dgdie & ma chere mere?' Ali ne, nego pro-

j Nek mi ce dovedu bojari!,
U carskom dvoru.
4 ^^!U. ARagu, moju nežnu, moju jadnu majku. -^od
posvećen mojoj miloj majci.

sto: Maison de ma Mere' — odluci on u sebi. žAli zar sam ja baš u Moskvi? Da, eto je pred me nom; nego, što ce toliko zadrža gradska deputacija?^ — pomisli on.

Dotle su ce u zadnjim redovima svite impera-torove šapatom i uzbuceno dogovarali njegovi generali i maršali. Oni što su otišli no depu-taciju vratili su ce i doneli glas kako je Moskva pusta, kako su ce svi uklonili i otišli iz nje. Ti ljudi koji su ce dogovarali behu bledi i uzne-mireni. NJih nije plašilo to što su stanovnici ostavili Moskvu (ma koliko da je taj dogaćaj iz-gledao važan), nego ih je plašilo na koji će način kazati to imperatoru, na koji će mu način, a da ne dovedu njegovo veličanstvo u onaj strašni položaj što ra Francuzi zovu odicule/ javiti da je uzalud čekao tako dugo bojare i da su u gradu pijane rulje, niko više. Jedni su govorili da je

trebalo pošto-poto iskupiti kakvu god deputa-ciju, drugi su pobijali to mišljenje i tvrdili kako treba oprezno i mudro pripremiti impera-tora, na mu reći istinu.

— N' faudra le lui dire tout de meme...! — rovorahu gospoda iz svite. Mais messieurs ..

Položaj beše utoliko teži što je imperator, krojeći u pameti planove o svojoj velikodus-nosti, strpljivo hodao tamo-amo ispred moskov-skog plana i ponekad pogledao ispod šake na moskovski drum i osmehivao ce veselo i ponosito.

— Mais c'est impossible.. / — govorahu ro-spoda iz svite, sležući ramenima i ne usućujući ce da izgovore onu strašnu reč: Ie ridicule, na koju su pomišljali.

' Dom moje majke.

^ Smešan.

' Treba mu TO ipak kazati... Ali, gospodo... ^ Ali TO nije mogućno...

Utom imperator, koji beše sustao od uzalud-nog čekanja i koji je svojim glumačkim čulom opazio da veličanstveni trenutak koji ce oteže i suviše Augo počinje da gubi svoju veličanstve-nost, dade rukom znak. Grunu usamljen pucanj sig-nalnog topa i vojska, koja beše s raznih strana opasala Moskvu, krenu u Moskvu na tverski, ka-luški i dorogomilovski čeram. Trupe su išle sve brže i brže, prestižući jedna drugu, trkom i kasom, gubeći ce u oblacima prašine koju su podigle i prolamajući vazduh urnebesnim uAvi-cima, slivenim u vrevu.

Zanet kretanjem trupa, Napoleon je dojahaо s njima do dorogomilovskog čerma, ali ce tu opet zaustavio, sjahao s konja i dugo hodao pored kar-mekoleškog nasipa, čekajući deputaciju.

XX

Moskva je me&utim bila pusta. Bilo je u njoj još ljudi, ostao je u njoj još pedeseti deo od svih ranijih stanovnika, ali je bila pusta. Bila je pusta kao što biva košnica koja izumre kad ostane bez matice.

U košnici bez matice već nema života, ali na letimičan pogled ona izgleda živa onako isto kao i ostale košnice.

Kad ugreje sunce u podne, pčele lete oko koš-nice bez matice onako isto veselo kao i oko osta-lih živih košnica; isto onako iz nje zamiriše izdaleka med, onako isto uleću i izleću iz nje pčele. Ali treba samo dobro zagledati, na da čovek vidi kako u toj košnici već nema života. Pčele ne lete onako kao iz živih košnica, pčelar ne oseća onaj miris, ni ono bruhanje. Kad pčelar ucne u bolesnu košnicu, mesto prećašnjeg trenutnog, složnog odziva, mesto bruhanja desetina hiAda pčela, koje preteći izdižu zadnji deo trupa i brzim udaranjem svojih krila prave tu vazdušnu, životnu zuku, odziva mu ce nesložno zujanje, koje odjekuje na raznim mestima u praznoj košnici. Ha ACTO ne miriše, kao ranije, žestok, zagušljiv miris meda

i otrova, ne bije iz njega toplina punoće, nego ce s mirisom meda meša za-udaranje praznine i truleži. Kod lsta nema više onih stražarica koje su spremne da poginu bra-neći košnicu, koje podignu naviše zadnje delove trupa i oglašuju uzbunu. Nema više onog ujedna-čenog i tihog brujanja, onog radnog treperenja, koje liči na vrenje, nego ce čuje neskladan, nesložan huk nereda. U košnicu uteću i izleću iz nje plašljivo i lukavo crne, **duguAaste**, umazane medom pčele kradljivice; one ne žacaju, nego iz-miču od opasnosti. Ranije su pčele utele samo s tovarom, a izletale prazne, a sad izleću s tova-rom. Pčelar otvara donji okvir i zagleda u donji deo košnice. Mesto čitavih do dna otegnutih niskih crnih, od rada umornih, sočnih pčela koje ce drže jedna za drugu nogama i s neprekidnim radnim šapatom vuku voština — tumaraju rastu-reno no dnu i no zidovima košnice malaksale, izmršale pčele. Mesto čisto ulepljenog i kri-lima pometenog poda, leže na dnu mrve voštine, **pčelinji** izmet, obamrle pčele koje jedva pomalo nožicama i neuklonjene sasvim mrtve pčele.

Pčelar otvara gornji okvir i razgleda koš-nicu u vrhu. Mesto gustih redova pčela, koje po-krivaju sve razmake između saća te greju ul.eve, vidi on veštačku, složenu izradu satova, ali ne u onakvoj čistoti kao ranije. Sve je zapušteno i umrljano. Kradljivice crne pčele jure brzo i lopovski no saću; domaće pčele, suve, kratke, mli-tave, kao da su ostarele, tumaraju lagano, nikom ne smetaju, ništa ne želete i izgubile su svest da

žive. Trutovi, stršleni, bumbari, leptiri vAapaJV će ludo o leto i o zidove košnice. Po-nekad ce izmebu voštine s mrtvim uljevima i meda čuje, s raznih strana, srdito zujanje; negde Ave pčele, no staroj navici i sećanju, čiste će-dicu i **brižAivo** zapinju i preko svoje snage, te odvlače u stranu mrtvu pčelu ili bumbara, ne zna-jući ni same zašto to čine. U drugom kutu druge dve stare pčele leno ce tuku, ili ce čiste, ili hrane jedna drugu, ne znajući ni same da li to čine ne-prijateljski ili prijateljski. Ha trećem mestu nagrnula gomila pčela na kakvu žrtvu na je bije i davi. I malaksala ili ubijena pčela pada odozgo sporo i lako kao nanepje na gomilu lešina. Pče-lar razvrne dve srednje voštine da vidi gnezdo. Mesto ranijih crnih krugova od hiljada pčela koje su ležale okrenute **Aeba** u le&a i čuvale uzvišene tajne svog ročenog dela, vidi pčelar stotine klonulih, poluživih i zarpalih ostataka od pčela. One su gotovo sve umrle ne znajući to i ležeći na svetinji koju su čuvale a koje već nema više. Od njih zaudara trulež i smrt. Samo ce neke od njih maknu, dignu ce, tromo polete i padnu neprijateA.u na ruku, a nisu kadre da ra žacnu i da tako poginu — ostale, mrtve, osipaju ce naniže lako kao ribl.a krl^ušt. Pčelar za-tvara okvir, zabeleži kredom košnicu, na, kad izabere vreme, razbijje je i spali.

Tako je Moskva bila prazna kad je Napoleon, umoran, nemiran i natmuren, hodao tamo-amo pored kamerkoleškog nasipa, očekujući, ono istina spoljašnje, ali, no njegovom shvatanju, no-trebno održavanje pristojnosti — deputaciju.

Po raznim krajevima Moskve micali su ce još A-UDi, bez ikakva smisla, držeći ce starih navika i ne shvatajući šta rade.

Kad su s potrebnom opreznošću javili Hano-[^]onu da je Moskva pusta, on je ljutito pogledao

[^]Rat a mir HI

u OHora što mu je to javio, na ce okrenuo i nasta-vio da hoda čuteći.

— Nek mi ce dovedu kola — rekao je. On sede u kočije zajedno s dežurnim a&utantom i poće u predgra&e.

—))Moscou deserte! Quel évenement invraisemblable!«[^] — govorio je sam sebi.

On nije otiašao u grad, nego odseo u jednoj ro stionici u Dorogomilovskom predgra&u. Le coup de thćatre avait rate.'

XXI

Ruske trupe su prolazile kroz Moskvu od dva sata noću na do dva sata posle podne i odvlačile sobom poslednje stanovnike koji su odlazili i ranjenike.

Dok je vojska prolazila, najveća je tiska bila na Kamenom, Moskovskom i Jauskom mostu.

Kad su ce trupe, koje ce behu razdvojile obila-zeći OKO Kremlja, sabile na Moskvoreckom i na Kamenom mostu, ogroman broj vojnika, koristeći ce tim zaustavljanjem i tiskanjem, vratio ce natrag od mostova, na su ce krišom i čutke provlačili pored crkve Vasilija Blaženog i na Borovičku kapiju natrag uzbrdo ka Crvenom trgu, jer su, od-nekud, namirisali da ce tamo može olako uzimati tu&e. Takva gomila l^udi beše, kao u radnjama s jevtinom robom, napunila Bazar no svim njegovim prolazima i prelazima. Ali ce nisu čuli npe-tvorno ljubazni glasovi prodavaca kojima zovu kupce, nije bilo raznosača ni šarene gomile ženskih kupaca — behu samo uniforme i šinjeli

' **Moskva pusta! Kakav neverovatan doga&aj!** '
Rasplet komedije nije uspeo!

BoiHHKa bez pušaka, koji su čutke izlazili iz Aućana natovareni, a ulazili u njih praznih šaka. Togovci i prodavci monopolisane robe (a njih bine malo) išli su kao izgubljeni izme&u voj-nika otvarali i zatvaradi svoje dućane, na i oni s momcima odnosili nekud svoju robu. Ha trgu kod Bazara stajali su dobošari i pozivali na zbor. Ali TO dobovanje nije nagonilo vojnike pl.ačkaše da kao ranije potrče na poziv, nego ih ie naprotiv, gonilo da beže dalje od doboša. Po dućanima i no prolazima videli su ce me&u voj-nicima Audi u sivim kaftanima i sa obrijanim glavama. Dva oficira, jedan sa ešarpom preko mundira, na mršavom, tamnom zelenku, drugi u šinjelu, peške,

stajali su na utlu Iljinke i o nečem razgovarali. Treći oficir dojaha k njima.

— General je naredio da ce odmah, pošto-poto, isteraju svi. Šta je to, to ninašta ne liči! Po-Aovina ljudi rasturila ce.

— Kuda ćeš ti? ... Kuda čete vi? ... — viknu on na tri pešaka koji bez pušaka i, prikupivši skutove od šinjela, promakoše pored njega u du-ćane. — Stojte, hulje!

— Pa eto, izvolite ih vi iskupiti — odgovori drugi oficir. — He možeš ih iskupiti; treba ići brže, da ce poslednji ne raziću, i to je sve!

— A kako ćeš ići, kad su onamo stali, sabili ce na mostu i ne miču ce? A kako bi bilo da met-nemo lanac, da ce zadnji ne razbegnu?

— Pa idite tamo! Tepaj ih napolje! — viknu stariji oficir.

Oficir sa emapnoM si&e s konja, zovnu dobo-šara, na Ube s njim zajedno pod svodove. Nekoliko vojnika nagoše da beže u gomili. Jedan trgovac s crvenim bubuljicama **no** obrazima oko nosa, sa mirno-nepokolebljivim izrazom račundžije na svom Uhranjenom licu, **npnbe** brzo i malo kicoški ofi-Cnru, razmahujući rukama.

— Vaše blagorodstvo — reče on — smilujte ce, zaštite nas. Mi ce ne osvrćemo na sitnice mi ćemo drage volje! Ako izvolevate, za plemenit-Tor čoveka iznećemo odmah makar i dva komada čoje, sa zadovoljstvom! Mi imamo osećanja, ali ovo je prosto pljačka! Molim vas! Da je da ce na-mesti straža, ili kad bi bar dali da zatvo-rimo...

Nekoliko trgovaca iskupiše ce oko oficira.

— E! zalud je govoriti — reče jedan od njihj suvonjav i strogog izgleda. — Kud ode june nek ide i uže. Neka uzme što ko hoće! — I energično mahnu rukom, na ce okrete iskosa prema oficiru.

— Lako je tebi govoriti, Ivane Sidoriču — reče srdito prvi trgovac. — Izvolite vi, vaše blagorodstvo.

— Šta lako govoriti! — viknu onaj suvo-njavi. — Ja imam ovde u tri dućana na sto hiljada robe. Zar ćeš sačuvati kad vojska ode. Hej, ljudi, silom ce ne može ništa!

— Izvolite, vaše blagorodstvo — reče prvi trgovac i pokloni ce.

Oficir je stajao u nedoumici i na njemu ce videlo da ce koleba.

— Pa šta ce mene tiče! — viknu odjedanput i **no&e** brzim korakom napred pored dućana.

U jednom otvorenom dućanu čuše ce udarci i psovka, i upravo kad mu ce oficir približi, izlete na vrata izbačen čovek u sivom dugom kaputu i sa obrijanom glavom.

Taj čovek ce saže i potrča pored trgovaca i oficira. Oficir napade na vojнике koji su bili u dućanu. Ali ce u taj mah ču strahovita vika ogromne gomile na Moskovskom mostu i oficir istrča na trg.

— Šta je **TO**? Šta je to? — upitao je on, adi je njegov drug već jurio onamo odakle ce čula vika, pored crkve

Vasilija Blaženog. Oficir užiša konja i pođe za njim. Kad će približio mostu, vide dva topa skinuta s prednjaka, pešadiju kako ide preko mosta, nekoliko izvrnutih seljačkih kola, nekoliko poplašenih lica i vojнике kako će smeju. Kod topova stajala su jedna kola s dva vnoerHTa konja. Za kolima iza točkova pribila će četiri hrta s litrima. Ha kolima beše čitavo brdo stvari, a čak na vrhu, pored jednog dečjeg stočića sa cavišem izvrnutim nogama, sedela je neka žena i očajno cvilela da uši probije. Drugovi ispričaše oficiru da će gomila dere i da žena civili zato što je general Jermolov, kad je naišao na tu gomilu i video kako će vojnici razilaze no dućanima a gomile stanovnika za-krčile most, naredio da će skinu topovi s prednjaka i nameste tako kao da he pucati na most. Gomila je preturajući kola, gnječeći jedno drugo, derući „očajno“ i gurajući ce, očistila most i vojska je krenula napred.

XXII

Mećutim u samom gradu bilo je pusto. Po uli-cama nije bilo gotovo nikog. Sve kapije i dućani behu zatvoreni; ponegde će oko krčmi čula usam-ljenia vika ili pijano pevanje. Niko će nije vozio ulicama, a retko su će čuli koraci pešaka. U Po-varskoj ulici bilo je sasvim tiho i pusto. Ha ogromnom dvorištu KUhe Rostovih ležale su ogrizine sena, balega iza povorke kola koja su otisla, a nijeće video nijedan čovek. U kubi ostovih, koja je ostala sa svim svojim pokućanstvom, behu samo dve duše u velikom salonu. To ehu pokućar Ignjat i služinče Miška, unuk asilićev, koji je ostao s dedom u Moskviji.

Miška je otvorio klavikorde, na svirao u njih jednim prstom. Pokućar je stajao ijeA velikim ogleda-lom podbočivši ce i osmehujući ce radosno.

— Eto umem! A? Čika Ignjate! — upita dečko i poče odjedanput da udara obema rukama no dir-kama.

— E, gle ti sad! — odgovori Ignjat, gledajući kako ce njegovo lice u ogledalu sve više i više smeši.

— Bezdušnici! Pravi bezdušnici! — će ce pozadi glas Mavre Kuzminjišne, koja beše pola-gano ušla. — Ovaj zvekan još ce kezi! Zar vam je TO nocao? Onamo nije ništa spremeno, Vasilič s nogu spade. A, čekajte samo!

Ignjat poče da namešta nojac i prestade da ce osmehuje, na pokorno obori oči i izide iz sobe.

— Tetice ja polako — reče dečko.

— Daću ja tebi polako. Obešenjače jedan! — viknu Mavra Kuzminjišna i zamahnu na njega rukom. — Idi pristavi dedi samovar.

Mavra Kuzminjišna obrisa prašinu, zatvori Jklavikorde, na, uzdahnuvši duboko, izide iz sa-lona i zatvori vrata.

Kad je Mavra Kuzminjišna izišla u dvorište, ona ce zamislila kuda će sad: da li da ide Vasi-liču da piće čaj, ili da ide u ostavu na da sredi ono što još nije bilo srećeno.

Ha mirnoj ulici čuše ce brzi koraci. Koraci zastadoše na maloj kapiji; skakavica poče da lupa pod nečijom rukom, koja pokušavaše da otvorit.

Mavra Kuzminjišna priče kapiji i upita:

— Kora tražite?

— Grofa, grofa II!u-Andrejeviča Rostova.

— A **KO** ste vi?

— Ja sam oficir. Treba da ce vidim s njim -* reče ruski prijatan i gospodski glas.

Mavra Kuzminjišna otvorit kapiju. I u dvo-oštete u&e oficir od svojih osamnaest godina, **LpvrAa** lica, nalik na Rostove.

* _L Otišli su, baćuška. Juče predveče izvoleli
otići — reče ljubazno Mavra Kuzminjišna.

Mladi oficir zastade na kapiji, kao premiš-l, ajući da li da **Ube** ili da ne u&e, **na** coknu **je**-zicom.

— Ux, kako me to ljuti! — reče. — Da sam došao
juče ... O, kako mi **je** žao! ...

Mavra Kuzminjišna razgledala **je**, me&utim, pažljivo
i bolećivo pozname **joj** crte Rostovljeve porodice na licu
tog mladića, i pocepan šinjel, i izlizane čizme na njemu.

— A šta će vam grof? — upita ona.

— Ali sad ... šta ču! — reče oficir jetko i prihvati
ce za kapiju, kao da hoće da ode.

On opet zastade neodlučno.

— Znate li? — reče odjedanput. — **Ja** sam grofu
pobaK, i on **je** uvek bio veoma dobar prema meni. Pa eto,
vidite (tu on pogleda svoj šinjel i čizme, smešeći ce
dobroćudno i veselo), i pocepao sam **ce**, a novaca uopšte
nemam; **na** sam hteo da zamodim grofa...

Mayra Kuzminjišna ne dade mu da završi.

— Čeknite, baćuška, jedan časak. Samo jedan časak
— reče **ona**.

I čim oficir odvoji ruku od kapije, Mavra **ce** okrete i
brzim staračkim hodom ode **u** zadnje dvorište u svoje
odeljenje.

Dok **je** Mavra Kuzminjišna špla **u** svoju sobu, oficir **ce**
šetao **no** dvorištu oborene glave i gledao u svoje prodrte
čizme lako **ce** osmehujući. ^Kako mi **je** žao što nisam
zatekao čpku. A ovo je krasna baka! Kud li to otrča?
Kako bih **ja** to doznao kojim mi **je** udicama bliže da
stignem koji **je** sad, svakako, blizu Rogoške **uAice?<**
mislio **je** dotle mladi oficir.

Mavra Kuzminjišna izi&e iza ugla noseći v rukama
bojažljivo i u isti mah odlučno savijenu maramu na
kocke. Kad ce približi na nekoliko koraka, ona razvi
maramu, izvadi iz nje belu novčanicu od dvadeset pet
rubarja i brzo je dade oficiru.

— Da je njegova svetlost kod kuće, on bi za-ce-lo
rodbinski, ali evo može ... zasad... — Mavra
Kuzminjišna ce zastide i zbuni. Ali ofi-cir ne odbi, nego
polako uze novčanicu i zahvali Mavri Kuzminjišnoj.

— Da je grof kod kuće... — govorila je Mavra Kuzminjišna pravdajući ce neprestano: — Pa zbogom, baćuška! Neka vas bog čuva! — reče Mavra Kuzmnnjišna klanjajući ce i ispraćajući ra. Oficir, osmehujući ce i vrteći glavom kao da ce sam sebi smeje, ode gotovo trkom niz puste ulice prema Jauskom mostu, da stigne svoj puk.

A Mavra Kuzminjišna stajala je još dugo vlažnih očiju pred zatvorenom kapijom, zamišljeno mahala glavom i osećala neočekivanu plimu materinske ljubavi i sažaljenja prema nepoznatom joj ofncirčiću.

XXIII

U jednoj nedozidanoj kući na Varvarki, u kojoj je pri zemlji bila rakidžinica, čuli su ce pijani uzvici i pesma. U maloj, prljavoj sobi, sedelo je no klupama pored stolova desetak fabričkih rad-nika. Svi su oni, pijani, znojavi, mutnih očiju, pevali nekakvu pesmu, naprežući ce i zinuviš što igda mogu. Pevali su nesložno, s trudom, s naporom, svakako ne zato što im ce pevalo, nego samo zato da pokažu kako su pijani i kako ce pro-vode. Jedan od njih, visok, plavokos momak u či-stoj, plavoj čujci, stajao im je više glava. N^e-

lice s finim, pravim nosom bilo bi lepo la MV ce tanke, skupl^ene usne nisu neprestano micale i da mu oči nisu bile mutne, namrštene i nepomične. On je stajao nad onima što su ne-vali i, videlo ce, beše nešto uvrteo sebi u glavu, jer je svečano i nezgrapno mahao iznad njihovih glava zasukanom do lakta belom rukom, trudeći ce da prl.ave prste neprirodno raširuje. Rukav nje-gove čujke spadao mu je neprestano, mladić ra je brižljivo ponovo zasukivao levom rukom, kao da je bilo nešto osobito važno u tome da ta bela, žilava ruka što maše bude neminovno gola. Usred pesme, u tremu pred vratima, čuli su ce uzvici tuče i udarci. Visoki momak mahnu rukom.

— Dosta! — viknu on zapovednički. — Tuča, deco! — i on iziće pred vrata, zasukujući nepre-stano rukav.

Fabrički radnici po&oše za njim. Radnici, koji su TO jutro pod BobcTBOM visokog momka pili v rakidžinici, doneli su rakidžiji kože iz fab-rike i zato im je dato vino. Kovači iz susednih kovačnica, kad su čuli vrevu u rakidžinici, po-mislili su da je rakidžinica silom obijena, na su hteli da upadnu u nju. Pred vratima ce zametnula tuča.

Rakidžija ce tukao na vratima s jednim kovačem i, upravo u trenutku kad su izišli fabrički radnici, kovač ce otrže od rakidžije i pade ni-čice na kaldrmu.

Arugi kovač nadirao je na vrata, naval.ujući prsima na rakipiju.

Momak sa zasukanim rukavom još u hodu udari no licu kovača koji je nadirao na vrata i suoovo povika:

— Aeco! Biju naše!

Utom ce diže sa zemlje onaj prvi kovač i, razmazujući krv no udarenom licu, povika plačno:

— Straža! Ubiše!... Čoveka ubiše! Braćo!

— Jao, Bože, ubiše namrtvo, ubiše **40Be:ta'** — zapomagala je nekakva žena, koja izi^e na obližnju kapiju.

Gomila svetine iskupi ce oko okrvavljenog kovača.

— Malo ti je što pljačkaš svet, što skidaš košulju s le&a — reče neko rakidžiji — nego si zar i čoveka ubio? Razbojniče?

Visoki momak stajao je na vratima i mutnim očima pogledao čas u rakidžiju, čas u kovače, kao da smišlja s kim ce sad treba tući.

— Bezdušniče! — viknu on odjedanput na rakidžiju. — Vežite ra, deco!

— Mene majci neće nikо da veže — viknu rakidžija, odgurnuviš ljude što jurnuše na njega, na smače kapu i baci je na zemlju. Kao da taj njegov postupak imabaše neki tajanstven, pun pretnje značaj, fabrički radnici koji behu opkolili rakidžiju stadoše ne znajući šta će.

— Ja, brajko, znam vrlo dobro šta je red. Ja ћu ići u policiju. Misliš, neću otići? Danas ne dadu nikom da čini razbojnička dela! — viknu rakidžija, dižući kapu.

— I otici ћu, videćeš! ... I otici ћu ... vi-dećeš! — ponoviše jedan za drugim rakidžija i visoki momak, na obojica kretoše zajedno napred ulicom.

Raskrvavljeni kovač išao je uporedo s njima. Fabrički radnici i drugi svet išli su iza njih, razgovarajući i vičući.

Ha uglu Marosejke, prema jednoj velikoj kući sa zatvorenim kapcima, na kojoj beše firma ne-kog čizmara, stajalo je dvadesetinu čizmara ne-veselih, mršavih, umornih, u halatima i podera-nim čujkama.

— Kad bi on narod razumeo kako valja! — govorio je jedan mršav zanatlija s retkom bradom

nabranim obrvama. — A ovako pio nam našu krv na kvit. Vukao nas za nos, vukao — cele ne-del^e. I sad nas dovukao dokraja, na strugnuo.

Kad ugleda svetinu i okrvavljenog čoveka, za-natlija koji je to govorio učuta i svi ce čizmari radoznalo pridružiše gomili itoja ce kretala.

— Kuda ide taj svet?

— Zna ce kuda, ide vlasti.

— Ama je li baš istina da naša vojska nije nadjačala?

— A kako si ti mislio! Slušaj šta svet go-vori.

Čula su ce pitanja i odgovori. Rakidžija ugrabi priliku kad ce gomila poče da uvećava, na za-ostade iza svetine i vradi ce svojoj rakidžinicu.

Visoki momak nije video da je nestalo njegovog neprijatelja, rakidžije, nego je, mašući golom rukom, neprekidno govorio i time obraćao na sebe opštu pažnju. Uz njega ce ponajviše tiskao svet, misleći da će on odgovoriti na pitanja koja su svakog zanimala.

— On da pokaže šta je red, on da pokaže šta je zakon, za to je postavl!ena vlast! Je li tako, braćo? — govorio je visoki momak, smešeći ce jedva primetno.

Zar on misli da nema vlasti? Zar može biti bez vlasti? Inače, zar bi ih malo bilo da PAačkaju.

Što govoriti uzalud? — odgovaradi su iz ro-mile. Ta zar će tek tako ostaviti Moskvu! Tebi su kazali od šale, a ti poverovao. Zar malo naše vojske ide? NJega su onako pustili! Za to je vlast. ^no slušaj šta svet kaže — govorili su i poka-zivali na visokog momka.

Kod zida Kitaj-grada, druga, mala gomilica ljudi beše okružila jednog čoveka u čupavom šinjelu, koji je držao u rukama neku hartiju.

— Naredbu, naredbu čitaju! Čitaju naredbu' — ču ce u gomili i svetina jurnu onome što je čitao.

Čovek u čupavom šinjelu čitao je objavu od 31. avgusta. Kad ra gomila okruži, on ce kao zbuni, ali na zahtev visokog momka, koji ce progura do njega, poče, s lakim drhtanjem u glasu, da čita ob-javu s početka.

žSutra rano idem presvetlome knezu^{<^} — čitao je on. (— Presvetlome! — ponovi visoki momak svečano, osmehujući ce ustima i nabirajući obrve) <) ... da ce dogovorimo, poradimo i pomognemo voj-sci da istrebi zločince; i počećemo da iskorenju-jemo .. ž — nastavi čitač na zastade. (— Jesi video? — viknu visoki momak pobednički. — Po-kazaće on tebi šta je distancija ...) .. iz njih duh i da oteramo do &avola te goste; ja ču ce vratiti sutra OKO ručka, na čemo ce latiti posla, uradićemo, poradićemo i zlikovce oterati.ž

Poslednje reči čitač je pročitao u potpunoj tišini. Visoki momak neveselo obori glavu. Videlo ce da niko nije razumeo le poslednje reči. Naročito one reči: žvratiju ce sutra oko ručka« ogorčile su čak i čitača i slušaoce. Shvatanje svetine beše pripremljeno za visoke stvari, a ovo je bilo suviše prosto i lako razumljivo; to je bilo upravo ono što bi svaki od njih mogao reći i što, prema tome, ne bi mogla da govori naredba koja dolazi od najviše vlasti.

Svi su stajali tužni, čuteći. Visoki momak micao je usnama i klatio ce.

— Kako bi bilo da njega upitamo? ... Pa to je baš on! ... Kako bih ra pitao! ... A što ne ... - Kazaće... — ču ce odjedanput u zadnjim redovima gomile i svi obratiše pažnju na kola upravnika policije, koja ce pojaviše na trgu u pratnji dva dragona na konjima.

Upravnik policije, koji je to jutro išao da, no naredbi grofovom, spaAuje pontone i koji je prilikom te naredbe dobio veliku sumu novaca, što mu je u TOM trenutku bila u džepu, kad vide da mu ce primiče gomila ljudi, zapovedi kočijašu da stane.

— Kakav je to narod? — viknu on na ljude, koji su ce razdvojeno i bojažljivo primicali kolima. — Kakav je to narod? Pitam vas — no-novi upravnik policije kad ne dobi odgovor.

— Oni su, vaše blagorodstvo — reče pisar u čupavom šinjelu — oni su, vaše blagorodstvo, želeti da, prema objavi presvetlog grofa, po-služe, ne štedeći svoje živote, a nisu hteli da dižu kakvu bunu, kao što je rekao presvetli grof ...

— Grof nije otišao, on je ovde i izdaće ce za vas naredba — reče upravnik policije, na viknu kočijašu: — Tepaj!

Gomila zastade i zgrnu ce oko onih što su čuli šta je rekla vlast i gledaše za kolima koja odoše.

Upravnik policije osvrte ce u taj mah popla-šeno, reče nešto kočijašu i njegovi konji no-Voše brže.

— Prevara, deco! Za njim! — viknu visoki momak.
— He puštajmo ra, deco! Nek da računa! Lržite ra! — zavikase, i svetina naže da trči za kolima.

Gomila koja navalil za upravnikom policije okretena Lubjanku, vnčuci.
mi ^^^ gospoda i trgovci poodlazili, a
i zoog Tora da propadamo! Zar smo mi psi! -
^Ulo ce 4emhe u gomili.

Uveče 1. septembra, posle svog sastanka s Kutuzovom, grof Rastopčin, ogorčen i uvrećen što ra nisu pozvali na ratni savet, što Kutuzov nije obraćao nikakve pažnje na njegovu ponudu da i on sudeluje u odbrani prestonice i začu&en novim stavom za koji je saznao u logoru i prema kome pitanje o spokojstvu prestonice i o njenom pa-triotskom raspoloženju nije samo izgledalo uz-gredno, nego sasvim nepotrebno i ništavno — grof Rastopčin, ogorčen, uvrećen i iznena&en svim tim, vratio ce u Moskvu. Posle večere grof je prilegao, onako obučen, na kanabe i u jedan sat probudi ra kurir, koji mu doneše pismo od Kutuzova. U t̄smu je pisalo da li će grof, pošto vojska odstupa iza Moskve na rjazanski drum, izvoleti da pošaA!e policijske činovnike da provedu vojsku kroz grad. Taj glas nije bio novost za Rastopčina. Nije grof Rastopčin tek od jučerašnjeg sastanka s Kutuzovom na Poklon-skom Brdu znao da će Moskva biti napuštena, nego još od borodinske bitke, kad su svi generali koji su stizali u Moskvu jednoglasno govorili da ce ne može dati bitka i kad su s grofovim dopu-štenjem svaku noć već iznosili državnu imovinu a do polovine stanovnika poodlazilo, ali je taj glas, saopšten u obliku prostog pisamceta, s na-redbom Kutuzovljevom i dobiven noću u prvom snu, začudio i razljutio grofa.

Posle, kad je objašnjavao svoj rad u to vreme, grof Rastopčin je u svojim memoarima nekoliko puta rekao kako je on tada imao dva važna cilja: žOe maintenir la traguillite ^ Moscou et d'en faire partir les habitants.^ Ako ce uzme da je imao taj dvo-

¹ Da održi mir u Moskvi i da isprati iz nje sta novnike.

. . . щјд, онда свака радња Rastopčinova постаје глоекорна. Зашто није изнесена московска све- оружје, патрони, барут, резерве жита, " и тиња

зашто су hil^adama stanovnika prevareni да ce Moskva neće dati i time upropošćeni? Zato da ce održi mir u prestonici, odgovara objašnjenje grofa Rastopčina. Zašto su iznošeni denjkovi ^epotrebnih akata iz kancelarija, i balon Lepi-hov, i ostale stvari? Zato da ostane grad prazan, odgovara objašnjenje grofa Rastopčina. Treba samo uzeti da je narodnom spokojstvu pretilo nešto, na onda svaka radnja biva opravdana ...

Sve strahote terora poticale su samo iz sta-ranja o narodnom miru.

A iz čega je poticala bojazan grofa Rastopčina za narodni mir u Moskvi 1812. godine? Kakav je bio uzrok da on zamišl^a kako u gradu ima sklo-nosti za pobunu? Stanovnici su odlazili, vojska je uzmičući punila Moskvu. Otkud ce svet morao zbog toga buniti?

He samo u Moskvi, nego u celoj Rusiji nije ce dogodilo ništa nalik na bunu kad je neprijatelj ulazio. V Moskvi je ostalo 1. i 2. septembra više od deset hiAda ljudi i, sem gomile koja ce bila iskupila u dvorištu glavnog zapovednika i koju je on sam privukao — nije ničeg bilo. A svakako 6i ce još manje mogla očekivati pobuna u narodu Da je Rastopčin, posle borodinske bitke, kad je postalo jasno ili bar verovatno da će ce Moskva napustiti, mesto što je uz nemiravao narod razdavanjem oružja i svojim objavama, naredio da ce iznesu sve svetinje, barut, municija i novac i da je otvoreno objavio narodu da ce grad napašta.

Rastopčin, prgav, sangviničan čovek, koji ce uDek vrzmao no višim krugovima administracije, ada je imao patriotskog osećanja, nije imao ni Jmanje pojma o narodu kojim je mislio da UpravAa. Još kad je počeo neprijatel da ulazi u

Smolensk, Rastopčin je „ svojoj glavi skrojio za sebe ulogu rukovodioca narodnog osećanja — srca Rusije. Nije ce njemu samo činilo (kao što ce to čini svakom administratoru) da on upravlja spo-ljašnjim postupcima moskovskih stanovnika, nego mu ce činilo da upravl^a njihovim raspoloženjem pomoću svojih proglosa i objavā, napisanih onim mangupskim jezikom koji narod u svojoj sredini prezire i ne razume ra kad ra sluša odozgo. Lepa uloga rukovodioca narodnog osećanja tako ce svi-dela Rastopčinu, on ce tako uživeo u nju da ra je iznenadilo što je morao ispasti iz te uloge, što je morao da napusti Moskvu bez ikakvog herojskog efekta i on je odjedanput izgubio teren pod no-gama n nije znao šta treba da čini. Iako je znao da he Moskva biti napuštena, on do poslednjeg trenutka nije potpuno u to verovao i nije ništa radio u tom cilju. Stanovnici su odlazili protiv njegove volje. Ako su iseljavali nadleštva, to ce činilo samo na zahtev činovnika, s kojima ce grof nerado slagao. On je lično bio zauzet samo onom ulogom koju je za sebe stvorio. Kao što to često biva s ljudima koji su obdareni živom maštom, on je beh odavno znao da he Moskvu osta-viti, ali je to znao samo rasućivanjem, a

nije svom dušom u to verovao, nije ce maštom preneo u taj novi položaj.

Sav njegov rad, **brižljiv** i energičan (kako je on bio koristan i koliko ce ogledao na narodu, to je drugo pitanje), sav njegov rad bio je upravljjen samo na to da probudi u stanovnicima ono osećanje koje je on sam imao — patriotsku mržnju prema Francuzima i pouzdanje u sebe.

Ali kad je događaj dobio svoje prave, istorijske razmere, kad ce videlo da nije dosta samo rečima izražavati svoju mržnju prema Francuzima, kad ce nije mogla čak ni bitkom izraziti ta mržnja, kad ce videlo da je „pogledu Moskve

uzaludno pouzdanje u sebe, kad je sve stanovništvo ostavilo svoju imovinu, na kao jedan čovek po-**ivpHAO** napolje iz Moskve pokazujući tim negativ-jn^m činom svu snagu svog narodnog osećanja: tada ce odjedanput videlo da je uloga koju je Rastopčin izabrao besmislena. On ce odjedanput osetio usam-den, slab i smešan, bez terena pod nogama.

Kad je, probuben iz sna, dobio hladno i zapovedničko pisamce od Kutuzova, Rastopčin je uto-liko više bio razdražen ukoliko je više osećao da je kriv. U Moskvi je ostajalo sve ono što je upravo njemu bilo povereno, sve ono državno što je trebalo da on iznese. Da sve iznese, to ce nije moglo.

)Pa **KO** je za to kriv, ko je dopustio da dotele dobe?« — mislio je on. „Razume ce, ne ja. Ja sam sve spremio, evo ovako sam držao Moskvu! I eto do čega su doveli! Gadovi, izdajnici!^ — mislio je on, nije tačno određivao koji su to gadovi i izdajnici, ali je osećao potrebu da mrzi te ne-kakve izdajnike što su bili krivi za dažan i smešan položaj u kome ce on nalazio.

Svu tu noć izdavao je grof Rastopčin naredbe, za koje su mu dolazili iz svih krajeva Moskve. Njegova okolina nije nikad videla grofa tako mračnog i razdraženog.

)>Vaša svetlosti, došli su iz uprave dobara, poslao direktor no naredbe ... Iz konzistorije, iz senata, sa univerziteta, iz vaspitnog doma, no-slao vikar... pita... A šta ćete narediti za požarničku komandu? Iz zatvora nadzornik... iz ludnice nadzornik...« svu noć su neprestano pri-Javljavali grofu.

Ha sva ta pitanja davao je grof kratke i lju-tite odgovore, koji su pokazivali kako sad njegove na^dbe nisu potrebne, kako je celu stvar koju je n orijeljivo pripremao sad neko pokvario i kako

I Pai i mir HI

će taj neko nositi svu odgovornost za ono što he ce sad dogoditi.

— Kaži ti **TOM** zvekanu — odgovorio je na pitanje iz uprave dobara — neka ostane da čuva svoja akta ...

A šta ti opet pitaš za požarničku komandu? Ako imaju konje, nek idu u Vladimir He treba ostavljati Francuzima.

^

— Vaša svetlosti, došao je nadzornik iz dud. nice, šta ćeće narediti?

— Šta hU narediti? Nek idu svi, na kraj... A dudaci nek ce puste u grad. Kad nam ludaci ko-manduju armijama, onda je tako i bog naredio.

Ha pitanje o zatvorenicima koji su bili u tamnici, grof **Autito** viknu na nadzornika:

— Sta, da ti ce dadu za sprovod dva batalona kojih nema? Nek ce puste, na kraj!

— Vaša svetlosti, ima političkih krivaca: Mješkov, Vereščagin.

— Vereščagin! Zar još nije obešen? — vi-knu Rastopčin. — Dovedite ra k meni.

U devet sati izjutra, kad ce seh vojska krenula preko Moskve, nije niko više dolazio da traži naredbe od grofa. Ko je god mogao da ide, taj je odlazio sam; oni koji su ostajali, sami su reša-vali šta im vala činiti.

Grof je naredio da mu ce izvedu konji, da ide u Sokoljlike, i sedeo je u svom kabinetu natmu-ren, žut i čutljiv, skrštenih ruku.

U mirno, neburno doba, svakom ce administra-toru čini kako ce samo njegovim naporima kreće sav onaj narod što je pod njegovom vlašću i U **TOM** saznanju kako je on preko potreban svaki administrator vidi glavnu nagradu za svoj rad i napore. Jasno je da ce, dok je istorijsko more mirno upravljaču-administratoru, koji ce sa svo-trošnim čunićem odupire motkom o brod naroda na ce i on sam kreće, mora činiti kako ce njegovim naporima **Kpehe** brod o koji ce on odu-pire. Ali nek ce samo digne bura, nek ce uzburka more i nek ce krene sam brod, onda već ne može biti zablude. Brod ide svojim krupnim, neza-visnim hodom, motka ne dohvata do broda koji ce krenuo i upravl.ač odjedanput prelazi iz polo-žaja vlasnika, izvora snage, u ništavnog, nekorisnog i slabog čoveka.

Rastopčin je to osećao i to ra je upravo raz-draživalo.

Upravnik **poAicije** koga je rulja zaustavila i a&utant koji je došao da javi da su konji spremni uboše zajedno u grofov u sobu. Obojica behu bledi, a upravnik policije, pošto kaza da je izvršio što mu je naloženo, javi kako u grofovom dvo-rištu стоји ogromna gomila sveta koja želi da ra vidi.

Rastopčin ne odgovori ni reči, nego ustade i brzim koracima uputi ce u svoj raskošan, svetao salon, pri&e balkonskim vratima, prihvati ce za ručicu, ali je pusti na pre&e na prozor, s koga ce bolje videla gomila. Visoki momak stajao je u prednjem redu, izgledao je strog i govorio nešto mašući rukom. Raskrvavljeni kovač,

mračnog iz-gleda stajao je pored njega. Kroz zatvorene prozore čula se rpaja.

Je li roTOB ekipaž? — upita Rastopčin, odlazeći od prozora.

Gotov je, vaša svetlosti — odgovori abU-tant.

Rastopčin opet pri&e balkonskim vratima. Ča šta oni hoće? — upita upravnika po-

— Oni, vaša svetlosti, kažu kako su ce isku-pili no vašoj zapovesti da idu na Francuze i vikali su nešto o izdaji. Bujna neka rulja, vaša svetlosti. Jedva sam izmakao. Ja ce, vaša svetlosti, usućujem predložiti ...

— Izvolite ići, znam ja i bez vas šta da pa-dim — viknu ljutito Rastopčin. Stajao je kod balkonskih vrata i gledao u rulju. ^'Eto šta su učinili s Rusijom! Eto šta su učinili sa mnom! — mislio je on, osećajući kako u njemu kipi ne-ODOL.IVI gnev na onog nekog kome ce moglo pri-pisati da je uzrok svemu što ce dogodilo. Kao što to često biva s naprasitim Audima, njega već beše obuzeo gnev, a on mu je još tražio predmet. >>La voiia la populace, la !ie du peuple« — mislio je gledajući u rulju — ž!a plebe qu'ils ont soulevé par leur sottise! Ils leurs faut une victime! sinu mu u glavi, gledajući onog visokog momka kako ce razmlatao rukom. I ta mu misao dobe zbog toga što je njemu samom bila potrebna ta žrtva, taj predmet za njegov gnev.

— Je li roTOB ekipaž? — upita on no drugi put.

— Gotov je, vaša svetlosti. A šta ćeete nare-diti za Vereščagina? On čeka pred vratima — odgovori ačutant.

— A! — uzviknu Rastopčin, kao iznenaben ne-kim neočekivanim sećanjem.

I brzo otvorivši vrata, on iziće odlučnim koracima na balkon. Vreva odjedanput učuta, kape i kačketi poskidaše ce i sve oči pogledaše rope u grofa koji izibe.

— Da ste zdravo, deco! — reče grof brzo i glasno.

— Hvala vam što ste došli. Sad ću doći k vama, ali npe svega moram da svršim nocao sa

' Eto svetine, narodnog ološa, rulje koju su svojom ludošću pobunili! Treba im žrtva.

pčincem. Treba da kaznimo zločinca zbog koga propala Moskva. Pričekajte me. — I grof će onako isto brzo vrati u sobu, zalupivši jako vratima.

Po gomili ce pronese žagor odobravanja i za-Aovljstva. žDakle, on xohe da svrši nocao sa svima zločincima! A ti kažeš da je Francuz ... pokazaće on tebi šta je distancija!« — govorili su ludi kao koreći jedan drugog što su bili maloverni.

Posle nekoliko minuta Jedan oficir izave brzo na paradni ulaz, naredi nešto i dragoni ce isprsiše. Rulja ce radoznalo pomače od balkona ka vratima. Rastopčin iziće ljutito i brzo na vrata i odmah ce osvrte oko sebe, kao da traži nekog.

— Gde je on? — reče grof i u istom trenutku kad to upita, ugleda jednog mdadića dugog, tankog vrata i dopola obrijane na zarasle glave, koji iziće iza ugla

izme&u dva dragona. Taj mladić beše u nekad kicoškoj, plavoj, čojom postavl.e-noj, izlizanoj lisičjoj bundici i u prljavim, ko-nopl.anim apseničkim čakširama, zavučenim u ne-očišcene, zgnječene tanke čizme. Ha tankim sla-bim nogama teško su visili okovi, koji su uspo-ravali neodlučan hod mladićev.

— A! — reče Rastopčin, na brzo okrete svoj pogled od mladića u lisičjoj bundici i pokaza na najniži stepenik pred vratima. — Ovde ra nameštite.

Zveckajući okovima, mladić s mukom iskorači na pokazani stepenik, povuče prstima jaku od bundice ko ja ra je stezala, okrenu dvaput dugim vratom, na uzdahnu i pokorno sastavi na trbuhu cBoje fine, neradničke ruke.

Nekoliko sekunada, dok ce mladić nameštao '^^^^^U' trajalo je čutanje. Samo u zadnjim

Dovima tih Audi koji su ce gurali ka jednom mestu čulo ce dahtanje, stenjanje, muvanje, bahat i pomicanje nogu.

Rastopčin, čekajući dok onaj stane na odre-ćeno mesto, mršteći ce trljaо je rukom lice.

— Deco! — reče Rastopčin metalno-jasnim gla-som — ovaj čovek, Vereščagin, to je onaj gad zbog koga je propala Moskva.

Mladić u lisičjoj bundici stajao je pokorno, sastavivši ruke na trbuhu i pognuvši ce malo. Svoje mlado lice, izmršalo, očajničkog izraza, nagrčeno obrijanom glavom, beše oborio. Ha prve reči grofove diže lagano glavu i pogleda odozdo u grofa, kao da je želeo da mu nešto kaže, ili bar da mu pogleda u oči. Ali Rastopčin nije gle-dao u njega. Ha dugom tankom vratu mladićevom nabreknu kao prut i pomodre žila iza uveta i lice mu odjedanput pocrvene.

Sve oči behu uprte u njega. On pogleda u gomilu, na, kao da mu dade nade onaj izraz koji pročita na licima tih Audi, osmehnu ce tužno i bojaž-ljivo, na opet obori glavu, nameštajući ce na ste-peniku.

— On je izdao svoga cara i otadžbinu, on ce predao Bonaparti, jedini on izmeću svih Rusa osramotio je ime rusko i zbog njega propada Mo-skva — govorio je Rastopčin tečno, oštros; ali odjedanput pogleda brzo dole u Vereščagina, koji je jednakost stajao onako pokorno. Kao da ra taj pogled razbesne, diže ruku i gotovo zavika, obra-ćajući ce narodu: — Vi mu sudite! Vama ra dajem!

Narod je čutao i samo ce više zbijao. Beše već nesnosno držati ce jedan za drugog, disati onaj okuženi, zagušljivi vazduh, ne moći ce mak-nuti i čekati nešto neizvesno, nerazumlivo i strašno. LJudi koji su stajali napred, koji su videli i čuli sve što ce dešavalо pred njima, svi su, zinuvši i s poplašeno razrogačenim očima, srom svojom snagom zadržavali na lećima navaluonihpozadi.

udrite ra! ... Nek propadne izdaJica, da ne sramoti ime rusko! — povika Rastopčin. — Secite ra! Ja zapovedam!

Kad rul-a ču te ne reči, nego gnevnu riku Ras-topčinovu, ona zastenja i naže ce napred, ali ce opet zaustavi.

— Grofe!... — progovori Vereščagin boJaž-
livo i u isti mah teatralno u onoj tišini koja trenutno
nastade. — Grofe, samo je Bog nad nama... — reče
Vereščagin i podiže glavu, a žila na njegovom tankom
vratu napuni ce onei krvlju i lice mu obli brzo rumen, na
je nestade. On ne izgovori dokraja što je hteo da kaže.

— Seci ra! Ja zapovedam! ... — dreknu Rastop-čin
i odjednom poblede onako isto kao i Vereš-čagin.

— Sablje vadi! — viknu oficir dragonima, a i on
potrže sablju.

Drugi, još jači talas pokrenu narod i, dole-tevši do
prednjih redova, taj talas gurnu prednje i **donese ih** do
samih stepenica. Visokp momak, sa okamenjenim
izrazom na licu i sa ukočenom iz-dignutom rukom,
stajaše uporedo s Verešča-ginom.

— Seci! — **roTOBO** prošapta oficir drago-nima — i
jedan od njih, s nagr&enim od ljutine **licem**, odjedanput
udari Vereščagina tupom sab-ljom no glavi.

— A! — uzviknu kratko i začućeno Verešča-gin,
osvrćući ce uplašeno, kao da ne razume šta ce TO učini s
njim. Isti takav uzvik čućenja i užasa **prolete i no** gomili.

O, Gospode! — ču ce nečiji žalostan uzvik. Ali **odmah**
posle uzvika ču&enja koji ce ote Vereščaginu, on žalosno
jauknu od bola i **taj** ra Jauk upropasti. Ona do najveće
mere zategnuta pregrada **Audskog** osećanja koja je još
zadržavala **ruL**u puće u trenutku. Zločin beše započet,
tre-balje da ce dovrši. Žalostan jauk prekora za-gluši
grozna i gnevna rika rulje. Kao onaj no-slednji sedmi
talas što razbijja brodove, tako pljusnu iz zadnih redova
poslednji, neodoljivi talas, dojuri do prednjih, gurnu ih i
sve proguta. Onaj dragon htede da udari no drugi put.

Vereš-čagin dreknu od užasa, zaklanajući ce rukama, i
jurnu ka narodu. Visoki momak, na koga natrča, ščepa
za tanak vrat Vereščagina i s divljim krikom pade s njim
zajedno pod noge narodu koji beše navalio da ra raznese.

Jedni su tukli i čupali Vereščagina, drugi visokog
momka. I vika pridavljenih ljudi i onih koji su ce trudili
da izbave visokog momka samo je raspirivala jarost rul!
e. Dragoni nisu zadugo mogli da oslobođe okrvavljenog
i na mrtvo ime prebijenog fabričkog radnika. I pored sve
groz-
ničave žurbe s kojom ce rulja trudila da dovrši već
jednom započeto delo, oni ljudi koji su tukli, davili i
čupali Vereščagina nisu ra zadugo mogli da ubiju;
gomila ih je pritiskala sa svih strana, ljuljala ce s njima u
sredini kao jedna masa s jedne strane na drugu i nije im
davala ni da ra dotuku, ni da ra ostave.

— Udri ra sekirom! ... Ugušiće ra ... Iz-dajica,
Hrista prodao! ... Živ je ... živcat ... I zasluzio je.
Prebijte ra namrtvo! ... Zar je živ!

Tek pošto je žrtva prestala da ce brani i pošto ce njen
jauk zamenio ravnomernim, otegnu-tim šištanjem, rulja
poče živo da obilazi oko krvavog leša. Svaki je prošao,
pogledao u ono što je učinjeno, na ce sa užasom,
prekorom i ču-&enjem povlačio nazad.

— O, Gospode, narod je što i zver, kako će da ostane
živ! — čulo ce u gomili. — I tako mlad momak i mora

biti da je iz trgovačkog reda, baš ti ie i taj narod! ...
Kažu da nije onaj ... kako da

jg onaj ... O, Bože! ... Bele, onog drugog isprebijali, jedva je ostao živ ... Eh, narođe ... Ko ce ne boji greha ... — govorahu sad ti isti ludi, gledajući s bolnim i žalosnim izrazom u mrtvo telo s pomodrelim i umazanim krvlju i prašinom licem i s rasećenim dugim, tankim vratom.

Brižljivi policijski činovnik nađe da nije lepo što je leš u dvorištu njegove svetlosti, na naredi dragonima da odvuku telo na ulicu. Dva dragona dohvatiše osakaćene noge i povukoše telo. Krvava, prašinom umrljana, mrtvā, obrijana glava na dugom vratu vukla ce **no** zeml-i, klimajući ce. Narod ce sabijao u stranu dalje od leša.

U trenutku kad je Vereščagin nao i rulja ce s DIVLOM rikom zgrnula i zaljuljala nad njim, Ra-stopčin je odjedanput pobledeo i, mesto da ide na zadnja vrata, pred kojima su **ra** čekali konji, on je, ne znajući kuda će ni šta će, oborio glavu i pošao brzim koracima hodnikom što vodi u sobe na donjem spratu. Grofovo lice bilo je bleđo i on nije **Morao** da zaustavi donju vilicu, koja mu ce tresla kao u groznici.

— Vaša svetlosti, ovamo... kuda ćete tamo?... Izvolite ovamo — progovori iza njega neko uzdrhtalim, uplašenim glasom. Grof Rastopčin nije **Morao** ništa da odgovori, nego ce poslušno okre-nuo i pošao onamo kuda su mu pokazivali. Kod zadnjeg ulaza stajala su kola. Udaljena huka rulje koja je urlala čula ce i tu. Grof Rastopčin brzo sede u kola i naredi da teraju u njegovu kuću izvan grada u Sokolnicima. Kad je izišao na Mjasnjicku ulicu i kad više nije čuo viku rulje, grof je počeo Da ce **Kaje**. On ce s nezadovoljstvom sad **cehao** kako je pred svojim potčinjenima pokazao uzbuvanje i strah. »La popuiace est terrible, eJle est hideuse« — mislio je na francuskom.)>Ils sont comme les loups qu'on ne peut apaiser quavec de !a chair.«' Odjedanput ce setio Vereščaginovih reči: »Grofe! samo je bog nad nama!ž i oseti neku neprijatnu jezu kako ra npo&e uz le&a. Ali je taj osećaj bio trenutan i grof Rastopčin ce prezrivo osmehnu samom sebi. »J'avais d'autres devoirs« — pomisli on.))P faHait apaiser le peuple. Bien d'autres victi-mes ont peri et perissent pour le bien publique«* i on poče da misli o onim opštим obavezama koje je imao prema svojoj porodici, prema svojoj (njemu poverenoj) prestonici i o samom sebi — ali ne kao o Fjodoru Vasiljeviču Rastopčinu (on je mislio da ce Fjodor Vasiljevič Rastopčin žrt-vuje za bien publique), nego o sebi kao o glavnom zapovedniku, o predstavniku vlasti i carevom opunomoćeniku. »Kad bih ja bio samo Fjodor Vasiljevič, ma ligne de conduite aurait ete tout autrement tracee/ ali ja sam dužan da sačuvam i život i dostojanstvo glavnog zapovednika.«

Ljuškajući ce lagano na mekim oprugama svog ekipaža i ne čujući više strašnu viku gomile, Rastopčin ce fizički umirio n, kao što to uvek biva, njegov je um istovremeno s fizičkim umire-njem isfalsifikovao za njega i razloge da ce i duševno umiri. Misao koja je umirila Rastopčina nije bila nova. Otkako je sveta i otkako ljudi ubijaju jedan drugog, nikad nije nijedan

čovek izvršio zločin nad svojim bližnjim a da ce nije umirivao tom istom mišl-u. Ta misao je le bien publique, dobro ostalih ljudi.

Čoveku kojim ne vlada strast to dobro nije nikad poznato; ali čovek koji izvršuje zločin

* Svetina je strahovita, ona je OAvragna. Oni su kao vuci koji mogu da ce umire caAto mesom.

Imao sam ja druge dužnosti. Trebalо je umiriti narod. Još je mnogo žrtava palо i pada za javno dobro.

[^] Linija Aior držanja bila bi drukčije obeležena.

čna uvek tačno u čemu je to dobro. I Rastopčin je TO znao.

He samo što on niJe u svom razmišljanju pre-korevao sebe zbog postupka koji je učinio, nego ie nalazio razloga da bude sobom zadovoljan što ce tako srećno umeo da koristi tim a propos,' da kazni krvca i u isti mah da umiri rulju.

žVereščagin je bio su&en i osućen na smrtnu kaznu« — mislio je Rastopčin (mada je senat bio osudio Vereščagina samo na robiju). »On je bio izdajica; ja ra nisam mogao ostaviti nekažnjena, na onda je faisais d'une pierre deux coups;* dao sam narodu žrtvu da ra umirim i kaznio sam zlo-činca.«

Kad je stigao svojoj kući izvan grada i zabavio ce malo oko domaćih naredaba, grof ce sasvim umirio.

Posle pola sata grof je jurio na brzim ko-njima preko Sokoljničkog polja, ne pomišljajući više na ono što je bilo, nego misleći i razmiš-laju&i samo o onome što će biti. On je sad išao k Jauskome mostu, gde je, kao što su mu kazali, bio Kutuzov. Grof Rastopčin je spremao u svojoj pameti one gnevne i zajedl-ive prekore koje će izgovoriti Kutuzovu za njegovu prevaru. On će toj staroj dvorskoj lisici dati na znanje da će za sve nesreće što proizi&u od napuštanja prestonice, od propasti Rusije (kao što je mislio Rastop-čin), pasti odgovornost samo na njegovu izlapelu, staru glavu. Smišljajući unapred šta će mu reći, Rastopčin ce gnevno vrpcoljio u kolima i srdito gledao tamo-amo.

Sokoljničko polje beše pusto. Samo na kraju njegovom videle su ce kod doma za uboge i kod ludnice tomilice ljudi u belim haljinama i ne-

' Zgodnim slučajem. Ubio sam jednim udarcem dve muve.

koliko istih takvih l^udi koJI su svaki za sebe išli no noAju, nešto vikali i mahali rukama.

Jedan oa njih trčao je da preseče put kolima grofa Rastopčina. I sam grof Rastopčin, i njegov kočijaš, i dragoni, svi su gledali s nekim nejas-nim osećanjem užasa i radoznalosti u te puštene ludake, naročito u onoga što je trčao k njima. Klimajući ce na svojim dugim, mršavim nogama, u halatu koji je viorio oko njega, taj ludak je naglo trčao, nije skidao očiju s Rastopčinom, vikao je na njega nešto promuklo i davao mu znače da stane. Obraslo u nejednake pramenove brade, sumorno i svečano lice ludakovo beše uvelo i žuto. NJegove zenice boje ahata igrale su nisko i uznemireno no beonjačama žutim kao safran.

— Stoj! Zaustavi ce! Kažem ti! — uzvikivao je on prodorno, na je opet nešto zadihanu vikao sa živim intonacijama i gestovima.

On ce poravna s kolima i trčaše s njima upo-redo.

— Tripit su me ubili, tripit sam ustajao iz mrtvih. Bili su me kamenjem, razapeli me ... Ja ču vaskrsnuti... vaskrsnuću... vaskrsnuću. Ki-dali su moje telo. Srušiće ce carstvo božje... Tripit ďu ra srušiti i tripit uzdignuti — vi-kao je sve jačim i jačim glasom.

Grof Rastopčin odjedanput poblede onako kao što je pobledeo kad je ona rulja jurnula na Ve-reščagina.

On ce okrete.

— Ter... teraj brže! — viknu kočijašu uzdrh-talim glasom.

Kola pojuriše najvećom brzinom; ali je grof Rastopčin zadugo slušao iza sebe mahnitu viku ludakovu koja ce udaljavala, a pred očima mu je bilo samo začućeno i unezvereno, krvavo lice iz-dajnika u lisičjoj bundici.

Ma koliko da je bila skorašnja ta uspomena, Rastopčin je sad osećao kako mu ce ona duboko, do krvi, urezala u srce. On je sad jasno vndeo da nikad neće zarasti krvavi trag te uspomene, nego he naprotiv, što dalje tim ljuće i teže, živeti ta strašna uspomena u njegovom srcu dok je živ. NJemu ce činilo da i sad čuje svoje reči:)>Secite ra glavom čete mi odgovarati!« — »Zašto sam izgovorio te reći! Ni sam ne znam ... Morao sam da ih ne kažem« — mislio je on — žonda ne bi bilo ništa.« Pojavi mu ce pred očima onaj dra-gon, najpre unezverenog a potom odjedanput raz-Ljučenog lica, koji je udario onog momčića, i onaj bojažljiv, prekoran pogled što ra je bacio na njega momčić u lisičjoj bundici ...)>Ali ja nisam TO učinio sebe radi. Ja sam morao tako da postupim. La plebe, Ie traître ... la bien publique« — mislio je grof.

^17

Kod Jauskog mosta još ce neprestano tiskala vojska. Beše vrućina. Kutuzov, namrgoćen, poku-njen, sedeо je na klupi kod mosta i šaraо kamđi-jom no pesku, kad dotutnjaše pred njega kola. Co-vek u generalskoj uniformi, u šeširu s perjani-com, kome su igrale oči i ljutito i unezvereno, pri&e Kutuzovu i poče mu nešto govoriti na francuskom. To beše grof Rastopčin. On je go-vorio Kutuzovu kako je došao ovamo zato što nema više ni Moskve ni prestonice, postoji samo vojska.

Arukčije bi bilo da mi vaša svetlost nije rekla da nećete dati Moskvu bez boja; ništa od ovoga ne bi bilo! — reče on.

Kutuzov je gledao u Rastopčina i, kao da ne razume zpačenje tih reči, pažljivo ce trudio da pročita nešto osobito, što ce u tom trenutku

'Svetina, izAajnik...javnoAobro.

ogledalo na licu čoveka koJI s njim govori. Pa-stopčin ce zouni i učuta. Kutuzov klimnu malo glavom i, ne odvajajući svoj ispitivački pogled s lica Rastopčinova, reče tiho:

— Da, ja neću dati Moskvu bez boja.

Da li je Kutuzov mislio o nečem sasvim dru. **roM** kad je izgovorio le reči, ili ih je navalice rekao iako je znao da nemaju smisla, tek grof Rastopčin ne odgovori ništa i brzo ce ukloni od Kutuzova. I za divno čudo! Glavni zapovednik Moskve, oholi grof Rastopčin, uze u ruke nagajku, priće mostu i poče da razgoni nagomilana kola.

XXVI

U četiri sata posle podne ulazile su u Moskvu Miratove trupe. Napred je jahao odred virtember-ških husara, pozadi je jahao s velikom svitom sam napuljski kralj.

Otprilike na polovini Arbatske ulice, blizu crkve Nikole Javljenoga, Mira ce zaustavi da sa-čeka izveštaj svoje prethodnice u kakvom ce stanjunalazigradskatvr&ava))1e K r e m l i n . «

Oko Mirata ce iskupi gomilica ljudi od onih stanovnika što su ostali u Moskvi. Svi su boja-žljivo i u nedoumici gledali u neobičnog, iski-ćenog perjem i zlatom, dugokosog starešinu.

— Ko li je **TO**, da nije glavom njihov car? Ako je! — čuli su ce tiki glasovi.

Tumač priće gomilici naroda.

— Skiní kapu! ... skiní kapu! — progovoriše u gomili jedan drugome.

Tumač ce obrati jednom starom pokućaru i zapita je li daleko do Kremlja. Pokućar sasluša s nedoumicom njemu **TUb**, poljski akcenat, na kako nije smatrao da je govor tumačev ruski govor, on ne razumede šta mu tumač veli i skloni ce iza

Arugih LJUDI.

Mira ce primače tumaču i naredi mu da zapita gde je ruska vojska. Jedan od Rusa razumede šta ra pigaju i nekoliko njih stadoše odjedanput da odgovaraju tumaču. Jedan francuski oficir iz prethodnice doće Miratu i javi da je kapija na tvrćavi zatvorena i da je, no svoj prilici, unutra zaseda.

— Dobro — reče Mira, na ce okrete jednom ročnodinu iz svoje svite i naredi da ce izvuku napred četiri laka topa i da tuku kapiju.

Artillerija izi&e kasom iza kolone koja je išla za Miratom i **nobe** Arbatskom ulicom. Kad artillerija siće do nakraj Vazdvijenke, ona tu stade i namesti ce na trgu. Nekoliko francuskih oficira upravliali su topovima, razmicali ih i gledali kroz durbin u Kremlj.

U Kremlju su zvonila zvona na večernju, i to je zvonjenje zadavalo brigu Francuzima. Mislili su da je **to** poziv na oružje. Nekoliko **pepJaka** potr-čaše do Kutafjevske kapije. Ha kapiji behu na-trpane grede i zakloni od dasaka. Čim ce oficir poče da primiče sa svojim vojnicima, grunuše dve puške ispod kapije. General koji je stajao kod topova komandova oficiru i oficir s vojni-cima pobeže natrag.

Ćuše ce još tri pucnja na kapiji. Jedan kuršum okrznu nogu francuskom voj-niku i iza zaklona ču ce neobična vika nekoliko gdasova. Maloprečašnja veselost i spokojstvo Koje ce videlo na licima francuskih generala, oficira i vojnika zameni ce odjedanput, kao no komandi, upornim, pribranim izrazom, koji je po-kazivao da su spremni na borbu i stradanje. Za sve njih, počevši od maršala na do poslednjeg **OJnika**, nije to mesto bilo ni Vazdvijenka, ni

Obaja, ni Kutafja, ni Trojička kapija, nego

nov teren novsmg, no svoj prilici krvavog bojnog polja. I svi ce spremiše za taj boj. Vika iza kapije utiša ce. Topovi behu izvučeni napred. Tobdžije oduvaše nagorele fitilje. Oficir komandova: »Feu!«* i dva kartečna metka zazviždaše jedan za drugim. Karteći zapraštaše no kamenu, gre-dama i zaklonima na kapiji, i dva oblaka dima zaljuljaše ce na trgu.

Ha nekoliko trenutaka pošto ce utiša raz-leganje pucnjave no kamenom Kremlju, ču ce nad francuskim glavama neki neobičan glas. Ogromno jato čavki diže ce nad zidinama, na poče da še-stari u vazduhu, gačući i šušteći hiljadama krila. U isti mah razleže ce na kapiji jedan je-dini ljudski uzvik, na ce iz dima pomoli figura nekog čoveka bez kape u kaftanu. On je držao pušku i nišanio u Francuze. aFeu!« — ponovi artiljerijski oficir i istovremeno grunuše je-dan puščani i dva topovska pucnja. Dim opet pokri kapiju.

Iza zaklona nije ce više ništa micalo i francuski pešaci sa oficirima nobonie kapiji. Ha kapiji su ležali tri ranjena i četiri mrtva čoveka. Dva čoveka u kaftanima bežala su doli-nom pored zidina prema Znamenki.

— Enievez-moi sa!* — reče oficir, pokazujući na grede i na leševe. I Francuzi dotukoše ranje-nike, na pobacaše leševe dole preko ograde. Ko su bili ti ludi, nije niko znao. Za njih je rečeno samo aEnlevez-moi sa« i njih su pobacali a posle uklonili da ne smrde. Jedini Tjer posvetio je njihovoj uspomeni nekoliko kitnjastih redova:)>Ces miserables avaient envahi la citadelle sacré, s'etaient empares des fusils de l'arsenal, et tiraient

'Pali! ^ ' Uklonite to!

(^ces miserables) sur les Frangals. On en sabra quelques-uns et on purgea le Kremlin de leur présence^^.'

Miratu javiše da je put očišćen. Francuzi uboše na kapiju i počeše da ce ulogoravaju na Senatskom trgu. Vojnici su izbacivali kroz npo-zore stolice iz senatske zgrade i ložili vatre.

Drugi odredi prolazili su preko Kremlja i razmeštali ce no Morosejki, Lubjanki, Pokrovki. Treći su ce još razmeštali no Vazdvijenki, Zna-menki, Nikoljskoj, Tverskoj. Kako nisu našli domaćice, Francuzi su ce svuda razmeštali ne kao no stanovima u jednom gradu, nego kao u lo-goru koji je namešten u gradu.

Iako francuski vojnici behu odrpani, gladni, namučeni, iako ce njihov broj beše smanjio na trećinu, ipak su išli u Moskvu još u dobrom redu. To je bila namučena, iznurena, ali još ubo-jita i strašna vojska. Ali je to bila vojska samo do OHOR trenutka dok ce vojnici te vojske ne razi-boše no stanovima. Čim su ce vojnici počeli razilaziti no pustim a bogatim kućama, odmah je zauvek propala vojska a stvorili ce od nje ni sta-novnici, ni vojnici, nego nešto srednje, što ce zove maroderima. Kad su ti isti ljudi, posle pet nedelja, izišli iz Moskve, oni već nisu bili vojska. To je bila rul^a marodera od

kojih je svaki vukao ili nosio sa sobom gomilu stvari koje su mu ce činile da imaju vrednosti i da su mu potrebne. Pri izlasku iz Moskve svaki od tih Audi nije imao, kao ranije, nameru da osvoji, nego samo da zadrži ono što je zadobio. Kao onaj majmun što, kad zavuče ruku u uzano grlo čupa i zagrabi šaku oraha, ne otvara šaku da ne bi ispustio ono

' Ti su jadnici prodrli u svetu tvrbayu, dokopali *%*^% arsenala i pucali su (ti jadnici) na Fran-Iekoliko njih posećeno je i Kreml očišćen od

30

što je zagrabilo i time sebe upropasćuje; tako cv i Francuzi pri izlasku iz Moskve morali, oče-vidno, da propadnu zbog toga što su vukli sa sobom ono što su napljačkali, a tu pljačku bilo im je onako isto nemogućno da bace kao što je nemogućno majmunu da otvori šaku sa orasima.

Deset minuta posle ulaska francuske vojske u mali koji rejon Moskve, nije bilo više nijednog oficira ni vojnika. Po kućama su ce videli kroz prozore ljudi u šinjelima i cipelama kako sme-jući ce idu no sobama; no podrumima, no sutere-nima prisvajali su takvi isti ljudi rezerve hrane; no dvorištima takvi isti ludi otvarali su ili obijali vrata na šupama i konjušnicama; no kujnama su ložili vatre, zasukanih rukava pekli, mesili i kuvali, plašili, zasmejavali i milo-vali žene i decu. I tih je ljudi bilo mnogo svuda, i no dućanima, i no kućama; ali vojske već nije bilo.

Francuske starešine izdavale su toga istog dana naredbu za naredbom da ce zabrani trupama da ce razilaze no gradu, da ce oštro zabrani na-silje nad stanovnicima i pljačka i da ce to veče izvrši opšta prozivka; ali, ne osvrćući ce ni na kakve naredbe, oni ljudi što su do malopre bili vojska razmireli su ce no bogatom, punom ugod-nosti i rezervi, pustom gradu. Kao što gladno stado ide u gomili preko golog polja, ali čim naiće na bogate pašnjake ono ce nezadržljivo rasturi, tako ce isto i vojska nezadržljivo rastu-rila no bogatom gradu.

U Moskvi nije bilo stanovnika, na su vojnici sahnuli u nju kao voda u pesak i neodol'ivo ce raz-livali na sve strane, počevši od Kremlja u koji su prvo ušli. Konjanici, kad uću u trgovačku kuću, ostavljeni sa svim pokućanstvom, i na^U staju ne samo za svoje, nego još i za suvišne konje, opet su išli da zauzmu do te drugu kuću, koja im

učinila bolja. Mnogi su zauzimali no nekoliko Kvha i pisali na njima kredom ko ih je zauzeo, ^ačali ce, na čak i tukli s vojnicima iz drugih komandi. I ne smestivši ce još, vojnici su trčali na ulicu da razgledaju grad i, na vest da ie sve ostavAeno, hitali tamo gde su mogli da besplatno uzmu skupocene stvari. Komandiri su išli da zaustavljaju vojnike, na su i sami neho-tice upadali u te iste poslove. U Kolarskom kraju behu ostali dućani sa ekipažima, i gene-rali su nagrnuli tamo da biraju kola i kočije. Oni stanovnici koji behu ostali, prizivali su

starešine u svoje kuće, nadajući se da će ce time osigurati od **pAačkanja**. Bogatstvo je bilo ogromno, kraja mu ne beše; svuda oko onog mesta koje su za-uzeli Francuzi bilo je još nepoznatih, nezauze-tih mesta, u kojima je, kao što ce činilo Fran-cuzima, bilo još više bogatstva. I Moskva ih je sve **daAe** i dalje upijala u sebe. Kao što nestane i vode i suve zemlje kad ce suva zemlja polije vodom, isto tako, kad je gladna vojska ušla u bogat, pust grad, uništena je i vojska a uništen i bogati grad; i načinilo ce blato, nastale palje-vine i pljačkanje. Francuzi su pripisivali paljevinu Moskve au patriotisme feroce de Rastopchine;* Rusi — fran-cuskom fanatizmu. A u istini niti je bilo, niti je moglo biti takvih uzroka paljevini Moskve da bi ce za nju mogla da baci odgovornost na jednu na nekoliko ličnosti. Moskva je izgorela zbog toga što je bila dovedena u takve prilike u kojima svaki grad od drvenarije mora da izgori bez obzira na to da li ima ili nema u gradu 130 tvrđavih požarničkih šmrkova. Moskva je morala Da izgori zbog toga što su iz nje otišli stanov-nici, i **TO** je morala tako neminovno da izgori

'Avljem patriotizmu Rastopčinovom.

kao što ce mora da zapali gomila strugotina na koju nekoliko dana padaju varnice. Grad od drve-narije, u kome su ce, i pored stanovnika kuće-vlasnika i pored policije, dešavali leti skoro svaki dan požari, mora da izgori kad u njemu nema stanovnika, nego borave **Đojnici** koji puše lule, lože vatre od senatskih stolica na Senat-skom trgu i gotove sebi jelo dvaput na dan. Nek ce i u mirno doba razmesti vojska na stanovanje no selima u izvesnom kraju, odmah će ce broj požara u tome kraju povećati. A u kolikoj ce meri mora povećati verovatnoća požara u pustom gradu od drvenarije u kome ce razmestila tu&a vojska? Tu nisu nimalo krivi ni le patriotisme feroce de Rastopchine ni francuski fanatizam. Moskva ce zapalila od čibuka, od kujni, od vataru, od ne-urednosti neprijateljskih vojnika, stanovnika--nekućevlasnika. Kad bi i bilo paljevina (što je vrlo sumnjivo, jer niko nije imao nikakvog raz-loga da pali, a svakako to je bilo i zametno i opasno), paljevine ce ne mogu uzeti kao uzrok, jer bi i bez paljevina bilo to isto.

Ma koliko da je Francuzima priyatno da okrive Rastopčina za njegovo zverstvo, a Rusima da okrive zlikovca Bonapartu ili da posle stave herojsku buktinju u ruke svoga naroda, ipak nije mogućno da čovek ne vidi da takvog neposrednog uzroka požaru nije mogdo biti, zato što je Mo-skva morala da izgori, kao što mora da izgori svako selo, fabrika, svaka kuća iz koje iziće gazde i puste da u njoj raspolažu i kuvaju sebi kašu tu&i ljudi. Moskvu su spalili stanovnici, **TO** je istina; ali ne oni stanovnici što su ostali u njoj, nego oni što su otišli iz nje. Moskva, koju je neprijatelj) zauzeo, nije ostala čitava kao Ber-lin, Beč i ostali gradovi samo zbog toga što njeni stanovnici nisu podneli Francuzima hleb i so i ključeve, nego su otišli iz nje.

Usisavanje Francuza, koje ce širilo no Mo-skvi u obliku zvezde, doprlo je 2. septembra tek predveče do rejona u kome je sad boravio Pjer.

Posle dva poslednja dana koja je Pjer proveo vcaMACHO i neobično, on je bio gotovo kao suma-nut. Celim njegovim bićem ovladala je jedna ne-odstupna misao. Ni sam nije znao kako to i kad, ali je ta misao ovladada njime sad tako da ce nije cehao ničeg iz prošlosti, nije shvatao ništa iz sadašnjosti; a sve što je video i čuo, dogaćalo ce pred njim kao u snu.

Pjer je otisao iz svoje KUhe samo zato da bi ce oprostio SAOžene zbrke životnih zahteva koja ra je zahvatila i koju on u tadašnjem stanju nije bio kadar da razmrsi. Otišao je u stan Josifa Aleksejeviča, pod izgovorom da pregleda knjige i hartije pokojnikove, samo zato što je tražio da ce smiri od životnog nemira, a sa uspomenom na Josifa A.eksejeviča vezivao ce u njegovoj duši svet večnih, spokojnih i svečanih misli, sasvim suprotnih onoj nemirnoj zbrci u koju je ocehao da upada. Tražio je mirno sklonište i doista ra je našao u kabinetu Josifa Aleksejeviča. Kad je u onoj mrtvoj tišini u kabinetu ceo, naslonivši ce na ruke, za prašljiv nHcahn sto pokojnikov, u njegovo su ce mašti mirno i značajno počela jedno za drugim da re&aju cehama na poslednje Dane, a osobito sećanja na borodinsku bitku i na ono za njega neodoljivo oceaNe svoje ništavnosti i varL)Ivosti u pore&enju sa istinom, prostotom i snagom oHor reda Audi koji su ce u njegovu dušu utisnuli pod nazivom: oni. Kad je Gerasim pro-budio Pjera iz njegove zamišAenosti, njemu je Aošla misao da učestvuje i on u nameravanoj — Kao uiTo je doznao — narodnoj odbrani Moskve.

I toga radn zamolio je odmah Gerasima da mu na-bavi kaftan i pištolj i kazao aiU kako je naumio da ostane u kući Josifa Aleksejeviča, krijući svoje ime. Potom mu je, prvog dana koji je proveo usamljeno i besposleno (on je nekoliko puta po-kušavao a nije mogao da zaustavi svoju pažnju na masonskim rukopisima), nekoliko puta nejasno dolazila misao, koja mu ce javljala i ranije, o ka-balističkom značenju njegovog imena u vezi sa imenom Bonapartinim; ali ta misao, da je on l'Russe Besuhof, odrećen da postavi granicu vla-sti z v e r o v o j , dolazila mu je sad samo kao jedno od onih maštanja što bez uzroka i bez traga pro-lete kroz uobrazilju.

Kad je Pjer, pošto je kupio kaftan (s namerom samo da učestvuje u narodnoj odbrani Moskve), sreo Rostove i kad mu je Nataša rekla: ^Vi osta-jete? Ah, kako je to lepo!« njemu je sinula u glavi misao da bi, čak i da uzmu Moskvu, doista bilo dobro da on ostane u njoj i da izvrši ono što mu je namenjeno.

On je sutradan išao iza trobrdskog !Serma s jedinom mišlju da ne štedi sebe i da ni u čemu ne zaostane iza njih. A kad ce uverio da Moskvu neće braniti, na ce vratio kući, on je odjedanput ose-tio da je ono što mu je ranije izgledalo samo kao mogućnost postalo sada preka potreba i neizbež-nost. Trebalо je da, krijući svoje ime,

ostane u Moskvi, da **Habe** Napoleona i da **ra** ubije, **na** ili da propadne ilp da prekrati nesreću cele Evrope, koja je, no mišljenju Pjerovom, poticala samo od Napoleona.

Pjer je znao sve pojedinosti kako je onaj ne-mački student pokušao da ubije Napoleona u Beču 1809. godine, a znao je i to da je taj student streljan. I njega je još jače dražila opasnost kojoj je iz-lagao život, ako izvrši svoju nameru.

ni epa su neodoljivo privlačila toj njegovoju nameri dva podjednako jaka osećanja. Jedno je bilo ocehatbe potrebe da ce žrtvuje i da pati kad vidi opštu nesreću, ono osećalve zbog koga je otišao 25 avgusta u Možajsk i zašao u najl.ući okršaj, a sad pobegao od svoje kuće i, mesto raskoši i ggodnosti na koje je on navikao, spavao obučen na tvrdom divanu i jeo ono što jede i Gerasim; drugo je bilo ono neodre&eno, izuzetno rusko ose-ćanje prezira prema svemu što je uslovno, izve-štačeno, ljudsko, prema svemu onom što vediina ljudi smatra kao najveće dobro ovoga sveta. To neobično i zanosno osećanje obuzelo je Pjera prvi put u Slobodskom dvoru, kad je odjedanput osetio kako i bogatstvo, i vlast, i život, i sve ono što ljudi s takvom brižlivošću udešavaju i čuvaju, kako sve to, ako i vredi nešto, vredi samo zbog uživanja s kojim ce to sve može da od-baci.

To je bilo ono osećanje zbog koga regrut dobrovoljac popije i poslednju kopejku, zbog koga pijan čovek polupa ogledala i prozore bez ikakvog očevidnog uzroka iako zna da će ra to stati njegovog poslednjeg novca; to je bilo ono osećanje zbog koga čovek čineći (u vulgarnom smislu) bezumna dela, kao da ogleda svoju ličnu vlast i snagu, a objav-l^uje kako ima nad životom viši sud, koji stoji nzvan l^udskih uslova.

Još od onog dana kad je Pjera prvi put obuzelo **TO** osećanje u Slobodskom dvoru, on ce neprestano nalazio pod njegovim uticajem, ali mu je tek sada našao potpuno zadovoljenje. Sem toga, i ono što je Pjer već učinio u tom pravcu podržavalо ra je sada u njegovoju nameri i nije mu dalo da odustane **OD** nje. I njegovo bekstvo iz kuće, i njegov kaftan, i pištolj, i njegova izjava Rostovima kako ostaje **U** Moskvi — sve to ne samo što bi izgubilo svaki smisao, nego bi **bilo** za prezir i podsmeh (na što je Pjer bio **osetljiv**), da je on posle svega toga otišao iz Moskve onako kao i ostali.

Fizičko stanje Pjerovo, kao što to uvek biva podudaralo ce s duševnim. Neuobičajena, gruba hrana, rakija koju je pio tih dana, bez vina i bez cigara, prL)avo, nepromjenjeno rublje, dve noći upola neprospavane, koje je proveo bez posteA.e, na kratkom divanu, sve je to držalo Pjera u raz^ draženju, koje beše blizu ludila.

Beše već dva sata posle podne. Francuzi su već ušli u Moskvu. Pjer je to znao, ali mesto da radi, on je mislio samo o svojoj nameri i pre-tresao sve njene najsitnije potonje pojedinosti. On u svom maštanju nije zamišljao živo ni sam način udarca, ni smrt Napoleonovu, nego je

ne-obično jasno i s nekom setnom nasladom zamit-ljaо svoju pogibiju i svoju herojsku hrabrost.

žDa, ja jedan za sve moram da izvršim ili da poginem!ž — mislio je on. žDa, poći ču... na onda odjedanput... Da li iz pištolja ili kin-žalom?<t — mislio je Pjer. ^Uostalom, svejedno. — He kažnjavam te ja, nego ruka Provićenja... reći ču mu« — zamišlao je Pjer i reči koje će izgovoriti kad ubije Napoleona. »Pa šta marim, vodite me, kaznite me!« — govorio je Pjer dalje i obarao glavu, a na licu mu ce videla tuga, ali i postojanost.

Upravo kad je Pjer, stoeći nasred sobe, tako razmišljaо, otvoriše ce vrata kabinetra i pomoli ce na pragu sasvim promjenjena figura Makara Aleksejevića, koji je ranije uvek bio bojažljiv. Halat na njemu beše razdravljen. Lice crveno i iz-menjeno. Bio je, očevidno, pijan. Kad ugleda Pjera, on ce u prvi mah zbuni, ali kad opazi da je i Pjer zbumen, on ce odmah ohrabri, na, povodeći ce na mršavpm nogama, do&e do nasred sobe.

— Oni su ce uplašili — reče on promuklo n poverlivo. — Ja velim: ne dam ce, velim ... je di, gospodine?

On ce zamisli, na kad ugleda pšptol. na stolu, zgrabi ra neočekivano brzo i istrča u hodnik.

Gerasim i pokućar, koji su bili pošli za Makarom Aleksejevićem, zaustaviše ra u tremu i počeše mu otimati pištoA. Pjer izibe u hodnik i gledaše sa žaljenjem i gnušanjem tog polusuma-nutog starca. Makar Aleksejević držao je pištolj mršteći ce od napora i vikao ttromuklim glasom, svakako zamišlajući nešto svečano.

— Ha oružje! Juriš! Lažeš, nećeš oteti! — vikao je on.

— Dosta, molim vas, dosta. Budite dobri, molim vas ostavite. Ali, molim vas, gospodine ... — govorio je Gerasim, držeći pažljivo Makara Aleksejevića za laktove i trudeći ce da ra okrene vratima.

— Ko si ti? Bonaparta! ... — viknu Makar Aleksejević.

— To nije lepo, gospodine. Izvolite u sobu, odmorite ce. Molim, dajte taj pištoljic.

— Dal-e, prezreni robe! He dotiči me ce! Jesn video? — vikao je Makar A.eksejević, treskajući pištol.em. — Ha nišan!

— Drži ra! — šapnu Gerasim pokućaru. Zgrabiše Makara Aleksejevića za ruke i povukoše vratima.

U tremu ce čulo odvratno rvanje i pijana, promukla, zaglušna vika.

Odjedanput ce ču sa stepenica nov, piskav žen-ski glas i kuvarica utrča u trem.

Oni! ... Braćo ro&ena! ... Tako mi boga, oni. Četvorica, konjanici! ... — vikala je ona.

Gerasim i pokućar pustiše Makara Alekseje-viča i u hodniku ce jasno ču kako lupa nekoliko Ruku na kućnim vratima.

Pjer, koji je bio u sebi odlučio da, dok ne iz-vrši svoju nameru, ne kazuje ni šta je niti da zna francuski,

stajao je na poluotvorenim vra-tima od hodnika, naumivši da ce odmah sakrije čim UbU Francuzi. Ali Francuzi u&oše, a Pjer ce još ne odmače od vrata; zadrža ra neodol^iva radoznalost.

Behu njih dvojica. Jedan oficir, visok, otre-sit i lep čovek, a drugi svakako vojnik ili seiz onizak, mršav, preplanuo čovek, upalih obraza i tupog izraza dica. Oficir je išao napred, osla-njajući ce na štap i hramljući malo. Pošto je učinio nekoliko koraka, on stade, kao da sam od-luči da je taj stan dobar, osvrte ce nazad vojniciima koji su bili na vratima i jakim, starešin-skim glasom viknu im da uvode konje. Kad oficir **TO** svrši, on otresitim pokretom, podignuvši visoko lakat, raspravi brkove i dotače ce rukom do šešira.

— Bonjour, la compagnie! — progovori veselo oficir, osmehujući ce i gledajući oko sebe.

Niko ništa ne odgovori.

— Vous etes le bourgeois?^ — obrati ce oficir Gerasimu.

Gerasim je gledao u oficira unezvereno i upitno.

— Quartire, quartire, logement* — reče oficir gledajući s blagim i dobroćudnim osmehom odozgo dole u malog Gerasima. — Les Frangais sont de bons enfants! Que diable! VoUons! Ne nous fachons pas, mon vieux! — reče, tapkajući no ramenu upla-

* Dobar dan, ljudi!

* Jeste li vi domaćin?

Stan.

tenog i čutljivog Gerasima. — A ga! Dittes done, on ne parle done pas frangais dans cette boutique? — dodade on, na ce osvrte oko sebe i srete ce s Pjerovim očima.

Pjer ce odmače od vrata.

Oficir ce opet obrati Gerasimu. Zatraži da **MV** Gerasim pokaže sobe u kući.

— Gospodin nema ... ne razume ... ja, vi ... — govorio je Gerasim, trudeći ce da svoje reči učini **razumAvijim** time što ih je izgovarao izopačeno.

Francuski oficir, smešći ce, odmahnu ru-kama pod samim nosom Gerasimu i time mu pokaza kako ni on ne razume njega, na nahramljujući nobe vratima kod kojih je stajao Pjer.

Pjer htede da ode, da ce skloni od njega, ali u taj isti mah ugleda kako ce otvorise kuhinjska voata i kako ce pomoli na njima Makar Aleksejevič s pištol-em u rukama. S lukavstvom jednog ludaka premeri Makar Aleksejevič očima Fran-cuza, na diže pištolj i nanišani.

— Ha megdan!!! — viknu pijani, spremajući ce da okine pištolj. Francuski oficir ce okrete na taj uzvik, a u istom trenutku jurnu Pjer na pija-noga. **U** onaj mah kad Pjer uhvati za pištolj i iz-diže **ra**, Makar Aleksejevič jedva pogodi prstom u obaraču i grunu pucanj koji sve zagluši i pokri barutnim dimom. Francuz poblede i naže natrag na vrata.

Pjer, koji beše zaboravio da je naumio da ne pokazuje svoje znanje francuskog jezika, pošto ote i baci pištolj, pritrča oficiru i upita **ra Ha** francuskom:

' Francuzi su добри људи. Do &avola! De! Nećemo e sva&ati, starče! A tako! Zar ce u ovom ćumezu ne go-vori francuski?

— Vous n'etes pas blesse?"

— Je crois que non — odgovori oficir pipajući ce; — mais je l'ai mangue beHe cette fois-ci
Aodade i pokaza odbijen malter na zidu. — Que} est cet homme?^ — upita zatim i pogleda oštro u Pjera.

— Ah, je suis vraiment au desespoir de se qui vient d'arriver! — odgovori brzo Pjer, zabora-vivši sasvim svoju ulogu. — C'est un fou, un mal-heureux qui ne savait pas ce qu'il faisait."

Oficir pri&e Makaru Aleksejeviču i zgrabi ra za vrat.

Makar Aleksejevič bete obesio usne, kao da će da zaspi, prislonio ce uz zid i ljlajao ce.

— Brigand, tu me la paUeras! — reče Francuz i pusti ra. — Nous autres sommes clements aprčs la victoire; mais nous ne pardonnons pas aux trai-tres^ — dodade c nekom mračnom svečanošću i lepim energičnim gestom.

Pjer nastavi na francuskom da molp oficira da ne kažnjava tog pijanog, ludog čoveka. Francuz je slušao hUTehH i ne menjajući svoj mračni iz-gled, na ce odjedanput okrete Pjeru i osmehnu ce. Nekoliko sekunada gledaše u njega ćuteći. NJe-govo lepo lice dobi tragično blag izraz i on pruži ruku.

— Vous m'avez sauve la vie! Vous etes Frangais" — reče on. Francuzu je bio taj zaklučak nesum-njiv. Samo je Francuz kadar da izvrši veliko delo, a spasti život njemu, monsieur RambaU,

' Da niste ranjeni?

= Čini mi ce, nisam^ ali sam dobro prošao. Ko je taj čovek?

" O, ja doista očajavam što ce to desilo. To je Jedan-ludak, jedan jadnik koji nije znao šta radi.

^ Razbojniče, platićeš mi to! Mi smo milostivi posle pobede, ali ne praštamo izdajicama.

' Vi ste mi spasli život! Vi ste Francuz.

capitaine du 13-me Iéger/ — bilo je, razume ce najvećedelo.

Ali ma koAiko da je bio nesumnjiv taj zaklju-čak i na njemu osnovano uverenje oficirovo, Pjer je smatrao za potrebno da ra razočara.

— Je suis Russe^ — reče on brzo.

— Ti-ti-ti, a d'autres! — reče Francuz, mašući sebi prstom ispred nosa i smešeći ce. — Tout a l'heure vous allez me conter tout ga . . . — reče on. — Charme de rencontrer un compatriote. Eh bien! qu'allons-nous faire de cet homme?^ — dodade on, roBopeln Pjeru Beh

kao svome bratu. Izraz na licu i ton **Tor** francuskog oficira govorili su da ce Pjer ne može odreći tog najuzvišenijeg na svetu naziva, kad ra je već jednom dobio. Ha po-slednje pitanje Pjer još jednom reče ko je Makar Aleksejevič, reče kako je taj pijan, sumanuti čovek pred sam njihov dolazak odvukao pun piš-tolj koji mu nisu mogli oteti, i zamoli da ra ne kazne za taj njegov postupak.

Francuz ce isprsi i mahnu rukom kao vladar.

— Vous m'avez sauve la vie! Vous etes Frangais. Vous me demandez sa grace? Je vous l'accorde. Ou'on emmene cet homme* — reče brzo i ener-gično francuski oficir, na uze pod ruku Pjera, koga je načinio Francuzom zato što mu je spasao život, i nobe s njim u sobu.

Vojnici koji su bili u dvorištu, kad čuše pucanj, Ubonie u trem i stadoše pitati šta ce to

puka Rambalu, kapetanu iz trinaestog lakog

^ Ja sam Rus.

' Ti-ti-ti! Drugima vi to pričajte! Sad ćete vi meni ve ispričati... Drago mi je što sam našao svog zem-^oaka. Pa, šta da radimo sa ovim čovekom?

Vi ste mi spasli život. Francuz ste. Tražite mi čov"^{*^*^*}oproštenje? Dajem vam ra. Neka ce odvede taj dogodilo i govoriti kako su gotovi da kazne krivca; ali ih oficir oštro zaustavi:

— On vous demandera quand on aura besoin de vous* — reče im on.

Vojnici izi&oše. Posilni, koji je, me&utim, dospeo da zaviri i u kujnu, priče oficiru.

— Capitaine, ils ont de la soupe et du gigot de mouton dans la cuisine. Faut-il vous l'apporter?* — reče on.

— Oui, et le vin' — reče kapetan.

Kad su francuski oficir i Pjer ušli u sobu, Pjer je smatrao za svoju dužnost da opet uverava kapetana kako on nije Francuz i htede da ode, ali francuski oficir ne hte ni da čuje za to. On je bio toliko učтив, ljubazan, dobrodušan, i istin-ski zahvalan za spasenje svog života, da mu Pjer nije mogao odreći, nego je ceo zajedno s njim u dvorani — prvoj sobi u koju su ušli. Ha uveravanje Pjerovo kako on nije Francuz, kapetan sleže ramenima, očevidno ne shvatajući kako ce čovek može odricati tako laskavog naziva, na mu reče, ako baš hoće da ce izdaje za Rusa, neka bude tako, ali njega, ne obzirući ce na to, ipak veže zauvek s njim osećanje zahvalnosti što mu je spa-sao život.

Da je taj čovek bio obdaren ma i mrvom sposob-nosti da razume šta drugi oseća i da je mogao slutiti šta Pjer oseća, Pjer bi ce, svakako,

' Kad ustreba bićete pozvani.

* Kapetane, imaju u kuhinji čorbe i jagnjeći but. Hoću li da vam donesem? ' Da, i vino.

uklonio OA njega; ali je Pjera osvojilo to što taj čovek ne može da shvati ništa izvan svoje ličnosti.

— Frangais ou prince russe incognito — reče
Francuz, razgledajući istinu prljavo, ali fino ruble
Pjero i prsten na njegovoј ruci. — Je vous dois ia vie
et je vous offre mon amitie. Un Frangais n'oublie jamais
ni une insulte ni un service. Je vous offre mon amitie. Je
ne vous dis que ga.'

U glasu, u izrazu lica, u pokretima tog ofi-cira beše
toliko dobrote i plemenitosti (u francuskom smislu) da
je Pjer, odgovarajući ne-hotično osmehom na osmeh
Francuzov, stisnuo pruženu ruku.

— Capitaine Ramball du 13-me leger, decore pour
l'affaire du sept — predstavi ce Francuz c neodoljivim
osmehom, od koga su mu ce skupljale usne pod
brkovima. — Voudrez-vous bien me dire a present, a qui
j'ai l'honneur de parler aussi egrea-blement au lieu de
rester a l'ambulance avec la balle de ce fou dans le
corps?[^]

Pjer odgovori da ne može reći svoje ime, na pocrvene
i poče da govori o uzrocima zbog kojih IO ne može reći,
ali ra Francuz brzo prekide.

— De grace — reče on. — Je comprends vos
raisons, vous etes officier... officier superieur, peut
-etre. Vous avez porte les armes contre nous... Ce n'est
pas mon affaire. Je vous dois la vie. Cela me

* Francuz ili ruski knez inkognito. Ja vam dugujem život i
nudim vam svoje prijateljstvo. Francuz ne za-boravlja nikad ni
uvredu ni uslugu. Ja vam nudim svoje prijateljstvo. To vam
samо kažem.

' Kapetan Rambal iz trinaestog lakog puka, odliko-van u
boju od sedmog (septembra). Hoćete li biti dobri Da mi sad
kažete s kim imam čast ovako prijatno da razgovaram umesto da
sam ostao na previjalištu s kur-šumom onog ludaka u telu?

suffit. Je suis tout h vous. Vous etes gentilhomme?"

— dodade on kao pitajući. Pjer
klimnu glavom.

— Votre nom de bapteme, s'il vous plait? Je ne
demande pas davantage. — Monsieur Pierre, dites vous?
... Parfait. C'est tout ce que je desire savoir.[^]

Kad donešoše jagnjetinu, kajganu, samovar, pa-kiju i
vino iz ruskog podruma koje su Francuzi doneli sobom,
Rambal zamoli Pjera da ruča s njim i poče odmah željno
i brzo da jede kao zdrav a gladan čovek, žvaćući brzo
svojim jakim zubima, sladeći neprestano i uzvikujući:
excellent, exquis![^] Lice mu ce zacrvene i obli ra znoj.
Pjer beše gladan i sa zadovoljstvom prista da ruča.
Morel, posilni, doneše šerpu s vrućom vodom i metpu u
nju bocu crnog vina. Sem toga, doneše bocu kvasa, koju
je probe radi uzeo u kujni. To je piće bilo već poznato
Francuzima i dobiло je svoj naziv. Oni su zvali kvas

limonade de cochon[^] i Morel je hvalio tu limonade de cochon koju je našao u kujni. Ali pošto je kapetan imao vina, koje je dobio idući kroz Moskvu, on ostavi kvas Morelu, a maši ce za bocu bordoa. Zavi bocu do grlića u servijetu, na natoči vina sebi i Pjeru. Utoljena glad i vino još više oživeše kapetana i on je neprestano razgovarao za ručkom.

— Oui, mon cher monsieur Pierre, je vous dois une fiere chandelle de m'avoir sauve... de cet enragé... J'en ai assez, voUez-vous, de balles dans

' O, molim vas! razumem vaše razloge, vi ste ofi-cir ... viši oficir, možda. Borili ste ce protiv nas ... To nije moja stvar. Ja vam dugujem život. To mi je dosta. Ja sam vam potpuno odan. Vi ste plemić?

— Gospodin Pjer, velite?... Odlično. To je sve što želim da znam.
' Izvrsno, divno! ^ Svinjska limunada.

le corps. En voila une (on pokaza na svoj kuk) ^ Wagi'am et de deux a Smolensk (tu pokaza ožiljak na obrazu). Et cete jambe, comme vous voUez, qui ne veut pas marcher. C'est a la grande bataille du sept a la Moskowa que j'ai reçu pa. Sacre Dieu, c'était beau! N fallait voir ga, c'était un deluge de feu. Vous nous avez taillé une rude besogne; vous pouvez vous en vanter, nom d'un petit bonhomme. Et, ma parole, malgré la toux, que j'U ai gagne, je serais prêt à recommencer. Je plains seih qui n'ont pas vu ga.'

— J'U ai écrit* — reče Pjer.

— Bah, vraiment! Eh bien, tant mieux — pro-duži Francuz. — Vous êtes de fiers ennemis, tout de même. La grande redoute a été tenace, nom d'une pipe. Et vous nous l'avez fait cramer raueg. J'U suis à Pe trois fois, te! que vous me voUez. Trois fois nous étions sur les canons et trois fois on nous a culbuté et comme des capucins de cartes. Oh! c'était beau, monsieur Pierre. Vos grenadiers ont été superbes, tonnerre de Dieu! Je les ai vus six fois de suite serrer les rangs, et marcher comme une revue. Les beaux hommes! Notre roi de Naples qui s'U connaît a crié: ^bravo! ... Ah! ah! soldat comme nous autres! — reče on počutavši. — Tant mieux, tant mieux, monsieur Pierre. Terribles en bataille ... galants... (on tu namignu i osmehnu ce) avec les

' Da, moj dragi gospodine Pjere, ja treba da palim mliku sveću što ste me spasili... od onog pomamnika... Imam ja, vidite, dosta kuršuma u telu. Evo jednog sa Vagrama i drugog sa Smolenska. Pa ova nogu, što me, kao što vidite, ne služi. To sam dobio u velikoj bici sedmog pod Moskvom. Bogami, to beše divno! Vredno je oilo videti, to je bio potop od vatre. Zadali ste nam mučna posla; možete ce pohvaliti, vere mi. O, časti mn, np^a^a^ ^jah dobio kašal, bio sam gotov da počnem iz-nova. Žalim one koji to nisu videli. Bio sam tamo.

pas?*

Kapetan beše toliko naivno i dobroćudno ve-seo, otvoren i sobom zadovoljan, da Pjer umalo i sam ne namignu, gledajući veselo u njega. Vero-vatno reč ^galant^ doveđe kapetana na misao o stanju Moskve.

— A propos, dites done, est-ce vrai que toutes les femmes ont quitté Moscou? Une drôle d'idée! Qu'avaient-elles ^ craindre?

— Est-ce que les dames françaises ne quitte-raient pas Pafis, si les Russes u entraient?" — reče Pjer.

— Ah, ah, ah! ... — nasmeja ce Francuz veselo, sangvinično, i potapka Pjera no ramenu. — Ah! elle est forte celle-la — progovori on. — Pariš? ... Mais Pariš, Pariš ... /

— Pariš la capitale du monde. . — dovrši Pjer što OH beše zaustio.

* E, odista! Pa, tim boA.e. Vi ste ipak neustrašivi neprijatelj. Dobro ce držao veliki redut, trista mu muka. I nagnali ste nas da ra skupo platimo. Tripot sam na njega išao, to je istina kao što me vidite. Tripot smo bili na topovima i tripot su nas oduvali kao vojnike od hartije. O, kako to beše lepo, gospodine Pjere! Vaši grenadiri bili su divni, tako mi Boga! Gledao sam ih šest puta kako ce zbijaju u guste redove i maršuju kao na smotri. Kršni Audi! Naš kral, od Napulja, koji je u tom pečen, povikao je: žbravolž Ha! ha! vojnik kao i mi!... Tim bolje, tim bolje, gospodine Pjere. Strasni u boju... galantni s lepticama, takvi su Fran-cuzi, gospodine Pjere, zar ne?

! ZbiAa, recite mi, je li istina da su sve žene osta-vile Moskvu? Smešna misao! Cega su ce bojale?

" A zar francuske gospo&e ne bi ostavile Pariz, kad bi Rusi u njega ušli?

^ Ha, ha, ha! ta vam beše dobra! Pariz?... Adi Pariz, Pariz...

" Pariz prestonica sveta...

Kapetan pogleda u Pjera. On imaće običaj da usred razgovora stane i da će zagleda malo u čo-veka nasmejam, ljubaznim pogledom.

Eh bien, si vous ne m'avez pas dit que vous etes Russe, j'aurai parie que vous etes Parisien. Vous avez ce je ne sais quoi, ce ... * — i pošto mu reče taj kompliment, on opet pogleda hUieH.

— J'ai ete a Pariš, j'U ai passe des annees^ — reče Pjer.

— Oh, ?a se voit bien. Pariš! ... Un homme qui ne connaît pas Pariš, est un sauvage. Un Parisien, ga se sent a deux Neih. Pariš, c'est Talma, la Dusche-nois, Potier, ia Sorbonne, les boulevards — na kad opazi da mu je završetak slabiji od onog što je prethodilo, OH brže dodade: — i! n'U a qu'un Pariš au monde. Vous avez ete a Pariš et vous etes resté Russe. Eh bien, je ne vous en estime pas moins."

Zagrejan malo vinom, a posle tih dana što ih je proveo u samoći sa svojim mračnim mislima, Pjer je i nehotice bio zadovoljan u razgovoru s veselim i dobroćudnim čovekom.

— Pour en revenir a vos dames, on les dit bien belles. Ouelle fichue idee d'aller s'enterrer dans les steppes, quand l'armée frangaise est a Moscou! Ouelle chance elles ont manque celles-la. Vos mou-jiks c'est

autre chose, mais vous autres gens civilises vous devriez nous connaitre mieux que ça. Nous avons pris Vienne, Berlin, Madrid, Naples, Rome, Varsovie, toutes les capitales du monde... On nous craint, mais on nous aime. Nous sommes bons ^

' E, da mi niste kazali da ste Rus, ja bih ce opkladio da ste Parižanin. Imate nešto, ne znam šta, nešto... '

' Ja sam bio u Parizu, proyeo sam tamo više godina.

' O, na TO ce vidi. Pariz! Čovek koji ne zna Pariz Aivljak je. Parižanin ce oseti na dve milje daleko. Pa riz — TO je Talma, Dišenoa, Potje, Sorbona, bulevari

na svetu je samo jedan Pariz. Vi ste bili u Parizu ostali ste Rus. Pa dobro, ja vas ipak poštujem.

connaitre. Et puis Getregeig... — poče on, ali ra Pjer prekide.

— L'empereur — ponovi Pjer i lice mu od-jedanput dobi neveseo i zbnjen izraz. — Est-ce que Getregeig?

...

— L'empereur? C'est la generosité, la clémence, la justice, l'ordre, le génie, voil^ l'empereur! C'est mol Ramball qui vous le dit. Tel que vous me voiez, j'étais son ennemi il y a encore huit ans. Mon père a été comte émigré . . . Mais il m'a vaincu, cet homme. Il m'a empoigné. Je n'ai pas pu résister au spectacle de grandeur et de gloire dont il couvrait la France. Quand j'ai compris ce qu'il voulait, quand j'ai vu qu'il nous faisait une litière de lauriers, voiez-vous, je me suis dit: voil^ un souverain, et je me suis donné à lui. Eh voilà! Oh, oui, mon cher, c'est le plus grand homme des siècles passés et venir!

— Est-il ^ Moscou?* — upita Pjer spleteno i kao krivac.

* Hero da ce vratimo na vaše dame; kažu da su vrlo lepe. Kakva im je to luda misao ići na ce sahraniti no stepama, kad je francuska vojska u Moskvi! Kako su pro-pustile lepu priliku. Vaši mužici — to je nešto drugo, ali vi, ljudi obrazovani, treba da nas poznate još bolje. A&i smo osvojili Beč, Berlin, Madrid, Napulj, Rim, Varšavu, sve prestonice sveta... Nas ce boje, ali nas vole. Dobro je nas upoznati. Pa onda imperator...

* Imperator... Je li imperator?...

' Imperator? Velikodušnost, milosrbe, pravičnost, red, genije, to je imperator! To vam kažem ja, Ram-bal. Ovakav kao što me vidite, bio sam ja npe osam rođina njegov neprijatelj. Moj je otac bio grof emigrant... Ali me je taj čovek osvojio. Ovladao je mnome. Nisam Morao odoleti prizoru veličine i slave kojom obasipa Francusku. Kad sam ra razumeo šta hoće, kad sam video kako nam pravi postelju od lovorka, onda sam, vidite, rekao u sebi: to je vladalac, i predao sam mu ce. Eto tako! O, da, moj dragi, to je najveći čovek prošlih ve-kova i onih što će doći.

[^] Je li OH u Moskvi?

francuz pogleda u Pjera, koji izgledaše kao krivac, i nasmeja ce.

— Non, il fera son entree demain' — odgovori OH, na nastavi da priča.

NJihov razgovor prekide vika nekoliko gla-sova na kapiji i dolazak Morela, koji uče da javi kapetanu kako su došli virtemberški husari i kako hoće da smeste konje u isto dvorište u kome su bili konji kapetanovi.

TeniKoha je nastala no-glavito otuda što husari nisu razumeli šta im ce govorí.

Kapetan naredi da mu pozovu najstarijeg pod-oficira, na ra strogo unita iz koga je puka, ko im je starešina i na osnovu čega sebi dopušta da za-uzima stan koji je već zauzet. Nemac, koji je slabo razumevao francuski, odgovori na prva dva pi-tanja i reče ime svog puka i svog starešine; ali na poslednje pitanje, koje nije razumeo, odgovori, umećući izopačene francuske reči u nemački go-vor, kako je on konačar u puku i kako mu je starešina naredio da zauzme sve kuće odreda. Pjer, koji je znao nemački, prevede kapetanu ono što je rekao Nemac i odgovor kapetanov reče na nemačkom virtemberškom husaru. Kad Nemac razumede šta mu govore on popusti i odvede svoje lude. Kapetan iziće pred kuću i jakim glasom izdade nekakve naredbe.

Kad ce kapetan vratio natrag u sobu, Pjer je, naslonivši glavu na ruke, sedeo na onom istom mestu gde je sedeo malopre. Ha licu mu ce videlo kako mu je teško. I doista, bilo mu je teško u **TOM** trenutku. Kad je kapetan izišao a Pjer ostao sam, **OH** ce odjedanput osvestio i video u kakvom ce položaju nalazi. Pjera u tom času nije mučilo **TO** što je Moskva bila zauzeta, niti to što srečni pobednici gospodare no njoj i prave ce njemu pokro-

' Nije, OH će sutra ući.

.vitelji, ma koliko da mu je to bilo teško. NJega je mučilo **TO** što je uvi&ao svoju slabost. Neko-liko čaša vina i razgovor s tim dobroćudnim čovekom behu uništili ono neprestano mračno raspoloženje u kome je Pjer živeo tih poslednjih dana i koje je bilo neophodno za izvršenje njegove namere. Pištolj, kinžal i kaftan behu spremni, Napoleon je ulazio sutra. Pjer je **čsto** onako smatralo da je korisno i vredno ubiti zlikovca; ali je ocehao da on to sad **Hehe** učiniti. Zašto? On nije znao, ali je **npcAOcehao** kao da neće iz-vršiti svoju nameru. Borio ce protiv svesti o svojoj slabosti, ali je s tugom ocehao da joj ne može odoleti, da su ce pre&ašnje mračne misli o osveti, ubistvu i samopregorevanju razletele kao prah pri dodiru prvog čoveka.

Kapetan Uhe u sobu, nahramljujući i zviždu-**hUhH** nešto.

Naskanje tog Francuza koje je Pjera malopre zabavljalo, sad mu ce učini mrsko. I pesmica koju je zviždukao, i njegov hod, i gest, i zasukivanje brkova, sve je Pjeru sad izgledalo uvredljivo.

žOdmah hU **otili**, **HehU** više ni reči progo-voriti s njim — mislio je Pjer. On je to mislio, a mećutim je jednako sedeo na istom mestu. Ne-kakva neobična slabost beše ra prikovala za to mesto: on je hteo, ali nije mogao da ustane ni da ode.

A kapetan je, naprotiv, izgledao vrdo veseo. On prošeta dvaput preko sobe. Oči su mu bli-stale, a brkovi ce lako micali, kao da ce sam smeška na nekakvu zabavnu dosetku.

— Charmant — reče on odjedanput — Ie colonel de ces Wurtembourgois! C'est un AJlemand; mais brave gargon s'ii en fut. Mais AHemand.*

* Divan je p[^]kovnik tih Virtemberžana. Nemac, a*\i* je pri svem tom dobar momak. Pa ipak, Nemac.

On sede prema Pjeru.

— A propos, vous savez done lallemand, vous?
Pjer gledaše u njega čutke.

— Comment dites-vous asile en aHemand?[^]
— Asile? — ponovi Pjer. — Asiie en aHemand:
Unterkunft.'

— Comment dites-vous?[^] — upita kapetan ne-poverljivo i brzo.

— Unterkunft — ponovi Pjer.

— Onterkoff — reče kapetan i gledaše ne-koliko sekunada nasmejanim očima u Pjera. — Les Allemands sont de fieres betes. N'est-ce pas, monsieur Pierre? — završi on. — Eh bien, encore une bouteille de ce bordeau moscovite, n'est-ce pas? Morel, va nous chauffer encore une petite bouteille. Morel!!* — viknu veselo kapetan.

Morel donese cBehe i bocu vina. Kapetan no-gleda prema sveći u Pjera i očevidno ra iznenadi izraz rastrojenosti na licu njegovog sagovornika. Rambal sa iskrenim žaAenjem i 6oAehHBomhU pri&e Pjeru i naže ce nad njim.

— Eh bien, nous sommes tristes — reče i do-dirnu Pjera za ruku. — Vous aurai-je fait de la peine? Non, vrai, avez-vous quelque chose contre moi? Peut-etre rapport [^] la situation? — zapitki-vao je OH.

¹ZbiA.a, vi znate nemački?

* Kako ce kaže na nemačkom utočište?

' Utočište? Utočište ce kaže na nemačkom...

[^] Kako kažete?

' "Onterkofž. Nemci su veliki glupzci. Zar ne, gospodine Pjere? Pa, još jednu bocu ovog moskovskog oordoa, zar ne? Morele, hajde zagrej nam još jsdnu bo čicu. Morele!

' Sta, žalošni smo. Da vam ja nisam učinio nažao? ooil[^]a, da niste nesto ljuti na mene? Ili zbog ovog stanja?

Pjer nije ništa odgovarao, nego je lubazno gledao u oči Francuzu. Bilo mu je priyatno to saosećanje.

— Parole d'honneur, sans parler de ce que je vous dois, j'ai de l'amitie pour vous. Puis-je faire quelque chose pour vous? Disposez de moi. C'est a la vie et a la mort. C'est la main sur le coeur que je vous le dis* — reče on, uAarajuš ce no prsima.

— Merci! — reče Pjer.

Kapetan ce zagleda u Pjera onako kao što ra je pogledao kad je čuo kako ce na nemačkom kaže utočište, i lice mu ce odjedanput razvedri.

— Ah! dans ce cas je bois a notre amitie!* — uzviknu OH veselo i natoči dve čaše vina.

Pjer uze natočenu čašu i ispi je. Rambal ispi svoju, stiše još jednom ruku Pjerovu i u zamiš-aeno-melanholičnoj pozni nasloni ce na sto.

— Oui, mon cher ami, voil[^] les caprices de la fortune — poče on. — Oui m'aurait dit que je serai soldat et capitaine de dragons au service de Bona-part, comme nous l'appellions jadis. Et cependant me voil[^] š Moscou avec lui. Il faut vous dire, mon cher — nastavi on neveselo i odmereno kao čovek koji ce spremi da priča dugu priču — que notre nom est l'un des plus anciens de la Frange.'

I c lakom i naivnom francuskom iskrenošću ispriča kapetan Pjeru istoriju svojih predaka, svoje detinjstvo, dečaštvo i momaštvo i sve svoje rodbinske, imovinske i porodične prilike. Ra-

* Časti mi, da ne govorimo o onom što sam vam dužan, ja sam vaš prijatelj. Mogu li da učinim nešto za vas? Raspolažite mnome. Ha život i na smrt. Ja vam to kažem sa rukom na srcu.

* Ah, onda će da pijem za naše prijateA<stvo!

* Da, moj dragi prijateA.u, to su čudi sudsbine. Ko bi mi mogao reći da će biti vojnik i dragonski kapetan u službi kod Bonaparte, kao što smo ra nekad zvali. Pa eto me u Moskvi s njim. Treba da vam kažem, dragi moj, da je naša kuća jedna od najstarijih u Francuskoj.

zume ce da je u toj priči igrala veliku ulogu žta pauvre merea.

— Mais tout ga ce n'est que la mise en scéne de la vie, le fond c'est l'amour. L'amour! N'est-ce pas, monsieur Pierre? — reče on padajući u vatru. — Encore un verre/

— Oh! les femmes, les femmes!* — reče kapetan, rAeAajUhH u Pjera blagim pogledom i poče da priča o ljubavi i o svojim ljubavnim doživAa-jima. Imao ih je mnogo, a u to ce lako mogAO ve-rovati kad ce pogleda zadovoAno sobom, lepo lice ofš[^]ipovo i ona razdraganost s kojom je govorio o ženama. Iako su svi Aubavni doživljaji Ram-baAovi imali onaj prljav karakter u kome Fran-cuzi naAaze naročitu draž i poeziju ljubavi, ka-petan je svoju istoriju pričao s tako iskrenim uverenjem da je on jedini okusio i poznao sve Araži ljubavi i tako je primamljivo opisivao žene, da ra je Pjer SAušao s paA03HaAomhU.

Beše jasno da l'amour, koju je Francuz toliko voleo, nije biAa ona niska i prostačka ljubav koju je Pjer nekad ocehao prema svojoj ženi, niti ona romantična ljubav koju je sam raspirio i ocehao prema Nataši (Rambal je obe vrste te lju-bavi prezirao podjednako — jedno mu je bila l'amour des charretier, a druga l'amour des ni-gauds'); l'amour kojoj ce Francuz klanjao biAa je pogAavito u neprirodnosti OAnosa prema ženi i u kombinovanju nakaznosti koje su davale glavnu lepogu oceha.№U.

Tako je kapetan ispričao dirljivu istoriju svoje Aubavi prema jednoj zanosnoj markizi od

* Ali TO je sve inscenisanje života, A.ubav je glavna osnova. LJubav! Zar ne, gospodine Pjere? Još no jednu čašu.

*Oh, žene, žene!

***L)ubav kočijaška, a druga l-ubav ludačka.** . ; ^ trideset pet godina i u isti mah prema dražes-nom, nevinom detetu od sedamnaest godina, kćeri zanosne markize. Borba velikodušnosti između majke i kćeri, koja ce završila time što je mati, žrtvujući sebe, ponudila svom milosniku kćer da ce oženi njome, još je i sad potresala kape-tana, iako je to uspomena koja je već davno prošla. Zatim je ispričao jednu epizodu u kojoj je muž igrao ulogu milosnika, a on (milosnik) ulogu muža, i nekoliko komičnih epizoda iz svojih souvenirs d'AHemand, gde ce asile zove Unterkunft, gde les mariš mangent de la choucroute i gde les jeunes filles sont trop blondes.'

Najzad, poslednja epizoda u MoAtCKoj, još sveža u sećanju kapetanovom, koju je on pričao s brzim gestovima i zažarenog lica, bila je u tome što je spasao život jednom PoAaku (uopšte u pričama kapetanovim neprestano ce nalazilo poneko spasavanje života), na mta taj Poljak poverio svoju zanosnu ženu (Parisienne de coeur*), a on stupio u francusku službu. Kapetan je bio srećan, za-nosna Poljakinja htela je da beži s njim, ali je kapetan, pokrenut velikodušnošću, vratio ženu mužu i uz TO mu rekao: Je vous ai sauve la vie, et je sauve votre honneur! Kapetan ponovi te reči, na obrisa oči i strese ce, kao da odgoni od sebe slabost koja ra je obuzela pri tom dirljivom sećanju.

Slušajući priču kapetanovu, Pjer je, kao što TO često biva dočekan uveče i pod uticajem vina, pratilo sve što je kapetan govorio i razumeo sve, a u isti mah pratilo niz svojih ličnih uspomena, koje ce odnekud, ujedanput, pojavise u njegovoj

' Iz svojih uspomena iz Nemačke, gde ce utočtne zove žunterkunftž, gde muževi jedu kiseo kupus i gde su devojke odviše plave.

! Parižanka no srcu.
Spasao sam vam život, na vam spasavam i čast.

mašti. Slušajući te priče o ^alubavi, on ce odje-danput iznenadno seti svoje ljubavi prema Na-taši i prebirajući u mašti slike te lubavi, on ih je poredio s pričama Rambalovim. Prateći priču o borbi između dužnosti i ljubavi, Pjer je video pred sobom sve i najmanje pojedinosti eBor poslednjeg sastanka s predmetom svoje ljubavi kod Suhareve kule. Onda nije uticao na njega taj sastanak; nije ra ce čak nijednom setio. A sad mu ce činilo da je u tom sastanku bilo nešto veoma značajno i poetično.

»Petre Kiriliču, hodite ovamo, poznala sam vasž — čuo je sad one reči koje je rekla, video pred sobom njene oči, osmeh, putničku kapicu, pra-mičak kose koji joj ce pomolio ispod kapice ... i u svemu tome video nešto što ra potresa i dpra.

Pošto kapetan završi svoju priču o zanosnoj Poljinji, upita Pjera da li je njega obuzelo kad takvo osećanje samopregorevanja zbog ljubavi i ose-hane zavisti prema zakonitom mužu.

Izazvan tim pitanjem, Pjer diže glavu i oseti potrebu da iskaže misli kojima će zanimao. Poče da objašnjava kako on malo drukčije shvata L!u-bav prema ženi. Reče kako je on celog svog veka voleo i kako voli samo jednu ženu i kako ta žena ne može nikad biti njegova.

— Tiens!" — reče kapetan.

Zatim Pjer objasni kako je on voleo tu ženu još od rane mladosti; ali nije smeо da pomišla aa nju, jer je bila suviše mlada, a on je bio ne-zakoniti sin bez imena. A posle, kad je dobio ime i bogatstvo, nije smeо da pomišlja na nju zato što ju je suviše voleo, uznosio je i suviše visoko iznad celog sveta i još više iznad samog sebe.

' Gle!

Kad Pjer do&e do toga mesta u svojoj priči, on upita kapetana razume li on to.

Kapetan načini gest kojim kao da htede reći kako ra on, ako ne razume, ipak moli da nastavi.

— *L'amour platonique, les nuages..** — pro-mrmlja OH.

Da li popijeno vino, ili potreba da bude otvo-ren, ili pomisao kako taj čovek ne poznaje nnti će upoznati ijednu ličnost iz njegove priče, ili sve zajedno, odreši jezik Pjeru. I on, tepajući i gledajući svojim blagim pogledom nekud u daljinu, ispriča celu svoju istoriju: i svoju ženidbu, i Natašinu ljubav prema njegovom najboljem prija-telju, i njeno neverstvo i sve svoje jednostavne odnose prema njoj. Izazvan pitanjima Rambalovim, OH ispriča i ono što je najpre krio — svoj po-ložaj u svetu, i čak mu reče i svoje ime.

Iz cele priče Pjerove kapetana iznenadi naj-više TO što je Pjer bio vrlo bogat, što je imao dva dvorca u Moskvi i što je sve ostavio a nije otišao iz Moskve, nego je ostao u gradu, krijući svoje ime i zvanje.

Beh dockan HohU izi&oše zajedno na ulicu. Hoh je bila topla i vedra. Levo od KUhe svetlela ce na Petrovki prva vatra od početog požara u Moskvi. Desno je bio visoko srp mladog meseca, a na suprotnoj strani prema mesecu videla ce ona svetla kometa koja ce u duši Pjerovoј vezivala s njegovom ljubavlju. Ha kapiji su stajali Gera-sim, kuvarica i dva Francuza. Cuо ce njihov smeh i razgovor na jeziku na kome nisu razumeli jedno drugo. Gledali su vatru koja ce videla u gradu.

U TOM malom udaljenom požaru u vedikom gradu ne beše ništa strašno.

Gledajući visoko zvezdano nebo, mesec, kometu i svetlost od požara, Pjer ce ocehaо veselo ganut.

' Platonska ljubav, oblaci...

žPa eto, kako je to lepo, šta je još potrebno?^ — pomisli OH. I odjeAanput seti ce svoje namere, sve ce okrete oko

njega i bi mu tako zlo da ce pri-sloni uz ogradu da ne padne.

Pjer ce i ne oprosti sa svojim novim prijate-l^em, odmače ce nesigurnim hodom od vrata, vрати ce u svoju sobu, leže na divan i odmah zaspa.

XXX

Plamen prvog požara koji je izbio 2. septem-bra gledali su s raznih drumova i s raznim ose-ćanjem stanovnici koji su bežali i odlazili i vojska **KO ja je** odstupala.

Povorka Rostovljevih kola stajala je te noći u Mitiščima na dvadeset vrsta od Moskve. Oni su 1.septembra pošli tako dockan, put je bio tako zakrčen kolima i vojskom, toliko je stvari bilo zaboravljeno i morali su slati lude **no njih**, da je te noći bilo odlučeno da ce prenoći na pet vrsta izvan Moskve. Arugo jutro probudili su ce dockan i opet su ee toliko puta zaustavili da su došli samo do Velikih Mitišča. Gospoda Ro-stovi i ranjenici koji su išli s njima razmestili su ee u deset sati **no** dvorištima i **no** ku-ćama u **TOM** velikom selu. Sluge, kočijaši Rosto-vih i posilni ranjenih, pošto su namestili gospodu, večerali su malo, nahranili su konje i izišli pred kuću.

U susednoj kući ležao je ranjen a&utant Rajev-skoga s razmrskanom šakom i ^trašan bol nago-nio **ra** je da neprestano tužno ječi, i to je ječanje strašno odjekivalo u jesenjoj tamnoj noći. Taj a&utant je prvu noć proveo u istom dvorištu U kome su bili Rostovi. Grofica je govorila kako zbog **Tor** ječanja nije mogla oka da sklopi, **na je u**

Mitiščima prešla u goru kuću, samo da bude dalje od tog ranjenika.

Jedan sluga u pomrčini, iza visokog krova ko-čija koje su stajale pred kućom, opazi drugi, manjin plamen požara. Jedna ce svetlost već odavno vi-dela i svi su znali da to rope Mala Mitišča, koja su zapalili Mamonovi kozaci.

— A gle, braćo, eno drugog požara! — reče posilni.

Svi obratiše pažnju na onaj plamen.

— Pa već ce pričalo da su Mamonovi kozaci zapalili Mala Mitišča. — Mitišča! He, to nisu Mitišča, **TO** je dal.e. — Gledaj, kao da je u Moskvi.

Dvojica slugu siđoše sa stepenica, za^oše iza kočija i sedoše na stopicu.

— To je više ulevo, jer eno gde su Mitišča, a ovo je sasvim na drugoj strani.

Nekoliko a)udi im ce pridruži.

— Gle kako izbija! — reče jedan. — To je, gospodo, požar u Moskvi; ili u Suščevskoj ili u Rogoškoj ulici.

Niko ne odgovori na tu primedbu. I svi ti ljudi gledali su čutke dosta dugo u daleki plamen novog požara koji ce razbuktavao.

Starac, grofov sober (kao što su ra zvali), Danilo Terentić, pri&e gomili i zovnu Mišku.

— Šta zijaš, ludače! ... Grof će potražiti, a nikog nema; idi, skupi haljine.

— Pa ja sam samo istrčao no vodu — reče Miška.

— A kako vi mislite, Danilo Terentiču, ono je vatra kanda u Moskvi? — reče jedan lakej.

Danilo Terentič ništa ne odgovori, i opet su svi dugo čutali. Plamen ce rasprostirao i po-vijao dalje i da[^]e.

— Sačuvaj bože!... vetar, na suvo ... — reče opet neko.

— Pogle, kako to gori. O, bože, već ce vide i varnice! Gospode, smiluj ce na nas grešne!

— Možda he ugasiti.

— A **KO** će gasiti? — ču ce glas Danila Teren-tiča, koji je dотle čutao. Glas mu beše spokojan i spor. " To, braćo, i jeste Moskva — reče on — naša matuška belokam... — tu ra glas izdade i **OH** starački zajeca. I, kao da su svi samo to čekali na da shvate značaj koji je imao za njih onaj plamen što ce video. Čuše ce uzdas, molit-vene reči i jecanje starog grofovog sobara.

XXXI

Sobar ce vrati i javi grofu da gori Moskva. Grof obuće halat i izi&de da vidi. S njim izi&oše Sonja koja ce nije ni sylačila i madame Schoss. U sobi ostadoše samo Nataša i grofica. (Ileha nije bio više s porodicom: on je otišao napred sa svojim pukom, koji je maršovao ka Trojici.)

Grofica zaplaka kad ču vest o požaru Moskve. Nataša, bleda, sa ukočenim očima, sedela je na klupi isbod ikona (na onom istom mestu na koje je sela kad je došla) i nije obratila nikakve pažnje na očeve reči. Ona je slušala neumuklo ječanje ačutantovo, koje ce čulo čak iz treće **KUhe**.

— Ah, kako je to užasno! — reče Sonja vra-tivši ce iz dvorišta ozebla i poplašena. — Čini mi ce sva će Moskva izgoreti, tako je to užasna vatra! Nataša, gledaj sad, vidi ce odavde kroz prozorčić — reče ona sestri, želehi, sva-kako, da je čim bilo razgali.

Ali Nataša pogleda u nju kao da ne razume tta traže od nje, na opet upre oči u ugao od **nehH**. Nataša je bila tako ukočena još od tog jutra, upravo od onda kad je Sonja, na čudo i **zlovoAu** grofičinu, ne zna ce zašto, našla za potrebno da kaže Nataši kako je knez Andreja ranjen i kako je **k OH** u toj povorci kola s njima. Grofica ce razljutila na Sonju kako ce retko kad ljutila. Sonja je plakala i molila da joj opr)osti, na je sad, kao trudeći ce da zagladi svoju grešku, ne-prestano obletala oko sestre.

— Vidi, Nataša, kako užasno gori! — reče Sonja.

— Sta gori? — upita Nataša. — Ah, da, Mo-skva. — I, kao samo zato da ne uvredi Sonju od-bijanjem i da je skine s vrata, Nataša primaće glavu prozoru i pogleda onako kako, očevidno, nije mogla ništa da vidi, na opet sede onako kako je malopre sedela.

— Ali ti nisi videla?

— Jesam, doista sam videla — odgovori ona glasom koji **je** molio da je ne uznemiravaju.

I grofica i Sonja znale su da sad ni Moskva, ni požar Moskve, ni ma šta drugo, najzad, nije moglo imati nikakve važnosti za Natašu.

Grof opet ode iza pregrade i leže. Grofica pribi Nataši, dodirnu joj glavu izvrnutom ša-kom, kao što je to činila kad joj **je** kći bila bolesna, zatim joj dodirnu čelo usnama, da vidi da nije u vatri, i poljubi je.

— Ti si ozebla. Ti sva drhtiš? Treba da legneš — reče joj ona.

— Da legnem? Da, dobro, leći éu. Sad éu leći — reče Nataša.

Kad su **Tor** jutra kazali Nataši da **je** knez An-dreja teško ranjen i da ide s njima, ona **je** samo u prvom trenutku mnogo zapitkivala kuda će, kako mu **je**, je li opasno ranjen i može li ra ona videti. Ali kad su rekli da ra ona ne može videti, da **je** teško ranjen a da mu žiaot nije u opasnosti, ona je prestala da pita i govori, jer svakako nije ve-rovala onome što su **joj** kazivali, a bila je uverena da he joj odgovarati sve jedno te jedno, na ma koliko ona govorila. Nataša je sa svojim krupnim očima, koje je grofica dobro poznavala i od njihovog ce izraza tako bojala, celim putem sedela lepomično u uglu kočija, a tako je sedela i sad na klupi na koju je sela. Da je nešto smiš-ljala, nešto rešavala ili već rešila sad u svojoj pameti — to je grofica znala, ali šta je rešila **TO** nije znala, i to ju je plašilo i mučilo.

— Nataša, svuci ce, golubice, lezi na moju postel^u. (Samo je grofici bila prostrta postelja na krevetu; a madame Schoss i obe gospo&ice mo-rale su da spavaju no podu na senu.)

— He, mama, leći hU tu na pod — reče srđito Nataša, na priće prozoru i otvori ra.

Ječanje a&utantovo ču ce jasnije kroz otvoren prozor. Ona pomoli glavu na vlažan, noćni va-zduh i grofica vide kako ce njen tanak vrat trese od plača i udara o okvir. Nataša je znala da to ne ječi knez Andreja. Znala je da knez Andreja leži u istoj kući gde su oni, u drugoj sobi preko trema; ali je tek strašno, neumuklo ječanje pri-nudi da zaplače. Grofica i Sonja zgledaše ce.

— Lezi, golubice, lezi, čedo — reče grofica i lagano dodirnu rukom rame Natašino. — Hajde lezi.

— Ah, da ... Odmah hU, odmah leći — reče Nataša svlačeći ce brzo i kidajući veze na suk-njama. Kad je skinula haljinu i obukla **HohHU** bluzu, ona je, podavivši noge, sela na prostrtu no podu postelju i, prebacivši preko ramena na-pred svoju kratku tanku kosu, počela da je plete. NJeni tanki, dugi, naviknuti prsti brzo su i ve-što raspravljadi, pleli i zavezivali kosu. Glava Natašina naginjala ce no navici čas na jednu, čas na drugu stranu, ali njene grozničavo otvorene oči gledale su nepomično pravo. Kad ce noćno oblačenje svršilo, Nataša ce polako spusti na čaršav prostrt **no** senu, s kraja do vrata.

— Nataša, lezi u sredinu — reče joj Sonja.

— Ja éu ovde — reče Nataša. — Ali lezite već! — dodade jetko. I zari lice u jastuk.

Grofica, madame Schoss i Sonja brzo ce svu-koše i legoše. Samo kandilo ostade u sobi. Ali je u dvorištu bilo vidno od požara u Malim Mitiščima na dve vrste daleko, čuo ce **HohnH** urnebes svetine u krčmi koju su obili Mamonovi kozaci preko puta na ulici, i jednako ce čulo ne-umuklo ječanje abutantovo.

Nataša je dugo slušala unutrašnje i spo-ljašnje glasove koji su dopirali do nje i nije ce micala. Najpre je slušala molitvu i uzdisanje materino i krkjanje kreveta pod njom, na poznato rkanje sa šikanjem madame Schoss, na tiho di-sanje Sonjino. Zatim grofica zovnu Natašu. Halama joj ce ne odazva.

— Izgleda, spava, mama — odgovori polako Sonja.

Grofica poćuta, na je zovnu još jednom, ali joj ce nikо ne odazva.

Ubrzo posle toga ču Nataša ujednačeno disanje materino. Nataša ce nije micala, pri svem tom što joj ce bosa nožica beše pomolila ispod joprana i zebla na golum podu.

U pukotini ce javi cvrčak, kao da sdavi po-bedu nad svima. Jedan petao zapeva daleko, drugi ce odazva blizu. U krčmi ce utiša dreka, samo ce čulo abutantovo ječanje. Nataša ce pridiže.

— Sonja! Spavaš li? Mama! — prošaputa ona. Niko joj ne odgovori. Nataša ustade polagano i oprezno, prekrsti ce i kroči opreznou uzanim i gipkim bosim stopalom na prljav hladni pod. Škripnuše podnice. Ona brzo, pažljivo **ražehH**, protrča kao mače nekoliko koraka i uhvati za hladnu skakavicu na vratima.

Činilo joj ce da nešto teško kuća ujednačeno u sve sobne zidove: to je kucalo njeni srce koje je strepelo od straha i koje su parali užas i ljubav.

Ona otvori vrata, prekorači prag i stade na vlažnu hladnu zemlju u tremu. Hladnoća je osveži. Ona napiša bosom nogom slugu koji je spavao, prekorači preko njega i otvori vrata od sobe gde je ležao knez Andreja. U toj sobi beše mračno. U zadnjem kutu kod kreveta, na kome je nešto ležalo, stajala je na klupi dogorela lo-jana sveća nalik na pečurku.

Nataša je još ujutru, kad su joj kazali da je knez Andreja ranjen i da je tu, odlučila da mora da ga vidi. Ona nije znala zbog čega je to moralio, ali je znala da će vibenje biti teško i zato je još više bila uverena da je ono neophodno.

Ona je celog dana živila u nadi da će ga vi-detи noću. Ali sad, kad je nastao taj trenutak, plašila ce onoga što će videti. Kako li je osa-kačen? Sta li je ostalo od njega? Je li onakav kao što beše ono neumuklo ječanje a^tantovo? Da, **OH** je sav takav. On je bio u njenoj mašti oli-čenje onog užasnog ječanja. Kad je ugledala ne-jasnu masu u kutu i od njegovih kolena, podignutih pod jorganom, pomislila da su mu to ramena, ona je zamislila nekakvo užasno telo i zastala u strahu. Ali ju je napred vukla neka neodoljiva snaga. Ona oprezno kroči jedanput, drugi put i na&e ce nasred male, zakrčene sobe. U sobi pod ikonama ležao je na klupama drugi

čovek (to je bio Timohin), a na podu su ležala još neka dva čoveka (to su bili doktor i sober).

Sobar ce malo tmdiže i nešto prošaputa. Ti-mohin, koga je tištao bol u ranjenoj nozi, nije spavao i pažljivo je gledao neobičnu pojavu de-vojke u beloj košulji, noćnoj bluzi i spavaćoj kapici. Bunovne i uplašene reči sobareve: »šta ćete, šta tražite?« samo nagnaše Natašu da

brže nprnbe onome što je ležalo u kutu. Ma kako da je **TO** telo bilo strašno i da nije ličilo na čoveka, ona je morala da ra vidi. Proće pored sobara, pečurka sa sveće otpade i ona jasno vide kako knez Andreja leži s prebačenim rukama preko jorgana, onakav isti kakvog ra je uvek vićala.

On je bio onakav kao i uvek; zažarena boja njegovog lica, svetle oči, upravljeni ushićeno na nju, a naročito njegov nežan, kao detinji vrat, koji mu ce pomaljao iz zavrnutog okovratnika na košulji, davali su mu osobit, nevin, detinji iz-gled, koji ona, ipak, nije nikad videla kod kneza Andreje. Ona mu priče i brzim, gipkim, mladačkim pokretom kleče pored njega.

On ce osmehnu i pruži joj ruku.

XXXII

Knezu Andreji beše prošlo sedam dana otkako ce osvestio u previjalištu na borodinskom polju. Za sve **TO** vreme on ce nalazio gotovo neprestano u bunilu. Grozničavo stanje i zapaljenje creva, **KO** ja behu povre&ena, morali su mu doneti smrt, kako je mislio doktor koji je pratilo ranjenika. Ali je **OH** sedmog dana slatko pojeo krišku hleba s čajem i doktor je opazio da je opšta vatra po-pustila. Knez Andreja je izjutra došao k sebi. Prve noći posle izlaska iz Moskve bilo je dosta toplo i knez Andreja je ostavljen da prenoći u kolima; ali u Mitiščima zatražio je sam ranje-nik da ra iznesu iz kola i da mu dadu čaja. Pre-nošenje u kuću pričinilo mu je takav bol da je knez Andreja iz glasa ječao i opet izgubio svest. Kad su ra namestili na vojničkom krevetu, on je dugo ležao zatvorenih očiju, nepomično. Zatim ih je otvorio i tiho prošaputao:))Šta je s ča-jem?« To sećanje na sitne pojedinosti iz života iznenadiло je doktora. On mu opita puls i, na svoje čudo i nezadovoljstvo, vide da je puls bolji. Doktoru nije bilo milo kad je to opazio zbog toga što je iz iskustva bio uveren da knez Andreja ne može živeti i da he, ako ne umre sad, umreti malo docnije, samo u većim mukama. S knezom An-drejom vozili su i majora iz njegovog puka, Timo-hina, sa crvenim nosem, koji je bio ranjen u nogu u istoj borodinskoj bici i koji ce pridružio njemu u Moskvi. S njima su išli doktor, knežev sober, njegov kočijaš i dva posilna.

Knezu Andreji dali su čaja. On je željno pio i gledao grozničavim pogledom na vrata, kao tru-Aehn ce da nešto razume i da ce nečeg seti.

— HehU više. Je li tu Timohin? — upitao je OH.

Timohin mu je dopuzio pored klupe.

— Ovde sam, vaša svetlosti.

— Kako rana?

— Je li moja? Hvala bogu! A kako vi?

Knez Andreja ce opet zamislio, kao da ce pri-ceha nečeg.

— Može li ce dobiti knjiga? — upitao je.

— Kakva knjiga?

— Jevan&elje! Ja ra nemam.

Doktor je obehao da he naći i počeo je da za-pitkuje kneza kako ce oceha. Knez Andreja je ne-rado, ali pametno odgovarao na sva pitanja dokto-rova i zatim rekao kako treba da mu podmetnu jastuk, jer mu je nezgodno i jako ga-boli. Doktor i sobar podigli su šinjel kojim je bio pokriven i, MpniTehH ce zbog teškog smrada trulog mesa koji ce širio iz rane, počeli da razgledaju to strašno mesto. Doktor je zbog nečeg ostao vrlo nezadovoljan, nešto je drukčije namestio, okre-nuo ranjenika tako da je ovaj opet zaječao i, od bola dok su ra prevrtali, opet izgubio svest i počeo da bunca. Jednako je govorio da mu što npe nabave tu knjigu i da je podmetnu onde.

— I šta vas to staje! — govorio je on. — Ja je nemam, nabavite je, molim vas, podmetnite za trenutak — govorio je tužno.

Doktor je izišao u trem da opere ruke.

— Ah, baš ste nesavesni! — rekao je doktor sobaru koji mu je polivao. — Samo za trenutak nisam pripazio. Pa to je takav bol da ce čudim kako trpi.

— Mi smo, čini mi ce, podmetnuli, Gospode Isuse Hriste! — rekao je sobar.

Knez Andreja je prvi put shvatio gde je i šta je s njim bilo i setio ce da je ranjen i kako je onda, kad su ce kola zaustavila u Mitićima, za-tražio da ra unesu u kuću. Pošto ce zaneo opet od bola, osvestio ce no drugi put u kući kad je pio čaj i tu je opet, ponovivši u svom sećanju sve što je bilo s njim, najživlje zamislio onaj tre-nutak u previjalištu kad su mu, dok je gledao muke OHor mrskog čoveka, došle te nove misli što su ra usrećavale. I te misli, iako nejasno i neodre&eno, sad opet ovladaše njegovom dušom. On ce cehao kako je sad postigao novu cpehU i kako je ta cpeha imala nešto zajedničko s Jevan-ćeljem. Zato je i potražio Jevan&elje. Ali r&av položaj koji su dali njegovoj rani i novo prevr-tanje opet su mu pobrkali misli i on ce no ipehn put osvestio Beh u potpunoj Hohnoj tišini. Svi su spavalici oko njega. Cvrčak ce javio preko trema, na ulici je neko vikao i pevao, bubašvabe su šuš-kale no stolu, ikonama i zidovima, jedna krupna muva obletala je oko njegovog uzglavlja i oko do-gorele lojane csehe nalik na pečurku koja je sta-jala pored njega.

NJegova duša nije bila u normalnom stanju. Zdrav čovek obično misli, opaža i ceha ce u je-

Aat! isti mah nebrojenih predmeta, ali ima vlasti i snage da, kad izabere jedan niz misli ili po-java, zaustavi svu svoju pažnju na tom nizu pojava. Zdrav čovek u trenutku

najdubljenog razmišljanja trgne ce da kaže učtivu reč čoveku koji mu do&e, na ce opet vrati svojim mislima. Duša kneza Andreje nije bila u normalnom stanju u tom po-gledu. Sve snage njegove duše bile su aktivnije, jasnije nego ikad, ali su radile izvan njegove volje. Njime su vladale istovremeno najrazličnije misli i predstave. Ponekad je njegova misao po-činjala odjedanput da radi i to s takvom snagom, jasnošću i dubinom s kakvom nije mogla nikad da radi dok je bio zdrav: ali ce odjedanput, usred CBora rada, prekidala i zamenjivala kakvom neočekivanom predstavom i on nije bio kadar da ce vrati na nju.

))Aa, meni ce otkrila nova sreća, koja ce ne da odvojiti od čoveka« — mislio je on, ležeći u polumračnoj, mirnoj kući i gledajući napred rpo-zničavorazrogačenim, ukočenim očima. ŽSreća koja ce nalazi izvan materijalne snage, izvan ma-terijalnih spol.nih uticaja na čoveka, sreća same duše, cpeha ljubavi! Nju može da shvati svaki čovek, ali ju je mogao sazdati i odrediti samo bog. Pa kako je bog odredio taj zakon? Zašto s i n? . . .⁴⁴ I odjedanput mu ce prekinuo tok tih misli i knez Andreja je čuo (ne znajući da li to sluša u bunilu, ili na javi) neko tiho šaputanje, KO je je no taktu neumuklo ponavljal: :!)Piti-piti--piti« na onda, i)>ti-tiž, na opet &piti-piti-pitiž, na opet, žti-tiž. U istom trenutku, uz tu muziku šapata knez Andreja je ocehao kako ce nad njego-vim licem, upravo nad sredinom, diže nekakva čudna vazdušna zgrada od iglica i zubljica. Ocehao je da mora (iako mu je to bilo teško) paž-Livo držati ravnotežu, kako ce ne bi preturila ona zgrada koja ce diže; ali ce ona ipak preturila

i opet ce polagano dizala uz zvuke muzike koja je ujednačeno šaputala.))Oteže ce! oteže ce! ra-steže ce i jednako ce razvlači« — govorio je knez Andreja u sebi. Žajedno sa osluškivanjem šapata i opažanjem kako ce ta zgrada od iglica oteže i diže, knez Andreja je video na prekide i plamen sveće okružen crvenim kolutom i čuo šuškanje bubašvabe i šuškanje muve koja je padala na ja-stuk i na njegovo lice. I svaki put kad ce muva dotakla njegovog lica, osećao je kako ra to peče; ali ce u isti mah čudio kako muva ne obori on[^] zgradu KO ja ce diže na njegovom licu kad lupi u nju samu. Ali sem toga bilo je još nešto važno. To je biAO nešto belo kod vrata, statua sfinksova, KO ja ra je takoće gušila.

)>A možda je to moja košuAa na stoluž — mi-slio je knez Andreja — ža ovo su moje noge, a ono su vrata, ali zašto ce to sve razvlači i oteže, i opet: piti-piti-piti i ti-ti, na piti-piti-piti . . . Dosta, prestani, molim te, ostavi![^] — molio je s mukom knez Andreja nekoga. I odjedanput su opet isplivali na površinu misao i osećanje s neobičnom jasnošću i snagom.

⁴⁴Da, lubavl — mislio je on ponovo sasvim jasno — ^ali ne ona ljubav koja voli za nešto, radi nečega, nego ona A.ubav koju sam osetio prvi put kad sam umirući ugledao svog neprijatelja i pri svem TOM zavoleo ra. Ja sam osetio onu ljubav KO ja je

sama suština duše i kojoj nije potreban predmet. Mene i sad obuzima to blaženo osećanje. LJubiti svoje bližnje, Aubiti svoje neprijateA)e. LJubiti sve — ljubiti boga u svima pojavama. Drag čovek može ce voleti Audskom lubavlju; a samo ce neprijatelj može voleti ljubavlju božan-skom. I zbog toga sam ja bio onako radostan kad sam osetio da volim onog čoveka. Šta li je s njim? Da li je živ? ... Kad čovek lubi ljudskom Aubavlju, može iz Aubavi da npebe u mržnju;

a božanska ljubav ne može da ce promeni. NJu ne može da uništi ništa, ni smrt, ništa. Ona je suština Auše. A kako sam ja mnogo l^udi mrzeo u svom životu. I od svih l^udi nisam nikoga voleo niti mrzeo kao nju.« I stvori mu ce živo pred očima Nataša, ali ne onakva kakvu je ranije zamišljao, samo s njenom draži, koja ra je ra-dovala; nego prvi put zamisli njenu dušu. I on razumede njenu ljubav, njene patnje, stid, kajanje. Prvi put sad shvati koliko je njegov otkaz bio bezdušan i vide kako je bio surov njegov prekid s njom. ŽKad bih mogao da je samo još jedanput vidim. Samo jedanput da pogledam u one oči i da kažem... «

I piti-piti-piti i ti-ti i piti-piti-tup-bum lupnu opet muva... I njegova ce pažnja prenese odjedanput u drugi svet stvarnosti i bunila, u kome ce doga&alo nešto naročito. I u tom ce svetu isto onako dizala zgrada a nije ce rušila, isto onako rastezalo ce nešto, isto onako gorela je sveća s crvenim kolutom, ista ona sfinks-ko-šulja stajala je kod vrata; ali pored svega toga nešto škripnu, pirnu svež vetar i na vratima ce pojavi nov beo sfinks koji je stajao uspravno. A na glavi tog sfinksa beše bledo lice i sjajne oči one iste Nataše o kojoj je sad mislio.

ŽO, kako je teško ovo neprestano bunilo« — pomisli knez Andreja, trudeći ce da otera to lice iz svoje uobrazilje. Ali je to lice stajalo pred njim u punoj javi, i to mu ce lice primicalo. Knez Andreja htede da ce vratí u raniji svet čiste misli, ali nije mogao i bunilo ra je vuklo u svoju oblast. Tihi šapat je i dalje ravnomerne šumeo, nešto ra je davilo, rastezalo ce i neobično lice stajalo je pred njim. Knez Andreja prikupi svu svoju snagu da do&e k sebi; on ce pomače i odjedan-put mu zazuja u ušima, smrče mu ce pred očima i OH izgubi svest kao čovek kad potone u vodu. Kad je došao k sebi, Nataša, ona ista živa Nataša, koju je hteo da voli više od svih Audi na svetu onom novom, čistom, božanskom ljubavlju koja mu ce sad otkrila, klečala je pred njim. On razumede da je TO živa, istinska Nataša i ne začudi ce, nego ce tiho obradova. Klečeći pred njim, Nataša je uplašeno ali kao prikovana (nije mogla da ce pomakne) gledala u njega, uzdržavajući plač. Lice joj beše bledo i nepomično. Samo joj je na donjem delu Aica nešto drhtalo.

Knez Andreja odahnu, osmehnu ce i pruži ruku.

— Vi? — reče OH. — Kakva sreća!

Nataša mu ce brzo, ali pažljivo primaće na kolenima, uze oprezno njegovu ruku, naže ce nad njom i poče da je ljubi, jedva je dodirujući us-nama.

— Oprostite! — šapnu ona podignuvši glavu i gledajući u njega. — Oprostite mi!

— Ja vas volim — reče knez Andreja.

— Oprostite...

— Šta da oprostim? — upita knez Andreja.

— Oprostite mi ono što sam uči... nila — reče Nataša isprekidanim šapatom koji ce jedva čuo i poče još češće da mu **Aubi** ruku, jedva je dodirujući usnama.

— Ja te volim više, lepše, nego ranije — reče knez Andreja dižući joj rukom glavu, da bi joj mogao gledati u oči.

Te oči, pune srećnih suza, gledale su u njega stidljivo, bolećivo i l^ubavnički radosno. Mr-šavo i bledo lice Natašino s podadulim usnama beše vite nego ružno, bilo je strašno. Ali knez Andreja nije video to lice, on je video samo svetle oči, koje su bile divne.

Iza njih ču ce govor.

Sobar Petar, koji ce sad beše sasvim pro-budio iz **sna**, razbudi doktora Timohin, koji za sve **TO** vreme nije zaspao od bola u nozi, već je odavno video sve što ce dešava i grčio ce na klupi, pokrivači pažljivo čaršavom svoje ne-obučeno telo.

— 111ta je **TO**? — reče doktor podignuvši ce sa svog ležišta. — Izvolite ići, gospoćice.

U isti mah zakuca na vratima sluškinja, koju je poslala grofica, setivši ce da potraži čerku.

Kao mesečarka koju su probudili usred sna, Nataša izibe iz kuće i, kad ce vrati u svoju sobu, pade na postelju plačući.

Od toga dana, za vreme celog daljeg putovanja Rostovih, Nataša ni na jednom odmorištu ni prenoćištu nije odmicala od ranjenog Bolkon-skog i doktor je morao priznati kako ce nije nadao od jedne devojke ni tolikoj postojanoosti, ni tolikoj veštini u negovanju ranjenika.

Ma kako da ce grofici činila strašna pomisao da knez Andreja može (verovatno no kazivanju doktorovom) umreti u putu na rukama njene kćeri, ona ce nije mogla protiviti Nataši. I mada ce pomisljalo da će ce, usled sad utvrćenog prija-telstva me&u ranjenim knezom Andrejom i Natašom, ako **OH** ozdravi, obnoviti njihovi raniji odnosi verenika i verenice, ipak nije niko, a još manje Nataša i knez Andreja, govorio o tome: jer je nerešeno pitanje života i smrti, koje nije visilo samo nad Bolkonskim nego i nad celom Rusijom, ^aklanjalo sve ostale pretpostavke.

XXXIII

Pjer ce probudio 3. septembra dockan. Glava ra je bolela, haAine, koje nije ni svlačio dok je spavao, bile su mu teške a u duši ce nejasno cehao nečeg stidnog što je učinio uoči tog dana;

TO stidno bio je jučerašnji razgovor s kapetanom Rambalom.

Časovnik je pokazivao jedanaest, ali je napolju izgledalo veoma oblačno. Pjer ustade, protrla oči i, kad vide pištolj s graviranim kundakom, koji je Gerasim opet

metnuo na pisaći sto, Pjer će seti gde je i šta je trebado da učini upravo **Tora** dana.

)Aa nisam već zadocnio?« — pomisli Pjer. — »He, **O H**, svakako, neće ući u Moskvu **npe** dva-naest?« — Pjer ce ne usudi da razmišlja šta ra čeka, nego pohita da će brže lati posla.

Pošto popravi na sebi haline, Pjer uze u ruku pištolj: i spremi će već da poče. Ali mu sad prvi put do&e misao kako će poneti to oružje, jer ra ne može nositi u ruci ulicom. Pa i pod širokim kaftanom beše teško sakriti veliki pištolj. Nije ra mogao zadenuti ni za **nojac** ni namestiti **ra** pod miškom a da ce ne vidi. Sem **Tora**, pištolj je bio prazan, a Pjer nije stigao da ra napuni. »Svejedno, ja ďu kinžalom« — reće Pjer u sebi, iako je više puta, kad je razmišljao kako će izvršiti svoju nameru, sam govorio da je glavna pogreška onog studenta u 1809. godini bila u tome što je hteo da ubije Napoleona no-žem. Ali kao da glavni cilj njegov ne beše to da izvrši smisljeno delo, nego to da pokaže samom sebi kako će nije odrekao svoje namere i kako sve čini da je izvrši, Pjer brzo uze tupi kinžal u zelenim koricama koji je kupio zajedno s pištoljem kod Suhareve kule i sakri ra ispod prs-nika.

Pošto potpasa kaftan i natuće kapu, Pjer pro&e hodnikom pazeći da ne lupa i da ce ne sretne s kapetanom i iziće na ulicu.

Onaj požar koji je on onako hladno gledao sinoć beše ce za noć znatno uvećao. Moskva je već gorela na raznim stranama. Gorele su u jedan isti mah: Kolarska ulica, Zamoskvorečje, Bazar, Po-varska ulica, barke na reci Moskvi i drvarska tržnica kod Dorogomilovskog mosta.

Pjera je put vodio kroz sporedne ulice u Po-varsку, a odande u Arbatsku do crkve Nikole Jav-l-enog, kod koje je odavno odredio u mašti mesto na kome treba da ce izvrši njegovo delo. Ha većini kuća behu zatvorene kapije i kapci na pro-zorima. Ulice i uličice behu puste. Vazduh je zaudarao na gar i dim. Ponekad su nailazili Rusi sa **uznemireno-bojažavim** licima i Fran-cuzi s njihovim negradskim, logorskim izgledom, koji su išli sredinom ulice. I jedni i drugi gledali su začu&eno u Pjera. Sem krupnog rasta i debljine, sem neobično mračnog i paničkog izraza na licu njegovom i cele njegove figure, Rusi su gledali začu&eno u Pjera zato što nisu znali kome staležu može da pripada taj čovek. A Fran-cuzi su ra začu&eno pratili očima naročito zato što Pjer, suprotno svima ostalim Rusima, koji su unezvereno ili radoznalo gledali u Francuze, nije obraćao na njih nikakve pažnje. Kod kapije jedne kuće tri Francuza koji su nešto objašnja-vali Rusima koji ih nisu razumeli, zaustaviše Pjera i upitaše ra da li zna francuski.

Pjer mahnu odrečno glavom i ode **daA)e**. U dru-roj sporednoj ulici viknu na njega stražar koji je stajao kod zelenog sanduka i tek na ponovljeni preteći uzvik i kad zveznu pušku koju stražar uze u ruke, Pjer razumede da mora obići drugom stranom ulice. On nije ništa čuo ni video oko sebe. Kao nešto strašno i njemu tu&e nosio je on brzo i sa strahom u sebi svoju nameru, bojeći ce — naučen iskustvom iz prošle noći — da je ne-kako ne razbije. Ali Pjeru nije bilo su&eno da svoje raspoloženje donese u celini do onog mesta kuda ce beše uputio. Pored

toga što, i da ra nije ništa zadržalo u putu, njegova namera nije mogla

biti izvršena već zbog toga što je Napoleon npe više od četiri sata prošao iz Dorogomilovskog predgrađa kroz Arbatsku ulicu u KremL) i sad, veoma turoban, sedeo u carskom kabinetu u kre-maljskom dvoru i izdavao do sitnica opširne na-redbe šta treba odmah preduzeti da ce gasi po-žar, da ce spreči pljačkanje i da ce umire stanovnici. Ali Pjer to nije znao; sav zauzet onim što ra čeka, on ce mučio kao što ce muče ljudi koji su ce uporno prihvatali nemogućnog posla — ne zbog teškoća, nego zbog toga što ce taj nocao ne slaže s njihovom prirodom; njega je mučio strah da u odsudnom času ne bude slabotinja i da zbog toga ne izgubi poštovanje prema sebi.

Iako nije nšnta video ni čuo oko sebe, on je instinktivno norabao put i nije ce pometao u sporednim ulicama, koje su ra izvodile u Po-varsку.

Ukoliko ce Pjer približavao Povarskoj ulici, dim je bivao sve jači i jači, čak beše vrućina od požara. Ponekad su izbjiali plameni jezici iza krovova. Po ulicama ce nalazilo mnogo naroda, i taj narod beše uzrujaniji. Ali iako je Pjer ocehao da ce oko njega doga&a nešto neobično, OH ipak nije ni pomisljao da ce primiče požaru. Idući stazom preko jednog velikog praz-nog placa, koji je s jedne strane dopirao do Po-varske ulice a s druge strane do vrtova kod kuće kneza Gruzinskog, Pjer odjedanput ču pored sebe kako očajnički plače neka žena. On zastade, kao da ce probudi iz sna, i diže glavu.

Pored staze, na suvoj prašnjavaoj travi, behu natrpane na gomilu domaće stvari: perine, samo-var, ikone i sanduci. Ha zemlji pored sanduka sedela je postarija, suvonjava žena, s dugim istu-renim gornjim zubima, u crnoj bundi i kapi. Ta je žena plakala, *ljuAajući* ce i govoreći nešto. Dve devojčice, od svojih deset do dvanaest godina.

u **prAavim** kratkim haljinicama i bundicama, sa izrazom nedoumice na bledim, unezverenim li-cima, **gAedale** su u majku. Najmanji, dečačić od sedam godina, u čujci i s tu&im velikim kačke-tom, plakao je na rukama starice **dadiAe**. **Boso-Hora**, prljava sluškinja sedela je na jednom san-duku i, odrešivši svoju plavu kosu, čupkala opaljena **vlakna** i mirisala ih. Muž, onizak, malo grbav **čovečuAak**, u činovničkoj uniformi sa okruglim malim zaliscima i glatkim bakenbar-dima koji su ce videli ispod pravo natučenog kačketa, s nepomičnim izrazom lica, razmicao je sanduke koji behu potrpani jedan na drugi i iz-vlačio ispod njih **nekakve** haljine.

Kad žena ugleda Pjera, ona mu gotovo pade pred noge.

— Braćo **pobeHa**, hrišćani pravoslavni, spa-site, pomozite, golube!... Pomozite koji — po-vika ona kroz plač. — Devojčicu! ... Kćer! ... Kćer moju

HaJMAabU ostaviAi! . . . Izgorela je! O, o, o! Zar sam te zato **njihaAa...** O, o, o!

— Prestani, Marija Nikolajevna — reče muž **poAako** ženi, svakako da bi ce izvinio pred ne-poznatim čovekom.
— Mora biti da ju je **odneAa** sestrica, inače gde bi bila!
— dodade on.

— Bukvane, zlikovče! — povika lutito žena i odjedanput prekide plač. — Ti srca nemaš, dete svoje ne žališ. Drugi bi je iz vatre izvadio. Ali ovo je panj, nije čovek, nije otac... Vi ste plemenit čovek — okrete ce žena Pjeru, govoreći brzo i jecajući. — Zaredi vatra, dopre do nas. SAuškinja povika: gori! PoAetesmo da skupljamo. U čemu smo ce zatekli u onom smo i istrčali... Eto šta smo **ugrabiAI** ... Božji **bAagosAov** i svad-benu **posteAu**, a ono sve propalo. Uzesmo decu, **aAI** nema Katečke! O, o, o! O, Gospode! ... — i ona opet zarida. — Detence moje **miao**, izgorelo, **izgoreAo**!

— A gde je, gde je ona ostala? — upita Pjer.

Po izrazu **njegovog** lica razumede žena da joj taj čovek može pomoći.

— Baćuška! Oče! — povika ona obuhvatajući Pjerove noge. — Dobrotyore, umiri moje srce ... Aniska, idi, gaduro, pokaži mu put! — viknu ona na sluškinju, zinuvši **Autito** i time još više pokaza svoje duge zube.

— Odvedi me, odvedi, ja hU ... ja ču ... uči-niti — reče Pjer brzo, zagušenim glasom.

Prljava sluškinja iziće iza sanduka, prikupi kosu, uzdahnu i pobe onako bosonoga napred sta-zom. Pjer Rao da odjedanput do&e k sebi posle teške nesvesti. On podiže glavu više, oči mu ce zasnjaše bleskom života n nobe brzo za sluški-njom, prestiže je i **H3Hbe** u Povarsku ulicu. Svu ulicu beše pokrio oblak crnog dima. Iz tog oblaka izbijali su ponegde plameni jezici. Ve-lika gomila sveta tiskala ce pred požarom. Na-sred[^] ulice stajao je jedan francuski general i govorio nešto onima oko sebe. Pjer, koga je pra-tila sluškinja, približi ce onom mestu gde je stajao general; ali ra francuski vojnici zausta-vnše.

— On ne passe pasM — viknu mu jedan.

— Ovuda, čiko — viknu sluškinja — proći čemo ulicom preko Nikuline.

Pjer okrete nazad i ode poskakujući, da bi stigao sluškinju. Sluškinja pretrča preko ulice, okrete levo u uličicu i, kad npobe tri kuće, skrete desno na kapiju.

— Evo tu je, sad čemo — reče ona i, kad npe-trča preko dvorišta, otvori vratanca na tarabi, na stade i pokaza Pjeru malu, drvenu kuću u dvo-rištu, koja je gorela uveliko. Jedna strana kuće beše ce srušila, a druga je gorela, i plamen je živo izbijao na prozore i ispod krova.

'Ne-može ce proći!

Kad Pjer u&e na vratanca, njega zapahnu jara i **OH** nehotice zastade.

— Koje je, koje je vaša kuća? — upita on.

— Jao, **0,0!** — zakuka sluškinja pokazujući kućicu.

— To je bio, bio naš stan. Jao, izgorela si, Katečka, blago naše, gospobice moja nenagle-dana, jao, **0,0!** — zakuka

Aniska kad vide vatru, jer oceiH potrebu da i ona pokaže svoja osećanja.

Pjer polete kućici, ali jara beše tako jaka da OH i nehotice opisa luk oko kućice i obrete ce kod velike kuće koja je još gorela samo s jedne strane s krova i oko koje je kiptila gomila Francuza. Pjer najpre nije razumeo šta čine ti Francuzi koji nešto vuku; ali kad ugleda pred sobom jednog Francuza kako bije tupim tesakom mužika i otima mu bundu postavljenu lisičinom, Pjer razumede s tugom da tu pljačkaju, ali nije imao kad da ce zaustavi na toj misli.

Tresak i tutanj zidova i tavanica koji ce ruše, buktanje i prasak plamena, živa rpaja sve-tine, oblaci dima koji ce povijaju, koji ce čas gomilaju gusti i crni, a čas ce dižu uvis i za-svetle ce, sevanje varnica, plamen koji liže no zidovima negde zbijen, u obliku spona, crven, a negde ce presijava kao krljušt, osećaj jare i dima i brzo kretanje — sve to beše uzbudilo Pjera, kao što obično požari uzbude čoveka. To je na Pjera uticalo naročito jako zato što ce on, kad je ugledao taj požar, odjedanput osetio osloboben onih misli koje su ra tištale. Osetio ce mlad, veseo, hitar i odlučan. On optrača kućicu od strane velike kuće i tek što htede da utrči u onaj deo koji je još bio čitav, kad upravo nad njegovom glavom zavika nekoliko glasova i odmah zatim tresnu i zazveča nešto teško što pade pored njega.

Pjer ce osvrte i vide na prozorima velike kuće Francuze, koji su izbacili fioku od ormara, punu nekakvih metalnih stvari. Francuski vojnici koji su stajali dole pri&oše fioci.

— Eh, bien, qu'est-ce qu'il veut celui-Ia? — viknu jedan Francuz na Pjera.

— Un enfant dans cette maison. N'avez-vous pas vu un enfant?* — reče Pjer.

— Tiens, qu'est-ce qu'il! chante celui-la? Va te promener! — ču ce vika i jedan od vojnika, bojeći ce, očevidno, da Pjeru ne padne na um da im oduzme srebro i stvari od bronze koje behu u fioci, unese mu ce preteći u lice.

— Un enfant? — povika odozgo jedan Francuz. — J'ai entendu piaiHer queique chose au jardin. Peut-être c'est son moutard au bonhomme. Faut être humain, vous vous.*

— Ou est-il? Ou est-il?^ — pitaše Pjer.

— Par ici! par ici! — viknu mu Francuz c npo-zora, noKa3UjhH u vrt iza KUhe. — Attendez, je vais descendre.*

I doista, odmah zatim iskoči kroz prmzzor na donjem spratu jedan Francuz, crnook momak, s nekakvom mrljom na obrazu, na lupnu Pjera no ramenu i potrča s njim u vrt.

— Depechez vous, vous autres — viknu on svo-jim drugovima — commence a faire chaud.^

Kad istrča za KUhU na stazu posutu peskom, Francuz povuče Pjera za ruku i pokaza mu na krug. Pod klupom je ležala devojčica od tri ro-dine u ružičastoj haljinici.

¹ No, šta hoće taj?

* Jedno je dete u toj kući. Da niste videli jedno dete?
 ^ Gle, šta taj trabunja? Tornaj ce! ^ Dete? Čuo sam gde pišti
 nešto u vrtu. Možda je TO deran tog dobričine. Ta treba biti
 čovečan . . . " Gde je? Gde je?

" Ovuda, ovuda! Čekajte, sad ču ja sići. ^ Požurite vi,
 počinje da biva vrućina.

— Voilš votre moutard. Ah, une petite, tant mieux —
 reče Francuz. — A revoir, mon gros. Faut etre humain.
 Nous sommes tous mortels, voUez vous.*

I Francuz ca mrljom na obrazu otrča nazad svojim drugovima.

Pjer, zadihan od radosti, pritrča devojčici i htede da je uzme u ruke. Ali kad vide tućeg čo-veka, škrofulozna, nalik na majku, devojčica ne-mila izgleda vrissnu i naže da beži. Pjer je Šlak uhvati i uze na ruke; ona zavrišta očajno pa-kosnim glasom i svojim majušnim rukama poče da gura od sebe Pjerove ruke i da ih ujeda balavim ustima. Pjera obuze jeza i zgadi mu ce, onako kao što mu ce dešavalо kad ce dotakne kakve majušne životinje. Ali ce napregnu i savlada ce da ne baci dete i potrča s njim natrag ka velikoj kući. Natrag ce već nije moglo npohH onim putem; sluš-kinje Aniske ne beše i Pjer, obuzet sažal^enjem i gnušanjem, priglivši što može nežnije devojčicu koja je patnički jecala i bila mokra, potrča preko vrta da traži drugi izlaz.

XXXIV

Kad je Pjer, pošto je obišao preko dvorišta i sporednih ulica, izišao ca svojim bremenom nazad do vrtu Gruzinskog, na uglu Povarske ulice, OH u prvom trenutku nije poznao ono mesto odakle je pošao no dete: tako je bilo zakrčeno svetom i stvarima poizvlačenim iz kuća. Sem ruskih no-rodica ca svojom imovinom koje su ce tu sklonile

* Eno vam vašeg derana. A, devojčica je, tim bolje. Do vi&enja, debeAko. Treba biti čovečan. Ta svi smo smrtni.

od požara, beše i nekoliko francuskih vojnika u raznom odelu. Pjer nije obratio na njih pažnju. On je hitao da na&e porodicu onog činovnika, da preda kćer materi na da ide da spasava još koga. Pjeru ce činilo da treba da uradi još mnogo štošta i TO što brže. Zagrejan od jare i trčanja, Pjer ce u TOM trenutku još jače ocehao mlad, živahan i odlučan nego malopre kad je potrčao da izbavlja dete. Devojčica ce beše sad pritajila i, dpžehi ce ručicama za Pjerov kaftan, sedela na njegovoj ruci i kao divlje zverće gledala oko sebe. Pjer je ponekad bacao poglede na nju i lako ce osmehivao. Činilo mu ce da vidi nešto dirljivo--nevino na tom unezverenom i slabunjavom lišcu.

Ha ranijem mestu Beh ne beše ni činovnika ni njegove žene. Pjer je brzo išao kroz svetinu i zagledao u razna lica na koja je nailazio. On i nehotice spazi jednu gruzinsku ili jermensku po-rodicu u kojoj beše lep, veoma star čovek istoč-njačkog tipa u novom, postavljenom kožuhu i no-vim čizmama, starica takvog

istog tipa i jedna mlada žena. Ta vrlo mlada žena, ca svojim oš-trim, kao luk ocrtanim crnim obrvama i dugim, neobično nežno rumenim i lepim licem bez ikak-vog izraza, učini ce Pjeru savršenstvo istoč-njačke lepote. Meću razbacanim stvarima u onoj rulji na trgu ona je, u svojoj bogatoj atlasnoj bundi i u otvorenoljubičastoj marami kojom beše pokrila glavu, **noAceaHaAa** na nežnu biljku iz sta-klene baštne izbačenu na sneg. Sedela je na svež-njevima malo pozadi iza starice i svojim krup-nim, crnim, dugul!astim očima s dugim trepavi-cama gledala nepomično u zemlju. Videlo ce da je svesna svoje lepote, na strahuje za nju. To lice je iznenadilo Pjera i on ce u svom hitanju, prola-**sehH** pored ograde, nekoliko puta osvrnuo na nju. Kad je došao do ograde i nije našao one koji su mu bili potrebni, Pjer ce zaustavi **ocBphUhH ce**.

Pjerova figura s detetom na rukama padala je sad još više u oči nego ranije i oko njega ce iskupi nekoliko Rusa, muškaraca i žena.

— Valjda si izgubio nekog, добри чoveče? Je-ste li plemić? Čije je to dete? — zapitkivali su ra.

Pjer odgovori da je dete neke žene u crnoj bundi **KO** ja je sedela na tom mestu s decom i upita da li je **KO** poznaje i kuda je otisla.

— Pa **TO** su, jamačno, Anferovi — reče neki stari čakon jednoj rohavoj ženi. — Gospode po-miluj! Gospode pomiluj! — dodade on basom, kao što je navikao.

— Kakvi Anferovi? — odgovori žena. — An-ferovi su još jutros otisli. Hero će to biti ili Marije Nikolajevne ili Ivanovih.

— On kaže žena, a Marija Nikolajevna je gospoba — reče jedan poslužitelj.

— Ta vi nju poznajete, dugih zuba, suva — reče Pjer.

— Pa **TO** je Marija Nikolajevna. Otišli su u vrt čim su ovamo nagrnuli ti kurjaci — reče žena i pokaza na francuske vojnike.

— O, Gospode pomiluj! — dodade opet &akon.

— Proćite eto tuda, oni su tamo. Da, ona je. Sve ce udarala i plakala — reče opet žena. — Ona je. Eto ovuda.

Ali Pjer nije slušao ženu. On je već od npe nekoliko sekunada netremice gledao ono što ce dogačalo nekoliko koraka od njega. Gledao je jer-mensku porodicu i dva francuska vojnika, koji ce behu približili Jermenima. Jedan od tih voj-nika, mali, živ čovek, imao je plavi šinjel, opasan preko njega užicom. Ha glavi mu beše nekakva kapica, a noge mu behu bose. Drugi, koji je naročito iznenadio Pjera, bio je dugačak, malo poguren, plav, mršav čovek, sporih pokreta i idiotskog lica. Taj čovek je imao čupav kaput, plave pantalone i velike, iscepane čizme. Mali Francuz bez čizama u plavom šinjelu, kad priće Jermenima, odmah reče nešto i uhvati starca za **Hore** i starac poče odmah brzo da izuva čizme. Onaj drugi u kaputu stade prema lepoj Jermenki i, držeći ruke u džepovima, gledaše u nju čuteći i nepomično.

— Uzmi, uzmi dete — reče Pjer zapovednički i brzo ženi, pruža[^]ći joj devojčicu. — Podaj im ti, podaj! — gotovo viknu na ženu, spusti na zemlju devojčicu koja zavrišta, na ce opet okrete prema Francuzima i jermenskoj porodici.

Starac je već sedeо bos. Mali Francuz mu je skinuo i drugu čizmu, na lupkaše jednom o drugu. Starac je govorio nešto jecajući, ali to Pjer opazi samo letimično; sva njegova pažnja bila je upućena na onog Francuza u kaputu koji ce u taj mah, gegajući ce lagano, primaće mlađoj ženi, na izvadi ruke iz džepova i maši ce za njen vrat.

Lepa Jermenka sedela je i dalje onako nepo-mično ca spuštenim, dugim trepavicama i kao da nije ni videla ni osećala šta radi s njom vojnik.

Dok je Pjer pretrčao ono nekoliko koraka što su razdvajali od Francuza, dugački plaćaš u kaputu već je kidal Jermenki s vrata ogrlicu, a mlađa žena je, hvatajući ce rukama za vrat, vri-skala prodornim glasom.

— Laissez cette femme!* — riknu besno Pjer, na zgrabi dugačkog, pogurenog vojnika za ramena i odgurnu ra.

Vojnik pade, pridiže ce i pobeže. Ali njegov drug baci čizme, maši ce za tesak i preteći po&e na Pjera.

— VoUons, pas de betise!* — uzviknu on.

**'Ostavite tu ženu! ' Kakve
su to gluposti!**

Pjer ce beše tako razbesneo da nije znao za sebe a snaga mu ce udesetostručila. On polete na bosog Francuza i obori ra npe nego što je i do-speo da izvadi tesak, na ra poče tući pesnicama. U gomili KO ja ra je okružavala čuše ce uzvici odobravanja, a u istom trenutku pomoli ce iza ugla konjička patrola francuskih ulana. Ulani kasom pritrčaše do Pjera i Francuza i opkolile ih. Pjer ce nije sećao šta je dalje bilo. Cehao ce samo kako je tukao nekoga, kako su njega tukli, kako je naposletku osetio da su mu ruke vezane, kako gomila francuskih vojnika stoji oko njega i pretresa mu hal-ine.

— 11 a un poignard, lieutenant' — behu prve reči koje je Pjer razumeo.

— Ah, une arme! — reče oficir i okrete ce bosom vojniku koji beše UxBaheH s Pjerom. — C'est bon, vous direz tout cela au conseil de guerre

— reče oficir. I odmah zatim okrete ce Pjeru:

— Parlez-vous français, vous?*

Pjer je gledao oko sebe zakrvavljenim očima i nije odgovarao. Po svoj prilici izgledao je strašan u licu, jer oficir šapnu nešto i još četiri ulana odvojiše ce od jedinice i stadoše ca obe strane pored Pjera.

— Parlez-vous français? — upita ra opet ofi-cir, cTojehn podalje od njega. — Faites venir l'inter-prete.^

Iza ulana izi&e neki čovečuAak u civilnom ruskom odelu. Po odelu i no njegovom govoru Pjer odmah poznade da je to Francuz iz jedne moskov-ske trgovine.

* Ima nož, poručniče.

* A, oružje! Lepo, to ćeete sve kazati pred ratnim sudom.
Govorite li francuski?

" Govorite li francuski? Dovedite tumača.

— Il n'a pas l'air d'un homme du peuple* — reče tumač, pošto odmeri Pjera.

— Oh, oh, ?a m'a bien l'air d'un des incendiaires
— reče oficir, na dodaAe: — Demandez lui ce qu'il est?"
— Ko ti? — upita tumač. — Ti dužan odgo-voriti starešinstvo — reče on.

— Je ne vous dirai pas qui je suis. Je suis votre prisonnier. Emmenez-moi!" — reče Pjer odjedanput francuski.

— Ah! Ah! — progovori oficir i namršti ce.

— Marchons![^]

Oko ulana beše ce načetila gomila. Najbliže do Pjera stajala je ona rohava žena s devojčicom; kad patrola krete, ona ce primače napred.

— A kuda te to vode, golube moj? — reče ona.
— Ovu devojčicu, devojčicu kuda hU, ako ne bude njihova! — govorila je žena.

— Qu'est-ce qu'elle veut cette femme?" — upita oficir.

Pjer beše kao pijan. NJegova uzrujanost još ce više pojača kad ugleda devojčicu koju je cnacao.

— Ce qu'elle dit? — progovori on. — ENe m'apporte ma fille que je viens de sauver des flammes. Adieu!" — i rekavši to nobe svečanim hodom meću FrancuziAja, ne 3HajUhH ni sam kako mu ce omače ta besmislena laž.

Ta francuska patrola beše jedna od onih što su no naredbi Dironelovojoj bile poslane no raz-

(* He izgleda čovek iz naroda.

* O, o! meni izgleda da je to jedan od palikuća. Pi-tajte ra ko je?

" Neću vam reći ko sam. Ja sam vaš zarobljenik. Vo-dite me.

[^] Hajdemo!

* Šta hoće ta žena?

' Šta ona veli? Donosi mi moju kćer koju sam ma lopre cnacao iz plamena. Zbogom!

nim moskovskim ulicama da preseku maroderstvo, a naročito da hvataju palikuće, koji su, no opš-tem mišljenju što ce toga dana beše pojавilo kod francuskih viših oficira, bili uzrok poža-rima. Pošto je patrola obišla nekoliko ulica, uhvatila je još pet sumnjivih Rusa, jednog dućan-džiju, dva seminarista, jednog mužika i jednog poslužitel.a, i nekoliko pljačkaša. Ali od svih sumnjivih ludi Pjer je izgledao najsumnjiviji. Kad su ih sve doveli na prenoćište u jednu ve-liku kuću na Zubovskom nasipu, u kojoj beše smeštena glavna straža, Pjera su smestidi od-vojeno pod strogim nadzorom.

LAV NIKOLAJEVIĆ T0LS10J

RAT I MIR

TOM treći

Tehnički urednik

Korektori t^4,4<;a 0:w.<!Moa

Izdavači

OOVP „Izdavačka delatnost“ Beograd, DoOračina 30

Beograd, Moše Pijads 12

Za izdavač Uorbač Žma)Soamć RpaHHC^Off

Štamia i povez ^Seozpdf)cKM Mft)oao4!Co /pat/tN^KH maod Beograd. Bulevar vojvode Mnšića 17

Fotogipsko izda<^e prema izdalju iz 1968. godine

Štampano u 10 000 primeraka